

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS

Gulyás Dorottya

Részvétel és távolságtartás

A művészi karrier állomásai Ferenczy Béni életművében

Történelemtudományi Doktori Iskola

A doktori iskola vezetője: Dr. Öze Sándor DSc., egyetemi tanár

A bizottság tagjai:

Dr. Öze Sándor DSc., egyetemi tanár, a bizottság elnöke

Dr. Bank Barbara PhD, belső opponens

Dr. Bodonyi Emőke PhD, külső opponens

Dr. Bizzer István PhD, a bizottság belső tagja

Dr. Mazányi Judit PhD, a bizottság külső tagja

Dr. Rozsnyai József PhD, a bizottság titkára

Dr. Kovács Imre PhD, a bizottság póttagja

Témavezető:

Dr. Kopócsy Anna PhD

Budapest, 2024.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	5
1.1. Célkitűzések, módszertan	6
1.2. Kutatástörténet	7
1.3. Források	12
1.4. A disszertáció főbb tartalmi egységei és azok problémafelvetései	14
1.5. A művészi siker	16
2. Útmutatás a Mungóknak	
<i>Ferenczy Károly hatása gyermekei művészi indulására</i>	22
2.1. Beleszületni a művészetbe	22
2.2. Elágazások	28
2.3. Segítő kéz	32
2.4. A kéz elenged	39
3. Nagybányától Párizsig	
<i>Ferenczy Béni művészeti tanulmányainak állomásai</i>	44
3.1. Nagybánya, a „családi kikötő”	44
3.2. Itália	45
3.3. München	47
3.4. Párizs	50
3.5. Helyi hatások	56
4. Háború és progresszió	
<i>A művészi pálya kezdetén</i>	58
4.1. A háború árnyékában	58
4.2. Múzeum az Aréna út felől	60
4.3. Progresszív körök	62
5. Optimisták	
<i>Ferenczy Béni szerepe a Tanácsköztársaság művészeti programjában</i>	69
5.1. A baloldali eszmék beszivárgása	69

5.2.	A Művészeti Direktórium	71
5.3.	Végjátzsma	78
6. Az emigráció évei		
	<i>Két évtized az ország határain kívül.....</i>	<i>81</i>
6.1.	Az ország elhagyása.....	81
6.2.	Románia és Csehszlovákia	83
6.3.	Bécs először	85
6.4.	Berlin/Potsdam.....	90
6.5.	Bécs másodszor	94
6.6.	Szovjetunió	105
6.7.	Bécs harmadszor.....	113
7. Az Anschluss után		
	<i>Visszatérés Magyarországra .....</i>	<i>120</i>
7.1.	Bekapcsolódás a hazai művészeti életbe	120
7.2.	Művészeti hovatartozás	123
7.3.	Ferenczy Béni és a művész ifjúság	128
7.4.	A Ferenczy-házaspár tevékenysége a holokauszt idején.....	129
8. Optimizmus – Újratöltve		
	<i>Az ország újjépítése 1945-től.....</i>	<i>135</i>
8.1.	Szép remények	135
8.2.	A határok ismét megnyílnak.....	140
8.3.	Társasági kör.....	145
8.4.	Állami megbízások és vásárlások	147
8.5.	A Petőfi-szobor ügye.....	149
9. „Aztán vajon tanár vagyok-e még?”		
	<i>Ferenczy Béni tiszavirág-életű tanári pályafutásáról .....</i>	<i>154</i>
9.1.	A katedrán.....	154
9.2.	A fordulat évei.....	158
9.3.	A menesztés okai.....	161

10. A képzőművészeti élet peremén?	
<i>Ferenczy Béni pályája az ötvenes évek első felében.....</i>	<i>167</i>
10.1. Új szelek	167
10.2. Templomdekoráció a sztálinizmus árnyékában.....	168
10.3. A sztálini diktatúra képzőművészeti programja	172
10.4. A korszak védőhálója	178
10.5. További plasztikai munkák.....	181
10.6. Kiállítások.....	184
10.7. Petőfi visszatér.....	186
10.8. Stabil felívelés	189
11. „Balkezében is elfér a világ...”	
<i>Az utolsó alkotói korszak.....</i>	<i>193</i>
11.1. Ferenczy Béni estéje.....	193
11.2. Ferenczy kultusza a kortárs irodalomban	200
11.3. Ferenczy helye a hatvanas évek művészeti életében	202
12. Utószó.....	213
<i>Irodalomjegyzék.....</i>	<i>218</i>
<i>Függelék .....</i>	<i>244</i>
1. Kronológia	244
2. Díjak, kitüntetések	247
3. Kapcsolati ábrák.....	248
4. A Képzőművészeti Főiskola tanárai 1945–1950 között	249
5. Ferenczy Béni növendékeinek listája.....	251
6. Felállított köztéri szobrok, muráliák, épületdekorációk	252
7. Síremlékek	253
8. Egyházművészeti munkák	254
9. Ferenczy Béni művészeti írásai	254
10. Könyvillusztrációk	255
<i>Képmelléklet.....</i>	<i>258</i>
<i>Absztrakt .....</i>	<i>299</i>
<i>Abstract.....</i>	<i>300</i>

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ezúton szeretném megköszönni azok közreműködését, akik segítségemre voltak dolgozatom elkészültében. Köszönöm szakmai támogatásukat a következő intézmények munkatársainak:

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
Belvedere Museum
Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet
Budapest Főváros Levéltára
ELTE BTK Művészettörténeti Intézet Könyvtár
Ferenczy Múzeumi Centrum
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény
Közép-Európai Művészettörténeti Kutatóintézet
Magyar Képzőművészeti Egyetem Levéltára
Magyar Nemzeti Galéria
Magyar Tudományos Akadémia Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye
Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár
Petőfi Irodalmi Múzeum
Politikatörténeti Intézet Alapítvány
Szépművészeti Múzeum

Külön köszönettel tartozom a következőknek:

Bakos Katalin, Bajkay Éva, Balázs Kata, Bank Barbara, Bárdi Sára, Bodonyi Emőke, Büki Barbara, Eged Dalma, Courtney Donner, Farkas Zsuzsanna, Földes Mária, Földi Eszter, Galács Judit, Gosztonyi Ferenc, Herczeg Zoltán, Horváth Zita, Illyés Mária, Kerstin Jesse, Kácsor Adrienn, Király Erzsébet, Kissné Budai Rita, Kopócsy Anna, Kovács Péter, Környey Edith, Leposa Zsóka, Martsa Piroska, Monika Löscher, Mattyasovszky Zsolnay Péter, Mazányi Judit Nagy Ildikó, Nagy László, Pálincás Réka, Sidó Anna, Szeifert Judit, Székely Miklós, Szelke László, Szőnyeg-Szegvári Eszter, Szőnyei Tamás, Szücs György, Tokai Gábor, Tóth Antal (†), Georg Vasold, Zirci Brunner Attila, Zwickl András, Zsákovics Ferenc.

1. Bevezetés

Ferenczy Béni és ikertestvére, Noémi a magyar képzőművészet egyedülálló művészcsaládjának legfiatalabb tagjaiként 1890. június 18-án, Szentendrén látták meg a napvilágot. Ferenczy Károly, a nagybányai művésztelep egyik alapítójának és vezető személyiségének leszármazottaiként közvetlen tanúi voltak a modern magyar festészet indulásának a századforduló időszakában. Bátyjuk, Valér festőművészként, grafikusként és művészeti íróként tevékenykedett, a rézkarc kiemelkedő műfajként volt jelen művészetében. Noémi iparművész lett, a magyar gobelinművészet megújítója és egyik legfontosabb alkotója. Ferenczy Bénit elsősorban a plasztikai műfajok érdekelték, művészi indulásához a családi háttér és a bányavárosi szabadiskola nyújtott ugródeszkát. Rajztanulmányait a festőiskola növendékeivel együtt végezte, szobrászati technikákban való jártasságát és plasztikai látásmódját pedig külföldi iskolákban és műhelyekben fejlesztette. Az 1910-es évek közepétől sikerrel szerepelt budapesti kiállításokon, a korabeli kritikák ígéretesen induló művészegyéniségként hivatkoztak rá. A hazai képzőművészeti életben betöltött szerepe 1919-re erősödött meg, mikor is a Tanácsköztársaság ideje alatt a Művészeti és Múzeumi Direktórium tagjaként aktívan részt vett a kulturális élet alakításában. A kommün bukását egy közel két évtizedig tartó emigrációs időszak követte, melyből már kiforrott, elismert művészként tért haza. 1938-tól Budapesten élt és alkotott, egészen 1967-ben bekövetkezett haláláig. A 20. századi történelmi fordulópontok és személyes tragédiák azonban továbbra is vargabetűkkel tűzdelték teli pályáját, alapjaiban határozva meg az életmű alakulását.

A pályája kezdetén kutató, avantgárd irányzatokkal kísérletező progresszív művész – túllépve a kubista és expresszionista stíluskísérleteken – érett korszakára archaikus szobrászati elveket felelevenítő, plasztikai problémákra fókuszáló művészetet teremtett, mely az antik szobrok utánzása nélkül hordozta magában a harmóniát és a görög szellemiséget. Szobrászatának közvetlen rokona az az Aristide Maillol és Charles Despiau nevével fémjelzett mediterrán ihletésű modern plasztikai látásmód, amely – Rodin mellett – a modern francia szobrászat egyik legfontosabb irányzata volt. Ferenczyt elsősorban szobrászként tartja számon a művészettörténet, de ő volt a magyar éremművészet egyik legjelentősebb alkotója is. Egyéni felfogást tükröző plakettjei és érmei úttörő szerepet töltek be a műfaj hazai megújulásában. Munkássága tehetséges grafikusként, könyvillusztrátorként és nagy tudású művészeti íróként is kimagasló. Dolgozatomban ennek a rendkívül sokszínű életpályának az alakulását járom körül.

1.1. Célkitűzések, módszertan

Viszonylag hamar világossá vált számomra, hogy a disszertáció formai határai kizárják, hogy egy klasszikus értelemben vett művészmonográfia elkészítésére tegyek kísérletet. Ez a több mint fél évszázados aktív alkotói tevékenységet felölelő életmű ugyanis túlságosan tartalmas és összetett ahhoz, hogy kétszáz oldalba sűrítve kíséreljem meg a művészi pálya alakulásának részletes bemutatását és a létrejött művek elemzését. A kutatás irányát a történelemtudományi doktori iskola programja és az elmúlt évek járványhelyzete is szükségszerűen befolyásolta, szűkítette. A képzéssel járó interdiszciplináris diskurzus és a tervezett tanulmányutak kényszerű halasztása okán mindinkább előtérbe került az életmű és a magyar kultúrpolitika összefüggéseinek vizsgálata. A kutatás központi irányát végül a művészi karrierút feltérképezésében és az azt befolyásoló hatások feltárásában határoztam meg. Vizsgálatom során arra kerestem a választ, hogy a családi háttér, a baráti kapcsolatok, az egyéni döntések és választások, illetve a szobrász által követett művészeti elvek együttese miként hatott Ferenczy képzőművészeti megbízásaira, kiállítási lehetőségeire, a hazai kulturális közéletben betöltött hivatalos szerepköreire, mindenkori politikai megítélésére és művészettörténeti recepciójára. Elsősorban tehát azokra a tényezőkre koncentráltam, melyek a konkrét művészeti teljesítményen túl befolyásolták az életpálya alakulását, ilyen módon téve kísérletet a társadalomban élő szobrász portréjának megrajzolására.

A dolgozat témájának interdiszciplináris jellege okán munkám során a művészettörténet mellett több tudományterület eszközeit is felhasználtam, azon belül is elsődlegesen a szociológia- és társadalomtörténet különböző megközelítésmódjait. Egy kiemelt életmű a korszakra jellemző mintázatok sokaságának egyedi példája. Ebből kiindulva vált szükségszerűvé, hogy Ferenczy Béni pályájának különböző aspektusait aszerint tegyem mérlegre, hogy azok mennyire számítottak tipikusnak a saját korukban és mennyiben tértek el az általános mechanizmusoktól. Bár az alkotásokra kiterjedő művészettörténeti elemzés ezúttal elmaradt, annak szükségét éreztem, hogy bemutassam Ferenczy Béni szobrászatának helyét annak mindenkori közegében. Hisz a kvalitással ellentétben a stílus- és témaválasztás szoros kölcsönhatásban áll a kortárs művészeti tér elvárásaival és a mindenkori politikai vezetés reprezentációs szándékaival.

A karrierív vizsgálata két fontos pilléren nyugszik. Az életpálya alakulásának objektív analízise mellett ugyanis az elemzés magába foglalja annak felmérését is, hogy a szobrász maga miként értékelte és élte meg a hazai művészeti élet alakulását, saját sikereit, kudarcait, művészeti lehetőségeit és anyagi helyzetét. Ennek feltérképezéséhez a Ferenczy Béni által írt

levelek, interjúk és visszaemlékezések nyújtottak segítséget. Az elsődleges források felhasználása során – azok személyes és mélyen emberi természete miatt – törekedtem a kritikai attitűd alkalmazására, a bennük foglalt információk leellenőrzésére, szükség esetén felülbírálására.

1.2. Kutatástörténet

Az 1910-es években megjelent írások még elsősorban a Ferenczy művészcsalád tehetséges sarjaként foglalkoztak a pályája elején járó szobrász első alkotói korszakával, az emigrációs időszakban pedig leginkább budapesti kiállításai kapcsán volt jelen a hazai művészeti sajtóban. Az idegenben eltöltött hosszú évekből eredeztethető az a tény, hogy az első igazán említésre méltó beszámoló csak viszonylag későn, 1941-ben jelent meg az akkor már ötvenes évei elején járó Ferenczy Béni szobrászatáról.¹ A tanulmányt jegyző François Gachot volt az első, aki felhívta a figyelmet a magyar mester művészetének és a francia plasztika Aristide Maillol által fémjelzett vonulatának szoros kapcsolatára. A rákövetkező évben Ferenczy is egyike volt azoknak az alkotóknak, akikről az emigrációból hazatérő, majd az 1930-as évektől képzőművészeti kritikákat publikáló Kassák Lajos könyvet jelentetett meg *Vallomás tizenöt művésztől* címen.² A kötetben közölt interjúk formájában testet öltő művészeti megfigyelések már a háború után felemelkedő művészek körét vetítették előre. A második világháború lezárulta után Ferenczy Béni művészetének elsősorbanú interpretátora Genthon István volt, aki az elkövetkező évtizedekben számos írást szentelt a mester grafikai és plasztikai munkásságának mélyebb feltárására.³ Az ő nevéhez fűződött Ferenczy Béni két legjelentősebb retrospektív kiállításának koncepciója is.⁴ Továbbá ő volt az, aki először tett kísérletet a

---

¹ François GACHOT: Béni Ferenczy. *Nouvelle Revue de Hongrie*, 34. (10.) 1941. Octobre 288–291.; A tanulmány kisebb módosításokkal a következő megjelenéseket élte még meg a negyvenes években: François GACHOT: Ferenczy Béni. *Tér és forma*, 16. 1943. 11. sz. 182–186.; François GACHOT: Ferenczy Béni (L'art Hongrois). Budapest, Új Idők Irodalmi Intézete, 1948. – François Gachot a francia külügyminisztérium küldöttként 1924-ben érkezett Magyarországra. Elsősorban tanárként került Budapestre, de ő töltötte be a francia kulturális intézet igazgatói posztját is. 1940 nyaratól publikált írásokat magyar festőkről és szobrászokról a *Nouvelle Revue de Hongrie*-ben.

² KASSÁK Lajos: Ferenczy Béni. In: Uő: *Vallomás tizenöt művésztől*. Budapest, Pantheon Irodalmi Intézet, 1942. 97–104. Kassák a következő művészekről írt könyvében: Kmetty János; Bernáth Aurél; Egry József; Perlrott-Csaba Vilmos; Barsay Jenő; Czóbel Béla; Farkas István; Márfy Ödön; Berény Róbert; Gadányi Jenő; Vedres Márk; Ferenczy Béni; Pátzay Pál; Fischer József; Schubert Ernő.

³ GENTHON István: Ferenczy Béni újabb munkái. *Magyar Művészet*, 15. 1948. 3. sz. 115–116.; GENTHON István: Ferenczy Béni rajzai. *Műterem*, 1. 1958. 3. sz. 5–9.; István GENTHON: Béni Ferenczy. In: *Acta Historiae Artium* 6. 1959. 1-2. sz. 193–214.; FERENCZY Béni: *Írás és kép*. Szerk HUBAY Miklós. (Oeuvre jegyzék és utószó: GENTHON István) Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1961.; GENTHON István: Az „alakteremtő” *Kortárs*, 11. 1967. 8. sz. 1298–3000.

⁴ *Ferenczy Béni kiállítása a Nemzeti Szalonban*. Kiállítási Katalógus. A kiállítást rendezték: GENTHON István–KISDÉGINÉ KIRIMI Irén. Budapest, Nemzeti Szalon, 1959.; *Bildhauer Béni Ferenczy im Kreise seiner Zeitgenossen*. Ausstellungskatalog. Hrsg. István GENTHON. Wien, Künstlerhaus, 1963.

plasztikai életmű átfogó feltérképezésére, amikor elkészítette a művész 1959-ig bezárólag készített szobrainak, domborműveinek és érmeinek oeuvre jegyzékét.⁵ Ezen a téren eddig a legátfogóbb munkát Földes Mária végezte, aki 1990-ben lezárt kéziratában gyűjtötte össze Ferenczy ismert plasztikai alkotásait, egyéni és csoportos kiállításait.⁶ Az életműhöz köthető művek katalogizálása terén az éremművészet kutatói mutatták a legnagyobb aktivitást, ami nem meglepő annak fényében, hogy a műfaj 20. századi magyar képviselőinek vezető egyéniségeként munkássága már életében nagy figyelmet kapott. Ferenczy 1932 előtt készült érmei a Huszár-Procopius-katalógus 2203-2225. száma alatt szerepeltek első ízben, politikai témájú plakettjeit azonban ekkor még kihagyták a fősorolásból.⁷ A szobrászművész érmeinek teljességre törekvő jegyzékét első ízben Szigeti István kísérelte meg összeállítani.⁸ Az 1956-ban publikált, 99 tételt tartalmazó listát Soós Gyula egészítette ki a Numizmatikai Közlöny 1959/1960-as számában közölt tanulmányának 111 érmet felsoroló mellékletében.⁹ 1990-ben Gosztonyi József a Magyar Éremgyűjtők Egyesülete kiadásában jelentette meg 138 érmet és 64 variációt fősoroló jegyzékét.¹⁰ Ezt követve pedig a Magyar Nemzeti Galéria Éremtárának akkori vezetője, Kovásznai Viktória adta közre kibővített éremkatalógusát a Numizmatikai Közlöny 2007/2008. évi számában.¹¹ Végezetül 2016-ban a Ferenczy Család Művészeti Alapítvány gondozásában jelent meg Tóth János éremgyűjtő eddigi legteljesebb, reprodukciókkal kiegészített gyűjtése, amely a művész 128 érmét és azok további 42 variációját sorakoztatja fel.¹²

A pályakezdő művészettörténészekként 1962-ben Székesfehérvárra költöző házaspár, Kovács Péter és Kovalovszky Márta különösen sokat tett annak érdekében, hogy az életmű méltó kontextusba kerüljön az akkori kortárs művészettörténeti palettán. Kovács tanulmányainak, modern szobrászatról szóló írásainak visszatérő témája volt Ferenczy Béni művészete, amely a házaspár szerzeményezési tevékenységében is hangsúlyos szerepet

⁵ GENTHON István: Ferenczy Béni szobrai, domborművei és érmei. In: *Írás és kép* 1961. 255–263.

⁶ A publikálatlan dokumentumot jelenleg a KEMKI adattára kezeli: FÖLDES Mária: *Ferenczy Béni plasztikai munkáinak tudományos oeuvre katalógusa*. (Kézirat) 1990. SZM-KEMKI ADK Ad/23236-1991/I.

⁷ *Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn*. Hrsg. Lajos HUSZÁR–Béla PROCOPIUS. Budapest, Éremkedvelők Egyesülete, 1932.

⁸ SZIGETI István: Ferenczy Béni szobrászművész érmei és plakettjei. *Az Érem*, 12. 1956. 3. sz. 8–12. (40–44.) A Szigeti-jegyzék Ferenczy Család Művészeti Alapítvány tulajdonában lévő példányát a mester saját kezűleg javította ki és látta el kiegészítő jegyzeteivel. (Közölve: TÓTH 2016. 135–139.)

⁹ SOÓS Gyula: Ferenczy Béni érmei. *Numizmatikai Közlöny*, 58–59. 1959–1960. 65–69.; GENTHON 1961b

¹⁰ GOSZTONYI József: *Ferenczy Béni 1890-1990*. Budapest, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, 1990. – Gyűjtésében kilenc dombormű is szerepel, a külön öntött elő- és hátoldalakat pedig gyakran önálló éremként veszi számba.

¹¹ L. KOVÁSZNAI Viktória: Ferenczy Béni éremművészete 1890–1967. *Numizmatikai Közlöny*, 106–107. 2007–2008. 115–150.

¹² *Ferenczy Béni éremművészete*. (A katalógust összeállította, a leírásokat készítette és jegyzetekkel ellátta: TÓTH János) Budapest, Ferenczy Család Művészeti Alapítvány, 2016.

kapott.¹³ A művészettörténész-páros több évtizeden keresztül tartó gondos gyűjtőmunkával alakította ki a Szent István Király Múzeum páratlan modern képzőművészeti gyűjteményének alapját, amely ma összesen huszonhárom Ferenczy Béni művel – hét szoborral, egy domborművel, öt éremmel és tizenkét rajzzal – büszkélkedhet.¹⁴

A Ferenczy-kutatás legintenzívebb időszaka a szobrász halálát követő húsz évre tehető. Művészettörténész hallgatók és a kor legjelentősebb művészeti írói egyaránt előszeretettel foglalkoztak az életművel és annak bizonyos aspektusaival. Szabó Katalin a mester grafikai munkásságából, Teknős Péterné pedig tanítványaira gyakorolt hatásából írta a szakdolgozatát.¹⁵ Murádin Jenő kutatásai a Ferenczy testvérek pályájának első szakaszába, illetve a család művészetének erdélyi vonatkozásaiba nyújtottak betekintést.¹⁶ És ekkor született meg a Ferenczy Béni pályájáról szóló eddigi legátfogóbb írás is Illyés Mária 1981-ben megvédett kiváló doktori disszertációja formájában.¹⁷ A magyar művészettörténetírás szomorú hiányossága, hogy ez a klasszikus művészmonográfiák felépítését követő munka, mely 1956-ig veszi végig a szobrász művészetének alakulását, végül publikáltalanul maradt.¹⁸ A művészt Illyés Gyula lányaként személyesen is ismerő művészettörténész a következő években több rövidebb írást adott közre, melyek egy bizonyos alkotói korszak, vagy konkrét formaproblémák szempontjából vizsgálták az életművet.¹⁹

---

¹³ KOVÁCS Péter: Ferenczy Béni (1890–1967). Kortárs, 14. 1970. 6. sz. 952–957.; KOVÁCS Péter: Fejezetek a magyar szobrászat történetéből II. – Az ötvenes évek. *Életünk*, 28. 1990. 10. sz. 884–887. (877–887.)

¹⁴ *A Ferenczy család művei a székesfehérvári gyűjteményekben*. Kiállítási katalógus. Szerk. SZÜCS Erzsébet. Székesfehérvár, Csók István Képtár, 2005.

¹⁵ SZABÓ Katalin: Ferenczy Béni grafikái. Szakdolgozat. (Kézirat) Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem – Művészettörténeti Intézet, 1964. (ELTE BTK MI könyvtár, Ltsz.: 0182); TEKNŐS Péterné: *Ferenczy Béni és művészetének hatása tanítványaira*. Szakdolgozat. (Kézirat) Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem – Művészettörténeti Intézet, 1967. (ELTE BTK MI könyvtár, Ltsz.: 0206); Ugyancsak Szabó Katalin volt a szerzője *A művészet kiskönyvtára* sorozat Ferenczy Béni művészetével foglalkozó 15. számú kiadványának is: SZABÓ Katalin: *Ferenczy Béni*. Budapest, Corvina Kiadó, 1967.

¹⁶ MURÁDIN Jenő: Ferenczy Béni Erdélyben. *Művészettörténeti Értesítő*, 25. 1976. 3. sz. 234–241.; MURÁDIN Jenő: *A Ferenczy család Erdélyben*. Bukarest, Kriterion, 1981.; MURÁDIN Jenő: Adatok Ferenczy Béni keramikusi munkásságához. *Művészet*, 28. 1987. 5. sz. 54–55.; MAZÁNYI Judit: Vázlat egy közép-európai családragényhez – A Ferenczy család története 1917-ig a források tükrében. In: *Ferenczy 2011*. 87–101.; *Egy aranykor modern mesterei – A Ferenczy család művésze. | Modern Masters of a Golden Age – The Art of the Ferenczy Family*. Kiállítási katalógus. Szerk. MAZÁNYI Judit. Szentendre, Ferenczy Múzeum, 2013.

¹⁷ ILLYÉS Mária: *Személyiség és műalkotás kapcsolata Ferenczy Béni életpályájában*. Doktori disszertáció. (Kézirat) Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem – Művészettörténeti Intézet, 1981. (ELTE BTK MI könyvtár, Ltsz.: 0437)

¹⁸ A dolgozathoz csupán egyetlen, a művész korai alkotói periódusát taglaló fejezet került közzésre: ILLYÉS Mária: Ferenczy Béni: A keresés éve (1917–25). *Művészettörténeti Értesítő*, 31. 1982. 34–40.

¹⁹ ILLYÉS Mária: Ferenczy Béni küzdelme a monumentalitásért. *Új írás*, 15. 1975. 7. sz. 80–84.; ILLYÉS Mária: Ferenczy Béni Berlinben. In: *A magyar grafika külföldön: Németország 1919–1933 | Ungarische Graphik im Ausland: Deutschland 1919–1933*. Kiállítási katalógus. Szerk. R. BAJKAY Éva. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1990. 38–43. (A bécsi emigrációt feldolgozó kötet Ferenczy-cikkének szerzője Várhelyi Vanda volt: VÁRHELYI Vanda: Ferenczy Béni Bécsben. In: *A magyar grafika külföldön: Bécs 1919–1933 | Ungarische Graphik im Ausland: Wien 1919–1933* Kiállítási katalógus. Szerk. R. BAJKAY Éva. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, [1982.] 24–25.) ; ILLYÉS Mária: Talapzat, torzó, szimmetria – Szobrászi mű két korszak határán. *Új Írás*, 30. 1990. 9. sz. 31–34.

A 70-es és 80-as évek fordulóján jelentek meg Kontha Sándor művészettörténész Ferenczy Béniről született írásai, melyek szembeötlő igyekezettel törekednek arra, hogy a szobrász marxista tanokhoz, illetve szocialista szervezetekhez fűződő kapcsolatának kihangsúlyozása révén az életmű elemeit egy konkrét narratíva köré csoportosítsák.²⁰ A szövegekben tapasztalható kiemelések és elhallgatások által az életmű történéseinek valóságos összefüggései erőteljes torzításoknak esnek áldozatul. Ettől függetlenül Kontha rendkívül sokat tett a Ferenczy Béni-kutatás előrehaladásáért, az első jelentős forrásközlések kivétel nélkül az ő nevéhez fűződtek.²¹ Ezen a téren az új évezred művészettörténetírásában Ferenczy Károly leveleinek sajtó-alá rendezését, illetve az Enigma folyóirat és Kovásznai Viktória forrásközléseit érdemes kiemelni.²² Itt említeném meg továbbá azt az 1984-ben Réz Pál szerkesztésében megjelent kötetet, amelyben a Ferenczy Béni írásaiból és leveleiből merített válogatás a szobrászról szóló írások utánközlései, és a könyv számára írt személyes vallomások kíséretében kapott helyet.²³

Időközben folyamatosan bővült a szobrász alkotásainak bemutatási tere. 1951-ben Szentendre helytörténeti gyűjteményeként megalapították a Ferenczy Károly nevét viselő múzeumot, amely a hetvenes években vezető intézményévé vált a fővárosból Szentendrére költöző Pest Megyei Múzeumok Igazgatóságának. Ekkor jött létre a szentendrei művészek életműveit bemutató kismúzeumok és kiállítóterek rendszere, és ekkor állt össze a Ferenczy Múzeum törzsanyaga is, melynek alapját a Ferenczy Béni özvegye által 1973-ban adományozott hagyaték képezte. A család képzőművészeti örökségének bemutatása innentől állandó kiállítás formájában valósult meg. A múzeum kezelésébe került kollekción eltérő

---

²⁰ KONTHA Sándor: Ferenczy Béni munkássága a két világháború között. *Művészettörténeti Értesítő* 28. 1979. 3. sz. 157–165.; KONTHA Sándor: *Ferenczy Béni*. Budapest, Corvina Kiadó, 1981.; KONTHA Sándor: Ferenczy Béni. In: *Magyar művészet 1919–1945*. Szerk. Uő. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985. 483–489.

²¹ Ferenczy Béni tíz levele I. (Közli: KONTHA Sándor) *Művészet*, 24. 1983. 9. sz. 54–57.; Ferenczy Béni tíz levele II. (Közli: KONTHA Sándor) *Művészet*, 24. 1983. 10. sz. 49–53.; Svájci levelek 1946–1947. (Közli: KONTHA Sándor) *Új Írás*, 29. 1989. 6. sz. 16–37.; Ferenczy Béni: Bécs (Közli: KONTHA Sándor) *Ars Hungarica*, 17. 1989. 2. sz. 203–211.

²² „Ölel Carolus” *Ferenczy Károly levelezése*. Szerk. BOROS Judit–KISSNÉ BUDAI Rita. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2011.; BALÁZS Kata: Levelek az aranykorból. Tolnay Károly és a Ferenczy ikrek kapcsolatának dokumentumai. *Enigma*, 17. 2010. 65. sz. 81–93.; Ferenczy Béni levelei Ferenczy Noéminek az emigrációból – Szemelvények Horváth Béla művészettörténész hagyatékának a Ferenczy ikrekre vonatkozó dokumentumaiból. (Közli: MARKÓJA Csilla–BARDOLY István) *Enigma*, 17. 2010. 65. sz. 94–110.; L. KOVÁSZNAI Viktória: Ferenczy Béni éremművészetének korai szakasza és egykorú levelei Reményi Józsefhez. *Numizmatikai Közlöny*. 114–115. 2015–2016. 153–162.

²³ *Ferenczy Béni arcképe. Ferenczy Béni írásai, szobrai, rajzai. Írások Ferenczy Béniről*. Szerk. RÉZ Pál. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984. – A nagy gonddal és ízléssel válogatott emlékkönyv egyetlen nagyobb hiányossága, hogy a szövegek eredeti megjelenését – az 1961-es *Írás és kép* kötethez hasonlóan – nem tünteti fel. Hasonló, antológia-jellegű koncepciót követett az a Ferenczy ikrek születésének 100. évfordulója alkalmából született kiadvány is, amely a szentendrei múzeum gondozásában jelent meg 1990-ben: *A két Ferenczy – Emléksorok Ferenczy Noémi és Ferenczy Béni születésének századik évfordulója tiszteletére*. Szerk. LADÁNYI István. Szentendre, Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1990.

arányban fedte le a Ferenczy család tagjainak életművét. Természetesen a szobrász anyaga volt a legteljesebb, összesen mintegy 1500 grafikai lapja, 87 szobra és 82 db érme került a múzeumba.²⁴ Szentendrén a hetvenes évektől kezdve állandó kiállításon mutatták be a Ferenczy család műveit. Az első tárlat 1973-ban nyílt meg Mucsi András és M. Várhelyi Vanda művészettörténészek rendezésében, az 1990-es évektől 2013-ig pedig Mazányi Judit gondozásában valósultak meg az újrarendezett tárlatok. A művészettörténész a Ferenczy Múzeum muzeológusaként megjelent publikációiban rendszeresen foglalkozott a művészfamília történetének bemutatásával.²⁵ A kismúzeumok rendszere azonban sajnos nem bizonyult hosszabb távon fenntarthatónak. 2017-ben a Ferenczyek művei lekerültek a falakról, átadva helyüket a folyamatosan megújuló időszakos tárlatoknak. A család művészeti örökségéért aggódó közönség szomorúan fogadta a hírt, félve, hogy a kortárs művészetek felé nyitó új múzeumvezetés hagyja elsikkadni a város 20. századi művészeti örökségét. Szerencsére az idő rácsáfolt erre. A Ferenczy Múzeum kiállítási koncepciójában a 21. század alkotói mellett a szentendrei festők és a Ferenczy család tagjai is helyet kapnak. Így került megrendezésre 2018 tavaszán Ferenczy Béni, 2020 elején pedig Ferenczy Noémi gyűjteményes tárlata Bodonyi Emőke kurátori munkájával.²⁶ Régi adósságot törlesztett ezzel az intézmény, halála után ugyanis a szobrásznak egyáltalán nem, és Ferenczy Noéminek is csak egy ízben rendeztek nagyszabású, több közgyűjtemény anyagát is összefogó kiállítást. Ez utóbbinak 1978-ban a Magyar Nemzeti Galéria termei adtak otthont. Az *Utat nyitni a szabadságra* című tárlat tehát az elmúlt több mint fél évszázad egyetlen teljességre törekvő Ferenczy Béni-életműkiállítása volt.

A szobrászművész hagyatéka két külön gyűjteményre oszlik. 1993-ban az életmű szellemi továbbvitele és a művészeti örökség megmaradt részének gondozása céljával a szobrász özvegye létrehozta a Ferenczy Család Művészeti Alapítványt, amely Ferenczy Erzsébet 2000-ben bekövetkezett halála óta kezeli az özvegy tulajdonában maradt műveket, vázlatokat, fényképeket, dokumentumokat és a szobrász könyvtárának megmaradt köteteit. 2005-ben a Magyar Nemzeti Galériában Földes Mária és Zsákovics Ferenc rendezésében nyílt kiállítás nyújtott betekintő válogatást a hagyaték alapítványi kezelésű részéből.²⁷

---

²⁴ M. VÁRHELYI Vanda: A Ferenczy-gyűjtemény Szentendrén. In: *Studia Comitatus 3. Tanulmányok Pest megye múzeumaiból*. Szentendre, 1975. 367–371.

²⁵ *A Ferenczy család kiállítása Szentendrén*. Kiállítási katalógus. Szerk. MAZÁNYI Judit. Szentendre, Ferenczy Múzeum, 1990.; MAZÁNYI Judit: Vázlat egy közép-európai családregényhez – A Ferenczy család története 1917-ig a források tükrében. In: *Ferenczy* 2011. 87–101.; MAZÁNYI 2013.

²⁶ A Ferenczy Noémi-kiállítást egy gazdagon illusztrált kötet is kísérte: BODONYI Emőke: *Teremtés – Ferenczy Noémi művészete*. Kiállítási katalógus. Szentendre, Ferenczy Múzeumi Centrum, 2020.

²⁷ „... a szelidség szobra” – *Válogatás Ferenczy Béni szobrászművész hagyatékából*. Kiállítási katalógus. Szerk. FÖLDES Mária. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2005.

Az ezredforduló időszakára Ferenczy Béni művészetének kutatása ugyan meglehetősen beszűkült, de ez az időszak sem múlt el jelentős eredmények nélkül. A kétezres évek elején a 20. századi magyar szobrászat egyik legjelentősebb kutatója, Nagy Ildikó is foglalkozott Ferenczy művészetének stílári rokonságaival és a plasztikai látásmódjának értelmezésére törekvő műközpontú vizsgálatával.²⁸ Ferenczy Petőfi-szobrának történetéről Bánóczi Zsuzsa nyújtott átfogó ismertetést részletes tanulmányában.²⁹ Szabó Júlia a gótikus szobrászat Ferenczy korai alkotói periódusaira gyakorolt hatását vizsgálta.³⁰ Prohászka László 2007-ben a szobrász keresztény tematikájú műveit ismertette a *Vigilia* hasábjain, Király Flóra pedig 2013-ban védte meg az Universitát Wien képzésén Ferenczy Béni bécsi tevékenységét körüljáró szakdolgozatát.³¹

Végezetül azokat a – Csengeryné Nagy Zsuzsa, Zwickl András és Gosztonyi Ferenc által írt – rövidebb tanulmányokat emelném még ki, melyek Ferenczy Béni és édesapja művei közötti összefüggéseket vizsgálják, ezt a kérdéskört ugyanis a dolgozat első részében én is érinteni fogom.³²

1.3. *Források*

A fentebbi részfejezet tükrében kijelenthető, hogy bár Ferenczy Béni művészetével nagyszámú szakirodalom foglalkozik, annak jelentős része a hatvanas években és az azt követő néhány évtizedben keletkezett. A megjelent írások a művészettörténeti feldolgozó munkára jellemzően hagyományos műközpontú elemzésekre és egy-egy alkotói periódus tárgyilagos bemutatására irányulnak. A széleskörben elérhető nagyívű feldolgozás azonban elmaradt, az életmű feltárásának mértéke pedig egyenetlenül oszlik el a szobrász egyes korszakai között. Nagyobb hangvételű ismertetések lényegében csak a pályakezdés és az emigráció időszakáról születtek.³³ Ami a művészi életút egészét illeti, néhány kidolgozottabb résztémát leszámítva a publikált

---

²⁸ NAGY Ildikó: A torzó Ferenczy Béni művészetében. In: *Angyalokra szükség van – Tanulmányok Bernáth Mária tiszteletére*. Szerk. ANDRÁS Edit. Budapest, MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, 2005. 101–110.; Ildikó NAGY: Body and Soul: the Sculptor Béni Ferenczy (1890–1967). *The Hungarian Quarterly*, 46. 2005. Nr. 179. 30–40.

²⁹ BÁNÓCZI Zsuzsa: A milánói Petőfi-szobrok történetéhez. *Ars Hungarica*, 28. 2000. 1. sz. 169–190.

³⁰ SZABÓ Júlia: Mesterművek művészi megközelítésben. Ferenczy Béni katedrális rajzai. In: *Romantikus kastély – Tanulmányok Komárik Dénes tiszteletére*. Szerk. VADAS Ferenc. Budapest, Hild-Ybl Alapítvány, 2004. 512–523.

³¹ PROHÁSZKA László: Ferenczy Béni egyházművészeti alkotásai. *Vigilia*, 72. 2007. 5. sz. 343–347.; Flóra KIRÁLY: Die Wiener Emigrationsjahre des ungarischen Bildhauers Béni Ferenczy (1921–1932). (Diplomarbeit) Universitát Wien, 2013. URL <https://theses.univie.ac.at/detail/24429#> (Letöltve 2023. 02. 23.)

³² CSENGERYNÉ NAGY Zsuzsa: Rokon motívumok Ferenczy Károly és Ferenczy Béni életművében. *Művészet*, 9. 1968. 7. sz. 10–13.; ZWICKL András: Portrévázlat egy apáról – Ferenczy Károly. *Orpheus*, 5. 1994/4. 16. sz. 99–102.; GOSZTONYI Ferenc: „Másodkézből vesz a sajátjából” – Megjegyzések Ferenczy Károly utolsó alkotói korszakához. *Artmagazin*, 17. 2019. 2. sz. 42–49.

³³ KONTHA 1979, ILLYÉS 1982, KIRÁLY 2013.

szövegekben jellemzően ugyanazok a kismonografikus terjedelemben összefoglalható toposzok térnek vissza, melyeket még az életmű első interpretálói vetettek papírra. A szövegek keletkezése óta nagymennyiségű írásos dokumentum, levéltári anyag vált hozzáférhetővé, melynek kritikai szemléletű feldolgozására és az életműbe való beépítésére ez idáig nem került sor.

Munkám gerincét a szobrász adattári kutatások során összegyűjtött leveleinek szisztematikus feldolgozása, továbbá a közeli hozzátartozók, ismerősök, barátok és művésztársak által írt levelek, visszaemlékezések feltérképezése adta. Ennek segítségével átfogó képet kaptam Ferenczy Béni széleskörű kapcsolati hálójáról, amely a képzőművészeti életen túl az egész korabeli hazai kulturális és politikai szférára kiterjedt. A szobrász alakja szervesen épült be a 20. századi Magyarország eseménydús történetébe, és az ezzel járó kölcsönhatások alapjaiban határozták meg a művészi pályája alakulását. A korszak tágabb körülménye, az életmű elhelyezése a hazai kulturális élet viszonyrendszerében a hagyományos könyvtári kutatómunka mellett több ezer korabeli újságcikk áttanulmányozásával valósult meg. A kijelölt megközelítési mód szükségessé tette a Ferenczy-recepció sajtóanyagokra támaszkodó átfogó ismertetését is, amelyet a terjedelmi megkötések okán ezúttal 1967-ig, a művész haláláig bezárólag végeztem el. A művész sajtómegjelenéseiben a cenzúra jelenlétét kitüntetett figyelemmel követtem nyomon. Elsősorban az érdekelt, hogy egyes életrajzi adatokat – mint például a tanulmányok és az emigráció külföldi állomásai – az aktuális politikai környezet függvényében miként emeltek ki, vagy toldottak meg hamis információkkal.

A művészi karrier egyes állomásainak vizsgálata nem választható el a mindenkori politikai akarat megnyilvánulásaitól, a kulturális élet kitűzött céljaitól. A 20. század képzőművészeti életének képviselői hatványozottan nagyobb súllyal voltak jelen saját koruk közéletében, mint kortársaink. A hozzájuk fűződő kultúrpolitikai jelentőségű vagy a bulvár szintjén mozgó, a szobrász özvegye és az elfogult barátok történetei által sugalmazott narratívák egyaránt meghatározó súllyal épültek be az életmű szövetébe. A kutatás szükségszerűen magával hozta az életrajz kanonizált, jól ismert toposzainak árnyalását, ami helyenként a szobrász személyével kapcsolatos mítoszok lebontásával járt. Kétségtelen, hogy ezek a néhol izgalmasan regényes, de a kívánt hatás érdekében torzító állítások megnehezítik az életmű objektív vizsgálatát, mindazonáltal fontos elemei a művészi életmű recepciójának.

Az életút részletekbe menő rekonstrukciója már terjedelmét tekintve is sokszorososa annak az adatmennyiségnek, amit a Ferenczy-szakirodalom eddig elérhetővé tett számunkra. Az elvégzett munka pedig lehetőséget teremtett arra, hogy a karrierív mozgatórugóit keresve érdemi következtetéseket vonjak le.

1.4. A disszertáció főbb tartalmi egységei és azok problémafelvetései

A dolgozat felépítése kronologikus, az egyes fejezetek azonban különböző problémakörök kidomborítására fókuszálnak. Az első fejezetekben a sajátos művészi nevelés és a nepotizmus különböző megnyilvánulási formáinak az életműre gyakorolt hatását kutatom, melyhez fontos forrásanyagul szolgált a Ferenczy Károly által írt, nagy számban fennmaradt levelek gyűjteménye. Miként alakult a Ferenczy-gyerekek pályaválasztása, milyen előnyökkel és hátrányokkal járt a veleszületett tehetség felvállalása és megélése? Milyen szabályok mentén formálódott a család belső alkotói közössége és mekkora arányban befolyásolta a fiatalok művészi indulását az édesapa által nyújtott szellemi, pénzügyi és kapcsolati tőkét is felsorakoztató támogatás? Elsősorban ezekre a kérdésekre kerestem a választ. A családi háttér jelentőségének vizsgálata során rendkívül kedvező tényezőként van jelen, hogy a szobrász testvérei is képzőművész pályára léptek. Ez a szerencsés együttállás ugyanis megkönnyíti a festőóriás apa befolyásoló szerepének objektív értékelését. Bemutatva, hogy a kínálkozó lehetőségek mellett az egyéni döntések és választások, a személyiség és a nemek közti társadalmi különbségek szerepe egyaránt fontos tényezőként hat a művészi pálya alakulására. Éppen ezért az életművet taglaló első fejezetben a három testvér pályakezdésével együtt és azonos arányban foglalkozom.

Ezt a részt a művészeti képzés állomásainak rekonstruálása követi, ahol a különböző akadémiák, magániskolák és műhelyek ismertetése mellett arra voltam kíváncsi, hogy a mecénás apa figurájának hatásán túl kik és milyen úton támogatták, befolyásolták az ifjú szobrásznövendéket. Továbbá arra, hogy ezek a családi kapcsolati hálón keresztül elérhető lehetőségek mennyiben tértek el attól a gyakorlattól, amely Ferenczy Béni kortársainak művészi indulását általánosságban jellemezte. Így tehát már a dolgozat első felében megjelenik a személyes kapcsolatok fontosságának bemutatása, ami alapvetően befolyásolta a későbbi karrierút alakulását is.

A már fiatalkorában kiterjedt kulturális hálóval rendelkező ifjú művész első nyilvános bemutatkozásainak sikeréhez a Ferenczy-név szolgáltatott ugródeszkát, és elsősorban beágyazottságának köszönhetően azt is, hogy 1919-ben irányító szerepet töltött be a Tanácsköztársaság kulturális programjában. A kommun képzőművészeti élete a 20. századi magyar művészettörténetírás egy kifejezetten jól feldolgozott fejezete. Bár Ferenczy Béni tevékenységéről ez idáig nem jelent meg nagyobb terjedelmű tanulmány, a 133 nap rá vonatkozó történései könnyűszerrel rekonstruálhatók. A téma részletes ismertetését rendkívül

fontosnak tartom annak fényében, hogy ez a rövid korai csúcspont politikai súlya okán az életút egészére meghatározó hatást gyakorolt.

Az emigrációs korszak vizsgálatánál a hangsúly átkerül az idegenből érkező szobrász általános nehézségeinek, munka- és kiállítási lehetőségeinek taglalására. Mivel dolgozatomban Ferenczy karrierútját elsősorban a magyarországi művészeti szcéna viszonyrendszere felől vizsgálom, a külföldön töltött évek feltérképezése során a korábbi kutatásokkal szemben a szobrász és az anyaország kapcsolatára helyezem a hangsúlyt. Az életmű két világháború közé eső periódusát ily módon az egzisztenciális gondok ellenére hazatérési vágyát mindinkább későbbre halasztó, választójai között őrlődő művész oldala felől közelítem meg.

Az emigráció időszakának művészi termése csak töredékeiben ismert, a korszakra vonatkozó írásos és képi források pedig meglehetősen hiányos formában maradtak fent. Mivel Ferenczy Béni hagyatékából szinte teljes mértékben hiányoznak a két világháború közti időszakra vonatkozó dokumentumok, az a több mint száz 1915 és 1937 között keletkezett kéziratos levelet számláló gyűjtemény, amely a hetvenes években Wilde Ferenc jóvoltából került a Magyar Nemzeti Galéria adattárába, kiemelt jelentőséggel bír.³⁴ Ez a forrásanyag a szobrász ikertestvérehez írt, KEMKI Archívum és Dokumentációs Központjában, illetve a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézetének adattárában őrzött levelekkel kiegészülve nyújt segítséget számunkra a művészi pályája sikereinek és kudarcainak nyomon követésében.³⁵

Ferenczy csak 1938 után, Ausztria annektálását követve tért vissza végleg Magyarországra, ahol a német megszállás alatt feleségével együtt a civil zsidómentés tevékeny résztvevői voltak. A szobrász ebben az időben került közeli kapcsolatba Szent-Györgyi Albert körével. Ugyan a direkt politikai szerepvállalás ekkor már távol állt tőle, a háború utáni években a művészeti élet egyik vezető személyiségének számított: helyet kapott a frissen megalakult Művészeti Tanácsban és kinevezték a Képzőművészeti Főiskola szobrász-tanárává. Az alkotásban és úti élményekben gazdag időszaknak a fordulat éveként is emlegetett 1949-es esztendő vetett véget, amikor is a sztálini diktatúra irányába elmozduló politikai vezetés menesztette állásából az akkor már hatvanadik életévében járó művészt. A képzőművészeti élet peremére szorított szobrász hazai kulturális életben elfoglalt helye lassú, nehézkes, de

---

³⁴ Ferenczy Béni emigrációs levelei (Wilde Ferenc hagyaték). SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979

³⁵ Ferenczy Béni ikertestvérehez írt levelei. SZM-KEMKI ADK Ad/20150-1979; Ferenczy Béni ikertestvérehez írt levelei (Horváth Béla hagyaték). HUN-REN BTK MI MDK-C-I-217 – ez utóbbi anyag a KEMKI adattárában őrzött levelek másolatát tartalmazza.

alapvetően felívelő pályát írt le az ötvenes évek első felében, aminek köszönhetően az évtized közepére ismét a legfoglalkoztatottabb művészek között találta magát.

Az 1938 és 1956 közé eső időszakot tárgyaló fejezetekben arra teszek kísérletet, hogy körbejárjam azt a rendkívül hullámzó viszonyrendszert, ami a szobrászt és az őt körülvevő hazai kulturális teret jellemezte. Az életműhöz tapadó toposzok árnyalása érdekében igyekszem kategorikusan sorra venni a mester által betöltött pozíciókat, a kapott állami megbízásokat és kitüntetések. Emellett fontosnak tartom nyomon követni azt is, hogy a sajtó és a kortárs művészeti irodalom Ferenczy alakjához való viszonyulása miként alakult, változott ezekben az években.

Az aktív politikai élettől elzárkózó, de Nagy Imre szűkebb baráti körébe tartozó Ferenczy Béni életművének további alakulását az 1956-os események időszaka alapjaiban rendítette meg. A szobrász ugyanis a szovjet csapatok bevonulásának másnapján agyi katasztrófát szenvedett. Ferenczy életének utolsó, betegség által korlátozott, de alkotásban gazdag évtizede a forradalom leverése utáni művészi újjászületés szimbolikus példája, amely meghatározó helyet foglalt el a korszak kulturális életében. Az utolsó fejezet oldalai a balkezes korszak alkotói tevékenységének ismertetésén túl kiterjednek az 1956-1967 között működő kulturális sajtó és művészeti irodalom Ferenczy-recepciójának bemutatására is.

1.5. A művészi siker

A dolgozat fejezetein végigfutó irányelv – amely a Ferenczy-életművet jellemző művészeti eredményeket és kudarcokat veszi sorra – szükségszerűen vezet el minket „a művészi siker” fogalmának felettébb ingoványos terepére. Milyen fokmérői vannak a dicsőségnek és az mennyiben áll relációban a tehetséggel? Hogyan fér meg egymás mellett az elismertség és a művészi integritás megőrzése? Az egyéni látásmód megléte és az ahhoz való konzekvens ragaszkodás előny vagy hátrány az érvényesülés szempontjából? E kérdések mindig csak a korszak hatalmi sajátosságai mentén értelmezhetők, ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lehetne egyéni vagy általános szinten mérlegre tenni őket.

A művészi siker mibenlétét és működésének sajátosságait a művészettörténeti kutatás egy speciális, társadalomtudománnyal összefonódó ága vizsgálja. Ide köthetők Margot és Rudolf Wittkower írásai, melyek az ókortól egészen a francia forradalomig járják körül a művész öntudatra ébredését, társadalmi helyzetének alakulását, a személyiség és a hírnév

összefüggéseit.³⁶ A német művészettörténeti iskola egyik jelentős alakja, Martin Warnke a modern művész alakjának előtörténetét felvázoló nagyhatású könyvében a reneszánsz udvari művészek kitüntetett státuszával foglalkozott.³⁷ A modern művésztípus definícióját az alkotó és közönsége relációjában vizsgálja, külön figyelmet szentelve annak, hogy a megbízás és a támogatás történelmi formái miként befolyásolják az életpályák alakulását. A céhes világ egyenlőségre törekvő rendszeréhez képest az udvarban lehetővé vált, hogy az arra érdemesek valóságos sztárművészekként emelkedjenek ki társaik közül. A romantika korától pedig megszületett a szabad, kötöttségektől mentes, társadalommal szembeforduló önálló művész alakja is, ami azonban magával vonta a nyomorgó alkotó alakjának megjelenését is. A művészek származása a mai napig fontos befolyásoló tényezőként van jelen a pályán való elindulásban és kiteljesedésben. Akárcsak az alacsonyabb társadalmi rétegekhez, úgy a nemi, szexuális és etnikai kisebbségekhez való tartozás is egy életre szóló hendikep lehet az érintettek számára, ami nagyban nehezíti a kitörés lehetőségét. Míg a kedvező családi háttér, a magas társadalmi státusz vagy a képzőművészeti élet területére befolyással bíró felmenők vitathatatlan előjogokkal járnak.

Oskar Bätschmann *Ausstellungskünstler* című könyvében az udvari művész paradigmáját a kiállító művész paradigmája váltja.³⁸ Az általa vizsgált új művésztípust a 18. század második felében Nyugat-Európa nagy kulturális központjaiban megvalósuló első nyilvános tárlatok hívták életre. A kiállító művészek, bár szoros rokonságot mutattak elődjeikkel, intézményes keretek között bemutatott műveikkel egy újfajta nyilvánosság előtt méretették meg magukat, ami alapjaiban változtatta meg önképüket, művészeti és egzisztenciális problémáikat, illetve társadalmi státuszukat. Az egyház és az uralkodói réteg mellett inentől ők maguk is számottevő befolyást szereztek a kritikai diskurzusban és az új művészeti irányok definiálásában. A művészi szabadságnak is megvannak azonban a maga a korlátai. A mindenkori politikai tér változó mértékben, de állandó befolyással bír a létrejövő alkotások milyenségére, bemutathatóságára és recepciójára egyaránt, ez által formálva a művészi munka alakulását. Különösen igaz volt ez a huszadik század magyarországi viszonyaira, ahol háborúk és diktatúrák árnyékában formálódtak a modern művészet útjai.

---

³⁶ Margot WITTKOWER–Rudolf WITTKOWER: *Born Under Saturn: the Character and Conduct of Artists: a documented history from antiquity to the French Revolution*. London, Weidenfeld and Nicolson, 1963.; Margot WITTKOWER–Rudolf WITTKOWER: *A Szaturnusz jegyében. A művész személyisége az ókortól a francia forradalomig*. Budapest, Osiris Könyvtár, 1996.

³⁷ Martin WARNKE: *Hofkünstler: Zur Vorgeschichte des modernen Künstlers*. Köln, DuMont Buchverlag, 1985.; Magyar kiadás: Martin WARNKE: *Udvari művészek. A modern művész előtörténetéhez*. Budapest, Enciklopédia Kiadó, 1998.

³⁸ Oskar BÄTSCHMANN: *Ausstellungskünstler. Kult und Karriere im modernen Kunstsystem*. Köln, DuMont Buchverlag, 1997.; Magyar kiadás: Oskar BÄTSCHMANN: *Kiállító művészek*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2015.

A művészi siker kutatásának egy speciális ága, a képzőművész szakma elismertség szempontjából kiemelkedő tagjaira, az úgynevezett sztárművészekre koncentrálnak vizsgálja az alkotók személyéhez fűződő kultuszok különböző aspektusait. A 19. századi művészi siker anatómiájának feltérképezésével itthon először Sinkó Katalin foglalkozott behatóbban.³⁹ „Mikor tartja a közönség sikeresnek a művészt? Ha jó kritikát kap. Ha könyvet írnak róla. Ha pályázatot nyer és ha kitüntetik. Ha művei publikusak. Ha ezek közgyűjteménybe kerülnek. A közönség tudja, mi szerint ítélje meg a művész reputációját. A művészettörténet számára a fentiek nem sokat jelentenek. Sőt. A sikeres művész: egy gyanús szóösszetétel” – olvasható tanulmányának kezdő soraiban, mellyel arra hívja fel a figyelmet, hogy második világháború előtt megítélt érdemérmek is súlytalanná váltak 1945 után. A hangsúly az utókor ítéletén van, ami azonban szintén folyamatosan változik, alakul. Ennek megfelelően ugyanezt a folyamatot tapasztalhatjuk a rendszerváltás utáni művészeti irodalom és a szocialista éra díjainak relációjában is. „A tetszés és nem tetszés nem lehet vita tárgya. A hivatalos vélemény különben sem örökéletű” – olvashatjuk Ferenczy Béni nyilatkozatában.⁴⁰ Ahogy arra Norbert Elias Mozartról, illetve Pierre Bourdieu Manetről szóló könyve is rávilágít, a siker és a megélhetés lehetősége elsődlegesen attól függ, hogy az adott művész milyen politikai és intézményi környezetbe van beágyazva.⁴¹

Szívós Erika a századforduló időszakának magyar képzőművészet társadalomtörténetét feldolgozó könyvében tért ki részletesebben a téma korszakra vonatkozó specifikumaira.⁴² Ő szintén felhívja arra a figyelmet, hogy a siker fogalma ellentmondásos, hiszen az elismerés és a művészi érték nem feltétlenül esik egybe.⁴³ A saját korokban sikeres – politikai vezetés által elismert és foglalkoztatott, illetve aktuális trendekhez igazodó – művészek életműve ugyanis gyakran kimarad a művészettörténeti kanonizáció folyamatából. Szívós részletesen körüljárja, hogy az általa vizsgált korszak festői és szobrászai milyen helyet foglaltak el a társadalomban mind a közvélemény, mind a politikai és kulturális környezet tekintetében. Számba veszi, és statisztikai adatokkal szemlélteti a képzőművészek megélhetési forrásait, életmódját, kulturális habitusait. Módszerei és szemlélete egy új irányt vetít elő a hazai művészettörténeti kutatás

---

³⁹ SINKÓ Katalin: A művészi siker anatómiája. In: *Aranyérmek, ezüstkoszorúk – Művészkultusz és műpártolás Magyarországon a 19. században*. Kiállítási katalógus. Szerk. NAGY Ildikó. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1995. 15–47.

⁴⁰ GÁCH Marianne: Petőfi a raktárban. *Béke és Szabadság*, 6. 1956. 33. sz. 16.

⁴¹ Pierre BATAILLE–Sonia BERTOLIN–Clementina CASULA–Marc PERRENOUD: From atypical to paradigmatic? The relevance of the study of artistic work for the sociology of work. *Sociologia del Lavoro*, 2020. No. 157. (2.) 59–83.; Norbert ELIAS: *Mozart: Egy zseni szociológiája*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2000.; Pierre BOURDIEU: *Manet: A Symbolic Revolution*. Cambridge, Polity Press, 2017.

⁴² Szívós Erika: *A magyar képzőművészet társadalomtörténete 1867–1918*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2009.

⁴³ Szívós 2009. 55.

számára, fontos szempontrendszert nyújtva a jelen dolgozat megírásához is. A két világháború közötti időszakról sajnos nem áll rendelkezésünkre hasonló, átfogó jellegű szociológiai megközelítésű feldolgozás.⁴⁴ Az 1945 utáni művész karrierutak dinamikájának megértéséhez Horváth György kutatásait érdemes segítségül hívni, aki könyvében az állami mecénatúra felől vizsgálja a II. világháború utáni Magyarország fél évszázados képzőművészeti életét.⁴⁵ Horváth egy olyan korszakot vizsgál, amelyben az állami megrendelések monopolhelyezete jellemezte a megélhetést biztosító képző- és iparművészeti munkák összességét, ebből kiindulva nyújt átfogó képet a művészek számára rendelkezésre álló források mozgásáról. A szocialista rendszer elvárásainak megfelelő sikeres művész alakja sok tekintetben közelebbi rokonságban állt a korai újkor udvari művészeéhez, mint a kapitalista világ művészi szabadságát élvező „kiállító művész” típusához. A párhuzam az udvarba be nem jutó, céhes világ alkotói illetve az ötvenes évek periférián rekedt festői és szobrászai között is felállítható. Ők ugyanis jellemzően csak alkalmazott művészeti megbízások révén jutottak bevételhez, az önálló alkotó tevékenység sok esetben csak otthon a „négy fal között” valósulhatott meg.

A siker-orientált 21. században a tudományosság új színterein a management jelentőségének felértékelődésével új, kiterjesztett lendületet vettek az adatközpontú megközelítési módok. Itthon az utóbbi években elsősorban az erdélyi származású Barabási Albert-László tevékenysége révén került a művészeti kutatás homlokterébe. Az amerikai székhelyű Barabási Lab által végzett *Quantifying reputation and success in art* címen publikált tanulmány azt vizsgálja, hogy a kiállítási lehetőséget nyújtó intézmények – galériák és kortárs művészeti múzeumok – elismertsége alapján miként írható körül egy-egy kortárs művész szakmai nivója.⁴⁶ Az adatvizualizációkkal foglalkozó világhírű hálózatkutató publikációja számos kritikát kapott, melyek jelentős része azt kifogásolta, hogy a tanulmány a művészi siker fogalmát leszűkítette az anyagi haszon, a művek eladására vonatkozó kvantitatív módszerekkel mérhető adatok vizsgálatára. Mindazonáltal a hálózatkutató módszere komoly potenciállal bír a jövő művészettörténeti kutatásainak tekintetében. Ennek első megnyilvánulásai a nemzetközi

---

⁴⁴ A rendelkezésre álló általános statisztikák is jellemzően csak az ötvenes évek elejétől állnak rendelkezésre, így például a nominál- és reálbér, reáljövedelem alakulására vonatkozó adatok. Forrás: *Tények Könyve – Magyar és Nemzetközi Almanach '88*. Szerk. BALÓ György– LIPOVECZ Iván. Budapest, Computerworld Informatika Kft.– Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1987.

⁴⁵ HORVÁTH György: *A művészek bevonulása. A képzőművészet politikai irányításának és igazgatásának története 1945–1992*. Budapest, Corvina Kiadó, 2015.

⁴⁶ Samuel P. FRAIBERGER–Roberta SINATRA–Magnus RESCH–Christoph RIEDL–Albert-László BARABÁSI: *Quantifying reputation and success in art*. *Science*, 2018. Nov. 16. 825–829. A tanulmányhoz tartozik egy kiegészítő függelék *Supplementary Materials for Quantifying reputation and success in art* [Kiegészítő anyagok a hírnév és a siker számszerűsítéséhez a művészetben] címmel. URL <https://www.science.org/doi/10.1126/science.aau7224> (Letöltve 2022. 12. 01.)

klasszikus avantgárd folyamatok nagy művészeti központjaira fókuszáltak.⁴⁷ Egy 2010-ben induló németországi projekt a muzeológia világában vizsgálta a hálózatelmélet alkalmazhatóságát. Eredményeiket a *Netzwerke des Exils. Künstlerische Verflechtungen, Austausch und Patronage nach 1933* című tanulmánykötetben publikálták.⁴⁸ 2011 nyarán Budapesten, a Ludwig Múzeumban megrendezésre került *NetSci 2011* Nemzetközi Hálózattudományi Konferencia a Central European University szervezésében.⁴⁹ Célja az volt, hogy felhívja a figyelmet az adatvizualizálási módszerek területén belül a művészeti kutatást is érintő paradigmaváltás lehetőségére. A művészetek, társadalomtudományok és a hálózatelmélet határterületeivel foglalkozó szimpózium témáinak széles skáláján már a művészeti siker mérhetősége is terítékre került. A rákövetkező évben a MoMA 2013-as *Inventing Abstraction* című, online is közzétett kutatása, itthon pedig a Kassák Múzeum *A kölcsönös hatások körei* című, a MA-kör nemzetközi eredményeit bemutató kiállítása élt a hálózatkutatás eszközeivel.⁵⁰ A módszer előkerült a bécsi Belvedere Museum 2014-es *Hagenbund – Ein europäisches Netzwerk der Moderne (1900 bis 1938)* című kiállításának munkálatai során is. A tárlaton és a hozzá kapcsolódó katalógusban kitüntetett helyet kapott a bécsi központú osztrák Künstlerbund Hagen művésztársaság kapcsolati hálójának kutatása és az eredmények vizuális ábrázolása.⁵¹ A hálózati ábrában Ferenczy Béni is helyet kapott, aki 1927-től volt a kollektív kiállításokat rendező csoportosulás rendes tagja. A kapcsolati háló meghatározó szerepet tölt be a művészi karrier alakulásában, ebből kifolyólag feltárása az életmű vizsgálatakor is kitüntetett szerepet kap. Mivel azonban ezúttal egyedi, és nem tömeges kölcsönhatások feltárása a cél, csupán az életmű két, karrier-szempontról legjelentősebb időszakának kapcsolati hálóját kíséreltem meg ábrákkal is szemléltetni.⁵² Ezekon túl a művészi pálya alakulását befolyásoló ismerősök szerepét a bölcsészeti kutatás hagyományos leíró módszerével mutattam be.

---

⁴⁷ Bajkay Éva gyűjtése alapján. Forrás: BAJKAY Éva: Egy közép-európai művészihálózat. *Új művészet*, 26. 2015. 1–2. sz. 12–14.

⁴⁸ *Netzwerke des Exils – Künstlerische Verflechtungen, Austausch und Patronage nach 1933*. Hrsg. Burcu DOGRAMACI–Karin WIMMER. Berlin, Gerb. Mann Verlag, 2011.

⁴⁹ *Arts, Humanities, and Complex Networks. 2nd Leonardo satellite symposium at NetSci2011*. Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum, 2011. június 7. URL <https://www.ludwigmuseum.hu/program/arts-humanities-and-complex-networks-konferencia> (Letöltve 2022. 12. 27.)

⁵⁰ *Inventing Abstraction, 1910–1925*. Manhattan, New York City, MoMA, Dec 23, 2012 – Apr 15, 2013. URL <https://www.moma.org/interactives/exhibitions/2012/inventingabstraction/> (Letöltve 2022. 12. 01.); *A kölcsönös hatások körei. A MA és a Zenit a zágrábi Marinko Sudac-gyűjteményben*. Budapest, Kassák Múzeum 2012. január 27. – 2012. április 22.

⁵¹ Harald KREJCI: Innere Dynamik und äußere Einflüsse. Das Künstlernetzwerk Hagenbund. In: *Hagenbund – Ein europäisches Netzwerk der Moderne 1900 bis 1938*. Ausstellungskatalog. Hrsg. Agnes HUSSEIN-Arco–Matthias BOECKL–Harald KREJCI. Wien, Belvedere, Hirmer Verlag, 2014. 17–25.; Maximilian KAISER: Struktur, Netzwerk, Diskurs Anatomie einer Künstlervereinigung. In: *Hagenbund 2014*. 103–111.

⁵² Kapcsolati ábrákat lsd. a 3. számú mellékletben

„...semmitmondó, sőt félrevezető az adatok minden olyan aggregálása, amelyik az átlagos vagy tipikus magyar hangszeres zenész, műkereskedő, irodalomkritikus stb. társadalmi helyzetét, pályáivét, túlélési és érvényesülési stratégiáit próbálná meghatározni, mert a minderről egy-egy személyre vagy intézményre vonatkozóan a felmérés során szerzett információk csak a – versenytársaikhoz, szövetségeseikhez és közönségükhöz fűződő – viszonyaik összefüggésében tesznek szert szociológiai jelentésre, csak abban értelmezhetők” – olvasható Wessely Annának egy kortárs művészetszociológiai vizsgálathoz fűződő összefoglalójában.⁵³ A művészi fejlődést végigkövető monográfiák időnként figyelmen kívül hagyják az életmű kulturális közegbe ágyazását, a létrejövő művek születésének társadalmi és politikai körülményeit. Az teljesen érthető, ha egy-egy művészettörténeti szempontú életműelemzésnek – a stiláris hatások vizsgálatán túlmenően – nem célja a kulturális közeg átfogó bemutatása, azonban egy karrierút vizsgálatára irányuló kutatás számára e tényezők vizsgálata kihagyhatatlan. Minden életmű a saját korában jön létre, annak viszonyai befolyásolják. A megszülető művek számtalan körülmény – egzisztenciális lehetőségek, esztétikai ítéletek, kulturális közeg és politikai elvárások – együttes hatására realizálódnak, és ez nem csupán a megrendelésre készített, de a saját elgondolás alapján fogant képzőművészeti alkotásokra is érvényes. Éppen ezért dolgozatomban az életút mozgatórugóinak feltárása mellett központi szerepet kap annak a viszonyrendszernek a bemutatása is, ami a művészi karrier és az oeuvre között áll fenn.

---

⁵³ WESSELY Anna: A művészetszociológia – "Kinek nem kell és miért"? *Kultúra és Közösség* 3. (IV. folyam) 2012. 1–2. szám, 69.

2. Útmutatás a Mungóknak

Ferenczy Károly hatása gyermekei művészi indulására

2.1. Beleszületni a művészetbe

A Ferenczy Károly életműkutatás rendkívül széleskörű eredményeiből ez idáig kimaradt az a fejezet, amely utódai irányában tanúsított művészeti pedagógiáját és pályakezdésükben betöltött szerepét tárgyalta volna. A Ferenczy gyerekek művészi indulásával foglalkozó irodalomban ugyan helyet kap a festő apa alakja, de ezeknek az írásoknak jellemzően nem célja a kérdéskör mélyebb feltárása.⁵⁴ Egyedül a szobrász-fíú kapcsán találkozhatunk olyan cikkekkel, melyekben – ha kis terjedelemben is, de – központi szerepet kap a generációkon átívelő művészeti rokonság vizsgálata.⁵⁵ Ferenczy Károly legutóbbi, 2011-ben a Magyar Nemzeti Galériában megnyílt kiállításának katalógusában csupán a festő hivatalos tanári pályáját elemző tanulmány kapott helyet. A szöveget jegyző Kissné Budai Rita a következőképpen zárja sorait: „*Külön tanulmányt érdemelne az, hogy milyen oktatói szerepet vállalt saját gyermekeinek művésszé fejlesztésében. Velük némileg másképp viselkedett, mint egyéb tanítványaival: féltőbben, akaratosabban, irányítóbban, és külön pszichológiai stúdiomot igényelne annak felderítése, hogy a gyermekeire vonatkozó reményei, elvárásai, követelése milyen reakciót váltottak ki belőlük, s ez merre terelgette művészi pályafutásukat.*”⁵⁶

Ferenczy Károly meghatározó résztvevője volt gyermekei művészi indulásának. A fiatalok különböző műfajok és technikák felé irányuló érdeklődése újabb és újabb diskurzusokat eredményezett a családi asztal körül, és az ebből következő kölcsönhatások nem csupán az utódok, de a festő saját életművén is tetten érhetők. Ebből kifolyólag a téma a család minden egyes tagjának monográfiájában helyet követel magának.

A művészcsaládok vizsgálata az „apák és fiúk” jelenség és a tehetség öröklődésének ismert toposzával kötődik össze már évszázadok óta. Hazánkban ennek a jelenségnek

---

⁵⁴ MURÁDIN Jenő: Ferenczy Károlyné Fialka Olga. *Művészettörténeti Értesítő*, 24. 1975. 2. sz. 92–96; MURÁDIN Jenő: Ferenczy Béni Erdélyben. *Művészettörténeti Értesítő*, 25. 1976. 3. sz. 234–241; MURÁDIN Jenő: Ferenczy Noémi (Egy művészpálya erdélyi fejezetei) *Művészettörténeti Értesítő*, 25. 1976. 3. sz. 242–251; MURÁDIN Jenő: Ferenczy Valér és az erdélyi rézkarcművészet. *Művészettörténeti Értesítő*, 28. 1979. 1. sz. 31–40.; MURÁDIN Jenő: *A Ferenczy család Erdélyben*. Bukarest, Kriterion, 1981.; MAZÁNYI Judit: Vázlat egy közép-európai családregényhez – A Ferenczy család története 1917-ig a források tükrében. In: *Ferenczy 2011*. 87–101.

⁵⁵ CSENGERYÉ 1968; ZWICKL 1994; GOSZTONYI 2019.

⁵⁶ KISSNÉ BUDAI Rita: „Folyton az élet szépségére tanított” – Ferenczy Károly mint tanár. In: *Ferenczy – Ferenczy Károly gyűjteményes kiállítása*. Szerk. BOROS Judit–PLESZNIVY Edit. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2011. 131–140. A témával foglalkozó rövidebb írások még: ZWICKL András: Portrévázlat egy apáról – Ferenczy Károly. *Orpheus*, 5. 1994/4. 16. sz. 99–102; GOSZTONYI Ferenc: „Másodkézből vesz a sajátjából” – Megjegyzések Ferenczy Károly utolsó alkotói korszakához. *Artmagazin*, 17. 2019. 2. sz. 42–49.

legismertebb, sokat hivatkozott példái éppen a Ferenczyek. Jelen fejezetben arra szeretnék rámutatni, hogy a szerencsés gének mellett milyen további előnyökkel, adott esetben hátrányokkal járt együtt ez a sajátos családi alkotói közösség.⁵⁷ Az, hogy egy képzőművész gyermekei édesapjuk társadalmi státuszával együtt annak szakmáját is örökölték, és ők maguk is művészeti pályára léptek, nem számított elszigetelt jelenségnek. Erre Szívós Erika is rámutatott a magyar képzőművészet dualizmus kori társadalomtörténetével foglalkozó könyvében.⁵⁸ Az általa vizsgált esetek nagyobb részében azonban a leszármazottak nem futottak be látványos karriert. Kétségtelen az is, hogy a Ferenczy-ifjak művészi indulásának első sikerei nem csupán tehetségüknek és a jól csengő névvel járó előnyöknek volt köszönhető. Apjuk a személyes példánál jóval többet nyújtott számukra: finansziális támogatásával, elméleti, illetve gyakorlati tanácsaival, útmutatásával és kiterjedt kapcsolati hálójával a korszak hazai művészettörténetének egyik legsikeresebb mentoraként, mecénásaként indította el gyermekeit a művészi pályán.

A Freund néven született Ferenczy Károly tehetős, bánáti német eredetű család sarjaként született 1862-ben. A tudatos művészképzést jogi és gazdasági tanulmányait követve huszonöt éves korában kezdte meg, miután távoli rokona, a tizennégy évvel idősebb Fialka Olga felismerte tehetségét és elindította az alkotás útján. A festőnő Krakkóban és Bécsben végezte tanulmányait, elsősorban könyvillusztrálással és arcképfestéssel foglalkozott. Unokaöccsével együtt Rómába, majd Münchenbe utazott, ahol Ferenczy művészeti stúdiumokat folytatott. 1885 novemberében Körmöcbányán kötöttek házasságot, és rövidesen megszületett első gyermekük, Valér. A család 1886-ban ismét Münchenbe, majd Nápolyba utazott, ahol Ferenczy Károly beiratkozott a Képzőművészeti Akadémiára. 1887 ősztől a párizsi Julian Akadémia növendéke volt. Hazatérése után 1889-ban Szentendrén telepedett le, ahol felesége 1890 nyarán életet adott Noéminek és Benjaminnak.⁵⁹ A 19. század végi Duna-menti kisváros azonban nem váltotta be a festő reményeit. Szakítva önként vállalt hosszú alkotói magányával, családjával együtt 1893-ban ismét a bajor fővárosba költözött. A párizsi időszakból megismert művésztársak – Csók István és Grünwald Béla – mellett hamarosan közelebbi kapcsolatba került Réti Istvánnal és a Münchenben magániskolát vezető Hollósy Simonnal is. Az új művészeti közeg hatalmas alkotói lendülettel ajándékozta meg. Ebben az időszakban kezdte el

---

⁵⁷ A tehetség öröklődéséről Czeizel Endre magyar művészek családfáit vizsgálva írt könyvet. Az általa vizsgált húsz kivételes tehetségű festőművésznek tizenegy felnőttkort megélt fia volt, akik közül hatból (54,6%) lett képzőművész, egyikükből pedig valóságos „génusz”. Ez lenne Ferenczy Béni, az orvos-genetikus megítélése szerint. Dr. CZEIZEL Endre: *Festők – gének – szégyenek. Magyar festőművész-génuszok családfaelemzése*. Budapest, Galenus Kiadó, 2007.

⁵⁸ Szívós 2009. 143.

⁵⁹ Ferenczy 2011. 330.

kialakítani azt a szintetikus alapon nyugvó kolorisztikus naturalizmust, amellyel a szakma egy része később az egész nagybányai alkotói közösséget azonosította.⁶⁰ A máramarosi bányaváros 1896-os festészeti meghódítása a magyar művészettörténet rendkívüli jelentőségű eseménye volt. A javarészen magányos festőkből álló csoportosulást önként követő Ferenczy Károly családjával együtt érkezett a Zazar folyó mentén fekvő Nagybányára. Nem sokkal megérkezésüket követve költöztek be abba a Petőfi utca 13. szám alatt bérelt házba, amely egészen a festő feleségének 1930-ban bekövetkezett haláláig egyfajta kikötőként – állandó visszatérési helyként – szolgált a Ferenczy család tagjai számára.⁶¹

A Nagybányára való költözés idején Valér tizenegy, az ikrek hatévesek voltak. A fiúk részben magántanulókként, részben a városi gimnázium diákjaiként végezték tanulmányaikat. Noémi sosem járt iskolába, oktatását teljes mértékben édesanyja irányította. Fialka Olga Ferenczy Károly művészi pályájának első éveiben hagyott fel az alkotással. Innentől férje művészi tevékenységét támogatta, és ugyanezt az odaadást tanúsította akkor is, amikor gyermekei intellektuális nevelését vállalta magára. A nyugati kultúrákban szerzett nagyfokú jártasságát lelkiismeretesen adta tovább a Ferenczy-ifjakkak, akik így már fiatalon igen magas műveltségre, széleskörű világlátásra és kifinomult ízlésre tettek szert. A szülők a németen kívül tökéletesen beszélték a franciát, az angolt és az olaszt is, Ferenczyné pedig a szláv nyelvek világában is otthonosan mozgott. Magas szintű nyelvtudásukat gyermekeiknek is átadták, lehetővé téve, hogy az irodalom klasszikusait eredeti nyelven olvassák és Európa nagy kulturális központjaiban magabiztosan tájékozódjanak.

A nagybányai művésztelep működésének belső ismerője és Ferenczy Károly személyes jóbarátja, a festőművész Réti István így emlékezett vissza a Ferenczy gyerekek bányavárosi életének sajátosságaira: „...Nagybányán nőttek fel a Ferenczy-család különleges kulturális levegőjében, itt kapták meg az alapját művészetszemléletüknek, az emberekről s a világról való sajátos nézeteiknek. Béni a gimnázium révén még némileg érintkezésbe jutott a városi környezettel, de a család egészében megtartotta exkluzív jellegét. Külön kis kultúrkör volt ez, amelynek kialakításában egyforma rész illette az apát és az anyát.”⁶² Ferenczy Béni a nagybányai városi gimnázium diákjaként érettségizett, és a helyi bányászgyerekekkel is könnyen megtalálta a közös hangot, apja ezzel szemben egy a környezetével távolságot tartó intellektuel képét mutatta: „Kultúremler volt, különcségnek tartotta, ha valaki magánál műveletlenebbekkel barátságot köt vagy akár érintkezik” – vallotta róla fia évtizedek

---

⁶⁰ GENTHON István: *Ferenczy Károly*. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1963. 32.

⁶¹ MAZÁNYI 2011. 94.

⁶² RÉTI István: *A nagybányai művésztelep*. Budapest, Vince Kiadó, 2004.

távlatából.⁶³ Réti tudósítása szerint a család meglehetősen visszavonultan élt Nagybányán. A festő a helyiekkel nem igazán tartotta a kapcsolatot, a délutáni társas együttlétek állandó vendégei alapvetően kollégáira, néhány tanítványára és Pesten élő testvérbátyjára, az író Ferenczy Ferencre korlátozódtak. „Nyáron a verandán, vagy a kert pázsitján, télen a szobában: nagy vörösréz szamovár, finom porcelánok, úri asztalnemű, aztán keksz, pirított kenyér, dzsem, vaj, gyümölcs és a párologó tea. Az asztal körül kényelmes karosszékek. Itt cserélték ki a családtagok legújabb nézeteiket, ítélkezve képek s emberek fölött” – olvasható Réti élces hangvétellű visszaemlékezésében. Fialka Olgát olyan erős egyéniségű nőként mutatja be, aki a világot elsősorban olvasmányain keresztül ismerte. Könyveiből családtagjainak is rendszeresen tartott felolvasásokat, jellemzően németül vagy angolul, esetleg franciául vagy olaszul.

A Ferenczy Károly festményei által vizuálisan is szemünk elé táruló családi idill képe azonban csak időszakosan volt jelen a família életében, a festő ugyanis a művésztelep 1896-os megalakulását követő évtől kétlaki életmódot folytatott. Életének nagyobb részét a fővárosban, feleségétől és gyermekeitől távol töltötte, s csak a nyár beköszöntével utazott a Máramaros megyei bányavárosba. Ezeket a szűkre szabott, de rendszeres együttléteket Ferenczy Károly precízen megtervezte. Nyaranta több hetet időztek a Nagybánya melletti Izvora szép fennsíkjánál, a Gutin-hegy lábánál fekvő vadászházakban, ahol a természet utáni festés mellett a különféle sportok – lovaglás, íjászat, túrázás – is az állandó program részei voltak.⁶⁴ Ferenczy Béni úgy vélte, hogy édesapját a természeti motívumok kutatása mellett az a szándék vezette a magas hegyekbe, hogy gyermekeit – és talán önmagát is – megóvja a tüdőbajtól.⁶⁵ A festő édesanyja ugyanis rendkívül fiatalon gümőkórban vesztette életét, és ez a sorvadásos betegség Nagybányán is gyakori halálozási oknak számított a század elején. Ferenczy Károly a família teleltetésére szintén nagy figyelmet fordított. Az év ezen felében az Adriára, majd – amikor a gyermekek nagyobbak lettek – Európa nagyvárosaiba küldte családját.

Az érzelmileg arisztokratikusan elzárkózó, alkotói munkába merülő Ferenczy fokozatosan nyílt ki gyermekei felé, akik felcseperedve egymás után léptek a művészé válás ösvényére. Innentől a kevés szoros baráti, illetve kollegiális kapcsolatot fenntartó festőnek családja vált első számú szellemi és művészi közegévé, ő pedig örömmel vállalta magára a mecénás és mentor szerepkörét gyermekei pályájának kezdeti időszakában.⁶⁶ „A munka és a

---

⁶³ MÓRICZ Virág: Beszélgetés Ferenczy Bénivel a Ferenczy-családról és a maga művészetéről. *Híd*, 1. 1940. 12. sz. 10–11.

⁶⁴ Ezek a tevékenységek Ferenczy nyári képein is fel-felbukkannak. Pl. *Lovagló gyerekek*, 1905; *Hazatérés*, 1905; *Nyilazók*, 1911. In: *Ferenczy* 2017. 361–362, 373. (Kat. 208, 209, 328.)

⁶⁵ FERENCZY Béni: Nagybányai emlékeim (II. vázlat) *Csillag*, 10. 1956. 5. sz. 994–995.

⁶⁶ Kevés közeli barátja volt. A festők közül elsősorban Réti Istvánnal és Thorma Jánossal ápolt szoros kapcsolatot, emellett színműíró bátyjával, Ferenczy Ferencsel volt bizalmas viszonyban.

művészet óriás szellemi kapocs a familiában. Csak a familiatagok érdeklődhetnek egymás munkája után – feleség csak ha művésznő” – írta 1916-ban kisebbik fia párválasztását bíráló levelében.⁶⁷ A távolság miatt a levélírás volt az egyik legfontosabb kommunikációs eszköz a Ferenczyek kapcsolatában.⁶⁸ Gyermekeihez való érzékeny viszonyulását jelzi az a sokféle becenévváltozat, mellyel őket, az úgynevezett Mungókat illette. Valért a család Bimbinek hívta, de apja leveleiben gyakorta találkozhatunk a Mungo San megszólítással is. Noémira jellemzően a Cvanka és Cvuk neveket használta. A legváltozatosabb becenévhalmoz pedig a fiatalabb Ferenczy fiút illette: Benjo San, Christoforo, Pomplejovszki, Rösztopcsin, hogy csak a legtöbbet alkalmazottakat említsük. „*Apám, akiket kedvelt, azokkal rögtön tréfált is, személyükkel, nevükkel*” – olvasható Ferenczy Béni visszaemlékezésében, megjegyezve azt is, hogy a festő a szóvicceket másoknál kevésbé szívelte.⁶⁹

A Ferenczy gyerekek először apjuk képeinek szereplőiként váltak a művészi alkotófolyamat részeseivé, Ferenczy Károly ugyanis a hivatásos nagyvárosi modellek és nagybányai cigányok mellett barátait, művésztársait, családtagjait is előszeretettel „alkalmazta” festményei alanyául. Gyermekei nem csupán portréképeihez ültek modellt, de sokszor nagyszabású csoportképeinek főszereplőit is róluk mintázta. A *Hegyi beszéd* című kép készülését például mindhárom gyermek közreműködött. Valér virágkoszorúban, Noémi rózsaszín ruhácskában látható a festményen, míg Béni a Krisztus-alak hajához szolgált modellül.⁷⁰ Ferenczy Károly biblikus képein jellemzően a Szentírás valamelyik ismert fiúalakjának történetét dolgozta fel.⁷¹ *Tékozló fiú, Józsefet eladják testvérei, Ábrahám áldozata*: e történetek fiatal főszereplőiről minden esetben Valér vonásai köszönnek vissza. A *Tékozló fiú* néhány variánsán a példabeszéd történetében otthon maradó idősebb testvér is helyet kapott, méghozzá Béni alakjában. Valér apjáról írt könyvében szót ejt arról is, miként vált egyik elsődleges modelljévé apja képeinek. Meglátása szerint Ferenczy Károlyt művészileg sokkal

---

⁶⁷ Ferenczy Béni ez időben a nála hat évvel idősebb Selevér Flórával került szerelmi kapcsolatba. A fiatalok szerettek volna összeházasodni, de ez ellen Ferenczy Károly erőteljesen tiltakozott. Véleménye szerint fia még nem érte el azt a biztos egzisztenciát, amely alkalmassá tenné a családalapításra. Flórárt emellett unalmasnak és „antiművésznek” tartotta, közeledését erőszakosnak és tolaodónak. Forrás: Ferenczy Károly levele Bénihez Budapestről talán Nagybányára, 1916 eleje. FM Adattár 41-1974.-F. Közölve: „*Ölel Carolus*” Ferenczy Károly levelezése. Szerk. BOROS Judit–KISSNÉ BUDAI Rita. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2011. 326.

⁶⁸ Sajnos a Ferenczy Károlynak írt leveleknek, néhány kivételtől eltekintve, nyoma veszett. Ferenczy Károly fennmaradt leveleinek többségét a szentendrei Ferenczy Múzeumi Centrum és a Magyar Nemzeti Galéria adattára őrzi. A kutatást nagyban segíti, hogy a festő által írt leveleket 2011-ben publikálták: *Ölel Carolus* 2011.

⁶⁹ FERENCZY Béni: Nagybányai emlékeim (vázlat) *Csillag*, 8. 1954. 11. sz. 2104–2105.

⁷⁰ FERENCZY 1954b 2103.

⁷¹ Ferenczy Károly biblikus kompozíciói: *A tékozló fiú hazatérése*, 1892; *Királyok hódolása I.* 1895; *Királyok hódolása II.* 1895; *Hegyi beszéd I.*, 1896–1897; *Hegyi beszéd II.*, 1897; *Háromkirályok*, 1898; *Józsefet eladják testvérei*, 1900; *Ábrahám áldozata*, 1901; *Levétel a keresztről*, 1903; *Tékozló fiú I.* 1907; *Tékozló fiú II.* 1909; *Piéta*, 1913–1914. In: Ferenczy 2017. 343–377. (Kat. 25, 67, 68, 88, 89, 118, 137, 151, 176, 240, 270, 377–379.)

jobban érdekelték az ő általánostól eltérő erőteljes vonásai, kontrasztos barnasága, mint saját arcának finom, szimmetrikus formái, szőkés színei.⁷² Azzal, hogy miért választott megrögzött ateistaként bibliai jeleneteket, már számtalan tanulmány foglalkozott.⁷³ Valér szerint alapvetően nem a téma, hanem a színbeli és formai sajátosságok érdekelték, a *Keresztlevétel* esetében például a Madonna zöld selyemruhája az esti napsütésben.⁷⁴ Több oka is lehetett annak, hogy miért nem profán tárgykoroket dolgozott fel ezeken a festői kísérleteken. Elsődlegesen talán az, hogy biblikus képeivel évszázadok alatt kialakult ábrázolási sémákat tudott meghaladni és új megközelítésben tálni.⁷⁵ A konkrét témaválasztás tekintetében pedig az gyaníthatjuk, hogy az apaságát aktívan megélt festő ezekhez a történetekhez tudott leginkább érzelmileg kapcsolódni. Ezt erősíti, hogy a kései, tékozló fiú temaitikáját feldolgozó képein már az apa alakja a központi karakter.⁷⁶

Ferenczy Károly családtagjairól készített portréit, különösen gyermekeiről festett csoportképeit fő művei közé soroljuk.⁷⁷ Az ikreket ábrázoló 1908-as *Kettős arckép* és a néhány évvel későbbi, *Testvérek* címmel is ismert *Hármas arckép* az érett korszak kiemelkedő darabjai, amelyeket tudatosan szerkesztett kompozíció és gesztusokat mellőző lélektani beállítás jellemez. A Ferenczy-ifjak ebben az időszakban ugyancsak szívesen választották modellül családjuk tagjait. Valér édesapja kompozíciós megoldásaihoz hasonló portrékat és csoportképeket festett, Béni pedig édesanyjáról és legfőképp Noémiről készített stíluskísérleteknek is beillő szoborbüszttöket.

---

⁷² FERENCZY Valér: *Ferenczy Károly*. Budapest, Nyugat, é. n. [1935.] 9.

⁷³ SINKÓ Katalin: Az alapítók biblikus képei és a századvég antihistorizmusa. In: *Nagybánya művészete. Kiállítás a nagybányai művésztelep alapításának 100. évfordulója alkalmából*. Kiállítási katalógus. Szerk. NAGY Ildikó. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1996. 216–235; BUDAI Rita: Ferenczy Károly biblikus képei. In: *Nagybánya*. (Konferencia 1997. február 27–28.) Szombathely, Szombathelyi Képtár, 1997. 31–46; Végvári Lajos: Ferenczy Károly bibliai tárgyú képei. *Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, 35–36. 1997. 741–756; SZABADI Judit: „A tájék biblikusan monumentális”. Ferenczy Károly biblikus képei. *Holmi*, 24. 2012. 12. sz. 1524–1532; BOROS Judit: Ferenczy Károly és a nagybányai alapítók biblikus képei. In: *Hit, mítosz, költészet. Ferenczy Károly és a nagybányai mesterek művei*. Szerk. PLESZNIVY Edit. Balatonfüred, Vaszary Villa, 2013. 9–23; GOSZTONYI Ferenc: Ferenczy Károly biblikus képeiről – újra. *Ars Hungarica*, 44. 2018. 1. sz. 79–92.

⁷⁴ FERENCZY V. 1935a 74.

⁷⁵ Egyfajta provokáció lehetett tehát, amely azok számára a potenciális műgyűjtők számára is érdekessé tehetette képeit, akiknek kevésbé volt fogékonyságuk Ferenczy finom szintetizmusára. Valér szerint is elsődlegesen arra kellett neki ezek a már sokfajta feldolgozást megélt témák, hogy általuk tisztázza „az embernek az őt környező természettel való összefüggését”. FERENCZY V. 1935a 75.

⁷⁶ Erre a gyakorlatra a művészettörténet számos korábbi példával szolgál, elég csak a téma Rembrandt-féle 17. századi feldolgozását felidézni.

⁷⁷ *Noémi kislánykorában*, 1894; *Béni vörös ruhában*, 1894; *Bimbi*, 1894; *Valér*, 1894; *Kettős arckép (Valér és Béni)*, 1901; *Noémi kibontott hajjal*, 1903; *Béni bársonykabátban*, 1906; *Kettős arckép (Noémi és Béni)*, 1908; *Szakállas Béni*, 1910; *Hármas arckép*, 1911. In: *Ferenczy* 2017. 344–374. (Kat. 38, 42, 43, 53, 156, 170, 227, 258, 312, 337.)

2.2. Elágazások

A Ferenczy gyerekek egyedülálló módon már kisgyermekkorukban szemtanúi voltak a modern magyar festészet születésének. Későbbi pályaválasztásukra és művészetük milyenségére mégis leginkább a szüleik által megteremtett, magaskultúrával átítatott légkör és szellemi közeg volt hatással. Utazásaiknak és otthoni reprodukciógyűjteményüknek hála olyan kiterjedt vizuális formakincs és a kifejező eszközök gazdag tárháza állt a rendelkezésükre, amely biztonságos ízlésítéletet szolgáltatott számukra már művészi pályájuk elején. Erről a következőképpen vallott Noémi: „*Apánk egyik kollégája felállította a Ferenczy-teóriát. Ez úgy szól, hogy minden művésznek a művészetéről való első benyomását (amely lehet akár egy rossz, értéktelen, ízléstelen olajnyomat), a szép fogalmát később felül kell vizsgálnia. Csak a Ferenczyek nőttek fel Velásquezén és Tizianón.*”⁷⁸ A következőkben a Ferenczy gyerekek művészi indulását vázoló fel dióhéjban, hogy annak fényében térhessünk rá a festő édesapa befolyásának főbb aspektusaira.

Az 1885-ös születésű Ferenczy Valér édesapja támogató beleegyezésével alig tizenegy évesen már a Hollósy-iskola korrektúrájára járt a művésztelep legifjabb tagjaként. A Hollósy-iskola tanulójaként, majd a szabadiskola növendékeként vált a nagybányai kör tevékeny részesévé. Szerepelt a fiatalok kiállításain, részt vett a telep megújítása körüli harcokban, tizenhat évesen már fővárosi kiállításoknak is résztvevője volt. A nagybányaiak második nemzedékéből egyedül ő és Czóbel Béla voltak alapító tagjai az 1907 végén létrejött MIÉNK művészeti csoportosulásnak.⁷⁹ A társasághoz nem lehetett csak úgy csatlakozni, tagságban csak azok részesülhettek, akiket az adminisztratív ügyeket intéző háromtagú bizottság meghívott, melynek tagjai Szinyei Merse Pál, Ferenczy Károly és Rippl-Rónai József voltak.⁸⁰

A három gyermek közül egyértelműen a legidősebb fiút fűzték a legszorosabb szálak a művésztelephez. Apjával korán kialakult kollegiális viszonyát jelzi, hogy Ferenczy Károly gyermekei közül egyedül vele tegeződött. Valér tizennyolc éves korától kezdve egészen a világháború kitöréséig külföldi tanulmányutakon fejlesztette magát. Művészeti képzéseken vett részt Münchenben, Berlinben, Párizsban és Firenzében, bejárta Itália nagyobb városait, Hollandiát és Belgiumot. 1909-től 1911-ig Münchenben tartott fent műtermet, 1911–1912 között a Magyar Képzőművészeti Főiskola hallgatója volt. Ennek ellenére alkotói módszerét

---

⁷⁸ Idézve Noémi Rose Viebrocknak, Béni lányának írt 1948-as keltezésű leveléből. PÁLOSI Judit: *Ferenczy Noémi*. Budapest, FUGA kiadás, 1998. 4.

⁷⁹ Magyar Impresszionisták és Naturalisták Köre (MIÉNK): 1908–1911 között egyfajta „koalíciós társaság”-ként működő művészegyesület, amelynek tagjai között az idősebb nagybányaiak éppúgy szerepeltek, mint az alföldi naturalizmus vagy a magyar Vadak képviselői. Vezetői: Ferenczy Károly, Szinyei Merse Pál és Rippl-Rónai József

⁸⁰ Szívós 2009. 208.

alapjaiban határozta meg Ferenczy Károly festői stílusa. Korai művei ugyan egy ígéretes alkotói pályát vetítettek előre, azok mind témaválasztásukban, mind koloritjukban és kompozíciós megoldásaikban az apai mintát követték. A tizenéves fiú kiállításokon való szereplését jellemzően osztatlan lelkesedés fogadta, méltatói valóságos bravúrként fogadták a pályakezdő festő rendkívül érett munkáit. „...teljesen az apja fia, szinte intuitíven az. Nem utánozója, csak a művészi érzéke, a piktúra hitvallása, az okoskodása, művészi gondolkodásának nobilitása olyan, mint az apjáé” – írták 1902-es első csoportkiállítása alkalmával.⁸¹ Néhány évvel később azonban megsokasodtak az elmarasztaló kritikák, amelyek hiányolták Ferenczy Valér atyja művészetétől való elszakadását, és az újtó törekvésekbe való bekapcsolódását.⁸²

Közben elindult öccse, majd húga művészi karrierje is.⁸³ Az 1890-es születésű ikrek azonban szobrászként és textilművészként sokkal könnyebben tudtak függetlenedni a festőgénusz apa jelentette nyomástól. Valószínűleg ebből is adódott, hogy Valér – miután festészete holtpontra jutott, és 1913–1914 telén Párizsban megismerkedett a rézkarcművészettel – hatalmas lelkesedéssel vetette bele magát a sokszorosítható grafikák készítésére alkalmas eljárás elméleti és gyakorlati ismereteinek elsajátításába Orville H. Peets amerikai rézkarcművész képzésén.⁸⁴

Ferenczy Károly eredetileg csak elsőszülöttjében, Valérban látta meg a művészi talentumot. A családi emlékezet szerint Bénit mérnöknek szánta, leánya jövőjét pedig háziasszonyként képzelte el. Az események aztán meghazudtolták ezt az elgondolást, Béni ugyanis egyáltalán nem volt jó tanuló, viszont fogékonysága a művészetek iránt már korán megmutatkozott. A fentebbi hagyománynak némiképp ellentmond, hogy a szobrász egy 1940-es interjúban így emlékezett vissza pályaválasztásának mozgatórugójára: „*Hogy történt, hogy mindhárom testvér művész lett? Így kellett lennie! Apám meg lett volna sértve, ha nem művész egy gyereke. Én először hadi tengerésznek akartam menni. Nem engedte. Aztán, mikor már*

---

⁸¹ (–ván.): Irodalom és művészet. A Nemzeti Szalon tárlata. *Hazánk*, 9. 1902. március 16. 65. sz. 7.

⁸² Néhány kiemelt példa: „...olyan fiatal, hogy még ez a bravúroskodás is érdemszámba mehet nála. Lelke még nincsen a képeinek.” In: M.I.É.N.K. Műkiállítás a Nemzeti Szalonban. *Magyarország*, 15. 1908. január 11. 10. sz. 2. „A példakövetésben teljesen erőtlenné lett Ferenczy Valér. Nemcsak apja nemes példáját utánozza, de eltéved más példaképek közé is.” GERŐ Ödön: A M.I.É.N.K. kiállítása. *Pesti Napló*, 60. 1909. február 14. 38. sz. 18.; „...A fiatalok viszont, Hatvany Ferencz és Ferenczy Valér, hozzáöregedtek a társasághoz. Ma nem ők azok, akik a modern festőifjúságot képviselik.” RÓZSA Miklós (Tövis.): A Miénk kiállítása. *A Hét*, 21. 1910. 3. sz. 48. „Ferenczy Valér két képe idősebb a koránál; az arcok árnyékolása Winterhaller arcképeire emlékeztet.” [N. n.]: A Művészház kiállítása. *Budapesti Hírlap*, 30. 1910. szeptember 11. 216. sz. 13.; „Ferenczy Valér még mindig ingadozik. Olyan kimagasló tehetség mellett mint atyja, nehezen is lehet szóhoz jutni.” FARKAS Zoltán: Tavasz tárlat a Műcsarnokban. *Vasárnapi Ujság*, 59. 1912. április 28. 17. sz. 337.

⁸³ MAZÁNYI Judit: A műterem falai közt. Ferenczy Károly és Ferenczy Valér műtermi festményei. In: *Egy aranykor modern mesterei. A Ferenczy család művészete*. Kiállítás katalógus. Szerk. MAZÁNYI Judit. Szentendre, Ferenczy Múzeum, 2013. 29–31.

⁸⁴ Orville Houghton Peets (1884–1968): amerikai festő, grafikus. Művészeti tanulmányai során a párizsi Julian Akadémia és az École des Beaux-Arts képzéseit látogatta.

*gondoltam, hogy szobrász leszek, ott akartam hagyni a gimnáziumot, valami a szobrászatra előkészítő mesterséget szerettem volna tanulni. Lakatosinasnak vagy fazekasnak, kőfaragónak akartam beállni. Nem hagyta. Azt mondta: egy gentleman-nek kell érettségi.*⁸⁵ Ferenczy Béni pályájának kezdetét – bátyjához képest – már érettebb, tizenhat-tizenhét éves korától számoljuk. A kolónia nyilvántartásaiban neve 1907-ben szerepelt először a szabadiskola beiratkozott növendékei között. A szobrászat technikáját később Firenzében, Münchenben és Párizsban sajátította el.

Ferenczy Károly másodszülött fiával került leggyakrabban nézeteltérésbe az esztétikai felfogás és a művészeti tanulmányok kapcsán. A gyermekei előmenetelét folyamatos figyelemmel kísérő apa ugyanis rossz néven vette Béni csapongó természetét, a természeti stúdiók elhanyagolását, modernista, emberi arányokat torzító törekvéseit és ifjonti fellángolásból született vallásos érzületét. Nem csupán apaként, de a tanulmányok anyagi támogatójaként is igyekezett az általa kívánt mederbe terelni fia útját, és e törekvések sikerességét nem egyszer meglelégedéssel nyugtázta: „*Béni miatt megnyugtatlak. Én ugyan meg vagyok győződve, hogy valuable atyai befolyást gyakoroltam, de azt hiszem eleget arra, hogy Béni most már a maga lábán is járjon. Bennem különben úgylis elég neohajlam és appreciáló képesség van. De Béni mindenesetre tartalmasabb lesz ezen az alapon, amelybe bizonyos fokig én kényszerítettem, hogy dolgozzék*” – írta 1914 februárjában Valérnak.⁸⁶ Ferenczy Béni művészetét nehezen lehet édesapja festészetével párhuzamba állítani, hiszen a választott műfajok mellett művészeti szemléletük is erőteljes eltérést mutat. Pályája első másfél évtizedét a stílusbeli kísérletezés jellemezte. Elsősorban neós, erősen stilizáló műveket hozott létre. Korai terrakottaportréi az archaikus kultúrák ígézetében születtek, az 1910-es évek végén készített aktjai pedig a klasszikus szellem felől közelítették a kubizmus formavilágát. Már művészi bemutatkozásának első éveiben is izgalmas és magas minőségű művek kerültek ki keze közül, jellegzetes egyéni arculata azonban – amelyet aztán következetesen vitt végig további alkotói pályáján – csak az 1930-as évekre kristályosodott ki.

Máshogy és más ütemben zajlott ez a folyamat Béni ikertestvérénél, Ferenczy Noéminél. Ő ugyanis a művészi pályán elindulva alig néhány év alatt rátalált arra a

---

⁸⁵ MÓRICZ 1940. 10.; Egy még későbbi interjúban ekképp vallott pályaválasztásáról: „*Négyesztendőskoromban akartam tudatosan először szobrász lenni, amikor egy húsvéti kirakatban cukorból készített, aranyozott keretbe foglalt bárányszobrot láttam. Ez adta az első inspirációt. 15 éves koromban egy szép fiúmei szirén a haditengerészeti akadémiára csábított, de szüleim közbelépésére ebből nem lett semmi. Egyébként véleményem szerint spontán elhatározásból még senki sem választott pályát, legfeljebb lassan hozzászokott a gondolathoz, hogy ez lesz, vagy az lesz.*” In: KASZNÁR Zoltán: Messze esik-e az alma a fájától? Ezt kérdeztük meg budapesti írók, festők, tudósok, színészek gyermekeitől. *Szivárvány*, 2. 1947. 3. sz. 11.

⁸⁶ Ferenczy Károly levele Valérnak Budapestről Rómába, 1914. február 17. FM Adattár 354-2011.-F.2. Közlöve: *Ölel Carolus* 2011. 258.

formanyelvre, amelyet aztán egész életében követett. Erre testvéreihez képest jóval később került sor, sokáig ugyanis semmiféle ambíciót nem mutatott a művészi tevékenység iránt. Tizennyolc éves volt, amikor szülei javaslatára külföldi divatszalonokban szabás-varrást kezdett tanulni, és csak évekkel később, 1911-es franciaországi útja során fordult az alkotás felé. Az arrasi szövőműhely 14–15. századi gobelinyűjteményének párizsi kiállítása, és a chartres-i katedrális üvegablakainak igézete lobbantotta fel benne az elhivatottságot a kárpitművészet elsajátítására.⁸⁷ Huszonegyedik életévében járt ekkor, közel annyi idős volt tehát, mint Ferenczy Károly művészi tanulmányai kezdetén. Noémi aszkéta módon vetette bele magát az alkotás áhítatos magányába, és egyik pillanatról a másikra vált világossá: természetétől mindennél távolabb áll az a háziasszonyi lét, amelyet egykor apja szánt neki.

Fivéreirehöz hasonlóan ő is már fiatal korában nagyfokú elméleti előképzettségre tett szert. Ugyan sosem tanult művészeti akadémián, de Európa kulturális központjainak múzeumait bejárva széleskörű vizuális formakincset szívott magába, melyet már művészi indulásakor sikerrel kamatoztatott. Ennek hála értő ízléssel és határozott elképzelésekkel látott neki az alkotófolyamatnak. „*Elsősorban látás után tanul az ember*” – vallotta érett művészként is.⁸⁸ Hogy a szükséges technikai tudást minél előbb elsajátíthassa, Párizsban a *Manufactures de Gobelins* egyik mesterénél kezdett szövést tanulni 1912-ben. Noémi, elvetve a másolásra koncentráló oktatási metódust, már az első pillanattól kezdve saját maga által tervezett mintán gyakorolt. Rövidesen a technikai módszerekben is kialakult egyéni megközelítésmódja. Ösztönös idegenkedéssel kerülte azt, hogy munkáiban bárkire is hasonlítson, bárkitől művészi módszert átvegyen, így apjától sem kért soha korrektúrát: „*Apám csodálkozott, de egyúttal tetszett neki ez a mindenkitől független önállóság, amellyel munkához láttam, anélkül hogy bárkinek tanácsát, útbaigazítását kikértem volna.*”⁸⁹ Művészete valóban stílusáramlatoktól független, egyedülálló látásmódot képviselt. A kárpit valódi természetét tiszteletben tartva a gobelinművészet fénykorából választott előképeket magának. Korai, buja növény- és állatmotívumokban tobzódó, mégis letisztult gobelinjein a késő középkori és kora reneszánsz millefleurs kárpitok, illetve a 16. századi divatos verdűrök szellemiségét igyekezett újraértelmezni oly módon, hogy művein érvényre juttatta a festészet történetének nagy mestereitől – Botticellitől, Giottótól – ellesett tapasztalatokat is.⁹⁰

---

⁸⁷ Ferenczy Noémi pályakezdéséről: MURÁDIN 1981. 79–104; PÁLOSI 1998. 3–5; PÁLOSI Judit: Ferenczy Noémi a pálya kezdetén. In: *A gödöllői szőnyeg 100 éve – Tanulmányok a 20. századi magyar textilművészet történetéhez*. Szerk. ŐRINÉ NAGY Cecília. Gödöllő, Gödöllői Városi Múzeum, 2009. 70–75.; BODONYI 2020. 10–19.

⁸⁸ Ferenczy Noémi levele Rose Viebrocknak, Ferenczy Béni lányának. 1948. február 20. Idézve: PÁLOSI 1998. 4.

⁸⁹ Tessitori Nóra 1926-os interjújából idézve: MURÁDIN 1981. 88. [N. TESSITORI Nóra: A chartres-i üvegfestmények igézete. *Ellenzék* (Melléklet), 1926. május 31. (Kolozsvár) 9–10.]

⁹⁰ Korai hatásokhoz: PÁLOSI 1998. 3–14.

2.3. Segítő kéz

Ferenczy Károly fennmaradt leveleinek tanúsága szerint tanári karrierjét az élet terhes velejárójaként élte meg. Egy eszköz volt csupán, amely megteremtette maga és családja számára a biztos egzisztenciát, és lehetőséget adott a szabad művészi kibontakozásra.⁹¹ Ezt jelzi az is, hogy budapesti magániskoláját 1903-ban nyitotta meg, abban az évben, amikor Valér első külföldi tanulmányútját kellett finanszíroznia. Erről a következőképpen számolt be Réti Istvánnak írt levelében: „*Nekem a nyakamon van az iskola, melyet inscenálni iszonyú butaság volt. Deficit és nyűg, és magamnak nincs hol dolgoznom...*”⁹² A kényszer azonban nagy úr, tanítványai életrajzi adatai alapján a magániskola még 1904–1905 telén is működött, jóllehet Ferenczy nem fordított rá sok időt. Már 1904-ben felmerült, hogy katedrát kap a Képzőművészeti Főiskolán, a kinevezésre azonban csak 1906-ban került sor Szinyei Merse Pál közbenjárásának hála. Hozzáállása az évek során mit sem változott: „*Én nagyon haladok a cigánylánnyal. Ha kellőképpen elhanyagolom az iskolát, azt hiszem egy hónapi munka alatt megleszek.*”⁹³ Jóllehet tanárainak véglegesítésére rendszerint három éven belül sort kerített a főiskola, Ferenczynél ez csak öt év múlva, 1911 augusztusában valósult meg.⁹⁴ Valószínűleg rendszeres hiányzása okán, óráit ugyanis gyakorta helyettesítéssel kellett megoldani.⁹⁵ A fennmaradt források egy szűkszavú, rideg kijelentésekkel korrektúrázó mester képét vázolják föl előttünk.⁹⁶ Ferenczy Károly tanítványaival szemben alapvetően liberális és megengedő volt, ennek hátterében azonban elsősorban nemtörődömsége állt. „*Az iskolát illetőleg persze bizonyos fokig igazad van, de én nem is annyira most hanyagolom el az iskolát, mintsem inkább akkor tettem erőszakot a természetemen, amikor nem hanyagoltam volt el*” – írta egyik 1904-es keltezésű levelében.⁹⁷ A Ferenczy irányába kevésbé hálás Boromisza Tibor festőművész a következőképpen emlékezett vissza egykori mesterére: „*Ferenczynek két dolgot köszönhetek. Az egyik az, hogy megismerkedtem a naturalista igazságokkal (...). A másik pedig, hogy*

---

⁹¹ Szívós Erika könyvében részletesen foglalkozik a dualizmus-kori Magyarország képzőművészeinek anyagi helyzetével és jövedelemforrásaival. A rajztanári és főiskolai tanári állások bérezésénél éppen Ferenczy Károly jövedelmét hozza fel példaként. Szívós 2009. 98.

⁹² Ferenczy Károly levele Réti Istvánnak Budapestről Nagybányára, 1903. december 13-14. SZM-KEMKI ADK Ad/8298-1955 Közlve: *Ölel Carolus* 2011. 65.

⁹³ Ferenczy Károly levele Béninek Budapestről Nagybányára, 1916. április 29. FM Adattár 26-1974.-F. Közlve: *Ölel Carolus* 2011. 331.

⁹⁴ Ennek elsősorban anyagi vonzatai voltak, egy rendes tanár fizetése ugyanis öt-hatszorososa volt az óraadó tanárokénak.

⁹⁵ KISSNÉ BUDAI RITA: „Folyton az élet szépségére tanított” – Ferenczy Károly mint tanár. In: *Ferenczy – Ferenczy Károly gyűjteményes kiállítása*. Szerk. BOROS JUDIT–PLESZNIVY EDIT. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2011. 131–140. 136.

⁹⁶ RÉTI ISTVÁN: *A nagybányai művésztelep*. Budapest, Vince Kiadó, 2004. 58.

⁹⁷ Ferenczy Károly levele Réti Istvánnak Nagybányáról Bécsbe, 1904. augusztus 2. SZM-KEMKI ADK Ad/8253-1955 Közlve: *Ölel Carolus* 2011. 88.

önállóvá tett. Ferenczy hetekig nem jött korrigálni. És magamra hagyatottságomban megérlelődött bennem az autodidaktikus fejlődés egyedül üdvözítő voltának a megrendíthetetlen hite.”⁹⁸ Mindezek ellenére egykori tanítványai nagy része tisztelettel emlékezett alakjára, Ferenczy tartózkodó személyisége ellenére gyakran tanúsított segítőkész, szinte atyai hozzáállást az anyagilag leginkább kiszolgáltatott növendékei irányába.⁹⁹ Direkt útmutatások helyett leginkább művei és alkotásnak szentelt élete révén szolgált mintaképpül tanítványainak. „Szeretett tanítómestereim közül legelőbb Ferenczy Károlyt említeném (...). Ő és családja élte legjobban a művészet szolgálatában álló életet minden nagybányai festő között”¹⁰⁰ – írta róla Mikola András, aki még a nagybányai festőiskolában ismerkedett meg későbbi főiskolai mesterével. Ferenczy valóban az a fajta alkotó volt, aki a rendszeres munka elsődlegességét vallotta. Ellenszenvvel kezelte a vele született talentum túlbecsülését és az ösztönszerű ihletettségre támaszkodó alkotói folyamatot.¹⁰¹

Tanítványaihoz képest sokkal szigorúbb, ellentmondást nem tűrő hangot ütött meg gyermekeivel szemben, akiknek előmenetelét odaadó, sokszor talán fojtogató gondoskodással követte nyomon. „Érvelő képessége igen erős, fejlett volt” – írta Ferenczy Valér, visszaemlékezve az atyai elképzelésekkel szembemenő „hibákra” és „baklövésekre” kapott reakciókra. „Élvezte a vitákat, csaknem öncélúan űzte és jellemző volt az a vérmérsékleti hév, amellyel – semmi könnyedebb előcsatározásba nem bocsátkozva – érveinek legsúlyosabb ágyúival igyekezett kivégezni ellenfelét”.¹⁰² A szülői fölény érvényesítése ellenére kifejezetten komolyan vette gyermekei véleményét, éppen aktuális munkáiról leveleiben mindig részletesen beszámolt nekik.

Ferenczy Károly anyagi lehetőségeihez mérten igyekezett támogatni leszármazottai tanulmányútjait, az úti cél megválasztását azonban nem bízta az ifjúságra. Gyermekei számára lényegében ugyanazok a művészeti központok – München, Párizs és Itália városai – szolgáltak első szárnypróbálgatásaik helyszíneiként, amelyekben egykor saját tanulmányait végezte. Az is előfordult azonban, hogy az édesapa utólagosan revideálta egy-egy város megítélését. 1904 végén Valért Berlinbe küldte, fiánál tett látogatása során azonban csalódott a városban. „... annyira van Párizstól, mint Makó Jeruzsálemtől” – írta 1905 tavaszán.¹⁰³ Ezek után az ikrek

---

⁹⁸ Boromissza Tibor följegyzései. (Nagybánya, 1912. szeptember 10.) Idézve: BUDAI 2011. 135.

⁹⁹ Nagy Oszkár kiadatlan emlékei. Idézve: MURÁDIN 1981. 54.

¹⁰⁰ Mikola András önéletírása. Idézve: MURÁDIN 1981. 55. Első megjelenés: MIKOLA András: *Színek és fények. Egy nagybányai festő emlékei*. Kolozsvár, Dacia Könyvkiadó, 1972. 73.

¹⁰¹ BUDAI 2011. 133.

¹⁰² FERENCZY 1935. 69.

¹⁰³ Ferenczy Károly levele Réti Istvánnak Budapestről Nagybányára, 1905. március 17. SZM-KEMKI ADK Ad/8358-1955 Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 95.

tanulmányainál már fel sem merült a német fővárosba utazás gondolata. Az utódok által felvetett ötleteket is gyakran kikosarazta: „*Jövő évi tervekre még ráérünk – az athéni viszonyokat még tanulmányozni kell, hátha ott még Behr [sic!] sincs. Modern görög szobrászatról még nem hallottam*”¹⁰⁴ – írta Béni felvetésére, akit Görögország helyett az általa jól ismert Münchenbe küldött a rákövetkező évben. Noéminek a spanyolországi út gondolatától kellett búcsúznia: „*mégsem igen tudom elképzelni, hogy maga Madridba jusson. Túl messze van mindenünnen*”.¹⁰⁵ Ferenczy Károly maga is szívesen utazott volna többet, de állandó elfoglaltságai miatt csak ritkán nyílt rá alkalma. Gyermekai beszámolóí hatására előtörő sóvárgását több ízben is kinyilvánította.¹⁰⁶ Kénytelen volt azonban beérni rövidebb utakkal és a familia tagjai által begyűjtött tapasztalatok okozta meglepéssel: „*Nagyon örülök hogy felfedezzük Olaszországot*” – írta 1908-ban Itáliában tartózkodó családjának.¹⁰⁷

A természet utáni stúdiumoknak rendkívül nagy jelentőséget tulajdonított, kisebbik fiát több ízben utasította modell utáni rajzolásra. Ferenczy Károly maga is alapos természet utáni rajzolással kezdte képzőművészeti tanulmányait, ezt diktálta a korszak művészképzési intézményei, különös tekintettel a párizsi Julian Akadémia gyakorlatára. A rajzbéli tudás mélyítését olyannyira komolyan vette, hogy első általa is műalkotásként értékelt képét – Kallós Ede portréját – csak öt évvel később, huszonhét évesen festette meg.¹⁰⁸ Korábbi munkáira mint tanulmányokra tekintett csupán.¹⁰⁹ Éppen ezért fiainak is hangsúlyozta, hogy a külföldi utak során készített nagyobb alkotásokat ne hozzák haza, hisz azok csak előkészületei jövőbeni munkájuknak. A szállítás és megőrzés ilyenformán csak felesleges pénz és energia.¹¹⁰ A rendszeres gyakorlásnak a tanulmányi időszak után sem lehetett véget vetni. Valért arra

---

¹⁰⁴ Ferenczy Károly levele Béninek Budapestről Firenzébe, 1909. február 8. FM Adattár 2-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 152. A levélben említett „Behr”, egy magyar felmenővel is rendelkező francia-osztrák szobrász. Ferenczy Béni az ő szabadiskoláját látogatta néhány hónapig. Friedrich Salomon Beer (Brno, 1846. szeptember 1. – Firenze, 1912. október 18.)

¹⁰⁵ Ferenczy Károly levele Noéminek Budapestről Párizsba, 1912 vége. FM Adattár 57-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 213.

¹⁰⁶ „*Róma-Anzió rám nézve sajnos csak rövid fellobbanása volt a tervezgetőfantáziának – összes időmet és pénzem a nyári festésre kell koncentrálnom. Fellobbant azóta Bimbi levelei nyomán a rendes párizsi vágy is – a Béni utazása által felébresztett római vágy után, de mondom, idén nem kerül a sor ezekre a felfrissülésekre*” Ferenczy Károly levele Réti Istvánnak Budapestről Rómába, 1907. április 29. SZM-KEMKI ADK Ad/8270-1955 Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 130.; „*Egyáltalában roppant kíváncsi vagyok Florenzre. Pest nagyon csúnya, nincs semmi esztétikus oázis.*” Ferenczy Károly levele Béninek Budapestről Firenzébe, 1908. késő ősz (talán november). FM Adattár 57-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 147.

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ FERENCZY 1935. 39. *Kallós Ede*, 1889. In: *Ferenczy* 2017. 342. (Kat. 13.)

¹⁰⁹ FERENCZY 1935. 42.

¹¹⁰ „*Maga ne hozzon haza semmi szobrot – ez nem érdemes.*” Ferenczy Károly levele Béninek Nagybányáról Firenzébe, 1909. április előtt. FM Adattár 6-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 157–158.

ösztönözte, hogy az önálló művészi pálya mellett is rendszeresen trenírozza magát a „húsfestés” technikájában, nehogy elveszen a kemény munkával elsajátított tudás.¹¹¹

Az általa kevésbé ismert művészeti ágak terén intenzív önképzésbe kezdett. Rövid időn belül összeszedett annyi elméleti jártasságot, hogy határozott véleményével, tanácsaival támogatni tudja a gyermekei által megcélzott utat. 1909 januárjában a következőt írta Béni fiának: *„Kíváncsi vagyok, hogy fogom én magamat beleélni a szobrászat iránti szakszerű érdeklődésbe – eddig a szobrokat csakis általános művészi szempontból néztem.”*¹¹² Még a nyugati szabóságok dolgában is kiművelte magát, amikor Noémi jövője volt a központi téma, és miután leánya életében előtérbe került a kárpitművészet, művészettörténész barátjától kért tanácsot gobelin ügyben: *„Meller Simon is néz gobelineket, beszéltem vele, kissé lesajnálta a németeket, azt mondja »kedvesek«, s feléjük helyezi a régi flandriaiakat és a régi franciákat. Rómában volt pár hónap előtt egy műtörténeti kongresszuson, s ott kivételképpen megmutatták nekik Doria hercegnek 2 régi flamand gobelinjét. Azt mondja, ezek a legszebb gobelinek. Sajnos nincsenek is reprodukálva, legalább Meller nem hiszi. Különben, azt mondja, Madridban vannak a legszebb gobelinek. Bécsben is tud a Hofmuseumban egy gyönyörű régi hímzett köpenyegről. Úgy látszik még sok látnivaló van a világon. Gótikában is francia párti Meller, és Worringerért nem rajong – mindenesetre igen bölcs nyugodt és tudós, szimpatikus ember, ki azonban képtelen s’emballer.”*¹¹³ Különös örömmel viseltetett Valér rézkarcművészeti érdeklődése iránt: *„Na! úgy látom a rézkarchoz is kell majd értsek, mint a szoborhoz és a gobelinhez. Noémival már miniatűröket is néztem a Biblioteca Marcianában.”*¹¹⁴ Ekkor már ő is aggodalommal követte Valér megrekedt festői pályáját, és az új műfajtól várta fia karrierjének megújulását. Éppen ezért óva intette attól, hogy présgépének használatán osztozzon a kolónia többi tagjával. Sőt mi több, ő sem élt a felszerelt rézkarcműhely kínálta lehetőségekkel. Erről Valér a következőképpen vallott: *„Végül kétségtelenül nagy szeretete, jósága is bírhatta rá, hogy ne lépjen erre a területre, hogy ezt meghagyja nekem. Bizonyára nem akarta saját presztízsével, nevének súlyával ezen a téren is megnehezíteni érvényesülésemet, amely annyira szívén fekiüdt neki. Én akkor már jó tíz éve szerepeltem mint festő, és ezalatt bőven kiderült hogy a Ferenczy név nemhogy könnyebbséget, helyzeti energiát biztosítana nekem ahogy ő eleinte gondolta, hanem épp ellenkezőleg súlyos tehertétel, handicap*

---

¹¹¹ BUDAI 2011. 133; FERENCZY 1935. 45.

¹¹² Ferenczy Károly levele Béninek Budapestről Firenzébe, 1909. január. FM Adattár 29-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 151.

¹¹³ Ferenczy Károly levele Noéminek Budapestről Párizsba, 1912 vége. FM Adattár 57-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 213.

¹¹⁴ Ferenczy Károly levele Valérnak Budapestről Párizsba, 1914. április 28. OSZK Kézirattár, Irodalmi levelestár, Ferenczy Károly Ferenczy Valérhoz/9. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 265–266.

*számomra a külső érvényesülés szempontjából.*¹¹⁵ Itt meg kell azonban jegyezni, hogy Ferenczy Károly grafikai munkássága meglehetősen távol állt a rézkarc részletező technikájától. Talán fia által is emlegetett rövidlátásából adódó homályos vizuális befogadás is hatással volt arra, hogy művészete inkább a festői leegyszerűsítés és színfoltokra való összegzés irányába tartott.¹¹⁶

Ferenczy Károly új művészeti ágak iránti figyelme – különösen a kisebbik fia tevékenységével előtérbe került plasztikai szemlélet – olyannyira meghatározó lehetett, hogy talán a festő kései korszakának műveire is befolyással volt. Gosztonyi Ferenc nemrégiben publikált tanulmánya ebből a szempontból vizsgálja a festő utolsó alkotói periódusának képeit, s azon belül is Ferenczy plasztikai formaproblémákkal összefüggésbe hozható „silhouette-hatású” festményeit.¹¹⁷ A kifejezéssel először a festővel baráti kapcsolatban álló Petrovics Eleknél találkozhatunk, aki az 1908-as keltezésű Ferenczy ikergyermekeit ábrázoló *Kettős arcképpel* induló új stílus kapcsán alkalmazta ezt a terminust.¹¹⁸ Ugyanezt bontotta tovább Ferenczy festőtársa, Réti István 1924-ben, aki inkább a „reliefszerűség” kifejezésével írta körül az érintett tárgycsoportot.¹¹⁹ Ferenczy Károly kései műveinek Béni „klasszikus” és „gótikus” művészeti, illetve világnézeti vonzalmaiból való eredeztetésével kapcsolatban azonban fontos megjegyezni, hogy a festő fenntartásokkal fogadta fia régi korokba visszavezető vallásos lelkesedését: „*Béninél a keresztény hangulat mellékes – gótikussága csak képzeletbeli, óhaj – munkája abszolút nem gótikus, hacsak a barokknak formai extázisát nem vesszük gótikának, amiből van dolgaiban valami. De rajongani épp úgy fog, ha valamikor például ógörög v. istentudja miféle ideálok felé talál fordulni. Egyelőre mindenesetre egyike a legboldogabb embereknek, s nagyon halad.*”¹²⁰ Úgy gondolom tehát, hogy szobrászati formaproblémák elsődlegesen közvetett módon, a szobrászat családi diskurzusban felerősödő jelenléte által lehettek hatással Ferenczy Károly műveire.¹²¹ Ugyanúgy, ahogy a Képzőművészeti Főiskola

---

¹¹⁵ FERENCZY V. 1935a 149.

¹¹⁶ FERENCZY V. 1935a 14.

¹¹⁷ GOSZTONYI 2019.

¹¹⁸ *Ferenczy Károly emlékkiállításának tárgymutatója.* PETROVICS Elek előszavával. Budapest, Múcsarnok – Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, 1922. 20.

¹¹⁹ RÉTI István: Nagybányai művészek (Két halott és két élő). *Nyugat*, 17. 1924. március 16. 6. sz. 611–623.

¹²⁰ Ferenczy Károly levele Valérnak Budapestről Rómába, 1914. február 8. OSZK Kézirattár, Irodalmi levelestár, Ferenczy Károly Ferenczy Valérhoz/4. Közölve: *Ótel Carolus* 2011. 254. – az ógörög ideálok iránt igazából már évekkel korábban is tanúsított rajongást. 1911-ben Reményi Józsefhez írt levelében nyilvánította ki lelkesedését a Louvre-ban megtekinteni vágyott gazdag archaikus anyag iránt. Ez a vonzalom a korai görög plasztikai emlékek iránt élete végéig megmaradt. Forrás: KOVÁSZNAI 2016. 156. (A levél a tanulmány 1911 eleji datálásával szemben valamikor 1911 júniusában íródhatott.)

¹²¹ Gosztonyi esszéjében a Ferenczy-ifjak művészeti tanulmányai alatt írt levelekből idéz. A festő korai leveleiből azonban kiderült, hogy a szobrászati érdeklődés korábban sem állt távol tőle: „*Bécsben igen jól éreztük magunkat. (...) Képeket alig néztem, hanem jól megösmékedtem a szobrokkal, ezek nagyon tetszetek*” – olvasható egy 1904-

alakrajz- és festéstanáráként a napi sokórás aktbeállítás és korrigálás elősegítette kései alkotói periódusának aktközpontú kompozícióit, vagy ahogy – Bénivel közös – sportrajongása befolyásolta az 1910-es évek birkózókat, artistákat, atlétákat ábrázoló képeit.¹²²

A gyermekei által üzött művészeti ágakat nem csupán elméleti szinten tanulmányozta, de belefolyt azok technikai hátterébe is. Ezen a téren szintén komoly anyagi támogatást nyújtott az utódoknak, amikor megvásárolta Noémi első szövőszékeit, intézte Valér nyomóprését, és közbenjárt Béni kisplasztikáinak gipszbe, illetve bronzba öntésénél.¹²³ Ferenczy Károly egy 1916-os levelének részlete jól illusztrálja, milyen mértékben szólt bele gyermekei alkotói gyakorlatába: „*Nagyon örülök neki, s azt hiszem, bronzra igen alkalmas, s nagyon fog nyerni az öntés által. De azért várok magára az öntéssel, ez nem sietős. Én nem vagyok olyan fizikai kondícióban, hogy megöntethessem. – Bimbi persze el akarja ezt végezni, de én azt hiszem, hogy talán van is rajta pár lenyalni való hely, azután maga ezt jobban el is fogja járni, mint mi s végül, mi azonban talán fontos, a kard markolatját az én nézetem szerint jó volna megváltoztatni (...) de ezt én nem tudom megcsinálni*”¹²⁴

A szakmai társaságba Ferenczy Károly fokozatosan vezette be gyermekeit. Ennek köszönhetően a művészi körökben amúgy is járatos Ferenczy-ifjak viszonylag fiatalon ismeretségbe kerültek a hazai műgyűjtőkkel, galériatulajdonosokkal, potenciális megrendelőkkel és a szakma jelentős teoretikusaival.¹²⁵ Ezt a kiterjedt kapcsolati tőkét bármelyik pályakezdő művész megirigyelhette volna, Ferenczy Károly személye ugyanis a

---

es beszámolójában. In: Ferenczy Károly levele Réti Istvánnak Lussin Grandéból Nagybányára, 1904. október 25. SZM-KEMKI ADK Ad/8346-1955 Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 89.

¹²² BUDAI 2011. 136.

¹²³ „*Mit fantazíroz maga 700 koronáról, amit én a mamának adtam volna, csak 400 volt. A szövőszéket csak csináltassa meg. Mennyibe kerül? Megbeszélte már Stracsanekkel?*” Részlet Ferenczy Károly Noéminek írt leveléből, Pestről Párizsba, 1912. ősz. SZM-KEMKI ADK Ad/20150-1979-2-4 Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 215; „*Ami a prést stb. illeti, most nem mondhatok semmit – először is, mert nem igen vagyok mobilis, másodszer ösztönöm azt mondja, hogy inkább magadnak tartogasd a dolgot. A kolóniának egyszerre vagy 1000 koronát kiadni úgy nemigen lehet. De azt hiszem, hogy Meller is kezdedre fog járni, s talán kapsz az államtól kölcsön egy prést.*” Részlet Ferenczy Károly Valérnak írt leveléből, Budapestről Párizsba, 1914. április 28. OSZK Kézirattár, Irodalmi levelestár, Ferenczy Károly levelei Ferenczy Valérhoz/9. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 265–266; „*Bimbi elég jó hangulatban van, s tegnap úgy beszélt, mintha nem is bána télen is Nagybányán maradni, ha lesz atelier-je ott, és prése.*” Részlet Ferenczy Károly Béninek írt leveléből, Budapestről Nagybányára, 1914. június eleje. FM Adattár 31-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 274; „*Ben Kristofonze! Épp ebben a percben hozta a gipszöntő a 2 terrakotta Madonnát. A harmadikat el akarta küldeni Nagybányára, de én azt mondtam, várja meg míg maga idejön. Legjobb, ha maga itt befesti és elküldi az egyiket Debrecenbe, innen. Félttem, hogy esetleg keresztezik egymást. – Szépen hat, kellemes szelíd sárgás tónusa van.*” Részlet Ferenczy Károly Béninek írt leveléből. Budapestről Nagybányára, 1913. február–március. FM Adattár 37-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 228.

¹²⁴ Béninek Budapestről talán Nagybányára, 1916. február 4. FM Adattár 46-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 322–324. – mintha a festő apa alig bírná visszafogni magát, hogy saját kezébe vegye a mintázófát. Egy másik, hasonlóan érzékletes részlet Ferenczy Károly 1916 elején íródott leveléből: „*Kreutlének (most) írok, hogy küldjön magának 5 kilo sötét plasztelint. Azt hiszem bronzba gondolva jobb a sötét, fekete. Úgy emlékszem ilyen is van. Adios, csókolja Papa*” Ferenczy Károly Béninek Budapestről talán Nagybányára, 1916 elején. FM Adattár 36-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 328.

¹²⁵ PÁLOSI 1998. 4.

hazai művészeti életben eddigre megkerülhetlenné vált. Tagja volt a 1900-as párizsi világkiállításra küldött magyar anyag zsűrijének, 1903-ban elindította budapesti magániskoláját, majd 1906-ban tanári kinevezést kapott a Képzőművészeti Főiskolán. Ugyanebben az évben – legidősebb fiával együtt – részt vett a MIÉNK egyesület megalapításában, és megkapta a Nemzeti Szalon művészeti alelnöki pozícióját is.¹²⁶ Miután hosszú várakozás után, 1911 nyarán sor került Ferenczy Károly véglegesítésére a Képzőművészeti Főiskolán, Valér is beiratkozott az intézménybe. Ennek oka talán az iskola által nyújtott műtermi felszereltség vagy egy konkrét grafikai technika elsajátítása lehetett, ugyanis a már közel egy évtizede alkotó, műveivel rendszeresen kiállító ifjú tehetség csupán egy tanéven keresztül volt a főiskola növendéke.

Kifejezetten direkt jellegű segítségnyújtásra a legidősebb fiú esetében található a legtöbb példa. Ez részben azért is lehet, mert Ferenczy Károly a festészet és grafika műfajához tudott legkönnyebben kapcsolódni, másrészt Valér pályáját követhette a leghosszabb ideig nyomon. Ferenczy leveleit olvasva gyanítható, hogy a fia által elnyert ösztöndíjak odaítélésében is volt némi szerepe, ha mást nem annyiban, hogy igyekezett az érdekében közbenjárni.¹²⁷ Személyes elfogultságának ékes példájával találkozhatunk egy 1916 tavaszán íródott levélben: *„Fáj a szívem, ha olvasom, hogy X és Y rongy fiataltól vesz az állam, a város s Bimbinek jóformán nincs soha mit kiállítani.”*¹²⁸

A fővárosi műteremhez jutás is atyai segítséggel valósult meg. Mikor Ernst Lajos felajánlotta számára Dohány utcai műterme jutányos áron való bérlési jogát, Ferenczy Károly önmaga helyett Valér számára vette igénybe a lehetőséget.¹²⁹ Rendelkezésre állt akkor is, amikor fiatalabb gyermekeinek kellett alkotásra alkalmas helyiséget keríteni. A Ferenczy iker az első világháború éveiben helyezték át bázisukat Budapestre, műhelyük az édesapjuk által bérelt Lendvay utcai műterem alagsorában lett kialakítva. Ferenczy Károly komoly szerepet vállalt gyermekei műveinek eladásában is. Amikor műtermében gyűjtőket, muzeológusokat fogadott, megmutatta nekik a fiatalság munkáit is, az érdeklődők pedig ilyenkor gyakran azokból is válogattak. Ezek az eladások nagyban hozzájárultak a Ferenczy gyerekek külföldi

---

¹²⁶ A különböző művészcsoportok közti versengés és az ebből következő csalódások erősen megtépázták a tanítással járó kötelezettségeket is nehezen megélő festőt. Pár évvel később, a Művészház megalapításában már csak korlátozott lelkesedéssel vett részt.

¹²⁷ Koronghi Lippich Eleknek Nagybányáról Budapestre, 1905. szeptember 26. FM Adattár 8-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 104; Béninek Budapestről Firenzébe, 1909 áprilisa előtt. FM Adattár 8-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 158; Réti Istvánnak Nagybányáról Budapestre, 1914. július 10. SZM-KEMKI ADK Ad/8284-1955 Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 278.

¹²⁸ Béninek Budapestről Nagybányára, 1916. április 15. FM Adattár 19-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 330.

¹²⁹ *Ölel Carolus* 2011. 210, 248–249, 315. Nagybányán is több ízben járt közben műteremért fiai számára. Forrás: *Ölel Carolus* 2011. 184, 186, 278.

tartózkodásának fedezéséhez. Ferenczy Béni első hivatalos megrendelése szintén az atyai kapcsolatokhoz köthető. A család közeli barátja, az egykori nagybányai tanár, Morvay Győző igazgatósága alatt működő III. kerületi Magyar Királyi Állami Főgimnázium bízta meg az iskola önképzőkörének jutalomérméjének elkészítésével.¹³⁰ Az érmészet technikájában akkor még meglehetősen járatlan Ferenczy Béni 1911-ben tíz ezüst és tíz bronz példányt adott át megrendelőjének, melyekért összesen 80 koronát kapott. A következő évben 120 koronáért rendeltek tőle további példányokat.¹³¹ Viszonyításként érdemes megjegyezni, hogy 1910 körül a középosztályi lét alsó határát nagyjából évi 3000 koronás bevételben lehet meghatározni. A kényelmes élet megteremtése olyan 4000-6000 közötti jövedelemszintet igényelt.¹³² Ez a jelképes összeg nagyjából az előállítási költségek fedezésére lehetett elegendő, az ifjú szobrász számára tehát a megbízás nem járt számottevő anyagi haszonnal.

2.4. *A kéz elenged*

Ferenczy Károly élete utolsó hat évében egyre inkább leszűkítette mozgáskörét. A kapcsolatot családja mellett csak legközvetlenebb baráti körével tartotta.¹³³ A gyermekek művészi fejlődését követő óvó figyelmet a világégés közepette felváltotta a família – azon belül is elsősorban a sorköteles korú fiúk – felé irányuló aggodalom. A háború első éveiben egészsége gyors romlásnak indult, amelyet különböző szanatóriumok terápiáin igyekezett kúrálni. 1916 végén még a teljes család Budapestre való deponálását és a bányai ház felszámolását tervezte.¹³⁴ A mozgásában erősen korlátozott Fialka Olga költöztetése azonban leküzdhetetlen akadályokba ütközött. Férje 1917 márciusában bekövetkezett halála után is a Ferenczy család egykori nagybányai bázisán maradt, egészen élete végéig.¹³⁵ Ferenczy Károlyt hosszú betegség után, alkotói pályája teljében, ötvenöt éves korában érte a halál. Az azt megelőző évben, kezelését megszakítva intézte a Ferenczy család első, 1916-os gyűjteményes kiállítását, amely az Ernst

---

¹³⁰ KOVÁSZNAI 2016. 153–161. (A szerző és elődei 1910-re datálták a nagy valószínűséggel 1911-ben készült érmet. Az I. számon közölt levél valójában időrendben a második, valamikor 1911 júniusában íródhatott. Ezúton köszönöm Tokai Gábornak, hogy felhívta figyelmemet a kapcsolódó dokumentumokra. Az éremmel kapcsolatos kérdéseket vele együttműködve sikerült felgöngyöltíteni.)

¹³¹ Az ezüstök darabját 6 koronáért, a bronzokét 2 koronáért vásárolta meg a gimnázium. In: A Budapesti III. kerületi Magy. Kir. Állami Főgimnázium nyolcadik értesítője (1911–1912. tanév) 1911. 85.; A Budapesti III. kerületi Magy. Kir. Állami Főgimnázium kilencedik értesítője (1912–1913. tanév) 1912. 71.

¹³² SZÍVÓS 2009. 76.

¹³³ BOROS Judit: Kép és Érosz – Ferenczy Károly utolsó alkotókorszaka. In: *Ferenczy* 2011. 49–51.

¹³⁴ Ferenczy Károly német nyelvű levele Fialka Olgának, 1916 vége. SZM-KEMKI ADK Ad/20150-1979/2/1 Közölve:

Ölél Carolus 2011. (429. levél) 342.

¹³⁵ Fialka Olga (Theresienstadt, 1848 – Nagybánya, 1930)

Múzeum termeiben került bemutatásra.¹³⁶ Ez az utolsó tárlat nagyban árnyalta két évvel korábbi életmű-kiállítását, hisz festészeti termése mellett ezúttal sajátos művészetpedagógiai eredményeit is megmutathatta gyermekei alkotásain keresztül.¹³⁷

Miután festőkarrierje megtorpanni látszott, Ferenczy Valér a sokszorosító grafikai eljárások felé fordult. Néhány szimbolikus ábrázolás mellett elsősorban leíró jellegű táj- és városképei maradtak ránk. Nem csupán egyik újra felfedezője, de – a különféle sokszorosító eljárásokkal foglalkozó elméleti írásai révén – népszerűsítője is volt a rézkarcnak.¹³⁸ Valér az a fajta multitalentum volt, akinek családtagjaival ellentétben egyik művészeti ágban sem sikerült igazán nagy hírnevet szereznie. Ferenczy Béni írásaiban kitér bátyja sokrétű tehetségére. Véleménye szerint Valért színészi tehetsége tette alkalmassá arra, hogy apja első számú modelljévé lépjen elő, és arcjátékával segítse a készülő képek hangulatának megtalálását.¹³⁹ Szót ejtett továbbá bátyja „zenei öntevékenységéről” is, és arról, hogy verselni is kiválóan tudott: Baudelaire-t magyarra, Adyt franciára fordította.¹⁴⁰ Bizonyosan állítható, hogy Ferenczy Valér életművében az írás jelentős helyet követelt magának. 1915-től novellákat írt, azt 1920-as évektől cikkeket és tanulmányokat közölt a *Brassói Lapok*, a *Nyugat*, a *Magyar Nemzet*, a *Magyar Művészet* és más újságok, folyóiratok hasábjain. Grafikai tárgyú írások mellett elsősorban az angol irodalom tárgykörén belül jelentek meg cikkei. Legfontosabb írásai azonban kétségtelenül azok, amelyeket édesapjáról közölt mint hagyatékának gondozója, festészetének legbensőbb értője. A később *Nyugat*-kiadványként megjelent könyve fejezeteit 1934-ben a *Budapesti Szemlében* publikálta.¹⁴¹ Írásait szubjektivitásuk ellenére máig a Ferenczy Károly-irodalom legfontosabb forrásai között tartjuk számon. „Annyira közelről láttam s éltem át munkáját, hogy az objektivitást sem tudom másképp elérni; emlékezésem a

---

¹³⁶ KISSNÉ BUDAI Rita: Ferenczy Károly mint kiállítás-rendező. In: *Studia Comitatus 33. Tanulmányok Pest megye múzeumaiból*. Szerk. MAJOROSSY Judit. Szentendre, Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2014. 63–64.

¹³⁷ *A Ferenczy-család: Károly, Valér, Béni, Noémi*. (Az Ernst-Múzeum kiállításai XXIII.) Kiállítási katalógus. Dr. LÁZÁR Béla előszavával. Budapest, A Ernst Múzeum kiadása, 1916.

¹³⁸ Egy kis merítés ezekből: FERENCZY Valér: Egy grafikus tanulmányút jegyzetei. *Nyugat*, 22. 1929. január 16. 2. sz. 654–656; FERENCZY Valér: A modern rézkarc. *Magyar Művészet*, 8. 1932. 325–334; FERENCZY Valér: Beszélgetés a rézkarcról. *Szép művészet*, 2. 1941. 1. sz. 15–17.

¹³⁹ FERENCZY 1954b 2105.

¹⁴⁰ FERENCZY Béni: Egy kis vallomás a könyvekről. *Vigilia*, 20. 1955. 3. sz. 132.

¹⁴¹ FERENCZY Valér: Ferenczy Károly alakja és alkotása – Megjelenése. *Budapesti Szemle*, 1934. (232. kötet) 676. sz. 280–299; FERENCZY Valér: Ferenczy Károly alakja és alkotása – Pálya-határpontok. *Budapesti Szemle*, 1934. (233. kötet) 677. sz. 57–78; FERENCZY Valér: Ferenczy Károly alakja és alkotása – A művész. *Budapesti Szemle*, 1934. (233. kötet) 678. sz. 152–182; FERENCZY Valér: Ferenczy Károly alakja és alkotása – A kultúrember. *Budapesti Szemle*, 1934. (234. kötet) 681. sz. 175–205; FERENCZY Valér: Ferenczy Károly alakja és alkotása – Hagyatéka. *Budapesti Szemle*, 1934. (234. kötet) 682. sz. 290–325. Önálló könyvként: FERENCZY Valér: *Ferenczy Károly*. Budapest, Nyugat, é. n. [1935].

*médium, amelybe bele van ágyazva minden, amit a művészetről mondhatok.*¹⁴² Atyja életművének személyes nézőpontú bemutatásáért 1935-ben Baumgarten-díjjal jutalmazták.

Az eltérő művészeti ágból adódóan Ferenczy Béni vállát nem nyomta az összehasonlítás terhe, és a szobrászat emlékezetformáló funkciója révén is ő volt a legalkalmasabb arra, hogy a képzőművészet nyelvén nyilvánítsa ki tiszteletét. 1940-ben elkészítette a Ferenczy Károly-érmet, a következő években pedig apja évtizedekkel később felavatott síremlékének terveit és gipszmintáját, míg 1956-ban a festő kései *Tékozló fiú* kompozícióinak címalakját fogalmazta újra egyfajta *hommage* kisplasztikaként. Ferenczy Károly öröksége azonban kevésbé direkt módon is jelen volt szobrászatában. Már az 1930-as évek második felétől találkozhatunk művészetében az apai minták átöröklődésével, amelyek elsősorban motívumátvételek formájában érhetők tetten. Az érett korszak visszatérő fiúaktjai ugyanis apja korai műveivel állnak rokonságban.¹⁴³ A kapott a vizuális örökséget Ferenczy Béni olyannyira szerencsésen integrálta saját művészetébe, hogy a később önnön sorsának tragédiái által személyessé váló magányos fiú alakja végigkísérte egész hátralevő alkotói pályáját.¹⁴⁴

*„Senki soha bele nem szólt abba, amit csinálok, technikáját csak én ismertem”*¹⁴⁵ – Ferenczy Noémi már alkotói pályája elején teljesen egyéni utakon haladt. A Magyarországon csak szórványosan alkalmazott technika hatalmas önállóságot adott a kezébe, amelyet a családja árnyékából kitörni vágyó művésznő örömmel használt egy egészen egyedi stílus létrehozására. Korai stíluskereső időszaka után, lényegében már az 1920-as évek elején rálépett arra az útra, amely későbbi érett stílusa kialakulásához vezetett, és amelyhez élete végéig hű maradt. Apja művészetéhez ugyan nem fűzte stiláris kapcsolatot, de ugyanazt a művészetnek mindent alárendelő, megalkuvásra képtelen alkotói habitust képviselte, amit egykor Ferenczy Károly. Egyik pillanatról a másikra lángra kapó művészi ambíciója fanatikus alkotóvágyban öltött testet. Hatalmas belső késztetése folyton a munka felé hajtotta, és az alkotás élvezete kárpótolta mindenért, amit nélkülöznie kellett. Míg a nagybányai festőiskolához a legidősebb gyermek kötődött a leginkább, a különleges környezetbe ékelt bányavároshoz Noémit fűzték a legerősebb szálak. 1932-ig Romániában élt, és már negyvenéves is elmúlt, amikor édesanyja halála után – felszámolva a nagybányai családi házat – Budapesten telepedett le.¹⁴⁶ Fialtal korának időszaka a természetszemlélés és az élménygyűjtés évei voltak, hozadékuk az a gazdag

¹⁴² FERENCZY Valér: Ferenczy Károly művészetéről. *Napkelet*, 7. 1929. 18. sz. 363.

¹⁴³ Kiváltképpen a *Tékozló fiú* első vázlatával és a *Kődobálók* kompozícióival.

¹⁴⁴ CSENGERYÉ 1968; ILLYÉS Mária: *Személyiség és műalkotás kapcsolata Ferenczy Béni életpályájában*. Doktori disszertáció (kézirat). Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Művészettörténeti Intézet, 1981. 68–69.

¹⁴⁵ Idézve Ferenczy Noémi Tolnay Károlynak írt 1933-as leveléből. PÁLOSI 2009. 71.

¹⁴⁶ Főleg Nagybányán, rövid házassága alatt pedig Brassóban és Bukarestben élt és alkotott.

motívumvilág, amelyből a városi környezetben született kései alkotások is merítettek. Míg az első nagybányai időszakban főként egzotikus állat- és növényvilággal benépesített buja vegetációkat jelenített meg, későbbi művein már a Máramaros vidékének természeti élményei, az erdélyi táj őshonos virágai, erdőkkel borított domboldalai kapták a főszerepet. „*Amit az ember gyakran látott, azt tudja jobban felhasználni; amit gyerekkorában látott, az a döntő, abból merít mindig legbiztosabban... A természeti élmények talán még inkább, mint a múzeumiak, óriási lelkesedést, fellendülést tudnak kiváltani. Viszik az embert előre, és részben megszabják az útját, illetve befolyásolják abban, amit csinálni fog...*” – olvashatjuk naplójában.¹⁴⁷ Akárcsak ikertestvérére, úgy Ferenczy Noémire is kiemelkedő, európai-szintű kvalitásokkal rendelkező alkotóként tekint a művészettörténet. Introvertált személyisége és a női szerepvállalást csak korlátozott formában érvényre juttató 20. század okán azonban sosem volt olyan szintű befolyással a hazai képzőművészeti életre, mint fivére karrierje csúcspontjain. A magyar kulturális életben csak 1949 után töltött be érdemi pozíciókat, ugyanakkor ez az időszak volt az egyetlen, amely során az államrend esztétikai elvárásainak való kényszerű megfelelni vágyása korlátozta alkotói szabadságát.

A nepotizmus és a személyes kapcsolatokból adódó pozitív diszkrimináció évszázadokon átívelő általános jelenség, amely meghatározó tényezőként van jelen a kreatív foglalkozások körében is. A sikeres fölmenőkkel rendelkező gyermekek ugyanis nem csupán nevük és az esetlegesen öröklött tehetség által, de felnevelésük körülményeit tekintve is az átlagtól eltérő lehetőségekhez jutnak. Pályakezdésüket nagyban segíti a szüleik révén készen kapott kapcsolati háló, a bennfentességből adódó speciális ismerethalmaz, illetve egy a szakmai környezethez fűződő sajátosan otthonos viszonyulás. A helyzet kényszerű velejárója azonban a folyamatos összehasonlítás is, amelynek következtében az érintettek életét sok esetben végig kísérik és beárnyékolják a nevükhöz kötődő nyomasztó elvárások. Azon leszármazottakra, akiknek saját jogon, tehetségük révén sem sikerül kitörniük szüleik árnyékából gyakorta különösen nehéz, önmarcangolással teli élet vár.

A Ferenczy gyerekek pályakezdését és apjuk rájuk gyakorolt hatását összegezve azt mondhatjuk, hogy a festő személye és atyai bábáskodása stabil alapot nyújtott a három életmű kibontakozásához. A modern magyar festészet egyik legnagyobb hatású alkotójának utódai szárnypróbálgatásaik idején kivételes bánásmódban részesültek. Kisgyermekkoruknak a korszak legjelentősebb művészi közössége szolgáltatott közeget. A családi légkörnek és a gazdag vizuális ingereknek hála pedig egy olyan kiforrott esztétikai ítéloképességre tettek szert,

---

¹⁴⁷ Idézve Ferenczy Noémi naplójából. JANKOVICH Júlia: *Ferenczy Noémi*. Budapest, Corvina, 1983. 8.

amely legtöbb kortársuknak egy élet munkájával sem adatott meg. A művészeti pálya tárt karokkal fogadta őket, nem kellett a megélhetés és az érvényesülés terheit viselniük. Megtehették, hogy művészeti tanulmányokkal, utazással és szabad alkotói tevékenységgel töltsék ifjúságuk éveit, miközben édesapjuk állta tanulmányútjaik költségeit, kielégítette az alkotáshoz szükséges anyag- illetve eszközigényüket, budapesti műtermeket biztosított számukra és – saját eladásainak farvizén – intézte műveik értékesítését is. Ferenczy Károly örömmel vállalt szerepet gyermekei kiállításra szánt műveinek kiválasztásában, és egyéb művészeti döntésekben is előszeretettel látta el őket tanácsaival. Jó szándéka azonban nem ért minden esetben célba. A fennmaradt levelekben és a gyermekek visszaemlékezéseiben egyaránt találkozhatunk olyan utalásokkal, amelyek a művészcsaládhoz tartozás nehézségeibe engednek betekintést.¹⁴⁸ Különösen igaz ez a legidősebb fiúra: *„korai, túl korai volt az a sorsfordulat, hogy kis gimnazista létemre hamarosan komoly, dolgozó festőnövendék és egyben apámnak csaknem elválhatatlan festőpajtása, csatlósa, kísérő bolygója vált belőlem”*.¹⁴⁹ Elmondható, hogy a Ferenczy gyerekek minél később kezdték művészi pályájukat, annál kisebb hatással volt rájuk apjuk művészete és maga a „Ferenczy-lét” is. Talán Valér fejlődésben megtorpant festészete, az apjukkal való összehasonlítás riasztó képzelete is közrejátszott abban, hogy a Ferenczy ikrek, különösen Noémi, igyekeztek kialakulófélben lévő művészetüket minden viszonylatban távol helyezni az apai életműtől.

---

¹⁴⁸ „Maguk mégsem számolnak eléggé avval, hogy az ember egy láncolatban egy láncszem. Az a folytonos rebellálás és majdnem szemrehányás azért, hogy jó família vagyunk, nagyon furcsa és igazságtalan – és abszurd is.” Ferenczy Károly levele Béninek Budapestről talán Nagybányára, 1914. május. FM Adattár 5-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 269; „Az borzasztó szomorú dolog – jól tudom –, hogy Noéminek a család, különösen én és Bimbi teher vagyunk.” Ferenczy Károly levele Bénihez Budapestről talán Nagybányára – töredék, 1916 eleje. FM Adattár 41-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 326.

¹⁴⁹ FERENCZY V. 1935b 49.

3. Nagybányától Párizsig

Ferenczy Béni művészeti tanulmányainak állomásai

3.1. Nagybánya, a „családi kikötő”

Amint az előző fejezetből kiderült, bátyjához hasonlóan Ferenczy Béni is a nagybányai festőiskolában végezte rajztanulmányait, mégpedig Réti István és Iványi Grünwald Béla korrigálása alatt. A művésztelep nyilvántartásai szerint 1907 és 1908 során, illetve 1910-ben volt a szabadiskola beiratkozott növendéke.¹⁵⁰ A rajzi és anatómiai alapismeretek megszerzése után a plasztikai műfajok technikájának elsajátítása érdekében külföldi művészeti akadémiákon és magániskolákban képezte magát. A nyarakat azonban egészen 1920-ig a művésztelepen töltötte, ahol nagyobb részt iskolán kívül dolgozó külső tagként volt jelen a kolónia életében.¹⁵¹

Az 1900-as években a festőiskola nyári kurzusait látogató növendékek saját művészi fejlődésük mellett tanúi lehettek Nagybánya nagyiramu városfejlődésének is.¹⁵² A modern Nagybánya kiépülése az első világháború előtti évtizedben zajlott. Ez idő alatt arculata gyökeresen megváltozott, és a település neve a köztudatban a bányászok és iparosok tradicionális kisvárosából mind inkább a festők városává lépett elő.¹⁵³ A művésztelep fennállásának első éveitől kezdve viszonylag korán felütötték fejüket a tagok között feszülő belső ellentétek, a neósok kiválásával pedig tovább mélyült az eltérő elveket valló művészek között tátongó szakadék. A kolónia első nagy korszakát végül a háború kitörése zárta le. Erről Ferenczy Béni visszaemlékezésében a következőket olvashatjuk: „*mindenki hanyatt-homlok csomagolt, és mikor 1915-16-ban néhányan visszaszivárogtak, már éreztük, hogy Nagybánya kiszolgált.*”¹⁵⁴ Innentől már semmi nem volt a régi, az 1920-as trianoni döntés az országhatáron túlra szakította a modern magyar festészet megszületésének egyik legfontosabb helyszínét is. Nagybánya virágkorának két évtizede azonban a szemtanúk emlékezetében kitörölhetetlen nyomot hagyott. Ferenczy Béni később idős mesterként erős nosztalgiával gondolt vissza a

---

¹⁵⁰ Ferenczy Béni neve az iskolában dolgozó művészek névsorában: 1907; 1908; 1910. Forrás: A Nagybányán tartózkodott festők névsora. In: RÉTI 2004. 163-181.

¹⁵¹ Ferenczy Béni neve az iskolán kívül dolgozó művészek névsorában: 1909; 1911; 1912; 1913; 1914; 1915; 1916; 1917; 1918; 1919; 1920. Forrás: RÉTI 2004. 167-173.

¹⁵² SZÜCS György: Egy regionális centrum: Nagybánya. In: *Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig 1904–1914*. Kiállítási katalógus. Szerk. PASSUTH Krisztina–SZÜCS György–GOSZTONYI Ferenc. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2006. 130.

¹⁵³ SZÜCS 2006. 134.

¹⁵⁴ FERENCZY 1954b 2109. Ferenczy Béni ezeket a sorokat 41 éves távlatból írta, azonban a Nagybányán maradás tarthatatlanságát támasztja alá az az 1916 februárjában írt levele, melyben a nagyvárosból való kiszabadulás helyeként már nem az erdélyi bányavárost, hanem Gödöllőt jelöli meg: „*Milyen Gödöllő? Szép volna ott együtt letelepednünk, dolgoznunk, ott mégis idealista művészek laknak, tudom te is utálod pesti üzletember „kollégáinkat*”.” Reményi Józsefnek Nagybányáról 1916. (?) február 5. Közölve: KOVÁSZNAI 2016. 159.

bányaváros egykori művészletére, amivel egyedüli szobrászként is teljes sorsközösséget vállalt: „*Ha a nagybányai festészet elmúlására gondolok, azt hiszem, ennek egyik legfőbb oka az volt, hogy nem ismertük fel a képzőművészet nyelvének feltétlen nemzeti voltát. Hiszen nem ismerhettük fel, benne élve a mozgalomban magában, hogy is kérhettünk volna tanácsot a távoli múlttól.*” (...) „*Több öntudatra lett volna szükség, és annak a felismerésére, hogy a magunk erejéből, egy kis körben, szilárdan és kitartóan dolgozva, hűek maradjunk ahhoz, elvben és tettekben, amit magunkban a miénknek és értéknek ismertünk fel.*”¹⁵⁵ A szobrász szavai elmulasztott lehetőségből eredő fájdalmat sugallanak, amit Ferenczy Béni emigrációban töltött küzdelmes útkeresésének tükrében érdemes értelmezni. Jóllehet bátyjához képest lazább szálak fűzték a nagybányai művészközösséghez, fiatalkori élményei egy gondtalan, művészetnek szentelt élet lehetőségét vetítették elő számára.

3.2. Itália

Ferenczy Károly anyagi lehetőségeihez mérten igyekezett támogatni gyermekei művészi képzését és látókörüknek bővítését. Alkotópályájuk kezdetén több külföldi utat is finanszírozott számukra. Ahogy arról már korábban szó volt, az úticélok megválasztásakor elsődlegesen azok a művészeti központok jöttek számításba, melyek egykor saját művészeti tanulmányainak helyszíneit adták.

Ferenczy Béni első, 1907 tavaszán megvalósuló útja Olaszországba vezetett. Az úticél kiválasztása egyenesen következett az itáliai út európai képzőművészetben betöltött évszázados hagyományaiból és a térség antik és reneszánsz szobrászati emlékekben bővelkedő adottságaiból. Az akkor alig tizenhét éves fiú számára az édesapja segítő közreműködésével Fraknoi-ösztöndíjasként Rómában élő Réti István mutatta be a várost.¹⁵⁶ A következő olasz út sem váratott sokat magára. 1908 őszén Ferenczy Károly Velencébe kísérte családját, gyermekei és felesége onnan utaztak tovább Firenzébe, ahol Ferenczy Béni Giuseppe Cassiolinál kezdte meg a mintázás technikájának elsajátítását. A mester és tanítvány között azonban vita támad, amiért az ifjú növendék nem igyekezett eltüntetni a modell „hibáit” a készülő műalkotáson.¹⁵⁷ A művészeti kérdésekben ellentmondást nem tűrő apa azonban nem hagyhatta, hogy a

---

¹⁵⁵ FERENCZY 1956b 1000.

¹⁵⁶ Ferenczy Károly levele Réti Istvánhoz Budapestről Nagybányára, 1904. február 8. SZM-KEMKI ADK Ad/8295-1955 Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 69–70, 73.

¹⁵⁷ Giuseppe Cassioli (1865–1942): Az ismert olasz festő, Amos Cassioli fia és mentoráltja. A nyári olimpiai játékok érméinek tervezője, a firenzei *Santa Maria del Fiore* új bronzkapujának mestere. Említése: Ferenczy Béni: Bemutakozom. In: *Ferenczy Béni arcképe – Ferenczy Béni írásai, szobrai, rajzai. Írások Ferenczy Béniről.* Szerk. RÉZ Pál. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984. 5.

kamaszos lustaság gátat szabjon a művészeti szárnypróbálgatásoknak: „Benjo San! Amit az iskoláról ír, gondolkozóba ejt. Azt mondom, legjobb lesz bejutni az akadémiára mintázásra. Ezt majd karácsonykor elrendezem. Ott legalább lesz modell. Különben Márffy – igaz, hogy nem egészen megbízható – azt mondja, hogy a Scuola liberában is lehet mintázni. Csak tudnám már, hogy bejutott a Scuola liberába!”¹⁵⁸ Egy másikban pedig: „Azt gondoltam ki, hogy legjobb lesz, ha maga beiratkozik az Accademia Internazionaleba. Éspedig ½ napi, délelőtti mintázásra, ezenkívül leteszi a felvételi vizsgát a Scuola Liberába, de evvel, azaz ennek a látogatásával vár alkalmas időre. Most először próbaképpen legyen 1 hónapi délelőtti mintázás az Internazionéban [sic!] és esti akt. Karácsonykor azután majd megbeszéljük a továbbit. (...) Azt akarom, hogy végre mégis belepróbálhasson a mintázásba” – olvasható kétségek között örlődő fiának írt levelében.¹⁵⁹

Ferenczy Béni még az év decemberében beiratkozott az *Accademia delle Belle Arti* aktrajzoló kurzusára, melynek hallgatói jegyzékében festőként szerepel a neve.¹⁶⁰ Ez a képzés lehetett az, melyet a művész apja, és a Ferenczy Béniről szóló irodalom jellemzően a firenzei Scuola Libera képzéseként emleget, a kurzus hivatalos neve ugyanis *scuola Libera del Nudo* volt. Az iskola művészképzése hagyományos akadémiai tanrendben haladt. A növendékek először antik és reneszánsz szobrokat, régi mesterek képeit másolták, majd aktmodell után végeztek rajzgyakorlatot. Közben a festészet technikáiról, a perspektivikus ábrázolásról és a művészeti anatómiáról hallgattak előadásokat.¹⁶¹ Az iskola konzervatív szemlélete gyorsan elvette Ferenczy Béni kedvét az akadémiai tanulmányoktól.¹⁶² 1909 januárjától egy magyar felmenővel is rendelkező francia-osztrák szobrász, bizonyos Friedrich Beer szabadiskoláját kezdte látogatni, de ott is csupán néhány hónapot töltött. 1909 áprilisában egy kisebb pisai illetve carrarai kitérő közbeiktatásával utazott vissza Nagybányára. Jóllehet az olasz hivatalos és félhivatalos oktatási módszerek nem nyerték el tetszését, a mintázás alapjainak elsajátítása, az itáliai klasszikus szobrászati örökség és a toszkán fővárosban otthonosan mozgó Vedres

---

¹⁵⁸ Ferenczy Károly levele Bénihez Budapestről Firenzébe, 1908 ősz. FM Adattár 3-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 146.

¹⁵⁹ Ferenczy Károly levele Bénihez Budapestről Firenzébe, 1908 késő ősz. FM Adattár 1-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 147.

¹⁶⁰ Ferenczy Béni neve a hallgatók listáján a következőképpen szerepel: 1471. *Beniamino De Ferenczy, 1908. december 14.* – Balázs Kata művészettörténész firenzei kutatásaiból származó információ. Forrás: BALÁZS Kata: Vedres Márk Firenzében. Egy kutatás eddigi eredményeinek összegzése. *Artmagazin* 10. 2012. 6. (54.) sz. 57. Balázs Kata kutatásait a L'Accademia di Belle Arti di Firenze adattárában végezte.

¹⁶¹ Jeffrey MEYERS: *Modigliani: A Life*. Orlando, Harcourt Inc. 2006. 20.

¹⁶² Erről bővebben: Sandro BELLESI: *Accademia di belle arti di Firenze: scultura 1784–1915*. Pisa, University Press, 2016.

Márk által közvetített szobrászati látásmód megismerése komoly szerepet játszott Ferenczy művészeti fejlődésében.¹⁶³

3.3. München

„Leginkább azért tervezem maga számára Münchent (vagy esetleg Bécset), hogy nyugodtan dolgozhassék tanár által beállított modell után tisztességes helyiségben és bizonyos polgári diszciplína védelme alatt. Párizsban úgy emlékszem (...) önbeállítós viszonyok vannak. Azután talán egészen el lehetne kerülni a Juliant, és Párizsba már csak nézni vagy dolgozni menni. stb. stb. Ennek megválasztására még van idő.”¹⁶⁴ A Ferenczy Károly által megtervezett külföldi tanulmányok sora Münchenben folytatódott. A város művészeti akadémiaja már a 19. század közepétől kedvelt célpont volt Közép- és Kelet-Európa művészei számára. A legtöbben az Osztrák-Magyar Monarchia területéről érkező magyarok voltak, akik megfelelő hazai művészképzés híján külföldi iskolákban igyekeztek képezni magukat. Az akadémia renoméja kétségtelenül megkopott a századforduló időszakára. A későbbi nagybányai kolónia alapítói és a Hollósy szabadiskolájába átpártolt növendékek már az 1890-es években is az akadémiával és a tradicionális szellemben dolgozó kortárs alkotókkal szemben határozták meg magukat.¹⁶⁵ Bár a művészcsoporthoz nagybányai letelepedésére a hazai művészettörténet a magyar festészet Münchenből való jelképes kivonulásaként tekint, a művésznövendékek a 20. század elején továbbra is szép számmal döntöttek müncheni tanulmányok mellett. Elsőségét azonban örökre elvesztette az akadémia, innentől a tanulmányi helyszíneként is egyre komolyabb jelentőséget szerző Párizs vált az európai modern törekvések fő kiindulópontjává.¹⁶⁶ Ferenczy Károly megmaradt kapcsolatai és Béni kiváló nyelvtudása révén mégis adekvát megoldásként kínálkozott, hogy visszatérjen kisgyermekkorra színterére, és saját tapasztalatokat gyűjtsön a német művészképzés terén. Az életrajz rekonstruálása során visszatérő probléma, hogy a

---

¹⁶³ A Firenzében élő magyar szobrásszal ugyancsak családi kapcsolatai révén nyílt alkalma találkozni. Ferenczy Béni későbbi leveleiben elismerően nyilatkozott a mester művészetéről és kettejük kapcsolatáról is: „*Voltam Vedresnél, jóban vagyok vele, szeret engem. Firenzében együtt voltunk, nagy művésznek tartom, jobbnak azoknál, akiknek az iskolájából kikerült! Különbözn nagyon haladt, újabb nagyobb méretű dolgai a művészi szerénység és lemondás, de tudományos matematikai mérlegelés, meggondolás, ízlés és alaposság bámulatos eredményei!*” Ferenczy Béni levele Reményi Józsefnek Nagybányáról 1916 (?) február 5. Közölve: KOVÁCSNAI 2016. 159.

¹⁶⁴ Ferenczy Károly levele Béninek Budapestről Firenzébe, 1909. április. FM Adattár 43-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 160–161.

¹⁶⁵ „...itt Münchenben én viszem az akadémiával, illetve az akadémia ellen a lobogót” – írja Hollósy Simon Páll Emmanuelhez írt levelében. Közölve: Hollósy Simon levelezéséből. *Nyugat*, 11. 1918. Karácsony 24. sz. 844.

¹⁶⁶ HESSKY Orsolya: Az Akadémiától a modernizmusig. München és a magyar művészet 1850–1914 között. In: *München – magyarul. Magyar művészek Münchenben*. Kiállítási katalógus. Szerk. SZÜCS György. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2009. 31.

legtöbb szakirodalom tévesen 1910 őszétől keltezi a szobrász müncheni tartózkodását.¹⁶⁷ Az *Akademie der Bildenden Künste* hallgatói jegyzékéből azonban kiderül, hogy Ferenczy Béni 1909. október 30-án iratkozott be Balthasar Schmitt osztályába.¹⁶⁸ Az ifjú szobrásznövendék tetszését a bajor főváros túlhaladott művészképző intézménye sem nyerte el. Szerette volna minél előbb otthagyni az intézményt, apja azonban próbálta maradásra bírni: „*Tekintve azt, hogy jövő évre úgy látom úgyis Párizsban lesz, húzza még ki a második félévet is Münchenben. Most hogy a tanár figyelme úgy látszik maga felé irányult, jobban is fogja magát ott érezni, s nekem is kellemes, ha még ezt az évet békésen és könnyű életviszonyok közt Münchenben fejezi be.*”¹⁶⁹ Az öntörvényű szobrásznövendék nehezen állta, hogy az anyagi támogatás ellenében apja konkrét elképzeléseinek kellett megfelelnie: „*De minek is experimentál az akadémián egy életnagyságon felüli fejjel, ha ez ott nem szokás. Az is baj, hogy maga olyan szertelen. Hol bízik, hol nem – most megint azt írja, hogy nem hiszi, hogy elfogadják a szobrait, magának még egy kicsit vénülni kell. (...) Én nem bánom, tovább, mint ezt a félévet nem kell, hogy szolgáljon Münchenben. Mikor van vége, húsvétkor? Akkor meglátjuk hová megy. De arra legyen elkészülve, hogy egy párizsi Julian százszor komiszabb hely még, mint egy német akadémia. Én igazán attól félek, hogy maga ott rém snassz életet fog élni, éhenkórász kompániában, minden támasz nélkül durva fráterek közt. Jól csak a múzeumokban fogja ott érezni magát. A francia bohém rém durva. Akkor fogja látni, milyen támasz az a pár ház Münchenben, ahol megfordulnak. A főbaj az, hogy maga annyira neo lett, hogy a stúdium nem okoz magának örömet.*”¹⁷⁰ Bár Ferenczy Béni első plasztikai próbálkozásai a Münchenben akkor divatos szecesszió jegyében fogantak, gyorsan túljutott ezen a perióduson, ami ahhoz vezetett, hogy rövid úton összetűzésbe keveredett mesterével. Az idézett levélben Ferenczy Károly arra utal,

---

¹⁶⁷ Ez a probléma köszön vissza a Ferenczyek leveleinek forrásközléseinél is. Ferenczy Károly levelei a legtöbb esetben boríték nélkül maradtak fenn, datálásuk ezért komoly nehézségekbe ütközik. A forrásanyag publikálását végző művészettörténészek a festő életművének beható ismerői, a dokumentumok sorba rendezésénél elsődlegesen az életrajz általuk feltárt adatai mentén végezték a forrásanyag rendezését. A gyerekek életműveinek elemeit elsősorban a közismert, könnyen hozzáférhető írásként szintjén alkalmazták, így az azokban megbúvó hibák beépültek a levelek datálásába is. A müncheni időszak rekonstruálása során a hozzávetőlegesen datált levelek sorrendjét megbontva egy új logikai rendbe állítottam fel.

¹⁶⁸ Balthasar Schmitt (1858–1942): német szobrász, éremművész, tanár. Számos magyar szobrász tanult nála a 20. század elején, többek között: Csikász Imre, Rumi Rajki István, Sámuel Kornél. Az *Akademie der Bildenden Künste München* adatbázisa online is elérhető: URL <https://matrikel.adbk.de/matrikel> (Letöltve 2022. 09. 12.) A szobrász nevét tartalmazó oldalról a következő információk olvashatók le: Matrikelbuch 1909. Nr. 3826. Benjamin von Ferenczy, Bildhauer. Eintrittsdatum: 30.10.1909

¹⁶⁹ Ferenczy Károly levele Ferenczy Bénihez Budapestről Münchenbe. FM Adattár 15-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. (219. levél) 176. – A kötet szerkesztői a levelet 1910 késő őszére datálták, de nagy valószínűség szerint jóval korábban, 1909 végén vagy 1910 első harmadában íródhatott.

¹⁷⁰ Ferenczy Károly levele Bénihez Budapestről Münchenbe, 1910 eleje. FM Adattár 16-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 180.

hogy Schmitt kritizálta szobrásztononcát, amiért életnagyságnál nagyobb fejet mintázott egy basedowos szemű lányról.¹⁷¹

Ferenczy az akadémián ismerkedett meg Reményi József szobrászművésszel, aki 1909-ben állami ösztöndíjjal került Georg Roemer éremvésnök osztályába. Ott sajátította el az acél negatívba vésést, majd Adolf von Mayerhoffer ötvösnél szerzett gyakorlatot. Kettejük barátságának fontos dokumentumai azok a Kovásznai Viktória által nemrégiben publikált levelek, melyeket Ferenczy Béni az 1910-es években írt kollégájának.¹⁷² A levelek tanúsága szerint a technikailag képzetlen Ferenczy előszeretettel fordult segítségért tapasztaltabb pályatársához éremszettel kapcsolatos kérdésekben. Ennek apropóját adta többek között élete első hivatalos megrendelése, melyet minden bizonnyal atyai protekció révén kapott az addig még csupán autodidakta módon plakettező szobrásznövendék: „*Igaz, egy fontos kérdeznivalóm van, mennyiért kopírozza nekem Mayerhofer acélba egyik plakettetem. Tudniillik a III. ker. gimnázium rendelt nálam egy önképzőköri plakettet. Nem bízom magamban annyira, hogy meg merjem próbálni az acélba vésést, mégis tanulni kell az ilyent.*”¹⁷³ Reményi ekkor már rutinos éremművésznek számított. Első érmét 1903-ban mintázta, majd díszítőszobrászati tanulmányai mellett Telcs Ede műhelyében ismerkedett meg a műfaj új francia stílusával.¹⁷⁴ A levelekből kiderül, hogy több ízben nyújtott pontos útmutatásokat technikai kérdésekben barátjának, aki néhány évtizeddel később már a magyar éremművészet egyik legjelentősebb alkotójának számított.

A Nagybányán töltött nyári szünet után, 1910 októberének végén Ferenczy Béni Valérral együtt visszatért Münchenbe.¹⁷⁵ Ez alkalommal azonban már nem iratkozott be az akadémiára. Apja tanácsára hallgatva egy helyi műhelyt kezdett látogatni, hogy jártasságot szerezzen a fafaragás technikájában.¹⁷⁶ Ferenczy Károly levele alapján gyanítható, hogy fia a Münchenben dolgozó Hans Faulhaber mellett sajátította el a fa plasztikai megmunkálásának alapjait, amely egész életművét tekintve kiemelt hozadékkal bírt.¹⁷⁷ Művészetében ugyanis

---

¹⁷¹ FERENCZY Béni: Bemutatkozom. In: RÉZ 1984. 5.

¹⁷² KOVÁSZNAI 2016.

¹⁷³ Ferenczy Béni levele Reményi Józsefhez, 1910. KOVÁSZNAI 2016. 156.

¹⁷⁴ L. KOVÁSZNAI Viktória: Reményi József művészi pályája. *Művészettörténeti Értesítő*, 26. 1977. 3–4. szám, 241–260.

¹⁷⁵ Ferenczy Károly levele Réti Istvánhoz Budapestről Nagybányára. 1910. október 31. SZM-KEMKI ADK Ad/8371-1955 Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 172.

¹⁷⁶ „Benjo San! Na! Nem bánom, csakhogymár elhelyezkedett. De annyit mondom, hogy kissé szigorúbb lehetne magával szemben. Az a lézengő existencia, sok alvás, semmi önfegyelem, semmi köteleltségjelzés, nem valami jó iskola az életre. Most legalább a fafaragóhoz rendesen járjon.” Ferenczy Károly levele Bénihez Budapestről Münchenbe, 1910 vége. FM Adattár 38-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 177.

¹⁷⁷ Hans Faulhaber (1883–1955): Münchenben dolgozó német szobrász. Forrás: Ferenczy Károly levele Ferenczy Bénihez Pestről Nagybányára. FM Adattár 9-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 169–170.

innentől kezdve időről-időre felbukkant és fontos szerephez jutott ez az anyagválasztás. Az ifjú szobrász 1911 tavaszán hagyta el Münchent, és ezúttal már apja szemében is kiérdemelte a rég várt úticélt, Párizst.

3.4. Párizs

Miként a 19. század második felének elsődleges célpontja a bajor főváros volt, a századforduló időszakától úgy fordultak fiatal művészeink a francia kulturális központ felé. „*Párizsból és Párizsba gravitál kevés kivétellel az egész művész-generáció*” – írta Erdei Viktor festőművész 1906 nyarán.¹⁷⁸ A város múzeumai, legújabb törekvéseket bemutató modern kiállításai és az aktív műgyűjtő élet mellett leginkább a nagy számban jelenlévő szabadiskolák vonzották a Párizsba érkező fiatal tehetségeket. A művészoktatás francia intézményei ugyanis lehetővé tették számukra az élő modell utáni rajzolást és a korábbi kötöttségektől felszabadult egyéni művészi kísérleteket.¹⁷⁹ Az aktrajzolásnak ekkor már Nagybányán is volt hagyománya, mégis – vagy éppen ezért – pont az ott is megforduló magyar művészeket vonzotta leginkább a párizsi haladó felfogású magániskolák bő választéka. Bár elsősorban a piktorok széles tömegeit mozgatta meg a bohém francia kultúra megtapasztalása, a szobrászok számára is akadt fejlődési lehetőség.

Míg Ferenczy Károly 1910 végén íródott levelei csak néhány hetes tavaszi párizsi időtöltést előlegeztek meg, melynek fő célja elsősorban a múzeumlátogatás és vázlatok készítése lett volna, végül áldását adta a párizsi művészeti tanulmányokra. Itt azonban érdemes jelezni, hogy Ferenczy Károly fiainak írt leveleiben végig fenntartásokkal beszélt a francia fővárosról, melyre az éjszakázás és a züllés melegágyaként tekintett. Ezzel kapcsolatban az akkoriban Párizsban élő Galimberty Sándor festőművész nevét hozta fel több ízben elrettentő példaként.¹⁸⁰ Ez a fajta megítélés nem volt egyedülálló a 20. század elején, a szociográfiai megközelítésű könyveiről ismert újságíró, Tábori Kornél 1912 tavaszán megjelent *Páris magyarjai. Hogyan boldogulnak? Hogyan züllebenek el?* című kritikus hangvételű könyvében mutatta be a francia fővárosban tartózkodó magyar művészek mindennapjait. A kötetben a

---

¹⁷⁸ Erdei Viktor levele Fülep Lajoshoz, 1906. augusztus. Közölve: *Fülep Lajos levelezése I. 1904–1919*. Szerk. F. CSANAK Dóra. Budapest, MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 1990. 52.

¹⁷⁹ BARKI Gergely: A Juliántól Matisse akadémiajáig. A „Párizsba gravitáló művész-generáció” iskolái. In: *Magyar Vadak* 2006. 85.

¹⁸⁰ „*Azt képezem, hogy Galimberty nem Goncourt...*” Ferenczy Károly levele Valérhoz Budapestről Párizsba, 1906. eleje. FM Adattár 354-2011.-F.6. Közölve: *Ólél Carolus* 2011. 108.; „*Én hiába, nem tudom hinni, hogy célszerű, megengedhető, hogy most már teljesen a hasalás karjaiba vesse magát. Otthagyj stúdiómat „utálatos természetutánást”, s mindig csak lelkesül, néz, s hasal. Ez volna Párizs – mint existencia pedig Galimberty – Galimberty, cigaretta és fennmaradás reggelig.*” Ferenczy Károly levele Bénihez Budapestről Münchenbe, 1911. eleje. FM Adattár 16-1974.-F. Közölve: *Ólél Carolus* 2011. 180.

frissen kiutazott magyar ifjúság tagjai között a Ferenczy-fivérek nevével is találkozhatunk: „*A legújabbak, akik Párizsban éltek, vagy most is ott tartózkodnak: Perlrott Csaba Vilmos, Herman Lipót, Pólya Tibor, Kandó László, Plány Ervin, Bornemisza Géza, Zádor István, Ferenczy Valér és Béni, Körmendi Frim Ervin és Jenő, az ifjú Basch.*”¹⁸¹

A nagybányai művésztelep Párizst megjárta vezetői tehetséges tanítványait a századforduló időszakában jellemzően a Julian Akadémiára küldték. Ferenczy Károly Perlrott Csaba Vilmos számára 1905-ben még franciaországi ösztöndíjat is szerzett, aminek köszönhetően bekerülhetett J. P. Laurens osztályába. Ebben az időszakban azonban megsokasodtak a kritikus hangok, melyek túlsúfoltnak és túlhaladottnak ítélték a Julian képzését.¹⁸² Az 1905 és 1906 között Párizsban tartózkodó Ferenczy Valér is átpártolt a Colarossi iskolához, fiatalabbik fiánál pedig már a festő sem erőltette a Julian Akadémia látogatását.¹⁸³ Ferenczy Béni 1911 őszén első párizsi útja alkalmával a *Grande-Chaumière* akadémiára iratkozott be, aminek egyes kurzusai már a magyar festők körében is kifejezetten népszerűek voltak.¹⁸⁴ Megfordult itt többek között Berény Róbert, Czóbel Béla, Körmendi Frim Ervin, Mikola András és Perlrott Csaba Vilmos is. Ferenczy választása azért esett erre az intézményre, mert itt tanított Antoine Bourdelle, az egyetlen olyan nagynevű párizsi szobrász, aki korrektúrát adott.¹⁸⁵ Az oktatás mintázásból és modell utáni rajzból állt, ami csütörtökönként Bourdelle kommentárjaival, korrektúrájával egészült ki. A francia szobrász Rodin követőjének vallotta magát, mind művészetében, mind oktatási gyakorlatában komoly hangsúlyt fektetett a plasztika alapvető problémáira.¹⁸⁶ A mester azonban nem nyerte el fiatal szobrász szimpátiáját, mivel stíluskísérleteit éles kritikával fogadta. Kubista ízű, eltúlzott arányokkal modellált szobrai éretlen feltűnősködésnek aposztrofálta: „*Ha így folytatja fiatal*

---

¹⁸¹ TÁBORI Kornél: *Páris magyarjai. Hogyan boldogulnak? Hogyan züllenek el? Magyarok külföldön.* Budapest, Schenk Ferenc Könyvkereskedő. é.n. [1912.] Idézve: SÜMEGI György: Perlrott Csaba Vilmos a Kecskeméti Művésztelepen. *Forrás*, 49. 2017. 6. sz. 86. – A szerzőtől nem volt idegen ez a fajta önjelölt erkölcsöség, néhány további könyve: *Az erkölcstelen* Budapest, 1908.; *A tolvajnép titkai*, 1908.; *A kártyázó* Budapest, 1912.

¹⁸² GELLÉR Katalin: *Magyarok a Julian Akadémián.* Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2017. 36.

¹⁸³ „*Azután talán egészen el lehetne kerülni a Juliánt, és Párizsba már csak nézni vagy dolgozni menni. stb. stb.*” Ferenczy Károly levele Béninek Budapestről Firenzébe, 1909. április. FM Adattár 43-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 161.

¹⁸⁴ Az Académie de la Grande-Chaumière a Colarossi iskola legfőbb riválisa volt. A Montparnasse negyedben található két intézmény bejáratát csupán néhány méter választotta el egymástól: *Académie Colarossi* rue de la Grande-Chaumière 10. szám alatt nyitotta meg kapuit, míg az ingyenesen látogatható *Académie de la Grande Chaumière* főépülete a 14. szám alatt kapott helyet. Ferenczy Béni visszaemlékezésében említi, hogy az iskolának három műterme volt. Barki Gergely, a század-eleji francia-magyar művészeti kapcsolatok avatott szakértője szerint ezek a stúdiók megegyezhetnek a *Salon d' Automne* katalógusaiban feltűnő három címmel: *4bis, 14bis és 16 rue de la Grande-Chaumière*. In: BARKI 2006. 93. (17-18. jegyzetpontok)

¹⁸⁵ FERENCZY Béni: Párizsi emlékeim. *Csillag*, 10. 1956. 9. sz. 583. Bourdelle 1909-ben kezdett tanítani a Grande Chaumière akadémián, ahol többek között Alberto Giacometti, Germaine Richier, Vieira da Silva és Otto Gutfreund is a tanítványai között voltak.

¹⁸⁶ Christian KLEMM: *Alberto Giacometti 1901–1966 – Művek a zürichi Alberto Giacometti Stiftungból és más gyűjteményekből.* Kiállítási katalógus. Szerk. BÁLVÁNYOS Anna. Budapest, Szépművészeti Múzeum, 2004. 24.

barátom, lesznek akik megcsodálják, talán hamar korai hangos sikerekhez jut el ezen az úton, de ez nem a szobrászat útja, ezek a formák üresek. Igaz hogy ötletesnek látszanak, de ez még nem szobrászat, és az ötletesség nem mindig a tehetség jele. (...) Én azt ajánlom, hogy híven tanulmányozza a természetet, és ugrások nélkül haladjon a fáradságos, de gyümölcsöző úton... *Per aspera ad astra.*"¹⁸⁷ – idézte Bourdelle szavait visszaemlékezésében a művész. Ferenczy azonban hamarabb akart eljutni a csillagokig. 1912 januárjában otthagyta az iskolát, és helyette a Cluny-múzeumot és a párizsi Notre-Dame-ot látogatva ismerkedett a gótikus szobrászat formavilágával.¹⁸⁸

Mikor apja tudára jutott a válaszütra érkező szobrász párizsi helyzete, hazarendelte fiát, és néhány hónapig – Pesten, majd Nagybányán – természet utáni studiózásra fogta. Eleget téve az atyai követelményeknek Ferenczy Béni 1912 őszén visszatérhetett Párizsba: „*Második párizsi tartózkodásom kiadósabb és hosszabb lett az elsőnél. Mentorom Galimberti Sándor elvált felesége. Maria Lanow, prágai cseh Hollósy-tanítvány, régi nagybányai barátom.*”¹⁸⁹ A festő házassága 1911-es felbomlása után felváltva dolgozott Nagybányán és Párizsban, ahol az ifjú szobrásznövendéket is ellátta személyes jó tanácsaival. Ferenczy Béni visszaemlékezései szerint eleinte egy ukrain születésű zsidó szobrásznő, Chana Orloff szabadiskolájában mintázott reggelente csupa festő társaságában.¹⁹⁰ Az ott korrektúrát tartó elismert francia piktor, Fernand Léger segítségét azonban nem vette igénybe, művészetét ugyanis meglehetősen távol érezte magától.¹⁹¹ A memoár több ponton is ellentmondásokba ütközik. Chana ugyanis maga is csak 1910-ben érkezett a francia fővárosba, ez az időszak művészeti pályájának legelejével esett egybe.¹⁹² 1911-től 1914-ig az Ecole Nationale des Arts Décoratifs beiratkozott hallgatója volt, közben az orosz származású Marie Vassilieff iskolájában mintázott. Vassilieff 1908-ban alapította meg első művészeti iskoláját Párizsban, amely eleinte *Académie Libre* később *Académie Russe* néven volt ismert. 1912-ben a Montparnasse központjában működött.¹⁹³ Az ingyenes lehetőséget nyújtó műhely kiemelt jelentőséget tulajdonított az ifjú növendékek alkotói szabadságának. Mindenki saját tempója és vérmérséklete szerint haladhatott a

---

¹⁸⁷ FERENCZY 1956c 584.

¹⁸⁸ Uo.

¹⁸⁹ FERENCZY 1956c 585.

¹⁹⁰ Chana Orloff [Hannah Orlov] (1888–1968): ukrán születésű francia-izraeli szobrászművésznő.

¹⁹¹ FERENCZY 1956c 586.

¹⁹² Paula J. BIRNBAUM: Chana Orloff. A modern Jewish woman sculptor of the School of Paris. *Journal of Modern Jewish Studies*. 15. 2016. No. 1. 65–87.

¹⁹³ Willi Naomi MENDELSON: *Sculpting identity: Chana Orloff and her portraits*. University of Iowa, Master of Arts (MA), 2015. 23. URL <https://iro.uiowa.edu/esploro/outputs/9983777283602771?skipUsageReporting=true> (Letöltve 2022. 09. 17.)

munkával, a fiatalok pedig alapvetően egymást korrigálták.¹⁹⁴ Ebből adódóan az tűnik a legvalószínűbbnek, hogy Orloff nem az intézmény működtetőjeként, hanem önkéntes mentorként segíthette az egyetlen szobrásznövendék művészi fejlődését. Az iskola 1913-ra jelentős ismeretséget szerzett magának a francia kubizmus képviselői körében. Marie Vassilieff festő barátai tanácsokkal, tematikus előadásokkal emelték az intézmény színvonalát. Ebben az évben Fernand Léger két előadást is tartott nála a modern művészet témájában, ami erősíti azt a felvetést, hogy Ferenczy is a Vassilief által működtetett *Académie Russe* növendéke volt.

Ferenczy elmondása szerint Chana Orloff korrektúrája után egy másik orosz szabadakadémiát, egy általa csak forradalmárok művésziskolájának emlegetett intézményt látogatott, amit leírása alapján félhivatalosnak is csak jóindulattal lehetett nevezni. Az iskolában korrektúra egyáltalán nem volt, és gyakran a modellt is vele fizették meg. A javarészt szegénysorból származó orosz növendékek nagy része illegálisan – azaz az orosz cári konzulátus értesítése nélkül – tartózkodott a városban, ily módon az iskola falai egyfajta menedékként szolgáltak számukra. Tekintve, hogy Ferenczy semmiféle konkrét nevet, helymegjelölést, adatot nem osztott meg az intézménnyel kapcsolatban, azonosításra nincs lehetőségünk. Nem elképzelhetetlen azonban, hogy Marie Vassilieff törekvéseinek egy további megnyilvánulása állt a szabadiskola háttérében. A művésznő akadémiájának kimondott célja ugyanis a művészek demokratikus formában megvalósuló, szabadságon, egyenlőségen és testvériségen alapuló egységének megteremtése volt.¹⁹⁵ Ferenczy hamarosan innen is tovább állt és 1913 első hónapjaiban beiratkozott Alexander Archipenko iskolájába, ahol egészen az év nyaráig dolgozott.

A fiatal ukrán származású avantgárd szobrásznak ez volt első iskolája, melyet 1912 és 1914 között működtetett Párizsban. Ferenczy itt három orosz növendékkal együtt gyakorolta a kőfaragást. A feladat homokkő megmunkálása volt, ami a fafaragásban már tapasztalt Ferenczy számára meglehetősen puha anyagnak bizonyult, így idővel ő segítette művésztársait a technika elsajátításában, miközben a mester oroszul korrigált számukra. Ferenczy Béni ez idő alatt egy Chana Orloff vezetése alatt mintázott saját beállítású domborművet faragott kőbe. A kisméretű domborművön egy negrid és egy europid mezítelen leányalak kettőse szerepelt.¹⁹⁶ Míg első párizsi mestere annak idején túl modernnek találta a fiatal szobrász kubista kísérleteit,

---

¹⁹⁴ Anne GROBOT-DREYFUS: *Les Figures d'Aujourd'hui de Chana Orloff dans les années vingt*. Université de Bourgogne-Franche-Comté, Mémoire de Master II (histoire de l'art), 2011. 13–14. URL https://www.academia.edu/43251810/Les_Figures_d'Aujourd'hui_de_Chana_Orloff_dans_les_ann%C3%A9es_vingt (Letöltve 2023. 02. 26.)

¹⁹⁵ MENDELSON. 2015. 24.

¹⁹⁶ A domborművet elkészülte után otthagya az iskolában: „*Tanulmányának tekintettem, nem gondoltam, hogy méltó az utókorra.*” In: FERENCZY 1956c 594.

Archipenko a stílus meghaladottságát hangsúlyozva kritizálta, nehezményezve Ferenczy új ideáktól való elzárkózását. „*Bourdelle-lel azért nem tudtam kijönni, mert nagyon modernnek talált, Archipenkóval pedig azért, mert a munkámat nem találta elég modernnek. Úgy éreztem magam, mint a szamarat vásárra vezető egyszeri paraszt a mesében: hogyan tegyek eleget mindenkinek?*”¹⁹⁷

Ferenczy számára a Párizsban töltött hónapok alatt Maria Lanow mellett Perlrott Csaba Vilmos nyújtotta a legnagyobb támogatást. A festő első ízben 1906 decemberében utazott ki a francia fővárosba, és ekkor ő maga is látogatta az Académie de la Grande-Chaumière esti rajzkurzusát, később 1908 és 1910 között Matisse tanítványa volt.¹⁹⁸ Közvetítése révén Ferenczy Béni a francia modernizmus olyan nagy alakjaival találkozott személyesen, mint Rodin, Matisse vagy Apollinaire. Perlrott javaslatára iratkozott be Archipenko iskolájába, és ő vezette be a szobrászt Gertrude Stein író nő fivéreinek szalonjába is, amely a kor modern művészeti életének egyik központja volt Párizsban. Ezek az élmények azonban Ferenczy visszaemlékezései szerint nem váltottak ki nála különösebb hatást.¹⁹⁹ Állítása szerint Franciaországnak elsődlegesen nem a legújabb áramlatok megismerését, jövedelmező nemzetközi kapcsolatok kialakítását köszönhette, hanem a sok évszázados európai kultúra emlékeiben való elmélyedés lehetőségét. Visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy hosszan és boldogan időzött a Louvre termeiben, és különlegesen nagy élményt jelentett számára a Chartres-i székesegyháznál tett látogatása: „*Nincsen rá szó, nincsen rá fogalom – csak a megilletődött csend. (...) Ha párizsi élményeimet úgy nézem, hogy mi hatott rám leginkább, mi volt a tanulság, amit onnan hoztam, úgy azt kell mondanom, hogy Chartres.*”²⁰⁰ A modernnek közül leginkább Cézanne festészetét érezte közel magához. Ezen inspirációs források – beleértve az első párizsi út alkalmával látogatott Cluny-múzeumot és a Notre-Dame-ot – nagy valószínűség szerint ugyancsak Perlrott Csaba Vilmos közvetítése révén jutottak el Ferenczyhez.²⁰¹ A modern francia művészeti körökben otthonosan mozgó festő ugyanis ugyanezekhez a forrásokhoz nyúlt saját festészeti formanyelvének kialakítása során.²⁰² A szobrász visszaemlékezéseinek felhasználásakor fontos hangsúlyozni, hogy Ferenczy párizsi memoárja 1956-ban íródott, mikor az érett művész sok évtizedes távlatból tekintett vissza

---

¹⁹⁷ FERENCZY Béni: Bemutatkozom. In: RÉZ 1984. 5.

¹⁹⁸ BOROS Judit: Nagybánya és Párizs – kezdeti évek. In: *Szenvedély és Ráció – Perlrott Csaba Vilmos 1880–1955*. Kiállítási katalógus. Szerk. BASICS Beatrix–DOMÁNSZKY Gabriella. Szentendre, Ferenczy Múzeum, 2015. 28–52.

¹⁹⁹ FERENCZY 1956c 588–590.

²⁰⁰ FERENCZY 1956c 594.

²⁰¹ BOROS 2015a 46.

²⁰² BOROS Judit: Szabad, független utazó a modern festészet hazai és nemzetközi vándorútjain. In: *Szenvedély és ráció – Perlrott Csaba Vilmos 1880–1955*. Kiállítási katalógus. Szerk. BASICS Beatrix–DOMÁNSZKY Gabriella. Szentendre, Ferenczy Múzeum, 2015. 106.

ifjúkori stíluskísérleteire. Írásában elsődlegesen azokat a vizuális mintaképeket emelte ki, melyek egész hátralevő pályájára behatással bírtak. Azonban, ha alaposan szemügyre vesszük az 1910-es évek második és az 1920-as évek első felében született műveit, láthatjuk, hogy azokban a modern francia szalonokban látottak és az Archipenko iskolájában szerzett tapasztalatok nem maradtak reflektálatlanul.²⁰³

Az ifjú művész számára a párizsi városi élet egyik izgalmas tapasztalatát jelentette a Franciaországban néhány éve meghonosult professzionális bokszversenyek látogatása is. A mozgás közben megfigyelt izmos emberi test szobrászati szempontból sem elhanyagolható tapasztalatszerzési lehetőség, aminek a Ferenczy családban ekkor már kialakult hagyománya volt. A mind a cirkusz, mind a sport világában otthonosan mozgó Ferenczy Károly 1907-ben készítette első birkózókat ábrázoló képeit, akik innentől – artistákkal és atlétákkal együtt – vásznai visszatérő szereplői voltak egészen 1917-ben bekövetkezett haláláig.²⁰⁴ Ferenczy Béni pedig már firenzei tanulmányai során is dolgozott bokszolókat ábrázoló plasztikán, és a későbbiekben is időről-időre visszatért a témához.²⁰⁵ Párizsi bokszeccsekről írt emlékeiben kitér a fekete bőrűek iránti különös szimpátiájára is, melyet egy kisgyermekkorú müncheni emlékből eredeztetett. Az egzotikus ember ábrázolásában rejlő fantázia a művész korai szobrainak visszatérő motívuma. A már említett, csak leírásból ismert kétalakos domborművön túl az 1910-es évek első felének ismert munkáin is gyakran jut szerephez a különböző etnikai sajátosságok hangsúlyozása.²⁰⁶

A párizsi magyarok legendásan bohém élete gyakran szegénységet, nyomorgást takart. Az állami ösztöndíjakkal vagy szülővárosuk támogatásával érkező fiatal tehetségek anyagi forrásai jellemzően kevésnek bizonyultak a kinti élet költségeinek felfedezésére.²⁰⁷ A francia fővárosban élő művésznövendékek pénztelenségét figurázta ki Wollemann Viktor *Üstökös* című élclapban megjelent 1909-es karikatúrája, amelyen a gyilkossági tetthelyen helyszínelő

---

²⁰³ A tanulmányutak alkalmával készített művek nagy része ismeretlen a kutatás számára. A levelek tanúsága szerint Párizsban elsősorban plaketteket készített, méghozzá nagy mennyiségben. Ezek egy része külföldön maradt, a többit pedig valószínűleg maga a művész semmisítette meg alig néhány évvel az elkészültük után. „*Talán a plakettezést is előveszem, kevésbé vad, naturalisztikus alapon, és semmi esetre sem megyek bele abba a plakett tömegtermelésbe, amit Párizsban eleinte végeztem.*” Ferenczy Béni levele Reményi Józsefnek Nagybányáról, 1916. (?) február 5. Közölve: KOVÁSZNAI 2016. 159.

²⁰⁴ Erről bővebben: BOROS 2011. 49–66.

²⁰⁵ Apja 1909-ben írt levelében javasolja neki, hogy Beer műtermébe rendeljen magának modellt bokszoló című plasztikájához. Majd egy 1911-es Münchenbe címzett levelében kéri fiát, hogy küldjön pár rajzot a bokszolóról. Források: Ferenczy Károly levele Bénihez Budapestről Firenzébe, 1909 tavasza. FM Adattár 7-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 154.; Ferenczy Károly levele, Bénihez Budapestről Münchenbe, 1911 eleje. FM Adattár 16-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 225.

²⁰⁶ *Ülő kínai*, 1909. MNG Ltsz.: 53.278; *Cigányfiú*, 1914. Repr.: *Nyugat*, 7. 1914. 9. 44; *Avasi paraszt*, 1917 körül, Muzeul de Artă, Kolozsvár Ltsz.: MA2414

²⁰⁷ GELLÉR 2017. 24.

rendőrök az áldozat üres zsebeiből következtetnek magyar származására.²⁰⁸ Ferenczy Béninek tanulmányútjai során nem kellett efféle anyagi nehézségekkel szembenéznie. Jellemzően az apja által kijelölt hivatalos vagy félhivatalos intézményekben kezdte meg tanulmányait. Ahonnan belső motivációtól vezérelve, illetve a nagybányai iskola révén szerzett barátok és ismerősök javaslatára ment tovább különféle alternatív megoldások irányába. Reményi Józsefhez címzett 1910-es évek elejére datálható levelei egy kapcsolatai és anyagi lehetőségei tekintetében kivételes helyzetben lévő ifjú képét vázolják fel előttünk: „*Örülök, hogy dolgozol, mert ettől azt remélem, hogy sok pénzt keresel és eljössz te is télen Párizsba. Folyton erre gondolok, mert mi (anyám, nővérem, én) egész biztosan kimegyünk novemberben öt-hat hónapra. Én talán tovább is maradok. (...) Nincs kizárva, hogy Kozmuczáné révén ajánlást kaphatunk Maillolhoz és Rodinhez, aki ezek meghitt barátnője, s csak nekik él. Mégiscsak nagyszerű volna, ha te is ott volnál.*”²⁰⁹ A korszak legjelentősebb szobrászaival való személyes ismeretség kialakítására végül nem nyílt alkalom. Az az önbizalommal teli megnyilvánulás azonban, ahogy a húszas évei elején járó művésztanonc latolgatta külföldi lehetőségeit, mindenképpen figyelemre méltó.

3.5. Helyi hatások

Művészi pályájának első évtizedében, Ferenczy Béni tanulmányútjainak időszakában és az azt követő években a nyarakat Nagybányán töltötte. Az új szobrászati technikák elsajátítása mellett a stíluskísérletek kora is volt ez a pár év, melyben egyszerre voltak jelen a klasszikus formakincs és az avantgárd irányzatok sajátosságai. Ebben az időben elsősorban agyagban és fában alkotott, csak az 1910-es évek vége felé került előtérbe anyagválasztásában a bronz. A máramarosi népi fazekasság állandóan jelen volt a nagybányai és felsőbányai vásárokon, s a környéken bőven akadt jó minőségű agyag. A kézműves szakma gyakorlati ismereteit Nagybányán sajátította el, a kerámiamunkák formálásánál, égetésénél helyi népi mesterek segítségét vette igénybe.²¹⁰ Elsősorban kisplasztikákat, portrékat alkotott. A tanulmányi

---

²⁰⁸ „Magyarok Parisban” Wollemann Viktor karikatúrája az Üstökös című élclapban, 1909. szeptember 26. Képaláírás: „- És nem tudjuk, kicsoda a meggyilkolt? - Csak annyit látunk, hogy művésznövendék és nincs a zsebében egy fillér sem. - Akkor bizonyosan magyar.” Közölve: BARKI 2006. 85.

²⁰⁹ Ferenczy Béni levele Reményi Józsefhez, Budapest, 1911 június (Kovácsnai 1911 elejére datálta a levelet, a benne említett kutyakiállítás azonban Pünkösdkor volt.) Közölve: KOVÁCSNAI 2016. 156. Kozmutza Kornélné (Marchișiu Otilia vagy Márkus Ottília, becenevén Itóka) 1907-ben Rodinről, 1909-ben pedig Maillolról jelentett meg írást a Művészet folyóirat hasábjain. Párizsban tartózkodva ismerkedett meg későbbi férjével, Bölöni Györggyel, akivel Ady társaságához tartoztak. Amennyiben a levélben felvetett találkozás megvalósult volna, azt Ferenczy minden bizonnyal említette volna a francia szobrászról szóló későbbi írásaiban.

²¹⁰ MURÁDIN Jenő: *Nagybánya – A festőtelep művészei*. Budapest–Miskolc, Missionart Galéria, 2001. 31.; MURÁDIN Jenő: Adatok Ferenczy Béni keramikusi munkásságához. *Művészet*, 28. 1987. 5. sz. 54–55.

időszak munkái közül kevés maradt fenn, de a 1916 és 1921 közötti időszakból mintegy 15-20 terrakotta- illetve kerámiaszobrot ismerünk. Az egészalakos aktok mellett elsősorban portrékat mintázott családtagjairól, művésztársairól és különböző helybéli karakterekről, mint az avasi paraszt vagy az erdélyi gölöncsérmester. A fejszobrok anyagául előszeretettel választotta Máramaros kiváló minőségű agyagát. Megkapó finomságú, érzékenyen mintázott fejszobraiban korai, stíluskereső korszakának legjellemzőbb vonásai egyesülnek: a klasszicizáló szándék éppúgy jelen van rajtuk, mint a korszak modern törekvéseinek kubo-expresszív formaépítkezése. *Egy agyagműves portréja* című 1919-es datálású terrakotta fejszobra a helyi fazekasmesterekhez fűződő személyes kapcsolatát jelzi, akárcsak az a kerámiakancsó, melyre Murádin Jenő művészettörténész bukkant a nyolcvanas években. A figurális alkotások mellett ugyanis Ferenczy Béni funkcionális kerámiatárgyak készítésével is kísérletezett. A mázas terrakottatárgy szignójának tanúsága szerint az ifjú szobrász az egyik legjelentősebb nagybányai keramikussal, Kiss Dezsővel vállalt közös szerzőséget.²¹¹ A helyi népi fazekasság mintájára készített tányérok, vázák, tálak mellett fennmaradt egy a nagyművészetek irányába elmozduló, domborműves aktokkal díszített váza is a szobrász nagybányai műveiből.²¹²

Ferenczy Béni korai műveinek változatos irányai magukban hordozták azt a széleskörű vizuális tapasztalatot, melyet tanulmányútjai során szerzett. Az egykori mestereivel összetűzésekbe bonyolódó szobrász öntörvényűsége élete végéig kitartott. Soha, semmilyen művészeti áramlathoz, képzőművészeti csoportosuláshoz nem idomult, élete végéig megőrizte autonómiáját.

---

²¹¹ MURÁDIN 1987. 54.

²¹² MURÁDIN 1981. 112.

4. Háború és progresszió

A művészi pálya kezdetén

4.1. A háború árnyékában

Ferenczy Béni tanulmányi időszaka a második párizsi úttal lezárult, a következő év jó részét Nagybányán töltötte.²¹³ 1914 nyarán – a családfő szokásos nyári elvonulásának idején – a famíliát ott érte a háború kitörésének híre.²¹⁴ Szeptember végén, miután feleségét és gyermekeit biztonságba helyezte a fővárosban, a kínozó reumával küzdő festő a pöstyéni fürdőbe utazott gyógykezelésre. „Gyermekeim szanaszét vannak – nem valószínű, hogy csak rövid időre is Bányára kerülnének” – írta 1915 júniusában Thorma Jánosnak címzett levelében.²¹⁵ 1915 márciusától Ferenczy Béni Nyitra Molnos városrészén kialakított fogolykórházban végzett szolgálatot. Édesapja ugyan aggódott a kórházban terjedő fertőző betegségek miatt, de örömmel fogadta, hogy az időközben fogolyparancsnoknak kinevezett kisebbik fiát a harctértől távol eső munkakörbe sorolták be: „Roppant érdekes és élettapasztalatilag hasznos körülmények ezek, amelyek közé magát a háború sodorta.”²¹⁶ A kórházi tapasztalatok nagyban hozzájárultak az ifjú szobrász pacifista álláspontjának kialakulásához: „Nagyon háborúellenes békeparti lettem itt, rettenetes hogy milyen sebek vannak itten naponta 2-3 ember hal meg! Borzasztó – milyen kínszenvedett embereket vittem a hordágyról a fürdőbe, alig voltak olyan nehezek, mint egy 15 éves gyerek, szerettem volna őket odatartani a két kezemen a császárok és politikusok elé és azt mondani „Ecce homo”!²¹⁷ Ferenczy Bénit nyitrai besorozásakor jobb szemére vaknak minősítették, ami a nyilvántartásba kerülve védetté tette személyét.²¹⁸ A levelekből kiderül, hogy szolgálat alatt alkotásra is nyílt lehetősége: „Molnoson (Nyitrán), a megfigyelő állomáson orosz munkások voltak. Nagyszerű emberek, nekem modellt álltak, micsoda mennyei aktok barátom az hallatlan, hogy dőzsöltem a formákban. Mintázásra nem került sor, de egy csomó rajzzal tértem haza Bányára, és itten ezek után már (két hónapja vagyok itt) négy kispasztikát

---

²¹³ A hazatérésre épp megfelelő időszak volt ez, hiszen a Franciaországban maradt magyarok a háború 1914-es kitörése után ellenséges ország állampolgárai lévén meglehetősen nehéz helyzetbe kerültek. Akiknek nem sikerült időben elhagyni az országot, azokra – többek között Rippl-Rónai Józsefre, Réth Alfrédra és Bor Pálra – több hónapos vagy akár több éves internálás várt.

²¹⁴ A háború időszakának rekonstruálását Ferenczy Károly levelei teszik lehetővé: *Ölel Carolus* 2011. 279-343.

²¹⁵ Ferenczy Károly levele Thorma Jánosnak Budapestről Nagybányára, 1915. június 10. SZM-KEMKI ADK Ad/3560-1939/26 Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 305.

²¹⁶ Ferenczy Károlytól Béninek Budapestről Molnosra 1915 tavaszán. FM Adattár 28-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 301.

²¹⁷ Ferenczy Béni Morvay Viktornak Nyitráról Budapestre, 1915. április. OSZK Kézirattár-Levelestár 921-1931.55

²¹⁸ Ferenczy Károly Béninek Budapestről Nagybányára, 1916. április 29. FM Adattár 26-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 331.

mintáztam és egy faragást (1 m 20 magas) hársfába, elég jól fejlesztettem, azt hiszem elkészülök evvel is. Azonkívül egy nagyobb cigányfiút is mintáztam, de ez rossz, eldobom – nem szeretek már természet után dolgozni, igazi szobrászi munka rajzok után történik” – írta a szobrász 1916 februárjában Reményi Józsefnek.²¹⁹

1915 nyarán Fialka Olga és Noémi is Molnosra utazott a család ottani rokonságához. Az addig Berlinben időző Ferenczy Valér pedig prágai nagybátyjához helyezte át székhelyét. Később öccse is hozzá csatlakozott.²²⁰ Ennek köszönhetően kialakult egy északi bázis, mint a nyári elvonulások új helyszíne, amire a Drezda melletti Weisser Hirschben gyógykezelésen lévő családfő is szerencsés megoldásként tekintett, miközben a família téli tartózkodását továbbra is Pestre tervezte.²²¹ Ekkor fogalmazódott meg először a nagybányai ház kiürítésének gondolata.²²² 1915 karácsonyát már csak a két fiú töltötte Nagybányán, ahol az év elején Ferenczy Béni házassági tervekbe bonyolódott az akkor 31 éves Selevér Flórával. A nősülési szándék azonban a festő apa legnagyobb öröme – és vélhetőleg hathatós közreműködésének hatására – kútba dőlt. A legényéletre kárhoztatott fiatal szobrász 1916 tavaszán intenzív alkotói tevékenységben lelt vigaszra.²²³ Apja áprilisban vetette fel neki a Budapestre település ötletét, amellyel egyúttal a nagybányai sorozás veszélyétől is eltávolodhatna.²²⁴ Ezt követve Ferenczy Béni valóban felköltözött Pestre, mindamellett nyáron több időt töltött Bécsben és Nagybányán is. Reményihez írt leveléből a művészetbe vetett ifjonti hevület sugárzik: „*Per aspera ad astra, csak ne maradjuk in aspera, ez szomorú volna... Mindenről lemondani, nőről, pénzről, kényelemről és lemaradni; az a szerencse, hogy evvel úgy vagyunk mi művészek, mint a tüdőbajos, aki halála pillanatáig nem hiszi, hogy végét járja, mindvégig remélünk ad astra jutni, ez tartja bennünk a lelket! Mégis csak gyöngy élet, hej, ez a művészelet, nincs párja ugye?*”²²⁵

---

²¹⁹ A levélből az is kiderül, hogy összesen nyolc hónapot töltött a megfigyelő állomáson. KOVÁSZNAI 2016. 159.

²²⁰ Vendéglátója Fialka Olga bátyja, Zdenko bácsi volt.

²²¹ „Egyébként mégis nagy szerencse a Molnos-Prágai megoldás.” Ferenczy Károly Béninek Drezda, Weisser Hirschből Nyitra/Molnosra, 1915. augusztus 25. FM Adattár 13-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 313.

²²² „Bizony én is gondoltam arra, hogy valakinek le kéne menni NBányára elpakolni a holmit, mert oda már úgyse megyünk lakni” Uo.

²²³ *Ölel Carolus* 2011. (401–409. levél) 321–328.

²²⁴ „...nagyobb biztonság kedvéért azért nem árt felutazni. Esetleg felhozhatná a blokkját és itt faraghatna. Azt se tudom különben, hogy ha egyszer be van itt jelentve, itt kell-e azért folyton ülni. Igaz ugyan, hogy ha munka ürügye alatt utazik fel, nemigen mehet mindjárt vissza. Denique itt kéne faragni. Valami idő eltelhetnék múzeumba járással, s esetleg pár napi bécsi múzeumozással, lévén maga már nagyon sokáig el [sic!] minden nézéstől.” Ferenczy Károly levele Béninek Budapestről, 1916. április 29. FM Adattár 26-1974.-F. Közölve: *Ölel Carolus* 2011. 331.

²²⁵ Ferenczy Béni Reményi Józsefhez Nagybányáról Budapestre 1916 tavaszán. Közölve: KOVÁSZNAI 2016. 160.

4.2. Múzeum az Aréna út felől

Ferenczy Béni a Nagybányai Festők Társaságának törzstagjaként már tanulmányi éve alatt is több ízben szerepelt a festőiskola csoportos kiállításain, első fővárosi bemutatkozására azonban csak 1916-ban került sor.²²⁶ A Ferenczy család közös tárlatán 26 kiállított tárggyal szereplő fiatal szobrászról mint addig ismeretlen, de fiatal kora ellenére már érett művészként jelentkező alkotóról számoltak be a kritikák. Budapesten rövid idő alatt bekerült a főváros művészeti életének vérkeringésébe. Az ifjabb művészgeneráció tagjaként, mindennemű fennakadás nélkül vált a város kulturális életének aktív részesévé. Az átmeneti pesti tartózkodások révén ugyanis már tanulmányai éveiben második otthonaként tekintett a fővárosra: „*Aztán pesti is voltam már, nemcsak nagybányai*” – jegyezte meg párizsi útja kapcsán, alátámasztva a kávéházi kultúrában való jártasságát.²²⁷

Apja tanácsára és közreműködésének hála rendszeres látogatójává vált a Lendvay utcai alagsori műteremtől csupán néhány perc sétára fekvő Szépművészeti Múzeum gazdag könyvtári és raktári anyagának. Ferenczy Károly főként a grafikai- és szoborgyűjteményt fejlesztő Meller Simonnal állt közeli barátságban, de jó kapcsolatot ápolt az 1914-ben kinevezett igazgatóval, Petrovics Elekkel is, aki előszeretettel kérte ki véleményét a képtár gyarapításával és rendezésével kapcsolatban. Fiait már tanulmányaik során igyekezett rávenni, hogy a fővárosban eltöltött időszakokat használják ki az ott fellelhető muzeális értékek feltérképezésére: „*Utazásra, tapasztalati kéjutazásra most már semmi szüksége nincs, nekem pedig e célra most nincs pénzem programon. Itt Pesten van több néznivaló. Pl. tegnap a Múzeum könyvtárában egy oly szép munkát láttam, hogy meg is mondtam ott, hogy magát is oda fogom küldeni. Bode, Italienische Renaissance Bronzen. Jobban élvezem, mint az eredetieket – roppant tanulságos lesz magának.*”²²⁸ – írta fiának még 1909 tavaszán. Ferenczy Károly otthonosságát jelzi az a közvetlenség, amellyel leveleiben hírt ad a múzeum legbelsőbb ügyeiről.²²⁹ A szervezetét támadó betegséggel folytatott küzdelme során folyamatosan

---

²²⁶ Ezekről a tárlatokról meglehetősen kevés információ áll rendelkezésünkre. Amit tudunk, hogy az 1911-es nagybányai csoportkiállításon plakettekkel és szobrokkal szerepelt (Nagybányai Festők Társaságának első kiállítása, 1911. október 28–29.), továbbá rajzokkal vett részt a 1912-es nagybányai Jubileumi Kéпкиállításon (1912. augusztus 1–31.)

²²⁷ FERENCZY 1956c 593.

²²⁸ Ferenczy Károly levele Béninek Budapestről Firenzébe, 1909 április. FM Adattár 43-1974.-F. Közölve: *Ötel Carolus* 2011. 160. Wilhelm von BODE: *Die italienischen Bronzestatuetten der Renaissance*. Berlin, Verlag von Bruno Cassirer, 1907. (A kiadvány kötetei ma is megtalálhatóak a Szépművészeti Múzeum könyvtárának gyűjteményében.)

²²⁹ „*Talán nem is tudod a Múzeumi újságot – pár hét előtt Petrovics Eleket nevezték ki Térey felé, Kammerer helyébe a Szépművészeti Múzeum igazgatójának. Szép, merész, és bürokratikus szempontból szokatlan dolog, s távolállók előtt érthetetlen. Térey az utolsó percig nem tudott semmit. Petrovics is kínos és feszélyezett helyzetben volt, de meg vagyok győződve róla, hogy 1–2 év múlva elsőrangú múzeumi és szakember lesz. Az egész Majovszky doingja. Én ugyan örültem, bár kérni kevésbé tudok most ott valamit mint eddig. Térey szerencsétlen és dühös, de*

redukálta le szociális kapcsolatait, de a múzeumnak továbbra is lelkes látogatója maradt.²³⁰ Ez a fajta bennfentesség Ferenczy Bénire, ha lehet, még inkább jellemző volt az 1910-es évek második felében. Olyannyira, hogy utólag művészeti otthonaként hivatkozott az intézményre, amelyhez fontos események és évtizedekig tartó barátságok fűzték.²³¹ Ahogy visszaemlékezésében írja, az 1916-ban hadikórházzá átalakított Múcsarnokból a Szépművészeti Múzeum termeibe átköltöztetett őszi tárlat volt az első kiállítás, amelyen az ő művei is szerepeltek.²³² Következő évben pedig ott ravatalozták fel édesapját, akinek temetésén a közeli pályatárs, Réti István mondott beszédet.

Az intézményhez fűződő kapcsolatáról ekként nyilatkozott a szobrász: „*Petrovich és Meller apám jóbarátai voltak — így kaptam engedélyt arra, hogy az Aréna úti bejáró felől látogathassam a Múzeumot, főleg azt a termet a Grafikai Gyűjtemény végében, ahol most a grafikai vezetők dolgoznak. Az akkor Meller Simon szobája volt. Itt vettük kézbe áhítatosan, még a nyilvánosság elől rejtve, Lionardo lovasszobrát, a Ricciókat, és azt a haragos Európát, amelyet akkor Meller még Bellanónak tartott, most Balogh Jolán kutatása alapján tudjuk, hogy ez is Riccio. Szóval ezek az eredményes komoly műtörténeti, múzeumfejlesztő munka nagyon termékeny évei voltak. Közös és baráti volt a légkör. A Grafikai Olvasó, vagyis inkább nézegető teremben Hoffmann Edith ült a „katedrán”, a még hátrább fekvő szobákban Rózsaffy Dezső és Felvinczi Takács Zoltán működött. Őket még mint festőknek indulókat Nagybányáról ismertem. Itt kezdték éppen a Grafikai Gyűjtemény rendezését Antal Frigyes és Wilde János, akik a bécsi egyetemről a műtörténeti kutatás új szellemét, a szellemtudományi irányzatot importálták. Ez a tudományos testület együtt dolgozott.*”²³³ Ferenczy Béni számára a külföldi tanulmányok egyfajta folytatása volt ez az időszak. Legszorosabb baráti körének tagjai az intézmény művészettörténészei közül kerültek ki, közülük is elsősorban Wilde János nevét érdemes kiemelni, akivel a szobrász a negyvenes évek közepéig közeli barátságot ápolt.²³⁴

---

marad.” Ferenczy Károly levele Valérhoz Budapestről Párizsba, 1914 tavasza. OSZK Kézirattár, Irodalmi levelestár, Ferenczy Károly Ferenczy Valérhoz/12 Közlve: *Ölel Carolus* 2011. 266.

²³⁰ „A kiállításokat nem néztem meg – a Japánba egy hete nem voltam – ellenben 1–2-szer a Múzeumban grafikát nézni, s oda még el fogok járni. – Azok ott nyugodtan rendezgetnek, s nem sokat gondolnak a háborúra” Ferenczy Károly Réti Istvánnak Budapestről Nagybányára, 1914. december 14. SZM-KEMKI ADK Ad/8326-1955 Közlve: *Ölel Carolus* 2011. 296.

²³¹ FERENCZY Béni: A Szépművészeti Múzeum Grafikai Gyűjteményének kiállítása a Múzeum fennállásának 50. évfordulója alkalmából. *Művészettörténeti Értesítő*, 6. 1957. VI. évf. 1. sz. 48–53.

²³² Ferenczy Béni visszaemlékezésében egy 1916-os Őszi Tárlatról ír. Az elérhető kiállítási katalógusok alapján azonban a Ferenczy Család 1916-os, Ernst Múzeumban megrendezett tárlatán állított ki először, azt követve pedig az OMKT 1917-es Tavasz Tárlata volt az első, melynek katalógusában feltűnik a neve. 1918-ban két ízben állították ki műveit a Szépművészeti Múzeum termeiben. Márciusban a múzeum XXVII. kiállításán, és októberben az Új Szerzemények kiállításán.

²³³ FERENCZY 1957. 48.

²³⁴ Wilde János [Johannes Wilde] (1891–1970): művészettörténész, egyetemi tanár. Legfőbb kutatási területe az itáliai reneszánsz művészet volt. 1910-ben ő fordította magyarra a szobrász-teoretikus Adolf von Hildebrand 1893-

4.3. Progresszív körök

A Ferenczy ikreken túl ugyan kis számban, de más fiatal avantgárd művészek is élvezték a Szépművészeti Múzeum légkörét. Nemes Lampérth József festőművész már a háború kitörését megelőző években is rendszeres látogatója volt az intézménynek, amely családjá mellett legszilárdabb támasza is volt egyben. Pogány Kálmán révén került be a múzeumba, amelynek munkatársai a festő tehetségének elismerésével járultak hozzá ahhoz, hogy már tanulóévei idején megerősödhessen művészi elhivatottságában. Ennek fontos állomása volt, amikor 1911-ben a Szépművészeti Múzeum első ízben vásárolt tőle művet.²³⁵ Az intézmény igazolása tette lehetővé Nemes Lampérth számára azt is, hogy érettségi híján jobb körülmények között, karpaszományos önkéntesként vehessen részt a háborúban. Kiképzése alatt is állandó kapcsolatban állt a múzeum munkatársaival. Felfelé ívelő művészi pályája frontszolgálatokkal megszakítva haladt előre, miközben már jelentkeztek mentális betegségének első jelei. Ferenczy Béni és a festő ismeretsége egészen Nagybányáig nyúlhatott vissza, Nemes Lampérth ugyanis a főiskolai tanulmányai megkezdése előtti 1911-es nyarat a festőiskolán töltötte.²³⁶ A kettejük között kialakult szoros kapcsolatra utal, hogy a szobrász 1919-ben megmintázta festő barátja képmását.²³⁷ Molnár Zsuzsa kutatásai szerint a festő külföldi tartózkodása idején egy ideig Ferenczy műtermében lakott, a Gelencsér Rothman Éva-féle monográfia azonban nem támasztja alá ezt az állítást, és kutatásaim során én sem talákoztam erre utaló forrásokkal.²³⁸ Az mindenesetre ismeretes, hogy 1933-ban – valószínűleg Nemes Lampérth 1924. május 19-én bekövetkezett halálának tizedik évfordulója alkalmából – Ferenczy emlékermet tervezett készíteni a festő tiszteletére, melyről levélben számolt be ikertestvérének: *"Megpróbáltam lerajzolni magamnak - jól emlékszem érzékeny, fájdalmas, gögös, zseniális, buta, brutális*

---

as *A forma problémája a képzőművészetben* című művét, melynek fejtegetéseit a századelőn szinte mindenki ismerte. A könyv a Ferenczy család közös esti felolvasásainak programjába is bekerült. [GOSZTONYI 2019. 44.] Wilde egyetemi tanulmányai után 1914–1920 között a budapesti Szépművészeti Múzeumban dolgozott, ez idő alatt szerezte meg doktori címét a bécsi egyetemen. 1920-ban kitelepült Bécsbe, ahol Karl-Maria Swobodával közösen dolgoztak egykori tanáruk, Max Dvořák írásainak és előadásainak kiadásán. 1923–1938 között segédőr volt a Kunsthistorisches Museumban, az Anschluss után 1939-ban Angliába emigrált. Életművére vonatkozó legfrissebb szakirodalom: *Enigma*, 21–22. 2015–2016. 83–86. sz. (Wilde és a bécsi iskola 1–4.)

²³⁵ Leghitelesebben a saját és rá vonatkozó fennmaradt levelek idézik fel, némelyikük megrendítő emberi és kordokumentum. Meller Simonnal, Takács Zoltánnal, Petrovics Elekkel való kapcsolataival mellett a háborútól kezdve főleg Wilde Jánoshoz, majd Hoffmann Edithhez fűzte meleg baráti viszony. MOLNÁR Zsuzsa: *Nemes Lampérth*. Budapest, Corvina Kiadó, 1967.

²³⁶ GELENCSÉR ROTHMAN Éva: *Nemes Lampérth József*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2017. 11.

²³⁷ Az 1925-ös Nemzeti Szalonban rendezett kiállításon is szereplő negyven centis szoborbüsztnek később nyoma veszett. – MOLNÁR 1967. 19.; *Ferenczy Béni szobrászművész és Ferenczy Noémi iparművész nő kollektív kiállításának katalógusa* (A Nemzeti Szalon 339-ik kiállítása.) 1925. szeptember 20–27. Kiállítási katalógus. Budapest, Nemzeti Szalon, 1925. (Kat. 119b)

²³⁸ MOLNÁR 1967. 19.; Nemes Lampérth levele Hoffmann Edithnek 1921. július 26. – a forrásból kiderül, hogy Nemes Lampérth József 1921. július közepén tíz napot töltött Bécsben. Közölve: GELENCSÉR ROTHMAN 2017. 66.

pojájára... A hátlapjára egy »muszaj Herkulest« fogok csinálni - egy kicsit olyant, mint a Schiele-plakett merengő inspirált férfiaktja ... de bőszebben, szóval egy gyeheña alakot...»²³⁹

Ferenczy a Szépművészeti Múzeum munkatársain keresztül került kapcsolatba a Balázs Béla és Lukács György körül kialakult baráti társasággal is, melynek tagjai vasárnaponként Balázs Naphegy utcai lakásán gyűltek össze és vitattak meg különböző esztétikai-filozófiai kérdéseket. 1917-ben belőlük jött létre a Szellemi Tudományok Szabad Iskolája, ahol a Vasárnapi Kör tagjai és meghívottjai adtak elő. Az östagok közé tartozott Lukács és Balázs mellett Ritoók Emma, Antal Frigyes, Fogarasi Béla, továbbá Balázs Béla első, illetve második felesége, Hajós Edit és Hamvassy Anna is. Melléjük csatlakozott be Hauser Arnold, Mannheim Károly, Lesznai Anna, Láng Júlia és Fülep Lajos.²⁴⁰ Számos fiatal kötődött lazábban a körhöz, köztük volt a Szépművészeti Múzeum alkalmazásában álló Wilde János is. A Ferenczy ikrekkel jó kapcsolatot ápoló Pátzay Pál szobrászművész visszaemlékezése szerint a vasárnap délutánonként rendezett összejövetelek még 1914 előtt vették kezdetüket, és a háború alatt tovább folytatódtak. A beszélgetések elsősorban a társadalomról, európai filozófiai mozgalmakról, a szellemi és társadalmi élet párhuzamosságáról szóltak. A hangadó és szóvivő egyértelműen Lukács volt. Nemes Lampérth is eljárt ezekre az alkalmakra, de jobbára némán hallgatta a többieket.²⁴¹ A Ferenczy ikrek a Kör holdudvarába tartoztak. Ismereteink szerint az összejöveteleket Noémi egyáltalán nem, Béni pedig csak alkalomszerűen látogatta. A Vasárnapi Kör történetét feldolgozó máig legnagyobb szabású 1980-as kiadványban Vezér Erzsébet a nem állandó tagok közé sorolja a szobrászt, akit nagy valószínűséggel Wilde János vitt magával egy-egy összejövetelre.²⁴²

Ha a vasárnapi összejöveteleken csak elvétve is voltak jelen, az kétségtelen, hogy a Ferenczy ikrek a társaság több tagjával ápoltak közeli kapcsolatot. Közülük érdemes kiemelni a fiatal Tolnay Károlyt, akit középiskolai francia tanára, Fülep Lajos mutatott be Balázs Bélának. Kapcsolatai révén ő is élvezte azt a kiváltságos jogot, hogy a Szépművészeti

---

²³⁹ Molnár Zsuzsa művészettörténész hagyatéka. HUN-REN BTK MI MKCS-C-I-77/1759 – A tervezett érme ismereteink szerint nem jutott el a megvalósulásig.

²⁴⁰ *A Vasárnap Kör*. Szerk. KARÁDI ÉVA–VEZÉR Erzsébet. Budapest, Gondolat Kiadó, 1980. 8.

²⁴¹ MEZEI Ottó: Nemes Lampérth József nyomában. *Limes – Komárom-Esztergom megyei Tudományos Szemle*, 5. 1992. 3. sz. 21. 5–36.

²⁴² „Nem állandó tagok voltak, de gyakran eljártak a kör találkozóira Kner Imre, Lorsy Ernő, Spitz René, Stephani Elza, Varga Jenő, Varjas Sándor és Wilde János. 1918-ban kiegészült a törzs akkor érettségizett fiatalokkal, akik örökölték az előző nemzedéktől a „knábák” elnevezést [eszperantó nyelven: fiú, kölyök]: Gergely Tibor, Káldor György, Radványi László és Tolnay Károly tartozott közéjük. 1918 őszén csatlakozott Rényi (Gyömrői) Edit és Sinkó Ervin. Egyszer-egyszer vettek részt az összejöveteleken: a lelegején Polányi Mihály és Révész Géza, később Nemes Lampérth József, Bartók Béla, Kodály Zoltán, Ferenczy Béni, Polányi Károly, Molnár Antal, 1919-ben pedig Révai József.” Forrás: *Vasárnap Kör* 1980. 8. – A tagok visszaemlékezései között még Gergely Tibornál találkozhatunk Ferenczy nevének említésével. Forrás: *Vasárnap Kör* 1980. 59.

Múzeum frissen megnyílt grafikai és metszetgyűjteményét nyitvatartási időn túl is látogathatta. Itt mutatta be neki Wilde János az ifjú szobrászt, akivel a művészetről és a nagy elődökről hasonlóan vélekedtek. A művészettörténész visszaemlékezései szerint Ferenczy Bénit ekkoriban kezdte el komolyan foglalkoztatni a lovas szobor problematikája, részben a Leonardo műveként azonosított kisméretű bronzlovas, részben pedig Eugène Delacroix a *Villámlástól megriadt ló* akvarelljének hatására.²⁴³ Tolnay előszeretettel hangoztatta, hogy művészettörténészként csak nagy művekkel és nagy művészekkel érdemes foglalkozni, ahhoz pedig kétség sem férhet, hogy a Ferenczy ikreket ide sorolta. A baráti társaságban csak Inónak becézett frissen érettségizett fiú 1918-ban a bécsi egyetemen kezdte meg művészettörténeti tanulmányait, ahol Max Dvořák, majd annak halála után Julius von Schlosser tanítványa volt.²⁴⁴ Tolnay inentől külföldön élt és dolgozott. Ferenczy Béni bécsi és berlini emigrációja alatt gyakran találkoztak, utoljára 1946–1947 telén a szobrász itáliai útja alkalmával. Tolnayt Ferenczy Noémihez még szorosabb barátság fűzte. Ugyan elsődleges szakterülete a reneszánsz volt, ő volt az első és egyetlen olyan művészeti író, aki a művésznő életében átfogó könyvet jelentetett meg annak kárpitművészetéről. Tolnay az egyszerűséget és az önálló képteremtés lehetőségét emelte ki kötetében, melyet az Oltványi Imre által szerkesztett *Ars Hungarica* sorozat negyedik tagjaként adtak ki 1934-ben.

Ferenczy Béni szoros barátságot ápolt Lesznai Annával és annak unokatestvérével, báró Hatvany Lajossal is. Ez utóbbi első feleségét, a német származású – később íróként működő, de akkoriban szobrászi ambíciókat is dédelgető – Christa Winsloe-t mintázni tanította. Hatvany Lajoshoz fűződő, életen át tartó barátsága még az atyai kapcsolathálóból eredeztethető. Ferenczy Károly azonban elsősorban a báró öccsével, a jelentős képgyűjteménnyel rendelkező Hatvany Ferencsel ápolt közelebbi viszonyt. A hatvani birtokra eleinte valószínűleg csak Valér volt bejáratos, legalábbis erre utal a szobrász 1916–1917 táján írt levelének egy részlete: *„Tegnap együtt voltunk Christával. Valér unatkozott és azt mondta nem jön többet?! Ez baj, neked megvallom, hogy gardírozatlanul nem nagyon merek már odamenni. Ez azért is bánt, mert a vázavétel így értékét veszti. Nem is vágyom arra, hogy úgy éljek mint a disznók – állami díjakkból és pályázatokból? Ez nem művésznek való – megélni azonban szeretnék, attól azonban félek, hogy a kollégák dühe jövő ősszel határtalanul fog emelkedni. Meller plakettje például az összes plakettistát ellenem fordítja. Nehéz lesz prosperálni – és szerelmi alapon az nem gílt*

---

²⁴³ TOLNAY Károly: *Ferenczy Béni, a modern klasszikus szobrász Magyarországon* [1979] In: RÉZ 1984. 185.

²⁴⁴ BALÁZS 2010

igazán.”²⁴⁵ E sorokat olvasva egy kialakulófélben lévő művészi egzisztencia pillanatnyi helyzetébe nyerünk bepillantást. A bizonytalan eladásokból élő fiatal pályakezdő szobrász véleménynyilvánítása éles kritikával illeti a hanyatló monarchia pályáztatási rendszerét. Közben azonban megjelenik a protekcióból adódó kiváltság problematikája is. A jól csengő név és a készen kapott kapcsolati háló ugyanis nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Ferenczy Béni már a művészi pályája első éveiben jelentős megrendelésekre tegeyen szert. Kivételezett helyzete pedig óhatatlanul maga után vonta a szobrásztársak ítélkező tekintetét. Az ország vezető, kortárs magyar műveket is gyűjtő intézményéhez fűződő bennfentessége már önmagában is irigylésre méltó kapcsolati tőkét nyújtott számára, amely kézzelfogható előjogokkal társult. Az ifjú szobrász által említett megbízás pedig – miszerint a Szépművészeti Múzeum egyenes megbízással rendelt tőle Meller Simon-érmét – kétségtelenül ilyen előjognak számított egy kezdő plakettművész esetében.²⁴⁶ A múzeumi vásárlások sora ugyancsak a szobrász kitüntetett státuszára utal. Ferenczy Béninek először két ceruzarajza került a gyűjteménybe, melyeket a KÉVE művészegyesület X. kiállításából visszamaradt keretösszegeből vételezett az intézmény 1918-ban.²⁴⁷ Ugyanebben az évben a Hatvany Lajosné által magyar plasztikai művek vásárlására felajánlott 14000 koronás keretből is jutott 2000 korona, amelyet *Női fej* című bronzszobráért utalt ki neki a múzeum.²⁴⁸ Ferenczy Károly 1918-as Nemzeti Szalonban rendezett hagyatéki kiállításáról Ferenczy Noémit ábrázoló terrakotta *Női arcképét* választotta ki 2500 koronáért a Magyar Országos Képzőművészeti Tanács vásárlóbizottsága.²⁴⁹ 1919-ben a Művészeti és Múzeumi Direktórium vásárlása során pedig a szobrász 1917-es *Álló leány* című körplasztikája és négy rajza került a Szépművészeti Múzeum tulajdonába.²⁵⁰ Ha megnézzük a múzeum éves gyarapodásának számadatait, azt látjuk, hogy az 1918-as és 1919-es évek során bekerült plasztikák közül ma összesen 28 mű található meg az azóta létrejött Magyar Nemzeti Galéria Szobor Osztályának gyűjteményében, amiből három mű az akkor még mindig csak

---

²⁴⁵ *gilt*: Érvényes, a szabályok szerint megengedhető. A német *gilt*, *gelten* (érvényes, ér) igéből. Ferenczy Béni levele Wilde Jánosnak, 1916-1917 körül. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/6

²⁴⁶ *Meller Simon*, 1917. TÓTH 2016. 30. (Kat. 6.)

²⁴⁷ *Férfi akt*, 1917 k. MNG Ltsz.: 1918-472; *Fiú akt*, 1917 k. MNG Ltsz.: 1918-473; SZM Irattár 186/1918, 241/1918

²⁴⁸ Christa Winsloe szobrászművésznő az Ernst Múzeumban 1918-ban rendezett kollektív kiállításának bevételeit (10000 korona), majd ennek kiegészítéséül 4000 koronát bocsátott Petrovich Elek rendelkezésére, hogy az intézmény gyűjteménye számára magyar plasztikai műveket vásároljon. SZM Irattár 917/1918.

²⁴⁹ *Ferenczy Károly hagyatéka, Ferenczy Béni, Noémi és Valér gyűjteményes kiállítása*. (Az Ernst Múzeum XXIX. kiállítása.) Kiállítási katalógus. Budapest, Ernst Múzeum, 1918. A kiállításon az elhunyt festő képeit gyermekei művei társaságában mutatták be, az állami vásárlás Ferenczy Károly három művéről és a szobrászfiú portrészobráról szólt. Noémi és Valér alkotásaira nem terjedt ki a szerzeményezés. Az egykori Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vásárlásának kifizetésére csak 1919 nyarán, a Tanácsköztársaság idején került sor. SZM Irattár 63/1919; 532/1919; 568/1919.

²⁵⁰ A szoborért 5500, a grafikák darabjáért 500 koronát fizetett az állam. SZM Irattár 431/1919

huszonéves Ferenczy Béni alkotása.²⁵¹ Mintegy magától értetődő ráadás, hogy 1918 őszén a Ferenczy Károly tiszteletére felavatott emléktáblát is ő készíthette el.²⁵²

Ferenczy Béni a hatvani Grassalkovich-kastélyban több ízben találkozott Ady Endrével és Schöpflin Aladárral is.²⁵³ Ebből az ismeretségből eredeztethetően készített rajzokat 1918 decemberében az akkor már súlyosan beteg Adyról, akit a Veres Pál utca 4. szám alatti hotelszobájában keresett fel. „*Házikabátban, félig ülve hevert a pamlagon. Fekhelyét, párnáját, sőt még a szoba padlózatát is újságok borították. Ady szenvedélyes újságolvasó volt. Érdekelték a világ nagy eseményei, csakúgy, mint az élet apró-cseprő mozzanatai. Noha váltig bizonygatta, hogy sohasem alszik, olvasás közben elszenderedett. Feje lecsúszott a párnára. Akkor rajzoltam le*” – emlékezett vissza az eseményre évtizedek távlatából a szobrász.²⁵⁴ Később Ferenczy Béni a báró felkérésére mintázta meg a költő halotti maszkját. Munkája mellett egy eredeti nyomat is készült, melynek mintáját Vedres Márk szobrászművész vételezte le az elhunyt arcáról.²⁵⁵ Az Ady-maszkokat az akadémia egyik 1919. februári ülésén mutatták be, ahol döntés született a művek reprodukálásáról és a szoboralap javára való terjesztéséről is.²⁵⁶

Jóllehet Osvát Ernővel való személyes összetűzése miatt Hatvany 1911-ben megvált a *Nyugattól*, Ferenczy Béni nagy valószínűséggel általa került kapcsolatba a folyóirat szerkesztőségével. Mással ugyanis nehéz lenne megmagyarázni, hogy 1914-től három alkalommal is publikálta rajzait az illusztrációkat csak elvétve alkalmazó lapban.²⁵⁷ A *Nyugat* csak 1912 második felétől közölt képzőművészeti reprodukciókat, számonként általában mindössze egy darabot. A megjelent rajzok jelentős része a *Nyolcak* művészcsoporthoz és

---

²⁵¹ A Szépművészeti Múzeum korábban együtt kezelte a magyar és külföldi szobrokat illetve érmeket. A kimutatás csak a jelenleg a Magyar Nemzeti Galéria Szobor Osztályának gyűjteményében megtalálható művekre vonatkozik. A régi leltárkönyvekben szereplő művek közül külföldi alkotók szobrai – köztük Christa Winsloe 1910-es években készített *Afrikai antilop* című bronz kisplasztikája – az 1800 utáni Nemzetközi Gyűjteménybe, az érmek pedig az Éremtárba kerültek. Néhány a leltárkönyvben még megtalálható magyar plasztika az évek során elveszett, vagy megsemmisült. Ez azonban nem változtat azon, hogy Ferenczy Béni művei kitüntetett helyet foglalnak el az intervallum új szerzeményei között.

²⁵² Az emléktábláról egy korabeli tudósítást leszámítva nincs további ismeretünk: „*Ferenczy Károly emléktáblája. Az Ernst Múzeumban vasárnap délelőtt Ferenczy Valér felolvasást tartott a rézkarcról és utána leleplezték Ferenczy Károly emléktábláját, melyet fia, Ferenczy Béni mintázott. Az emlékbeszédet dr. Lázár Béla mondotta.*” In: [N. n.]: Ferenczy Károly emléktáblája. *Pesti Napló*, 69. 1918. október 16. 242. sz. 8.

²⁵³ FERENCZY 1955a 134.

²⁵⁴ GÁCH [Marianne]: Egy óra Ady képmásaival és kézírásával. *Béke és Szabadság*, 3. 1952. 47. sz. 15.

²⁵⁵ W. SOMOGYI Ágnes: Képzőművészek Ady Endre halottas ágyánál. In: *Tegnapok és holnapok árján. Tanulmányok Adyról*. Szerk. LÁNG József. Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum–Népművelési Propaganda Iroda Kiadó, 1977. 364., 367–368.; GELLÉR Katalin: Ady-portrét. *Ars Hungarica* 19. 1991. 2. sz. 208.; A szobrász Béni *Ady Endre a halálos ágyán* című rajza Wilde János ajándékként 1919-ben került a Szépművészeti Múzeum tulajdonába. MNG Ltsz.: 1919-610 – Ferenczy Béni a halottas ágyon fekvő Adyt modellként alkalmazva mintázta meg a költő maszkos arcát, míg Vedres egyenesen az elhunyt arcáról vette le a negatívot és készítette el annak hiteles mását.

²⁵⁶ [N. n.]: A Vörösmarty-Akadémia Ady Endre szobráért. *Pesti Napló*, 70. 1919. február 2. 30. sz. 5.

²⁵⁷ FERENCZY Béni: Cigányfiú. *Nyugat*, 7. 1914. 9. sz. 44.; FERENCZY Béni: Rézkarc. *Nyugat*, 8. 1915. 8. sz. 451.; FERENCZY Béni: Orosz fogoly. *Nyugat*, 9. 1916. 4. sz. 245.

annak holdudvarába tartozó művészekhez volt köthető. Ferenczy Béni művészi pályájának eleje nagyjából egybeesett a nagybányai „neosok”, a Cézanne példáját, elveit követő fiatal festők munkásságának kibontakozásával, a kubizmus és futurizmus hazai megismertetésével, továbbá a Nyolcak mozgalmával.²⁵⁸ Korai műveinek legközelebbi párhuzama a festőcsoporttal együtt kiállító, 1918-ban tragikusan fiatalon elhunyt Fémes Beck Vilmos plasztikai látásmódja volt. Ferenczy törekvései az avantgárd irányzatok mellett tudatosan kapcsolódtak a szobrászat klasszikus tradícióihoz, már az 1910 körüli időszakban követendő példaként tekintett az archaikus görög szobrászatra, a párizsi útját követve pedig a gótikus hatásoknak is teret engedett.²⁵⁹ A Ferenczy-rajzot is bemutató 1914-es évfolyam I. kötete zömében szobrászrajzokat közölt, de az év második felének számaiban Ferenczy Valér és Nemes Lampérth József grafikái is feltűntek az illusztrációk között.²⁶⁰ A publikált rajzok mellett a Ferenczy-ifjak művészetének tárgyalása is egyre gyakrabban kapott helyet a *Nyugat* hasábjain. Ferenczy Béni szobrászatáról először Felvinczi Takács Zoltán közölt írást, aki már a szobrász első budapesti bemutatkozása előtt előrevetítette az ifjú művész francia gótika igézetében született szobrainak művészi értékét.²⁶¹ Alig több mint fél évre rá a festő apa és szobrász fiú művészetét tárgyaló tanulmányában kutatta a két generáció művészetében felbukkanó gótikus érzést.²⁶² 1918-ban a Ferenczy család kiállításáról Bálint Aladár írt összefoglalót, aki akkor még hiányolta a szobrász műveinek plasztikus erejét.²⁶³ Nálánál jóval nagyobb elismeréssel szólnak a húszas évek kritikái, melyek az emigrációban alkotó művész itthon kiállított műveiről adtak hírt.²⁶⁴

A portré műfaja ekkoriban kezdett felértékelődni Ferenczy Béni művészetében, amit az is jelez, hogy érzékeny, stílusukban kísérletező változatosságot mutató szoborképmásainak ábrázoltjai hivatalos megrendelők helyett elsődlegesen a művész családtagjai közül és legközelebbi baráti köréből kerültek ki. Christa Winsloe 1917-es márványbüsztje és Wilde János 1918-as bronzportréja után az 1919-es évben Mannheim Károly, Nemes Lampérth József

---

²⁵⁸ KONTA Sándor: Ferenczy Béni munkássága a két világháború között. *Művészettörténeti Értesítő* 28. 1979. 3. sz. 157.

²⁵⁹ Ferenczy Béni 1910-re datálható levele Reményi Józsefhez. Közölve: KOVÁSZNAI 2016. 156.

²⁶⁰ Ferenczy Béni Cigányfiúja mellett helyet kapott többek között Beck Ö. Fülöp, Bokros Birman Dezső; Csorba Géza és Vedres Márk egy-egy rajza.

²⁶¹ FELVINCZI Takács Zoltán: Ferenczy Béni rajzához. *Nyugat*, 7. 1914. május 1. 9. sz. 655.

²⁶² FELVINCZI Takács Zoltán: Apák, fiúk. *Nyugat*, 8. 1915. április 16. 8. sz. 460.

²⁶³ BÁLINT Aladár: Ferenczy Károly hagyatékának, gyermekei munkáinak kiállítása. *Nyugat*, 11. 1918. október 16. 20. sz. 604–605.

²⁶⁴ „Utolsó szobraim már, a kubizmus iskoláján kitisztult formák az egykori áhítatos életérzés hordozói lettek. S az áhítat pátosza az egyszerűség monumentalitásáig emelkedett fel bennük, s lirizmusa a szükségszerűségükben legemberibb hangokig mélyült el.” KOMOR András: Ferenczyék. *Nyugat*, 18. 1925. október 1. 18. sz. 99–100.; „Ferenczy Béni fába faragott domborművei a fiatal művész jelentős haladásának bizonyítékai. Múzeumra megérett alkotások.” ELEK Artúr: A „Kut” kiállítása. *Nyugat*, 19. 1926. április 16. 8. sz. 761.

és Balázs Béla vonásait örökítette meg plasztikában.²⁶⁵ A korszak jelentős műve még az az 1918-as nagyméretű dombormű, amely Perlrott Csaba Vilmos hagyatékából került a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményébe. A *Szerelmespár* néven beletárolt reliefet nagy valószínűséggel Ferenczy Károly síremlékének szánta a szobrász, aminek fölállítására talán ígéretet is kapott. Ez magyarázná leginkább, hogy miért vághatott bele egy ilyen monumentális volumenű munkába. Az antik sztélét idéző mitologikus kompozíció feloldása Kontha Sándor értelmezése szerint a Szépség halálának művészi megjelenítése.²⁶⁶

Ferenczy az 1910-es évek második felében fokozatosan távolodott el a realista látványhűségtől, keresve az új ember típusát. A korszakhoz kötődő keményen formált, szűkszavúan megfogalmazott körplasztikai és domborművei egyaránt magukon hordozzák azt a fajta kettősséget, amelyben a klasszikus formakincs alkalmazása az anatómiai megfogalmazás modern törekvéseivel párosul. Ahogy arra Illyés Mária is felhívta a figyelmet, összefogott, strukturálisan áttekinthető formái elsődlegesen Tihanyi Lajos, Uitz Béla és Nemes Lampérth József korai festményeivel és rajzaival mutattak rokonságot.²⁶⁷

---

²⁶⁵ Winsloe Christa, 1917; Wilde János, 1918; Mannheim Károly, 1919; Nemes Lampérth József, 1919; Balázs Béla, 1919. GENTHON 1961b 255–256. (Kat. 30, 36, 40, 41, 42.) A Genthon-jegyzék Ferenczy Balázs Béla-portróját 1919-re datálja, Balázs naplójából azonban az derül ki, hogy 1921-ben Bécsben ült modellt a szobrásznak. Ebben az esetben nem zárhatjuk ki, hogy Balázsról két portrét is készített a szobrász. Ez nem lenne meglepő annak fényében, hogy Wilde Jánosról is készített egy kubisztikus faportrét 1920-ban. Wilde János mindkét portréja szerepel a Genthon-jegyzékben, míg Balázs esetében csak az 1918-as. BALÁZS Béla: *Napló 1914–1922*. Budapest, Magvető Könyvkiadó. 1982. 465.

²⁶⁶ DOMOKOS Máttyás: Bolyongás a bürokrácia labirintusában, Ariadné fonala nélkül. *Holmi*, 17. 2005. 9. sz. 1114–1127. A dombormű bronz másolatát 2007-ben állították fel a Vigadó árkádjának északi végében.

²⁶⁷ ILLYÉS Mária: Ferenczy Béni: A keresés éve (1917–25). *Művészettörténeti Értesítő*, 31. 1982. 35.

5. Optimisták²⁶⁸

Ferenczy Béni szerepe a Tanácsköztársaság művészeti programjában

5.1. A baloldali eszmék beszivárgása

A Tanácsköztársaság 133 napjának képzőművészeti élete a 20. századi magyar művészettörténetírás egy különösen jól feldolgozott fejezete. Még úgy is, hogy a témában megjelent írások a rendszerváltás idejéig általában meglehetősen távol estek az objektív vizsgálattól. A két világháború közötti időszakot a Tanácsköztársaság teljes elutasítása jellemezte. A Horthy-korszakban nem volt olyan politikai berendezkedés, melyet elfogadhatatlanabbnak tüntettek volna fel a kor hivatalos publicisztái, történetírói, akik a kommün sokszor tudatosan meghamisított történetét fegyverként forgatták az 1919 utáni emlékezetpolitikai küzdelmekben.²⁶⁹ Talán ebből az erőteljes ellenállásból is eredeztethető, hogy a második világháborút követő átmeneti években, 1945–1948 között is inkább az 1848-cal való kontinuitás volt az elsődleges legitimációs faktor, és később a Rákosi-korszakban sem került előtérbe a Tanácsköztársaság emlékezete. A proletárdiktatúrára való visszautalás érzékelhető súllyal 1958–1959 fordulójától jelent meg a hivatalos emlékezetpolitikában a Munkásmozgalmi Panteon létrehozásával. Innentől, ha nem is kritikátlan előtörténetként, de jelen volt a magyar történelem hagyományában. Az államszocialista rendszer utolsó látványos 1919-cel összefüggő emlékezetpolitikai próbálkozása Varga Imre 1986-os Kun Béla-emlékművének felállítása volt.²⁷⁰ A rendszerváltás óta a történelemkutatásban és a művészettörténet-írásban egyaránt jelen van a téma kritikai szemléletű vizsgálata.²⁷¹ Megítélése azonban a mai napig erős érzelmeket vált ki. Jó példa erre a Kassák Múzeum 2018-as *Minden a miénk! / Everything is ours!* című kortárs művészeti kiállítása, és az ahhoz kapcsolódó kiadvány, mely a 133 napig fennálló rendszer értelmezése mellett a politikai vízió megvalósítására tett kísérletekben rejlő ellentmondások megvilágításával foglalkozott Albert Ádám korszakra reflektáló alkotásain és művészettörténeti tanulmányokon keresztül.²⁷²

²⁶⁸ A cím utalás Sinkó Ervin Tanácsköztársaság napjait bemutató, regénnyé színezett visszaemlékezése: SINKÓ Ervin: *Optimisták. Történelmi regény 1918/19-ből. 1-2.* Újvidék, Testvériség-Egység, 1953–1955. (A könyv Magyarországon 1965-ben jelent meg először a Magvető Könyvkiadó gondozásában.)

²⁶⁹ CSUNDERLIK Péter: *A „vörös farsangtól” a „vörös tatárjárásig”. A tanácsköztársaság a korai Horthy-korszak pamflet- és visszaemlékezés-irodalmában.* Budapest, Napvilág Kiadó, 2019.

²⁷⁰ FÓRIS Ákos: *A Tanácsköztársaság emlékezete.* In: *ujkor.hu* történettudományi ismeretterjesztő portál, 2019. december 20. URL <https://ujkor.hu/content/a-tanacskozarsasag-emlekezete> (Letöltve 2023. 03. 14.)

²⁷¹ *Enigma*, 24–25. 2017–2018. 93–94. sz. (1919 Művész-szemmel 1–2.); Bob DENT: *A vörös város – Politika és művészet az 1919-es magyarországi tanácsköztársaság idején.* Budapest, Helikon, 2019.

²⁷² *Minden a miénk! / Everything is ours! - Albert Ádám.* Kiállítási katalógus. Szerk. CSATLÓS Judit. Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum – Kassák Múzeum, 2018. A tanulmányok szerzői: KATONA Anikó és TÍMÁR Katalin.

„Apám, úgy mint Hatvany Lajos is, nagyon „ellenezte” az olyan költészetet, melyet nem ért – tehát mindazt, aminek nincsen tökéletesen egyszerű, világos értelme az első olvasásra, ami fejtörő, rejtett értelmű –, pedig a líra éppen kedveli a rejtett értelmeket, hiszen a legrejtettebb dolgokkal foglalkozik” – a szobrász visszaemlékezése szerint gyermekkoruk nagybányai otthonában az efféle irodalom tabu volt, beleértve a *Nyugathoz* tartozó szerzőket is.²⁷³ Ady versei csak Ferenczy Károly halála után, Valérnak köszönhetően váltak a családi felolvasások főszereplőivé. Ekkor, az első nagy világegés közepette nyertek értelmet Ferenczy Béni számára azon korábbi olvasmányai, melyeket édesanyja adott a kezébe. A Ferenczy gyerekek baloldaliságának gyökere ugyanis elsősorban a sokoldalúan tájékozott, szociálisan érzékeny édesanyától eredeztethető. Fialka Olga már korán ráirányította gyermekei figyelmét a modern eszmeáramlatok befogadására. Pálos Judit szavait idézve: „Nagybányai otthonuk magasrendű szellemi légköre, az emberi gondolkodás különböző irányait kísérő figyelem sokféle oldalról hatott az alakuló értelemre. Herbert Spencer pozitivistá filozófiája és Marx tanai egyaránt érdeklődést váltottak ki e körben.”²⁷⁴ A kommunista eszmék irányába elsősorban az ikrek tanúsítottak fogékonyságot. Együttérzésük a világegés áldozataival elementális erővel irányította figyelmüket a politikai baloldal felé. Ferenczy Béni elmondása szerint a nagy háború árnyékában Marx *Kommunista Manifestuma* szította fel benne a reményt egy olyan világváltozásra, aminek következtében már nem lesz baj Erdély és Nagybánya elvesztése, mert mindenki valóban „világpolgár” lehet, aminek apja is gondolta magát.²⁷⁵ „... csak ne feledkezzen meg arról, hogy socialista, demokrata, antiklerális, antimilitista, antikapitalista és antiimperialista legyen mert csak ezek az emberhez méltó politikai érzelmek” – olvasható a háborús évek alatt írt levelében.²⁷⁶ Ez a lendület hajtotta, hogy Lukács György és Lesznai Anna társasága nyomán merüljön el az új eszmék és ideológiák megismerésében, amihez elsőszámú mentora Lukács akkori felesége, a rendkívül sokoldalú tehetséggel megáldott orosz Ljena Grabenko volt.

„Kommunista volt-e? Erre a kérdésre választ keresni azért is meddő, mert a tízes évek közepén Magyarországon még maga a fogalom is tisztázatlan” – olvasható Illyés Mária tanulmányának nyitó soraiban.²⁷⁷ Mindazonáltal Ferenczy Béni baloldali lelkesedéséből és kulturális beágyazottságából egyenesen következett, hogy egyike lett azoknak a progresszív

---

²⁷³ FERENCZY 1955a 134.

²⁷⁴ PÁLOSI Judit: Ferenczy Noémi művészi és tanári munkásságának eseménytörténete. *Ars Hungarica*, 13. 1985. 2. sz. 181–182.

²⁷⁵ FERENCZY 1955a 134.

²⁷⁶ Ferenczy Béni levele Morvay Viktorhoz, é.n. OSZK 921-1931.55

²⁷⁷ ILLYÉS 1982. 34.

művészeknek, akiket magával ragadott a Tanácsköztársaság idején megindult kultúrmozgalom. Az 1919 márciusától augusztusáig tartó időszakban aktívan részt vett a művészeti élet átfogó reformjában és az új művészeti program kialakításában, és ezáltal a hazai művészeti életben fiatal korához mérten is kiemelkedő jelentőségre tett szert.²⁷⁸

5.2. A Művészeti Direktórium

„Egyik napról a másikra megalakult a direktóriumok özöne közepette Pogány Kálmán a Szépművészeti Múzeum örének vezetésével a művészeti is. Tagjai: Berény Róbert majd Pór Bertalan festőművészek, Ferenczy Béni szobrász, Kozma Lajos iparművész és Lessner Manó építész. Május elején Pogány Kálmán hadbavonult és Antal Frigyeszt bízta meg helyettesítésével” – olvasható abban az újságcikkben, melyet Margitay Ernő még azon melegében, a Tanácsköztársaság bukása utáni ősszel publikált a művészeti direktórium működéséről a *Magyar Iparművészet* című folyóirat hasábjain.²⁷⁹ Felsorolásából ugyan kihagyta, de a hivatalosan Művészeti és Múzeumi Direktórium nevet viselő szervnek még egy művészettörténész tagja volt, Wilde János személyében.²⁸⁰

Ha átfogóan vizsgáljuk a direktóriumok összetételét, azt tapasztalhatjuk, hogy azok jellemzően kifejezetten fiatal, harmincas éveikben járó férfiakból tevődtek össze. A kömmün ugyanis a modern, haladó irányzatok képviselőit igyekezett előtérbe helyezni. Olyan művészekről, alkotókról, gondolkodókról van itt szó, akik ugyan még pályájuk korai szakaszában jártak, de már jelentős eredményeket mutattak fel.²⁸¹ A képzőművészet területét az egykori Nyolcak művészcsoporthangsúlyos jelentléte jellemezte. A festőtársaság alkotói stílusához Femes Beck Vilmos szobrászata állt a legközelebb, ő azonban 1918 decemberében tragikusan fiatalon életét vesztette. Ferenczy Béninek – bár addigi eredményeivel még kevésbé nyílt alkalma kivívni a szakma általános elismerését – a Szépművészeti Múzeum munkatársaihoz, és azon belül is Pogány Kálmánhoz fűződő szoros kapcsolata, és a Nyolcak festészetével rokonítható plasztikai látásmódja megalapozta helyét a direktórium tagságában.

---

²⁷⁸ *A Magyar Tanácsköztársaság képzőművészeti élete.* (Művészettörténeti Dokumentációs Központ Forráskiadványai I.) Szerk. NÉMETH Lajos–KISS Dezső. Budapest, Múzeumok Központi Propaganda Irodája, 1960.; KONTHA Sándor: A két világháború közötti magyar szocialista szobrászat néhány kérdése. *Ars Hungarica*, 6. 1978. 1. sz. 58.; [N. n.]: Új képzőművészeti tanerők. *Pesti Hírlap*, 41. 1919. május 13. 112. sz. 7.

²⁷⁹ MARGITAY Ernő: Vörös művészeti politika. *Magyar Iparművészet*, 22. 1919. 3-10. sz. 51.

²⁸⁰ Wilde János Tanácsköztársaság bukása után lefolytatott kihallgatásából tudjuk, hogy Pogány Kálmán eredetileg csak egy négy művészből álló direktóriumot nevezett ki maga mellé. Később, miután Antal Frigyes követelte felvételét a tanácsba, jelenlétét ellensúlyozandó az elnök úgy döntött, hogy egy másik művészettörténész tagot is delegál a direktóriumba Wilde személyében. In: Wilde János kihallgatása a Tanácskormány idején viselt magatartása ügyében elrendelt vizsgálat során. Budapest, 1919. szeptember hó 19-én. Közölve: *Enigma* 84. 118.

²⁸¹ Példának okáért Bartók Béla és Kodály Zoltán a Zenei Direktóriumából.

Margitayt 1919-ben a direktórium mozdította el pozíciójából. Írásában az állásából méltatlanul kitért ember indulatával veszi sorra a kommün kulturális tevékenységét, különös tekintettel a művészek kataszterének tervére, a műtárgyak szocializálására, és a művészeti oktatás reformjára.²⁸² A Tanácsköztársaság hírhedt, képzőművészek körében bizalmatlansággal és ellenszenvvel fogadott törekvése volt a kataszterrendszer felállítása.²⁸³ A terv alapján a művészeket különböző kategóriákba sorolták volna. Az első osztályba kerülő művészeknek havi háromezer koronás állandó juttatást szántak, míg a további osztályok tagjait arányosan egyre kisebb fizetési fokozatokba sorolták. A kataszteri rendszert a tervek szerint pályázható ösztöndíjakkal egészítették volna ki. Margitay Ernő a következő sorokkal írja le az elképzelés mibenlétét: *„A művészekkel kötendő szerződés szerint az illető művész alkotásainak javát a kapott fizetés (vásárlási előleg) ellenében tartozott volna az államnak beszolgáltatni, többi művét pedig szabadon értékesíthette volna.”*²⁸⁴ A festők névsorát Antal Frigyes és felsége, továbbá Pór Bertalan, Tihanyi Lajos, Pátzay Pál és Hauser Arnold kezdte összeállítani, a szobrászokét Antal Frigyes, Ferenczy Béni és Pátzay Pál. A terv szerint három kategóriába sorolták volna a művészeket. Az első csoportba tartozókra nagy összegű állami vásárlások és megbízások vártak, a második osztályba sorolt mintegy 250 művészt ösztöndíj formájában kívánták támogatni, míg a többiek nyári kurzuson szerzett képesítéssel helyezkedhettek volna el rajzpedagógusként.²⁸⁵ A felülről irányított besorolást természetesen erőteljes fenntartásokkal fogadta a művészársadalom: *„Böngésszük a kommunista iratokat, a forradalmi regényeket. Nagy, egészében igazán szép a terv, de a keresztülvitelnél nem kerülhetők el a zökkenések. Íme a művész direktórium! Pogány Kálmán nevű múzeumi hivatalnok – egy mérsékelt okosságú, de akaratos férfi a főnök, Berény, Kozma, Ferenczy Béni és Lessner a tagjai. Ők fogják megítélni s beosztani a művészeket Pór Berci, Tihanyi, Nemes-Lampérth, s Uitz segítségével. Nem valami szélsőségektől ment vélemények, bár Berény igen értelmes ember. Persze a művészettel foglalkozó társaim legnagyobb része szorongva tekint a határozat elé, s lehet, hogy egyelőre nem is minden ok nélkül”* – olvasható Herman Lipót 1919. április 13-ai naplójegyzetében.²⁸⁶ A

---

²⁸² Margitay Ernő egykori munkahelyén, az Iparművészeti Iskolában 1919 áprilisában jelentős személyi változtatásokat hajtott végre, minek során őt is felmentették állásából. Forrás: RÓNA 1970. 145.

²⁸³ BARDOLY István: A művészkataszter. *Enigma*, 24. 2017. 93. sz. 109–115.

²⁸⁴ MARGITAY 1919. 51.

²⁸⁵ Az első csoportba felvett művészekről hat millióért kívánnak vásárolni és négy milliót terveznek építészeti pályadíjakra fordítani. Forrás: RÓNA 1970. 144.

²⁸⁶ „Sajnos nem tudok hinni egészen a dolgok sikerülésében” – Herman Lipót naplójegyzetei a Tanácsköztársaság idejéből. *Enigma*, 24. 2017. 93. sz. 63. Egy későbbi bejegyzésében Herman arról is szót ejt, hogy Berény és Ferenczy a munkájuk technikai részét a szakszervezettel végeztetik, mely ennél fogva némi befolyást nyerhet a dolgok intézésébe. „...ezt kerülöm, mert cseppet sem kívánatos, hogy bennünket érjen a felelősség ilyen vakmerő ügyért, mint a művészek osztályozása. Ha nem kommunista államban való beilleszkedésről volna szó, természetesen egy percig sem gondolkoznék rajta, hogy egy ilyen osztályozást megejtsek, mert a kívül maradók

századforduló idejének meghatározó művészegyéniségei – kik ekkor már több évtizedes karriert tudtak a hátuk mögött – érthető okokból ellenszenvvel fogadták a kataszterállítás hírért, és a besorolást végzők személyét. Felháborítónak és megalázónak tartották, hogy a kategorizálásra húszas-harmincas éveikben járó, szinte pályakezdőnek számító művészek és teoretikusok kaptak felkérést. A tervezett festő- és szobrászkataszterekbe foglalt besorolásokról nincs ismeretünk, a listák ugyanis nem maradtak fent. A végső fázisig valószínűleg el sem jutottak, az iparművészek és építőművészek kataszterjeinek összeállításához pedig talán egyáltalán hozzá se fogtak.²⁸⁷ A korabeli híradásokból tudható, hogy a művészi munka ilyen való állami támogatása hatalmas mozgolódást váltott ki az amatőr és félamatőr alkotók körében is. Hiába rohantak azonban a szakszervezetbe tagként jelentkezni ezek az önjelölt művészek, az úgynevezett „háromezer hemzsegő” a program megvalósulása esetén sem ért volna célba. A kataszterbe ugyanis csak olyan művész kerülhetett be, aki már produkált valami elismerésre méltót, akiről megállapítható volt, hogy valóban tehetséges.²⁸⁸ Az önkényes besorolás vádjának árnyalása érdekében érdemes fellapozni Róna György tanulmányát.²⁸⁹ A fél évszázada publikált írás arra hívja fel a figyelmet, hogy a század elején a hivatalos kultúrpolitika mesterségesen felduzzasztott művészképzése, a gombamód elszaporodó magániskolák, a művészetek iránti fokozódó társadalmi érdeklődés elviselhetetlen állapotokat eredményezett a hazai művészeti életben, s a darázsfészekbe nyúló kataszteri rendszer célja alapvetően ennek a problémának a rendezése volt. Kétségtelen azonban, hogy a kategorizálási kísérlet rendkívül mérgezően hatott a képzőművészek szűk közegére. Végül azonban mégsem a zúgolódó hangok, hanem a rendszer fenntartására fordítandó állandó költségek nagysága volt az, ami elrettentette új közoktatásügyi népbiztost, Pogány Józsefet. A támogatási rendszer ötletét elvetették, és valószínűleg az ebből fakadó konfliktus vezetett Antal Frigyes korai lemondásához is.

Állami vásárlásokra és egyéb költségekre azonban nem sajnálták az anyagi forrást. Az első hetekben, még Pogány Kálmán elnöksége idején, félmillió értékben vásároltak műtárgyakat és egymilliót költöttek pályadíjak kiadására, kétszáz ezret pedig építészeti megbízatásokra és a budapesti műemlékek felmérésére. A művészi nevelés előkészítésére is további százazrek mentek el.²⁹⁰ Ferenczy Béni – Berény Róbert, Antal Frigyes és Wilde János

---

életlehetőségét nem korlátozza. De a jelen állapot állandósulása esetén ez már kockázatosabb kísérlet.” (Budapest, 1919. április 29.) Forrás: HERMAN 1919. 69.

²⁸⁷ GÁBOR Eszter: „Vörös művészeti politika” – A Tanácsköztársaság képzőművészete és múzeumügye egy különös forrásban. *Kritika*, 4. 1975. 3. sz. 8.

²⁸⁸ [N. n.]: Katasztert készítenek a magyar képzőművészekről. *Az Est*, 10. 1919. április 27. 99. sz. 3.

²⁸⁹ „A társadalmi méreteket öltő viták, már a kérdőívek megfogalmazásánál, annak júniusi kibocsátásánál, illetve szétosztásánál kezdődnek. A Szakszervezet és a direktórium között is erről folyik az áldatlan, véget nem érő tárgyalás.” In: RÓNA 1970. 144.

²⁹⁰ RÓNA 1970. 144.

mellett – tagja volt a műalkotások árát megállapító vásárlási bizottságnak is. Az ő feladatuk volt, hogy műtermi látogatások alkalmával felderített és kiállításokon kiszemelt műtárgyakat vásároljanak az állam számára. A cél kettős volt. Egyrészt a rászoruló művészek segítése, másrészt a Szépművészeti Múzeum kortás anyagának kvalitásos művekkel való gyarapítása.²⁹¹ A bizottság három alkalommal kapott nagyobb összeget vásárlásra, melyek során Ferenczy Béni-művek is kerültek a múzeum tulajdonába. Bár az 1919-es múzeumi vásárlások később a felelősségre vonás idején is terítékre kerültek, a műtárgyegyüttes továbbra is közgyűjteményi tulajdonban maradt.²⁹² A Tanácsköztársaság felelőtlen, nagyívű kiadásait és azon belül is a kultúrtárca számára kiadott nyolcvanhat millió koronás túlfizetést a kommün elsődleges bűnei között tartották számon. A művészeti reform irányítóiról és a javakban való részesedésükről a sajtóban részletes kimutatások láttak napvilágot, az őket érő vádokban helyet kaptak az állami vásárlások is: „*Öt szobrot adott el Ferenczy Béni, aki, mint a művészeti direktórium tagja könnyen protezsálhatta önmagát. Jó pénzeket kapott Pátzay Pál szobrászművész elvtárs is, akinek a Kossuth Lajos utcában kiállított szobrain a diktatúra alatti szomorú Budapest halálra nevette magát. Fényes-Beck [sic!] Vilmos egy aktért ezer koronát kapott*” – olvasható a szobrászati vásárlások gunyoros bemutatása az *Uj Nemzedék* hasábjain.²⁹³ Mint azonban arról korábban már volt szó, Fémes Beck a kommün idején már nem volt az élők sorában, így az ő esetében semmilyen szerepvállalásról, nyereszkezdésről nem beszélhetünk.

A reform a művészképzést is érintette. Jelentős személyi változtatások valósultak meg az Iparművészeti Iskolában, ahol 1919 áprilisában rendelkezési állományba helyezték Benczúr Bélát, Almási-Balogh Lórántot, Papp Sándort, Udvardy Gézárt és Újváry Ignácot. Ugyanekkor mentették fel az állásából Margitay Ernőt is. Sándor Béla, a díszítő-festő műhely vezetője innentől csak elsőéves növendékekkel, Simay Imre csak alakrajz oktatásával foglalkozhatott.²⁹⁴ A kommün felsőoktatási reformjának keretében újjászervezett iskola kisplasztikai tanszékének vezetői posztjára Ferenczy Béni kapott megbízást, a díszítő szobrászati tanszék irányításával pedig Reményi Józsefet bízták meg.²⁹⁵ Pozíciójukat májusban utólagos korrekcióval

---

²⁹¹ *A Tanácsköztársaság képzőművészeti vásárlásai*. Kiállítási katalógus. Szerk. SZABÓ Júlia. Székesfehérvár, István Király Múzeum, 1969. – A katalógusban Ferenczy Bénitől *Sárkányölő* című kisplasztika és 3 rajz szerepel. Sárkányölő Szent György szobra az Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből került át a Magyar Nemzeti Galériába (MNG Ltsz.: 52.160); A Szépművészeti Múzeum tulajdonába Művészeti és Múzeumi Direktórium vásárlása során az 1917-es *Álló leány* című kisplasztika (MNG Ltsz.: 52.96-N) és négy rajz került. SZM Irattár 431/1919

²⁹² SZABÓ Júlia: A direktórium elnöke: Pogány Kálmán. *Kritika*, 8. 1979. 3. sz. 19–20.

²⁹³ [N. n.]: 86 millió elpocsékolat pénz a közoktatásügyi népbizottságnál. *Uj Nemzedék*, 1. 1919. december 16. 66. sz. 3–4.

²⁹⁴ RÓNA 1970. 141–147. Továbbá: VÉGH Gyula: Iparművészeti intézményeink a proletárdiktatúra alatt. *Magyar Iparművészet*, 22. 1919. 3-10. sz. 63–64.

²⁹⁵ Hogy Reményi József kapcsolatai miatt, vagy szorgalmas és termékeny munkájával már fiatalon kiérdemelt sikereinek köszönhette kinevezését, azt nehéz lenne egyértelműen megválaszolni. Azt mindenesetre tudjuk, hogy

felcserélték, majd júniusban Ferenczy megkapta a kerámia tanszék vezetésének feladatát is.²⁹⁶ A szobrász elfoglaltságát jelzi, hogy a június 10-én megrendezésre kerülő tanári kari ülésen nem volt jelen. Vállalt szerepkörei egyre csak sokasodtak, időközben Ferenczy helyet kapott a nyári rajztanárképző tanfolyam tanári gárdájában is. A kurzus Mihalik Gyula vezetésével indult volna a Benczúr Mesteriskola epreskerti épületében. A festőtanárok közé Basch Andort, Bornemissza Gézát, Berény Róbertet, Csáktornyai Zoltánt, Czigány Dezsőt és Nádler Róbertet nevezték ki, a tanfolyam szobrásztanárának pedig Ferenczy Bénit és Vedres Márkot. A tervek szerint július 10. és szeptember 10. között heti hat órában 100 koronás óradíjjal végezték volna munkájukat.²⁹⁷ A kinevezés házi példányán szerepelt Rippl-Rónai József és Zutt-Adolf Richárd is, nevüket azonban később tintával törölték.²⁹⁸ Szintén a nyári tervek között szerepelt egy balatonfüredi művésztelep indítása, melynek létesítésre 25000 korona támogatást utalt ki a direktórium. A művészeti osztály a terv kiviteléhez való hozzájárulásának indoklása szerint „...három egészen kiváló művésznek az akcióban való részvétele biztosítja az ügy komolyságát”.²⁹⁹ A kolónia magját a Nyolcak művészcsoport tagjai, illetve velük rokonságot vállaló aktivisták adták.³⁰⁰ A vezetőségében helyet kapó három kiemelt művész Ferenczy Béni, Márffy Ödön és Pór Bertalan volt, a művésztelep tagjaiként pedig Bató Józsefet, Czigány Dezsőt, Ferenczy Noémit, Nemes Lampérth Józsefet, Orbán Dezsőt, Uitz Bélát, Tihanyi Lajost, Vedres Márkot és Fejérvári Erzsébetet nevezték meg.³⁰¹ Közben 1919. április 3-án döntés született a gipsz- és kőszobrász műtermek szocializálásáról is. Az egyenlő elbánás elvét az az 1919. május 31-én kelt kérvény csorbította, mely a balatoni művésztelepen dolgozó és a proletár művésziskolák vezetésével megbízott művészek műtermeit mentesítette volna a rekvirálás alól.³⁰² Az intézkedésre végül semmilyen formában nem került sor. A rövid életű Tanácsköztársaság nem élte meg az Iparművészeti Iskola új tanévének indulását, de a nyári

---

a művész az 1910-es években szoros baráti kapcsolatot ápolt Ferenczy Bénivel, és ha nem is hozzá hasonló intenzitással, de ő is megfordult bennfentesként a Szépművészeti Múzeumban. 1911 tavaszán az akkor Münchenben tartózkodó Ferenczy egy júniusban esedékes pesti találkozót igyekezett leegyeztetni barátjával „*Persze a Múzeumban.*” helymegjelöléssel. In: KOVÁSZNAI 2016. 158.

²⁹⁶ NÉMETH-KISS 1960. 88–89. – Az intézményi nyilvántartás szerint Ferenczy Béni 1919. május 3 – 1919. augusztus 2 között volt az iskola szobrász tanára. Ez lényegében a nyári tanítási szünet időszakát foglalja magába. Forrás: *Az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola évkönyve 1934–1936.* Budapest, 1936. 64.

²⁹⁷ NÉMETH-KISS 1960. 183.

²⁹⁸ RÓNA 1970. 147.

²⁹⁹ NÉMETH-KISS 1960. 62.

³⁰⁰ ROCKENBAUER Zoltán: A Nyolcak 1919-ben. *Enigma*, 25. 2018. 94. sz. 95.

³⁰¹ A névsorban Nemes Lampérth József neve tévesen Lamperth Jánosként, Fejérvári Erzsébet neve pedig Fejérvári Eszterként szerepel. Forrás: RÓNA 1970. 147.

³⁰² A felsoroltak között megtalálható a Ferenczy ikrek Lendvai utcai műterme is. Forrás: NÉMETH-KISS 1960. 63.

átképző rajz-tanár és festőművész tanfolyam, illetve a balatonfüredi művésztelep sem jutott tovább a tervezési fázisnál.³⁰³

A legtöbb támadás nem az oktatási reformban való részvételéért, és nem is a népszerűtlen kataszteri besorolásban betöltött szerepéért érte Ferenczy Bénit, hanem azért, mert nevéhez kötődött a Hősök terén álló befejezetlen Millenniumi Emlékmű Habsburg királyokat ábrázoló szobrainak eltávolítása.³⁰⁴ Ferenczy közreműködését a királygaléria utolsó alakjainak leszerelésében a források is alátámasztják. Ezek tanúsága szerint azonban a szobrász nem szolgált rá a barbár műemlék-rongálás vádjára. A budapesti királyi főügyész 1921-es jelentése szerint „*a szobrok ledöntését Lukács György ún. népbiztos rendelte el, s ennek rendelete folytán dr. Pogány Kálmán intézkedett Ferenczy Béni szobrászművész útján a szobrok levétele iránt, aki viszont egy rézöntőt bízott meg a szobrok szakszerű levételével. Ferenc József szobrát elszállítás előtt ismeretlen tettesek széjjeltörték, a többi szobrot az ércközpontba vitték, ahol azok jelenleg is megvannak.*”³⁰⁵ A jelentés alapján Pogány Kálmán a per során azzal védekezett, hogy a szobrok eltávolítását Szamuely Tibor az egész emlékmű megsemmisítésével fenyegetve sürgette, a szobrok eltávolítása ezzel szemben végül a lehető legnagyobb odafigyeléssel szervezték meg. Nagy valószínűség szerint Ferenczy Béni közbenjárásán múlt, hogy ezt a folyamatot a Galli és Vignali-féle Hungária ércöntöde alkalmazottai hajtották végre. Ugyanaz a műhely, amely korábban a figurákat bronzba öntötte.³⁰⁶ Először a sorban az utolsó helyen álló Ferenc József szobrot szerelték le, amely a dühös tömeg önhatalmú rongálásának esett áldozatul, a többi szobor azonban épségét megőrizve került le ideiglenesen az emlékműről.³⁰⁷

„*A Fészek egyik asztalánál Ferenczy Béni köré gyűltek a legradikálisabb művészek minden nap*” – olvashatjuk Illyés Mária tanulmányának egyik 1919-os időszakra vonatkozó bekezdésében.³⁰⁸ Hogy honnan származott ez az információ, arra sajnos a szerző ma már nem emlékszik, és egyéb forrás sem ismert, amely Ferenczy Béni ilyen irányú társasági életéről

---

³⁰³ NÉMETH–KISS 1960. 90.

³⁰⁴ Vörös kutatásai szerint az öt Habsburg-uralkodó szobrát már a kommün kezdeti időszakában, április legelején eltávolították az emlékműről. Forrás: VÖRÖS Boldizsár: Történelmi hősök, új rendszerek – Emlékszobrok Szovjet-Oroszországban és a Magyarországi Tanácsköztársaságban 1917–1919. *Mozgó Világ*, 24. 1998. 5. sz. 94.

³⁰⁵ A budapesti kir. főügyész jelentése az ezredéves emlékmű szobrainak megrongálása, illetőleg megsemmisítése miatt az ún. kultúrdirektórium tagjai ellen folyamatba tett bűnügyben, 1921. január 26. Magyar Országos Levéltár 653. f. 3/T-1921-5783. 9.

³⁰⁶ LIBER Endre: *Budapest szobrai és emléktáblái*. Budapest, Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 1934. 354.; t. gy. [TURCSÁNYI Gyula]: Ki döntötte le Ferenc József szobrát. *Pesti Futár*, 12. 1919. 576. sz. 16–18.

³⁰⁷ „*Amikor már lent volt a szobor - mesélte később a leszerelést végző egyik munkás a Pesti Futár című lap riporterének a sok ember közül valaki azt mondta, hogy »nem akarom ezt egészben látni«. Es akkor néhányan hozzáláttak és addig kalapálták, míg kettétört.*” TURCSÁNYI 1919. 17.; „*annak az egy pár csizmának kegyelmezzetek. Ne döntsétek le, hadd maradjon ott. Jelképezze a proletariátus lábát, amely a tőkés hatalomra rátiport.*” [N. n.]: Egy pár csizma. *Népszava*, 47. 1919. április 6. 82. sz. 9. Idézetek kiemelése: VÖRÖS 1998. 94.

³⁰⁸ ILLYÉS 1982. 34.

szólna. Arról sincs ismeretünk, hogy a szobrász milyen rendszerességgel látogatta a művészklubbot. Pór Bertalan festőművész visszaemlékezéseiben összefolynak a Fészek asztalánál zajló események a direktóriumban zajló munkával. Sejtetve, hogy a két kör erőteljes átfedésben állt egymással: „*A különböző pártállású művészek sokszor összejöttek a Fészek Művészklubban, termékeny vitákat folytattak, s gyakorlati munkát végeztek a Tanácsköztársaság érdekében. Az izzó forradalmi hangulat, a fejlődő forradalmi öntudat megtermékenyítette a művészek alkotó képességét, s a nép felé fordulás kényszerítő erővel robbant ki alkotásaikban. (...) A párt iránymutató vezetésével a művészeti élet formálásában olyan kiváló művészek – nem kommunisták is részt vettek, és segítségünkre voltak, mint Rippl-Rónai József, Medgyessy Ferenc, Ferenczy Béni, Márffy Ödön, Fényes Adolf, Koszta József, Kernstok Károly, Réti István stb. Minden igyekezetünk arra irányult, hogy a magasabb rendű művészet ismeretéből, megértéséből addig kirekesztett dolgozó nép életébe az igaz művészet intenzíven bekapcsolódjék, s fontos tényezője legyen a társadalom új embert formáló kulturális életének.*”³⁰⁹

Ami a gyakorlati művészi tevékenységet illetve, abból meglehetősen kevés jutott a kommün 133 napos fennállására. A Tanácsköztársaság leglátványosabb művészeti eredményében, a május 1-i dekoráció készítésében az elérhető források tükrében Ferenczy Béni sem alkotóként, sem a díszítő bizottság tagjaként nem vett rész.³¹⁰ A szobrász képzőművészeti életben betöltött vezető szerepkörei mellett azonban így is nyilvántartunk egy gyakorlati művészeti munkát, amely a hazai pénzhelyzet monarchia felbomlását követő gyors romlásához kötődött. A folyamatban levő békeszerződés az utódállamokat a közös pénz felülbélyegzésére és új saját pénz egy éven belüli kibocsátására kötelezte, ami egy meglehetősen nehéz szituációt eredményezett. Magyarország ugyanis nem kapott Bécsből papírpénzt, a fém pénz gyártása pedig a körmöcbányai pénzverde leszerelése és Budapestre való költöztetése miatt szünetelt.³¹¹ Eleinte szükségpénzzel próbálták menteni a helyzetet, miközben Lengyel Gyula pénzügyi népbiztos 1919. március elején elrendelte a fém pénz kibocsátását. A pénzverésnek a tervek szerint már egy hónapon belül el kellett volna indulnia, erre azonban a körülmények nem adtak lehetőséget. A tervek mindenesetre elkészültek, és a mintaötvényeknek köszönhetően számunkra is ismeretesek.³¹² Pénzérme készítésére hárman kaptak megbízást: Beck Ö. Fülöp, Ferenczy Béni és Richard Adolf Zutt. A húszkoronás érmét tervező Beck Ö. Fülöp mögött ekkor

³⁰⁹ PÓR Bertalan: A Magyar Tanácsköztársaság plakátjai. *Magyar Grafika*, 3. 1959. 5. sz. 328.

³¹⁰ MARKÓJA Csilla: Vörös posztó. Városinstalláció 1919. május 1-én a források tükrében. *Enigma*, 25. 2018. 94. sz. 147–215.

³¹¹ AMBRUS Béla: *A Magyarországi Tanácsköztársaság pénzügyi rendszere*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979.

³¹² *Tanácsköztársaság 10 koronás pénzének terve*, 1919. TÓTH 2016. 32. (Kat. 9.)

már negyed évszázados eredményes éremművészeti tevékenység állt, a svájci Adolf Zutt már a háború alatt is tervezett vas- és nikkelpénzeket, így az ő gyakorlata is hasznos volt a szűkös határidővel bíró munka elvégzéséhez.³¹³ A Tanácsköztársaság új tízkoronás érmének pénzmintáját tervező Ferenczy Béni azonban az éremmintázásban tapasztalatlan alkotónak számított. Nála inkább a korszak művészeti életében betöltött helye és modern plasztikai látásmódja lehetett mérvadó. Éremterveinek fő motívuma mindkét esetben egy háromalakos aktkompozíció, melynek kiindulópontját egy 1918-as domborműve adta.³¹⁴ A fennmaradt források szerint nem ez volt a szobrász egyetlen éremművészeti megbízása a kommün idején. A direktórium ugyanis — bizonyára a Hadsereg Propaganda Ügyosztályal együttműködve — a Hadügyi Népbiztosság által a Vörös Hadsereg tagjainak adandó emlékérmék tervezésére is megbízást adott Ferenczy Béninek 1919. május 16-án. A kitüntetések elkészültéről nincs tudomásunk.³¹⁵

5.3. Végjátzsma

A Forradalmi Kormányzótanács augusztus eleji lemondása utáni heteket a Ferenczy ikrek még Budapesten töltötték. Érdekes adat, hogy a fennmaradt források szerint Ferenczy Béni volt az egyetlen, aki augusztus 14-én hivatalos levélben nyújtotta be lemondását a szakosztály vezetéséről és főiskolai tanári székéről a Vallási és Közoktatási Minisztérium ideiglenes vezetőjéhez, Imre Sándorhoz.³¹⁶

„Tizenhat éve múlt annak, hogy utoljára ültünk egymás mellett – Budapesten, a fehérterror idején. Ferenczy Béni és Noémi pincelakásában, ahol akkor rejtőzködtem...” – emlékezett vissza a kommün bukását követő időszakra Sinkó Ervin.³¹⁷ A Kmetty János és felesége budapesti lakásán bujkáló Balázs Béla szintén említi Ferenczy Bénit: „A füstölő petróleumlámpa, melyet csak későn szabad meggyújtani. Hosszú, hallgatag együttülések a

³¹³ Az ő pénzterve nem maradt fenn, csak Ferenczy Béni visszaemlékezése tudósít Zutt ötkoronás tervéről, melyen a *Heraklész legyőzi a lernai hidrát* jelenet szerepelt. Forrás: AMBRUS Béla: A Magyar Tanácsköztársaság nemesfém pénztervei. *Az Érem*, 31. 1975. 2. sz. 32.

³¹⁴ HEITLER László: 1919 művészetéből – Beck Ö. Fülöp és Ferenczy Béni pénztervei. *Új Tükör*, 17. 1980. 12. sz. 26.

³¹⁵ SÖMJÉNI Sándor: Történelmi jegyzetek – Egy jelentés margójára. *Szocialista Művészetért*, 17. 1974. 5. sz. 8. – Forrásként a Művészeti és Múzeumi Direktórium politikai helyettesének levelét jelöli meg: PI Arch. 605. f. II/a 321. 1. Tagyob

³¹⁶ RÓNA 1970. 147.; Az Országos Magyar Iparművészeti Iskola igazgatójának felterjesztése Imre Sándorhoz, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium ideiglenes vezetésével megbízott államtitkárhoz, melyben bejelenti, hogy Ferenczy Béni tanszékvezetői tanár az állásáról lemondott. 1919. VIII. 14. Eredeti tisztázat. O.L.K.N. Művészeti Osztály 1919-22-15401 /176059/ Közölve: NÉMETH–KISS 1960. 187.

³¹⁷ SINKÓ Ervin: *Egy regény regénye: Moszkvai naplójegyzetek 1935–1937*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1985. 275.

sötétben. *Nekibúsult, keresztény kommunisták. Páczay (sic!) és Ferenczy Béni járnak fel néha. „Tasmania” és a kommün terve. Egy kis magyar szigetet kellene összeterelni valahol az óperencián túl*” – írta naplójában 1919. december 4-én.³¹⁸ Balázst közeli ismerősei bújtatták, egy időben Révai Józseffel együtt. Az idő előrehaladtával azonban egyre veszélyesebbé vált helyzete. Miután menedékének helyszíne eljutott a kerületi politikai nyomozóságra, Lesznai Anna segítségével álruhában Bécsbe szökött, ahol már addigra emigrált régi barátai fogadták.

Hogy Ferenczy Béni az igazoló bizottság elkerülésének szándéka, vagy a művészeti életben jelenlévő ellenséges hangok okán döntött az ország elhagyása mellett, azt nehéz lenne utólag megválaszolni. A kulturális életben megbúvó indulatokat és a két oldal erőteljes szembenállását jelzi, hogy a Tanácsköztársaság leverése után a politikai rendőrség a képzőművészet szakterületéről kapta a legtöbb feljelentést. „... Ilyen körülmények között nemcsak a marxizmus, hanem a marxizmus felé vezető, vagy azzal szimpatizáló törekvések is kiszorulnak, nemcsak a hivatalos érdeklődés előteréből, de szinte magából az országból is. Ezek a megállapítások természetesen érvényesek a képzőművészet területére is: hasonló folyamat játszódott le a polgári radikalizmust képviselő Nyolcak és az ezen túlmutató, a Tanácsköztársaság eszméit, célkitűzéseit szolgáló aktivizmus felszámolása, elfelejtése érdekében, s ez történt az építészet, az iparművészet vonalán is. A Tanácsköztársaság bukása után legjobbaink emigráltak, az itthonmaradottak pedig a belső száműzetést választották” – írta Kontha Sándor a hetvenes években.³¹⁹ A szerző kijelentése talán szubjektíven túlzó, mindenesetre tényszerű, hogy a magyarországi szellemi élet rendkívüli veszteséget élt át az emigrációk folytán. Nem csupán kommunisták, de a fehérterror által üldözött szabad gondolkodók, liberálisok, baloldali értelmiségiek hagyták el országot. A képzőművészek köréből ekkor távozott többek között Berény Róbert, Bernáth Aurél, Bortnyik Sándor, Kassák Lajos, Moholy-Nagy László, Orbán Dezső, Pór Bertalan, Uitz Béla és Vedres Márk is. A kivándoroltak közül jónéhányan tettek szert nemzetközi hírnévre pályájuk során, a már említett Moholy-Nagy mellett említhetjük akár a világhírű filmrendezőt, Korda Sándort, vagy a Ferenczy ikrek fiatal barátját, Tolnay Károly művészettörténészt, a később Charles de Tolnay néven elismert Michelangelo-kutatót is. Sokan közülük soha többé nem tértek vissza hazájukba.

Ferenczy Noémi kommün kulturális életében betöltött szerepe jóval kisebb volt, mint fivéréé. Ő vette volna át az Iparművészeti Iskola hatáskörébe tartozó, addig Körösfői-Kriesch Aladár által vezetett gödöllői szövőműhelyt, és neve feltűnt néhány további kiemelt projektben

---

³¹⁸ Balázs Béla naplójából (Befejező rész). (Közli: MESTERHÁZI Lajos) *Kritika*, 4. 1975. 11. sz. 21. 20–25.

³¹⁹ KONTHA Sándor: Magyar képzőművészet a két világháború között. Gondolatok egy művészettörténeti tanácskozásról. *Társadalmi Szemle*, 28. 1973. 4. sz. 84.

is, így a tervezett balatonfüredi művészttelep tagjai között.³²⁰ Ezek az elképzelések azonban közelébe sem jutottak a konkrét megvalósulásnak. Az mindenesetre kétségtelen, hogy a művész nő kapcsolatai révén és elkötelezett baloldaliságával ezer szálon kötődött a Tanácsköztársasághoz és az abban szerepkört vállaló értelmiségi közeghez, ami támadhatóvá tette személyét. A kommün bukása után ikertestvérevel együtt elhagyta Magyarországot.

---

³²⁰ RÓNA 1970. 143.

6. Az emigráció évei

Két évtized az ország határain kívül

6.1. Az ország elhagyása

A magyar kommunisták első nagy csoportjának kivégzését követve világossá vált, hogy az új államrendben központi szerepet kap a baloldaliság üldözése. A fehérterror ideje alatt nem csupán a marxizmussal szimpatizáló törekvések szorultak ki az országból, de a korszak meghatározó személyiségei is sorra hagytak fel a közéleti szerepvállalással. Az értelmiség kivándorlásának elsődleges irányát a felvidék nagyvárosai és Bécs jelentették.³²¹ Ferenczy Bényt többi magas pozíciót betöltő társával együtt perbe fogták Magyarországon.³²² A nyomozást 1921 elején lezárták, a vádlottak többségét felmentették, ugyanakkor Lukács Györggyel szemben kiterjesztették és fenntartották a vádat.³²³ Ferenczy Béni társai közül a kommün bukása után Antal Frigyes, Kenczler Hugó, Wilde János Bécsbe, Berény Róbert Berlinbe, Pór Bertalan pedig a Felvidékre helyezte át székhelyét. Az egykori művészeti direktórium tagjai közül csupán Pogány Kálmán, Kozma Lajos és Lessner Manó maradt a trianoni országhatárokon belül. Az építészeket baloldaliságuk miatt ugyan elkerülték az állami megbízatások, de választott művészeti águk funkcionális volta lehetővé tette számukra, hogy a független piaci szereplők megrendeléseit teljesítve érvényesíteni tudják tehetségüket.³²⁴ Pogányt a Szépművészeti Múzeumban betöltött szolgálatából 1920-ban nyugellátása meghagyása mellett elbocsátották, innentől nem töltött be hivatalos tisztséget. 1923-tól az általa indított *Ars Una* művészeti folyóirattal próbált hangot adni a Horthy-korszakban elnyomott

---

³²¹ ILLYÉS 1982. 35.

³²² Ferenczy Béni személyével szemben az elsődleges vád az ezredéves emlékmű szobrának megrongálása volt. Wilde kikérdezése során csupán Antal Frigyesről nyilatkozott negatív fennhanggal. „*Nem vallom magam kommunistának, mindenkor mindennemű politizálástól távol állottam, politikai pártnak tagja nem voltam. Különös kapcsolat kommunistákhoz soha nem fűzött. (...) Rendíthetetlen meggyőződése, hogy mindazzal, amit tettem, a nemzeti kultúrának ügyét szolgáltam és hivatali fogadalmammal ellentétbe sohasem kerültem*” – olvasható a vallomás leiratában. Védőbeszéde szerint a Szépművészeti Múzeum érdekeit szem előtt tartva vállalta el kinevezését. Pogány Kálmán mellett kiállva hangsúlyozta, hogy a direktórium vezetőjét nem ismerte kommunistának. Forrás: Wilde János kihallgatása a Pogány Kálmán ellen indított vizsgálat során. 1919. november 4. Közölve: *Enigma* 84. 120.

³²³ KONTHA 1979. 157.

³²⁴ Kozma Lajos a két világháború között baloldalisága miatt nem jutott állami megbízatáshoz. Az 1920-as években szorosan együttműködött Kner Imre gyomai nyomdással és kiadóval. A közösen tervezett, Kozma fametszeteivel és könyvdíszjeleivel megjelent kötetek a magyar könyvművészet példamutató alkotásai. Az 1930-as évektől építészeti terveit főként a funkcionalizmus jellemezte. Számos modern lakóházat tervezett Budapesten. Belsőépítészeti terveit alapján alakították ki a fővárosban a Rózsavölgyi könyv- és zeneműkereskedés berendezését, valamint építették át a volt Magyar Divatcsarnokot.; Lessner Manót a Tanácsköztársaság bukása után a Magyar Mérnök és Építészegylet kizárta tagjai közül. A következő években elsősorban színpadi díszleteket, síremlékeket, bútorokat tervezett. Építészeti terveit kollégái neve alatt készítette. Munkái közül sok elpusztult és többet átépítettek, tervrajzainak nagy része lappang.

művészeti törekvéseknek, a lap azonban már a rá következő évben csődbe ment. 1945-ig műkereskedéssel foglalkozott, rehabilitáltációjára és egykori múzeumi főigazgatói pozíciójának megfelelő nyugállományba helyezésére csak a második világháború után került sor.³²⁵

Hogy hosszú távon a távozóknak vagy a maradóknak kellett-e több nehézséggel szembenézni, azt lehetetlen objektíven megválaszolni, azt azonban fontos leszögezni, hogy a kommün kulturális életének részesei számára nem az emigráció volt az egyetlen járható út. A Tanácsköztársaság direktóriumainak tagjai közül is sokan döntöttek a maradás, és az ezzel járó átmeneti belső száműzetés mellett. Példaként a zenei direktórium egykori tagjait említeném. Kodály Zoltán a kommün bukása után búcsúzott a Zeneakadémia aligazgatói pozíciójától, a következő három évben nem írt új művet. 1923-ban azonban elkészítette a Budapest egyesítésének 50. évfordulójára megrendelt Psalmus Hungaricust, és egy csapásra a korszak ünnepezt zeneszerzőjévé emelkedett. Bartók 1920 elején ugyancsak fontolgatott kivándorlási terveket, végül mégis a maradás mellett döntött és a húszas évek elejétől újra sűrűn koncertezett. Hazai elismertsége mellett nemzetközi renoméja is folyamatosan emelkedett. A direktórium tagokon túl említhetnék a szobrász Pátzay Pál példáját is, aki szintén részt vállalt a kommün képzőművészeti életét irányító tevékenységében, amiért másfél év börtönbüntetésre ítélték.³²⁶ Ennek ellenére 1928-ban helyet kapott a Gerevich Tibor által fémjelzett római iskola első „évfolyamában”. A Horthy-korszak képzőművészeti ösztöndíjrendszerének legnívósabb lehetősége a minimum egy éves itáliai tartózkodás mellett jelentős egyházi, illetve állami reprezentatív művészi megbízásokkal járt, amiből Pátzay is bőséggel részesedett. A Tanácsköztársaság tevékenységében való részvétel tehát nem jelentett végleges kirekesztést a két világháború közötti Magyarország kulturális életéből. Az egymással ellentétes elvrendszerű politikai korszakok alatti érvényesülés azonban nem csekély flexibilitást igényelt művészeinktől, nem csupán a megrendelő személye, de az alkotás milyenségének tekintetében is. Erre pedig sokan nem tekintettek járható útként. Azon állítások tehát, melyek Ferenczy Béni két évtizedes külföldi tartózkodását csupán a kommünben való részvételével és az azt követő

---

³²⁵ SZABÓ Júlia: Pogány Kálmán, tudománytörténetünk elfelejtett alakja. [1973] In: Uő.: *Utak és tanulságok – Válogatott művészettörténeti tanulmányok és műkritikák*. Budapest, Balassi Kiadó, 2014. 472–483.

³²⁶ Pátzay részt vett a művész-kataszterek összeállításában, helyett kapott a szocialista irodalmi, művészeti és tudományos társaság művészeti szakosztályának vezetőségében. Iványi-Grünwald Béla és Perlrott-Csaba Vilmos mellett őt bízták meg a helyreállítandó kecskeméti művésztelep vezetésével. Ezen kívül részese volt az úgynevezett „hajkefe-ügynek” is, melynek vádlottjai kisebb-nagyobb összegekben vettek magukhoz tisztázatlan eredetű kimentett pénzeket megőrzés és a kimenekítések során való felhasználás végett. Források: MARGITAY 1919. 51., 61.; [N. n.]: A szocialista irodalmi, művészeti és tudományos társaság. *Népszava*, 47. 1919. május 25. 124. sz. 9.; [N. n.]: A pénzhamisító szovjet. A legfiatalabb és legöregebb Szamuely szerepe. *Nemzeti Ujság*, 2. 1920. augusztus 22. 199. sz. 3.

„bujdosással” magyarázzák, tévesen ítélik meg a művész helyzetét. Az 1920-as évek közepétől már elvi akadály sem volt annak, hogy Ferenczy Béni visszacsatlakozzon a főváros kulturális életébe, ahogy ezt sokan meg is tették abban az időszakban. Ezt igazolja a szobrász ötvenes években kelt nyilatkozata is, amelyben határozottan kijelentette, hogy nem kényszerítő körülmények hatására, hanem önszántából hagyta ott az országot.³²⁷ Nincs okunk arra, hogy megkérdőjelezzük ezt az állítást, a Rákosi-kor Magyarországon ugyanis a szobrász nyíltan vallhatott volna a két világháború közötti üldözöttségéről. Amennyiben reális lehetőségét látta volna a kompromisszumoktól mentes szabad művészi tevékenység révén elérhető biztos egzisztencia kiépítésére, nagy valószínűséggel tettekre is váltotta volna hazatérési vágyát, melynek az 1920-as, 1930-as években írt leveleiben újra és újra hangot adott.

Az emigráció időszakából fennmaradt levelezőlapok címzettjei annak a baráti körnek a tagjai, amely az 1910-es évek második felében alakult ki Budapesten. Ferenczy Noémi mellett több levél íródott Pogány Kálmán és Wilde János művészettörténészeknek, valamint Lessner Manó építésznek. Az első számú megszólított azonban Ferenczy Béni legkitartóbb levelezőtársa „Jancsi” tanárként dolgozó fivére, a Budapesten élő Wilde Ferenc volt. Ferenczy Béni emigrációban töltött éveinek levelek mentén történő rekonstrukciója közelebb visz minket mindazoknak a nehézségeknek a megértéséhez, amikkel a két világháború között külföldre szakadt művészeink találkozhattak Bécsben, Berlinben és a Szovjetunió területén. A levelek egy kifejezetten küzdelmes utat vázolnak fel előttünk, amiről azonban tudjuk, hogy nem volt sikerektől és eredményektől mentes.

6.2. Románia és Csehszlovákia

A Tanácsköztársaság leverését követő letartóztatások megindulása után a Ferenczy ikrek Nagybányán, az édesanyjuk által lakott családi fészekben húzták meg magukat, ahol ismét alkalmuk nyílt az alkotásra. Ferenczy Béni ebben az időszakban mintázta kubizáló portrébüszttjeit Fialka Olgáról, továbbá kollégájáról, Ziffer Sándorról, és talán ekkor faragta azt az antik hatású monumentális kőreliefet is, amely ma édesanyja nagybányai sírját díszíti.³²⁸

A család intenzív kapcsolatban állt a helyi munkásmozgalmi körökkel. Fialka Olga már a kommün idején lehetővé tette a bányavárosi baloldali ifjúság számára, hogy a Petőfi utcai házat az illegális mozgalom egyik találkozóhelyeként használják. A magyarországi események

---

³²⁷ Ferenczy Béni életrajzi vallomása. Lejegyezte: Soós Gyula. HUN-REN BTK MI MKCS-C-I-37/475-I-33

³²⁸ Ha nem ebben az időszakban, akkor valamikor az 1920-as évek közepén készülhetett a relief, amikor a szobrász és családja több időt töltött Nagybányán. A domborműről még: MURÁDIN Jenő: Feljegyzések Ferenczy Béniről. *Korunk*, 29. 1970. 9. sz. 1460–1461.

után Máramaros megyébe visszatérő ikrek csatlakozása a romániai politikai eseményekhez részben innen eredeztethető. Ferenczy Béni és Noémi maguk is részt vettek a romániai munkásság 1920 októberében megvalósuló általános sztrájkjának előkészítésében. Szervezési és röpirat-terjesztési tevékenységük révén a romániai államrenddel is összetűzésbe kerültek. A megtorlások során Noémit hadbírótság elé állították, majd néhány hetes kolozsvári fogvatartást követve szabadlábra helyezték. Az események után visszahúzódott a politikától.³²⁹ Rövid időre fivérért is letartóztatták, Szilágysomlyóra majd Kolozsvárra deportálták, ahol azonban csak egy napot tartották fogva. Egy katonatiszt ismerős segítségével szabadult, és a csehszlovák határon keresztül hagyta el Romániát.³³⁰ Hat fiatal nagybányai művésszel együtt Pozsonyba menekült, ahol egykori jó barátja, Perlrott Csaba Vilmos volt segítségére.³³¹ A festő 1920-tól tüdőbetegsége okán tartózkodott a Tátrában. A felvidéki magyar értelmiség örömmel fogadta őt és szintén művész feleségét, Gráber Margitot. Kassai és pozsonyi kiállításai egyaránt nagy sikert arattak. Ez utóbbi tárlatukon találkoztak a városba frissen érkezett Ferenczyvel.³³² „Pozsonyi kiállításunkon váratlanul felbukkant Ferenczy Béni. Orosz ingben, kalap nélkül, úgy, ahogy kilépett az ablakon, amikor Nagybányán csendőrök keresték. (...) Béni Kassán át, Pozsonyon keresztül Bécsbe igyekezett, de ez nem volt könnyű, nem lévén semmi igazoló papírosa. Mivel bejelentkeznie nem lehetett, én elmentem egy ismerősömhöz aludni, és átadtam az ágyamat. Bénit fiúnká fogadtuk. Mikor elhagytuk Pozsonyt, már az egész város kényeztette őt, még festői megbízást is kapott.” – olvashatjuk Gráber Margit visszaemlékezésében.³³³ Ferenczy felvidéki tartózkodásáról meglehetősen kevés ismeretünk van. Nincs egységes konszenzus, hogy a Pozsonyban töltött időszak előtt vagy után, de egy rövid kitérő erejéig Kassán is megfordult, ahol kapcsolatba került más magyarországi kivándorlókkal, köztük Jász Dezsővel és Mácza János művészettörténész-íróval.³³⁴ Tudjuk továbbá, hogy egy ideig Rózsahegyen dolgozott. „A Pozsony melletti Rózsahegynek, Ružomberok-nak, ahogy akkor már hivatalosan hangzott, csak a neve volt szép. Szövőgyár, bányatelepek, papírgyár, börtön

³²⁹ Ferenczy Noémit hadbírótság elé állították Nagyváradon, majd ügyét Kolozsvárra tették át, ahol dr. Teofil Dragos befolyásos ügyvéd segítségével szabadult. Forrás: Wilde János levele Wilde Ferencnek Bécsből Budapestre, 1920. október 29. Közölve: Wilde János családjának írt levelei 1920–1921. Közölve: *Enigma* 84. 147.; PÁLOSI 1985. 181–182.

³³⁰ Wilde János levele Wilde Ferencnek, 1920. november 29. Közölve: *Wilde 1920–1921*. 153.

³³¹ MURÁDIN 1981. 118.

³³² BENEDEK Katalin: *Perlrott Csaba Vilmos (1880–1955) alkotói pályájának főbb állomásai*. Békéscsaba, Munkácsy Mihály Múzeum, 2005. 24.; BOROS Judit: Szabad, független utazó a modern festészet hazai és nemzetközi vándorútjain. In: *Szenvedély és ráció – Perlrott Csaba Vilmos 1880–1955*. Kiállítási katalógus. Szerk. BASICS Beatrix–DOMÁNSZKY Gabriella. Szentendre, Ferenczy Múzeum, 2015. 109.

³³³ GRÁBER Margit: *Emlékezések könyve*. Budapest, Gondolat, 1991. 9–10.

³³⁴ ILLYÉS 1982. 34–40. – A város művészeti életéről bővebben: *Kassai modernnek – A két világháború közötti képzőművészet Kassán*. Kiállítás katalógus. Szerk.: SZABÓ Lilla. Szentendre, Szentendrei Új Közművelődési, Kulturális és Városmarketing Központ Nonprofit Közhasznú Kft. 2009.

látványa várta a fillér nélkül odaérkező menekülteket” – vázolta fel a korabeli viszonyokat Illyés Mária művészettörténész.³³⁵ Ferenczy Béninek nem is volt soká maradása. Csupán néhány kisméretű egyoldalú érem, bronzplakett köthető ehhez az időszakhoz, amelyeket szállásadójáról, Dr. Fejér Lipótról és családtagjairól mintázott.³³⁶ A szobrász Szigeti-jegyzékbe eszközölt hozzáfűzéseiből tudjuk, hogy ezeket a ma már csak reprodukcióról ismert érmeiket Prágában öntötték bronzba.³³⁷

6.3. Bécs először

Az 1918-as év nem csupán Ausztria történetében hozott drámai fordulatot, de Bécs képzőművészeti életét is fölforgatta.³³⁸ A művészvilág olyan vezető egyéniségei veszítették életüket ebben az évben, mint Gustav Klimt, Otto Wagner, Koloman Moser és Egon Schiele. A nemzetközi kulturális kapcsolatok megszakadtak, bezárt a háború alatt sürgősségi kórházként hasznosított Sezession épülete, a birodalmi gyűjteményeket pedig a külföldi restitúciós igények révén fenyegette a széthullás.³³⁹ A városvezetésnek döntenie kellett, hogy a kortárs művészet támogatását, vagy az egykori birodalmi központ történelmi reprezentálását helyezi a kultúrpolitika fókuszába, s e kérdésre nem született egyöntetű válasz. A modern, szociáldemokrata művészetpolitika ugyan sikerrel építette be a helyi gyökerű expresszionizmust a bécsi kulturális hagyományba, annak későbbi kubista és futurista elemekkel átszőtt változata már túl modernnek bizonyult a közízlés megnyerésére.

Bár a Monarchia széthullásával sokat veszített nemzetközi jelentőségéből, a Tanácsköztársaság után Budapestet nagy számban elhagyó magyar értelmiség emigrációjának első állomása jellemzően Bécs volt. A birodalom egykori központja adekvát megoldásként kínálkozott mind közelsége és a közös történelmi múlt, mind a német nyelv széleskörű ismerete miatt. Az újjászerveződő Kommunisták Magyarországi Pártja mellett számos egyéb baloldali értékrendű szervezet tette át székhelyét az osztrák fővárosba, amely az országot elhagyók első magyar nyelvű lapjainak és kiadványainak is otthont adott. A bécsi emigráció ezáltal

---

³³⁵ ILLYÉS 1982. 36.

³³⁶ *Dr. Fejér Lipótné, 1920; Gyermekfej, 1920; Juci, 1920; Laci, 1920; Mancsi, 1920; Mariska, 1920; Nimi, 1920; Palkó, 1920; Haas Ödön, 1920; Panni, 1920.* TÓTH 2016. 33–38. (Kat. 11–20.)

³³⁷ SZIGETI István: Ferenczy Béni szobrászművész érmei és plakettjei. *Az Érem*, 12. 1956. 3. sz. 8–12. (40–44.) A jegyzetelt kézirát faksimile közlése: TÓTH 2016. 135.

³³⁸ Georg VASOLD: Fine Arts. In: *The Red Vienna Sourcebook*. Edited by Ingo ZECHNER–Georg SPITALER–Rob MCFARLAND. Cambridge University Press, 2020. 445–446. Ezúton köszönöm a szerzőnek, hogy hozzáférhetővé tette számomra a tanulmányát.

³³⁹ Hans TIETZE: *Lebendige Kunstwissenschaft: Zur Krise der Kunst und der Kunstgeschichte*. Vienna, Krystall-Verlag, 1925. 35.

közösséget is nyújtott tagjai számára.³⁴⁰ A legkönnyebb dolguk természetesen azoknak volt, akiknek rokonai, már berendezkedett barátai éltek Bécsben. Ez vonatkozott Ferenczy Bénire is, akinek helyi kulturális közegbe való gyors beilleszkedését a bécsi születésű apa és a cseh-osztrák származású anya révén fennálló kapcsolatai, már korábban emigrált barátai, kiterjedt műveltsége és folyékony nyelvtudása egyaránt segítette. 1921. január 18-án érkezett meg az osztrák fővárosba, amely közel két évtizedig tartó emigrációjának első számú bázisát jelentette. Wilde János ismerőseinél kapott ideiglenes szállást Bécs Grinzing városrészében. „*Béni kivár, van egy pár hónapra való pénze, húsvétig marad itt, akkor ellátogat Berlinbe tanítani, és nyárra megint idejön*” – olvasható a művészettörténész levelében.³⁴¹ A németországi útról és annak megvalósulásáról nincs további információnk. A források szerint 1921 tavaszán nem ő, hanem Wilde János volt az, aki pár hétre Berlinbe utazott. Bécsi szobáját erre az időszakra Ferenczy rendelkezésére bocsátotta.

A szobrász első munkái a művészettörténész baráti körének tagjait ábrázoló büsztök voltak. Érkezése évében mintázta meg Ernst von Gargert és felesége portréját, illetve Mannheim Károly fejszobrát.³⁴² „*Sokat dolgozik különben is, esti aktra jár, fűr-farag, és nagyon jól érzi magát megint mint művész*” – írta róla lelkesen Wilde.³⁴³ A levelek tanúsága szerint Ferenczynek legkésőbb 1921 nyarára sikerült hozzájutnia egy bécsi társbérlethez, ami a munkára is alkalmas terepet nyújtott számára.³⁴⁴

Az első bécsi korszak vizsgálata során fontos leszögezni, hogy Ferenczy Béni – bár 1919-ben a Tanácsköztársaság kulturális életében a magyar szobrászat egyik legbefolyásosabb résztvevője volt – az 1920-as évek elején még mindig egy a pályája elején járó, saját plasztikai nyelvét kereső művésznek számított. Kiforrott stílusához csak az 1930-as években, az emigráció második felében jutott el. A művész 1917–1925 közé eső alkotókorszakát vizsgáló Illyés Mária ezért is nevezte ezt a periódust a *keresés éveinek*.³⁴⁵ Ez az időszak ugyanis a művészi egzisztencia megteremtésére irányuló harc mellett a stiláris útkeresés idejét is jelentette, és ebben a küzdelemben a külföldre szakadt művész már nem élvezett olyan kedvezményezett szerepet, mint amilyenben pályája elején részesült. Még akkor sem, hogyha

---

³⁴⁰ PETRÁK Katalin: *Magyarok a Szovjetunióban 1922–1945.* (Politikatörténeti Füzetek XVI.) Budapest, Napvilág Kiadó, 2000. 60.

³⁴¹ Wilde János levele Wilde Ferencnek, Bécs, 1921. január 21. Közölve: *Enigma* 84. 164.

³⁴² Ernesto fejszobrát még Grinzingben mintázta meg a szobrász. A terrakotta képmás ma bécsi magángyűjteményben van. (KIRÁLY 2013. 46.) Camilla Zeugswetter, az osztrák művészettörténész Mikulának becézett hitvesének portréja, melyet Ferenczy Wilde János berlini utazása alatt készített, lappang.

³⁴³ Wilde János levele Wilde Ferencnek, Grusbach, 1921. február 26. Közölve: *Wilde 1920–1921.* 174.

³⁴⁴ „*Ne haragudj, hogy ilyen kutyafüttában írok, sok időt veszítek lakótársam miatt (aki végre utazik, az útlevelével sokáig nem volt minden rendben), és ezért sietek dolgozni.*” Forrás: Ferenczy Béni levele Wilde Ferencnek Bécsből Budapestre. [Boríték nélkül, jobb felső sarokban felirat: *Bécs, 1921 I./júli*] SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/9

³⁴⁵ ILLYÉS 1982. 34–40.

az osztrák fővárost elárasztó magyar emigránsok nagyrészevel szemben neki könnyebb volt szilárd talajt találni a lába alatt.³⁴⁶

Az első bécsi levelek tanúsága szerint a kezdeti időszak a lehetőségek feltérképezésével indult, a szobrász eredetileg csak átmeneti megoldásnak szánta külföldi tartózkodását. „Köszönöm hogy az édesatyám kiállítási ügyét megírtad – remélem talán ezen a réven hamarabb hazakerülök. Látom, hogy nem megy ez így örökké így titeket molesztáljalak. Aztán ott van mennyei faraktárom és befejezetlen dolgaim is! ... Szóval tudnék dolgozni. Itt már nagyon kifogyok az anyagból. Ha a Christát [Christa Winsloe portréja] elkülditek és itteni kiállításom sikerül, akkor talán el tudok keresetre is helyezkedni Berlinben – ha nem hazamegyek Pestre” – írta barátjának 1921 nyarán.³⁴⁷ A visszatérés gondolata tűnik fel egy másik augusztusi levelében is: „Roppant örülök, hogy [Pogány] Kálmán helyesli hazamenési tervemet – ez biztatni fog a dolog szorgalmazására.”³⁴⁸ Az otthoni politikai viszonyok, és azok hatása a művészet színtereire azonban újra és újra kétséget ébresztettek benne, és ezzel nem volt egyedül. Balázs Béla már idézett víziójában az „óperencián túl” felsejlő magyar sziget az 1920-as évek elején Bécsben valósult meg, miután a Vasárnapi Kör találkozóinak mintegy második felvonásaként az egykori tagok az osztrák fővárosban folytatták összejöveteleiket.³⁴⁹ Hozzájuk csatlakozott többek között Révai József, Jelena Grabenko és Ferenczy Béni is, akinek műterme a korabeli források szerint gyakori találkozóhelye volt az emigráns íróknak és művészeknek.³⁵⁰

„A bécsi években, szellemileg nagyon kiváló és nálam sokkal műveltebb társaságban mozogtam.” – emlékezett vissza Ferenczy Béni az 1920-as évekbeli társasági életére.³⁵¹ A szobrász legközelebbi bécsi barátai Wilde János és felesége, Gyárfás Júlia voltak. A művészettörténész közvetítése révén ismerkedett meg a korszak szellemtudományának meghatározó alakjaival: Max Dvořák körével, a Bécsi Iskola olyan nagy személyiségeivel, mint a már említett Ernst von Garger, Karl M. Swoboda és Julius von Schlosser.³⁵² Barátai közé tartozott továbbá a barokk építészetre szakosodott Hans Sedlmayr, Ludwig Münz

³⁴⁶ Ahogy arra Illyés is felhívta a figyelmet, neki „nem kellett végigjárnia az emigrációnak azokat a lelket nem emelő stációit, melyeket jól ismerünk leírásokból, a grünzigi barakktábor, a segélykérések kálváriáját.” Uo. 36.

³⁴⁷ Wilde Ferencnek Bécsből Budapestre, 1921. augusztus 3. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/10

³⁴⁸ Wilde Ferencnek Bécsből Budapestre, 1921. augusztus közepe. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/11

³⁴⁹ „Tasmánia” és a kommün terve. Egy kis magyar szigetet kellene összterelni valahol az óperencián túl.” In: BALÁZS 1982. 343.

³⁵⁰ Ugyanezzel a kijelentéssel találkozhatunk több ízben a szobrász későbbi, potsdami lakásával kapcsolatban is, mindennemű további információ, és így az állítás hitelességének bizonyítéka híján.

³⁵¹ FERENCZY 1955a 135.

³⁵² Utóbbival már 1919-ben ismeretséget kötött, mikor Otto Benesch a Szépművészeti Múzeum munkatársainak társaságában részt vett az államosított műkincsek katalógusának szerkesztésében. GENTHON István: Utószó. In: Írás és kép 1961. 247.

művészettörténész és Otto Benesch, az Albertina későbbi vezetője.³⁵³ A kortárs képzőművészek közül mindössze Gerhart Frankl és – amennyiben az azonosítás helytálló – Herbert Boeckl osztrák festőművészekkel állt közelebbi kapcsolatban.³⁵⁴

Az új szellemi légkör és a helyi lehetőségek kiaknázása új lendületet adott Ferenczy művészeti kiteljesedésének. Megismerkedett a korszak jelentős műtörténeti munkáival, részt vett a társaság művészeti diskurzusaiban, amely nagyban hatott akkori olvasmányaira is. „*Itt persze kötelező olvasmányok voltak Siegmund Freud írásai, Kretschmer alkattani kutatásai („Alkat és jellem”), így a művészetnek a tudománnyal is volt valami kapcsolata. (...) Ezek az évek voltak olvasás dolgában a legszorgalmasabb és legtudatosabb éveim, – itt olvastam Le Sage „Gil Blas”-ját, Grimmelshausen „Simplicius Simplicissimus”-át, Rabelais-t is.*”³⁵⁵ Mindeközben a gótika irányába tanúsított lelkesedése az osztrák középkori emlékek felfedezésére készítette. Vázlatrajzokat készített a Stephansdom gótikus szoboranyagáról, és érdeklődve tanulmányozta a spanyol módra betanított lovak lépéseit a bécsi Spanische Reitschulében.³⁵⁶ Lóábrázolásokhoz fűződő megfigyeléseinek egyik fontos megnyilatkozása volt a *Spanyol lovasiskola* című érme.³⁵⁷ A téma több mint egy évtizeddel később, 1936-ban az *Ágaskodó ló* körplasztikán teljesedett ki.

„*Bécs hallatlan megnyugtatóan és kellemesen hat Pest után mondhatom. Mindinkább világvárossá nővi ki magát. Megélni itt is nagy kunszt ugyan de legalább egészbe kedélyesebb...*”³⁵⁸ – írta még megérkezése idején. A bécsi képzőművészeti életben azonban nem sikerült egyhamar meghatározó helyet kivívnia magának. Ismeretségi körébe tartozó, elsősorban klasszikus korokkal foglalkozó művészettörténészek nem szolgáltattak afféle hidat

---

³⁵³ RADNÓTI Sándor: Stílusok hullámverése – Antal Frigyes magyar kötetének ürügyén. *Művészet*, 22. 1981. 5. sz. 16.; SZABÓ 1979. 20.; Paul STIRTON: A bécsi iskola Magyarországon – Antal, Wilde és Fülep. *Enigma*, 21. 2015. 85. sz. 89.; KONTHA 1979. 158.

³⁵⁴ Ferenczy visszaemlékezésében egy bizonyos Ernst Böckl nevű képzőművészt említ, ilyen nevű festőművésztől azonban nincs ismeretünk. Gerhart Frankl esetében a kapcsolat dokumentumokkal igazolt. A plasztikai műfajok iránt is érdeklődést mutató osztrák festő az 1920-as években a magyar szobrász műhelyében sajátította el a mintázás alapjait. Ismeretes néhány Frankl által készített rézkarc, amely egy női aktot ábrázoló körplasztika készítése közben örökíti meg barátja vonásait: Gerhart Frankl: *Der Bildhauer I-III.*, 1928. In: *Gerhart Frankl – Oeuvrekatalog der Radierungen*. Salzburg, Verlag Galerie Welz, 1994. 54–55. Op. 24.

³⁵⁵ FERENCZY 1955a 135. Az említett olvasmányok: Sigmund FREUD: *Die Traumdeutung*. Leipzig–Wien, Franz Deuticke (1899) 1900.; Sigmund FREUD: *Zur Psychopathologie des Alltagslebens*. Berlin, S. Karger, 1904.; Sigmund FREUD: *Über Psychoanalyse*. Leipzig–Wien, Franz Deuticke, 1909.; Ernst KRETSCHMER: *Körperbau und Charakter: Untersuchungen zum Konstitutionsproblem und zur Lehre von den Temperamenten*. Berlin, Springer, 1921.; Alain-René LESAGE: *Histoire de Gil Blas de Santillane (1715–1735)* Paris, Libreria de Garnier Hermanos, 1877. (Magyarul: Alain-René LESAGE: *Gil Blas de Santillane története*. Budapest, Athenaeum, é.n. [1924]); Hans Jakob Christoffel von GRIMMELSHAUSEN: *Der abenteuerliche Simplicissimus* (1668) Berlin, Verlag der Schillerbuchhandlung, 1925.; François RABELAIS: *La vie de Gargantua et de Pantagruel (1532–1564)* Paris, J. Bry ainé, 1854.

³⁵⁶ GENTHON 1961a 247.

³⁵⁷ *Spanyol lovasiskola*, 1924. TÓTH 2016. 40. (Kat. 22.)

³⁵⁸ Ferenczy Béni levele Wilde Ferencnek, 1921. április 12. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/25.

a kortárs művészeti szcena irányában, mint ahogy tették azt egykor a Szépművészeti Múzeum munkatársai. A szobrász bécsi karrierjének felívelése sokkal lassabban, és a vártnál jóval csekélyebb mértékben jelentkezett. A művészi megrendelések hiányával jellemezhető első évben Ferenczy Béni egzisztenciális helyzetét tekintve fokozottan rá volt szorulva Magyarországon maradt barátai segítségére. Otthoni eladásait elsősorban Lessner Manó építész felügyelte, az azokból befolyó és családi tartalékokból származó pénzeket ő utalta át a szűkös anyagi körülmények között élő művésznek Bécsbe.³⁵⁹ Ferenczy Béni munkásságának hazai közvetítésében a legmegbízhatóbb levelezőtárs, Wilde Ferenc nyújtott segítséget, aki teljes döntéshozzájoggal volt felruházva a szobrászt érintő művészeti kérdésekben.

A bécsi baráti kör tagjairól készített kisméretű portrészobrok jóllehet segítséget nyújtottak számára a mindennapos pénzügyi terhek viselésében, nagy valószínűséggel nem az anyagi haszonszerzés céljával készültek.³⁶⁰ Ferenczy kénytelen volt kihasználni minden plasztikai megbízást, amely ismeretségi köre révén eljutott hozzá, ezért 1921 őszén rövidebb időre visszautazott Ružomberokra, hogy kőbe faragja Kartal Judit síremlékét Dr. Kartal Izidor megbízásából. *„Kartaléktól eltekintve egy valóságos Mucska – kicsiny, piszkos, rendetlen, lármás és önelégült, ez a város képe – mint minden város ezen a szerencsétlen „keleten” mely megélte Budapest átkos befolyását és túl távol esett a Nyugattól”* – olvasható októberi levelében a térséghez fűződő általános hozzáállása.³⁶¹

„Zavarosan élek, ideges és fáradt vagyok, kéne valami változás – Jancsiék ír volnának sebeimre melyeket az unalom, a szürkeség, a zavartság, a munkalehetőség hiánya stb. ütöttek rajtam” – írta egy 1921. augusztus végi levelében, utalva a Wilde-házaspár átmeneti innsbrucki tartózkodására.³⁶² A munkalehetőségek hiányából adódó anyagi gondok folyamatos kihívást jelentettek Ferenczy számára, miközben úgy érezte, hogy az 1920-as évek elejére jellemző absztraháló, kubista felfogású munkái egyre távolabb kerülnek a bécsi közönség konzervatív ízlésétől. Helyzetén még az sem javított számottevően, hogy rövidesen megkapta az osztrák állampolgárságot, miután 1922 januárjában feleségül vette egy osztrák katonatiszt lányát, Yvonne Ungermannnt.³⁶³

³⁵⁹ A nagyobb értékű eladások jellemzően a Ferenczy Károly hagyatékából eladott festményekből származtak.

³⁶⁰ 1921-ben Ernst von Garger és Balázs Béla vonásait örökölte meg portrészoborként. Ez utóbbiról Balázs a következőképpen emlékezett meg 1921. március 3-ai naplóbejegyzésében: *„Félek! Annyi bajos akadály jön közbe mindig. Nem tudom elvégezni, amiért küldtettem. Anna tegnapelőtt azt mondta: »Nagyon félsz az öregségtől.« – Mert Ferenczy Béni mintázott, és azt mondtam a szobor ráncaira: »őreg vagyok már!« Pedig én nem az öregségtől félek, csak a már öregségtől félek. Nekem csak munkaidő és munkaenergia kell.”* Forrás: BALÁZS 1982. 465.

³⁶¹ Wilde Ferencnek Rózsahegyéről Budapestre, 1921. október 5. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/14

³⁶² Wilde Ferencnek Bécsből Budapestre, 1921. augusztus 25. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/12

³⁶³ *„Nagy újság: Béni házasodik. Ezért voltak olyan sürgősek a papírok (tegnap végre megérkeztek). Egy fiatal itteni szolgálólányt vesz el – Yvonne Ungermann – aztán együtt mennek ki Rózsahegyén át Berlinbe. Béni főmotívuma, hogy önállósulni akar Noémitől, a lány különben intelligens és csinos és szereti Bénit.”* Wilde János

6.4. Berlin/Potsdam

Bár Németország a háború veszteseként erőforrásait tekintve komoly problémákkal küzdött, Berlin pezsgő politikai, szellemi és kulturális élete sokak számára nyújtott kedvező alternatívát.³⁶⁴ A letelepedés lehetősége különösen vonzó volt a korszak avantgárd művészei számára, a demokratikus alkotmánnyal felvértezett weimari köztársaság ugyanis nyitott kapukkal fogadta a szabad munkára vágyókat. A világvárossá alakuló Berlin egyik legtekintélyesebb méretű diaszpórája az 1919 után hazájukat elhagyó magyar értelmiségek csoportjából alakult ki.³⁶⁵ Tagjai között a politikai menekültek, a numerus clausustól korán sújtott zsidó kivándorlók és az avantgárd törekvéseiknek befogadó közeget kereső művészek egyaránt megtalálhatók voltak. Egy részük közvetlenül Magyarországról érkezett, mások az emigráció többi fontos központja felől, elsősorban Bécsből helyezték át székhelyüket. Így történt Ferenczy Bénivel is, aki 1922 nyarán feleségével együtt a Berlin melletti Potsdamba költözött, miután Németországban élő barátai meglehetősen jó színben tüntették fel a helyi eladási lehetőségeket.³⁶⁶ Már a szobrász korai bécsi leveleiből is kiderül, hogy az osztrák főváros mellett Berlinre is potenciális művészeti színtérként tekintett, ahol új, merészebb formavilágú expresszív faplasztikai végre nyitott befogadásra lelhetnek.

1921 és 1924 közötti időszak tekinthető a magyar emigránsok legintenzívebb berlini periódusának. Éppen azon évek tehát, melyek egyben a gazdasági válság kibontakozását jelentették. Ferenczy Béni augusztus 21-én kelt levelében már találkozhatunk az első panaszos hangokkal arra vonatkozóan, hogy helyi kapcsolatai révén csupán iparművészeti megrendeléseket helyeztek kilátásba neki, melyek nem nyújtanak elegendő anyagi forrást arra,

---

levele Wilde Ferencnek Bécsből Budapestre, 1922. január 17. Közölve: Wilde János családjának írt levelei 1922–1923. Közölve: *Enigma* 85. 14. – Ferenczy Béni és Yvonne Ungermann (1901–1934) 1922. január 28-án kötött házasságot Bécsben. Az osztrák állampolgárság nem volt magától értetődő a magyar emigránsok körében. A bécsi művészeti életben otthonosan mozgó Mayer-Martón György például végig megőrizte magyar állampolgárságát. Forrás: BAJKAY Éva: A magyar művészek baráti köre a bécsi Hagenbundban. In: *Kép-Író. Almási Tibor és Belovitz Ferenc több évtizedes múzeumi munkássága tiszteletére*. Szerk. PÁPAI Emese. Győr, Rómer Flóris Művészeti és Történelmi Múzeum, 2015. 46.; A házasságról még: MURÁDIN 1980. 8. Ferenczy Béni anyakönyvi adatait Király Flóra kutatta ki a Bécsi Városi és Állami Levéltárban. In: KIRÁLY 2013. 89.

³⁶⁴ PASSUTH Krisztina: *Magyar művészek az európai avantgarde-ban – A kubizmustól a konstruktivizmusig 1919–1925*. Budapest, Corvina Kiadó, 1974. 131–135.

³⁶⁵ R. BAJKAY Éva: Tendenciák és kötődések a németországi magyar grafikában. In: *A magyar grafika külföldön: Németország 1919–1933 | Ungarische Graphik im Ausland: Deutschland 1919–1933* Kiállítási katalógus. Szerk. Uő. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1990. 5.

³⁶⁶ A berlini periódus időtartamára maga a művész is igen változatosan emlékezett vissza. Hol egy, hol pedig két év németországi tartózkodásról számolt be. Az időszak kezdetére, illetve végére leginkább a fennmaradt levelekből következtethetünk. A Wilde-hagyatékban fennmaradt levelek között az első Németországból címzett levél nagy valószínűséggel 1922 augusztusában íródott, az utolsó 1923. július 24-én.

hogy saját művészi karrierjét is előre tudja lendíteni.³⁶⁷ Mikor novemberben megszületett első gyermeke, Rosie, még reménykedett abban, hogy gyökeret tud verni a német művészeti életben. Lakást keresett télire, és átvitette Bécsben maradt munkáit. „*A magam munkájához a lehetőséget egy kollektív kiállítás biztosítaná azt hiszem – mert mentől többet nézem a német kollégák munkáját annál inkább látom hogy az egy Barlachon és Lehmbbruckon kívül »toronymagasságban« állok felettük. »An sich« ez a toronymagasság talán szintén negatív vagy legfeljebb egy fél centiméter – de ez a fél centiméter (amit még Inó is beismer azt hiszem) elég arra hogy az ember megérdemelje, hogy legjobb éveit ennek a ½ centiméternek a lehetséges megduzzasztására és ne SZ...’s lépcsőkarfák giccselésére fordítsa – az istenit neki! Mert a »legjobb évek« maholnap elmúlnak – »hajamnak se híja se hója« ezt én magamról már elmondhatom, nem is beszélve arról, hogy egészbe milyen fáradt vagyok. »Höchste Zeit« hogy kisajtoljak ebből a talentumból még valamit, különben kialszik, elszárad, befagy, megszűnik, meghal és vége” – olvasható önérzetes hangvétellű levelében.³⁶⁸*

A helyszínváltoztatás azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Ferenczy a rövid potsdami időszakban egy még el nem indult bábszínház számára készített marionettfigurákat. A társulat azonban nagyon lassan haladt a tervezett bemutatkozással. A munkáért cserébe időről időre kisebb összegeket fizettek, ahogy Ferenczy Béni fogalmazott: „...éppen hogy a „szuszt” tartsák bennem.”³⁶⁹ A bábszínház beazonosításához sajnos nincs elegendő információnk, könnyen elképzelhető azonban, hogy el se jutott az első nyilvános előadásig. A Ferenczy Béni által készített marionettekről mindenesetre ismerünk néhány rossz minőségű reprodukciót, melyeket a *Panoráma* című emigrációs folyóirat publikált 1923 májusában. A képfelirat a potsdami Kindertheater számára készített bábokként hivatkozik Ferenczy munkáira.³⁷⁰

A Potsdamban töltött év a levelek tükrében az emigráció időszakának egyik legkilátástalanabb periódusa volt. A szobrásznak az alkalmazott munkák mellett önálló művészeti tevékenységre szinte egyáltalán nem jutott ideje, miközben az élet napról napra drágábbnak bizonyult. A Berlinben élő magyar emigránsok helyzete különösen bosszantotta: „...megvallom szégyellem is a balsikereim szomorú sorozatát és néha csak a frakkja végén tudom elkapni és visszacsinálni elinaló hitemet, önbizalmamat. Berény Róbert mozi regisseur

---

³⁶⁷ „... itten belátható időn belül úgysem jutok „magam” művészi munkájához. Itt csak iparművészeti megrendelést kapok és csak ilyenre van kilátás.” Ferenczy Béni levele Wilde Ferencnek, 1922. augusztus 21. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/19

³⁶⁸ Wilde Ferencnek Potsdamból Budapestre, 1922. augusztus 21. SZM-KEMKI ADK Ad/20150-1979/19

³⁶⁹ Ferenczy Béni levele Wilde Ferencnek Potsdamból Budapestre, 1922. szeptember 8. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/20

³⁷⁰ Ferenczy Béni szobraiból. *Panoráma*, 3. 1923. 17. sz. 22.

lett (nem fest – azt mondja ma nincs mit festeni ha tudnók is hogyan) Tihanyi büszkén mondja hogy nem a picturából hanem börzespekulatiokból él ... – ő is nyugszik babérjain.”³⁷¹ A fiatal művészgeneráció tagjai közül Bernáth Auréllal állt szorosabb kapcsolatban. „Bernáth-tal Berlinben nyomorgó korában nagyon jóban voltam. Azóta, főleg első arriválása idején, nem sokat gondoltam rá” – írta róla egy későbbi levelében, megjegyezve azt is, hogy a még rosszabb anyagi körülmények között élő festőművész rendszeresen járt hozzájuk enni.³⁷²

Ferenczy Béni 1923 nyarán – második gyermeke, Mátyás születése előtt – elhagyta a várost. Jóllehet a nyilvános bemutatkozásra korábban kecsegtető kiugrási lehetőségként tekintett, a kilátástalanság olyan erős volt, hogy készülő kiállításának munkálatait Antal Frigyes művészettörténészre bízta, akivel a kint töltött idő alatt sokat járt össze. A német expresszionizmus legjelentősebb, Herwarth Walden által szervezett kiállítóhelyén, a Der Sturm galériájában rendezett – Bernáth Aurél és Adolf Bauer-Saar festőművészekkel közös – kollektív tárlatát nélküle nyitották meg.³⁷³ A kiállítás elsősorban Ferenczy Béni korai bécsi termését, kisméretű, fába faragott, erősen stilizált, a test felületét mértani síkokra felosztó egy- és többalakos kompozícióit mutatta be. Az életmű értékelése során ezek a faplasztikák meglehetősen vegyes elbírálás alá esnek. Hol a szobrász legértékesebb munkáiként, hol az oeuvre egységes szerkezetéből kilógó, sajátos zárványként tekintenek rá. Az 1920-as évek első felének művészi termése azonban nem hirtelen átalakulás, hanem fokozatos változás eredménye.³⁷⁴ Részben pont a német expresszionizmus és az afrikai faragványok hatására alakult ki Ferenczy művészetében ez a primitív létezés tisztaságát bemutató ábrázolásra irányuló vágy, amelyre a bemutatott plasztikák címadásai is utalnak.³⁷⁵ „Ferenczy Béni nagyfejű, rogyant tartású aktjaival mintha a Brücke-csoport szekercével metszett primitív, elementáris erejű faragványai és a klasszikus szobrászat közötti híd megépítésére tenne kísérletet” – olvasható Pataki Gábor értelmezésében, utalva Ernst Ludwig Kirchner és Erich Heckel rokon műveire.³⁷⁶ A német expresszionista alkotók az északi gótikus művészekről vették át a fafaragás technikáját, stiláris szempontból elsődlegesen az afrikai és óceáni

³⁷¹ Wilde Jánosnak Potsdamból Bécsbe, 1923. július 24. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/23

³⁷² Ferenczy Béni levele Noéminek Bécsből Budapestre, 1937. március–április. HUN-REN BTK MI MDK-C-I-217. Közölve: *Enigma* 65. 99–100.

³⁷³ *Hundert Zweihunddreißigste Ausstellung – Aurel Bernáth, Adolf Bauer-Saar, Benjamin Ferenczy.* Ausstellungskatalog. Direktion: Herwarth WALDEN. Berlin, Galerie Der Sturm, Juni/Juli 1924.

³⁷⁴ ILLYÉS Mária: Ferenczy Béni Berlinben. In: *A magyar grafika külföldön: Németország 1919–1933 | Ungarische Graphik im Ausland: Deutschland 1919–1933* Kiállítási katalógus. Szerk. R. BAJKAY Éva. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1990. 38.

³⁷⁵ *Egyszerű emberek*, 1923; *Ádám és Éva*, 1924. GENTHON 1961b 256. (Kat. 69, 73.)

³⁷⁶ PATAKI Gábor: Hidak a jövőbe – a magyar avantgárd az emigrációban. In: *Magyar Képzőművészet a 20. században.* Szerk. ANDRÁSI Gábor–PATAKI Gábor–SZÜCS György–ZWICKL András. Budapest, Corvina–Egyetemi Könyvtár, 1999. 74.

művészetből inspirálódtak. Hasonló hatásokra következtethetünk Ferenczy Béni nagyméretű, *Roland* című faszobra esetében is. A Ruland- vagy Rutland-szobrok ugyanis Észak-Németország területén a 14. századtól elterjedt kolosszális méretű fából vagy kőből durván faragott álló alakok voltak, amelyek jellemzően városaik főterein, vásárterein állottak.³⁷⁷

A modern művészeti irányzatként ismert expresszionizmus 1905 után bontakozott ki Németországban a Die Brücke művészcsoporthoz tartozók tevékenysége révén. A háborús évek alatt általánosan elfogadottá és közismertté váló stílus az 1920-as évek elejére már kifulladásra látszott, miközben a Sturm Galéria jelentősége is sokat csökkent.³⁷⁸ Az emigráns magyar képzőművészek egy nagyobb csoportjának azonban pont ekkor nyílt alkalma arra, hogy a keletről érkező művészek irányába kitüntetett figyelmet tanúsító Herwarth Walden támogatása révén kiállítási lehetőséghez jusson.³⁷⁹ Ferenczy és Bernáth mellett az expresszionizmus felé elmozduló Kádár Béla, Scheiber Hugó, Mattis Teutsch János és Bortnyik Sándor, továbbá a berlini magyar konstruktivizmus első képviselői, Moholy-Nagy László és Péri László nevével is találkozhatunk a Sturm kiállítói között. A kétfajta irány képviselői közül ez utóbbiak voltak azok, akik érdemi befolyást tudtak szerezni maguknak a nemzetközi művészeti életben. Ferenczy Béni és társai életművében a berlini periódus egy rövid és kevésbé meghatározó epizód csupán. Az ikonikus galéria 1924-ben végleg bezárta kapuit. Néhány év múlva Walden megszüntette a hozzá kapcsolódó folyóiratot is, majd Moszkvába emigrált. A szobrász Sturm Galériában rendezett kiállítása nem kavart nagy port a berlini művészeti körökben, a potsdami időszak kisméretű faplasztikai a következő évek budapesti bemutatóin is rendre elmarasztaló kritikát kaptak.³⁸⁰ Az expresszionizmus különféle megnyilvánulásai ugyanis eddigre Magyarországon is kikerültek a fősodorból.³⁸¹

---

³⁷⁷ *Roland*, 1922. GENTHON 1961b 256. (Kat. 65.) Repr.: SZM–MNG SZO, Fotóarchívum, Ltsz.: 86.

³⁷⁸ ILLYÉS 1982. 36–37.

³⁷⁹ BAJKAY 1990. 5–20.

³⁸⁰ ILLYÉS 1982. 38. Magyarországi kritikákból néhány: „*Érmeink legnagyobb része művészi alkotás, kirí e szép sorozatból a tehetséges Ferenczy Bénié Scharl Pál emlékére készült futurisztikus stíliú darabja, mint szomorú példája a művészet eltévelyedésének. Iránya eddig itthon nem talált követőre s remélhetőleg egyedülálló jelenség fog maradni hazai éremművészetünk harmonikus szép birodalmában.*” In: FALUDI Géza: Magyar orvosok újabb emlékérméi. (IV.) Numizmatikai Közöny, 23–24. 1924–1925. 24.; „*Bécsben létrejött fafaragványainak eredetiségét kedvezőtlenül befolyásolják a kubista iskola szokványos modorosságai. Úgy látszik, a művész is belátta már ennek az iskolának zsákutca-jövőjét, mert legújabb műveiben már szakít ezzel a kellemetlenül ható modorral és a régi irányokhoz kapcsolódva keresi új stílusát.*” In: [N. n.]: Ferenczy Béni és Noémi kiállítása a Nemzeti Szalonban. *Budapesti Hírlap*, 45. 1925. szeptember 20. 211. sz. 13.; „*Ferenczy Béni, a szobrász, ugyancsak új útra tért melyet a berlini „Sturm” jelölt ki számára. Régi fafaragású képmásai és fejei klasszikus szépséggel és jözansággal készültek. Ma egész csomó elnagyolt durvaságot látunk, félbemaradt félig ácsolt famunkát, indokolatlan gömböket melyeket a mester „Sirató nőnek”, sőt „Madonnáknak” nevez! Ez a szobrászat már nem is formakeresés, hanem átmenet a síkba.*” In: KÉZDI-KOVÁCS László (k.k.l.): Két Ferenczy a Nemzeti Szalonban. *Pesti Hírlap*, 47. 1925. szeptember 20. 211. sz. 9.

³⁸¹ GENTHON István: Az expresszionizmus halála. (Magyar Írás, 1925/5) In: *Kortársak szemével. Írások a magyar művészetről 1896–1945.* Szerk.: PERNECZKY Géza. Budapest, Corvina Könyvkiadó, 1967. 160–161.

6.5. Bécs másodszor

A potsdami időszak előtt íródott levelében Ferenczy még azt hangsúlyozta, hogy amennyiben tervei balul sülnének el, visszatér Pestre. Későbbi levelezőlapjai tanúsítják, hogy ezt a lehetőséget valóban fontolóra vette.³⁸² Egy 1922 nyarán kelt leveléből arra következtethetünk, hogy akkoriban egy Przemysl-émlékmű elkészítésének lehetőségében bízott, ami később megghiúsult.³⁸³ A szobrász nagyobb szabású hazai tervei sorra dőltek kútba: „*Petró [Petrovich Elek] azt ajánlotta nekem, hogy semmi esetre sem menjek haza – művészi és emberi okokból azt mondja nem érdemes ott élni ha máshol is lehet. Szóval ez nála annyit jelent, hogy édesatyám síremlékére nincs pénz.*” – olvashatjuk a szobrász levelében.³⁸⁴ Egy évvel később részt vett a Pogány Kálmán által szerkesztett *Ars Una* folyóirat elindításában, amely kijelölt célja szerint a korszak marginalizált törekvéseinek kívánt utat nyitni. „*az Ars Una a »kidobottak lapja« akar lenni, és lassan azzá fogja magát átdolgozni - nemcsak azáltal, hogy a kidobottakat fogja otthon megszólaltatni, hanem mert a »kidobottakról« fog írni. (...) Idővel tisztán teoretikus általános kulturphilosophiai és történelemelméleti cikkeket is fog hozni és a lehetőség szerint radikalizálódni fog.*”³⁸⁵ – olvasható Ferenczy 1923. októberi keltezésű levelében, melyben Mihályi Ödön segítségét kéri a felvidéki előfizetők toborzásában. A folyóirat a következő évben valóban kijutott Csehszlovákiába, ez azonban nem volt elegendő a lap fennmaradásához.³⁸⁶ Az *Ars Una* mindösszesen kilenc számot élt meg.³⁸⁷ A szerzők között olyan – Ferenczy bécsi baráti köréhez köthető – nevekkal találkozhatunk, mint Gyárfás Júlia, Hans Sedlmayr, Hans Tietze és Otto Benesch, de itt jelent meg Tolnay Károly élete első publikációja is Cézanne művészetéről.³⁸⁸ Ferenczytől két illusztrációt közölt a rövidéletű folyóirat, amelynek megszűnése hozzájárulhatott ahhoz, hogy a szobrász ismét elnapolta hazatelepedési terveit.³⁸⁹ Murádin Jenő kutatásaiból kiderül, hogy 1924-ben felmerült annak az ötlete is, hogy Ferenczy Béni Popp Aurél festőművész szatmári kerámiaműhelyében helyezkedjen el.³⁹⁰ Popp 1921-től dolgozott egy részvénytársasági alapon szervezett kerámiaműhely létrehozásán, ami néhány

³⁸² Ferenczy Béni levele Mihályi Ödönnek, 1923. október 24. Közölve: MIHÁLYI GÁBOR: Találkozás ifjú apámmal – Mihályi Ödön (1899–1999). *Kalligram*, 8. 1999. 7–8. sz. 27–28. A levélben Ferenczy bizakodva ír a hazatérés gondolatáról: „*Lesz ott talán valami munkám.*”

³⁸³ Budapesten 1932-ben avatták fel Szödy Szilárd Przemysl-émlékművét a Margit híd budai lábánál. A források szerint a szobor elkészüléséről 1927-ben született döntés, de az emlékmű létrejöttének előzményei évekkal korábbra is visszanyúlhatnak.

³⁸⁴ Ferenczy Béni levele Wilde Ferencnek, 1922. augusztus 21. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/19

³⁸⁵ Uo.

³⁸⁶ [POGÁNY KÁLMÁN]: Az *Ars Unát* beengedték Szlovenszkóba Pro domo. *Ars Una*, 1. 1924. 8. sz. 115.

³⁸⁷ BARDOLY István: Magyar művészeti folyóiratok repertórium I. – *Ars Una. Ars Hungarica*, 26. 1998. 1. sz. 143–152.

³⁸⁸ TOLNAY Károly: Cézanne történeti helye. *Ars Una*, 1. 1924. 6. sz. 205–226.

³⁸⁹ Ferenczy Béni: A haldokló Ady. *Ars Una*, 1. 1923. 3. sz. 74.; Ferenczy Béni rajza. *Ars Una*, 1. 1924. 8. sz. 30.

³⁹⁰ MURÁDIN 1987. 55.

éven keresztül működött kisebb-nagyobb sikerekkel. Mikor tervbe került a művészi porcelángyártás ötlete, a sajtóban élénk visszhangot kapott a szokatlan kezdeményezés. Ferenczy Béni a nagyváradi művészeti főfelügyelő, Marcus Stefan javaslatára adta be jelentkezését hozzátartozói közvetítésével. Mivel a szobrász németajkú felesége és gyermekei gyakorta időztek ebben az időben Fialka Olga nagybányái otthonában, továbbá ikertestvére is Romániában élt, az erdélyi letelepedés a családi élet szempontjából is kedvezőnek ígérkezett. Ferenczy Noémi és akkori férje, Krizsán Sándor újságíró 1924 októberében kereste meg levélben a szatmári műhely vezető festőt, aki azonban addigra belebukott vállalkozásába. A szobrász jelentkezését így sajnálkozó hangvételű válaszlevélben kényszerült visszautasítani. Ferenczy Béni e térség felé irányuló mozgolódását jelzi az is, hogy a romániai magyar avantgárd első magyar irodalmi és művészeti szemléje, a *Periszkóp* folyóirat illusztrációi között két ízben is helyet kaptak szobrainak reprodukciói.³⁹¹ Azonban a hazai progresszív körök erdélyi hátszaga sem bizonyult hosszú életűnek: a *MA* örökségét továbbvivő emigrációs művészet helyi megjelenését biztosító kiadvány mindössze két évben, 1925-ben és 1926-ban jelentkezett lapszámokkal.

„Lehet, hogy Bécs is el van rontva mióta Schlosser ült Dvorzak székébe – de annyira mint Pest mégse, főleg az eszközök mégis milyen gazdagok és mennyivel több a lehetőség és a kifelé vezető vonal.” – olvasható a szobrász 1922 végén írt levelében.³⁹² Az idézetből áradó optimizmus ellenére beilleszkedése a bécsi művészeti életbe újabb hosszú, kudarcokkal teli éveket vett igénybe. Miután Ferenczy Béni visszatért Bécsbe, keserű bábszínház tapasztalatait felhasználva részt vett a *Gong Theater* alapításában.³⁹³ A társulat első bemutatójára 1924 áprilisában került sor.³⁹⁴ A színház működése idején Ferenczy marionettfigurákat, magyar pályatársa, Gergely Tibor pedig kosztüm- és díszletterveket készített a társulat számára. A bő egy évig működő színház több expresszionista marionettelőadást is tartott, tevékenységükről azonban meglehetősen kevés információval rendelkezünk.³⁹⁵

---

³⁹¹ Ferenczy Béni: Szobor. *Periszkóp*, 1. 1925. 2. sz. o. n.; Ferenczy Béni: Férfi fej. *Periszkóp*, 2. 1926. 1. sz. o. n.

³⁹² Wilde Ferencnek Potsdamból Budapestre, 1922. december 31. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/21

³⁹³ Király Flóra kutatásai szerint a szobrász mellett még bizonyos Holzer-Koppel és Steiner neve tűnik fel az alapítók között. In: KIRÁLY 2013. 68.

³⁹⁴ VÁRHELYI Vanda: Ferenczy Béni Bécsben. In: *A magyar grafika külföldön: Bécs 1919–1933 | Ungarische Graphik im Ausland: Wien 1919–1933* Kiállítási katalógus. Szerk. R. BAJKAY Éva. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, [1982.] 25.

³⁹⁵ SZEREDI Merse Pál–GALÁCZ Judit: Párhuzamos avantgárdok Bécsben: Látlelet Kassák és Kiesler kooperációjának hiányáról. In: *József Attila, Bécs és a századelő művészete*. Szerk. GINTLI Tibor–PESTI Brigitta–TVERDOTA György–VERES András. Budapest, L'Harmattan, 2020. 197–212.

A Kelet- és Nyugat-Európai avantgárd kapcsolódásának egyik legjelentősebb műhelye a Ma folyóirat szerkesztősége volt Kassák Lajossal és a köré tömörülő magyar emigránsokkal. Bár a szobrász régi barátai között többen mozogtak a kör holdudvarában, köztük Bernáth Aurél, Nemes Lampérth József és a Nyolcak egykori alkotói, arról nincs tudomásunk, hogy Ferenczy a bécsi emigráció éveiben bármilyen kapcsolatban állt volna a csoportosulással. A szobrász és a Kassák-kör közötti távolságtartást elsődlegesen az eltérő művészeti elvekből érdekes eredeztetni. Kassák ugyanis „a mindig valami újat” elvét követte, míg Ferenczy Béni szobrai még kubisztikus stílus kísérletei során is szoros rokonságot mutattak az antik és középkori plasztikai előképekkel, a konstruktivista törekvések pedig meglehetősen távol álltak tőle.³⁹⁶ Baloldaliságuk ellenére politikai állásfoglalásukban is komoly ellentétek álltak fent. Míg Ferenczy Béni évekkorábban teljes mellszéleséggel támogatta a Tanácsköztársaság kultúrpolitikáját, addig Kassák – bár szintén vállalt hivatalos tisztséget a kommün idején – lapját határozottan távol tartotta az államhatalom befolyásától, elutasítva a Kun Béla által diktált feltételeket.³⁹⁷ Kassák konfliktusa a kommünrel nyílt szakítással zárult, miután úgy döntött, hogy megtartja az általa képviselt magyar avantgárdot az ellenkultúra kategóriájában. Bécsi tevékenysége a nemzetközi művészeti törekvések kiemelkedő teljesítménye, mindazonáltal – Forgács Éva szavaival élve – az, hogy „*bécsi emigrációjában kiadott folyóiratát integrálta a kortárs európai avantgárd kultúrájába, bizonyos fokig illuzórikus volt, mert nem a magyar kultúra került általa kapcsolatba Európával, hanem egy maroknyi, emigrációban élő avantgárd művész – még kisebb számú otthon élő művész képviselőiben – egy maroknyi más országbeli művésszel.*”³⁹⁸ Kassákhhoz hasonlóan az 1920-as évek közepén sokan tértek vissza Budapestre, ahol az ellenkultúra résztvevői csupán szűk körben, éber cenzúra mellett lavírozva tudtak érvényesülni. Eddigre azonban a nemzetközi lehetőségek is beszűkültek. A bécsi politikai irányítás is egyre kevesebb hajlandóságot mutatott a nemzetközi avantgárd irányzatok támogatására, a rendelkezésükre álló forrásokat inkább népművelésre és propagandisztikus célok megvalósítására fordították.³⁹⁹ Ebből kifolyólag az olyan új mozgalmak képviselői is, mint például a Neue Sachlichkeit inkább Párizs és Berlin irányába próbálták megerősíteni kapcsolataikat.

---

³⁹⁶ A szobrász 1920-as évek közepén készült alkotásaira is nagy hatást gyakorló festő barátjának, Perlrott Csaba Vilmosnak a felesége Gráber Margit ekként nyilatkozott Kassák művészeti elveiről: „*Csák valami újat*», mondogatta. *Én azonban átláttam, hogy ez nem lehet kiindulási pont, inkább végcél.*” Forrás: GRÁBER 1991. 7.

³⁹⁷ FORGÁCS Éva: Kultúra a senkiföldjén – Avantgárd a magyar kultúrában. In: *A második nyilvánosság – XX. századi magyar művészet.* Szerk. Hans KNOLL. Budapest, Enciklopédia Kiadó, 2002. 23–24.

³⁹⁸ FORGÁCS 2002. 28–29.

³⁹⁹ VASOLD 2020. 446.

A rövidéletű Gong Theater és a sikertelen budapesti, illetve romániai próbálkozások mellett a berlini időszakot követő években csupán néhány szórványos portrémegrendelés futott be Ferenczyhez. A fejszobrok nagyobbik hányada legalább reprodukcióról ismert, egy részükről azonban csak írott források alapján van tudomásunk. Az ábrázoltak köre jellemzően Ferenczy Béni barátai és családtagjai közül, illetve ismerősi körének tágabb kapcsolati rendszeréből kerültek ki.⁴⁰⁰ Ezeket a munkákat saját és családja anyagi szükségleteinek kielégítése érdekében időről-időre nagyobb szabású plasztikai megrendelésekkel egészítette ki, melyekre ugyancsak a baráti társaság segítsége révén tett szert. Folyamatos jelleggel vállalt kisebb-nagyobb munkákat Magyarországon, Csehszlovákiában, Németországban és Olaszországban. Volt, hogy akár három-négy különböző helyi illetőségű megrendelése is futott párhuzamosan, ami nem csupán a munka megszervezését, de az anyagi haszon realizálását is nagyban nehezítette. A kifizetések ugyanis szinte állandó jelleggel csúsztak, és előfordult, hogy a devizaárfolyam nagyiramú változása miatt idő közben elértéktelenedett az előre megbeszélte összeg. A Genthon-féle oeuvre jegyzék szerint 1925-ben Ferenczy Béni egy olaszországi „Appiano di San Michele“ helymegjelölésű várkápolna külső falára készített márvány síremléket.⁴⁰¹ A szobrász 1925-ös leveleiből – melyek a relief anyagául szolgáló márványlap beszerzéséről szólnak – kiderül, hogy a megbízó Dr. Karl Graf Khuen-Belasi volt, akivel Wilde Jánoson keresztül ismerkedett meg. A lelkes műkedvelő hírében álló gróf Dvořák tanítványa és nagy tisztelője volt.⁴⁰² Az elkészült síremléket sajnos reprodukcióról sem ismerjük, azt azonban tudjuk, hogy a munkától Ferenczy sokat remélt, legalábbis erre utalnak levelezésének homályos

---

⁴⁰⁰ A portrék készítésük sorrendjében: *Szegedi Lukács József*, 1925; *Lessner Sámuel*, 1925; *Tessitori Nóra*, 1925; *Gerhart Frankl*, 1926; *Vavrecka Hugó*, 1926; *Wilde János*, 1927; *Ljena Grabenko*, 1927; *Yvonne*, 1927; *Dr. Gross*, 1927; *Kuck tábornagy*, 1928; *Albert Herz*, 1928; *Hermann Rosenberg*, 1929; *Hellerné*, 1929; *Schönberger Margit*, 1930; *Silbermanné*, 1931. GENTHON 1961b 257–258. (Kat. 85, 86, 87, 94, 95, 98, 99, 100, 101, 110, 111, 112, 115, 116, 129, 135.)

⁴⁰¹ *Síremlék*, 1925. (Appiano di San Michele, a várkápolna külső falába illesztve.) GENTHON 1961b 256. (Kat. 81.)

⁴⁰² Gr. Karl Khuen-Belasi [Khuen-Lützow] (1879–1963) 1888–1896 között a bécsi Theresianum növendéke volt, majd jogi doktorátust szerzett a bécsi egyetemen. 1924-ben Budapesten vette feleségül Nora Sarah Karola von Lützowot, Biba grófnőt (1891–1945). Khuen-Belasi Max Dvořák egyik legjobb barátja volt, a művészettörténészt az ő grusbachi kastélyában érte a halál. Végrendeletében Khuen-Belasit nevezte meg kiskorú gyermekei gyámjává. Wilde János Dvořák révén ismerkedett meg vele és Biba grófnővel, személyükben nagyvonalú pártfogóra lett. Forrás: *Enigma* 84. 128. A dél-tiroli Szent Mihály di Appiano-ban több vár és kastély is található. Király Flóra szakdolgozatában a Gandegg-várat jelöli meg a dombormű célhelyeként. Ferenczy Béni valóban innen keltezte 1925 novembere és 1926 februárja között írt leveleit. A reliefet ugyanis helyben faragta ki, miközben családjával együtt a Gandegg várban, a gróf dél-tiroli birtokán, töltötte 1925–1926 telét. Ettől függetlenül könnyen elképzelhető, hogy a jegyzékben fellelhető síremlék egy másik várkápolnához köthető, mégpedig Dél-Tirol egyik legjobb állapotban fennmaradt gótikus kastélyához, a Schloss Englar épületéhez, amely a Gandegg-vártól csupán néhány száz méterre fekszik. Ezt a felvetést erősíti, hogy a kastélyhoz egy Szent Sebestyénnek szentelt gótikus kápolna is tartozik. A birtok a mai napig, immáron 400 éve van a Khuen-Belasi család tulajdonában, az épület ma hotelként funkcionál. Sajnos ezidáig többszöri megkeresésemre sem érkezett tőlük válasz. (Hotel B&B Castle Englar - San Michele, Appiano: <https://www.schloss-englar.it/en>; info@schloss-englar.it)

sorai, miszerint távoli tervei ezer más dolog mellett a relief sikerétől függnék.⁴⁰³ 1926-ban készült el a szobrász *Magvető* kisplasztikája, amely szabadkőműves szimbólumrendszerbe illeszkedő témája okán arra enged következtetni, hogy a helyi páholytagokkal is aktív kapcsolatot tartott fent.⁴⁰⁴ A két világháború között – a páholyok működésének betiltása után – a magyar szabadkőművesség központja is Bécsbe helyeződött át.⁴⁰⁵ Bár Ferenczy Béni ezirányú bécsi tevékenységével kapcsolatban nem állnak rendelkezésünkre további források, a szobrász néhány negyvenes években írt leveléből egyértelműen következtethetünk a társasághoz fűződő múltbeli, és a második világháború alatt is aktív tagságára.⁴⁰⁶

„*A jövő képe ugyan nem tiszta még – de valahogy nyugodtabb mint ezelőtt volt*” – írta Ferenczy Béni 1924 decemberében.⁴⁰⁷ Karrierjének alakulását az elkövetkező években valóban egy lassú, de egyenletes emelkedés jellemezte. Ugyan Bécsben maradt, de továbbra is tudatos nyitásokat tett a budapesti művészeti élet irányába. 1925 márciusában vendégtagként állított ki a KUT (Képzőművészek Új Társasága) művészcsoport második tárlatán. Műveiről a hazai kritikák kitüntető figyelemmel írtak.⁴⁰⁸ Az év szeptemberében pedig ikertestvérelével együtt mutatott be gyűjteményes kiállítást a Nemzeti Szalon termeiben.⁴⁰⁹ Érdekes adalék, hogy a Szalon katalógusaiban a soron következő kiállításokat hirdető szekcióban a következőképpen harangozták be a tárlatot: „*Előkészületben: néhai Ferenczy Károly művész árváinak gyűjteményes kiállítása.*”⁴¹⁰ A festő-apa neve a jelek szerint még mindig kiemelt ranggal ruházta fel az akkor már 36. életévüket taposó „árvákat”. A kiállítást mindazonáltal kedvező kritika fogadta, mely Ferenczy Bénit egy még útkeresés időszakában járó, de komolyan veendő

---

⁴⁰³ Wilde Ferencnek Olaszországból Budapestre, 1925. november. SZM-KEMKI ADK Ad/200151-1979/28

⁴⁰⁴ *Magvető*, 1926. GENTHON 1961b 257. (Kat. 90, 91.)

⁴⁰⁵ KONTHA 1979. 157.

⁴⁰⁶ Festő barátjához írt levelében Ferenczy Béni arról ejt szót, hogy egy ismerőse meglátta a lakásában a társaság egyik köriratát. „*Persze mai napig sem tudom – hogyan van ez nyíltan vagy titkon szabad Kőműves az ember?*” Ferenczy Béni keltezetlen levele Perlrott Csaba Vilmosnak, 1945 után. MTA Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye MS 5467/63-64.

⁴⁰⁷ Ferenczy Béni levele a Wilde-testvéreknek és Gyárfás Júliának Nagybányáról Budapestre, 1924. december 27. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/26. – 1924-ben egy ideig a szobrász ikertestvére is Bécsben tartózkodott, miután meghívást kapott a Sezession épületében megrendezett 1924-es nagyszabású nemzetközi kiállításra. A tárlaton két magyar művész szerepelt, de a katalógusban egyiknél sem az eredeti nemzetiség került feltüntetésre. Czöbel Bélára berlini, Ferenczy Noémire román művészként hivatkoztak. Bár ismereteink szerint ezt a hosszabb tartózkodást leszámítva Noémi csak rövidebb látogatásokat tett fivérénel, az 1920-as években mind Berlinben, mind Bécsben elismert, rendszeresen kiállító művésszé vált, aki otthonosan mozgott a helyi művészeti körökben.

⁴⁰⁸ Többek között: SZOKOLAY Béla: A K.U.T. második kiállítása a Szalonban. *Magyarság*, 6. 1925. február 28. 48. sz. 11.; ELEK Artúr: Két kiállítás. I. A Képzőművészek Új Társasága. *Az Ujság*, 22. 1925. március 1. 49. sz. 13.; SZÉKELY Miklós: Kiállítások. *Napkelet*, 3. 1925. 4. sz. 402.; KÉZDI-KOVÁCS László (Kézdi): A „Kut” műkiállítása. (Ultra-képek a Nemzeti Szalonban.) *Pesti Hírlap*, 48. 1925. február 28. 48. sz. 8.

⁴⁰⁹ *Nemzeti Szalon* 1925b

⁴¹⁰ *A XLV-ik csoportkiállításnak katalógusa: Philipp Bauknecht, Baán-Kuszka Lili, Bohuniczky Endre, Hellebranth Berta, Hellebranth Ilona, Leidenfrost Pál művei.* (A Nemzeti Szalon 338. kiállítása) 1925. szeptember 6–15. Kiállítási katalógus. Budapest, Nemzeti Szalon, 1925.

szobrásztehetségként értékelte: olyan elmélyedő, igazi művészként, akitől még sokat várhat a magyar plasztika.⁴¹¹ Mikor 1926 nyarán sor került a KUT újjászervezésére, az addig meghívottként kiállító művészek egy részét törzstagga nyilvánították, köztük a Ferenczy ikreket is.⁴¹² A csoportosulás azévi kiállításán Ferenczy Béni fa domborműveket és Christa Winsloe portréját mutatta be.⁴¹³

Ferenczy Béni 1925 és 1926 között főként magyarországi kiállításokon szerepelt műveivel, az első komoly bécsi bemutatkozására csak 1927-ben került sor, mikor felvették a Hagenbund művészársaság rendes tagjai közé. Ugyanekkor került fel a taglistára Lesznai Anna és Gergely Tibor neve is.⁴¹⁴ A magyar tagok bekerülését Mayer-Marton György közbenjárása segíthette. A győri festőt ugyanis 1924 végén választották be a vezetőségbe, ahol aztán ő látta el a főtitkári teendőket. Ferenczy Béni lazán, de több irányból is kapcsolódott a társasághoz. Lesznaival a Vasárnapi kör és báró Hatvany Lajos révén kötött ismeretséget, Gergely Tiborral pedig a rövid életű Gong Theaterben dolgoztak együtt.⁴¹⁵ Nem elképzelhetetlen azonban az sem, hogy Derkovits Gyulához fűződő kapcsolata révén került a szervezet homlokterébe. A festő 1923 júniusa és 1926 januárja között tartózkodott az osztrák fővárosban, 1924-ben szintén Mayer-Marton révén négy nagyméretű olajképpel vendégeskedett a Hagenbund az évi kiállításán, majd a rákövetkező évben önálló kiállítása is nyílt a Weihburg-Galerie belvárosi helyiségeiben. Az ott kiállított közel félszáz műből ismereteink szerint elsődlegesen a festő bécsi barátai vásároltak.⁴¹⁶ Derkovits özvegyének visszaemlékezéséből úgy tudjuk, hogy

---

⁴¹¹ LIPPAY Gyula: Ferenczy Noémi és Ferenczy Béni – kiállítás a Nemzeti Szalonban. *Színházi Élet*, 15. 1925. 40. sz. 46.; KOMOR 1925. 99.; (m. o.): Ferenczy Béni és Noémi együttes kiállítása a Nemzeti Szalonban. *Ország-Világ*, 46. 1925. 39. sz. 325–326.; (K. N.): Ferenczy Béni és Ferenczy Noémi kollektív kiállítása a Nemzeti Szalonban. *Ujság*, 1. 1925. március 12. 58. sz. 24.

⁴¹² [N. n.]: Újjászervezték a Képzőművészek Új Társaságát. *Az Est*, 17. 1926. július 23. 164. 7.; KOPÓCSY Anna: *A Képzőművészek Új Társasága, KUT (1924–1950)*. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem – Művészettörténeti Doktori Iskola, 2008. URL <http://doktori.btk.elte.hu/art/kopocsyannamaria/diss.pdf> (Letöltve 2021. 11. 24.) 25.

⁴¹³ *A Képzőművészek Új Társaságának (KUT) III. nagy kiállítása*. (Az Ernst Múzeum LXXXII. kiállítása.) 1926. március–április. Kiállítási katalógus. Budapest, Ernst Múzeum, 1926. A sajtóban: ELEK 1926. 760–761.; YBL Ervin: A tavaszi évad képzőművészeti eseményei. *Budapesti Szemle*, 1926. 204. kötet, 590. sz. 149. 142–154.; FERENCZY Béni: W. Ch. képmása. Repr.: *Magyar Művészet*, 2. 1926. 138.; OROSZLÁN Zoltán: Kiállítások. *Protestáns Szemle*, 35. 1926. 5. sz. 349.

⁴¹⁴ Korábban Mayer-Marton György mellett Simay Imre és Kövesházi Kalmár Elza szerepelt csak a magyar művészek közül a taglistán. A művészcsoport kutatását nagyban megnehezíti, hogy a szövetség iratanyaga a háborúban megsemmisült. A Hagenbund kutatásával, katalógusainak összegyűjtésével Ausztriában eleinte csak magángyűjtők foglalkoztak. A tudományos feldolgozás gondolata először 1970-ben, a bécsi Történeti Múzeumban merült fel. Az első komolyabb kiállítást a témában a Belvedere által valósult meg 1993-ban, 2014-ben pedig már egy átfogó, nagyszabású tárlattal jelentkeztek. A kiállításához kapcsolódó komoly tudományos munka eredményéről az azt kísérő közel 450 oldalas katalógus tanúskodik: *Hagenbund* 2014.

⁴¹⁵ A művésznő és a báró unokatestvéri vérései kapcsolatban álltak egymással.

⁴¹⁶ A Galíciából származó Schwarzwald házaspár jó hírnevet szerzett magának. Mindketten Bécsben és Zürichben tanultak. Hermann Schwarzwald az osztrák pénzügyi stabilitás vezetője, gazdag bankszakember volt, aki biztosította a női emancipációért küzdő, reformpedagógus felesége iskoláinak, vendégházainak, illetve szalonjainak működését.

Ferenczy Béni maga is részt vett a kiállítás megnyitóján, ahová elvitte magával Balázs Bélát is, aki a művész feleségéről készül sapkás női fejét ábrázoló portréval gazdagította gyűjteményét.⁴¹⁷ A festő életrajzának különféle változataiban rendre találkozni azzal az állítással, miszerint Derkovits számára Bécsben sokat jelentett Ferenczy Béni támogatása. A szobrász révén ismerkedett meg Eugenie Schwarzwaldal, aki előszeretettel támogatta a fiatal tehetségeket.⁴¹⁸

Bár ez az időszak jelentős fellendülést hozott Ferenczy pályáján, azt fontos leszögezni, hogy a Hagenbundhoz fűződő tagsága önmagában nem nyújtott kitüntetett pozíciót a bécsi kortárs művészeti életben. A mérsékelt modern, jellemzően figuratív tendenciákhoz kötődő csoportosulás más szervezetekkel ellentétben az emigráns jelentkezőket és a női képzőművészeket egyaránt meglehetősen nyíltsággal fogadta. Ez már csak azért is nagy jelentőséggel bírt, mivel a fiatal magyar művészeknek már a dualizmus alatt is nehéz volt bejutniuk az új bécsi szervezetekbe, hiszen a monarchián belüliként is ellen- illetve kívülállónak számítottak.⁴¹⁹ A kutatás legfrissebb adatai szerint a több mint száz tagot számláló Hagenbundhoz összesen 252 kiállítás kötődött, amelynek őszi és tavaszi seregszemléin kiállításoként átlagosan 150 művet mutattak be.⁴²⁰ Ferenczy mindössze két kiállításukon szerepelt.⁴²¹ 1927-ben, csatlakozása évében a Künstlerbund Hagen 54. kiállításán egy *Anya és gyermeke* című fareliefet, egy női bronzportrét és érmekeket állított ki.⁴²² Az együttműködés azonban nem bizonyult túl szorosnak, a csoportosulás következő bemutatóin a közönség már nem találkozhatott a magyar művész munkáival. Bár 1931 nyarán Ferenczynek lehetősége nyílt a legjelentősebb modern művészek között szerepelnie a társasággal szoros együttműködésben álló Neue Galerie *Österreichische und deutsche Gegenwartskunst* kiállításán, legközelebbi és egyben utolsó bécsi csoportos kiállítása a Hagenbund utolsó, 1937-es tárlata volt.⁴²³

Forrás: BAJKAY Éva: A művész identitáskeresése Bécsben. In: *Derkovits – A művész és kora*. Kiállítási katalógus. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2014. 70.

⁴¹⁷ DERKOVITS Gyuláné: *Mi ketten – Emlékezés Derkovits Gyulára*. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1954. 44.

⁴¹⁸ BAJKAY 2014. 73.

⁴¹⁹ Éva BAJKAY: Ungarn im Hagenbund, Hagenbund in Ungarn. In: *Hagenbund* 2014. 317. – Ebben az időszakban a magyar művészek közül Simay Imre és Kalmár Elza nyert tagfelvételt a frissen megalakult művésztársaságba. Lsd. BAJKAY Éva: A szecesszió és az art deco között – Kövesházi Kalmár Elza és Simay Imre. / *Zwischen seession und art deco – Elza Kövesházi Kalmár und Imre Simay*. In: *Hagenbund* 2015. 16–39.

⁴²⁰ BAJKAY Éva: Egy közép-európai művész hálózat. *Új művészet*, 26. 2015. 1–2. sz. 12–14.

⁴²¹ Peter CHRASTEK: *Hagenbund und seiner Künstler: Wien 1900–1938*. Wien, Wien Museum, 2016. 59.

⁴²² Katalog der 54. Ausstellung – Hagenbund. Wien, Verl. des Künstlerbundes Hagen, 1927. (Kat. 47.)

⁴²³ *Oesterreichische und deutsche Gegenwartskunst*. Wien, Neue Galerie, 1931. (Archiv Neue Galerie NR.: 433/1-2.) <https://digitale-bibliothek.belvedere.at/viewer/image/1436186483907/1/-/> (Letöltve 2023. 04. 18.) – A kiállításán a következő alkotók művei szerepeltek: Herbert Boeckl, Lovis Corinth, Anton Faistauer, Béni Ferenczy, Johannes Fischer, Gerhart Frankl, Albert Paris Gütersloh, Ludwig Heinrich Jungnickel, Gustav Klimt,

Az 1927–1930 közötti időszakból szinte egyáltalán nem maradtak fenn levelek, de tudjuk, hogy Ferenczynek ekkorra sikerült helyet szorítani magának a bécsi művészeti élet körforgásában, és ezek az évek hozták el számára – ha csak időszakosan is – a várva várt nagyszabású megrendeléseket. 1928-ban megbízást kapott Egon Schiele és felesége síremlékének elkészítésére a művész halálának tizedik évfordulója alkalmából.⁴²⁴ Az emlékmű közösségi felajánlásból megvalósuló anyagi fedezetére a Neue Galerie és a Hagenbund közös rendezvény keretében hirdetett gyűjtést.⁴²⁵ Hogy miként jutott Ferenczy Béni egy ilyen jelentős nemzeti megbízáshoz, és miért nem egy osztrák művészt ért a megtiszteltetés, arra nehéz egyértelmű választ találni.⁴²⁶ Az osztrák sajtóanyag tanulmányozása során arra jutottam, hogy a munkára nem írtak ki nyilvános pályázatot, tehát a szobrász egyenes megbízás révén juthatott a megrendeléshez, amit nagyszerű kőfaragó tudása mellett elsősorban művészettörténészekből álló baráti körének köszönhetett. Ismeretes, hogy a mészkőbe faragott sztélé készítését egy a festő halálának évfordulójára készített 1928-es Schiele-emlékérmé készítése előzte meg, melynek előlapján a festő profilportréja kapott helyet.⁴²⁷ Ezt a munkát valószínűleg nem megbízásra, hanem saját indíttatásra készítette el a szobrász, és talán hozzájárulhatott ahhoz, hogy személyére felhívja a Schiele emlékérv szervezőinek a figyelmét. Ferenczyt a társasághoz több szalon is fűzte ismeretség. 1927-ben a bécsi *Gesellschaft zur Förderung moderner Kunst* felkérésére részt vett egy a műalkotások kialakulását dokumentáló kiállításon (*Das Werden eines Kunstwerkes*), ahol két fadomborművet és egy faszobrot mutatott be a hozzájuk készített vázlatok felsorakoztatásával.⁴²⁸ Ugyanez a szervezet hívta fel a figyelmet 1928-ban a sír rossz állapotára, és kezdeményezte a méltó síremlék felállítására irányuló gyűjtést. A társaság tagja volt többek között Hans Tietze, Franz Martin Haberditzl és Emil Frankl, a szobrásszal jó barátságot ápoló Gerhart Frankl festőművész édesapja. Ferenczy Hans Tietze mellett távolabbi kapcsolatban állt Otto Nirensteinnel is, aki amellet, hogy tagja volt a Hagenbund

---

Oskar Kokoschka, Alfred Kubin, Franz Lerch, Max Liebermann, Georg Merkel, Morgner (?), Emil Nolde, Sergius Pauser, Gottfried Richter, Egon Schiele, Max Slevogt.; Katalog der 74. Ausstellung – Hagenbund. Wien, Verl. des Künstlerbundes Hagen, 1937.

⁴²⁴ (m. c.): Ein Grabdenkmal für Egon Schiele. *Der Tag*, 8. Nr. 2432. (31. Oktober 1929.) 3.

⁴²⁵ BAJKAY 2014b 322.

⁴²⁶ Kutatásaim során kapcsolatban kerültem a bécsi Belvedere és Leopold Museum, továbbá az Otto Kallir (Otto Nirenstein) hagyatékát kezelő New York-i Kallir Research Institute munkatársaival, ami nagyban segítette a szobrász kapcsolati hálójának rekonstruálását. A megrendeléssel kapcsolatban azonban nem sikerült közelebbi információhoz jutnom. Érdekeség azonban, hogy a festő halála utáni évben Josef Hoffmann osztrák építész is készített tervet Egon Schiele síremlékére: <https://stiftungsammlungkamm.ch/werk/hoffmann-josef-entwurf-grabmal-egon-schiele/> (Letöltve 2023. 04. 18.)

⁴²⁷ *Egon Schiele*, 1928. TÓTH 2016. 44. (Kat. 27.)

⁴²⁸ *Anyá gyermekével*, 1926. GENTHON 1961b 257. (Kat. 89.) Repr.: Diogenes, 1927. június 11. 17. Lásd: Károly KÓKAI: Vier Jahrzehnte Migration. Der Künstlerbund hagen und seine Künstler. In: *Hagenbund* 2014. 392; GENTHON 1961a 248.

igazgatótanácsának, központi szerepet töltött be annak az emlékiállításnak a megszervezésében is, melyet a Neue Galerie és Hagenbund közösen rendezett az osztrák festő halálának 10. évfordulója alkalmából. Ferenczy édesanyjával folytatott levelezéseiből úgy tudjuk, hogy a dombormű kifaragásához szükséges kőanyagot 1929 elején kapta meg.⁴²⁹ A síremlék felavatására pedig 1929. október 31-én került sor a bécsi Ober Sankt Veit-i temetőben.⁴³⁰

A szobrász az 1920-as évek második felére felhagyott a kubisztikus stíluskísérletekkel, és visszatért az ókori görög szobrászaton nyugvó klasszikus szépségideálok követéséhez. A korszakhoz kötődő legjelentősebb műveit kőbe faragta. Ide sorolódna 1928 és 1929 során készített köreliefjei, melyek az elérhető források szerint az 1924-es német stabilizációkor Berlin mellett meginduló nagy funkcionalista építkezések alkalmával készült grünewaldi lakótelep egyik házáat díszítették. A reliefeknek mára nyoma veszett, csupán reprodukcióról ismerjük őket.⁴³¹ Illyés Mária kutatásai alapján ezt a meglehetősen modern szellemben épült telepet a Bauhaus kollektívája tervezte, a házak reklámgrafikáiért pedig Moholy-Nagy felelt. A művészettörténész szerint ő vonhatta be Ferenczyt a szobrászi dekorációs munkákba.⁴³² Más forrásból azonban nincs semmi nyoma annak, hogy Ferenczy Béni és Moholy-Nagy László kapcsolatban álltak volna. A szobrász plasztikai látásmódja ráadásul egészen más utakon járt a weimari iskolához képest. Ennek ellenére nem elképzelhetetlen, hogy fennállt valamiféle összeköttetés, amit talán Ferenczy Béni és Bernáth Aurél berlini időszak alatt érlelődő barátságára érdemes visszavezetni. Bernáth 1921 októberétől Bécsben élt, ahol csontfaragásból tartotta fenn magát, majd egy évre rá költözött Berlinbe, ahol eleinte Moholy-Nagy Lászlónál lakott.⁴³³ Ugyanebben az időszakban Ferenczy Bénével is szoros baráti viszonyt tartott fenn. A kutatást nehezíti, hogy a plasztikák egykori elhelyezése nem ismert. Berlin Grünewald negyedében ma elit villák állnak, munkás lakótelep létezéséről nincs tudomásunk. Az elérhető források szerint a domborművek egy bizonyos Villa Remack vagy Villa Remak falára készültek, a művész visszaemlékezése alapján egy esernyőgyár tulajdonosának megrendelésére. Ebből kifolyólag nem elképzelhetetlen, hogy valójában nem egy lakótelep épületeit, hanem a jómódú megrendelő villáját díszítették a reliefek. A fennmaradt

---

⁴²⁹ Ferenczy Múzeum Adattára 130-1974-F; 131-1974-F; 132-1974-F. Részletek közölve: VÁRHELYI 1982. 24–25.

⁴³⁰ A síremlék és elhelyezésének adatai: Grabmal von Edith und Egon Schiele, 1929, Ober Sankt Veiter Friedhof, Wien, Gruppe B, Reihe 10, Nummer 15-16. Felavatással kapcsolatos források: [N. n.]: Egon Schiele-Grabmal. *Arbeiter Zeitung*, 42. Nr. 299. (29. Oktober 1929.) 7.; [N. n.]: Grabmalweihe für Egon Schiele. *Arbeiter Zeitung*, 42. Nr. 302. (1. November 1929.) 8.; [N. n.]: Egon Schiele-Grabmal. *Wiener Zeitung*, 226. Nr. 251. (29. Oktober 1929.) 4.; [N. n.]: Ein Grabmal für Egon Schiele. *Salzburger Volksblatt*, 59. Nr. 252. (2. November 1929.) 7.

⁴³¹ *Tevékeny élet*, 1929; *Szemlélődő élet*, 1929. (Berlin Grünewald, Remack-ház) GENTHON 1961b 257. (Kat. 105, 106.) Repr.: SZM-MNG SzOÉT Fotóarchívum, Ltsz.: 106, 502, 503, 2345.

⁴³² ILLYÉS 1982. 39.

⁴³³ *Enigma* 65. 99–100.

fotográfiaiknak hála tudható, hogy Ferenczy Béni a szobrászat Michelangelo óta kedvelt témáját a *Tevékeny- és Szemlélődő életet* megtestesítő csoportkompozícióit a Schiele-síremlék stílusában alkotta meg, akárcsak azt az *Anya és gyermeke* bronzdomborművet, amely a döblingi temető egyik sírjára került 1929-ben.⁴³⁴ A rákövetkező évben Ferenczy kőbe faragott *Térdeplő* című női aktját állították fel a meidlingi munkás-kertészeti telepen, ezúttal körplasztikába ültetve át az életmű jellegzetes, de alapvetően rövid periódust képviselő „kőkorszakát”.⁴³⁵ Ferenczy Béni monumentális hatású, hűvös realizmussal felruházott 1920-as évek végén készített kő kompozíciói már egy új, átmeneti szakaszt képviseltek, megelőlegezve az érett korszak jellemző stílusjegyeit. Ide sorolhatók azok az intimebb hangvétellű fafaragványok is, melyeket Ferenczy megrendelésektől függetlenül, saját intuíciói alapján készített. E műtárgycsoport különösen érzékeny megfogalmazású darabja az a tölgyfából faragott *Kislányakt*, melynek modelljéül a művész leánya szolgált.⁴³⁶

Ferenczy kiállításokon való szereplései szépen jelzik az osztrák művészeti életben betöltött szerepének csúcspontját és fokozatos lemorzsolódását. Hogy ebben a felívelőnek mondható időszakban kevésbé foglalkoztatta a hazatérés gondolata, jelzi, hogy a tisztújítás előtti 1926-os tárlat után legközelebb csak 1929-ben szerepelt a Képzőművészek Új Társaságának kiállításán egy plakettekből álló sorozattal.⁴³⁷ Talán eddigre vált világossá, hogy a Schiele-síremlék megrendelése által keltett hullámot nem áll módjában látványosan meglovagolni. Az életmű tanúsága szerint ugyanis a nagy állami megbízások továbbra is elkerülték a művészt. Leveleiből tudható, hogy 1930-ban a bécsi osztrák-magyar haditengerészet emlékművére készült pályázni, ismereteink szerint azonban az általa készített terveket végül be sem nyújtotta a szoborbizottságnak. Az emlékmű elkészítésére Hermann von Heller és Hans Schwathe kapott megbízást.⁴³⁸ Ferenczy Béni továbbra is országhatárokat átívelő megbízásokból élt. 1930-ban a dél-németországi Heiligenbergben található Fürstenberg-kastély számára készített egy közel háromméteres Nepomuki Szent János szobrot, amely Genthon István szerint a felvonóhid egyik oszlopán állt.⁴³⁹ A szobor a barokk plasztikák stílusában készült, reprodukciója ismert, azonban további sorsáról nincs tudomásunk.

---

⁴³⁴ *Anya gyermekével*, 1929. (Bécs, Döblingi temető) GENTHON 1961b 257. (Kat. 118)

⁴³⁵ ILLYÉS 1982. 39. – *Női akt*, 1930. (Meidling, Munkás-kertészeti telep) GENTHON 1961b 257. (Kat. 121.)

⁴³⁶ *Kislány-akt*, 1927. GENTHON 1961b 257. (Kat. 96, 97.) A fából faragott példány a művész lánya, Rosie külföldön élő családjának tulajdonában van.

⁴³⁷ A két kiállítás között 1927 áprilisában is megrendezésre került egy tárlat, ezen azonban a szobrász nem vett részt. Források: GYALOG Tamás: A KUT kiállítása. *8 Órai Ujság*, 15. 1929. 5. sz. 8.; YBL Ervin (Y. E.): A Képzőművészek Új Társaságának kiállítása. *Budapesti Hírlap*, 49. 1929. január 6. 5. sz. 20.; ELEK Artúr (e. a.): A KÚT kiállítása. *Ujság*, 5. 1929. január 6. 5. sz. 22.

⁴³⁸ KIRÁLY 2013. 26.

⁴³⁹ *Nepomuki Szent János*, 1930. GENTHON 1961b 257. (Kat. 123.)

Maximilian von Fürstenberg herceg 1930-ban egy plakettet is rendelt Ferenczytól a Zeppelin-féle repülés emlékére. Ennek két nagyobb, huszonöt centiméteres változata a Museum von Donaueschingen és a Heiligenberg-kastély gyűjteményébe került. A negyven darabos példányszámban sokszorosított érmék pedig a Fürstenberg család ajándékként szolgáltak.

„*Külföldi existenciám, 1920 óta az anyagi gondok és megélhetési nehézségek, szakadatlan sorozata, bár volt sikerben, elismerésben is részem, ezt sosem tudtam pénzre váltani – egyrészt ismeretségek híján, másrészt mert nem tudtam soha munkáimat »árúvá« alakítani. Nem tartom azonban kizártnak, hogy a koczka megfordul pár éven belül*” – olvasható Morvay Viktornak címzett, 1930 májusán írt levelében, melyben szót ejt arról is, hogy felesége néhány hete életet adott harmadik gyermekének, Karl Ferenczynek.⁴⁴⁰ A levélből nem derül ki, de a szobrász és Yvonne Ungermann kapcsolata zátonyra futott, miután a nő szerelembe esett Albert Herz nevű síoktatójával.⁴⁴¹ Kapcsolatukból fiúgyermek született, akit Ferenczy – tekintve, hogy a házasság felbontására még nem került sor – a nevére vett. A szobrász levelének optimista hangvétele talán aktuális monumentális épületdekorációs megbízásának volt köszönhető. 1929–1930 során alkotta meg ugyanis azt a *Mechanikus kalapácsot* ábrázoló kissé elvont megfogalmazású dekoratív köreliefet, mely máig a régi Wiener Arbeitsamt falát díszíti.⁴⁴² Az 1920-as évek második felének művészi termését a formai tömörítés jellemezte Ferenczy Béni életművében. A szóban forgó nagyszabású dombormű mellett ezt elsődlegesen a szobrász éremművészetében érhetjük tetten.

Az évtized elejétől Ferenczy leveleiben egyre hangsúlyosabb szerepet kaptak a készülőfélben lévő érmekről szóló beszámolók. Az éremművészet kis léptéke, költséghatékony és rövid munkaidőt igénylő előállítására révén egyre fontosabb médiummá vált művészetében. A viszonylag kötött nagyplasztikai munkák mellett ugyanis kiváló lehetőséget talált benne az önálló intuíción alapuló alkotótevékenységre. Rövidesen az éremgyűjtők is érdeklődni kezdtek munkái iránt, így mikor a Németországból induló gazdasági válság elérte Ausztriát is, szűkös megélhetését az éremmegrendelések segítségével tudta biztosítani.

Tudható, hogy Ferenczy Béni kapcsolatban állt a magyar emigráns kommunista szerveződésekkel, az összeköttetések rekonstruálása azonban több ponton is problémás. Kontha Sándor tanulmánya szerint Ferenczy életrajzában gyakran visszatérő elem, miszerint a szobrász

---

⁴⁴⁰ Morvay Viktornak Bécsből Budapestre, 1930. május 7. OSZK Kézirattár-Levelestár 921-1931.55

⁴⁴¹ A férfi a családdal már évek óta baráti viszonyban állhatott, Ferenczy Béni 1928-ban még szoborportrét is készített róla: *Albert Herz*, 1928. GENTHON 1961b 257. (Kat. 110.)

⁴⁴² *Mechanikus kalapács (Fallhammer)*, 1929–1930. (az egykori *Arbeitsamt für die Metallindustrie* falán) GENTHON 1961b 257. (Kat. 117) Aktuális cím: Obere Amtshausgasse 1, 1050 Bécs, Ausztria

„bécsi műterme tanyája volt az emigrált kommunistáknak”.⁴⁴³ A művészettörténész számára a kiinduló pontot valószínűleg Borsányi György Kun Béla életéről szóló könyve adhatta, melyben a szerző arról számol be, hogy a szobrász bécsi stúdiója a párt fontos találkozójának helyszíne volt 1926 decemberében. A korábbi és újonnan választott pártvezetők itt találkoztak, hogy megvitassák az illegitim KMP és az új, 1925-ben alapított MSZMP helyzetét. Az ülésen jelen volt: Landler Jenő, Kun Béla, Varga Jenő, Szántó Zoltán, Szántó Béla, Lukács György, Poll Sándor, Komor Imre, Löwy Sándor, Rostás Imre és Lándor Béla.⁴⁴⁴ Ez az állítás mindenképpen kérdéseket vet fel. Nincs ugyanis magyarázata annak, hogy a párt vezetői miért tartották volna éppen az emigráns szobrász műtermében a KMP találkozóját. Amit bizonyosan tudunk, hogy Ferenczy Béni bécsi kapcsolati hálójába tartozott Révai József, és könnyen elképzelhető, hogy az KMP vezetői közül másokkal is személyes érintkezésben állt.⁴⁴⁵ 1930-ban az Osztrák Kommunista Párt megbízására készített egy Landler Jenő-érmet, és ugyanebben az évben – talán lelkesedésből vagy további művészeti munkák reményében, esetleg a későbbi moszkvai emigráció előkészítéseképpen – a szovjet rendszert népszerűsítő éremtémákon dolgozott. A Lenin-plakett készítésének terve talán még 1927-re nyúlik vissza, a Sztálin- és Pjatiletka-érmek azonban bizonyosan 1930-re datálhatók. Csak úgy, mint az 1930. szeptember 1-i budapesti tüntetésre emlékeztető „*Előre új március felé*” plakett. Az emigráció éveiben tehát Ferenczy Béni elsősorban művészi feladatok teljesítésével ápolt kapcsolatot a Magyar Kommunista Párt bécsi csoportjával.

6.6. Szovjetunió

A szobrász Kádár-kori monográfusai és elemzői elsődlegesen a politikai meggyőződéséből eredeztették az 1932-ben kezdődő moszkvai letelepedést.⁴⁴⁶ „*Ferenczy folyamatos munkásmozgalmi tevékenysége, elkötelezett emberi és művészi magatartásának töretlensége mellett az említett művek egyértelműen tanúskodnak. A szovjet népgazdaság akkori rohamos fejlődése, a Szovjetunió minden téren felmutatott hatalmas eredményei érthető módon rá is nagy hatással voltak. Érdeklődését számos egyéb tényező is fokozta. Az orosz irodalom –*

---

⁴⁴³ KONTHA 1979. 157.

⁴⁴⁴ BORSÁNYI György: *Kun Béla*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1979. 297. A helyszín megjelölését leszámítva Borsányi könyvében nem állnak rendelkezésre, a szobrász párthoz fűződő kapcsolatára vonatkozó további információk.

⁴⁴⁵ „*A KMP-vel való kapcsolat más tényekkel is bizonyított. Ferenczy maga név szerint ugyan csak Révai Józsefet említi (stb.-vel) a vezetők közül, de nyilván másokkal is személyes érintkezésben állt. Az igen nagyszámú magyar emigráns táborból, nem utolsósorban a művészek, írók, tudósok köréből feltehetően csaknem mindenkit ismert*” – írja feltételezését Kontha Sándor. In: KONTHA 1979. 157.

⁴⁴⁶ DOMOKOS Mátyás: Esti beszélgetés Ferenczy Béni-ről Hatvany Lajosnéval. *Tiszatáj*, 33. 1979. 7. sz. 116.

Tolsztoj, Dosztojevszkij – szeretete, jónéhány orosz származású ismerőse, kollégája, barátja, a nyugati értelmiségi körökben igen erős orosz orientáció, amit a Moszkvába irányuló turista utak rendkívüli népszerűsége is mutatott, mindezeket túl pedig megromlott családi élete, rossz anyagi körülményei — természetes összefüggésben az európai gazdasági viszonyok általános romlásával – Ferenczy Bénit arra készítették, hogy engedve a moszkvai emigránsok – köztük Kun Béla közvetett, Uitz Béla és Tóth Viktor közvetlenebb ösztönzésének, 1932 elején ő is ellátogasson a Szovjetunióba, s ha lehetséges, ott kíséreljen meg új életet kezdeni” – írta Kontha Sándor művészettörténész 1979-ben, bizonyítván a szobrász kommunista eszmék irányába tanúsított elkötelezettségét. Ferenczy nagyszámú levelében azonban soha nem nyilatkozott meg ideológiai kérdésekről, és arról sem tett említést korábban, hogy a Szovjetunióba vágyna. Sokkalta valószínűbb, hogy a párthoz fűződő kapcsolata mellett rossz anyagi körülményekkel terhelt élete, és felbomló félben lévő házassága miatt jutott arra az elhatározásra, hogy eleget téve barátai meghívásának a Szovjetunióban próbál szerencsét. A magánéleti szempont különösen fontos lehetett ebben a döntésben. Ferenczy felesége és gyermekei ugyanis az asszony új élettársával együtt Leningrádba költöztek.⁴⁴⁷ Ferenczynek így ez az egyetlen megoldása maradt a gyerekek láthatására. A szobrász fenntartásait jelzi, hogy nem adta fel osztrák állampolgárságát, és hároméves moszkvai tartózkodását időről időre rövidebb bécsi utakkal szakította meg.⁴⁴⁸ Mindeközben tisztában volt azzal is, hogy a Horthy-korszak Magyarországon milyen üzenete van annak, ha valaki a Szovjetunióban próbál szerencsét. Ezért nem lelkesedett a gondolatért, hogy kiutazása szóbeszéd tárgyává váljon a pesti művészeti élet színterein.⁴⁴⁹ Óvatossága nem volt alaptalan, a hazai politikai vezetés igyekezett lehetőségeihez mérten nyomon követni és nyilvántartani az emigráns értelmiség útjait. A Magyar Nemzeti Levéltár *Csendőrkartonok* címen őrzött irategyüttesében, amely a Horthy-korszak kormányszata számára politikailag megbízhatatlan, elsősorban baloldali illetőségű személyek adatait tartalmazza, Ferenczy Béni nevével is találkozhatunk. A nyilvántartásban a következő olvasható: „*Bemondás szerint Oroszországba ment az utóbbi években. Eddig Berlin és Bécsben fordult meg. A bécsi követség jelentése semmiféle adatot nem tartalmaz.*”⁴⁵⁰

⁴⁴⁷ Ferenczy Béni tíz levele I. (Közl.: KONTHA Sándor) *Művészet*, 24. 1983. 9. sz. 54.

⁴⁴⁸ ILLYÉS 1981. 61–62.

⁴⁴⁹ „Noémitől minden igyekezetem dacára nem tudtam meg a „Kéve” (vagy „Kincsem” vagy „Kulcsár”?) kiállítás terminusát. Na mindegy – annyi baj legyen. Lehet hogy közbe Petro is megtudta úti terveimet? Páczay és egyéb Pesten divatos KUT traccs révén? Munka nincs, dolog kevés – „ügyem” a kiutazás ami nem mozdul” – olvashatók 1931 végi levelében a budapesti művészeti élet területéről származó információmorzsák. Ferenczy Béni levele Wilde Ferencnek Bécsből Budapestre, 1931. december 9. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/35a

⁴⁵⁰ Magyar Királyi Belügyminisztérium államrendészeti kartotékrendszere – Csendőrkartonok: Ferenczy Béni. MNL-OL-K-150-VII-9/b 14/346/2012 – Kartonján a nyilvántartásba vétel okának részletes indoklásánál a következő szerepel: „*Iparművészeti Múzeumnál tanár volt és ott munkás tanácsstag volt. Román területen,*

Míg az 1920-as évek elején a magyar emigráció munkásmozgalmi, kulturális, művészeti központjainak Bécs, Berlin, Párizs és Prága számított, idővel egyre többen látták a tartós, biztonságos letelepedés potenciálját a Szovjetunióban. A nemzetközi és magyar politikai helyzet következtében az 1930-as évek elejére az európai országok közül már a kommunista pártállamban volt a legnagyobb lélekszámú a magyar emigráció.⁴⁵¹ A kitelepedők egy része abból a rétegből került ki, melynek tagjai 1919 után a forradalmakkal való összefüggésben menekültek Európa különböző országaiba, és második vagy esetleg többedik állomásként jutottak a Szovjetunióba. A korszak neves szovjet művészettörténésze, Mihail Alpatov ekképp emlékezett vissza Ferenczy érkezésének hírére: „A 30-as években bécsi levelező partnereink arról értesítettek engem meg N. I. Brunovot hogy Ferenczy Béni szobrászművész néhány évre Moszkvába készül. Nagyon izgatottak lettünk a hírre, hogy egy bécsi művész jön hozzánk, akitől sok mindent megtudhatunk majd az ottani életről. Hamarosan hallottuk, hogy megérkezett, Szokolnyikiban lakik, és útra keltünk, hogy meglátogassuk.”⁴⁵²

Megérkezésének évében még stabil megélhetési alapot nyújtott Ferenczy számára, hogy a Szovjetunióban dolgozó művészekkel szerződést kötött az állam, és a leszállítandó műtárgyakra mindenki havi átalányt kapott. Rövidesen azonban végbement a művészek anyagi helyzetének átrendezése, és ez az idézőjeles „szabad művészi életre” való áttérés nem kedvezett az idegenből érkező szobrászoknak. A művészeti megbízások javát ugyanis jellemzően a helyi alkotók kapták. Részben ebből kifolyólag, viszonylag korán világossá vált számára, hogy Moszkva nem megfelelő terep a szabad művészi munkára. Ikertestvérét, Noémit már 1932-ben óva intette a Szovjetunióba való emigrálástól, javasolva neki, hogy tartson ki Magyarországgal mellett és igyekezzen megmaradni az előre felvett művészeti vonalon: „Itten a helyzet nem alkalmas »művészetre« – tudom, hogy ottan sem az, de idő és elismerési lehetőség mégis inkább van.”⁴⁵³

Ismert egy Illés Béla által 1933 tavaszán papírra vetett levél, melyben az író arra kéri Uitz Béla festőművészt, hogy a Forradalmi Művészek Nemzetközi Irodájának titkárjaként támogassa a szorult helyzetbe került szobrászt.⁴⁵⁴ Ferenczy ugyanis azzal fordult hozzá, hogy vizsgálja felül a „szobrászati trösztel” való együttműködését. A levélnek talán ahhoz a

---

Nagybányán az odamenekült magyar kommunisták vezető embere, ő irányítja a budapesti elvtársakat is. Szervezetük egész Románián végigvonul, - Rakovszky (Vagy Rássay) merénylete erről igen tájékozott.”

⁴⁵¹ PETRÁK 2000. 19.

⁴⁵² Mihail ALPATOV: Találkozásaim Ferenczy Bénivel. 1978. In: RÉZ 1984. 51.

⁴⁵³ Ferenczy Béni levele Gyárfás Júliának és Ferenczy Noéminek Moszkvából Bécsbe, 1932 eleje. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/38 Közölve: KONTA 1983a 54.

⁴⁵⁴ Illés Béla levele Uitzhoz Ferenczy Béni ügyében, 1933 (orosz nyelven) Közölve: BAIKAY Éva: *Uitz Béla. Szemtől szemben* sorozat. Budapest, Gondolat könyvkiadó, 1974. 212.

nagyszabású emlékmű-pályázatához volt köze, melyre Ferenczy Béni egy három lóból álló kompozíció makettjét nyújtotta be. A zsűri végül egy másik – feltehetően szovjet – szobrász munkáját választotta ki megvalósításra. *„Az el-nem ismerés és nimolisták közé való besorozás itten sokkal kevésbé fájdalmas és megalázó mint ottan. Érthető és kézenfekvő, hogy művészi kérdésekben a döntő befolyás az orosz művészeké, az orosz intellektuelleké – ez egy régi réteg amely befolyását így biztosíthatja és érvényesítheti, és teszi ezt elsősorban azok ellen akiket nem ért, nem akar érteni, a modernek, a »nyugatosok« ellen”* – írta a szobrász 1933 májusában.⁴⁵⁵ Uitznak nyilvánvalóan nem volt olyan jelentős befolyása, hogy Ferenczy szobor-ügyeit érdemben elő tudja mozdítani. *„Uitz helyzete nem a legjobb anyagilag se és általában egy különnek és némileg komikus »aszkrétának« tartják – pedig művészileg itten fejlődött”* – olvashatjuk a szobrász levelében.⁴⁵⁶

Ferenczy kapcsolatrendszere csak kisebb művészeti megbízások terén nyújtott segítséget. Czóbel Ernő közreműködésével például a moszkvai Marx–Engels Intézet részére mintázott Marx-portrét, feltehetően 1933-ban a filozófus halálának 50. évfordulója alkalmából. Az épület udvarán felállított szobornak azonban sajnos nyoma veszett. Hasonló sorsra jutott az a Landler Jenő emléktábla is, melyet a moszkvai magyar emigránsklub falán helyeztek el 1933-ban. A csillagokat szóró magvetőt ábrázoló bronz domborművet csak reprodukcióról ismerjük, akárcsak azt a moszkvai városi tanács által rendelt márványba faragott Valerij Brjuszov emléktáblát, amelyet a költő egykori moszkvai lakóházán helyeztek el 1934-ben.⁴⁵⁷

1934-ben még egy ízben felmerült egy lehetőség, amely monumentális szobrászi munkához juttatta volna a művészt. Barátainak írt levelében arról számolt be, hogy rajzokat készített a moszkvai folyópart lépcsős lejáratának plasztikai dekorációjához. Első tervét azonban elvetették, a második kompromisszumokkal terhelt változathoz pedig már személyes lelkesedése is kiveszett: *„Aztán ezt fogadta el, illetőleg sajtolta ki belőlem – jobbra balra hálókat húzó alakok, halászok. Csupa negatívum – hogy ne zavarja a szimmetriát, hogy ne zavarhasson sehol forgalmat, ne legyen se túl nagy, se túl kicsi, hogy mindenki rögtön láthassa milyen rossz az architektura. A nagy megrendelés megkapásához alig van 3 percet esélyem – de megfizettek ezért a skiccelésért is túrhetően, sőt a plakettezéshez szükséges gipszet is náluk*

---

⁴⁵⁵ Ferenczy Béni levele Noéminek Moszkvából Budapestre, 1933. május 1. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/37 Közölve: KONTA 1983a 54.

⁴⁵⁶ Uo.

⁴⁵⁷ SZM-MNG SzOÉT Fotóarchívum, Ltsz.: 110, 3943, 9087; illetve 8926, 8927, 8928, 8929. További forrás: KONTA 1979. 162. (Repr.: 161.)

*kaptam – ami nagy dolog, mert a gipsz jó.*⁴⁵⁸ Bár ő maga alapvetően egy „téma nélküli” plasztikai megoldásban gondolkodott, a megrendelő által erőltetett halásztémát is örömmel megvalósította volna a monumentális szobrászati munka megtapasztalására érdekében. A nagyméretben alkotás lehetősége azonban sem ekkor, sem később nem adatott meg számára.

A nagyobb volumenű művészeti megbízások hiányából fakadó nehézségek ellenére a szobrász Szovjetunió-béli tartózkodása közel három évre nyúlt, aminek elsődleges oka az volt, hogy életébe ismét beköszöntött a szerelem. Nem sokkal érkezése után találkozott egy régi nagybányai ismerőssel, a szintén válófélben lévő Plop Mária Erzsébettel, aki már kislánycént ismeretségben állt a Ferenczy családdal. A közös bányavárosi emlékeknek köszönhetően könnyen megtalálták egymással a hangot, s néhány hónap múlva összeházasodtak. *„Újra »férj« vagyok, de másképp – jobban gyerekek”* – írta Ferenczy Béni testvérének és barátainak.⁴⁵⁹ Első felesége mindeközben élettársát elhagyva 1933 tavaszán visszatért Bécsbe, és nem sokkal azután 32 évesen egy sibaletben elszenvedett törésből eredeztethető vérmérgezésben életét vesztette. Gyermekük az apa távolléte miatt bécsi rokonokhoz kerültek.

Az a néhány megbízás, melynek eleget tehetett, a művészi munka tekintetében nem hozott új kihívásokat Ferenczy számára. Részben a körülmények kényszerűségéből következett, hogy a Szovjetunióban töltött évek alatt egyre komolyabb szerepkört kapott művészetében az érmészet. Állandó munka híján ideje nagy részét könyvtárakban és múzeumokban töltötte, és az Ermitázs gazdag gyűjteményét látva megszületett benne egy művészérem sorozat ötlete, melynek első négy tagját – Daumier, Goya, Michelangelo, Poussin – a Szovjetunióban készítette el.⁴⁶⁰ *„A te plakettgyűjteményed művészi mondanivalómnak egyetlen komoly és megbízható bázisa azt tudod – ezeket is oda gondolva csinálom”* – írta Wilde Ferencnek 1934 végén.⁴⁶¹ A plakettezés rég nem érzett szabadságot nyújtott számára, hisz általa kötöttségek híján nyílt lehetősége arra, hogy szubjektív szempontok alapján válasszon magának témát. Tevékenységét az is segítette, hogy kedves levelezőtársa mellé Pethe László budapesti jogszigorló személyében becsatlakozott egy kezdő éremgyűjtő is, aki innentől folyamatos jelleggel és intenzív vásárlói kedvvel követte végig érmészeti munkásságát.

---

⁴⁵⁸ Ferenczy Béni levele Wilde Ferencnek és Ferenczy Noéminek 1934. április 20. Ferenczy 1934. február végén, március elején valószínűleg Bécsben járt. Levele prágai közvetítéssel érkezett Budapestre. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/40 Közölve: KONTHA 1983a 57.

⁴⁵⁹ Ferenczy Béni levele Wilde Júliának és Ferenczy Noéminek, 1932 eleje. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/38 Közölve: KONTHA 1983a 54.

⁴⁶⁰ GENTHON 1961 a 248.

⁴⁶¹ Ferenczy Béni levele Wilde Ferencnek és Ferenczy Noéminek Moszkvából Budapestre, 1934. április 20. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/40 Közölve: KONTHA 1983a 57.

Természetesen ez az „öncélú” plakettezés nem valósulhatott volna meg akkor, ha nem talál magának biztos megélhetési forrást. Egy ideig az Idegenek Akadémiáján tanított művészettörténetet és rajzot.⁴⁶² Később pedig örömmel vállalta a felkérést, hogy könyvet írjon Bécs régi városépítészetéről.⁴⁶³ A művészettörténeti megbízásokat a moszkvai Építészeti Akadémián tanító Mácza János szerezte neki, akivel ismeretsége még az 1920-as kassai időszakra vezethető vissza. Az esztéta moszkvai otthonában számos magyar író, zenész és képzőművész megfordult, egyikük-másikuk rövidebb időre ott is lakott, köztük Ferenczy és felesége, akik 1935 során egy hónapot töltöttek Mácza négyszobás városi lakásában.⁴⁶⁴

A levelek tanúsága szerint Ferenczy Béni érdeklődése már az első moszkvai években az elméleti művészettörténeti munkák felé fordult. 1933 tavaszán már arról írt Noéminek, hogy talán alkalma nyílhat arra, hogy művészeti kérdésekről írjon. Ekkoriban még elsősorban a modern politikai illusztráció Daumiertől a saját koráig átívelő története és egy érmészeti tankönyv írása foglalkoztatta.⁴⁶⁵ Később – ifjú szovjet művészettörténész barátainak biztatására – megfordult a fejében az is, hogy olyan egyetemes plasztikai kérdések teoretikus megközelítésével foglalkozzon, mint a befejezetlenség esztétikája és a torzó szobrászatban betöltött szerepe.⁴⁶⁶ Ezen gondolatok kibontására azonban ekkor még nem nyílt lehetősége. A Mácza által szerzett művészettörténeti munkába ugyan eleinte izgatottan vetette bele magát, a jelentkező nehézségek hamar visszavetették pozitív hozzáállását. A szükséges szakirodalmakhoz ugyanis rendkívül nehezen fért hozzá, és az illusztrációk beszerzése sem ment zökkenőmentesen. A díjazással kapcsolatos alkudozások és kifizetések csúszása pedig további okot adott arra, hogy elveszítse a műtörténeti munkák irányába tanúsított lelkesedését. A bécsi barátok egy részével ebben az időben teljesen megszakadt a kapcsolata, elsősorban

---

⁴⁶² *Egy múzsa emlékei – Ferenczy Béni*. Magyar portréfilm. Rendező: DÉNES Gábor. 55 perc, 1992.

⁴⁶³ Ferenczy Béni: Bécs (Közlő: KONTHA Sándor) *Ars Hungarica*, 17. 1989. 2. sz. 203–211.; További adalékok a témához: KONTHA 1983a; KONTHA 1983b. A Ferenczy Béni által a Szovjetunióban írt könyvek pontos bibliográfiai adatai megtalálhatók a disszertáció 9. számú mellékletében.

⁴⁶⁴ Mácza János hagyaték. PIM Kézirattár V.3525/19/2; V.3525/19/3 – Ezúton szeretnék köszönetet mondani Galác Juditnak, hogy megosztotta velem Mácza Jánossal kapcsolatos kutatásainak eredményeit. Ferenczy Béni Kontha által 1935 májusára datált levelében ugyancsak olvasható, hogy egy hónapot a városban töltöttek. Máczaék ekkor a Krím-félszigeten nyaraltak, és arra az időre kölesönadták lakásukat a kifizetések csúszása miatt szűkös anyagi körülmények között tengődő házaspárnak. In: KONTHA 1983b 51.

⁴⁶⁵ Ferenczy Béni levele Noéminek Moszkvából Budapestre, 1933. május 1. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/37 Közölve: KONTHA 1983a 55.

⁴⁶⁶ Ferenczy Béni levele Gyárfás Júliának, 1933. május. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/39 Közölve: KONTHA 1983a 56. – A szobrász az általa csak „nebulókként” emlegetett két ifjú művészettörténésszel, Mihail Vladimirovics Alpatovval és Nyikolaj Ivanovics Brunovval kifejezetten közeli kapcsolatba került. Leveleiben több ízben is találkozhatunk a nevükkel. Új barátai szeretnék volna összehozni újdonsült ismerősüket néhány szovjet szobrásszal, a magyar művész plasztikai azonban nem nyerték el azok tetszését. – KONTHA 1983a; Ferenczy Béni tíz levele II. (Közlő: KONTHA Sándor) *Művészet*, 24. 1983. 10. sz. 49–53.; *Wechselwirkungen – Ungarische Avantgarde in der Weimarer Republik*. Ausstellungskatalog. (Neue Galerie Kassel) Marburg, Jonas-Verlag für Kunst und Literatur, 1986. 152–155.

Hans Sedlmayr-rel folytatott rendszeres levelezést, amelyről Noéminek írt levelében így nyilatkozott: „Bécsből az egyetlen Sedlmayr, aki derűre-borúra rendesen ír – de ebből emberileg és önzésem szempontjából semmi hasznom, csak az architektúrtörténet és a football területére szorítkozik ez a levelezés.”⁴⁶⁷ Nem ez az egyetlen levélrészlet, melyből kiderül, hogy az osztrák művészettörténészt Ferenczy Béni nem a legkedvesebb barátai között tartotta számon, építészettörténeti értekezésre fókuszáló megbízásaihoz azonban nagy valószínűséggel jól jött a témában tapasztalt kolléga szakértelme. A Szovjetunióban töltött évek alatt ismereteink szerint két könyvet és egy tanulmányt írt német nyelven. Bécs építészetéről szóló könyve, illetve az Akadémii Arhitektury folyóiratának 6. számában a római Capitolium térről publikált tanulmánya 1935-ben jelent meg, a középkori francia művészettel foglalkozó kötete pedig 1936-ban került ki a nyomdából.⁴⁶⁸ 1930-as években megjelent műtörténeti írásait valószínűleg sosem látta nyomtatásban, megjelenésükre ugyanis csak a Bécsbe való visszatérése után került sor.⁴⁶⁹

Ferenczy Béni ötvenes évekbeli, Soós Gyulával folytatott beszélgetésének leirata alapján egy Velencéről szóló könyvön is dolgozott, ilyen témájú szöveg megjelenéséről azonban nincs ismeretünk, és Mácza János is csak a már említett három írást szerepelteti feljegyzéseiben.⁴⁷⁰ Leginkább az valószínűsíthető, hogy Ferenczy – ahogy arról egyik levelében be is számolt – egy Velence-témájú könyvre is szerződést kötött, és el is kezdett rajta dolgozni, a kézirat azonban sosem jutott el a publikálásig. „Ez a könyv – favágói munka rém veszélyes lavina vagy minnek mondjam: az ember csak úgy élhet meg belőle, hogyha mielőtt

---

⁴⁶⁷ Ferenczy Béni levele Ferenczy Noéminek és Wilde Ferencnek Budapestre, 1934. április 20. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/40 Közölve: KONTHA 1983a 57.

⁴⁶⁸ ФЕРЕНЦИ Б.К.: *Вена* [Серия: Города и страны] Ленинград Изд-во Всесоюзной Академии Архитектуры, 1935. [FERENCZY Béni: *Bécs*. Városok és Országok sorozat. Leningrád (Szentpétervár), Izdatel'stvo Akademii Arhitektury SSSR | Az Össz-szövetségi Építészeti Akadémia Leningrádi Kiadója, 1935.] A könyv szövegének magyar fordítását a művész emigrációs alkotói periódusával foglalkozó Kontha Sándor tette közzé 1989-ben: KONTHA 1989a; ФЕРЕНЦИ Б.К.: Площадь Капитолия в Риме. *Академия Архитектуры* 1935. Nr. 6 [FERENCZY Béni: A Capitolium tér Rómában. In: *Akadémii Arhitektury* 1935. 6. sz. 68–73.] – Ezúton is köszönöm Kácsor Adriennek, hogy a tanulmányt oroszországi kutatásai során befotózta, és elérhetővé tette számomra!; ФЕРЕНЦИ Б.: *Очерки по искусству средневековой Франции*. Москва, Огиз-Изогиз, 1936. [FERENCZY Béni: *Esszék a középkori francia művészetről*. Moszkva, Ogiz-IzoGiz, 1936.]

⁴⁶⁹ A Bécs építészetét taglaló kiadványból itthon a Magyar Nemzeti Galéria őriz egy példányt. Azt, amelyet Mácza János ajándékozott a művész özvegyének a szobrász halálát követő évben. (Dedikáció: „*Ferenczy Béni tiszta emlékére küldöm Ferenczy Erzsinek a nagyasszonynak a szó legnemesebb értelmében. Mácza János, 5. IV. 1968*”) Kontha Sándor ebből a példányból dolgozott a könyv szövegének magyar nyelvű közzétételkor 1989-ben. Az 1936-ös kiadású francia gótikát taglaló kötet bibliográfiáinak kikutatása után sikerült egy szentpétervári antikvárium példányát megrendelni a Ferenczy Család Művészeti Alapítvány számára. A Capitolium térről írt kisebb tanulmányhoz pedig Kácsor Adrienn kutatásai révén sikerült hozzáférnem.

⁴⁷⁰ Soós Gyula Ferenczy Bénnel folytatott beszélgetésének leirata. HUN-REN BTK MI MKCS-C-I-37/476/1-12; Mácza János precíz bibliográfiai cédulákat készített a birtokában lévő könyvekről és művekről. A Ferenczy Béni által írt könyvekről és a tanulmányról külön kis kártyák maradtak fenn a hagyatékban, melyet ma a PIM kézírattára őriz: Ferenczy Béni könyveinek fősorolása. Mácza János hagyaték. PIM Kézírattár V.3525/17/1

bevégzi az egyiket – szerződést köt a másikra – ennek így se vége, se hossza! Én is csak akkor mehetek ha a most munkában levőket leliferálom. Ez persze nem csak tőlem függ; a reprodukciókat rém lassan (és rosszul) csinálják – ezeket sürgetni a kiadók dolga volna - ők persze nem csinálják.”⁴⁷¹ – olvasható a szobrász 1935 májusában kelt levelében.

Ferenczy szervezetét meglehetősen megviselték az orosz telek. Reumája kiújult, szíve meggyengült, így kétségbeejtő anyagi helyzetük mellett a szobrász egészségi állapotának rohamos romlása is a Szovjetunió elhagyására sarkallta a házaspárt. A levelekből már 1935 elején körvonalazódott egy hosszútávú terv, melynek célzott végállomása a budapesti letelepedés volt. Erre azonban egyelőre nem nyílt lehetőség. Ferenczy készülő plakettjeinek témáit mindenesetre már igyekezett megfeleltetni a hazai igényeknek: „*Talán előbb azt kéne megállapítani kiről nem szabad plakettet csinálni, így hamarabb haladnánk. Van már egy Bartók plakett? biztosan rossz...*”⁴⁷² A hazai éremművészetbe való becsatlakozáshoz meglehetősen szkeptikusan állt hozzá: „*[Pogány] Kálmán nagy dicsérete bármilyen jól is esik, sajnos a megélhetésre mindaddig nem alap, amíg más – féltékeny plakettezők bármit és bárkit hajlandók megcsinálni*” – írta 1935 tavaszán.⁴⁷³ A Szovjetunió elhagyása sem ment zökkenőmentesen. Erzsí ugyan a házasság révén automatikusan megkapta az osztrák letelepedési engedélyt, az állampolgárság megszerzése hosszabb ügymenetnek bizonyult. Ferenczy Béni 1935 novemberében egyedül érkezett meg Bécsbe, ahová felesége csak néhány hónappal később követte, miután felvette a Szovjetunióban megjelenő könyvek tiszteletdíját. A szobrász 1936. április 27-én nyíló bécsi kiállításának megnyitóján már közösen vettek részt.

Ferenczy Béni Szovjetunióhoz kötődő kapcsolatairól kevés ismeretünk van. Leveleiből tudjuk, hogy bécsi barátaival kevésbé tartotta ebben az időben a kapcsolatot, és bátyával is ekkoriban kezdett el megromlani a kapcsolata, miután Valér egy ismeretlen háttérű sértődés következtében beszüntette a szobrásznak írt leveleit.⁴⁷⁴ Noémivel, Wilde Ferencsel és Lessner Manóval azonban továbbra is fenntartották a körlevelek rendszerét. A szovjet évek utolsó időszakában a Ferenczy-házaspár egy nemzetközi, zömében amerikai társaságba csöppent, ez a közeg azonban nem szolgált különösebb szellemi táplálékkal a szobrász számára: „*A társaság megvallom – meglehetősen polgári – illetőleg csak mulatni akar együtt – komolyság és igazán*

---

⁴⁷¹ Ferenczy Béni levele Ferenczy Noéminek. 1935. május közepe vagy második fele. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/36 Közölve: KONTHA 1983b 52.

⁴⁷² Wilde Ferencnek Moszkvából Budapestre, 1934. december közepe. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/42 Közölve: KONTHA 1983b 49.

⁴⁷³ Wilde Ferencnek, 1935. március 16. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/44 Közölve: KONTHA 1983b 50.

⁴⁷⁴ Ferenczy Béni és Ferenczy Valér emigráció alatt írt levelezésének sajnos maradéktalanul nyoma veszett.

*közös célok itt nincsenek.*⁴⁷⁵ A moszkvai tartózkodás alatt közeli kapcsolatban álltak Nagy Imrével és feleségével is, akiknek lányuk egyidős volt Erzsi fiával. A gyerekeket Ferenczy Erzsi hozta-vitte az óvodába, Nagy Imre felesége ugyanis sokat betegeskedett. *„Borzasztó helyen laktak, egy nyomorúságos szobában. Tulajdonképpen csak az ágyra emlékszem, amiben mindig feküdt az a szegény asszony”* – nyilatkozta a szobrász özvegye a Nagy család akkori életkörülményeiről.⁴⁷⁶ Baráti körükhöz tartozott még Kun Béla is, akinek Ferenczy Erzsi emlékei szerint lelkiismeret-furdalása volt, amiért annak idején szorgalmazta a szobrász Szovjetunióba való letelepedését. A moszkvai politikai elhurcolások kezdete után intenzíven ösztönözte őket az ország elhagyására.

6.7. Bécs harmadszor

Ferenczy Béni 1935 őszén, Bécsbe való visszatérése előtt a következőképpen nyilatkozott jövőbeni művészeti terveiről: *„Egyelőre Architektur terveim vannak amiket modellbe (agyagba) meg fogok csinálni. Azon kívül rajzolni és festeni fogok. És plakettezni – a szobrászat egy vasárnapi foglalkozás.”*⁴⁷⁷ 1936-ban V. A. Heck műkereskedő bécsi szalonjában nyílt gyűjteményes tárlatán lehetősége nyílt arra, hogy az osztrák közönségnek is bemutassa legújabb műveit, köztük művészerme sorozatának már elkészült darabjait.⁴⁷⁸ A tárlat új lendületet adott művészetének, az első eladások után ugyanis egyre inkább adottak voltak anyagi feltételei az önálló művészeti tevékenységre. Korábbi elképzelésével ellentétes módon mind nagyobb és nagyobb jelentőséget kapott művészetében a szobrászat, s hamarosan megjelennek azok a szobortípusok, melyek későbbi érett korszakának meghatározó, visszatérő témái lettek.

A szovjet emigráció időszaka elsősorban magánéleti szempontból járt pozitív hozadékkal a szobrász számára. Ferenczy életének egyik legmeghatározóbb eseménye volt, amikor Erzsi személyében rátalált arra a nőre, aki élete végéig társa maradt. Az asszony alakja rövidesen Ferenczy Béni művészetében is kitörölhetetlen helyet szerzett magának. Az elkövetkező évtizedek legfontosabb modelljeként szobrok, rajzok, akvarellek visszatérő szereplőjeként vált halhatatlanná. Az érett korszak két központi figuráját a feleség által ihletett

---

⁴⁷⁵ Ferenczy Béni levele Ferenczy Noéminek, 1935. május közepe vagy második fele SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/36 Közölve: KONTHA 1983. 51.

⁴⁷⁶ DÉNES 1992

⁴⁷⁷ Ferenczy Noéminek Moszkvából Budapestre 1935. október 19. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/45

⁴⁷⁸ Noéminek írt levelében beszámolt róla, hogy a kiállítás megnyitóján csak a legközelebbi barátai és néhány újságíró volt jelen. Ismerőseit név szerint is felsorolta, beazonosítva a következő személyeket említi: Erna Fürst és Bruno Fürst, Wilde János és Gyárfás Júlia, Gr. Karl Wilczek, Otto Pächt és felesége, Ludwig Münz, Antal Frigyes, Felix Horb, Hans Sedlmayr, Fränkel József. A listán szerepel egy bizonyos Freund családnevű személy is, akinek kilétét nem sikerült fölfedezni. Forrás: Ferenczy Béni levele Ferenczy Noéminek Bécsből Budapestre, 1936. április vége. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/49a-b.

micelangelóian robosztus női alakok és a jellemzően *Miklós* címen szerepeltetett törékeny fiúaktok jelentették. Ez utóbbi névszerinti hőse Erzsi első házasságából született fia volt. A gyermek apja nem engedélyezte, hogy fia elhagyja a Szovjetuniót, így a Ferenczy-házaspár nélküle tért vissza Bécsbe. Erzsi a szabályozás értelmében többé nem térhetett vissza, így az időszakos látogatások lehetőségétől is elesett. Az apa nem sokkal később a tisztogatások áldozata lett, Nikola pedig egy szovjet gyári iskolába került, ahonnan Moszkva kiürítésekor a hátszágba telepítették. Oroszként nőtt föl, magyarul nem beszélt. Édesanyját csak 20 év múlva látta viszont Budapesten. Ennek a tragikus történetnek a hatására a magányos fiúalak és a reá gondoló édesanya önállóan megformált vagy egymás mellé helyezett alakja visszatérő kompozícióvá vált Ferenczy Béni művészetében. Különös, összetett értelmű művek ezek, melyek hol hús-vér emberekként, hol már meglévő alkotások kollázsszerű felelevenítésével jelenítik meg a történet szereplőit, tovább árnyalva ezzel a kompozíciók több síkon is értelmezhető jelentését, az ábrázolt figurák különállását, az áthidalhatatlan idő- és térbeli távolságot. A két 1930-as évek közepén megjelent ábrázolási típus jelenléte hosszú évek múlásával is megmaradt Ferenczy Béni művészetében, miközben jelentésük fokozatosan távolodott el a konkrét családi tragédia emlékétől. Erzsi női aktokban visszatérő alakja a szobrászt foglalkoztató plasztikai problémák kibontásának legfőbb eszköze lett. A siheder fiú figurájának mondanivalója pedig idővel kibővült, s egyre inkább vált általános érvényűvé, belső lelkiállapotok kifejezőjévé. 1947-ben a *Játszó fiúk*-bronzkompozíció formájában nyerte el kikristályosodott formáját.

Ferenczynek 1936 és 1937 során elsősorban osztrák műgyűjtő mecénások támogatása nyújtott önálló alkotó tevékenységre alkalmas egzisztenciális biztonságot. Emellett művészettörténész barátai révén jutott egy-egy kisebb hivatalos megbízáshoz, így például az Albertinában rendezett 1936-os Daumier-kiállítás plakátjának elkészítéséhez.⁴⁷⁹ Ezekből a feladatokból azonban nem sok anyagi haszna származott: „*Munkáimmal nem haladok – most megint, becsületből részt kell vegyek egy plakátpályázaton a Daumier kiállításához. Alig fizetnek, de ha ki lesz ragasztva mégis csak Daumier az Daumier!*” – olvasható ikertestvérének írt levelében.⁴⁸⁰ Baráti körének köszönhette azt is, hogy a bécsi múzeumbarátok egyesületének 25 éves jubileuma alkalmából az általa készített *Guggoló nő* ólomöntvényét ajándékozták az elnöki tisztséget betöltő Báró Felix Freiherr von Oppenheimernek.⁴⁸¹

⁴⁷⁹ Honoré Daumier Ausstellung: Zeichnungen, Aquarelle, Lithographien und Kleinplastiken. Preface by Joseph von Loewenthal, 21 November–21 Dezember 1936. Vienna: Albertina, Kulturbund, 1936.

⁴⁸⁰ Ferenczy Noéminek Bécsből Budapestre, 1936. SZM-KEMKI ADK Ad/20150-1979/3/43

⁴⁸¹ Ferenczy Béni levele Ferenczy Noéminek Bécsből Budapestre, 1938. november 11. HUN-REN BTK MI MDK-C-I-217. Közölve: *Enigma* 65. 106. Azonos az SZM-KEMKI ADK Ad/20150-1979/3/65 jelzetű eredeti levéllel.

Leveleiben már a moszkvai évek alatt egyre többet emleget egy bizonyos „betoppánási teóriát” – amivel esetleges hazatelepedésére, és a pesti művészeti életbe való visszatérésére utalt.⁴⁸² Ekkor azonban még merész hipotézisként kezelte ezt a barátai által szorgalmazott gondolatot. A Szovjetuniót is megjárta osztrák állampolgárként a végleges visszatérésre ugyanis még nem nyílt lehetőség. A hazatéréshez szükséges papírok beszerzése – és azon belül is a magyar állampolgárság visszaszerzése – ugyan nehézségekbe ütközött, osztrák útlevelek azt lehetővé tették számukra, hogy három hónapos időintervallumokat Magyarországon töltsenek. A Ferenczy-házaspár ezért 1936-tól felváltva tartózkodott Bécsben és Pesten.⁴⁸³

Éremtémáit is igyekezett megfeleltetni a budapesti műpiac igényeinek. Az 1936-os levelek központi témája a szobrász Bartók-érméje volt, melynek forgalmazásában a Bartók-házaspárral közben baráti kapcsolatba kerülő Noémi segített. A másodpéldányok megvásárlására buzdító hirdetés a Nyugat hasábjain jelent meg, és nem várt anyagi sikert hozott a szobrásznak.⁴⁸⁴ Mindemelllett Ferenczy a magyarországi kiállítások felkéréseit rendre elfogadta, és arra kérte barátait, hogy az általuk tulajdonolt műveket bocsátsák a fővárosi tárlatok rendelkezésére. A hazatérés gondolatát tovább erősítette a kialakulóban lévő politikai helyzet: „*Itt rém rossz a hangulat. Tegnap Fürstéknél arról beszéltünk hogy hova fogunk majd »emigrálni«.* Ha Hitler csakugyan átlépi a könnyen omló osztrák és cseh határt – akkor egyelőre én csak Nagymagyarországra gondolhatok mint repartációs bázisra” – írta ikertestvérének még 1936 tavaszán.⁴⁸⁵

Ezzel szemben 1937 első felében komoly bizalmatlansággal szemlélte a magyarországi művészeti életet, és az ottani érvényesülési lehetőségeket. Áprilisi levelében hosszú beszámolót írt a bécsi Künstlerhaus magyar kiállításáról, amelyben szigorúan bírálta a kortárs magyar alkotók kiállított munkáit. A festészeti alkotások sorában egyedül Berény Róbert és Egry József műveit említette pozitív példaként. „*A szobrok közt két Pátzay a legjobb, és ebben a fürtelemben igazán nagyon komolyan hat*” – értékelte a plasztikai műfajok képviselőinek

---

⁴⁸² Ferenczy Béni levele Ferencz Noéminek Moszkvából Budapestre, 1935. március. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/43 Közölve: KONTA 1983b 50.

⁴⁸³ Ferenczy Béni levele Ferenczy Noéminek 1936. április vége. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/49b; MAKSAY László: *Ferenczy Béni*. (Kézirat) Budapest, 1982. (Ferenczy Család Művészet Alapítvány) 48.

⁴⁸⁴ „*Ferenczy Béni, Bécsben dolgozó kiváló szobrászművésznünk most készült el Bartók Béla két arcképlakettjével. Mind a kettő más-más jellemvonását emeli ki Bartóknak. Az egyikben inkább a vizionáriusművészt, a másikban a szeretetreméltó embert örökítette meg Ferenczy, éppen ezért nem hiányozhatik egyik sem a Bartók-rajongók gyűjteményéből. A plaketteket a Nyugat előfizetői egyenként 40 pengőért szerezhetik meg Ferenczy Noéminél (V. Vilmos császár-út 22.)*” [N. n.]: Bartók-plakettek. *Nyugat*, 30. 1937. 4. sz. 322. – Leveleiben több ízben említi a Bartók-érme pénzügyi előnyeit, amiből megfelelő előrelátással még többet profitálhatott volna akkor, ha a másolatokat előrelátóan nem csupán kis tételekben rendeli meg az öntőtől. Forrás: Ferenczy Béni levele Ferenczy Noéminek Bécsből Budapestre, 1936. április vége. SZM-KEMKI ADK Ad/20150-1979/3/93

⁴⁸⁵ Ferenczy Noéminek Bécsből Budapestre, 1936. április vége. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/49a-b.

teljesítményét.⁴⁸⁶ Hazatéréssel kapcsolatos folyamatos őrlődését jelzik a következő sorok: „Mindenesetre erősen lehűtött Pesttel szemben az egész. Előbb azt gondoltam, nem érdemes, nem szabad dolgozni, mert tekintve a förtelmes és általános zűrzavart, az a félig jó, amit nagy kínlódva elér az ember, csak létjogosultságot ad arra, hogy ez a sok förtelem annál vidámabban grasszáljon. Aztán mégis eltértem ettől a gondolattól – talán mégis eljön majd századok múlva egy kiválasztódása annak az elenyészően kevésnek, ami szépet, jót csináltak manapság? De másrészt, ahogy a »surrealizmus« igazi tükörképe korunknak, nem éppúgy, vagy még több joggal tükörképe az izléstelen, tehetségtelen, hazug kapálódzása holmi Aba-Novákoknak – a mai kornak, a mai Magyarországnak. Nem téves-e, hogy mi a művészi kvalitást találjuk »jónak«, a törekvés egyetlen elképzelhető céljának – talán ez az okádék orgiája az ocsmányságnak, ez a kor kifejezője, és a jövő században a XX. század múzeumai csak mint elrettentő példák, mint »cabinet des horreursök« fognak szerepelni. És a kevés kvalitást kidobják, mint »quantité négligeablet«? ”⁴⁸⁷

Ferenczy egy későbbi 1940-es interjúban méltatva emlegette utolsó bécsi időszakát, mikor mind biztosabb egzisztencia mellett folytathatta szabad alkotói gyakorlatát.⁴⁸⁸ Későbbi kisméretű budapesti műtermével szemben Bécsben egy nagyjából száz négyzetméteres földszintes atelier állt rendelkezésére, miközben egy jól kialakult műpártolói rendszer biztosította megélhetését.⁴⁸⁹ „Volt három gyűjtő-pártfogóm, három osztrák gróf, akik valahogy úgy szerettek, mint a reneszánsz idején szerették nagy urak a művészeket. Az egyikőtől havonta kaptam például honoráriumot s minden évben eljött hozzám és kiválasztott két rajzot. Ez volt az ellenérték. A harmadikat már külön honorálta. Tudtam dolgozni, sokat.”⁴⁹⁰ A szobrász által írt levelek alapján az egyik támogató bizonyos Hans Heller volt, a másik pedig a lengyel Raczinsky gróf, akiről 1938-ban érmet is mintázott a szobrász.⁴⁹¹ A harmadik mecénás személye kérdéses, azonban könnyen elképzelhető, hogy Ferenczy a második bécsi korszak idején gyümölcsöző megbízásokat adó Karl Khuen-Belasi grófra utalt vissza. A fennmaradt levelek alapján azt kell mondanunk, hogy a szobrász visszaemlékezése egy utólagosan

---

⁴⁸⁶ Ungarische Kunstausstellung. Bécs, Künstlerhaus 1937. március 6 – 1937. április 18.; Ferenczy Béni levele Ferenczy Noéminek Bécsből Budapestre, 1937 április. HUN-REN BTK MI MDK-C-I-217. Közölve: *Enigma* 65. 103. Azonos az SZM-KEMKI ADK Ad/20150-1979/3/82 jelzetű eredeti levéllel.

⁴⁸⁷ Uo. 103.

⁴⁸⁸ MÓRICZ 1940. 10–11.

⁴⁸⁹ Ferenczy Béni az 1926 és 1937 közötti bécsi leveleinek nagy részét a Neuwallgasse 27. cím alól keltezte. Az utca új neve 1938 óta Karl-Löwe-Gasse. Az egykori épület helyén ma egy az 50-es, 60-as évek során épült lakóház áll. Az épített környezet alapján a Ferenczy Béni által említett atelier egykor egy kétszintes, klasszicista stílusú épület földszinti helyiségeiben kaphatott helyet.

⁴⁹⁰ MÓRICZ 1940. 11.

⁴⁹¹ *Raczinsky gróf*, 1938. TÓTH 2016. 68. (Kat. 64.) – Ez esetben a gróf halála vetett véget a támogatásnak: Sigismund Eduard Kasimir Athanasius Raczyński (1861–1937)

megszépült kegyelmi állapotot vázol, amelynek végérvényesen vetett véget a hitleri hatalomátvétel. A valóságban viszont Ferenczy az 1936–1938 közötti időszakban kifejezetten sokat panaszkodott a bécsi műkereskedelemből adódó sanyarú helyzetére.⁴⁹² Bécsbe való visszatérése után ugyan valóban érvényben volt egyfajta támogatási rendszer, aminek fejében rajzokat és akvarelleket adott mecénásainak, ez azonban csak az alapvető szükségletek kielégítésére bizonyult elégnek, és arra is csak rövid ideig: „...*az éhenhalásra sok, ház pénzre elég és azonkívül most éppen javában haldoklik.*” – olvasható 1937 elején kelt levelében.⁴⁹³ A Hellertől érkező források már abban az évben teljesen elapadtak, leveleiből pedig sértettség és elkeseredettség áradt.⁴⁹⁴ „*Odakint, két éve – oppositóból nagyon fontosnak tűnt minden vonal amit csak magamnak csináltam. Itt a kutya se törődik velem – mindenki valami más okból mellőz vagy üldöz.*”⁴⁹⁵

Az 1936–1938 közötti átmeneti időszakban Ferenczy Béni egyszerre szerepelt bécsi és budapesti tárlatokon. A hazai kiállítások között kiemelkedő jelentőséggel bírt a Képzőművészek Új Társaságának jubiláris kiállítása, amely 1937 novemberében nyílt meg a Nemzeti Szalon termeiben, és amelyre Ferenczy az *Ágaskodó ló* kisplasztikát és művész-érméinek sorozatát küldte. A bemutatkozásra komoly lelkesedéssel készült, türelmetlenül várta a hazai kritikákat, bennük műveinek fogadtatásával. Nyilvánvaló, hogy nem egyszerű szereplést jelentett ez számára, hanem a hazatérés első jelentős állomását. Bár a megjelent kritikákban jellemzően kitüntetett figyelmet kapott a hazai tárlatokon ez időben ritkán jelentkező szobrász bemutatott anyaga, önálló írást nem szentelt számára a hazai sajtó.⁴⁹⁶ „...*mikor fog az én nevem is említődni! Ehhez mégis előbb »persönlich« kéne megjelenjek? Nem?*” – olvasható Ferenczy problémára adott reakciója.⁴⁹⁷ A budapesti kiállítással egy időben műveivel még szerepelt a Hagenbund utolsó tárlatán, ahol az általa beküldött hét érme közül

---

⁴⁹² Ferenczy Béni levele Noémihez Bécsből Budapestre, 1938. február 1. SZM-KEMKI ADK Ad/20150-1979/3/34

⁴⁹³ Ferenczy Béni levele Noémihez Bécsből Budapestre, 1937 eleje. SZM-KEMKI ADK Ad/20150-1979/3/44

⁴⁹⁴ „*Heller újra kimaradt. Kellott neki az a 30 Sch. Londonba Hotel és Koronázási költségekre.*” Ferenczy Béni levele Noémihez Bécsből Budapestre. 1937. május 29. SZM-KEMKI ADK Ad/20150-1979/3/46

⁴⁹⁵ Ferenczy Béni levele Noémihez Bécsből Budapestre, 1937 körül. SZM-KEMKI ADK Ad/20150-1979/3/54

⁴⁹⁶ DUTKA Mária (Dr.D.M.): A KÚT jubiláns kiállítása a Nemzeti Szalonban. *Magyarország*, 44. 1937. november 20. 264. sz. 8.; ELEK Artúr (e.a.): A KÚT jubiláris kiállítása. *Ujság*, 13. 1937. november 20. 264. sz. 5.; [N. n]: A KUT kiállítása. *Budapesti Hírlap*, 57. 1937. november 21. 265. sz. 12.; [N. n]: A Kút jubiláris kiállítása. *Esti Kurir*, 15. 1937. november 21. 265. sz. 11.; BODOR Aladár (B.A.): A KÚT jubileumi kiállítása a Szalonban. *Magyarság*, 18. 1937. november 21. 265. sz. 23.; KÁLLAY Miklós: A KUT jubiláris kiállítása. *Nemzeti Ujság*, 19. 1937. november 21. 265. sz. 27.; FÓTHY János: A KUT kiállítása. *Pesti Hírlap*, 59. 1937. november 21. 265. sz. 15.; KÁRPÁTI Aurél (K.A.): A KUT jubiláris kiállítása. *Pesti Napló*, 88. 1937. 265. sz. 10.; Dr. JAICZAY János: Képzőművészeti Szemle. *Magyar Kultúra*, 24. 1937. 23. sz. 315.; FARKAS Zoltán: Képzőművészeti Szemle. *Nyugat*, 30. 1937. 12. sz. 468.

⁴⁹⁷ Ferenczy Béni levele Noéminek Bécsből Budapestre. SZM-KEMKI ADK Ad/20150-1979/3/89

csak hármat válogattak be a tárlat anyagába.⁴⁹⁸ Hogy pontosan milyen konfliktusban állhatott Ferenczy Béni a bécsi kortárs művészeti élet irányítóival, arról nincs tudomásunk. Sértődékeny természete is hozzájárulhatott ahhoz, hogy úgy érezte, személye szakmai játszmák kereszttüzébe került: „...a Hagenbund jury célja – az én lehangolásom nem sikerült egészen és így dühöm is lelohadt valamelyest.” – írta a kiállításon bemutatott műveinek kedvező kritikáira reflektálva.⁴⁹⁹ Miután 1938-ban a német csapatok megszállták Ausztriát, a magyar kormánytól végre megkapta a végleges letelepedési engedélyt, és feleségével visszatért Budapestre.⁵⁰⁰

Ferenczy Béni egy 1948-as interjúban számolt be arról, milyen sokat jelentett számára művészi fejlődése tekintetében a külföldi tartózkodás. „Ha az életemet vizsgálom, szinte egy közmondás illusztrációnak találom néha. »Az éremnek két oldala van«. Az egyik oldal a honvágy és a szenvedés, a szomorúság, hogy nem élhettem itthon. A másik oldal az a rengeteg gazdag élmény, ami a kényszerű távollétet gyümölcsözővé tette. A fiatal magyar művészeknek is csak tanácsolhatom, utazzanak sokszor, ahányszor csak tehetik, külföldre, mindenfelé. Mert itthon könnyen elfelejtkeznek arról, hogy saját személyükön kívül még más nagy művészek is voltak és vannak a világon. Főleg szerénységet lehet tanulni külföldön, mert bizony például Párisban senki nem fog olyan nagy jelentőséget tulajdonítani becses személyünknek, mint itthon a barátok vagy ellenségek. Az otthon mindig kényelmes és elpuhítja az embert, a művészethez pedig kemény izmok és harci elszántság kell.”⁵⁰¹ Az idézett szövegrészlet jól érzékelteti azokat a nehézségeket, amikkel az idegenbe szakadt művészek szembesülnie kellett. Ferenczy a külföldön töltött időszak nagy részére utólagosan egy küzdelmes, de kiforrott egyéni stílusa eléréséhez szükséges, tanulságokban gazdag útként tekintett, melynek művészi terméséhez meglehetősen kritikusan viszonyult. „Voltaképp csak az érdekes, ami 1936 utáni” – nyilatkozta életművéről az ötvenes években.⁵⁰² Ebből is adódott, hogy sok korai művét megsemmisítette, ami tovább nehezíti az időszak művészi termésének vizsgálatát. Monumentális munkái közül a Schiele-síremlék és a *Mechanikus kalapács* a mai napig eredeti felállítási helyén áll. A húszas évek első felének kisméretű, kubista szellemben létrejött kisplasztikáinak fennmaradt darabjait a szentendrei Ferenczy Múzeumi Centrum

⁴⁹⁸ Ferenczy Béni levele Wilde Ferencnek, 1937. november 11. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/69

⁴⁹⁹ Ferenczy Béni levele Noémihez Bécsből Budapestre, 1937 körül. SZM-KEMKI ADK Ad/20150-1979/3/80

⁵⁰⁰ A hazai sajtó csak 1939-ben számolt be a szobrász végleges hazatelepedéséről. A Ferenczy-házaspár nagy valószínűséggel ekkor jutott hozzá ahhoz a Dohány utcai 57. szám alatt található ingatlanhoz, melyet 1944-ig használt: „Ferenczy Benjamin, a kiváló magyar szobrászművész hosszú külföldi tartózkodás után Budapesten nyitotta meg műtermét.” [N. n.]: Ferenczy Benjamin szobrászművész Budapesten telepedik le. *Nemzeti Ujság*, 21. 1939. május 21. 115. sz. 27.

⁵⁰¹ PEKÁRY Dagmar: Beszélgetés a Kossuth-díjas Ferenczy Bénével. *Színház*, 4. 1948. 22. sz. o. n. (8.)

⁵⁰² Ferenczy Béni levele Genthon Istvánhoz, 1950-es évek. SZM-KEMKI ADK Ad/21464-1982

gyűjteménye őrzi. Az emigráció időszakában készült alkotások egy része a Magyar Nemzeti Galériába és a pécsi Modern Magyar Képtárba került.⁵⁰³ Ferenczy rajzai, akvarelljei, szobrai kis számban, de megtalálhatók az Albertina és a bécsi Belvedere gyűjteményében is.⁵⁰⁴ Egy nagyobb műtárgyegyüttes pedig a szobrász lánya, Rosie révén került Németországba. A művek jelentős hányada azonban lappang. Jórésztük ajándékozás vagy megrendelés révén került bécsi magánygyűjteménybe, a kutatás számára ismeretlen osztrák és más nemzetiségű műgyűjtők tulajdonába.⁵⁰⁵ Az osztrák műtárgypiacon ritkán bukkan föl a szobrász neve. Ha egy-egy munkája kalapács alá kerül, gyakran ismeretlen alkotó műveként.⁵⁰⁶ Abban azonban még bízhatunk, hogy a csupán reprodukciókból vagy leírásokból ismert művek egy része a kutatás későbbi – a művészi oeuvre feltérképezésére irányuló – szakaszában előkerül. Az ismeretlen alkotások egy másik hányada viszont a visszafordíthatatlan veszteségek sorát gyarapítja, miután odaveszett a szobrász 1945-ös tartózkodási helyét ért bombatalálatban.

Ferenczy Béni a nemzetközi ismertség megszerzése mellett az 1930-as évek második felére eljutott művészetének kikristályosodásához, aminek köszönhetően Magyarországra való visszatérésekor joggal került be a hazai művészeti élet élvonalába. Ahogy az a dolgozat további fejezeteiből kiderül majd, hazatelepedése nem jelentette küzdelmeinek végét. Hogy is jelenthette volna: „*Amint látod csak a plakettezés a gerince az existenciámnak. Jobb híján? Ki tudja – talán jobb »hogy híján« – nem? Megfelel nekem a méret, és ezáltal az a lehetőség, hogy egy kettőre nyilatkozhaszak. Na meg aztán a nehéz kőfaragást a szívspecialista meg is tiltotta. Igaz csak volna alkalom és lehetőség fűtyölnék én erre a tilalomra. Azt mondja ne erőlködjek – pedig az élet csupa erőlködésből áll, különösen az öröm maga. És az összes öröme csak erővel érhetők el. »Ne erőlködjön« ez majdnem az mintha azt mondaná »haljon meg«.*”⁵⁰⁷

---

⁵⁰³ A legjobban ismert, és művekkel reprezentált időszak az utolsó, átmeneti évek termése, melyek már rendszeresen szerepeltek a budapesti tárlatokon is.

⁵⁰⁴ Albertina, Ltsz.: 23338; 23339; 25203; 25204; 26901; 30778; 30814; 32599; 32600; 32817; 33366.; Österreichisches Galerie Belvedere, Ltsz.: 3281; 9091. URL <https://sammlungenonline.albertina.at/> (Letöltve 2023. 06. 19.) – A művek egy része még az emigráció időszakában, másrésztük később, osztrák magántulajdonból került közgyűjteménybe.

⁵⁰⁵ Ferenczy Béni nyilatkozatából tudjuk, hogy első felesége számos alkotását ajándékozta el moszkvai tartózkodásának idején. Forrás: Ferenczy Béni közlései. Rozgonyi Iván följegyzése. Gépirat. Hely és év megjelölése nélkül (1952 március – április) HUN-REN BTK MI MDK-C-II-46/1

⁵⁰⁶ KIRÁLY 2013. 8.

⁵⁰⁷ Wilde Ferencnek Bécsből Budapestre, 1937. október 7. SZM-KEMKI ADK Ad/20151-1979/68

7. Az Anschluss után

Visszatérés Magyarországra

7.1. Bekapcsolódás a hazai művészeti életbe

Ferenczy Béni Szovjetunióból történő 1935-os visszatérésekor már komolyan fontolgatta a hazatelepülés gondolatát, aminek eljövételében valószínűleg az emigráció közel húsz éve alatt sohasem kételkedett. Kapcsolatát a magyarországi kulturális szférával folyamatosan fenntartotta, műveivel rendszeresen szerepelt budapesti tárlatokon, neve újonnan alakult művésztszakszervezetekben tűnt fel, kisplasztikáival és érmeivel hazai műgyűjtők kollektíváit gyarapította. Bár a Tanácsköztársaság kulturális programjában betöltött közreműködése, és három éves szovjetunióbeli tartózkodása miatt a politikai vezetés bolsevikként kezelte, a hazai művészeti élet alapvetően pozitívan fogadta Ferenczy visszatérését.⁵⁰⁸ A KÚT 1938-as kiállításához kötődő kritikák nagy része örömmel jegyzi a tényt, hogy a budapesti közönség ismét élvezheti az emigrációból hazatérő mester műveit.⁵⁰⁹ A sajtó egy kisebb, de annál öntudatosabb szegletében azonban személye a jobboldali szélsőségek támadásának keresztüzébe került: „*a mindinkább jelentkező zsidó gazdasági megerősödés lehetővé tette, hogy az idegen faj szellemiségéért síkraszálló kis csapat hadsereget verbuváljon a progresszív irány uralomra jutásáért. A KÚT ma már körülbelül száz megbízható és szellemileg együttérző taggal rendelkezik. Mellettük vannak és értük harcolnak a liberális napilapok, a művészettörténészek nagy része és a zsidó tőke. (...) talán azt képzelik a baloldal vezetői, hogy a jobboldali keresztény magyarság szó nélkül tér napirendre, olyan kihívások láttán, melyet például most követtek el? A KÚT kiállításán öt munkával szerepeltetik Ferenczy Bényt, a kommunista eszmékért hevülő és Oroszországba menekült véres szájú művészt!*”⁵¹⁰ A *Magyarság* napilap cikkét „Vigil” álnéven jegyző kritikus megnyilvánulása nem számított elszigetelt jelenségnek, a hazai kulturális szférában évről évre szélesebb körű hivatalos nyilvánosságot kaphattak az ilyen jellegű szélsőséges támadások.⁵¹¹ A folyamatosan kieleződő

---

⁵⁰⁸ DÉNES 1992.

⁵⁰⁹ Ybl Ervin (Y. E.): A Képzőművészek Új Társaságának kiállítása. *Budapesti Hírlap*, 58. 1938. október 30. 246. sz. 13.; SZILÁRD János: (Sz. I.): A KÚT kiállítása. *Nemzeti Ujság*, 20. 1938. október 30. 246. sz. 27.; BÁLINT Endre: Kiállítások. *KÚT. Népszava*, 66. 1938. október 30. 247. sz. 12.; KEMÉNY István (k.i.): A KÚT kiállítása a Nemzeti Szalonban. *Pesti Napló*, 89. 1938. október 30. 224. sz. 10.; RÉTI István: Két kiállítás – A KÚT és két fiatal. *Az Est*, 29. 1938. november 1. 235. sz. 14.; (b. m.): K. U. T. *Esti Kurír*, 16. 1938. november 1. 247. sz. 8.; ELEK Artúr (e.a.): A „Kut” jubileumi kiállítása. *Ujság*, 14. 1938. november 4. 250. sz. 4.; JAJCZAY János (J.J.): A KÚT kiállítása. *Élet*, 29. 1938. november 20. 47. sz. 2064.

⁵¹⁰ (Vigil): A KÚT kiállítása. *Magyarság*, 19. 1938. október 30. 246. sz. 20.

⁵¹¹ KOPÓCSY 2008. 163–164.

politikai légkör hatására a kulturális élet berkeiben is felütötte fejét az öncenzúra. Kopócsy Anna kutatásai hívják fel a figyelmet arra, hogy az első zsidótörvény évében a Képzőművészek Új Társaságán belül is megjelentek a magyarosítási törekvések.⁵¹² Szintén a *Magyarság* hasábjain jelent meg az a 1940-es cikk, amely a Belügyminisztérium egyesületek működésének fokozottabb felügyeletéről és ellenőrzéséről szóló 1938-as körrendeletére hivatkozva kérdőjelezi meg a KUT létjogosultságát.⁵¹³ Kopócsy a KUT elleni támadások csúcspontjaként 1942 őszét jelöli meg, mikor is az *Egyedül vagyunk* nyilas sajtóorgánum „elfajzott művészetek” kiállításaként számolt be a társaság éves bemutatójáról.⁵¹⁴ Ezzel egy időben a Nyilaskeresztes Front színeiben az országgyűlés 314. ülésén interpelláció hangzott el a KUT kapcsán a „Képzőművészetben uralkodó idegen szellem kiírtása és a magyar művészet korszerű átszervezése” címen.⁵¹⁵ Az efféle támadások sikerességének tudható be, hogy 1944 nyarán a német megszállás idején feloszlatták a művészeti szcéna baloldali olvasztótégelyeként működő társaságot.⁵¹⁶

Az ilyen, és ehhez hasonló pressziók dacára az ellenzéki művészeknek továbbra is volt lehetőségük kiállításokon szerepelni, állami és fővárosi műtárgyvásárlásokban részesülni.⁵¹⁷ Ferenczy Béni a KUT éves bemutatkozásai mellett a negyvenes évek elején meghívást kapott a Tamás Galéria két tárlatára, és művésztársaihoz hasonlóan „A magyar művészetért” mozgalom Horthy Miklós kormányzó által védnökölt kiállításain is rendszeresen részt vett műveivel.⁵¹⁸ A sajtóban megjelenő kritikákban jellemzően kiemelt szerepet kapott személye,

---

⁵¹² Ennek nyilvánvaló példája Medgyessy bizalmas levele, melyben Basch Andor izraelita származású festőművész helyett Andrassy Kurta János és Borberek Kovács Zoltán tagfelvételére tesz javaslatot. Forrás: Medgyessy Ferenc levele Gergely Pálhoz. Budapest, 1938. november 17. MTA Könyvtár és Kézirattár (Gergely Pál hagyatéka) Ms 6293/289

⁵¹³ (Pictor): A „KUT” kiállítása a Nemzeti Szalonban. *Magyarság*, 22. 1940. november 12. 251. sz. 8. – Kopócsy Anna véleménye szerint a *Magyarság* hasábjain álnéven közölt publicisztikák háttérében a benczúrta festő, Kampis János állt. KOPÓCSY 2008. 165.

⁵¹⁴ (L. J.): Elkésett kiállítás Pesten az elfajzott művészetekről. Zsidók, marxisták felvonulása a KUT kiállításán 1942-ben. *Egyedül vagyunk*. 5. 1942. november 20. 24. sz. 5–6.

⁵¹⁵ Palló Imre interpellációja. Forrás: Az országgyűlés képviselőházának 314. ülése 1942. évi november hó 25-én. *Országgyűlés képviselőházának naplója*, XVI. kötet Budapest, Athenaeum, 1942. 251–252.

⁵¹⁶ KOPÓCSY 2008. 165.

⁵¹⁷ Ferenczy Béni is több ízben vásárolt az állam, illetve a főváros. Források: TÓTH Dénes (T. D.): A Fővárosi Képtár új szerzeményeinek kiállítása. *Esti Ujság*, 8. 1943. március 6. 53. sz. 5.; [N. n.]: Vásárlások. *Szépművészet*, 4. 1943. 2. sz. 34.

⁵¹⁸ Az 1940. február 28-án nyíló *Mai magyar kisplasztika* című tárlaton az *Ágaskodó ló* bronz szoborral és egy női torzóval szerepelt, majd az áprilisi *Új magyar akvarellek* kiállításon mutatta be néhány új vízfestményét. Források: (B–nt): A mai magyar kisplasztika – Kiállítás a Tamás-galériában. *Népszava*, 68. 1940. február 25. 45. sz. 8.; (B. P. L.-né): Mai magyar kisplasztika. *Nemzeti Ujság*, 22. 1940. február 28. 47. sz. 9.; ELEK Artúr: Kisplasztikai kiállítás. *Ujság*, 16. 1940. február 28. 47. sz. 3.; FÓTHY János (f.j.): Új magyar akvarellek kiállítása a Tamás Galériában. *Pesti Hírlap*, 62. 1940. április 6. 77. sz. 7.; dr. B. BAKAY Margit: Új magyar aquarellek. *Nemzeti Ujság*, 22. 1940. április 9. 79. sz. 6.; FÓTHY János: Horthy Miklós kormányzó megnyitotta a „A magyar művészetért” mozgalom kiállítását. *Pesti Hírlap*, 62. 1940. február 9. 31. sz. 3.; GOGOLÁK Lajos (g. l.): „A magyar művészetért”. *Magyar Nemzet*, 3. 1940. december 14. 269. sz. 6.; ELEK Artúr: „A Magyar Művészetért” harmadik

különösképpen az éremművészet területén, ahol a műfaj vezető egyéniségeként tartották számon.

A negyvenes évek elején további jelentős kiállítási lehetőségek nyíltak meg Ferenczy előtt. 1941 tavaszán a volt Ernst Múzeum épületében kialakított Gróf Almásy-Teleki Éva Művészeti Intézetében négy, nála egy generációval fiatalabb festőművész – Barcsay Jenő, Dési- Huber István, Domanovszky Endre és Gadányi Jenő – társaságában állított ki egyedüli szobrászként. A tárlaton rajzokkal és bronz kiplasztikákkal szerepelt, a kritikákban kiemelkedő elismerésben részesült.⁵¹⁹ A Almásy-Teleki Évát és a kiállításon szereplő művészeket ábrázoló archív fotót „Az új magyar művészet öt képviselőjének kiállítása” címen örzi Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye.⁵²⁰ A KUT kiállításain is rendszeresen szereplő négy festő rokon művészeti törekvéseit és szellemi közösségét jelzi, hogy mikor a Párizsból hazatérő Farkas István egy mintegy ellen-Greshamként funkcionáló csoport kialakításán gondolkodott, az általa kiszemelt tagok listáján önmagán illetve Borsos Miklós és Vilt Tibor szobrászművészekén kívül ők négyen szerepeltek.⁵²¹

Valószínűleg az előző évi nagyszerű csoportkiállításának is köszönhető, hogy Aba-Novák Vilmos és Rudnay Gyula mellett Ferenczy Béni volt a harmadik, aki átfogó önálló szekcióval mutatkozhatott be az 1942-es Velencei Biennále magyar anyagában.⁵²² Művészetét egy kiterjedtebb kisplasztikai- és éremanyag képviselte, amelyet az olasz sajtó kiemelt elismerésben részesített.⁵²³ Ahogy arra Bódi Kinga kutatásai felhívják a figyelmet, az 1942-es kiállítás a Biennalén eladott magyar művek tekintetében minden idők legeredményesebb tárlatának számított.⁵²⁴ Összesen húsz alkotás kelt el közel 200.000 líra értékben. Helyi gyűjtők magánvásárlásai mellett III. Viktor Emánuel egy Molnár C. Pál művet, az olasz Külügyminisztérium egy Aba-Novák-képet, a kultusztárca egy Kontuly-csendéletet, Velence

---

kiállítása. *Ujság*, 18. 1942. június 6. 126. sz. 4.; FÓTHY János (F. J.): „A magyar művészetért” kiállítása a Múcsarnokban. *Pesti Hírlap*, 65. 1943. május 16. 110. sz. 7.

⁵¹⁹ ELEK Artúr: Öt művész. *Ujság*, 18. 1941. március 14. 61. sz. 3.; (Spectator): Szemle. *Budapesti Szemle*, 1941. 261. kötet, 765. sz. 172–173.; (K. J.): A becsületesség, a tudás és a művészet. *Uj Idők*, 47. 1941. március 23. 12. sz. 340.

⁵²⁰ [Fénykép]: Az új magyar művészet öt képviselőjének kiállítása Almásy-Teleki Éva művészeti intézetében: Almásy-Teleki Éva, tőle jobbra Domanovszky Endre ül, mellette Gadányi Jenő áll. Balra Ferenczy Béni ül, mögötte Dési Huber István, ömellette Barcsay Jenő. *Uj Idők*, 47. 1941. március 30. 13. sz. 369. Fotó őrzési helye: FSZEK Budapest Gyűjtemény. Ltsz.: bibFSZ01491031 (Képszám: 023967)

⁵²¹ BORSOS Miklós: *Visszanéztem félutamból*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975. 250.

⁵²² „...nagyobb számú kis bronzai, lélekkel áthatott portrék, tökéletes plasztikai megértéssel mintázott, a legbonyolultabb mozdulati problémákat megoldó s páratlan gonddal és felületi érzékenységgel cizellált aktok, Leonardo tanulmányait idéző ágaskodó lova igazi mesterművek” – írta róla Gerevich Tibor. In: GEREVICH Tibor (G. T.): A XXIII. Velencei Biennale. *Szépművészet*, 3. 1942. 9. sz. 218.

⁵²³ GEREVICH Tibor (Gch.): Az olasz sajtó a velencei magyar pavillonról. *Szépművészet*, 3. 1942. 9. sz. 224.

⁵²⁴ BÓDI Kinga: *Magyar részvétel a Velencei Képzőművészeti Biennalén 1895–1948*. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem – Művészettörténeti Doktori Iskola, 2014. 230–231. URL <http://doktori.btk.elte.hu/art/bodikinga/diss.pdf> (Letöltve 2022. 07. 19.)

városa pedig egy Hincz-akvarellt szerzeményezett. A római magyar követ Ferenczy Béni *Torzóját* vásárolta meg a kiállításról. Nem sokkal később, 1942 októberében a Műbarát XXX. kiállítása gróf Batthyány Gyula festőművész rajzainak és Ferenczy Béni szobrászművész Velencéből visszaérkező plasztikai kollekciójának gyűjteményes tárlatával rukkolt elő. Érzelmi lágysággal átítatott Louise de Vilmorin portrészobrát a kiállításról vásárolta meg az állam.⁵²⁵

7.2. Művészeti hovatartozás

Az 1936–1938 közötti átmeneti időszakban Ferenczy Béni nővérének írt leveleiben több ízben említette Bernáth Aurél nevét.⁵²⁶ A szobrász, bár erős fenntartásokkal kezelte egykori barátja hazai és külföldi művészeti sikereit, otthon elsődlegesen a festő köré csoportosuló képzőművészekkel érzett stílári és kvalitásbeli rokonságot. A posztnagybányai iskolaként emlegetett irányzat képviselői a magyar művészet két világháború közötti időszakának meghatározó jelentőségű, ugyanakkor laza csoportosulásaként voltak jelen. Indulásuk az 1920-as évek közepére tehető, azonban csak az 1930-as évek első felében sikerült nagyobb figyelmet kivívniuk maguknak.⁵²⁷ Eleinte a Centrál, majd később a Gresham kávéházban összegyűlt baráti társaság a törzshelyként funkcionáló épületről kapta a Gresham-kör elnevezést. Művészi elveiknek körvonalazása mindig is komoly problémát jelentett a művészettörténészek számára, tekintve, hogy a társaság tagjait inkább a művészi válságból való kilábalni akarás és az intellektuális beállítottság kötötte össze, semmint az egységes stílus.⁵²⁸ A csoportosulás négy legaktívabb képviselője Bernáth Aurél, Pátzay Pál, Berény Róbert és Szőnyi István volt. Munkásságuk közös vonásának számított, hogy míg az 1910-es években pályakezdő

---

⁵²⁵ GOGOLÁK Lajos: Batthyány Gyula rajzai, Ferenczy Béni plasztikái. *Magyar Nemzet*, 5. 1942. november 5. 251. sz. 6.; SZERDAHELYI Sándor (sz. s.): Batthyány Gyula és Ferenczy Béni. *Népszava*, 70. 1942. november 5. 250. sz. 6.; ELEK Artúr: Batthyány Gyula gróf rajzai és Ferenczy Béni szobrai. *Ujság*, 18. 1942. november 6. 252. sz. 3.; (K. J.): Batthyány Gyula gróf és Ferenczy Béni kiállítása. *Magyarság*, 23. 1942. november 6. 251. sz. 9.; FARKAS Zoltán: Gróf Batthyány Gyula és Ferenczy Béni kiállítása. *Magyar Csillag*, 2. 1942. november 15. 12. sz. 368. A megvásárolt szobor: *Pálffy Pálné (Louise de Vilmorin)*, 1941. GENTHON 1961b 260. (Kat. 224.)

⁵²⁶ Ferenczy Béni levele Noéminek Bécsből Budapestre, 1936. szeptember 28. HUN-REN BTK MI MDK-C-I-217. Közölve: *Enigma* 65. 95. Azonos az SZM-KEMKI ADK Ad/20150-1979/3/39 jelzetű eredeti levéllel; Ferenczy Béni levele Noéminek Bécsből Budapestre, 1937. április 17. HUN-REN BTK MI MDK-C-I-217. Közölve: *Enigma* 65. 98. Azonos az SZM-KEMKI ADK Ad/20150-1979/3/70 jelzetű eredeti levéllel; Ferenczy Béni levele Noéminek Bécsből Budapestre, 1937. március – április. HUN-REN BTK MI MDK-C-I-217. Közölve: *Enigma* 65. 99-100. Azonos az SZM-KEMKI ADK Ad/20150-1979/3/83 jelzetű eredeti levéllel.

⁵²⁷ 1934. február 24 – március 11 között volt látogatható a *Tizennyolc magyar művész kiállítása* a Nemzeti Szalonban. A tárlaton a következő alkotók szerepeltek: Aba-Novák Vilmos, Berény Róbert, Bernáth Aurél, Bokros Birman Dezső, Bornemisza Géza, Csorba Géza, Czöbel Béla, Derkovits Gyula, Egy József, Farkas István, Ferenczy Noémi, Kmetty János, Márffy Ödön, Medgyessy Ferenc, Pátzay Pál, Perlrott Csaba Vilmos, Szobotka Imre, Szőnyi István. A kiállító művészek alapvetően a Gresham asztaltársaságának holdudvarából kerültek ki.

⁵²⁸ Legfrissebb kutatási eredmények a témában: SODICS Dominika: Az *Ars Hungarica*-könyvsorozat (1932–1938) és a Gresham-kör 1. *Enigma*, 28. 2021 (2022) 106. sz. 110–159.; SODICS Dominika: Az *Ars Hungarica*-könyvsorozat (1932–1938) és a Gresham-kör 2. *Enigma*, 28. 2021 (2022) 107. sz. 108–157.

művészekként avantgárd stílusokkal kísérleteztek, később visszatértek a posztimpresszionizmus eszköztelenebb, a látvány szerepét elsődleges tiszteletben tartó művészetéhez. Különösen a festőkre volt igaz, hogy a századforduló idején virágzó nagybányai művésztelep hagyományait folytatva és újjáélesztve próbáltak érvényesülni, miközben a korszak politikai irányítása elsődlegesen az újklasszicista tendenciákat részesítette előnyben. A már említett művészekon kívül Barcsay Jenő, Czóbel Béla, Derkovits Gyula, Egry József, Elekfy Jenő, a Ferenczy ikrek és Márffy Ödön nevét szokás a társasághoz sorolni, a teoretikusok közül pedig Oltványi-Ártinger Imre és Genthon István volt az asztaltársaság részese.⁵²⁹ Ferenczy Béni a Gresham-kör egyes tagjaihoz fűződő ismeretsége még az első világháború idejére köthető. Pátzay Pál és Szőnyi István 1914-ben volt a festőiskola beiratkozott hallgatója, Bernáth Aurél pedig 1915 és 1916 nyarat töltötte Nagybányán. Ő elsősorban a berlini évek alatt került szorosabb kapcsolatba a szobrásszal. A régi barátságok a hazatérés után újra felelevenedtek, de a személyes találkozókra nem a Dunakorzón álló palotában került sor. A művészettörténeti kutatás visszatérően téves állítása, hogy Ferenczy Béni rendszeres látogatója volt az asztaltársaság összejöveteleinek. Megjelenésére a valóságban csak elvétve lehetett példa.⁵³⁰ Bernáth Aurél festőművész így emlékezett vissza a csoportosulás és az emigrációból hazatérő szobrász viszonyára: „*Ha jól emlékszem, 1938 őszén jött haza végleg külföldről. A régi barátok nagyon örültek a viszontlátásnak. Ekkorra már a Gresham-kávéházban tíz éve összejárt az az asztaltársaság, amelynek tagjaihoz Bénit régtől fogva baráti kapcsolatok fűzték, s így természetesnek vettük volna, ha eljár közénk. Nem jött. Hogy miért nem, abban az időben sem tudtam, ma sem tudom. Mindnyájan nagyon hiányoltuk, s legszívesebben egy széket mindig üresen hagytam volna az asztalunk mellett, jelkép gyanánt.*”⁵³¹ Az idézet szövegrészlet jól szemlélteti Ferenczy és a posztnagybányai társaság szellemi rokonságát és a kör tagjaihoz fűződő személyes kapcsolódását. Ferenczy fennmaradt leveleiből azt is tudjuk, hogy a hazai művészeti palettán ő maga is valahol a Gresham-kör holdudvarában helyezte el szobrászatát. Martsa Istvánnak írt 1947-es levelében arról ír, hogy egy tervezett római magyar művészeti kiállításon akkor kíván csak részt venni műveivel, amennyiben az nem egy kevert, részben absztrakt tárlat lesz, hanem egy szűkebb réteg bemutatkozása: „...*azon legyünk mi (Gresham*

---

⁵²⁹ Tágabb értelemben a következő személyiségeket szokás még a körhöz sorolni: Bartha László, Basch Andor, Bornemissza Géza, Diener Dénes Rudolf, Hatvany Ferenc, Hrabéczy Ernő, Jobbágyi Gaiger Miklós, Novotny Emil Róbert, Kmetty János, Szobotka Imre, Vass Elemér festők; Schaár Erzsébet, Vilt Tibor szobrászok; Farkas Zoltán, Hoffmann Edith, Petrovics Elek, Rózsa Miklós, Schoen Arnold művészettörténészek; Fruchter Lajos, Cseh-Szombathy László, Radnai Béla és Szilágyi Sándor műgyűjtők. Forrás: MÁNYAI Csaba–SZELKE László: Fejezetek a Gresham-palota történetéből. *Századok*, 133. 1999. 3. sz. 606–607.

⁵³⁰ Időszakos részvételének említése többek között: Genthon István és Wertheimer Klára beszámolója a Gresham-köréről. HUN-REN BTK MI MDK-C-II-484/3

⁵³¹ BERNÁTH Aurél: *A Múzsza udvarában*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967. 81.

vagy Szinyei fajták) egyedül egy kis csoportban.”⁵³² Jóllehet az emigráció éve alatt elsősorban a Képzőművészek Új Társaságának kiállításain szerepelt, 1937 után a kínálkozó lehetőség ellenére sem lett tagja a csoportosulás vezetőségének, helyette inkább a Szinyei Társasághoz kapcsolódott, velük vállalt művészeti közösséget.⁵³³ Fenntartásai a posztnagybányai stílus képviselőivel elsősorban személyesek voltak. „...én nem vagyok sosem voltam a Gresham befolyása alatt sőt (...) állandó oppositioaba voltam velük szemben – már azért is, mert ők ha nem Pátzaynak vagy Vilt Tibornak, akkor még Medgyessynek is hajlandóak voltak a babért nyújtani, csak hogy én előre ne kerüljek” – olvasható egy 1945 utáni levelében.⁵³⁴ Érdeemes azonban megjegyezni, hogy Ferenczyre jellemzőek voltak a hasonló sértett megnyilvánulások. Nem véletlen az sem, hogy ifjúkorát leszámítva kifejezetten távolságtartó kapcsolatot ápolt kollégáival, és helyettük inkább teoretikusokkal, művészettörténészekkel, irodalmárokkal vette körbe magát. „A végső közösség hiú ábránd vetélytársak között!” – vallotta meggyőződéssel.⁵³⁵

Ferenczy Béni stíluskereső időszaka az emigráció utolsó éveire lezárult. Az 1930-as évek közepére kikristályosodott az az irány, amelyet aztán következetesen vitt végig hátralevő életében. Művészetének autonóm jellegét mindvégig fönntartotta, sem szellemileg, sem stílusosan nem kapcsolódott igazán más kortárs hazai képzőművészekhez. Ez természetesen nem jelentette azt, hogy nem álltak rendelkezésére művészi inspirációs források. Kompozícióiban a múlt és a jelen kultúrájának értékei harmonikus egységgé forrtak össze, egyszerre jelent meg bennük az antik görög szobrászati hagyomány és a 20. század klasszikus mediterrán plasztikáját képviselő mestereinek modernsége. Az antik szobrászat új interpretációjaként nem csupán a görög kánonok szépségrendszerét vette át, de annak szellemiségét, a csendes életöröm és az ártatlan érzékiség derűjét, a testi létezés öntudatlan harmóniájának kifejezését is. A klasszikus plasztikai emlékek modernkori értelmezésében pedig a francia kortársak szolgáltattak útmutatást a számára. Párizsban a 20. század elején az Aristide Maillol, Charles Despiau, Pierre-Auguste Renoir és társaik által képviselt szobrászat meghatározó erővel üzent harcot a rodini plasztika egyeduralmának. A modern szobrászat archaizáló ágát képviselő alkotásaik nem csupán kiindulópontját, de fő műveit is adták a 20. századi plasztika summázó formalitást megcélzó, görög harmóniát kereső irányának. Céljuk az volt, hogy az élethű, szemfényvesztő kidolgozottsággal és hangsúlyos részletekkel szemben

---

⁵³² M. SZÜCS Ilona (szerk.): *Egy műteremház a Józsefvárosban*. Budapest, Budapesti Városvédő Egyesület, 1999. 82.

⁵³³ KOPÓCSY 2008. 148.

⁵³⁴ Ferenczy Béni levele Perlrott Csaba Vilmosnak. é.n. (1945 után) MTK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye MS 5467/63-64.

⁵³⁵ Írta Ferenczy Béni feleségének Szőnyi István kapcsán Genfből 1946 novemberében. Közölve: KONTA 1983b 20–22.

fölszakra juttassák a szobor zárt tömegének elementáris megnyilvánulását, és leszámoljanak a századforduló időszakában virágzó irányzatok formát megbontó, anyagot áttörő, légiessé, súlytalanul plasztikákat létrehozó szoborképzésével. Követőik immár a súlyosban, a tömörben, az anyag- és tömbszerűségben keresték és találták meg a szépet. Ferenczy Béni írásaiban, személyes megnyilatkozásaiban burkolatlan rajongással adózott a fent említett francia mestereknek. Nem győzte hangsúlyozni, hogy a valamikor volt legnagyobb szobrászként Aristide Maillol tiszteletét. A katalán származású mester művészetéhez való viszonyulásának részleteit számos írásos dokumentum, köztük levelek, publikált művészeti írások és visszaemlékezések őrzik. Ferenczy érett korszakának kisplasztikái – bár egyedi és összetéveszthetetlen karakterrel bírnak – nyíltan merítették a mailloli szobrászati elvekből, míg portréművészetéhez leginkább Despiau érzékenyen mintázott fejszobrai álltak közel.⁵³⁶

Az első említésre méltó összefoglaló tanulmány Ferenczy Béni művészetéről 1941 őszén jelent meg François Gachot tollából a *Nouvelle Revue de Hongrie* októberi számában.⁵³⁷ Szövegében a francia szerző a mester szobrászati előképei között az archaikus görög plasztika mellett Aristide Maillol és Pierre-Auguste Renoir hatását hangsúlyozza. 1942-ben Kassák Lajos írt hosszabb értekezést Ferenczy szobrászatából a *Vallomások tizenöt művészről* szóló kiadványban, melyben elsősorban a Gresham-kör és annak holdudvarába tartozó művészek között vette számba alakját.⁵³⁸ A plasztikai minták felsorakoztatásánál a görögök és Maillol mellett Rodin hatását emelte ki. Ezek a tanulmányok, bár említik Ferenczy Béni hosszú külföldi tartózkodását, elzárkóznak az emigráció helyszíneinek részletes felsorolásától. Ugyanez tapasztalható abban az 1940-ben készített interjúban is, melyet Móricz Virág készített a szobrásszal: „A húszas években kerültem Bécsbe, kilenc évig voltam ott, akkor elváltam első feleségemtől és elmentem Párisba s más országokba. Négy év múlva Erzsivel mentem vissza – mosolyog feleségére – s két éve vagyok már itthon.”⁵³⁹ Hogy a művész módosította ily módon az emlékeit, vagy szerkesztői döntés következtében került cenzúra alá a moszkvai tartózkodás, már sosem tudjuk meg. Az eljárás azonban tendenciaszerű. Gachot csak osztrák és

---

⁵³⁶ A maillol-hatásról bővebben: GULYÁS Dorottya: „A művészet csillagos ege” – Maillol és a görögség szerepe a modern magyar szobrászatban. | “The starry sky of art”. The role of Maillol and Greek culture in modern Hungarian sculpture. In: *Rippl-Rónai és Maillol. Egy művészbárátság története*. Kiállítási Katalógus. Szerk. FÖLDI Eszter. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2014. 134–167.

⁵³⁷ François GACHOT: Béni Ferenczy. *Nouvelle Revue de Hongrie*, 34. (10.) 1941. Octobre Nr. 65. 288–291. – A cikk frissített, átdolgozott magyaryelvű változatát a Tér és Forma közölte 1943-ban: François GACHOT: Ferenczy Béni. *Tér és forma*, 16. 1943. 11. sz. 182–186.

⁵³⁸ KASSÁK Lajos: Ferenczy Béni. In: Uő: *Vallomások tizenöt művészről*. Budapest, Pantheon Irodalmi Intézet, 1942. 97–104.

⁵³⁹ MÓRICZ 1940. 11. Itt fontosnak tartom megjegyezni, hogy Ferenczy az első világháború után soha többet nem fordult meg a francia fővárosban. Uo.: „1935-ben a Magyar Érmészeti Egyesület kiállítását rendezett Bécsben – én akkor másutt jártam, de gyűjtőktől s múzeumoktól kölcsönkérték s nagy sorozatot állítottak ki tőlem is.”

németországi helyszínekre utal tanulmányában, és Kassák is hallgat a szovjetunióbeli időszakról. Csupán néhány homályos mondattal utal a közös múltbeli tapasztalatokra: „*Vannak közös élményeink a múltból, melyeket most kissé értetlenül és búsán idézünk magunk elé, és vannak messze csavargó utakról olyan gyötrő tapasztalataink, emlékeinknek olyan egymást érdeklő részletei, melyekből akkor sem fogyhatnánk ki, ha napokon át beszélénk róluk. A múltbeli és profán külvilági dolgok nemcsak társadalmi, hanem művészetszemléletünkben is közel hoznak bennünket egymáshoz. Kultúránkat, ha más-más körülmények között is sarjadt ki, az élet sokban hasonló vágyai és észlelései formálták, s alkotó ösztönünk és kritikai tudatunk akarva, nem akarva egymásra utal bennünket.*”⁵⁴⁰ Ferenczy Béni a háború évei alatt nem töltött be semmilyen hivatalos tisztséget, és állami képzőművészeti megbízásoknak sem tett eleget. Ahogy pályatársa írta: „*Nem vállal közéleti szereplést semmiféle értelemben, mert meggyőződése, hogy aki alkot, az a köz érdekét szolgálja, akkor is, ha úgy látszik, elvonultan él művei között.*”⁵⁴¹ Meglehetősen diplomatikus érvrendszer ez a baloldaliságát sosem tagadó, önmagát szocialista emberként definiáló Kassáktól. A háború leverését követő koalíciós időszakban azonban mindketten rácaféltak erre az állításra.

Ferenczy művészetéhez az 1930-as évek második felében egyetlen politikával nyíltan összefüggésbe hozható gesztust fűzhetünk, mégpedig azt, hogy a 1939 szeptemberében XII. Pius pápa békemozgalmának emlékére és propagálására művészi bronzplakettet mintázott *Opus Fidei Pax* felirattal.⁵⁴² Egyébként elsődlegesen a maga szabad művészeti tevékenységével, kiállításokra szánt dolgaival foglalatzkodott, a negyvenes évek első felében ugyanis fizettséggel járó művészeti feladatokból viszonylag szegényes volt a felhozatal. 1940 decemberében egy kis Szent Flórián szobrot mintázott, melyet egy magánház oldalába szánt a megrendelő.⁵⁴³ Ezen kívül azonban csak néhány érem- és portrémegrendelés, illetve egy – a Budapesten élő nagybányaiak megbízására készített – dombormű jutott az ostrom előtti

---

⁵⁴⁰ Kassák Lajos a Tanácsköztársaság alatt az írói direktórium tagja volt, a kommün bukása után Bécsbe jelentette meg az általa szerkesztett *Ma* folyóirat számait. Baloldaliságát soha nem tagadta meg, mindig is szocialista embernek tartotta magát. 1926-ban tért vissza Budapestre. Ő maga ugyan sosem települt ki a Szovjetunióba, de két húga, sógora (Uitz Béla) és egy ideig édesanyja is hosszabban tartózkodott Moszkvában, megtapasztalva a sztálini önkény sötét oldalát. Kassák 1934-ben még hitt a szovjet irodalmi élet szervezeti átalakításának sikerességében, az 1930-as évek közepére azonban átértékelte a Szovjetunióhoz fűződő hozzáállását: „*A szocialista mozgalom még soha nem volt olyan közel a gyökeres összeroppanáshoz, mint az utóbbi esztendőben*” – írta 1935-ben. Forrás: STANDEISKY Éva: Az (ön)átértékelő Kassák. 2000 – *Irodalmi és Társadalmi havi lap*, 2. 2003. 11–12. sz. 110–124. URL <http://ketezer.hu/2003/11/az-onatertekelo-kassak/> (Letöltve 2022. 07. 18.)

⁵⁴¹ KASSÁK 1942. 104.

⁵⁴² XII. Piusz, 1939. TÓTH 2016. 72. (Kat. 69.); Ahogy azt a Nemzeti Újság hasábjai írták: „*katolikus körökben bizonyára kedvező fogadtatásban részesül.*” [N. n.]: Ferenczy Béni szobrászművész pápa-plakettje. *Nemzeti Újság*, 21. 1939. szeptember 15. 10. sz. 6.

⁵⁴³ MÓRICZ 1940. 10–11.

évekre.⁵⁴⁴ Hollósy Simon emléktábláját 1941 tavaszán avatták fel a Múcsarnok falán. A főváros bombázása során megsemmisült, sajnálatos módon reprodukció sem maradt fenn róla.⁵⁴⁵

7.3. Ferenczy Béni és a művész ifjúság

1941 elején Ferenczy Béni vetítettképes előadást tartott a Magyar Esztétikai Társaság előadássorozatának keretében „Stílusváltás problémája a szobrászatban” címmel.⁵⁴⁶ Ugyanebben az évben szerzőként vett részt a Szőnyi István által szerkesztett, különböző művészeti technikákat bemutató *A képzőművészet iskolája* című kötet elkészítésében.⁵⁴⁷ Az általa írt szobrászati eljárásokat ismertető fejezet egyaránt tesz tanúbizonyságot magas szintű technikai tudásáról, kiemelkedő szakmai igényességéről és széleskörű műveltségéről. Ezek a felkérések már önmagukban előirányozták Ferenczy helyét a Képzőművészeti Főiskola későbbi tanári karában.⁵⁴⁸ A szobrász egy 1947-es nyilatkozatából pedig az is kiderül, hogy iskolarendszeren kívül már ebben az időszakban is foglalkozott a kor művésznövédékeivel: „Mindig szerettem, ha jöttek hozzám rajzolni, régebben Czóbel, Kmetty jártak fel a műtermembe és hozták magukkal a tanítványaikat, most saját tanítványaim vannak, ennyi a változás mindössze.”⁵⁴⁹ Ezekben az években Ferenczy részese volt Koffán Károly 1942-ben indított, saját szervezésű szabadiskolájának is, mely a háború és az üldözés éveiben egyfajta fedőszerv szerepet töltött be.⁵⁵⁰ A korabeli újságcikkekből az derül ki, hogy a festőiskola egy párizsi mintára szervezett, szabadon látogatható kurzus volt, amely kezdőknek és modellhiányban szenvedő hivatásos művészeknek nyújtott lehetőséget az aktrajzolásra.⁵⁵¹ Az intézmény igény szerinti munkabeosztással működött. Ismertetője alapján nem voltak hivatalos tanárai, de délelőttönként lehetőség nyílt az iskolát szervező fiatal grafikus korrektúrájának igénybevételére. Emellett a közösségi munkából adódóan a pályakezdő művészeknek volt alkalmuk arra is, hogy a tapasztalt generáció ott dolgozó többi tagjának véleményét is

---

⁵⁴⁴ Megrendelésre készített portrészobrai: *Dr. Kemény Imréné*, 1939.; *Madame Mugiero*, 1942.; *Festetich Izabella*, 1943; *Folly Nuni*, 1943; *Beck Antónia*, 1943, GENTHON 1961b 259–260. (Kat. 202, 234, 247, 254, 255.); Továbbá 1942 őszén készítette el az Operabarátok Egyesületének jubileumi programjára az Erkel Ferenc emlékérmét. TÓTH 2016. 77. (Kat. 77.)

⁵⁴⁵ [N. n.]: Hollósy Simon emléktáblát kap a Múcsarnok falán. *Népszava*, 69. 1941. április 29. 96. sz. 4.

⁵⁴⁶ [N. n.]: A magyar Esztétikai Társaság. *Népszava*, 69. 1941. január 31. 25. sz. 6.

⁵⁴⁷ FERENCZY Béni: A szobrászat technikája. In: *A képzőművészet iskolája. A festőművészet, grafika és szobrászat technikai eljárásai*. Szerk. SZŐNYI István. Budapest, Győző Andor kiadása, 1941. 323–395.

⁵⁴⁸ Ferenczy 1945 és 1949 között volt a főiskola szobrász tanára. A kötet három szerzője is az intézmény akkori tanári gárdájába tartozott: Szőnyi István és Elekfy Jenő festőművészek, illetve Varga Nándor Lajos grafikus.

⁵⁴⁹ FEHÉR 1947. 8.

⁵⁵⁰ <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> (Letöltve 2023. 04. 03.)

⁵⁵¹ [N. n.]: Új festő-szabad iskola az Erzsébet-téren. *Új Magyarország*, 10. 1943. február 21. 42. sz. 14.; [N. n.]: Új festőszabadiskola nyílt meg az Erzsébet-téren. *Pesti Hírlap*, 65. 1943. február 24. 44. sz. 6.

kikérjék.⁵⁵² „Minden kötöttségtől és oktatási rendtől függetlenül, hajlamaiknak és képességeiknek természete szerint képezhetik magukat a résztvevők, az iskola vezetője nem kívánja befolyásolni munkájukat, csupán alkalmat ad, hogy az összehasonlítás, együttműködés és tanácskérés révén az egyéni kezdeményezések helyes irányban továbbfejlődhessenek. Ez a szabadság, mint a franciáknál, csak a művészet megalkotta belső törvényeit és a szépség feltételeit ismeri el kötelezőnek, semmiféle akadémizmust, szabályszerűséget, divatosságot nem enged magával szemben érvényesülni. Tehát nem pedagógiai rendszert szerveztünk, hanem munkaközösséget teremtettünk. Beérkezett, elismert művészek dolgoznak itt a kezdők mellett, a kitüntetettek a hivatottak mellett. A jó művész minden alkalmat megragad, amikor bővítheti tudását, kicserélheti gondolatait kartársasaival, kifejtheti terveit. A szabad útkeresés mellett ez a fogalomtisztázó eszmecsere neveli leghatásosabban az egybegyűlteket. A gyakorlathoz a biztos elmélet fejleszti méltóvá az ízlést. Ha Egry József, Ferenczy Béni vagy másvalaki a nagy stílusalakítók közül megjelenik az Erzsébeti Festőiskolában, főleg az elvek és magyarázatok leszögezésével tud hatni, a festés és képkeltés technikája emellett már másodlagos.” – olvasható Pogány Ö. Gábor 1943 augusztusában kelt ismertetőjében.⁵⁵³ Ferenczy a cikk szövege és az azt kísérő fényképfelvétel tanúsága szerint már ekkor közreműködött az iskola életében. Jelenléte az intézmény utolsó hónapjaiban azonban még hangsúlyosabb lehetett, miután 1944 nyarán feleségével együtt maga is az Erzsébet tér mellé költözött.⁵⁵⁴ Az iskola ellenállásban betöltött szerepéről keveset tudunk, az azonban ismeretes, hogy Koffán magas szintű kezűgyességét kamatoztatva részt vett hamis iratok előállításában. „Amikor úgy döntött, hogy menekülni fog, hamis papírjait is a kiváló tanár és becsületes lélek, Koffán Károly készítette különféle színű tintákkal, különböző írások utánzásával.” – olvasható a festőiskola egykori diákjának, a zsidó származású Szilárd Klárának életrajzában.⁵⁵⁵

7.4. A Ferenczy-házaspár tevékenysége a holokauszt idején

Litván György történész még gyermekkorában került közelebbi ismeretségbe Ferenczy Béni szobrászművésszel és feleségével. A házaspár jó viszonyt ápolt szüleivel, akik a holokauszt pusztításának estek áldozataul. Litván Józsefet elhurcolta és a mauthauseni koncentrációs

---

⁵⁵² Az iskoláról bővebben: (R. D.): Látogatás Budapest első „párisi” festőiskolájában. *Nemzeti Ujság*, 25. 1943. május 2. 98. sz. 20.

⁵⁵³ POGÁNY Ö. Gábor: Párizsi festőiskola az Erzsébet-téren. *Délibáb*, 17. 1943. augusztus 21. 34. sz. 38–39.

⁵⁵⁴ Koffán iskolája Erzsébet-tér 7. sz. alatt működött. Forrás: [N. n.]: Egyesületi hírek. *Nemzeti Ujság*, 26. 1944. március 11. 58. sz. 7.; FRANK János: Koffán Károlynál. *Élet és Irodalom*, 11. 1967. február 4. 5. sz. 8.

⁵⁵⁵ ILLÉS Jenő: Szilárd Klára világa. *Ország-Világ*, 34. 1990. március 7. 10. sz. 4.; ZÁGONI Erzsébet: Apja bírónak szánta, nem pedig „éhenkórász festőnek” – Szilárd Klára otthonosan mozog a világban, de Budapest az igazi otthona. *Fejér Megyei Hírlap*, 53. 1997. április 12. 85. sz. 6.

táborba vitte a Gestapo, szintén munkaszolgálatba került felesége később Auschwitzban vesztette életét. Mindeközben a Litván-fiúk számára a Ferenczy házaspár nyújtott segítséget és időszakos menedéket.⁵⁵⁶ A történész így emlékezett vissza élete meghatározó élményére: „[Ferenczy Béni] emberségének, lelki nagyságának példáit barátai és tanítványai vég nélkül tudják idézni. S olyanok sem vagyunk kevesen, akik 1944-ben az életünket köszönhattük neki és hozzá méltóan bátor, őt aktivitásban és gyakorlatiasságban oly pompásan kiegészítő feleségének, aki tucatjával mentette ki az embereket a már fallal körülrzárt pesti gettóból és más, halált jelentő helyekről és helyzetekből. (...) A várakozással teli napok nagy részében együtt ültünk körül Bénit, akiben szorongásnak vagy hősiesség kötelességteljesítésnek a nyomát se lehetett felfedezni. Csak tette a magáét, szokott egyszerűségével és természetességével. (...) Azt hiszem, 1944/45 telén, a fűtetlen szobában Ferenczy Béni mellett üldögélve kezdtem megérteni az „européerség” belső tartalmát. De megfogalmazni még sokáig nem tudtam, pedig oly egyszerű, mint ő maga volt, s körülötte minden. Ma így fogalmaznám: egy olyan világban, ahol szinte mindenki valamilyen függőségben, szolgálatban vergődött, ő független tudott maradni.”⁵⁵⁷

A házaspár már Ausztriában megkezdte embermentő tevékenységét, mikor éjjelente a svájci határnál segítettek zsidó barátaik menekülését, művészettörténészekből álló baráti körükben ugyanis nagyszámban voltak az üldözöttek.⁵⁵⁸ Wilde Jánost felesége zsidó származása miatt az Anschluss után felmentették a Kunsthistorisches Museumban betöltött állásából. Hollandián keresztül menekültek Angliába, ahonnan ellenséges ország polgáraiként előbb Skóciába, majd Kanadába internálták őket.⁵⁵⁹ Ferenczy Béni és felesége 1938-as hazatérésüktől kezdve 1944 nyaráig a Dohány utca 57. szám alatt lakott.⁵⁶⁰ A lakás az utca körúton túl eső részére esett, tehát a kijelölt gettó falain kívülre, de a házaspár által lakott bérház egyike volt azon épületeknek, melyeket 1944 nyarán zsidók által lakható csillagos házzá nyilvánítottak.⁵⁶¹ Wilde Ferenc július 8-ai keltezésű levelében a következőt olvashatjuk: „...Béniéket kerestem a Tobacco streeti lakáson, de mégis kiköltöztek a zsidóházból egy Erzsébet téri burzsuj-lakásba. Régi műtermében [egy] 20 tagú zsidócsaládot találtam.”⁵⁶² Ezzel némileg ellentmond Anna Margit visszaemlékezése, melyben a festőművésznő azt állítja, hogy ő lakott Ferenczy Béniék műtermében a házaspár által írt lemondási nyilatkozatnak

---

⁵⁵⁶ URL <https://collections.yadvashem.org/en/righteous/4035837> (Letöltve 2024. 08. 30.)

⁵⁵⁷ LITVÁN György: Fehérek közt egy európai (1979) In: RÉZ 1984. 72–73.

⁵⁵⁸ DÉNES 1992

⁵⁵⁹ BARDOLY 2017. 7.

⁵⁶⁰ Távbeszélő-hálózatok betűrendes névsorának 1942-es és 1943-as kiadása alapján: Ferenczy Béni szobrászművész VII. Dohány-u. 57. 224-745

⁵⁶¹ [N. n.]: A zsidóházak jegyzéke. *Új Magyarország*, 11. 1944. június 17. 135. sz. 4.

⁵⁶² *Enigma* 86. 59.

köszönhetően.⁵⁶³ Wilde az Erzsébet téri lakásról is szót ejt: „...onnan Béniék új lakását kerestem fel az Erzsébet téren, valami 12 szoba, csak még lézengenek benne Erzsivel. Valami pszichoanalitikus orvos-párnak dekkolják.”⁵⁶⁴ A fentebbi idézetben Szilasi László sebészorvos hatalmas belvárosi lakásáról van szó, amely a mai József Attila utca 18. szám alatti épület egyik lakosztálya volt.⁵⁶⁵ A felajánlással Szilasi célja a lakás és a benne rejlő értékek megőrzése lehetett, a házaspár azonban ennél sokkal többre vállalkozott: bázist szolgáltatni rejtőzködő és ellenálló barátaik számára. Ily módon a Ferenczy-házaspár „lézengése” az üres szobákban nem tartott sokáig. A lakás a következő időszakban több tucat üldözöttnek szolgált átmeneti menedékként. „Amikor a különböző, részben épp általuk szerzett búvóhelyek kimerültével, akkor hétéves öcsémrel együtt, egy időre én is náluk húzódtam meg, minden előzetes ismeretem és sejtésem ellenére is megdöbbentem a házaspár vakmerőségén, az oltalmuk alatt ott lakók tömegén. Nyíltak az ajtók, s egyre újabb rejtőzködők kerültek elő.”⁵⁶⁶ – írta visszaemlékezésében a korábban már idézett Litván György, akinek Gábor nevű testvéröccse később zeneszerzőként szerzett hírnevet magának.

A házaspár tevékenysége nem korlátozódott az Erzsébet téri lakásra, Ferenczy Erzsi és „mentőosztaga” az egész városban próbált segíteni a rászorulókon. Akiket nem tudtak saját bázisukon elhelyezni, azoknak ismerősök révén próbáltak menedéket szerezni. Litván a szobrász feleségének és Donáth Ferencnek a szóbeli közlésére hivatkozva arról is ír, hogy a lakás egy rejtett cselédszobájában az illegális kommunista párt vezető emberei jártak találkozókra, megbeszélésekre. Köztük volt a későbbi miniszter, Fischer József építész is, aki 1944-ban maga is bújtatott származási és politikai üldözötteket, köztük Schaár Erzsébet és Vilt Tibor szobrászművészeket, illetve Major Tamás színművészt. Miután 1944 novemberében dezertált, családjával együtt maga is bujkálni kényszerült. Visszaemlékezéseiben azt írta, hogy Fricsay Ferenc karmesterrel együtt eleinte egy Madách úti elhagyatott garzonlakásban húzták meg magukat, és onnan költöztek át Ferenczyékhez, ahol egészen addig maradtak, míg a szomszédos házat ért bombatalálat lángjaitól búvóhelyük is tüzet fogott. A Baumgarten-könyvtárat is magába fogadó Sas utcai háromemeletes székház kigyulladását 1945. január 11-

---

⁵⁶³ „Ferenczy Béniék műtermében laktam. Az is a Dohány utcában volt. Ferenczyné Erzsikével összefutottam a körúton, és mondta, hogy a műterem szabad, oda ők már nem jönnek vissza, és a hátamon írt egy lapot, hogy lemond a műteremről. Fölköltöztem, és odajött Péter [Péter Imre], ott talált rám. Nem volt lakása. A műteremnek nem volt ablaka, de fődél volt a feje fölött.” ANNA Margit: Önvallomás. (Lejegyezte: JÓZSA Ágnes) In: *Kritika*, 17. 1988. 12. szám, 40.

⁵⁶⁴ *Enigma* 86. 60.

⁵⁶⁵ Dr. Szilasi László György műtősebész lakása az V. kerületben, a Gróf Tisza István u. 18. szám alatt volt az ún. Mocsonyi-házban. Az 1919-ben átadott ötemeletes, szecessziós stílusú lakóház nevesebb lakói között volt Egry József festőművész is, akinek emeleti lakásműterme az ostromban szintén súlyosan megrongálódott.

⁵⁶⁶ LITVÁN 1979. 72.

ére teszi a szakirodalom.⁵⁶⁷ Erről a következőképpen emlékezett meg az építész: „*Ferenczyék örömmel fogadtak. Ott maradtunk, amíg az első oroszot láttuk jönni az utcában. Én néztem ki az ablakon. És akkor felém néz a Ferenczy Erzsike: a Juszuf [Fischer József] sír... Hát megkönnyebbültünk, mindenesetre. Ott volt egy kis barikád, amellelt szaladtak át ezek a katonák. Estére kigyulladt alul a ház. És hát próbáltunk oltani, amennyire lehetséges volt, ahányan ott voltunk a lakásban. De hát nem lehetett semmit se csinálni. Amit lehetett, levittünk a szemközti ház kapujában, s ott voltunk egész éjjel.*”⁵⁶⁸ Az özvegy emlékei szerint ekkor 18 zsidó menekült tartózkodott a lakásban, és mindenki épségben hagyta el az épületet. Köztük voltak a Litván-fivérek és nagynénjeik is, akik a pesti oldal felszabadulásának reggelén érkeztek hozzájuk, illetve Lessner Manó unokaöccse, az akkor még szintén gyermek Lessner Ferenc is. A Ferenczy-házaspárnak mindene elégett. Amit sikerült kimenteniük a lakásból, azt a kapuban álló orosz katonák vették el tőlük, beleértve a kabátjukat is. „...*kiürített dohányjutcai műtermem épen megmaradt, míg az új lakásomban volt ideiglenes műtermem a ház nagy részével együtt elpusztult s mintegy ötven darab gipszeim közül, emellelt rajzaim, akvarelljeim sokasága, valamint apámnak, Ferenczy Károlynak hat darab vázlata és három rendkívül nagyértékű festménye megsemmisült. A gipszeim közt volt apám síremlékének két életnagyságon felüli alakja is. A síremléket a Szinyei Társaság akarta a közeljövőben felállítani. E veszteségeim fájdalmas voltát legfeljebb az enyhítheti némileg, hogy a kisebb bronzaim és plakettjeim közül néhány darabot aránylag ép állapotban sikerült kikapargatni a romok közül*” – nyilatkozta a szobrász 1945 nyarán.⁵⁶⁹ Ferenczy számára azonban nem ez volt a legnagyobb veszteség. Mindeközben ugyanis első házasságából született fiát, Mátyást – aki a bécsi Theresianum bentlakó diákja, majd matematika-fizika tanára lett – kollégáival együtt besorozták. Német katonaként vesztette életét Poitiers mellett egy autóbalesetben.

A ház ideiglenes lakói a tűz után szétszéledtek. Az esemény során a szobrász szívinfarktust kapott, melyet a körülmények között kénytelen volt lábon kihordani.⁵⁷⁰ Felettük még zajlottak a légi harcok, mikor legyengült állapotban megérkeztek a város amúgy közeli

---

⁵⁶⁷ TÉGLÁS János: A Baumgarten Alapítvány végnapjai. A vétótól a megszüntetésig. *Múltunk*, 51. 2006. 1. sz. 236.

⁵⁶⁸ Fischer József visszaemlékezéséből. *Budapest Főváros Levéltára Közleményei '84*. Budapest, 1985. 408.

⁵⁶⁹ (K. M.): Elpusztult műtermek, tönkrement remekművek - Művészek beszélnek, akiknek egész életük munkája odaveszett. *Demokrácia*, 4. 1945. június 10. 9. sz. 7.; A lakástűzből egy olvadt talapzatú bronz kisfiúszobor maradt fenn a hagyatékban, melyet ma a Ferenczy Család Művészeti Alapítvány kezel. Ami korábban még bosszúságnak számított, annak később hálát adhatott a szobrász. Szerencséjére ugyanis emigráció alatt készített munkáinak jelentős része Ausztriában várta a további sorsát: „*Hazajöttünk s ott maradt a lakásban 87 plakett, több nagy, életnagyságú bronz figurám, faszobrok, minden. Alig várom, hogy ők is utánam jöjjenek. Sajnos, most bronzot nem eresztenek ki Németországból*” – olvasható Ferenczy 1940-es nyilatkozatában. Forrás: MÓRICZ 1940. 11.

⁵⁷⁰ A sors kegyetlen fintora, hogy 1956 novemberében az orosz csapatok bevonulásának idején a mester szervezete hasonló érzékenységgel reagált. Az általa elszenvedett agyi embólia egész hátralevő életét lekorlátozta.

pontján található új menedékükre, a Szentkirályi utcában lévő Károlyi palota pincéjébe.⁵⁷¹ Itt húzta meg magát Szent-Györgyi Albert és Zilahy Lajos is, akikkel korábbi ismeretség kötötte össze a házaspárt.⁵⁷² Hogy az ellenállás ezt megelőző időszakában mennyire folyt össze a Ferenczy-házaspár és a Szent-Györgyi Csoport tevékenysége, azt nehéz lenne rekonstruálni. Sokat sejtető azonban a tény, hogy a tudós lányának, Szent-Györgyi Nellynek és Libik Györgynek 1944 májusában kötött esküvőjén Karig Sára és Ferenczy Béni voltak a házassági tanúk.⁵⁷³ A vőlegény ekképpen emlékezett vissza egykori apósa társaságára: „*Sz.A.-nak és lányának baráti köre az a radikális magyar értelmiség volt, amely szembenállott a hitleri rablóhadjárattal és amely a magyar politikai jövőt egy alapvető földreformon és az általános titkos választójogon keresztül képzelte el. E baráti körhöz olyan művészek tartoztak, mint Ferenczy Béni, a szobrász, aki 1935-ben érkezett vissza feleségével Moszkvából és azóta a Szovjetről egy szót sem ejtett, - vagy Dési-H. István, a kiváló tüdőbeteg munkásfestő (...), Major Tamás, a Nemzeti Színház későbbi igazgatója és még sokan mások.*”⁵⁷⁴ Ferenczy Erzsébet emlékei szerint a lövések elcsendesülése után Szent-Györgyi első intézkedése volt, hogy élelmet szerzett. Három vagy négy teherautóval küldetett, melynek szétosztásában ők is segédkeztek. Az épületben zajló tevékenység azonban nem korlátozódott efféle karitatív cselekedetekre. Mint az ismeretes, a Nobel-díjas biokémikus a kiugrás előkészítésére szerveződő „Tizenegyek” csoportjának vezetőjeként aktívan részt vett az ellenállási mozgalomban. A német megszállás alatt bujkálnia kellett, mivel a demokratikus erők kérésére a szövetségesek képviselőivel tárgyalásokat folytatott Magyarország átállásáról, a politikai tevékenységét azonban tovább folytatta. Gondos előkészítő munka után 1945 januárjában Szent-Györgyi Albert elnöklete alatt megalakult a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság azzal a céllal, hogy elmélyítse a magyar–szovjet barátságot.⁵⁷⁵ Ferenczy Béni részvételét jelzi, hogy

---

⁵⁷¹ Budapest, VIII. kerület Szentkirályi utca 32/A épület

⁵⁷² A Zilahy által szerkesztett HÍD 1940. decemberi számában egy Ferenczy Béninél tett műterem-látogatást bemutató nagy képes riport is helyet kapott. Forrás: [N. n.]: Megjelent a HÍD új száma. *Vásárhelyi Reggeli Újság*, 36. 1940. december 22. 292. sz. 7.

⁵⁷³ GYÖNGYÖSI Gábor: Ez már nem a lesiklás. *Észak-Magyarország*, 47. 1991. március 9. 58. sz. 8.; Georg LIBIK: *Üzenet a lesiklásból - Besked frán störtloppet*. Stockholm, Invandrarförlaget, 1981. 326.

⁵⁷⁴ LIBIK 1981. 15. – Major Tamás színművész így emlékezett vissza a háborús évek eseményeire: „*A háború befejezése előtt sokszor találkoztunk Vas Istvánnal a Vajda János Társaságban, mondtuk az újabb verseit, vagy pedig Radnóti Apollinaire-fordítását mondtam ott el ebben az időben. Sokszor ott volt a Vigadóban Radnóti Miklós, tanácsokat adott nekünk, de megjelent Illyés Gyula, Vas István, a képzőművészek közül Kmetty János, Ferenczy Béni, Czöbel, ismertük jól már akkor Déry Tibort is. Valamennyien együtt vettünk részt például Bartók híres utolsó koncertjén. Ma már többen emlékeznek vissza, mint akik tényleg jelen voltak, de ők valamennyien ott voltak, és ezek a nagyszerű emberek aztán a nehéz időben valamennyien segítettek is.*” Forrás: Major Tamás visszaemlékezése. In: *A háborúinak vége lett*. Szerk. KABDEBÓ Lóránt. Budapest, Kozmosz Könyvek, 1983. 135. URL <https://mek.oszk.hu/07200/07206/> (Letöltve 2022. 08. 16.)

⁵⁷⁵ Károlyi gróf jóvoltából a társaság megkapta bérbe a villát, viszonzásképpen a társaság tisztikarában háznaggyá választották a grófort. Forrás: TASINÉ CSÚCS Ildikó: „Félek, hogy az uraknak rossz helyre esett a választásuk” –

az 1945. február 2-án először megjelenő *Új Szó* fejléce az ő grafikai munkáját dicséri.⁵⁷⁶ Illyés Gyula ostromnaplójának 1945. március 29-i bejegyzésében arról számol be, hogy ebéd után a következő társasággal találkozott a Beznák-klinikán: „Zilahy, Illés, Ferenczy Béni (mindene elpusztult), Erzsí (beszéd vele Párizsról), Szentgyörgyi (sic.), Rusznyák, Karády (ő hozza a kávéját).”⁵⁷⁷ A Beznák-klinika megjelölés minden valószínűség szerint a tudományegyetem élettani intézetének épületére utalhat. 1945. június 9-én ugyanis az intézet előadóterme adott otthont a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság alakuló közgyűlésének, melyen Beznák Aladár, a kar dékánja elnökölt.⁵⁷⁸ Az élettanprofesszor arcáról Ferenczy Béni még ebben az évben érmet mintázott.⁵⁷⁹

Ilyen és ehhez hasonló töredék-információk segítenek minket abban, hogy megtaláljuk a szobrász és felesége helyét a főváros ostroma alatt szerveződő ellenállás történetében. Litván György, aki egy életre lekötöztette magát a Ferenczy-házaspárnak, így írt a mester és a politika viszonyáról: „Zilahy Lajos és Szent-Györgyi Albert ugyanúgy beletartoztak a Ferenczy házaspár ekkori kapcsolatrendszerébe, mint a szociáldemokrata Fischer József, az előző lakásba feljáró kommunisták, vagy új házigazdái, a Szentkirályi utcai németellenes arisztokraták. Amit a politikában az egész baloldal egységfrontjának neveztek, számukra természetes, eleven közeg volt. Amíg ez az egységfront s ez a közeg létezett, addig tartott – tarthatott – Béni otthonossága is az új világban. Más közegbe képtelen volt beilleszkedni.”⁵⁸⁰ Az otthonosság meglétét Litván a háború utáni koalíciós években vélte felfedezni, abban a négy évben, amelyet fenntartások nélkül tekinthetünk a Ferenczy-életmű legsikeresebb, legintenzívebb időszakának.

Jegyzetek a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság Zilahy Lajos elnöksége alatti működéséhez. *Aetas* 30. 2015. 2. sz. 155.

⁵⁷⁶ Az *Új Szó* volt a Magyar Újság utóda. „Miután Illés felderítette a budapesti szerkesztőség jövődjét, számba vettük az Athenaeum Nyomdában megmaradt gépeket és papírt. A nyomdászok még az óvóhelyen húzódtak meg, de lelkesen segítettek, hogy a romok között újból újságot csinálhassanak. 1945. február 2-án megjelent az *Új Szó*, amelynek fejlécét Ferenczy Béni rajzolta. Az első szám címlapjából utólag is felmérhető jelentősége. A hadijelentés címe: *A Vörös Hadsereg 120 kilométernyire Berlintonól. Szövegében német, lengyel, szlovák falvak után az utolsó bekezdés: Budapesten folyik a város nyugati részében, Budán bekerített ellenséges helyőrség megsemmisítése.*” Forrás: MENCZEL János: Az igazság fegyverével. *Honvédségi Szemle*, 2. 1982. 9. sz. 91. 89-92.

⁵⁷⁷ ILLYÉS Gyula: Ostromnapló – 1945. március. *Kortárs*, 57. 2013. 3. sz. 23.

⁵⁷⁸ TASINÉ CSÚCS 2015. 155.

⁵⁷⁹ Dr. Beznák Aladár, 1945. TÓTH 2016. 79. (Kat. 80.)

⁵⁸⁰ LITVÁN 1979. 73.

8. Optimizmus – Újratöltve

Az ország újjáépítése 1945-től

8.1. Szép remények

„Az új művészet csatát nyert. Az új Művészeti Tanács tagjai jórészt azokból rekrutálódtak, kik éveken keresztül a Gresham-kávéház asztalánál várták a jobb jövőt. A hajdani asztaltársaságnak nem csak szava van művészetünk további alakításában és vitelében, hanem úgyszólván csak neki van szava. Megnyerte a csatát. Győzött.”⁵⁸¹ – írta Genthon István 1946-ban. Ugyanakkor figyelmeztetett arra is, hogy a posztnagybányai „élcapat” kizárólagos hatalma ártalmas is lehet. A csoportnak saját érdeke, hogy távlatokat hagyjon a fiatalabb generáció és az új művészeti tendenciák érvényesülésének. A Bernáth Aurél köré szerveződő művésztársaság tagjai ezzel szemben mind az oktatás, mind a művészeti nyilvánosság terén őrizték vezető pozíciójukat. Egy részük nem csupán a háború utáni átmeneti időszakban, de – a sztálini diktatúra művészeti elvárásaihoz alkalmazkodva – az ötvenes években is.

A szobrász özvegyével készített 1992-es interjú állítása szerint Ferenczy a háború után a Szovjetunióban tapasztaltakra hivatkozva igyekezett kivonni magát a politikai szerepvállalás alól, s ezért elutasította Szent-Györgyi meghívását az akadémia tagnévsorának újraválasztásakor.⁵⁸² Azonban, ha tételesen sorra vesszük a háború utáni szerepvállalásait, a mester hitvesének közéleti távolmaradásra utaló célzása több évtizedes negatív tapasztalatokon átszűrt erőteljes túlzásnak hat. Ferenczy Béni – pályatársaihoz hasonlóan – 1945 után a háborúból feleszmélő ország újjáépülésében alapvetően optimistán vetette bele magát. A proletárdiktatúrához és a Szovjetunióhoz kötődő politikai múltja pedig kétségtelenül előnyt jelentett számára ezekben az években. Szántó Piroska visszaemlékezésében a következőképpen számolt be 1945 tavaszán a főiskola épületében éppen alakulóban lévő Képzőművészek Szakszervezetéről: „Szakszervezeti könyv sem igen volt még. Csak az a kis darab papír, a »dokument« lapult a zsebünkben, amit Ferenczy Béni állított ki oroszul minden festőnek, aki jelentkezett, hogy él és dolgozni akar.”⁵⁸³ A Magyar Képzőművészek Szabad Szervezete, amely a képzőművészek érdekképviselőjét hivatott betölteni, április 3-án alakult meg.⁵⁸⁴ A hivatalos indulást megelőző közel két hónapig tartó előkészítő munka az ostrom alatt elkezdődött. A szervezet már 1945 márciusában rendezett egy tárlatot az Andrassy úti régi Múcsarnok első

⁵⁸¹ GENTHON István: Nemzedékek a budapesti művészetben. Budapest, 2. 1946. 10. sz. 365.

⁵⁸² DÉNES 1992

⁵⁸³ SZÁNTÓ Piroska: A festő álma. In: Akt. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1994. 68.

⁵⁸⁴ BENDE János: A képzőművészeti egyesületek története. HUN-REN BTK MI MDK-C-II-20/1 208-211.

emeleti kiállítóhelyiségében, mely a bombázásoktól sújtott épület nyomorúságos körülményei ellenére kifejezetten nagy érdeklődésre tartott számot. Az első hivatalos kiállítás április 29-én nyílt meg Kállai Ernő rendezésében a szakszervezet 50 tagjának – köztük Ferenczy Béninek – a munkáiból.⁵⁸⁵ Ekkor vette kezdetét az Ifjúsági Tagozat első bemutatkozójának szervezése is. A beküldött nagyszámú munkát Beck András, Berény Róbert, Ferenczy Béni, Kmetty János és az ifjúság négy választott képviselője bírálta el.⁵⁸⁶

Már 1945 tavaszán kezdetét vette a főváros helyreállítása, mialatt zajlott az ország és a közigazgatás újjászervezése is. Még be sem fejeződött a nemzetiszocialista német katonák kiűzése, amikor megalakult a Magyar Művészeti Tanács.⁵⁸⁷ A szervezet összesen hat darab, művészeti áganként hét tagból álló szaktanácsának feladata a művészi élet szervezése, a magyar kulturális élet sorsának irányítása volt, munkájukhoz a Budapesti Nemzeti Bizottság széleskörű autonómiát biztosított. Elsődleges célul tűzték ki a korábbi rendszer gyökeres megváltoztatását és a tiszta művészet minőségelvű érvényesítését. A képzőművészeti szaktanács tagjai voltak: Bernáth Aurél, Kmetty János és Szőnyi István festőművészek, Beck András, Ferenczy Béni és Pátzay Pál szobrászok, továbbá Kállai Ernő művészeti író.⁵⁸⁸ Ők feleltek az intézményi vezetők kinevezésért, az igazoltatások megindításáért és a művészeti irányelvek megállapításáért. Áprilisban vette kezdetét az új köznevelési reform terveinek elkészítése is. Az elvi irányítás Országos Köznevelési Tanács feladata volt, melynek elnökéül Szent-Györgyi Albertet jelölték ki. Az elnöki tanácsban nem csupán szakpedagógusok, de a magyar kultúra és tudomány jeles képviselői is helyet kaptak. Az egyedüli képzőművész tag Ferenczy Béni volt.⁵⁸⁹ A szobrász szerepvállalásai ezzel nem értek véget. Hamarosan megkezdődött a Fészek Művészklub újjászervezése is, melynek tagavató bizottságában ő is helyet kapott, illetve bekerült az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság tagjai közé is.⁵⁹⁰

1945 májusára megjelentek az első olyan hangok a sajtóban, melyek nagytakarítást sürgettek a Képzőművészeti Főiskolán. A Szabad Szó közleménye szerint a diákok Bernáth Aurél, Berény Róbert, Márffy Ödön, Barcsay Jenő, Egry József, Czóbel Béla, Kmetty János,

⁵⁸⁵ M. ABONYI Arany: Ötven képzőművész kiállítása. *Népszava*, 73. 1945. április 29. 79. sz. 6.

⁵⁸⁶ [N. n.]: „A Képzőművészetek Szabad Szervezete Ifjúsági ...” *Magyar Nemzet*, 1. 1945. május 1. 14. sz. 4.

⁵⁸⁷ [N. n.]: Teljes autonómiát kap a Magyar Művészeti Tanács. *Szabadság*, 1. 1945. április 10. 69. sz. 2.

⁵⁸⁸ Lsd. a következő kötet vonatkozó iratanyagait: *Iratok a magyar képzőművészet történetéhez II. füzet (1946–1948)* Szerk. KISS Dezső. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportja, 1979.

⁵⁸⁹ A közoktatásügyi miniszter Ferenczy Béni mellett Baranyay Lipótot, a Nemzeti Bank volt elnökét, Bay Zoltán, Sik Sándor és Székfü Gyula egyetemi tanárokat, Illyés Gyula és Veres Péter írókat, továbbá Kodály Zoltán zeneszerzőt nevezte ti a tanács tagjaiul. Forrás: [N. n.]: Kik irányítják közoktatásunk reformját? *Népszava*, 73. 1945. április 28. 78. sz. 5.

⁵⁹⁰ (B. F.): Megint a művészek igazi otthona lesz a Fészek. *Kossuth Népe*, 1. 1945. május 24. 20. sz. 5. – A Mozgóképvizsgáló Bizottság tagjai között volt továbbá Bernáth Aurél, Pátzay Pál, Szőnyi István és Zilahy Lajos is, csak hogy néhány nevet említsünk. Forrás: *Magyar Közlöny - Hivatalos lap*, 1945. szeptember 29. 139. sz. 1.

Ferenczy Béni, Vilt Tibor, Beck András és Domanovszky Endre tanári kinevezését követelték.⁵⁹¹ Ez az állítólagos igény később részben elérte a célját. Az 1945 szeptemberében újonnan kinevezett tanári gárda tagjai alapvetően a felsorolásban szereplő művészek közül kerültek ki. Ezzel vette kezdetét az a rövid, de annál jelentősebb időszak is, amikor Ferenczy Béni apja örökébe lépve meghatározó szerepet vállalhatott a hazai művészeti oktatásban. Tanári karrierjéről és a katedráról való viharos eltávolításáról egy külön fejezetben foglalkozom.

Bár Ferenczy Béni elsősorban szakmai alapon szerveződő feladatokat vállalt, feladatköreinek halmozása kísértetiesen emlékeztet arra a lendületre, amely egykor az 1919-es évet jellemezte. Új pozícióihoz részben a Gresham-körrel vállalt művészi rokonság, részben a Nobel-díjas professzorhoz fűződő kapcsolata révén jutott. A körülmények azonban egészen mások voltak ekkor. Míg 1919-ben jellemzően fiatal, pályakezdő, a frontszolgálatot elkerülő művészek kerültek döntéshozói helyzetbe, addig 1945-ben nagyjából ugyanennek a generációnak az akkor ötvenes, hatvanas éveiben járó, tapasztalt, szakmailag elismert tagjai vették át a művészeti élet irányítását. Lelkesedésüket és tetterekészségüket erősítette az a szándék, hogy együtt lépjenek túl a háború borzalmaival járó közös traumán.

A budapesti baloldali értelmiség osztozott a nácizmussal szembeni erőteljes ellenszenvben és abban az emberi- illetve tárgyi veszteségben, melyet a holokauszt és a főváros ostroma okozott. Mivel a műteremlakások jellemzően az épületek tető alatti részénél kaptak helyet, a bombázások során ezek az épületrészek voltak a legnagyobb veszélynek kitéve. Nem Ferenczy Béni volt az egyetlen, aki életművének jelentős részét hagyta a romok alatt. Elpusztult Szőnyi István műteremlakása csaknem az összes képével és ötezer kötetes könyvtárával együtt. Pátzay Pál Villám utcai műterme is tönkrement, ott tárolt szobrainak java megsemmisült. A bombakárosultak közé tartozott továbbá Barcsay Jenő, Berény Róbert, Bernáth Aurél, Egry József és Kmetty János is, csak hogy néhány példát említsünk.⁵⁹² 1945 nyarán a Művészeti Tanács a veszteségek kompenzálása végett egy negyvenmillió pengős állami művészkölcsönt terjesztett elő, amely száz magyar művésznak kívánt fejenként 50.000 pengős kölcsönt adni a megrongálódott, illetve megsemmisült műtermek, írói alkotóműhelyek ellentételezése érdekében. A fennmaradt összegből egy éven át, havi 3000 pengős járadékot terveztek kiutalni az arra érdemesnek talált magyar művészek számára.⁵⁹³ A listáról a Művészeti Tanács élén álló bizottság, az úgy nevezett *vegyes hetes tanács* döntött, melyet

---

⁵⁹¹ [N. n.]: Nagytakarítást követelnek a Képzőművészeti Főiskolán. *Szabad Szó*, 2. 1945. május 5. 103. sz. 3.

⁵⁹² PETROVICS Béla: Beszámoló a magyar festők és szobrászok szomorú helyzetéről, elsősorban a századosúti művésztelep pusztulásáról. *Magyar Nemzet*, 1. 1945. június 14. 35. sz. 5.

⁵⁹³ KULCSÁR László: Nagy támadásokra számít a Művészeti Tanács a negyvenmillió pengős állami művészkölcsön ügyében. *Demokrácia*, 4. 1945. július 29. 16. sz. 5.

Kodály Zoltán elnökölt. A képzőművészeket Ferenczy Béni képviselte, helyettese Szőnyi István volt.⁵⁹⁴ Az elképzelés természetesen már megszületésétől kezdve számíthatott az ellenséges fogadtatásra, ugyanis – hasonlóan a Tanácsköztársaság idején tervezett művészkataszterhez – a keretösszegeből képtelenség lett volna az összes igénylőt kielégíteni. A július 29-én megtartott plenáris ülésen érdemi döntés született, melynek során 609 művész és tudós kapott évi járadékot. A képzőművészek „újjaépítési kölcsönét” valamivel később, 1945 őszén folyósították. Az 50.000 pengős díjban maga Ferenczy Béni is részesült.⁵⁹⁵

Az intenzív munka kiterjedt a kulturális élet mindenféle megnyilvánulására. Új lendülettel nyíltak képzőművészeti kiállítások a fővárosban. A Nemzeti Parasztpárt által rendezett Dózsa György-émlékiállítás bemutatott műveit Ferenczy mellett a Gresham-kör vezető művészei válogatták össze, és részben ők profitáltak a tárlat anyagát érintő majd kétszázezer pengős állami vásárlásból is.⁵⁹⁶ A kormány szerzeményezésénél lényegesen több művész részesült a főváros négyszázezer pengős műtárgyvásárlásából, amelyet Vas Zoltán polgármester kezdeményezett az első Szabad Nemzeti Kiállításon.⁵⁹⁷

Ferenczy Béninek összesen három bronz kisplasztikája került 1945-ben a Szépművészeti Múzeum tulajdonába.⁵⁹⁸ A nagy csoportos kiállítások mellett pedig egy önálló

---

⁵⁹⁴ Az ún. *vegyes hetes tanács* vezetőségét (Kassák Lajos, Zathureczky Ede, Ferenczy Béni, Borbíró Virgil, Schubert Ernő, Major Tamás, Gertler Viktor) az irodalmi, zeneművészeti, képzőművészeti, építőművészeti, iparművészeti, színművészeti és filmművészeti szaktanácsok delegálták. In: PRAKFULVI Endre–SZÜCS György: *A szocreál Magyarországon*. Budapest, Corvina, 2010. 36.

⁵⁹⁵ A képzőművészek közül a következők részesülnek az 50.000 pengős díjban: Antal Károly, Barcsay Jenő, Bálint Endre, Beck András, Benkhard Ágost, Berény Róbert, Bernáth Aurél, Bornemisza Géza, Berda Ernő, Bokros Birman Dezső, Bartha László, Csók István, Csorba Géza, Egry József, Ferenczy Béni, Boldogfai Farkas Sándor, Fried Pál, Gadányi Jenő, Gábor Marianne, Göllner Miklós, Halmágyi István, Hermann Lipót, Kandó László, Kelemen Emil, Kmetty János, Koffán Károly, Lossonczy Tamás, Lőrincz Gyula, Márffy Ödön, Molnár C. Pál, Pátzay Pál, Sidló Ferenc, Szabó Vladimír, Szobotka Imre, Szőnyi István, Varga Oszkár, Vass Elemér, Vedres Márk, Vesztróczy Imre, Vilt Tibor, Zádor István, Pohárnok Zoltán, Frank Frigyes, Prohászka József, Damkó János. 25.000 pengős díjat kapott: Ferenczy Valér, Kallós Ede, Rápolthy Lajos, Hincz Gyula, Vörös Géza, Kádár Béla, Schönberger Armand, Bor Pál. Forrás: [N. n.]: A képzőművészek „újjaépítési kölcsöné”. *Világ*, 1945. október 6. 119. sz. 2. – Talán ennek az akciónak a folytatására utal Illyés Gyula 1946. február 19-én kelt naplóbejegyzése is: „*Szent-Györgyinnél Kodálllyal, Kosáryval, Ferenczy Bénivel. Lista a segítendő művészekről.*” Forrás: ILLYÉS Gyula: *Naplójegyzetek*, 1946. *Kortárs*, 30. 1986. 7. sz. 22.

⁵⁹⁶ Egészen pontosan Berény Róbert, Bernáth Aurél, Ferenczy Béni, Pátzay Pál és Szőnyi István. Forrás: [N. n.]: A Dózsa György-émlékiállítás. *Szabad Nép*, 3. 1945. június 22. 72. sz. 4. „*A parasztpárt rendezésében legutóbb megnyílt művészeti kiállításon a kormány nagybbszabású vásárlást eszközölt. Képet vett Szőnyi István, Berény Róbert, Bernáth Aurél, Molnár C. Pál, Diener-Dénes Rezső, Boldizsár István és Elekfy festőművészektől és szobrot vásárolt Ferenczy Béni szobrásztól. A vásárlások összege százkilencvenkétezer pengőt tett ki.*” [N. n.]: Negyedmillió pengőért képeket és szobrot vásárolt a kormány. *Magyar Nemzet*, 1. 1945. július 5. 52. sz. 4. – Ferenczy Béni *Danaé* bronzszobráért 1 067 000 pengő díjazásban részesült. Forrás: Állami művásárlás a Szinyei Merse Pál Társaság kiállításán és a Dózsa György emlékiállításán. 1945. november 23. In: *Iratok a magyar képzőművészet történetéhez I. füzet (1945)* Szerk. KISS Dezső. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportja, 1973. 146.

⁵⁹⁷ Ferenczy Béni ezúttal is az érintett művészek közé tartozott. Forrás: [N. n.]: Négyszázezer pengőért vásárolt tőle képeket a főváros. *Magyar Nemzet*, 1. 1945. július 10. 56. sz. 4.

⁵⁹⁸ *Danae*, 1934. GENTHON 1961b 258. (Kat. 166.) MNG, Ltsz.: 9054. (A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium ajándéka, 1945.); További szerzemények: *Fürdőző leány (Lány fürdőköpennyel)*, 1943. GENTHON 1961b 260.

gyűjteményes tárlatra is nyílt lehetősége 1945 októberében a Kossuth Lajos utcai Donáth kiállítási helyiségben az ifjú Hajnal János festőművész munkáinak társaságában.⁵⁹⁹ Művei a következő években is kitüntetett helyet foglaltak el a hazai képzőművészeti élet kiállítási anyagaiban, és a pénzjutalommal járó díjakban sem szenvedett hiányt.⁶⁰⁰ 1946 februárjában Budapest felszabadulásának egy éves évfordulóján a székesfőváros tízmillió pengős „Szabadság”-díjában részesült.⁶⁰¹ Amikor pedig 1948. március 15-én kiosztották az első Kossuth-díjakat, megkapta a képzőművészek számára megítélhető legmagasabb állami kitüntetés 10.000 forintos kisdíját.⁶⁰²

Ferenczy az 1945-ben szerzett pozíciók, állami bizottsági tagságok mellett rendszeresen szerepelt különböző kiállítások és pályázatok zsűrijében is, így például a Szociáldemokrata Párt által meghirdetett Somogyi és Bacsó emlékmű és az Országház főkapuja előtt megsemmisült oroszlánszobor elkészítésére kiírt zártkörű pályázatok elbírálói között.⁶⁰³ A Művészeti Tanács Képzőművészeti Szaktanácsának munkájában annak 1945-ös megalakulásától kezdve aktívan, majd csökkenő lelkesedéssel vett részt egészen 1948-ig, mikor is Kállai Ernővel együtt kivált a tanácsból. Helyükre dr. Rabinovszky Máriusz tanácsstag és dr. Zombori Miklós előadó került.⁶⁰⁴ A tanácsstagok változásának miéртje nem ismert, de nagy valószínűséggel közös megegyezésen alapult, amiben talán a szobrász gyakori külföldi tartózkodásai is szerepet játszottak, melyek folytán csak korlátozottan tudott részt venni a tanács munkájában. Itt azonban fontos megjegyezni azt is, hogy Ferenczy a Művészeti Tanács működését már 1947-

---

(Kat. 250.) MNG, Ltsz.: 9051. (Miniszterelnökségi vétel, 1945.); *Golyózó fiú*, 1936. GENTHON 1961b 258. (Kat. 151.) MNG, Ltsz.: 56.254-N (Vétel a Nemzeti Kiállításon, 1945.)

⁵⁹⁹ [N. n.]: „Ferenczy Béni és Hajnal János gyűjteményes kiállítását...” *Magyar Nemzet*, 1. 1945. október 17. 138. sz. 2.; (M. A.): „A Széputcai Donáth kiállítási helyiségében...” *Szabad Szó*, 47. 1945. október 24. 173. sz. 2.

⁶⁰⁰ 1946-ban a frissen debütált Alkotás Művészház megnyitó kiállításán szerepelt, akár csak „Magyar Képzőművészetért” mozgalom Ernst Múzeum termeiben megrendezésre kerülő nagyszabású kiállításán. Szerepelt a Szinyei Társaság jubiláris kiállításán, a Fővárosi Képtár kiállításain pedig szinte bérelt helye volt műveinek. 1948-ban a Nemzetközi Demokratikus Nőszövetség II. Világkongresszusa alkalmából rendezett nagyszabású A dolgozó nő és anya című nagyszabású kiállításán is feltűnt. Az 1919-es események egykori résztvevőjeként utólagos tisztelet övezte, különösen az 1949-es emlékév időszakában, amikor megemlékezésekben és a korszakot felidéző kiállításokon is találkozhatunk a szobrász nevével.

⁶⁰¹ Az 1945-ös beruházásokhoz viszonyított rendkívül magas összeg az 1945/1946 évi hiperinflációból eredeztethető. Ferenczy Béni kívül a képzőművészek közül még Bernáth Aurél és Berény Róbert kapta meg az elismerést. [N. n.]: Kiosztják a székesfőváros szabadságdíjait. *Kossuth Népe*, 2. 1946. február 13. 36 (232.) sz. 4.

⁶⁰² A képzőművészek közül Derkovits Gyula, Egry József, Csók István és Ferenczy Noémi 20.000 forintos nagydíjban, Bernáth Aurél, Czóbel Béla, Ferenczy Béni, Koszta József, Kovács Margit, Medgyessy Ferenc és Vedres Márk pedig 10.000 forintos kisdíjban részesült. Egry József, Csók István és Ferenczy Noémi a húszezerforintos díj kettéosztásával részesültek kiváló eredményeik jutalmazásában. A kapott összeg ilyen módon a kisdíjban részesülőkével volt azonos. Forrás: *Magyar Közlöny*, 1948. március 14. 62. sz. 5.

⁶⁰³ [N. n.]: Somogyi és Bacsó emlékezetének megörökítése. *Népszava*, 74. 1946. február 17. 40. sz. 4.; [N. n.]: „A Vallás és Közoktatásügyi Miniszter a Tanács javaslata alapján...” *Szabad Művészet*, 2. 1948. 10. sz. 335.; [N. n.]: Oroszlánban nem lesz már hiány az Országgházban. *Magyar Nemzet*, 5. 1949. január 12. 9. sz. 3.

⁶⁰⁴ Kivonat a Magyar Művészeti Tanács képzőművészeti szaktanácsa 324. ülésének jegyzőkönyvéből. In: KISS 1979. 160.

ben vakmerő őszinteséggel kritizálta: „*A Művészeti Tanács remekül bevált zenei téren. Ennek egyik oka, hogy világszerte hallatlan a zenei érdeklődés, ez a század kedvez a zenének, a nemzeti jelleg a zenében a legkevésbé akadályozó tényező. Ezenkívül van nekünk egy Kodályunk. Be kell vallanom, hogy a többi szakokon nem akadt ilyen mindenkit befolyásoló és művészi fölényével magával ragadó egyéniség, mint Kodály. Nagy baj az is, hogy olyan emberek döntenek egymás művészetéről, akik egymás műveit nem is ismerik.*”⁶⁰⁵

8.2. A határok ismét megnyílnak

A háborút követő demokratikus időszak során Ferenczy élete egyik legaktívabb, utazásokban és alkotómunkában egyaránt bővelkedő periódusát élte. 1946–1947 telén hosszabb idő töltött Svájcban a *Comité International du Placement des Intellectuels Réfugiés* meghívására. A szervezet már a háború alatt is segítette az internált értelmiségieket, 1945 után pedig különböző országok művészeinek, tudósainak biztosított lehetőséget a pihenésre és a regenerálódásra. Magyarországról 21 író és művész kapott ösztöndíjat a bizottság választása alapján.⁶⁰⁶ Az első delegáció tagjai Szőnyi István, Pátzay Pál, Czóbel Béla, Ferenczy Béni, Illyés Gyula, Márai Sándor, Tamási Áron és Cs. Szabó László voltak, akiket 1946 novemberében szívélyes vendégszeretettel fogadtak.⁶⁰⁷ A miniszteri jelentés alapján a társaság feladata kettős volt, egyszerre irányult a magyar szellemi élet külföldre való kisugárzására és a nemzetközi lehetőségek helyben való felhasználására.⁶⁰⁸ A svájci származású írók, és a hivatalos kulturális szervek támogatásával működő bizottság az üdülésre meghívott vendégeket különböző rendezvényeken ismertette össze a svájci szellemi élet vezetőivel. Hubay Miklós, a genfi magyar könyvtár vezetője – aki a magyar ügyekben a fenti Comité egyik tanácsadója volt – ugyancsak feladatának tekintette külföldi szellemi kapcsolatok megteremtését.⁶⁰⁹ Az ő tevékenységének is köszönhető, hogy a résztvevőknek rövid idő alatt rendkívül sok neves

---

⁶⁰⁵ FEHÉR 1947. 8. – Mindazonáltal Ferenczy Béni ebben az időszakban is vállalt új, nemzetközi tevékenységre irányuló pozíciókat. 1948 nyarán a kultuszminiszter felkérésére kapott helyet a magyarországi UNESCO-bizottság testületében. Az elnöki tisztséget Kodály Zoltán töltötte be, a bizottság munkájában részt vevő kiválóságok között a szobrászon kívül Czóbel Béla volt az egyedüli képzőművész tag. Forrás: [N. n.]: „A hétfőn megalakuló magyarországi UNESCO-bizottság...” *Magyar Nemzet*, 4. 1948. június 11. 132. sz. 3.

⁶⁰⁶ A meghívottak névsora: Bóka László, Beznák Aladár, Böszörményi Nagy Béla, Czóbel Béla, Cs. Szabó László, Déry Tibor, Ferenczy Béni, Ferenczy Noémi, Genthon István, Gombás Pál, Gyergyai Albert, Illyés Gyula, Kassák Lajos, Márai Sándor, Pátzay Pál, Sötér István, Szőnyi István, Szűcs László, Tamási Áron, Veress Sándor, Zilahy Lajos. Forrás: [N. n.]: 21 magyar író és művész utazik Svájcba. *Szabadság*, 2. 1946. október 3. 223. sz. 6.

⁶⁰⁷ [N. n.]: A kultuszminisztérium külföldi osztályának vezetője... *A Reggel*, 19. 1946. november 18. 16. sz. 8.

⁶⁰⁸ Illyés Gyula jelentése. Kelt Budapest, 1947. évi február hó 24. napján. In: ILLYÉS Gyula: naplójegyzetek 1946–1960. URL https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/ILLYES/illyes02235_kv.html (Letöltve 2023. 04. 29.)

⁶⁰⁹ Az út során tervbe vettek egy magyar kiállítást, amely Czóbel, Bernáth, Nagy István, Szőnyi, Egry, továbbá Ferenczy, Medgyessy és Bokros Birman műveiből nyújtott volna válogatást.

személyiséggel nyílt alkalma összeismerkedni.⁶¹⁰ A zürichi összejöveteleket és múzeumlátogatásokat követve Ferenczy egy kisebb társasággal Genfben utazott, ahol a városnézés és a közösségi élet mellett alkotásra is volt lehetősége. Hetente 3-4 alkalommal járt esti aktra egy szobrász magániskolába.⁶¹¹ Közben egy londoni művészeti folyóirat felkérésére kezdett cikket írni Renoir, Maillol és Despiau művészetéről.⁶¹² Az írás külföldi megjelenéséről nincs tudomásunk, a szöveget itthon a *Válasz* folyóiratban publikálta magyar nyelven.⁶¹³ Ferenczy az út során megfordult Naxban, Baselben és Winterthurban is, és ahol csak alkalma nyílt rá, megtekintette a helyi nagy modern francia gyűjteményeket, különös tekintettel a már említett három mester nagyméretű bronzszobraira.

A háború után a külföldi magyar kulturális intézmények is folytatták működésüket. A római Collegium Hungaricum 1947 őszétől kezdve számos magyar író, képzőművészt és tudóst látott vendégül. Köztük volt Ferenczy Béni is, akinek 1947 szeptembere és 1948 áprilisa között ezúttal felesége társaságában nyílt alkalma Itália felfedezésére. A meghívottak toborzásáért Kardos Tibor felelt, akit 1946-ban neveztek ki a Római Magyar Intézet igazgatójává. Feladata az olasz–magyar kulturális kapcsolatok fejlesztése volt, ő pedig mindent megtett azért, hogy az akadémia a magyar kultúra és tudomány szolgálatában álljon.⁶¹⁴ A Palazzo Falconieri vendégei a rendkívül intenzív kulturális légkört élveztek. A palotában az olasz közönség számára is nyitott előadások, koncertek kerültek megrendezésre, melynek főszereplői gyakran az intézet szállóvendégei voltak. Az Itáliában töltött hónapok alatt a meghívottaknak kisebb-nagyobb kirándulások beiktatására is volt lehetőségük. Ferenczy Béniék Rómába érkezésük előtt Olaszország északi részén tettek egy nagyobb utat: „...*ez alatt az egy hónap alatt annyi mindent láttunk, tapasztaltunk, élveztünk, hogy azt sem tudnám hol kezdjem – voltunk Velencében (kiadósan), Padovában, Firenzében, Pisában, Perugiában és most itten Rómában a Falconieri népi collégiumban*” – írta a szobrász Sárközi Mártának

---

⁶¹⁰ Köztük két nagynevű magyar emigránssal, dr. Szondi Lipóttal, a Magyar Állami Gyógynevelési Laboratórium volt igazgatójával és a freiburgi egyetemen tanító dr. Szilasi Vilmossal, a filozófia-történet nemzetközileg megbecsült tudósával, aki Bernáth Aurél egyik legközelebbi barátja volt.

⁶¹¹ Képes levelezőlap Martsa Istvánnak Genfből Budapestre, 1946. december 8. Közölve: M. SZÜCS 1999. 62.

⁶¹² Postai levelezőlap Martsa Istvánnak Genfből Budapestre, 1946. december 30. Közölve: M. SZÜCS 1999. 63.

⁶¹³ A szobrász egy későbbi levelében Bruno Fürstöt említi egy a témáját tekintve azonos tanulmány megrendelőjeként. Forrás: Ferenczy Béni levele feleségének Svájcban Budapestre, Nax, 1946. december 13. körül. Közölve: KONTHA 1983b 24–30. A szöveg végül 1947 tavaszán jelent meg magyar nyelven: FERENCZY Béni: Egy szobrász levele Despiau halálára. *Válasz*, 7. 1947. 5. sz. (I. kötet) 479–483.

⁶¹⁴ Az irodalomtörténészként és lelkes itálianista műfordítóként ismert Kardos által kitalált jogcím egy Janus Pannonius fordításokat tartalmazó kötet létrehozása volt, ami egyfajta ürügyként szolgált az irodalmárok itáliai tartózkodására, hiszen a meghívott költők nem az íróasztal fölé görnyedve, a reneszánsz humanista műveivel elfoglalva töltötték a római időszakot. A tervezett kötet mindenesetre eljutott a megvalósulásig, az érdemi munka azonban már Magyarországon zajlott. – A megjelent kötet bibliográfiai adatai: *Janus Pannonius válogatott versei*. Szerk. GERÉZDI Rabán–KÁLNOKY László. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1953.

címzett levelében.⁶¹⁵ Úti élményeiről a Magyar Művészet 1948-as évfolyam első számában számolt be részletesen.⁶¹⁶

Az akadémián az idősebb korosztály és az új generáció tagjai osztoztak egymás társaságában. A fiatal tehetségek közül érdemes kiemelni Pilinszky Jánost, Toldalagi Pált, Nemes Nagy Ágneszt, Lengyel Balázst, Takáts Gyulát és az itáliai emlékeiről könyvet is író Csorba Győzőt.⁶¹⁷ Ott volt továbbá Weöres Sándor és Károlyi Amy, akik friss házasokként vettek részt ezen a számukra kvázi nászútnak számító kalandon. A társaság együtt járta be Rómát, közösen fedezték fel a város gazdag építészeti és muzeális értékeit. Az etruszk múzeumban és Orvietóban Kerényi Károly klasszika-filológus, a Capitoliumi Múzeumban pedig Ferenczy Béni vezette a kompániát. A szobrász társaságában tett felfedezőutak az emlékiratok visszatérő motívuma. Takáts Gyulát és Csorba Gézáat közép-itáliai útjuk előtt látta el előzetes tanácsokkal, kis skicceken vázolván nekik a megtekintésre ajánlott szobrokat, épületeket.⁶¹⁸ Lengyel Balázs pedig ekként emlékezett meg útmutatásairól: „*Tanulni igazából Ferenczy Bénitől tanultunk. [Nemes Nagy] Ágnes az egyetemen művészettörténet szakos is volt, és mindent akart tudni, amit látni, tapintani lehetett e téren. (...) Béni igazi mester volt, a művészet nagymestere, nem tudós. Revelációt tudott adni egy félmondatával.*”⁶¹⁹ Az Akadémia egyik 1947 decemberében megrendezett irodalmi estéjén T. S. Eliot „Költészet a színházban” témájú előadása volt a program. Itt mutatta be az angolul is kiválóan beszélő Ferenczy Béni a brit költőnek Weöres Sándort, akit Eliot maga mellé ültetett, és a szobrász tolmácsolásának segítségével ígéretet tett arra, hogy elolvassa az ifjú magyar lírikus németre fordított verseit.⁶²⁰

1948 januárjában a delegáció tagjai az olasz állam támogatásával kollektív kirándulást tettek Szicíliába a Risorgimento és az 1848-49-es forradalom és szabadságharc centenáriumának alkalmából.⁶²¹ Az ürügy egy Cataniában megrendezésre kerülő magyar-olasz irodalmi est volt.⁶²² A küldöttség tagjait azonban jobban érdekelte a dél-olasz térség megismerésének lehetősége, mint a hivatalos kultúrprogram, ennek köszönhetően nyílt ugyanis lehetőségük a taorminai görög színház romjainak megtekintésére.⁶²³

⁶¹⁵ Ferenczy Béni keltezetlen levele Sárközi Mártának Rómából Budapestre. OSZK Kézirattár 17/110

⁶¹⁶ FERENCZY Béni: Művész a művészetéről – Útlevél Itáliából. *Magyar Művészet*, 15. 1948. 1. sz. 28–30.

⁶¹⁷ CSORBA Győző: Római följegyzések 1947–1948. Budapest, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2002.

⁶¹⁸ CSORBA Győző: Találkozásaim. (Kérdező: ALBERT Zsuzsa) *Jelenkor*, 23. 1980. 1. sz. 10.

⁶¹⁹ LENGYEL Balázs: *Két Róma*. Budapest, Jelenkor Kiadó, 2018. 46–47.

⁶²⁰ 1947. december 9-ei feljegyzés. In: CSORBA 2002. 46–47.

⁶²¹ Az olasz egység gondolatának bázisát ugyanis az ország legdélebbi régiója adta. – CSORBA Győző: Kis történetek egy nagyon nagy költőről. Weöres Sándor hetvenötödik születésnapjára. *Magyar Nemzet*, 51. 1988. június 22. 148. sz. 4.

⁶²² LENGYEL 2018. 49–50.

⁶²³ Ez alatt az utazás alatt esett meg Weöres Sándorral az a sokat idézett eset, mikor egy olasz társasággal átmulatott éjszaka után az itallal egész élete során hadilábon álló költő a Ferenczy házaspár által tanúzott iraton fogadott

A koalíciós időszak kedvezett a nemzetközi kiállítások szervezésének is. A Ferenczy műveit is bemutató 1948-as stockholmi illetve bécsi kiállítások elsősorban a KUT és a Gresham-kör művészetének reprezentálására fókuszáltak, és ennek a körnek az előtérbe állított helyzetéről tanúskodott az azévi velencei magyar kiállítás anyagának összetétele is, ahol Ferenczy Béni mellett Márffy Ödön, Egry József és Szőnyi István szerepelt nagyobb kollekcióval.⁶²⁴ E három festő utoljára 1934-ben kapott kiemelt helyet a biennálén, Ferenczy Béni azonban nem is oly régi, 1942-es szereplését ismételhette meg. Bódi Kinga művészettörténész meglátása szerint a szervezőbizottság legfőbb szándéka az 1930-as évek második felének tárlataiból és különösen az 1940. és 1942. évi velencei magyar kiállításokból kiszorított, illetve csak marginálisan részt vevő művészeknek „kárptólásul” adták meg utólag a lehetőséget a nagy nemzetközi szereplésre, a szervezők választását azonban a tudatos jóvátételnél prózaibb okok motiválták.⁶²⁵ „*A VKM X. Főosztálya sürgős értesítést kér a Tanács állásfoglalásáról Magyarországnak a velencei Biennálén való részvétele felől. A kiállítás május 29-én nyílik meg. Az idő rövidsége miatt nem lehet megfelelően reprezentatív anyagot Velencébe juttatni, ezért a Firenzében és Rómában bemutatott és jelenleg Rómában tárolt anyagot (Márffy, Bernáth és Egry 20-20 képe, Ferenczy Béni 10 szobra) kívánja Velencébe küldeni*” – olvasható a Magyar Művészeti Tanács ülésének jegyzőkönyvében.⁶²⁶ Az ülésen Szőnyi helyett Bernáth neve tévesen hangozott el, és a kiállított művek darabszámában is van eltérés: a valóságban Egrytől 21, Márffytól 21, Szőnyitől 20 festmény, Ferenczy Bénitől pedig 21 kisebb-nagyobb bronz és plakett szerepelt a kiállításon.⁶²⁷ A feljegyzésből azonban egyértelműen kiderül, hogy az anyag kiválasztása elsődlegesen praktikus szempontokon alapult. Mindazonáltal a korábban már Olaszországba szállított kollekció összeállítása során is érvényesülhettek a Bódi által felvetett motivációk. A végül Velencét is érintő firenzei-római

---

feleségének józan életet: „*Feleségemnek ezennel megígérem és megfogadom, önszántamból és saját tervemből, hogy: egy nap félliter bornál többet nem iszom, kivétel havonta egyszer, de akkor sem berúgásig. Berúgni maximum féllevenkint egyszer. Weöres Sándor / Catania, 1948. jan. 24. / Tanúk: Ferenczy Erzs, Ferenczy Béni*”
Forrás: *Weöres Sándor és Károlyi Amy élete képekben*. Szerk. KÁROLYI Amy–MOLDOVÁN Domokos. Budapest, Magvető, 1984. 141.

⁶²⁴ XXIV Biennale di Venezia. Catalogo. Venezia, Edizioni Serenissima, 1948. 321–327.

⁶²⁵ „*Az az évi tárlatnak kultúrpolitikai-reprezentációs törekvése, olvasata csupán abban az értelemben volt, hogy az új kultuszárca azt kívánta a nemzetközi porondon mutatni, hogy ez egy másik Magyarország, amely ezúttal kiemelt helyet biztosít az „előző” Magyarország által „parkoló pályára” állított művészeknek. Határozottan cél volt a nemzeti-konzervatív irányzatok kizárása, valamint kerülték a politikai, történelmi, bibliai tematikájú képek kiállítását, így kizárólag „semleges” tájképek, csendéletek, portrék, aktok uralták a termeket. Az 1942-es politikai művek után kizárólag humánus, őszinte hangulatképeket állított ki Magyarország: a politikai tartalom, történelmi utalások helyett a tiszta, modern festészeti problémák bemutatása volt az üzenet.*” – olvasható Bódi elemzésében. In: BÓDI 2014. 233-237.

⁶²⁶ Határozat Magyarországnak a velencei Biennálén való részvételéről. Kivonat a Magyar Művészeti Tanács képzőművészeti szaktanácsa 317. ülésének jegyzőkönyvéből. 1948. április 27. In: KISS 1979. 207.

⁶²⁷ PÁLINKÁS László: A firenzei magyar csoportkiállítás. *Magyar Művészet*, 15. 1948. 3. sz. 154.

vándorkiállítás szervezése már 1947 őszén megindult. A tárgyalássorozat elején Bernáth Aurél, Egry József, Ferenczy Béni, Szőnyi István és Vilt Tibor kapott meghívást a készülő olasz tárlatokra, melyeket Firenzében és Rómában terveztek bemutatni.⁶²⁸ Az első kiállításra már 1948 februárjában sor került a firenzei Strozzi-palotában a már említett kvartett anyagából.⁶²⁹ A tárlatot a frissen alakult firenzei Magyar Művészettörténeti Intézet rendezte, melynek a fiatal művészettörténészek, kutatók és múzeumi tisztviselők képzése mellett a régi és kortárs magyar művészet külföldi reprezentálása tartozott az első rendű feladatai közé.⁶³⁰ A következő állomás Róma volt, ahol a magyar követ a Galleria d'Arte Moderne termeiben az olasz kormány és kulturális élet képviselői előtt tartotta megnyitó beszédét.⁶³¹ Az 1948-as év tehát Ferenczy számára az itáliai bemutatkozás jegyében telt. Szobrai – az említett vándorkiállítás mellett – a Cataniában megrendezésre kerülő magyar hét alkalmával nyílt képzőművészeti tárlaton is nagy sikert arattak.⁶³²

1948 őszén könyv formában is megjelent François Gachot Ferenczy Béniről szóló írása a *L'Art Hongrois* ismert és népszerű sorozatában, aminek következtében fellendült a szobrász franciaországi népszerűsítése is.⁶³³ Személye kitüntetett helyett kapott az 1949-es év párizsi bemutatóinak anyagaiban, így a nemzetközi érem- és plakettkiállításra kiküldött kollekcióban, és abban a műtárgyegyüttesben, melyet Jean Cassou, a Musée d'Art Moderne igazgatója állított ki 1949 tavaszán a francia főváros egyik legjelentősebb kiállítóhelyén.⁶³⁴ A *L'Humanité* folyóirat a kiállítás beharangozóját Derkovits Gyula és Ferenczy Béni egy-egy művének reprodukciójával illusztrálta.⁶³⁵

Az 1948-as év „...kivételes éve volt a háború utáni, sajnos csak rövid ideig tartó mozgalmas magyar szellemi életnek” – olvasható Lengyel Balázs visszaemlékezésében.⁶³⁶ Júniusban a hazai sajtó még büszkén számolt be a római intézet kulturális ténykedéséről, a

---

⁶²⁸ [N. n.]: „Szőnyi István, a neves festő...” *Szivárvány*, 2. 1947. október 11. 41. sz. 16.; [N. n.]: „Rómában és Firenzében...” *Szabad Művészet*, 1. 1947. 11. sz. 223.

⁶²⁹ [N. n.]: „A firenzei Strozzi-palotában...” *Népszava*, 76. 1948. február 21. 43. sz. 4.

⁶³⁰ PÁLINKÁS 1948. 153–154.

⁶³¹ [N. n.]: Magyar kiállítás Rómában. *Népszava*, 76. 1948. április 13. 77. sz. 4.; (Pasquina): Római levél. *Politika*, 2. 1948. május 29. 22. sz. 2.

⁶³² [N. n.]: Cataniában magyar hetet rendeztek. *Magyar Nemzet*, 4. 1948. február 27. 48. sz. 4.; [N. n.]: „A »MOMENTO SERA« római lap...” *Szabad Művészet*, 2. 1948. 5. sz. 198.

⁶³³ GACHOT 1948

⁶³⁴ (B. T.): Külföldi kulturális kapcsolataink fejlődéséről nyilatkozik Murányi-Kovács Endre. *Világ*, 1949. március 22. 1139. sz. 4.

⁶³⁵ [N. n.]: „A párizsi nemzetközi érem- és plakettkiállításra...” *Világ*, 1949. április 6. 1151. sz. 2.; [N. n.]: „A párizsi nemzetközi érem- és plakettkiállítás...” *Szabad Művészet*, 3. 1949. 5. sz. 223.; [N. n.]: *L'Art Hongrois contemporain. L'Humanité: journal socialiste quotidien.* 31 mars 1949. 3. URL <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k4748013p/f3.item.r=%22beni%20ferenczy%22> (Letöltve 2022. 09. 17.)

⁶³⁶ LENGYEL Balázs: Kerényi, Fülep és Bibó (Rómában, 1948-ban). *Irodalmi Szemle*, 37. 1994. 9. sz. 67.

virágzó nemzetközi együttműködés azonban már nem tartott sokáig.⁶³⁷ Az otthoni politikai életben létrejövő fordulat és a hidegháború korának beköszönte a nyugati országokban működő magyar intézetek működésére is hatással volt. A Római Magyar Akadémia 1949 őszén beszüntette működését. Innentől abbamaradtak az ösztöndíjas utak, Kardos Tibort és munkatársait pedig hazarendelték.⁶³⁸ Csorba Győző visszaemlékezéseiben külön kitért rá, hogy Weöres Sándor a magyarországi politikában beálló fordulat miatt alig akart hazamenni Rómából. Ezzel kétségtelenül nem volt egyedül. Hogy a magyar intézet lakói közül kikben ötlött fel egy esetleges emigráció gondolata, azt természetesen nem tudhatjuk, de ekkor hagyta el végleg az országot Takács Jenő, Pasteiner Éva és Cs. Szabó László is, hogy csak Kardos Tibor római vendégeit említsük. A sor hosszan folytatható, többek között Ferenczy Béni svájci útítársával, Márai Sándorral.⁶³⁹ A nyugati utak állami támogatását néhány éven belül teljesen felszámolták. *„A mi festőink, amikor Münchenben vagy Párizsban tanultak, nemcsak mesterséget, hanem elsősorban világnézetet tanultak ott, azt, hogyan kell látni és ábrázolni a világot, és mit kell belőle ábrázolni. Nos, ez a világ, amelyet ott, a Nyugaton tanultak meg látni és ábrázolni, nem a mai világ többé, nem a mi világunk, nem a magyar nép világa: idegen világ, amelyhez nincs többé közünk”* – közvetítette az új elvárásokat Révai József miniszter 1949-ben a szovjet festmények kiállításának megnyitóbeszédében.⁶⁴⁰

8.3. Társasági kör

Ahogy arról korábban már szó volt, Ferenczy Béni és bátyja között a moszkvai időszak évei alatt megromlott a viszony. Az 1910-es években kialakult baráti körrel viszont a hazatérését követő években még tartotta a kapcsolatot. Az azonban már a kései emigrációs levelekből kiderül, hogy a 1930-as évek közepén kezdetét vette egyfajta eltávolodás a Wilde családtól, aminek következtében a negyvenes évek második felére elváltak útjaik.⁶⁴¹ Lessner Manó 1944-ben tragikus körülmények között elhalálozott, és a második világháború évei alatt az ikek között is sor került a kenyértörésre. A művészettörténészek által kevésbé látogatott Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár őrzi Révai József írásos hagyatékát, melyben

⁶³⁷ GÁCH Marianne: Római hölgyfutár. *Haladás*, 4. 1948. június 24. 26. sz. 6.

⁶³⁸ SÁRKÖZY 2018. 733.

⁶³⁹ LŐCSEI Péter: Reményi József-mozaikok (1-3.) *Irodalmi Szemle*, 49. 2006. 12. sz. 98.

⁶⁴⁰ Révai József népművelési miniszter megnyitó beszéde a szovjet festmények kiállításán. *Szabad Művészet*, 3. 1949. 9–10. sz. 356–358.

⁶⁴¹ Ferenczy Béni levelei szerint a negyvenes évek közepéig tartották a kapcsolatot, amikor is valamin „csendesén összezőrdültek” és elváltak az útjaik. Forrás: Ferenczy Béni 1949-es datálású levele Németországban élő lányának, Rosi Viebrocknak (kéziratos levél német nyelven, boríték nélkül) MTA Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye 5988/28

fellelhető Ferenczy Noémi egy 1945. március 14-én kelt levele, amely választ ad arra a sokat vitatott kérdésre, hogy mi vezetett az ikrek kapcsolatának megromlásához.⁶⁴² A művész nő beszámolója szerint fivére nehezményezte és egyszersmind félre is értette azt, hogy ő menedéket és ételt adott egykori férjének, a szövegben csak Alexként emlegetett Krizsán Sándornak, aki feltételezhetően tevékeny résztvevője volt a náci hatalomátvételnek.⁶⁴³ Noémi szerint fivére azt is szemére vetette, hogy állami megbízást vállalt a Horthy-korszak idején.⁶⁴⁴ Ferenczy Noémi életének és művészetének ismerői persze jól tudják, ha valamivel nem lehet vádolni személyét, az a jobboldali politikai törekvésekkel való szimpatizálás.⁶⁴⁵ A művész nő ellentétes irányú elfogultságának bizonyítéka a Rákosi-korszak politikájához fűződő töretlen bizalma. Ennek azonban a Ferenczy ikrek közös jövője szempontjából már nem volt jelentősége, hisz fivére mindkét rendszerrel szemben erőteljes kritikát fogalmazott meg. Egykori szoros, mély kapcsolatuk örökké lezárult, és az elszakadást a szociálisan amúgy is zárkózott lánytestvér élte meg rosszabbul.

A korábbi évtizedekhez hasonlóan a szobrász elsődleges társasági köre továbbra sem képzőművészekből tevődött össze. Míg a bécsi időszakban elsősorban művészettörténészekkel vette körül magát, addig a 40-es, 50-es években főként az irodalmi élet képviselőivel került közeli kapcsolatba. Baráti körének magja már a háború alatt kialakulófélben volt, az koalíciós időszak külföldi útjai során pedig tovább bővült. Ferenczy Béni kapcsolati hálója alapjaiban véve határozta meg karrierútjának felvett irányait, barátai révén ugyanis számos könyvkiadóval és folyóirattal került összeköttetésbe, amelynek következtében fellendült művészeti íróként, majd később illusztrátorként végzett tevékenységeinek köre. A negyvenes évek második felében született – a *Válasz* és a *Tér és Forma* című folyóiratok hasábjain publikált – írásai jellemzően a modern francia szobrászati hagyományok és mesterek ismertetését tűzték ki célul.

---

⁶⁴² Ferenczy Noémi levele Révai Józsefhez, Budapestről Debrecenbe 1945. március 14. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár - VI. Személyi gyűjtemények, visszaemlékezések főcsoport, 793. fond, Révai József hagyatéka. fond 33. öe. 114. l.

⁶⁴³ Körösi-Krizsán Sándor (1896–1970): magyar újságíró, szerkesztő, közíró. 1923 tavaszán feleségül vette Ferenczy Noémit, házasságuk azonban nem tartott sokáig, 1929-ben hivatalosan is felbontották házasságukat. A házassági levél és a házasságot felbontó bizonyítvány megtalálható Ferenczy Noémi KEMKI Adattárában őrzött hagyatékában. (SZM-KEMKI ADK Ad/20150-79/1)

⁶⁴⁴ Itt minden bizonnyal Ferenczy Noémi nagyméretű Szent István gobelinjére utalnak, melyet István király halálának 1938-as 900. évfordulója alkalmából rendelt meg a Szent István Emlékév Végrehajtó Bizottsága 1939-ben Nyíregyháza számára. A nagyszabású kompozíció átadására 1941 márciusában kerül sor. Fivére vádjára reagálva a művész nő azt írta Révainak, hogy a kárpit elkészítését csupán művészi indíttatásból vállalta, mivel ki szeretne volna próbálni a nagy méretben alkotást. A megbízás elnyerését pedig másfél évnyi huzavona előzte meg, amely abból eredt, hogy az akkori állam politikailag megbízhatatlannak tartotta személyét.

⁶⁴⁵ Noémi levelében kitért arra is, hogy fivére ellene való fellépésének – a szavaival élve „furcsa infantilis rivalizálásának” – hátterében feleségének, Erzsinek tevékenységét sejtí. Hipotézisét sem cáfolni, sem alátámasztani nem áll módunkban, annyi azonban bizonyos, hogy Ferenczy régi kapcsolatai a második házassága után kezdtek megromlani.

Emellett neve a Szinyei Társaság háború után újra induló lapjának, a Bernáth Aurél által szerkesztett *Magyar Művészetnek* a munkatársai között is szerepelt.⁶⁴⁶ A lap 1948 májusában Genthon István tollából átfogó képes ismertetést közölt Ferenczy Béni újabb munkáiról.⁶⁴⁷ Ő maga pedig ebben a folyóiratban publikálta olaszországi élménybeszámolóját, és recenzióját Alec Miller kő- és márványfaragásról szóló kézikönyvéről.⁶⁴⁸

8.4. Állami megbízások és vásárlások

A koalíciós korszak kezdeti tervei között több olyan plasztikai munka szerepelt, mellyel kapcsolatban Ferenczy Béni neve is felmerült, megvalósulásig azonban csak töredékük jutott. A Képzőművészek Szabad Szervezete a Nemzeti Szalon újjáépítése érdekében kívánt forgalomba hozni egy olcsóbb kerámia- és egy drágább bronzplakettet, melyet Ferenczy Béni és Beck András készített volna, elkészültükről azonban nincs tudomásunk.⁶⁴⁹ Szintén 1945 nyarára tehető az a terv, amely arra irányult, hogy a Szovjet-Magyar Művelődési Társaság előcsarnokában felállítsanak egy Pátzay által mintázott Puskin-, és egy Ferenczy által készített Mecsnyikov-szobrot.⁶⁵⁰ Az elérhető források tanúsága szerint ezek a tervek sem jutottak el a megvalósulásig, Ferenczy Béni azonban a társaság felkérésére még abban az évben elkészített egy bronzérmét az orosz Nobel-díjas orvostudós arcképével.⁶⁵¹ 1945 októberében a Művészeti Tanács döntött a szobrász 1936-os Bartók-érmének sokszorosításáról is.⁶⁵² A rákövetkező évben ő mintázta meg a Kossuth híd építésében résztvevő legkiválóbb munkások számára megrendelt emlékérmét, a Budapesten vendégszereplő román énekművészek tiszteletére készített „Pro Arte” emlékérmét, a Tihanyi Biológiai Intézet érmét és a Balassa szabadkőműves páholy plakettjelvényét is.⁶⁵³ 1947-ben a Közoktatásügyi Minisztérium megbízására készítette el a Kassák Lajos 60. születésnapjára szánt jutalomérmét, melyet Ortutay Gyula egy házi ünnepség keretében adott át a mesternek, illetve az 1949-es évre is jutott egy Nagybánya-plakett

⁶⁴⁶ [N. n.]: Nem éppen közügy. *Demokrácia*, 7. 1948. február 1. 5. sz. 4.

⁶⁴⁷ GENTHON 1948 – A tanulmányt tíz Ferenczy-szobrot ábrázoló műmelléklet egészíti ki.

⁶⁴⁸ FERENCZY 1948a; FERENCZY Béni: Alec Miller: Stone and marble carving. (Kő- és márványfaragás. A szobrásznövendék kézikönyve.) Könyvismertetés. *Magyar Művészet*. 15. 1948. 4. sz. 198–199.

⁶⁴⁹ POGÁNY Ö. Gábor: *Művészek az újjáépítésben – A Képzőművészek Szabad Szervezete össze helyreállítja a Nemzeti Szalont*. In: Világ, 1945. június 21. (31. szám) 2.

⁶⁵⁰ SZEGI Pál: (sz. p.): Négy hét alatt készült el Pátzay Pál nyíregyházi kozák-emlékműve. *Fényszóró*, 1. 1945. augusztus 16. 4. sz. 14.

⁶⁵¹ *Mecsnyikov*, 1945. TÓTH 2016. 79–80. (Kat. 81; 81/a)

⁶⁵² [N. n.]: „Bartók Béla emlékére...” *Szabadság*, 1. 1945. október 9. 216. sz. 4.; *Bartók Béla emlékére*, 1946. TÓTH 2016. 81. (Kat. 83.)

⁶⁵³ TÓTH 2016. 80–85. (Kat. 82–87.)

és két szabadkőműves érem.⁶⁵⁴ Az éremmunkák azonban csak egy csekély szeletét adták a korszak szobrászati megbízásainak. Ferenczy Béni az 1945–1949 közötti időszakban abban a szerencsés helyzetben volt, hogy egzisztenciálisan nem szorult rá arra, hogy állami megrendelésekért könyököljön, kiváltképp nem olyanokért, melyeknél komoly engedményeket kellett tenni a megrendelői akarat irányába.⁶⁵⁵ Az emlékmű műfajáról amúgy is rossz véleménnyel volt, előszeretettel idézte bécsi olvasmányai során megismert Robert Musil mondását: „Az emlékmű az a malomkő, melyet az ünnepelt nyakába kötnek, és ezzel süllyed a feledés tengerébe.”⁶⁵⁶ A tiszteletadás általa kedvelt formája az emlékérem volt, ami valóban nem olyan súlyos, hogy a mélybe rántson. Mindazonáltal 1947-ben nyíltan vallott arról, hogy amennyiben szabad kezet kapna hozzá, örömmel dolgozna monumentális munkákon, ennek hiányában azonban marad az érmészet és a kisplasztikák készítése mellett.⁶⁵⁷ A háború utáni bronzhiány azonban ezeket a kevésbé költséges műfajokat is hátráltatta. A bronzöntés költségeit saját részre is csak alkalomadtán tudta finanszírozni, figurái egy része ebből kifolyólag csupán a gipszöntvény-fázisig jutott.⁶⁵⁸ A szabad művészi munka mellett ebben az időszakban elsősorban csak olyan megrendelői feladatokra vállalkozott, melyeket izgalmas kihívásként élt meg. „...minden kornak megvolt a maga realizmusa. Természetes, hogy valódi képzőművészet csak ott lehetséges, ahol a művész nemcsak témáját választhatja meg szabadon, hanem formakérdésben is maga dönt. Művészi szuverenitás nélkül a művészet üres és tartalmatlan kézműiparrá alacsonyodik” – olvasható nyilatkozatában.⁶⁵⁹

1949-ben azonban megkezdődtek azok a felkérési állami megbízások, melyekre már nem lehetett, vagy legalábbis nem volt érdemes nemet mondani. Az új művészi program első beruházásai között szerepelt az építésügyi minisztérium különböző középületek díszítésére irányuló tervpályázata, amelynek keretében huszonegy magyar képzőművész részesült egyenként négy-négyezer forintos megbízásban. „Képzőművészeinkre egyre több feladat vár.

---

⁶⁵⁴ Kassák Lajos, 1947. TÓTH 2016. 85. (Kat. 88.) További források: Ferenczy Béni szobrászművész vázlatai most készülő Kassák-plakettjéhez. (Repr.) *Új Magyarország*, 3. 1947. március 8. 10. sz. 10.; [N. n.]: Ünneplik Kassák Lajost. *Magyar Nemzet*, 3. 1947. március 22. 67. sz. 4.; [N. n.]: „Péntek délben...” *Népszava*, 75. 1947. március 22. 67. sz. 4.; *Nagybánya (Festőnő)*, 1949; *Szabadkőműves plakett*, 1949; *Balassa József szabadkőműves plakett*, 1949. TÓTH 2016. 86–87. (Kat. 89, 90, 91.)

⁶⁵⁵ A korszak emlékmű-szobrászatáról bővebben: BÁNÓCZI Zsuzsa: Köztéri szobrok, pályázatok. In: *A fordulat évei. 1947–1949*. Budapest, 1956-os Intézet, 1998. 265–286.

⁶⁵⁶ KONTHA 1981. o. n.; Robert MUSIL: Mogorva elmélkedések – Emlékművek. In: Uő: *Próza, dráma*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 2000. 334–337.; KOMLÓS Aladár: Musil és a magyarok. *Nagyvilág*, 5. 1960. 8. sz. 1263.

⁶⁵⁷ FEHÉR 1947. 8.

⁶⁵⁸ „...szép lassan megesszük az utolsó bronzokat is. Mert újakat kiönteni nincs a szobrásznak pénze, legfeljebb a gipszöntvényig jut el! Mégis, mégis bízom a jövőben. Nézzen csak le — mutat ki az ablakon, — nézze, hogy dolgoznak az épülő Margithídon! Minden nap előbbre viszik, ütemesen zeng a munka ritmusa. Talán, ha a romok eltűntek, majd szükség lesz reánk, a mi munkánkra is!” – olvasható a szobrász nyilatkozatában. FEHÉR 1947. 8.

⁶⁵⁹ Uo.

Csak minap tették közzé a Falk Miksa utcai honvédszobor és a MEMOSz-székház előadótermének freskópályázatát és népi demokráciánk ismét haladó művészeinkhez fordult. (...) az MDP javaslatára indított akcióval a kultuszminisztérium és az építésügyi minisztérium egyrészt azt kívánja elérni, hogy a művészek konkrét feladatokhoz jussanak, másrészt alkalmat kíván adni, hogy művészeink a polgári szalon művészetből kiemelkedve a szocialista realizmus eszményeit szolgálhassák” – olvasható a Szabad Nép propagandaanyagában.⁶⁶⁰ A meghívott művészeket freskók, szobrok, domborművek, színes kerámiák tervének elkészítésére kérte fel az állam. Ferenczy Béni és Szabó Iván az OTI (Országos Társadalombiztosító Intézet) Fehérvári úti intézet domborműveire kapott megbízást. Valószínűleg erről a munkáról ad hírt a szobrász 1950 júniusában kelt levelében, melyben arról tájékoztatja lányát, hogy éppen egy teljesen érdektelen budapesti épületdomborművön dolgozik.⁶⁶¹

8.5. A Petőfi-szobor ügye

„Ferenczy Béni Petőfi-szobrának kalandos és bosszantó sorsa évek óta szóbeszéd tárgya. Hol suttognak róla, hol harsányan kiabálnak érte, de az is megesik, hogy versben magasztalják, cikkek és nyilatkozatok dicsérik. A szobor – egy nagy művész jelentős alkotása – jó ideje felkavarta művészi közvéleményünket. De hiába minden lelkesedés, asztalcsapkodó követelődés, izgalom és vita – a nyilvánosság számára a szobor most sincs még sehol” – írja 1956 augusztusában Gách Marianne, a Béke és Szabadság kulturális riportere.⁶⁶² A szobrász életművének egyik legjelentősebb és talán legismertebb műve Petőfi Sándor életnagyságú alakja, melyet a híres milánói könyvtárnak otthont adó Palazzo dell’Ambrosiana udvara számára készített a költő halálának 100. évfordulójának alkalmából. Kvalitása mellett hányattatott sorsa emeli ki ezt a művet a korszak rokon alkotásai közül, hisz elutasításának széleskörű publicitása is hozzájárult az elkövetkező évtizedek magyar szobrászatára gyakorolt jelentős hatásához.

Az Ambrosiana-könyvtár udvarán felállítandó Petőfi-szobor terve jóval azelőtt megszületett, minthogy Ferenczy Béni neve alkotóként szóba került volna. Az 1930-as években Pásztor János szobrászművészt szemelték ki a feladatra, hogy megmintázza a magyar költő alakját a palota zárt udvarán megvalósuló panteonba. A „Cortile degli uomini magni”

---

⁶⁶⁰ [N. n.]: Huszonegy képzőművészünk négy-négyezer forintos megbízást kapott középületek díszítésének tervpályázatára. *Szabad Nép*, 7. 1949. május 11. 108. sz. 6.

⁶⁶¹ Ferenczy Béni levele Németországban élő lányának, Rosi Viebrocknak, 1950. június 19. (kéziratos levél német nyelven) MTA Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye Ms 5988/33. – Hogy a plasztika végül megvalósult-e nemes anyagban arról nincs tudomásunk, az épülethomlokaton való elhelyezésére mindenesetre nem került sor.

⁶⁶² GÁCH 1956

szoborcarnokban olyan neves gondolkodók alakjai kerültek felállításra, mint Platón, Aquinói Szent Tamás, Goethe, Chateaubriand, Schiller, Dante, Galilei, Shakespeare és Manzoni, de korabeli forrásokból tudható, hogy Homérosz, Arisztotelész, Cervantes, Paracelsus, Byron és Michelangelo neve is felmerült a lehetséges ábrázoltak körében.⁶⁶³ A felkérés tehát, hogy a magyar állam is delegálja legnagyobb szellemi nagyságai egyikét, hatalmas megtiszteltetésnek számított. Az 1942 végén elkészült szobor a háborús helyzetből és az általános bronzhiány okán alumíniumba öntve várta későbbi sorsát.⁶⁶⁴ Később azonban, a milánói szoborállítás 1947-es ismételt felmerülésekor az 1945-ben elhalálozott Pásztor János alkotását már „művészi szempontból aggályosnak” ítélte az ügyintéző.⁶⁶⁵ A koalíciós időszak művészeti életének vezetői a Horthy-korszak sokat foglalkoztatott szobrászának műve helyett egy új változat elkészítése mellett döntöttek, melyhez maguk közül választottak alkotót. A téma felelevenítésének háttérében az olasz-magyar kapcsolatok ápolása mellett elsősorban az 1848-as centenáriumi ünnepek közeledte játszhatott szerepet.⁶⁶⁶ A szobrász római útja során kialakított kultúrdiplomáciai kapcsolatai pedig jó alapot biztosíthattak arra, hogy 1948. június 25-én kézhez kaphassa az emlékmű elkészítésére vonatkozó hivatalos megbízást.⁶⁶⁷

A szoborállítás terve azonban az 1949. július 31-ére tervezett felavatásig meghiúsult. A történekről Tolnai Gábor, az akkori római követ a következőt írta: „*Tájékozódásom szerint követségünk valami efféle döntést kapott Budapestről: Petőfi szobrának a milánói Ambrosiana könyvtár díszudvarában történő felállítását nem tartjuk időszerűnek...*”⁶⁶⁸ Ami az időszerűséget illeti: tényszerű, hogy a nyugati nemzetközi kapcsolatok eddigre rengeteget gyengültek. 1947 őszén az olasz kormányból kiestek a kommunista pártok, az ország polgári demokráciává alakult át. A magyar politika viszont éppen ellentétes irányba haladt. A kékcédulás választások után a sztálini diktatúra irányába tartó Rákosi-kormány elnémította a kommunista pártokkal szembenálló elveket valló politikai ellenfeleket, és már a saját emberei között kereste az ellenséget. A kulturális kapcsolatteremtés igénye ebből kifolyólag

⁶⁶³ BÁNÓCZI Zsuzsa: A milánói Petőfi-szobrok történetéhez. *Ars Hungarica*, 28. 2000. 1. sz. 181.

⁶⁶⁴ Szinyei Merse Jenő kultuszminiszter levele Pásztor Jánosnak 1942. október 9-én VKM 78.744/1942. III. szám SZM-KEMKI ADK Ad/23186-1990/4/152.; Elismervény Krausz Ferenc bronzöntőtől a Petőfi öntési előlegéről 1942. december 25. SZM-KEMKI ADK Ad/23186-1990/2/42-44 Hivatkozva: BÁNÓCZI 2000. 183.

⁶⁶⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára OL XIX-I-1-i-153154-1947 (79d) „Milánói” 139. 1947. okt. 18. Előadói belső lap kézírással első rész, jelentés. „A Pásztor János által készített szobor felállítását művészi szempontból aggályosnak tartjuk. Ezért mielőtt a szobor bronzöntési költségeire vonatkozólag tájékoztatást kérnénk, kívánatosnak tartjuk a ez ügyben a Művészeti Tanács véleményének meghallgatását. Tekintettel arra, hogy magyar műtárgynak külföldön való elhelyezéséről van szó, a Tanácsnak javaslatának kikérését indokoltnak látjuk.” Közölve: BÁNÓCZI 2000. 185.

⁶⁶⁶ BÁNÓCZI 2000. 172.

⁶⁶⁷ A Magyar Országos Levéltár, Szabadművelődési Főosztály mutatókönyvében a 216416. sz. irat. Az irat helye a 139/2. sz. akta „milánói Petőfi szobor felállítása”, de az irat nem található. Hivatkozva: BÁNÓCZI 2000. 187.

⁶⁶⁸ TOLNAI Gábor: Szóbeli jegyzék. *Új Írás*, 27. 1987. 1. sz. 66.

Olaszországgal is megszűnőben volt. 1948 végére politikai nonszenszé vált, hogy a keleti blokkhoz tartozó Magyarország állami pénzből megvalósított szobrot ajándékozzon egy nyugat-európai demokratikus állam egyházi vezetés alatt álló könyvtárának.⁶⁶⁹ Ferenczy Béni saját emlékei szerint 1949 tavaszára készült el a két méteres alak mintájával. „*Nagykeservesen eljutottam odáig, hogy a kultuszminiszter és az osztályvezető érdeklődtek, mikor tartózkodom a műteremben. S amikor nem tartózkodtam ott, távollétemben, nélkülem megtekintették a szobrot. Utána a minisztérium egyik hivatalnoka közölte velem, hogy a megrendelést »stornírozták«. Többé ez ügyben nem tárgyaltak velem*” – emlékezett vissza az eseményekre 1956-ban.⁶⁷⁰ Mint kiderült, a munka elvetésére már decemberben sor került, erről csupán a művészt mulasztották el értesíteni.⁶⁷¹ Mivel 1948 júniusától minden 10.000 forintot meghaladó szoborállításról a miniszter döntött, hivatalos indoklást sem kellett nyújtani a terv módosításához.⁶⁷²

Ferenczy jól átlátta a kor politikai viszonyait, és már 1948-ban kétkedő hangvételű levélben számolt be lányának az állam által megrendelt Petőfi-szobor ügyében. Mondván, az Ambrosiana egy katolikus intézmény, és a hazai illetékes szervek gyanúsán hosszan ülnek a döntés véglegesítésén.⁶⁷³ Ennek ellenére a hivatalos megbízást megkapva nagy lelkesedéssel látott hozzá a munkához.⁶⁷⁴ 1949. május 6-án kelt naplójegyzetében a megrendelés visszavonására eképpen reagált: „*Így annál szívesebben, mintha csak magamnak dolgoznék – úgy folytatom, most már fokozódó bátorsággal!*”⁶⁷⁵ Ahogy azt a művész visszaemlékezései is sugallják, a Petőfi-szobor visszautasítására nem csupán a két ország eltérő politikai irányvonalai okán kerülhetett sor. A költő alakját ugyanis továbbra is előszeretettel alkalmazták propagandisztikus célokra. A centenáriumi ünnepek pedig éppen elég okot adhattak arra, hogy az állam a költségvetés terhére áldozzon a célnak, és megfontolja az elkészült mű hazai

---

⁶⁶⁹ BÁNÓCZI 2000. 175.

⁶⁷⁰ GÁCH 1956. 16.

⁶⁷¹ Részlet Ferenczy Béni 1949. május 6-án kelt naplójegyzetéből. Ferenczy Család Művészeti Alapítvány adattára. Közölve: RÉZ 1984. 106.

⁶⁷² A közületi emlékműállítások korlátozása. Kivonat a Magyar Művészeti Tanács képzőművészeti szaktanácsa 324. ülésének jegyzőkönyvéből. 1948. június 8. BÁNÓCZI 2000. 176.

⁶⁷³ Ferenczy Béni levele Németországban élő lányának, Rosi Viebrocknak (kézirásos levél német nyelven, boríték nélkül) MTA Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye Ms 5988/26.

⁶⁷⁴ „*Délelőtt a Petőfi-n dolgoztam. Csak arra gondolok munka közben, hogy valamilyen erős hatást gyakoroljon. Sajnos a mai ember az életben olyan erős dózisokhoz van szokva, hogy minden lesiklik róla – már „semmi” sem hat rá! Szőnyi nem fogadta el ezt a Petőfit, szerinte nem Petőfi, hanem egy őrjöngő Roland! De hiszen Petőfi is őrjöngő volt és a szabadság lovagja – egy igazi lovas, aki az életét dobta oda eszméjéért –, és ezért igaz hős. A hős és az örült nem rokonok?” (...)* március 7.; „*Domanovszky kérdezte, hogy megnézheti-e a Petőfi-t. Örülnék neki, ha sokan látnák, naív barátai a szépek, akik véleményeik révén pozíciójukat nem akarják javítani.*” (...) március 12.; *A Petőfi-t azóta sokan látták... A „Róma”-ban azon vitatkozott Pátzay és Perlrott Csaba, hogy gótikus-e, vagy olyan, mint egy Donatello. Erzsébet úgy találta, hogy az innsbrucki „schwarze Mandek”-re emlékezteti. (Túlzott dicséretetek ezek!)*” Részlet Ferenczy Béni május 3-án kelt naplójegyzetéből. Ferenczy Család Művészeti Alapítvány adattára. Közölve: RÉZ 1984. 106.

⁶⁷⁵ RÉZ 1984. 106.

felállítását. Révai József kertelést nem tűrő állásfoglalását Tolnai Gábor visszaemlékezései tolmácsolják: „*Ferenczy Béni szobrát sehol sem állítjuk fel, mert rossz szobor. Nem fejezi ki Petőfi hősi nagyságát...*”⁶⁷⁶ Ugyan a minisztérium még a gipszöntés költségeit sem térítette meg, Ferenczy tovább dolgozott a szobron. Elkészítette a költő nyakában csüngő amulettet, derekára kötött kardot és a talapzat feliratát.⁶⁷⁷ Az elkészült szobrot persze az Első Magyar Képzőművészeti Kiállítás zsürije is visszautasította, ezért az idő közben műtermét is elvesztő művész ekkor öt éves letéti szerződést kötött a Szépművészeti Múzeummal, hogy az érzékeny gipszszobor a közgyűjtemény raktárának biztonságában várhassa további sorsát.

Hogy mi volt a kifogás Petőfi alakjának megjelenítésével, azt a kor reprezentációs elvárásainak fényében nem nehéz megérteni. A sztálini Szovjetunió művészeti elképzeléseinek megfelelően a szocialista realista stílus lett az elvárt megjelenítési forma. Ez nem csupán az újonnan megrendelt emlékművek készítői felé volt erős ajánlás, de a már meglévő szoborállomány is felülbírálásra került. Ezekben az években emeltek munkásalakot a második világháború során elpusztult, nulla kilométerkövet díszítő nőalak helyére és ebben az időszakban született döntés az Országház előtt álló Kossuth-szobor lebontásáról is. Ez utóbbi emlékműnek nem csupán a Horthy-korszakhoz fűződő kapcsolata, de pesszimista hangvétele is hozzájárult ahhoz, hogy a monumentális márványemlék Batthyány-kormány tagjait ábrázoló melankolikus figuráit egy a szocreál ideológiáknak megfelelő győzedelmes, a nép egyszerű emberei mellett kiálló agitatív alakokkal és munkásokat illetve parasztokat ábrázoló mellékalakokkal váltsák fel.⁶⁷⁸ Ferenczy Béni Petőfije esetében a szobor mondanivalója és megjelenítési formája egyaránt szemet szúrhatott a kor politikai döntéshozóinak. Jóllehet az alak közel két méter magas, arányait tekintve – alkalmazkodva az emberi léptékű szobrok általánosan elfogadott 4/5-ös arányrendszeréhez – egy alacsony, gyenge testalkatú, akaratos, babérkoszorún taposó férfi képét tárja elénk.⁶⁷⁹ Ez a Petőfi-szobor, szemben a Huszár Adolf

---

⁶⁷⁶ TOLNAI 1987. 66.

⁶⁷⁷ „*Különböző intrikák – a felelősek ki tudja, milyen szörnyű izgalmakon mennek keresztül, feszült állapotukat fakutya vigyorba fojtva – elintézték Petőfimet, melyhez már a gipszöntés költségeit sem térítik meg a megrendelők. Sok munkám lesz még a gipszen is – nem készültem el az amulettel a nyakán, a kard, irás a talapzaton. A gipszet be fogom sellakozni, és rárakom viaszból a hiányzó apróságokat.*” – részlet Ferenczy Béni 1949. június 14-ei naplóbejegyzéséből. Ferenczy Család Művészeti Alapítvány adattára. Közölve: RÉZ 1984. 107.

⁶⁷⁸ Az új kompozíció főalakját Kisfaludi Strobl Zsigmond, mellékalakjait Kocsis András és Ungvári Lajos készítették.

⁶⁷⁹ „*A feje nagy*”, mondja Bernáth Aurél, idézve Michelangelo Dávidját, aki egy „óriás méretű” kis ember – elképzelt, közép- vagy annál alacsonyabb növésű ifjú. Igaz, ez irróalisan hat – akinek az arányai megfelelnek egy és fél méter fölött még egy vagy másfél arasznak, azt ugyanilyen arányokkal nem lehet két méterre növeszteni. Nem lehet? Ha Petőfit két méter magasra mintázom, az már nem lehet Petőfi? „*A realizmus feloldja önmagát.*” Bernáth, bár ezer kifogása van, elismeri, hogy ez legalább költő és zseni – akit én csináltam –, nem hentes, csizmadia vagy más kocsmái figura, mint az eddigiek. Már nem tudom ki, azt mondta: „*Ez nem Béni.*” – Ez talán igaz is.” – írta róla Ferenczy 1949. március 12-én kelt naplójegyzetében. Ferenczy Család Művészeti Alapítvány adattára. Közölve: RÉZ 1984. 105.

által mintázott Duna-parti idealizált hőssel, egy hús-vér legényt, egy indulattal a halálba-menő katonát ábrázol. A külső megjelenésre vonatkozó adatokat elsősorban Illyés Gyula könyvéből merítette a szobrász. „*Ott olvastam azt is, hogy Petőfi büszkén hangzottatta karcsú voltát, azt, hogy két kezével át tudja fogni derekát. Nyilván mégiscsak sovány volt*” – nyilatkozta a szobrász 1956-ban.⁶⁸⁰ Az ökölbe szorított kezű, dühös költő alakjának megmintázásánál sokat merített Ady Endre „Petőfi nem alkuszik” című tanulmányából is.⁶⁸¹ Ezek a megközelítési módok, és a törékeny testben is nagy lelket hordozó költő plasztikus megfogalmazása olyannyira ellentétben állt a kor politikai akaratával, hogy a szobor elkészülte után semmiféle nyilvános megjelenésre nem kapott lehetőséget.⁶⁸² Története csak az enyhülés évei után, az ötvenes évek közepén vett új fordulatot, amelynek kibontására a következő fejezetekben kerül majd sor.

---

⁶⁸⁰ GÁCH 1956. 16.

⁶⁸¹ [Illyés Gyula Ferenczy Béni Petőfi-szobráról.] *Szabad Művészet*, 10. 1956. 5. sz. 244; ADY Endre: Petőfi nem alkuszik I. *Renaissance*, 1. 1910. június 10. 3. sz. 246. 246-251.

⁶⁸² A „*törékeny testben is nagy lelket hordozó ember*” kifejezését Varga József alkalmazta a szobor kapcsán: VARGA József: Irodalmi levél Budapestről. *Korunk*, 22. 1963. 8. sz. 1121.

9. „Aztán vajon tanár vagyok-e még?”

Ferenczy Béni tiszavirág-életű tanári pályafutásáról

9.1. A katedrán

Budapesten a két világháború közötti időszakban alakult ki az az értelmiségiekből álló baráti kör, amelynek tagjai meghatározó pozíciókat szereztek az 1945 után kialakuló kulturális életben. Mint ahogy korábban már szó volt róla, a képzőművészeti szaktanács tagjai közé jellemzően a Gresham kávéház asztaltársasághoz tartozó kör kiváló festői és szobrászai kerültek, csak úgy, mint az újrászervezett Képzőművészeti Főiskola tantestületébe.

A háború fővárosi eseményei válságos helyzetet teremtettek a főiskolán is. 1944 októberétől 1945 áprilisáig szünetelt a tanítás, majd a német csapatok kapitulálását követve az intézmény újjászervezése során szinte a teljes tanári gárda kicserélődött. Az évek óta ott tanító Szőnyi István és Elekfy Jenő mellett ekkor jutott katedrához Bernáth Aurél, Pátzay Pál, Kmetty János, Berény Róbert, Barcsay Jenő és Ferenczy Béni is.⁶⁸³ Az 1944-45-ös bombázások a főiskola épületein is otthagyták a nyomukat. 1945-ben Ferenczy Béni osztálya is üvegezetlen műteremben kezdte a tanévet. A helyiséget ők maguk hozták rendbe, s később a mintázáshoz és rajzgyakorlatokhoz szükséges modellt is önerőből szereztek be.⁶⁸⁴ A Főiskola 1945–1949 közötti időszakáról viszonylag kevés belső irat maradt fenn. Hozzáférhetők és kutathatók azonban a kari ülések jegyzőkönyvei és az intézmény személyzeti jegyzőkönyve.⁶⁸⁵ Ez utóbbiból tudjuk, hogy Ferenczy Béni 1945. július 1-én lépett szolgálatba, mint főfoglalkozású tiszteletdíjas tanár, majd 1946. január 26-án véglegesítették a főiskola rendes tanáraként.

Az újult erővel és nagy elszánással munkához látó, frissen kinevezett művésztanárok szinte egységesen felszabadulásként élték meg, ami az országban történt. Reményekkel telve tekintettek az elkövetkező időszak elé, amire stabilnak tűnő alapot nyújtott számukra, hogy a Lyka Károly és Réti István által kidolgozott elveket továbbfejlesztő reform alapvetően az intézmény egyetemi szintű autonómiáján és a tanulmányi szabadságon alapult.⁶⁸⁶ A következő évek szigorú kötöttségektől mentes művészképzése az oktatóknak és a növendékeknek egyaránt

---

⁶⁸³ A Rektori Tanácsülés jegyzőkönyveiből kiderül, hogy ez időben Ferenczy Valér kérvényben fordult a miniszterhez tanári állás elnyerése végett, a Tanács azonban a kérelmező folyamodványát nem találta aktuálisnak. Forrás: Országos Magyar Képzőművészeti Főiskola rektori tanácsülései, 1945–1946 (1-a-40) 1945. szeptember 1. ⁶⁸⁴ TEKNÓS 1967. 20.

⁶⁸⁵ Az ülési jegyzőkönyveket a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézete őrzi: A Képzőművészeti Főiskola iratai. HUN-REN BTK MI MDK-C-I-1; A személyzeti jegyzőkönyv a Magyar Képzőművészeti Egyetem könyvtárában érhető el (MKE Könyvtár X-331/247: Történeti anyag)

⁶⁸⁶ BENCE Gyula: A Képzőművészeti Főiskola története. In: *Száz éves a Képzőművészeti Főiskola. 1871–1971.* Szerk. Végvári Lajos. Budapest, Magyar Képzőművészeti Főiskola, 1972. 278–279.

kedvére való volt. A tanárok saját elképzelésük szerint korrigálhatták hallgatóikat, akik a korábbi időszakokhoz képest nagyobb mozgásteret kaptak a tárgyak megválasztásában. „1946-48 között a Főiskola csodálatosan jó volt” – emlékezett vissza tanulmányainak ezen szakaszára és az iskola nagyszerű tanári gárdára Szinte Gábor festőművész.⁶⁸⁷

Ferenczy oktatói módszeréről egykori tanítványai beszámolóí alapján alkothatunk képet.⁶⁸⁸ A mester hosszú művészeti traktátusok tartása helyett inkább munka közben vezette rá tanítványait a szobrászat több évezredes történetének leszűrt tanulságaira. Ő maga nem képviselt semmilyen irányzatot. Tanítványait ugyan megismertette a különféle stílusokkal, de ezt anélkül tette, hogy azokat értékelte, megítélte volna. Először klasszikus mestereket javasolt másolásra, de közben tanítványait biztatta a kor új áramlatainak – így az Európai Iskola művészetének – megismerésére is. „Hogy mi ne azért csináljunk esetleg mást, mint a modernnek, mert nem ismerjük, hanem ne kerüljük el a szobrászat valódi problémáit, valamilyen látszólagosan könnyed, divatos irányzat miatt. Úgyhogy ő nem ellensége, hanem kritikusa volt a modernizmusnak.” – emlékezett vissza Vígh Tamás.⁶⁸⁹

Tanítványait óva intette az üres akt- és fejtanulmányok készítésétől. Az élő modell utáni mintázás lényege nála az emberi test, mint szobortéma megértése, a forma belső lényegének felfejtése volt. Az általa körüljárt kérdés alapvetően abban állt, hogy mit kell változtatni az ábrázolt arányain ahhoz, hogy a létrejövő plasztika megragadja az élő test karakterét. Az üres másolás ugyanis nem képes erre. A látvány tökéletes megragadása és az egyedi szépség kihangsúlyozása Ferenczy Béni művészeti elvei szerint csak az arányok tudatos módosításával, a karakterisztikus jegyek kiemelésével, helyenkénti eltúlzásával valósulhat meg. Rutin feladatot nem adott, helyette engedte, hogy tanítványai maguknak válasszanak témát. A kialakulófélben lévő kompozíciókban a mű mondanivalóját, belső tartalmát, a mozdulat jelentését kereste, és ennek tudatosítását várta el tanítványaitól is.

A szobrászoktatásban rendkívül nagy jelentőséget tulajdonított a rajz szerepének. A főiskolán ebben az időben a rajzoktatás csak fakultatív volt jelen, ő azonban ragaszkodott ahhoz, hogy szobrásznövendékei folyamatos rajzolással segítsék elő fejlődésüket.⁶⁹⁰ A rajz fontossága egyébként néhány évvel később a sztálinista diktatúra idején kibontakozó főiskolai reformban ismételten fontos szerephez jutott. A szocialista realista festmény fő formai erényei

---

⁶⁸⁷ RÉVÉSZ Emese: A realizmus akadémiaja – A Magyar Képzőművészeti Főiskola 1945 és 1956 között. In: *Forradalom előtt. A Magyar Képzőművészeti Főiskola 1945 és 1956 között*. Szerk. B. MAJKÓ Katalin. Budapest, Magyar Képzőművészeti Egyetem, 2017. 20–22.

⁶⁸⁸ TEKNŐS 1967. 20–21.

⁶⁸⁹ SZATMÁRI Gizella: Beszélgetés Vígh Tamással. In: *Hatvanas évek. Új törekvések a magyar képzőművészetben*. Kiállítási katalógus. Szerk. NAGY Ildikó. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1991. 90.

⁶⁹⁰ TEKNŐS 1967. 21.

ugyanis a fegyelmezett rajzi megfogalmazásban, a befejezettségben és az anyaghúságban valósultak meg, ami egyfajta elzárkózást fogalmazott meg a festőiség érzelmileg labilis, individuális jellegétől.⁶⁹¹ Ferenczy Béni célja ezzel szemben a szobrásznövendékek formatudatosságának fejlesztése, és a plasztikai feladatokban való elmélyülésük segítése volt. Varga Miklós szobrászművész visszaemlékezésében fontos és szerencsés dologként értékeli, hogy az alakrajzot a kiváló szobrászművésztől, Ferenczy Bénitől tanulhatták. „*A »szobrászi rajz« a plaszticitás hangsúlyozásával más jelleget ölt, mint a formát kevésbé kiemelő grafika. Ferenczy Béni, amikor az emberi testet ilyen aspektusból rajzoltatta, elvárta növendégeitől, hogy a kétdimenziós rögzítés nyomán alkalomadtán legyenek képesek visszafordítani azt téri alakzattá, szoborrá.*”⁶⁹²

Ferenczy Béni tanítványaihoz és fiatal kollégáihoz fűződő elköteleződését szépen szemlélteti az a pár sor, amit valamikor az 1946-os év folyamán írt Németországban élő lányának: „*Ami engem illet, bízhatok az új barátaimban és a művész ifjúságban. Olyan sok fiatal mindenfajta művész hozzám jön tanácsért és segítségért a pártfogás reményében, hogy így tiszta árulás lenne, ha őket cserbenhagynám.*”⁶⁹³ Nem kívánta tehát újra hosszabb távra elhagyni az országot, ez azonban nem jelentette azt, hogy nem élt a külföldi élmények begyűjtésére kínálkozó lehetőségekkel, és ugyanezt javasolta az ifjúságnak is.⁶⁹⁴ Utazásai alatt levelekben tartotta a kapcsolatot növendékeivel. Rajzokkal illusztrált levelezőlapjai által nem csupán a főiskolai feladatokra adott instrukciókkal látta el hallgatóit, de személyes hangvételű, mélyen átélt élménybeszámolókkal, kisebb fajta műelméleti értekezésekkel is. Talán ebből is következett az, hogy ez időben megjelent művészeti írásait jellemzően levél- vagy előadászerű formában publikálta.⁶⁹⁵ Ferenczy szovjetunióbeli első szárnypróbálgatásai a művészeti írás terén negatív élményekkel záródtak, csírájában fojtva el az elméleti munkásságra vonatkozó személyes ambícióit. Levelet viszont világeletemben sokat írt. Külföldi tanulmányairól levelekben adott számot édesapjának, majd közel két évtizedig tartó emigrációja során is ily módon tartotta a kapcsolatot barátaival, családtagjaival. S később, a második világháború után Németországban élő lányával is levelezőlapokon keresztül érintkezett. Éppen ezért úgy

---

⁶⁹¹ „*A rajz volt szinte minden, amit a főiskolán tanulhattunk*” – emlékezett vissza Szilvitzky Margit, aki az ötvenes években végezte tanulmányait az Iparművészeti Főiskolán. Forrás: SZÜCS György: Hátter és előtér. Ideológia, propaganda, művészeti nevelés. In: *Forradalom előtt. A Magyar Képzőművészeti Főiskola 1945 és 1956 között.* Szerk. B. MAJKÓ Katalin. Budapest, Magyar Képzőművészeti Egyetem, 2017. 92.

⁶⁹² Idézve: GODA Gertrud: *Varga Miklós szobrászművész.* (Officina Musei 15.) Miskolc, 2007. 15.

⁶⁹³ Ferenczy kézírásos levele Németországban élő lányának, Rosi Viebrocknak (boríték nélkül) MTA Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye 5988/9

⁶⁹⁴ PEKÁRY 1948. 8.

⁶⁹⁵ Első ilyen jellegű tanulmányának megszólítottja valószínűleg Illyés Gyula, aki ekkoriban a nép írókat összefogó periodikánál főszerkesztői minőségben dolgozott. FERENCZY 1947

gondolom, hogy a negyvenes évek második felében, mikor külföldi útjai során összefonódott a művészeti nevelés és a levélírás gyakorlata, egyfajta felismerésként születhetett meg benne a gondolat arra vonatkozóan, hogy művészettörténeti tárgyú írásainak ideális műfaji háttérrel szolgálhat ez a médium, felszabadítva őt a szakszövegírás merev szabályai alól. A levélforma bevezetése kétségtelenül nagy lendületet adott Ferenczy Béni elméleti munkásságának. Míg a negyvenes évek közepén a *Tér és Formában* publikált írásai még kifejezetten rövid terjedelműek voltak, a svájci út után az amúgy szűkszavú mester írásai megsokasodtak. Új és új szövegeket adott közre művészeti elveiről, antik, reneszánsz és modern francia szobrászathoz fűződő viszonyáról, fiatalkori nagybányai és párizsi emlékeiről, továbbá pályatársai művészetéhez való viszonyulásáról.⁶⁹⁶

A Magyar Képzőművészeti Egyetem levéltári anyagában megtalálhatók az egykori hallgatók minősítési lapjai. A nyilvántartás alapján rekonstruálható annak a huszonkilenc növendéknek listája, akik 1945 és 1949 között legalább egy éven keresztül heti húsz óras mintázásra jártak Ferenczy Bénihez.⁶⁹⁷ Sokan elsőéves hallgatóként kerültek Ferenczy Béni osztályába, mások felsőbb évesként kérték át hozzá magukat. Így például Kiss Sándor, vagy Szent-Györgyi Albert lánya, aki a háború után már végzős hallgatóként került az édesapjával baráti kapcsolatot ápoló szobrász osztályába. A művészéletrajzokat tartalmazó lexikonokban, adatbázisokban számos további alkotóval találkozhatunk, akiknél Ferenczy Béni neve a mesterek között szerepel.⁶⁹⁸ Néhányuknak talán csak szobrainak stílárís útmutatása, vagy művészeti írásai nyomán mutatott példát, mások pedig a mester előadásainak egykori hallgatóiként hivatkoztak rá. Amellett ugyanis, hogy saját növendékeit heti 20 órában korrigálta, Ferenczy kisebb óraszámokban alaktant is oktatott, illetve műhelygyakorlatot és anyagismeret tartott. Ezeken az órákon a négy tanév alatt összesen több mint 180 hallgatója volt.⁶⁹⁹

---

⁶⁹⁶ A publikált szövegek listáját lásd. a 9. számú mellékletben.

⁶⁹⁷ A szobrásznövendékek listáját lásd. az 5. számú mellékletben.

⁶⁹⁸ A mára elérhetetlenné vált *Artportal* kortárs művészeti hír- és adatbázisban a következő alkotók életrajzában szerepelt még Ferenczy Béni neve a mesterek között: Csákvári Nagy Lajos (1923–2014), Cséri Lajos (1928–2020), Fekete Tamás (1931–2007), Gádor Endre (1921–2005), Györfy Klára (1925–2008), Kelemen Kristóf (1922–2001), Marton László (1925–2008), M. Szücs Ilona (1925–2010), Nagy István János (1938–), Radó Károly (1925–2013), Uitz László (1914–1976), Wágner Nándor (1922–1997)

⁶⁹⁹ Egészen pontosan 185 hallgatót számlál a levéltár saját, belső használatú adatbázisából kinyert táblázat. A hozzáférés biztosításához ezúttal mondok köszönetet Horváth Zita könyv- és levéltárosnak.

9.2. A fordulat évei

Ferenczy Béni 1945–1949 közötti élte egyik legtermékenyebb időszakát. Tanítványai és a magyarországi kulturális szféra tisztelete által övezve nyílt lehetősége arra, hogy túllépve az emigrációs évek során hátrahagyott és a háborús műteremtűz áldozatául esett művek jelentette veszteségen, megalkossa érett korszakának főműveit. A hazai művészeti életben betöltött kedvezményezett helye azonban csupán átmenetinek bizonyult. Néhány évre rá ugyanis felmentették tanári állásából és a képzőművészeti élet peremére szorították.⁷⁰⁰

A történések nem érték váratlanul a művészt. Később megalapozottnak bizonyult félelmei már évekkel korábban megjelentek tanársegédének, Martsa Istvánnak írt leveleiben. 1946 decemberében Svájcából írt levelezőlapján teszi fel először a kérdést: „*Aztán vajon tanár vagyok e még?*”⁷⁰¹ Több mint egy évvel később, 1948 januárjában olaszországi útjáról kelt levelét pedig így zárja: „*Még tanár vagyok a főiskolán? Van még műtermem? Osztályom?*”⁷⁰² Megérzése nem személyes pesszimizmusán alapult. Három éves moszkvai tartózkodása során közvetlen tanúja volt a szocialista realizmus zsdanovi kultúrpolitikának kialakulásának, melyből kifolyólag minden bizonnyal átlátta a Magyarországon végbemenő változások jövőbeni irányát.⁷⁰³ A fordulat – a keleti blokk többi országához hasonlóan – valóban megérkezett Magyarországra is, a Rákosi-korszakkal megvalósult itthon a sztálini diktatúra, mellyel új világ köszöntött be az oktatásban is.⁷⁰⁴

Az 1948-es év már magán viselte a változások előszelét. A korábban teljes autonómiát élvező, gyakorló művészek által irányított Magyar Művészeti Tanács, mely a művészeti élet demokratikus öngazgatásának igényével kezdte meg tevékenységét 1945-ben, 1948 végére már csak névleg működött.⁷⁰⁵ A kormánypropaganda szócsövének számító lapok pedig vezércikkekben követelték a művészeti főiskolák reformjait. Egy 1948 nyarán megjelent cikk nem köntörfalaz a személyi kérdéseket illetően sem: „*Azokat a régi tanárokat pedig, akik nem értik meg a kor követelményeit és nem hajlandók támogatni a reformot, el kell távolítani a*

---

⁷⁰⁰ A képzőművészeti életben lezajló folyamatok nyomonkövetéséhez lsd. PATAKI Gábor: „Van alkonyat, mely olyan, mint a hajnal” – Képzőművészeti viták, 1948–1949. In: *A fordulat évei. 1947–1949.* Budapest, 1956-os Intézet, 1998. 217–237.

⁷⁰¹ Képes levelezőlap Martsa Istvánhoz Genfből Budapestre, 1946. december 8. Közölve: M. SZÜCS 1999. 62.

⁷⁰² Ferenczy Béni levele Martsa Istvánhoz Rómából Budapestre, 1948. január 9. Közölve: M. SZÜCS 1999. 88.

⁷⁰³ ILLYÉS 1981. 82.

⁷⁰⁴ RIEDER Gábor: *A magyar szocreál festészet története 1949–1956. Ideológia és egzisztencia.* Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem – Művészettörténeti Doktori Iskola, 2011. URL <http://doktori.btk.elte.hu/art/riedergabor/diss.pdf> (Letöltve 2023. 05. 01.) 33.

⁷⁰⁵ BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor: *A művészet megszelídítése. Folyamatok és fordulatok a művészetpolitikában, 1948–1956.* Budapest, 2011. URL http://real.mtak.hu/21385/1/Muveszet_megszeliditese_teljes_u_200208.23787.pdf (Letöltve 2023. 05. 01.) 15.

Főiskoláról. Mert a Képzőművészeti Főiskola nem értjük van, hanem a nép gyermekeiért.”⁷⁰⁶

Az ideológiai formálásra leginkább alkalmas bölcsészeti és történeti tárgyak oktatóinak felmentésére már ekkor sor került.⁷⁰⁷ Az irodalmat tanító Cs. Szabó László 1948 decemberében disszidált, az európai értékrend és kortárs szellemi mentalitás másik fontos képviselője, a francia nagykövetség kulturális attaséjaként is működő François Gachot pedig az orosz, mint kizárólagos idegen nyelv bevezetésével került ki a főiskoláról.⁷⁰⁸ 1949-ben a Rajk-per idején uralkodó politikai erők hatására ő is elhagyta az országot.

1949. szeptember 26-án előterjesztették a művészeti főiskolák reformját.⁷⁰⁹ Ekkor – a frissen kinevezett Bortnyik Sándor főigazgatósága alatt – a Képzőművészeti Főiskolán is bevezetésre került a felsőoktatási intézményekre egységesen kiterjesztett Új Szervezeti Szabályzat és Tanulmányi Rend, mely radikális átalakítás alá vetette a gyakorlati képzést. Az új, szovjet mintára sztálinista elvek alapján kidolgozott tantervi struktúra a múlt századi akadémiai oktatási módszerek visszaállításán és a munkásrétegből érkezők pozitív diszkriminációján alapult. Valószínűleg ekkor született döntés a főiskola két művésztanárának, Ferenczy Béninek és Elekfy Jenőnek a menesztéséről. Az érintettek az 1949–1950-es tanév kezdetekor azonban semmiféle hivatalos értesítést nem kaptak a személyüket érintő döntésről, egyszerűen csak nem hívták be őket.⁷¹⁰ A hivatalos felmentésre csak 1949. november 7-én került sor, mikor is a Népművelési Minisztérium 2370. számú rendelete alapján rendelkezési állományba kerültek.⁷¹¹ Ferenczy Béni helyét Mikus Sándor vette át, aki néhány évvel később az általa készített Sztálin-szoborral betonozta be helyét a Rákosi-korszak kulturális életébe.

A formális felmentőlevelet is aláíró népművelési miniszter, Révai József egy magánlevelet is címzett a szobrászhoz: *„Főiskolai tanárságod ügye befejezett tény, ezen nem lehet már változtatni. Sajnos azt kell mondanom: magadra vess! Azt hiszem nem kell indokolnom, Te magad is tudod, barátunknak számíthatunk-e, vagy ellenkezőleg. Ennek*

---

⁷⁰⁶ [N. n.]: Nyissuk ki a Képzőművészeti Főiskola kapuit a dolgozó nép gyermekei előtt! *Szabad Nép*, 6. 1948. augusztus 31. 199. sz. 7.

⁷⁰⁷ A bölcsészeti és történeti tárgyak eddigi oktatóit (Takács Menyhértet, Cs. Szabó Lászlót, Gerlóczy Gedeont és Ujváry Bélát) felmentették, a régi tanári gárda maradványát (Pécsi Pilch Dezsőt, Boldizsár Istvánt, Burghardt Rezsőt és Varga Nándor Lajost) nyugdíjazták. Az alakrajz oktatására Bencze László és Pór Bertalan került a helyükre. A művészettörténet oktatásával Rabinovszky Máriuszt, az építészettörténet tanításával Borbíró Virgilt, a restaurátor-képzéssel Kapos Nándort, a grafika oktatásával pedig Koffán Károlyt bízták meg. A tanácserek összefoglalásának forrása: URL http://www.mke.hu/forradalom_elott/ (Letöltve 2018. 05. 06.)

⁷⁰⁸ RÉVÉSZ 2017. 22.

⁷⁰⁹ BOLVÁRI-TAKÁCS 2011. 35.

⁷¹⁰ „...[Elekfy] Jenő bácsi és [Ferenczy] Béni semmiféle értesítést nem kaptak, csak egyszerűen nem hívták be őket.” Szőnyiné gépírási levele lányának Zsuzsának Zebegényből, 1949. október 14. Szőnyi István Emlékmúzeum, Ltsz.: 2006.56.1. Közölve: *Levelek otthonról. Szőnyi István és Bartóky Melinda levelei Szőnyi Zsuzsához és Triznya Mátyáshoz (1949–1960)*. Szerk. KÖPÖCZI Rózsa. Szentendre, Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2009. 140.

⁷¹¹ Személyzeti jegyzőkönyv. MKE Levéltár X-331/247: Történeti anyag.

ellenére természetes, hogy mint szobrász dolgoznod kell. Az én minisztériumomon ez nem fog múlni.”⁷¹² Ferenczy Béni és Révai kapcsolata több évtizedes múltra tekintett vissza. A két világháború között, bécsi emigrációjuk idején egy baráti társaságban mozogtak. Hatvany Lajosné visszaemlékezéséből tudjuk, hogy lelkes futballdrukkerek lévén együtt jártak ki a meccsekre.⁷¹³ A negyvenes évek végére azonban világossá vált kettejük világnézetének és művészetfelfogásának ellentétes iránya, a gyepelő pedig Révai kezében volt. Ugyanis – bár az oktatásügy formailag megmaradt a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatáskörében – a felsőoktatás megreformálása a gyakorlatban a Népművelési Minisztériumhoz és annak vezetőjéhez fűződött.⁷¹⁴ A frissen megalakult intézmény vállalt hivatása volt, hogy az ideológiai harc élére álljon. Az új irányvonal szerint a művészek és rajztanárok hivatása innentől abban állt, hogy „...a szocialista realizmus követelményeinek megfelelően alakítsák ki az új magyar képzőművészetet, amely formájában nemzeti, tartalmában szocialista, minden műfajban híven tükrözi a valóságot és a Magyar Népköztársaság szocialista építőmunkájának optimizmusát sugározza.”⁷¹⁵ A munkaterv világosan vázolja az átalakítás jövőbeli lépéseit: „Ki kell irtanunk a főiskolák tanulmányi anyagából, oktatási módszereiből a reakciós, dekadens, burzsoá ideológia minden maradványát. A főiskolák egész tanulmányi rendjében marxizmus-leninizmus tanításának és gyakorlati alkalmazásának kell érvényesülnie.”⁷¹⁶

A megvalósítás azonnal kezdetét vette, és már az első pillanattól kezdve újfajta léghőzt eredményezett a főiskolában. Az intézmény akkori hallgatója, Konok Tamás így emlékezett vissza a fordulatra: „1949 őszén az új tanév kezdetén, egy tökéletesen megváltozott Főiskola fogadott. A folyosókról eltűntek a klasszikus képek másolatai és Gerlóczy Gedeon híres eredeti Csontváry képei. Helyettük a haladó szovjet festészet remekműveit bámulhattuk. Az olcsó nyomaton a vigyorgó traktoroslányok lábainál a bakák guggolóstáncot roptak. A vörös transzparenszek feliratait éberségre és békeharcra figyelmeztettek. Sztálin elvtársból sem volt hiány: láthattuk őt optimista gyermekek társaságában, – huncut ábrázattal, miközben pipára

---

⁷¹² Révai József levele Ferenczy Bénihez. In: RÉZ 1984. 112. A Művelődési Minisztérium felmentéséről szóló hivatalos levele így szól: „Ferenczy Béni urat az 1934. I. t. c., illetőleg az annak módosítása tárgyában kiadott 2400/1949. Korm. számú rendelet 1. §-ban foglalt rendelkezés alapján Orsz. Magyar Képzőművészeti Főiskolai tanári állásából azonnali hatállyal felmentem és rendelkezési állományba helyezem. Budapest, 1949. november 7. Révai József miniszter” A törvény, amelyre Révai József hivatkozott, a Gömbös-kormány idején született. Ezzel kezdte meg a tekintélyuralmi kormányzat az egyetemi autonómia korlátozását. Forrás: *Beszélő online*, 3. évf. 19. sz. URL <http://beszelo.c3.hu/keretes/2-level> (Letöltve 2023. 02. 23.)

⁷¹³ DOMOKOS 1979. 112.

⁷¹⁴ SZÜCS 2017. 98.

⁷¹⁵ A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 4.304/1949. (229) M. T. számú rendelete a Magyar Képzőművészeti Főiskola szervezeti szabályzata és tanulmányi rendje tárgyában. *Magyar Közlöny*, 1949. november 5. 228–229. sz. (1872–1875.) 1872.

⁷¹⁶ A Népművelési Minisztériumban már 1949. október 15-én elkészült a művészetoktatási osztály december 31-ig szóló munkaterve. Idézte: BOLVÁRI-TAKÁCS 2011. 39.

gyűjt, – táborszernagyi uniformisban, a bástyafalokról lenézve, vagy – a tajga végtelen horizontja előtt békaperspektívában, amint a biztató szocialista jövőbe bámul. (...) A hangszórókból pattogó mozgalmi dalok bömböltek. – Az egész intézet egy szellemi hűtőházra emlékeztetett.”⁷¹⁷ Az elbocsátott mesterek növendékei még inkább elveszettek érezték magukat. Ferenczy Béni menesztésének hírére egykori tanítványa, Kiss Sándor így emlékezett vissza: „Mikor felolvasta nekem egy délelőtt Béni bácsi a miniszteri végzést, hirtelen egész életemre kiható nagy szomorúság lepett meg. Nincs többé Ferenczy mesterünk és a jövőben érkező fiatal főiskolásoknak sincs. Mi tanítványai nagyon szerettük. Átéreztük teljes mélységgel azt, hogy gazdátlaná váltunk. Jó pásztor nélkül maradtunk.”⁷¹⁸

9.3. A menesztés okai

Bíró Judit és Székelyi Mária szociológusok az 1990-es évek közepén egy OTKA által támogatott tudományszociológiai kutatás során tárták fel, hogy az 1945-től 1950-ig terjedő időszakban milyen gyakorlatok mentén valósult meg a magyarországi tudományos elit újjászerveződése.⁷¹⁹ Vizsgálatuk során arra jutottak, hogy míg 1947-ig elsősorban a vallási diszkriminációt elszenvedő zsidó értelmiség felzárkóztatása valósult meg, addig 1948-tól a Horthy-korszak tudományos életéből politikai okokból kiszorítottak kerültek be az elitbe. Míg 1947-ig az egyetemi tanárság és az akadémiai tagság körében még kifejezetten magas volt a pártonkívüliek aránya, ez a következő években folyamatosan tolódott el a kommunista párt iránt elkötelezettséget vállalók irányába. Másik jelentős változás, hogy míg az első években a mintatagok egy szerves karrierfejlődés eredményeképpen juthattak előre, addig a periódus második felében a tudományos hierarchia egyes lépcsőfokainak átugrásával is lehetőség nyílt az elitbe kerülésre. A tanulmány arra is felhívja a figyelmet, hogy a két világháború közti emigrációs múlt egy olyan politikai tőkeként volt jelen, melyet a tudományos szféra prominens várományosai sikerrel kamatoztattak. 1945-ben a Tanácsköztársaság után, 1946-ban a Horthy-korszak alatt emigrálók kerültek előtérbe, 1948-tól pedig mindkét csoport érezhető pozitív diszkriminációban részesült. Ez a tendencia jellemezte a Magyar Képzőművészeti Főiskola 1945 és 1950 között kinevezett tanári gárdájának összetételét is. A 30 új tag közül nyolcan több éves emigrációs múltat tudhattak maguknak, hárman részesültek politikai börtönbüntetésben a

---

⁷¹⁷ Bernáth Aurél emlékkönyv. *A művész születésének 100. évfordulója tiszteletére*. Szerk. KRATOCHWILL Mimi. Budapest, Bernáth Aurél Társaság, 1995. 35.

⁷¹⁸ M. SZŰCS 1999. 219.

⁷¹⁹ BÍRÓ Judit–SZÉKELYI Mária: A tudomány újjáépítése, 1945–1950. *Szociológiai szemle*, 1996. 3–4. sz. 81–104.

Horthy-korszak alatt, egyikük pedig holokauszt-túlélőként jutott katedrához. Mivel a művészeti akadémiákon történő tanári kinevezés nem kötődött hivatalos végzettséghez, a tudományos elitben tapasztalható engedményekről kevésbé számolhatunk be. Mindazonáltal a munkás háttérrel rendelkező jelentkezők bekerülésének előnyös elbírálása a fordulat évétől a művésznövendékek körében is érvényesült. A Bíró és Székelyi által vizsgált periódus kiterjedt a tudós-elit bukásának feltárására is, miszerint az egyetemi és akadémiai gárdában 1945 és 1950 között frissen bekerült 188 tagból 22 már a vizsgált periódusban távozni kényszerült, többségük 1949-ben. Hasonló arányok érvényesültek a Magyar Képzőművészeti Főiskolán, ahol a Horthy-korszak egykori oktatói mellett a koalíciós időszak két kinevezettjét – Cs. Szabó Lászlót és Ferenczy Bénit – is elbocsátották.⁷²⁰

Mielőtt megpróbáljuk feltárni Ferenczy Béni menesztésének okait, mindenképpen érdemes leszögezni, hogy a reform után főiskolán maradt tanárok nagy részét nem lehet a rendszernek való teljes behódolással vádolni. Ezt jól szemléltetik azoknak a jelentéseknek szövegei, melyek a tanárok munkáját, elvárásokhoz való hozzáállását értékelték. Berény Róbertről például ezt írták: „*Úgy látszik régebbi biztonságát elvesztette, tapogatódzik, de a belső ellenállást még nem tudta magában leküzdeni és nem sok remény van arra, hogy valaha is le fogja küzdeni. A szovjet festészetet akadémikusnak tartja és félti a művészetet ettől a hatástól. Óráit ellátja, de mintegy kényszerből...*”⁷²¹ Bernáth Aurélnál ugyancsak a szocialista realista művészethez irányuló ellenszenvét emelték ki: „*A népi demokrácia nem nagyon tetszik neki, de annyira nem ellenséges, hogy cselekedjen is valamit. Alkalmazkodó. Művészi felfogása szerintem nem változott, a szovjet képzőművészetet lenézi.*”⁷²² Szőnyi István hallgatóinak fejlődési irányát pedig a következő kritikával illették: „*Jelentkezett náluk az öncélú festői szemlélet: a pszichológiai ábrázolást, a befejezettség igényét, az anyaghűséget elnyomta a fényárnyéokra s színekre alapozott kompozíció.*”⁷²³ És hogy egy szobrásztanárt is említsünk, Pátzay Pálról a következőt írták: „*Alkalmazkodó, mert már öreg, s kényelmetlen volna disszidálni. Érzelmek bizonyára ellenségesek, ő azonban nem szólja el magát. Szereti szakmáját, tanítani is szeret, s jól érzi magát a főiskolán, rendszeres fizetés mellett.*”⁷²⁴ Ezekből az idézetekből is

---

⁷²⁰ A főiskola 1945 és 1950 közötti időszakának vonatkozó kimutatásait a 4. számú mellékletben egy táblázat formájában tesztem közzé.

⁷²¹ Jelentés Kenyeres Ágnes elvtársnő részére (gépirat) 1950. MKE Levéltár, Igazgatói, Rektori Hivatal iratai. 11. doboz, 1948–1950.

⁷²² Székely Lajosné: Feljegyzés a Képzőművészeti Főiskola tanáiról (gépirat) 1950. augusztus 24. MKE Levéltár, Igazgatói, Rektori Hivatal iratai. 11. doboz, 1948–1950.

⁷²³ Bortnyik Sándor: A Magyar Képzőművészeti Főiskola összefoglaló jelentése az 1952/53-as tanévről. MKE Levéltár, Igazgatói, Rektori Hivatal iratai. 13. doboz

⁷²⁴ Székely Lajosné: Feljegyzés a Képzőművészeti Főiskola tanáiról (gépirat) 1950. augusztus 24. MKE Levéltár, Igazgatói, Rektori Hivatal iratai. 11. doboz, 1948–1950.

látszik, hogy nem csak a rendszer töretlen hívei maradhattak a katedrán. Egy öt évvel későbbi előterjesztésben, a Képzőművészeti Főiskola oktatási munkájának javítására irányuló javaslatokban a főiskola múltjára vonatkozó visszatekintésben a két tanár 1949-es eltávolítását utólagosan a polgári művész besorolással indokolták. Jelezve, hogy – sajnálatos módon – a reform idején a polgári felfogású művészek közül csak Ferenczy Bénit és Elekfy Jenőt távolították el, miközben a fentebb kiemelt négy alkotó megmaradt pozíciójában.⁷²⁵ Ehhez hasonlóan csak részlegesen valósult meg a reakciónak ítélt hallgatók eltávolítása is. Bortnyik Sándor a következőket írta 1950 júliusában kelt beszámolójában: „*A megelőző, 1948-49-es tanévben volt reakciós megmozdulás a főiskolán. Ennek mértékeiről, mikéntjéről az új vezetőséget az idei tanév elején az akkori párttitkár Vincze Gergely nem informálta. Egy pár reakciós magatartású növendéket a tanév elején, Vincze kijelölése alapján eltávolítottunk, de még mindig maradtak, akikben éltek reakciós törekvések.*”⁷²⁶ A tanárok nagy része korábbi stílusuk megtagadásával, művészi és pedagógiai elveiknek elnyomásával, a növendékek pedig otthoni kísérleteik elhallgatásával igyekeztek megfelelni az intézmény által felállított elvárásoknak.⁷²⁷ A menesztés valószínűleg elsősorban azokat a rendszerkritikus oktatókat és hallgatókat érintette, akik nem kívántak alkalmazkodni a reformokhoz.

Ferenczy Béni évek alatt alapozta meg azt a bizalmatlanságra okot adó viszonyrendszert, mely végül felmentéséhez, és a művészeti élet peremére való kiszakítottágához vezetett. Tudjuk, hogy tanársága idején több ízben is felszólalt a számára elfogadhatatlan intézményi döntések és változtatások ellen. „*Nagy baj, hogy nincs elég modellpénze a főiskolának és alig akad egy-egy rendesebb modell. Szerintem a szobrásznövendéknek nem a tanára fontos elsősorban, hanem a modell. Egy tehetséges és intelligens modellnek egyetlen mozdulatában minden kifejezésre jut, segíti vagy elgáncsolja a művészt. Első perctől fogva helytelenítem azt is, hogy a rajztanárképző együtt van a művészképzővel. Így természetesen a művésznövendékek húzzák a rövidebbet, egy csomó olyan elméleti tantárgyat vetettek velük fel, amikre semmi szükségük, persze ezt is a modelltartás rovására*” – olvasható a szobrász egy 1947-es nyilatkozatában.⁷²⁸ A sztálini diktatúra térnyerésének idején az új reform egyik központi programja volt a hallgatók szociális

---

⁷²⁵ A Népművelési Miniszter előterjesztése a Magyar Dolgozók Pártja Bizottságához. (Bortnyik-hagyaték) SZM-KEMKI ADK Ad/23439-1993/614.

⁷²⁶ Bortnyik Sándor: Beszámoló az 1949/50-es tanévről, 1950. július 8. MKE adattár. Közölve: RUM Attila: Bernáth Aurél pedagógiája – kortárs-tanítványi visszaemlékezések és a korabeli dokumentumok tükrében. In: *Forradalom előtt. A Magyar Képzőművészeti Főiskola 1945 és 1956 között*. Szerk. B. MAJKÓ Katalin. Budapest, Magyar Képzőművészeti Egyetem, 2017. 158.

⁷²⁷ SZENTESI Edit: Beszélgetés Lakner Lászlóval. In: *Hatvanas évek. Új törekvések a magyar képzőművészetben*. Kiállítási katalógus. Szerk. NAGY Ildikó. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1991. 129.

⁷²⁸ FEHÉR 1947. 8.

összetételének megváltoztatása, a felsőoktatási intézmények feltöltése a dolgozó nép gyermekeivel. Az előképzettséggel és sokszor érettségivel sem rendelkező munkás és paraszt származásúak felvételét folyamatos könnyítésekkel segítették, így a felvételi során a jelentkezők szociális háttérének előtérbe helyezése mindinkább felülírta a felvételin bemutatott művészeti alkotások kvalitásbeli fontosságát. A felvételtől innentől nem a szaktanárok, hanem egy felvételi bizottság döntött. Ferenczy azonban nyíltan tiltakozott az ellen, hogy olyan növendéket vegyenek fel osztályába, akit nem ő vett fel. Élesen kikelt a reform munkafegyelem megerősítésére, oktatás tartalmának és menetének ellenőrzésére irányuló intézkedései ellen is. Mint szó volt róla, Ferenczy tanársága idején sokat volt távol külföldön. Ez már önmagában magával vont egyfajta kötetlenebb oktatási metódust. Éppennyire távol állt tőle az is, hogy tanítványainak művészi látásmódját korlátozza, szigorú keretek közé szorítsa. Elsősorban egyéniséget kívánt, és vitatkozott azokkal, akik állandóan a fegyelemről beszéltek: „*Egy művészt nem kell fegyelmezni, az fegyelmezi önmagát*” – mondta.⁷²⁹

Lajos József szobrászművész úgy tartja, a mester eltávolításának háttérében egy 1949 tavaszához köthető esemény húzódik.⁷³⁰ Története szerint Mindszenty József hercegprímás koncepciók pere kapcsán az akkori vezető értelmiségiek állásfoglalását kérve próbálták aláíratni egy a hercegprímás halálos ítéletét követelő körlevelet, és ezt a petíciót a Képzőművészeti Főiskolán Ferenczy utasította el elsőként. Az elmondottakat írásos forrásokkal alátámasztani nem tudjuk, jóllehet illeszkedik mind a korszak politikai gyakorlatához, mind Ferenczy Béni személyiségéhez. A kialakult helyzet mozgatórugóját mindazonáltal nem érdemes egy konkrét eseményben keresni. A mester már állami megbízásra készített deheroizáló, szocialista elveknek ellentmondó Petőfi-szobrával is kivívta a vezető réteg nemtetszését. Művészeti és oktatói gyakorlata, a reformokkal és a szocialista-realista elvárásokkal szemben tanúsított lázadó hozzáállása pedig végképp az „osztályidegenség” és a nyugati szellem képviselői közé sorolta – s ezáltal nemkívánatossá tette – személyét. Az pedig egyáltalán nem számított egyedi esetnek, hogy egy-egy kitüntetett kulturális térben mozgó személyt reakciónak bélyegezzenek és perifériára sodorjanak. Hasonló folyamatok zajlottak le a szobrász szűkebb baráti körében is. Ferenczy a *Válasz* folyóirat szellemi holdudvarának oszlopos tagjaként közeli barátságot ápolt Illyés Gyula mellett a lapot vezető Sárközi Mártával és Bibó Istvánnal is. 1949-ben, a

---

⁷²⁹ TEKNŐS 1967. 23.

⁷³⁰ A történet szerint így felelt az aláírásokat gyűjtő Gyenes Tamásnak: „*Nézzé Tamás! Nekem, egyszerű embernek nincs jogom egy ilyen követelést aláírni. Egy ember életét csak az veheti el, aki azt adni is tudja.*” Több mint egy évtizeddel később az esetet jelentő szobrászművész levélben kért bocsánatot egykori buzgóságáért. Fennmaradt dokumentumok híján nehéz véleményt formálni a történet hitelességéről, az említett levél előkerülése talán közelebb vihetne az igazsághoz. Forrás: MARTSA Pirokska–MARTSA Balázs: *Pintyő – M. Szücs Ilona festőművész élete és munkássága*. Budapest, Szerzői kiadás, 2016. 41.

fordulat évében több polgári lappal együtt betiltották a parasztpárt és a népi írók mozgalmának lapját is. Szerzőinek egy része emigrált vagy visszavonult, másokat a hatalom állított félre.⁷³¹

Ferenczy Béni baráti körének visszaemlékezéseit olvasva különböző formákban újra és újra fölbukkan egy, a bűnbánó Révai József alakjához kötődő anekdota, amely szerint az egykori miniszter a szobrász Nemzeti Szalonba megrendezett 1959-es gyűjteményes tárlatán órákon keresztül könnyes szemmel ült az éppen tíz évvel azelőtt meghurcolt Petőfi-szobor gipszpéldánya előtt.⁷³² Noha e visszaemlékezések több pontban eltértek egymástól, és a kultúrpolitikus képzelt könnyei talán csak Ferenczy Béni töretlen híveinek nyújtott elégtételt, annyi bizonyos, hogy a néhány hónappal később elhalálozott Révai részt vett a kiállítás megnyitóján, az MTI hivatalos munkafotói között ugyanis feltűnik betegségben megrokkant alakja.

Ferenczy hivatalos rehabilitációjára és főiskolai munkásságának végső elismerésére csak évtizedekkel halála után kerülhetett sor. A rendszerváltást követően a Magyar Képzőművészeti Főiskola Egyetemi Tanácsa nyilatkozatban határozta el magát az elmúlt negyven év folyamán elkövetett hibáktól, visszaélésektől, a nem szakmai alapú, politikai indíttatású adminisztratív intézkedésektől. Kijelentve, hogy nem értenek egyet az 1948/49 években történt kényszernyugdíjazásokkal, rendelkezési állományba helyezésekkel, amelyek egykori kollegáik sorsát, pályafutását tették tönkre indokolatlan, jogsértő intézkedésekkel.⁷³³ Ferenczy Bényt a Minisztertanács Rehabilitációs Bizottsága 1990. december 14-én posztumusz-címzetes egyetemi tanár címmel tüntette ki.⁷³⁴ Ugyanabban az évben, amikor a második világháború idején végzett zsidómentő tevékenységéért feleségével együtt a jeruzsálemi Jad Vasem Intézetől megkapta a Világ Igaza kitüntetését.⁷³⁵

Ferenczy Béni tanítványaival való szoros kapcsolatát a főiskoláról való menesztése után is megőrizte, tanácsaival tovább egyengette művészi pályájuk indulását. Mester és tanítvány bensőséges kapcsolatáról vall Vigh Tamás 1954-es Ferenczy-portréja, mellyel az ifjú szobrász

---

⁷³¹ A Válasz második korszakáról: SZÉCHENYI Ágnes: *Lélegzetvétel – Válasz 1946–1949*. Budapest, Argumentum Kiadó, 2009.

⁷³² „De maga a mű csak évek múlva tért vissza ... a Nemzeti Szalonban rendezett gyűjteményes kiállításon, ahol a 79. számot viselte. Súlyos szívbaja miatt Révai már alig-alig élt, két rendőr — ki más? — segítette föl a Szalon emeletére. Ott ült megtörten, közeli halálra ítélve, tisztelettel. Nézte a szobrokat, hiábavaló gyilkossági kísérletének feltámadt áldozatát is. A Petőfit. Shakespearei a jelenet, valamelyik korai drámájába való, talán a III. Richárdba.” In: Cs. Szabó 1962, 249.; „Egy (gyaníthatóan apokrif) pesti legenda szerint, az 1959-es nagy, Nemzeti Szalon-beli retrospektív Ferenczy Béni-tárlaton az akkor már tolószékben ülő Révai odagurította magát a Petőfi-szobor elé. Sokáig nézte, és potyogtak a könnyei. Ha voltak neki.” VAJDA Miklós: Ferenczy Béni estéje *Új Írás*, 21. 1981. 5. sz. 11. 6–13.

⁷³³ Egyetemi Tanácsülés, 1989. december 13. In: Magyar Képzőművészeti Főiskola - tanácsülések mellékletei, 1989-1990. A Magyar Képzőművészeti Főiskola jegyzőkönyvei, 1937-1991. (1-a-81)

⁷³⁴ Személyzeti jegyzőkönyv. MKE Levéltár X-331/247: Történeti anyag.

⁷³⁵ URL <https://collections.yadvashem.org/en/righteous/4035837> (Letöltve 2024. 06. 15.)

elnyerte első komoly állami elismerését a Munkácsy-díj négyezer forintos jutalommal járó II. fokozata formájában.⁷³⁶ Martsa István 1955-ös kiállítása elé a mester fiktív megnyitóbeszédet írt, melyet az előszóban való előadás helyett levélben küldött el egykori tanítványának. „*Kedves Pista – körülbelül ezt mondtam volna, de jó, hogy nem mondtam, rám húzták volna a l’art pour l’art vizeslepedőjét (...) Érezhető az, hogy kik a »tisztelt megjelentek« és kik a »kedves barátaim« - mert én megkülönböztetésül választottam szét a kettőt – nehogy esetleg ott levő fejes, csodaautóban járó valaki magára vehesse a »barátaim«-at?»* – olvasható a leirat záró soraiban.⁷³⁷ A segítségnyújtás Ferenczy és az ifjúság között kölcsönösnek bizonyult. Menesztése után egykori tanársegédje, Martsa István felajánlotta neki józsefvárosi műtermét a nagyobb plasztikai feladatok kivitelezéséhez. 1956 után pedig, mikor egy agyembólia következtében fél oldalára lebénult, Vigh Tamás segítette az idős mesternek balkezes szobrainak létrehozásában. Vigh bensőséges sorai egykori tanárához fűződő meghitt kapcsolatról vallanak: „*Néhányan részesei lehettünk szeretetteljes barátságának, melyhez mindenki – a nagy írótól az egyszerű öntömesterig –, míg csak él, ragaszkodik.*”⁷³⁸

---

⁷³⁶ [N. n.]: Az 1954. évi művészeti és irodalmi díjak kitüntetettjei. *Néplap*, 11. 1954. április 4. 80. sz. 3.

⁷³⁷ FERENCZY Béni: Martsa István kiállítása elé (1955). In: RÉZ 1984. 133–134.

⁷³⁸ VIGH Tamás: Ferenczy Béni – tanítvány a mesterről (1959). In: RÉZ 1984. 150.

10. A képzőművészeti élet peremén?

Ferenczy Béni pályája az ötvenes évek első felében

10.1. Új szelek

„»Egyszer csak vége lett a dalnak és a táncnak« – ahogy azt a régi, érzelgős, mozgalomtájéki dal közölte. Vihar volt, behúzott nyakkal állta, aki állta, de jaj, de sokat magával is sodort, a képzőművészeket, igaz, többnyire csak a giccsbe. Ferenczyt nem. Mikor meghallottuk, hogy kidobták a Főiskoláról, csak nyeltünk egyet, s azt kérdeztük: - Más baja nem történt? – Nem, szerencsére, nem.»⁷³⁹ – írta visszaemlékezésében Szántó Piroska. Ferenczy Béni valóban „megúsza” azzal, hogy egy időre lesöpörték a művészeti élet pódiumáról. Önálló művészi tevékenységét azonban – ahogy azt Révai is ígérte neki magánlevelében – nem lehetetlenítették el teljesen. Az első év azonban küzdelmes anyagi körülmények között telt. „Műterme nem volt, s pénze se, hogy szobrokat kiöntethessen, rendeléseket sem kapott. Maga nem tudja elképzelni, milyen szegény volt, amikor kidobták a főiskoláról, mert másfél évig azt hiszem, még nyugdíjat sem kapott. (...) Bénit a könyvillusztráció mentette meg, a megbízásokat Illés Endre szerezte neki a Szépirodalmi Könyvkiadónál. Addig egy vasa nem volt, mert senki nem vett tőle semmit. Ezek a létgondok viszont egyáltalán nem érződtek a kedélyén: csodálatos, irigylésre méltó fölénytel és eleganciával tette túl magát a napi nyomorúságokon. Néha megemlítette ugyan, hogy műterem híján nem tud nagy szobrokat mintázni, de ezt se panaszos hangsúllyal. Ugyanolyan derűvel, mint ahogy a kizsürizését mondta volna el...” – emlékezett vissza a Ferenczy-házaspár méltósággal viselt nehéz helyzetére Hatvany Lajos özvegye.⁷⁴⁰

Ferenczyék a fordulat évei után leginkább a fent említett illusztrációs munkákból, egyházi megrendelésekből és a mester felesége által kötött pulóverek bevételeiből éltek. Kilátástalan helyzetük 1950 szeptemberétől sokat javult, miután Ferenczy Erzsébet – saját bevallása szerint titokban – megkereste Révait, hogy segítsen nekik Bécsbe disszidálni.⁷⁴¹ Erre a népművelési miniszter nem volt hajlandó, nem sokkal később azonban a külföldi évek szabad művészi tevékenységnek való beszámításával megemelték a 60 éves mester javára megítélt nyugdíj mértékét.⁷⁴² Az eredetileg megajánlott díjazás ugyanis rendkívül alacsony volt, 1949

⁷³⁹ SZÁNTÓ Piroska: Az ördög nem ilyen! (1979) In: RÉZ 1984. 87. 87.

⁷⁴⁰ DOMOKOS 1979. 117.

⁷⁴¹ DÉNES 1992

⁷⁴² „A Népműv. Min. 1950 szept. 25-én 1006/Fe-3-2/1950-ki sz.a. kelt rendelete alapján nyugdíjazva. A fenti rendelet alapján szabadpályán művészi tevékenységgel eltöltött idejéből nyugdíj szempontjából 20 évet beszámít.” Személyzeti jegyzőkönyv. MKE Levéltár X-331/247: Történeti anyag.

végén Ferenczy még ekként számolt be helyzetéről Németországban élő lányának: „*Sajnos, már nem taníthatok a Főiskolán, mert nyugdíjaztak engem. Egy előnye van ennek, hogy már nem kell a diákokkal kínlódn. Hátránya azonban, hogy a nyugdíj nagyon alacsony, első sorban ezáltal degradáltak. Mivel az állam majd hogy nem az egyedüli megrendelő, ez katasztrofális következményekkel járhat. Még azonban az egyház is megrendelőként van jelen, egyelőre.*”⁷⁴³ Ahogy arra levelében is utalt a szobrász, az első mentőövet az egyház nyújtotta számára. Egy olyan korban, mikor a kommunista rezsim egyházellenes politikája miatt a vezető hazai művészek jelentős része alig foglalkozott szakrális alkotások készítésével. Az életmű egy érdekes, eddig feldolgozatlan fejezete Ferenczy Béni templomdekorációs megrendeléseinek története, melyek háttéréről a művész lányának írt levelei alapján alkothatunk árnyaltabb képet.⁷⁴⁴

10.2. Templomdekoráció a sztálinizmus árnyékában

A Szent István Bazilika a második világháború során súlyos károkat szenvedett.⁷⁴⁵ 1944-ben az oroszok lőtték, aminek során tűz ütött ki az épületben, az 1945-ös német bombázások pedig a kupolát károsították. Az 1947-ben kezdődő renoválás során a felállványozott kupola lángra kapott, így az id. Csonka Pál és Kismarty-Lechner Jenő tervei alapján kivitelezett restaurálási feladatokat csak 1949-re sikerült befejezni. A rekonstrukciós munkálatok mellett azonban lehetőség nyílt a belső dekoráció frissítése is, aminek során Ferenczy Béni is megbízást kapott egy nagyméretű kőszobor elkészítésére. „*Most egy életnagyságnál nagyobb lisieux-i Szent Teréz szobron dolgozom – márványból, csiszolva, az itteni dómnak. Ez a szent most „en vogue” [divatos] – ismered-e? Költőnő stb. Mindkét nővére él még*” – olvasható a szobrász 1949 végén írt levelében.⁷⁴⁶ Az elkészült kompozíció a templomtérben a bal oldali fal mellett, a főbejárat közelében kapott helyet. A mester beszámolójában egy ájtatos giccs parafrázisként írja le, amely a pompázatos álreneszánsz épületben bájosnak és – jó értelemben véve – naívnak hat.⁷⁴⁷

⁷⁴³ Ferenczy Béni levele Németországban élő lányának, Rosi Viebrocknak (keltezetlen német nyelvű levél, boríték nélkül) MTA Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye Ms 5988/59

⁷⁴⁴ Ferenczy Béni egyházművészeti alkotásaival ez ideig csak Prohászka László foglalkozott, aki tanulmányában egyformán vizsgálta az művészérme sorozat keresztény tematikájú hátlapjaival, a szobrász biblikus aktjaival és a tényleges egyházi megbízásokkal. Tanulmánya elsődlegesen a művek ismertetésére fókuszál, azok létrejöttének történelmi háttérére csak említés szintjén tér ki: PROHÁSZKA 2007.

⁷⁴⁵ BEKE Margit: A Szentistvánvárosi Szent István Király (Szent István Bazilika) Plébánia. In: UÓ: *A katolikus Budapest I. Általános Történelmi szempontok – Plébániák*. Budapest, Szent István Társulat, 2013. 564–593.

⁷⁴⁶ Ferenczy Béni levele Németországban élő lányának, Rosi Viebrocknak (keltezetlen levél, boríték nélkül) MTA Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye Ms 5988/59

⁷⁴⁷ Ferenczy Béni levele Németországban élő lányának, Rosi Viebrocknak (keltezetlen levél, boríték nélkül) MTA Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye 5988/23

Ferenczy Béni még főiskolai tanárként kaphatta a megbízást, talán egykori kollégája közvetítése révén. Mellette ugyanis még Pátzay Pál látott el szobrászati feladatokat, akinek Szűz Mária szobra 1947-ben, Szent József márványba faragott alakja pedig 1950-ben került felállításra a Bazilika belső terében. Pátzay a két világháború között jelentős egyházművészeti feladatokat látott el. Ő készítette a Városmajori Plébániatemplom apostolszobrait és a hozzá tartozó kápolna Pieta alakját, valamint az esztergomi bazilika fába faragott Szent Istvánját. Ugyanakkor ő volt az is, aki 1949-ben Sztálin-büsztyjével megnyerte a szovjet diktátor 70. születésnapja alkalmából hirdetett portré-pályázatot.

Lányának írt levelében már a Szent Teréz készítése közben említést tett arról, hogy kilátásba helyeztek számára egy Páduai Szent Antal szobor elkészítése irányuló megbízást is.⁷⁴⁸ Már abban az évben, 1949 végén elkészült a ferencvárosi templom által megrendelt a kompozíció ólomba öntött kismintája. *„Nem különös és furcsa, hogy most egyházi megbízásokat adnak? Megfordul az idő – természetesen csak a gyülekezet adományaiból fizetik. De a figurákat méltó helyekre teszik – az állandóság bizonyos garanciájával. Nekem tetszik!”*⁷⁴⁹ Ferenczy Bényt ámulatba ejtette az az erő, amelyet a kommunista hatalomátvétel ellenére a vallásban aktív lakosság tanúsított: *„...a hívők hite és áldozatkészsége megerősödik és megárad, minden ellenszél ellenére.”*⁷⁵⁰ A munka egyre nagyobb lelkesedést váltott ki belőle, 1950 márciusában már a nagyminta készületeiről adott hírt: *„Ez most többet jelent számomra, mint egy egyszerű megrendelés.”*⁷⁵¹ 1950 júniusában még mindig gőzerővel, többször napi hat órán keresztül megállás nélkül dolgozott a méretéből adódóan komoly fizikai kihívást jelentő plasztikán, még úgy is, hogy közben a mű felállítása bizonytalanná vált. A bonyodalom okát nem részletezi, de könnyen elképzelhető, hogy a finanszírozás terén léptek fel nehézségek, egy ilyen nagyméretű alkotás márványba faragása ugyanis komoly költségekkel jár.⁷⁵² Az akadályozó tényezők idővel elhárultak, a szobrász egy későbbi levelében már a márványszobor végső munkálatairól olvashatunk: *„Életnagyságnál egy kicsit nagyobb Szent Antalom befejezés előtt áll. Azt hiszem, ez a legjobb, amit eddig alkottam – teljesen új mitológiai tartalommal, a*

---

⁷⁴⁸ Ferenczy Béni levele Németországban élő lányának, Rosi Viebrocknak (boríték nélkül) MTA Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye Ms 5988/59

⁷⁴⁹ Ferenczy Béni levele Németországban élő lányának, Rosi Viebrocknak (keltezetlen levél, boríték nélkül) MTA Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye Ms 5988/21.

⁷⁵⁰ Ferenczy Béni levele Németországban élő lányának, Rosi Viebrocknak (keltezetlen levél, boríték nélkül) MTA Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye Ms 5988/46

⁷⁵¹ Ferenczy Béni levele Németországban élő lányának, Rosi Viebrocknak, 1950. március 6. MTA Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye Ms 5988/34

⁷⁵² Ferenczy Béni levele Németországban élő lányának, Rosi Viebrocknak, 1950. június 19. MTA Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye Ms 5988/33.

gyermek megjelöli a szent ifjút a kereszttel.”⁷⁵³ A szobor márványváltozata az Ybl Miklós tervei alapján épült Bakáts téri Assisi Szent Ferenc-plébániatemplom baloldali mellékhajójában került felállításra egy pillér mellett. A szobrász művének leleplezését és felszentelését megható, felemelő eseményként írta le 1951 májusában kelt levelében.⁷⁵⁴ Egyetlen utólagos bánata abból fakadt, hogy a szobor fényesre polírozása pénz és idő hiányában nem valósulhatott meg.

Ferenczynek utoljára 1955-ben nyílt alkalma arra, hogy egyházi megrendelésnek tegyen eleget, mikor a bombázások során súlyosan megrongálódott Belvárosi plébániatemplom belső helyreállítása során kialakított északi Szent Flórián kápolnába készített egy kisméretű bronz kompozíciót. A Jézus megkeresztelkedésének jelenetét ábrázoló, mindössze 80 cm magas szoborcsoport egy Gerő László által tervezett keresztelőkút közepén kapott helyet. A Biblia szövegéhez hűen Krisztus és Keresztelő Szent János alakja mellett a kompozíción megjelenik az alászálló Szentlelket megtestesítő galamb is. Ferenczy Béni és Gerő László először 1941-ben találkozott Domanovszky Endre rózsadombi lakásán. Az ismeretség barátsággá alakult, a szobrász 1946-ban elkészítette az építész feleségének etruszk fejekre emlékeztető arcmását. Egy évre rá a Gerő-házaspár – Trieszten, Velencén és Milánón át – Ferenczyékkel együtt utazott Rómába. Az építész ekként emlékezett vissza az olasz utat követő időszakra: „*Hazatérve Budapestre, nem minden lett úgy, ahogyan még Rómában reméltük. Én ugyan a fővárostól egy érdekes új feladatkörbe mehettem át, a Műemlékek Országos Bizottságához, annak első építésze, Lux Kálmán nyugalomba vonulásakor. Béninek azonban néhány év boldog és eredményes, sok lelkes tanítványt szerző tanítás után a Képzőművészeti Főiskolán lehetetlenné vált helyzete. Ezt ugyan alig lehetett rajta észrevenni, hiszen egyik szobor a másik után került ki keze alól. Fából is faragott, ahogyan emlékszem ekkor, egy gyönyörű Krisztus-corpust. Az én pesti Belvárosi Templom-szentélyátalakításom kapcsán készült új keresztikutamra is mintáztott egy szép Keresztelő János és Jézus-alakos csoportot.*”⁷⁵⁵ Gerő László a negyvenes években a Fővárosi Tanács Magasépítési Osztályán dolgozott, ezt a munkakört váltotta 1952-ben a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának osztályvezető főmérnöki pozíciója. 1955-től az Országos Műemléki Felügyelőség munkatársa volt, ahol 1957-ben kinevezték Építési Osztály vezetőjévé. A második világháború utáni években többek között a Belvárosi plébániatemplom és a Budavári Nagyboldogasszony-templom renoválásával foglalkozott, majd ő tervezte meg és irányította a budai várnegyed helyreállítását. Ilyen minőségben volt

---

⁷⁵³ Ferenczy Béni levele Németországban élő lányának, Rosi Viebrocknak, 1951. február 3. MTA Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye Ms 5988/30.

⁷⁵⁴ Ferenczy Béni levele Németországban élő lányának, Rosi Viebrocknak (keltezetlen, kéziratos levelezőlap) MTA Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye Ms 5988/60

⁷⁵⁵ GERŐ László: Emlékek Ferenczy Béniről (1979). In: RÉZ 1984. 79.

lehetősége felkérni szobrász barátját a keresztelőkápolna plasztikai dekorációjának elkészítésére.⁷⁵⁶

Hogy Ferenczy Bénit nem csupán az anyagi kényszer fordította a vallásos tematika felé, jelzi, hogy a totalitárius sztálinista diktatúra éveiben önálló művészi alkotásaiban is megjelentek a keresztény témák. 1949-es kisméretű Kálvária-domborművét még megbízásra kezdhette el mintázni.⁷⁵⁷ Ugyanebben az évben azonban már saját öröme fogott hozzá egy a hagyományos Krisztus-ábrázolásokkal szakító feszület körtefába faragásának.⁷⁵⁸ Az ötvenes években további biblikus és keresztény vonatkozású művek kerültek ki a kezei közül, melyeken a rá nehezedő politikai légkör kilátástalanságára való reflexió is tetten érhető.⁷⁵⁹ Ferenczy művészetében a torzó, mint műforma már az 1920-as évektől jelen volt. A Rákosi-éra idején készült műveinél azonban alakjai csonkolásakor már nem pusztán formai szempontok vezérelték a művészt. *Tékozló fiújának* torzó változatán határozott kifejezőerővel bíró tényezőként jelenik meg az alak csonkoltsága, növelve a plasztika érzelmi töltetét. A végtagok hiánya a fájdalom és a kiszolgáltatottság érzetét növeli, csak úgy, mint a *Caritas* című szobor esetében, ahol a rászorulóknak segítséget nyújtó asszonyalak kezektől való megfosztottságából következik a mű megrázó tartalma, mely – Illyés Mária szavaival élve – szomorú jelképként, a cselekvőképességétől megfosztott ember szimbólumaként van jelen Ferenczy Béni életművében.⁷⁶⁰

Ezeket a kisplasztikákat Ferenczy a maga kedvére készítette, ahogy ő is mondta: „*csak magamnak – ez azt jelenti: a nyilvánosság kizárásával*”⁷⁶¹ További vallásos tematikájú rajzaival és vízfestményeivel együtt élete végéig saját tulajdonban tartotta őket. Kiállításokon sem szerepeltek, hisz a vallásos tematika szóba se jöhetett az antiklerikális politikai vezetés szocialista realista stílusban fogant műveket preferáló tárlatain.

---

⁷⁵⁶ A kettejük között fűződő barátságot jelzi az a gesztus is, hogy Gerő László az általa szerkesztett *Műemlékvédelem* folyóirat 1957-ben megjelenő első évfolyamának címlapját az akkor már súlyosan beteg Ferenczy Béni románkori oszlopféjet ábrázoló grafikájával díszítette. Forrás: *Műemlékvédelem*, 1. 1957. 1–2. sz.

⁷⁵⁷ Legalábbis egy levelében szót ejt róla, hogy a Szent Antal mellett egy másik egyházi megbízást is kapott: egy síremléknek szánt Golgota domborművet, amely talán Weöres Sándor szüleinek csöngői síremléke lehetett, amelyet 1951-ben avattak fel. A kődombormű keresztre feszített Krisztus alakja mellett egy sirató férfit és nőt ábrázol. Forrás: Ferenczy Béni levele Németországban élő lányának, Rosi Viebrocknak (kéziratos levél német nyelven boríték nélkül) MTA Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye Ms 5988/32.

⁷⁵⁸ PROHÁSZKA 2007. 345.

⁷⁵⁹ *Caritas*, 1950, *Tékozló fiú*, 1956; *Tékozló fiú (torzó)*, 1956. GENTHON 1961b 262–263. (Kat. 313, 383, 384.)

⁷⁶⁰ ILLYÉS 1990b 31–34.; ILLYÉS 1981. 90.

⁷⁶¹ Ferenczy Béni levele Rosi Viebrocknak (kéziratos levél német nyelven boríték nélkül) MTA Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye Ms 5988/23.

10.3. A sztálini diktatúra képzőművészeti programja

„A földek népe is csatlakozott a nemes versenyhez. De megmozdultak a tudósok, művészek is. Vedres Márk szobrászművész élete egyik főművét ajánlja fel a sztálini ünnepre, Ék Sándor festőművész Dózsa-sorozata befejezésén kívül Lenin-szobrot mintáz, valamint december 21-re elkészül az orosz nemzeti festészet és a szovjet művészetről szóló nagy munkájával, amelyet a magyar képzőművészeti főiskolán fog előadni, Pátzay Pál szobrászművész hatalmas Sztálin-portrén dolgozik, Ferenczy Béni, Mikus Sándor szobrászművészek ugyancsak szoborkompozíciókkal ünneplik meg mindnyájunk ünnepét. Az egész ország megmozdult, hogy kifejezze háláját és szeretetét Sztálin iránt, hogy lelkes munkájával hozzájáruljon a szocializmus építéséhez, mindnyájunk jobb jövőjéhez” – olvasható a Dolgozók Világlapja novemberi számában.⁷⁶² Az idézet érzékletesen szemlélteti, hogy a szobrász részvételére a nagy állami szobrászati programokban még a politikai megtorlás ellenére is igényt tartottak. A történelmi tények arra utalnak, hogy a regnáló hatalomnak nem állt céljában a Szovjetunió előtt is meghurcolni Ferenczy Béni alakját. A nagy állami meghívásos pályázatokból továbbra sem hagyták ki. Jóllehet azért, hogy hiánya – egykor Moszkvában élő és alkotó, általánosan elismert képzőművészként – ne szúrjon szemet a kulturális ügyekért felelős szovjet vezetőségnek. Így történhetett, hogy 1949 őszén alig pár hónappal menesztése után, Ferenczy Bényt felkérték Sztálin portréjának elkészítésére. A szovjet diktátor 70. születésnapja alkalmából párhuzamosan több művészeti pályázatot is kiírtak, ezek egyike volt az ünnepelt szoborbüsztyének elkészítésére.⁷⁶³ A frissen alapított Művészeti Alkotások Nemzeti Vállalata által meghirdetett pályázatra kilenc szobrász kapott meghívást: Baksa Soós György, Beck András, Borsos Miklós, Farkas Aladár, Ferenczy Béni, Huszár Imre, Madarassy Walter, Pátzay Pál és Szandai Sándor.⁷⁶⁴ Az elképzelés szerint a nemes anyagban való kivitelezés mellett a nagy kommunista vezető létrejövő szoborbüsztyeit gipszbe öntve, bronzszínűre patinázva szánták sokszorosításra, hogy aztán gyárat, szakszervezeteket és magukat a dolgozókat lássák el a propagandisztikus célokat szolgáló plasztikákkal.

Az elkészült pályaműveket a Népművelésügyi Minisztérium és a Képzőművészek, Iparművészek Szakszövetségének zsűrije bírálta el. Ferenczy Béni Sztálin-portréja azonban nem jutott el a bizottsági mustráig. Ennek oka a művész özvegyének beszámolója alapján az volt, hogy a szobrász pályatársa, Vilt Tibor – miután megtekintette a készülőfélben lévő munkát

⁷⁶² [N. n.]: Munkafelajánlások az országban. *Dolgozók Világlapja*, 5. 1949. november 19. 47. sz. 4.

⁷⁶³ A magyarországi születésnap ünnepségről és az azzal kapcsolatos intézkedésekről lsd. még Kocsis Piroska tanulmányát: KOC SIS Piroska: Sztálin 70. születésnapja Magyarországon. *ArchivNet*, 7. 2007. 6. sz. URL https://archivnet.hu/politika/sztalin_70_szuletesnapja_magyarorszagon.html (Letöltve 2024. 07. 11.)

⁷⁶⁴ (m. m.): Kilenc művészünk dolgozik Sztálin elvtárs portréján. *Népszava*, 77. 1949. november 20. 270. sz. 8.

– széles szakmai körben kezdte el hirdetni elragadtatását, melyet a diktátor gonoszságát és romlott elveit sugárzó büszkét váltott ki belőle.⁷⁶⁵ Miután a mester értesült a munkáját övező híresztelésekről, félelmében megsemmisítette a plasztikát. Hogy a portrészobrokból végül hány valósult meg legalább gipszminta formájában, arról nincs tudomásunk. A felsorolt kilenc szobrász közül három művész nemes anyagba kivitelezett Sztálin-portréjával találkozhatunk a Műcsarnokban rendezett 1950-es I. Magyar Képzőművészeti Kiállítás katalógusában: Baksa Soós György és Farkas Aladár márványbüsztjével és Pátzay Pál bronzportréjával.⁷⁶⁶ Borsos Miklós születésnapján Sztálin-érméje kitüntetett figyelemben részesült, és saját Sztálin-plakettel jelentkezett Beck András is. A pályázaton végül Pátzay Pál szobra nyert, munkájáért 1950-ben megkapta a 20000 forintos jutalommal járó Kossuth-díjat. A Művészeti Alkotások Nemzeti Vállalata Pátzay és – a pályázatra valószínűleg önként jelentkező – Ék Sándor Sztálin-mellszobrát kétféle kivitelben bocsátotta forgalomba, illetve Borsos Miklós művészi bronzplakettje is bekerült a reprodukált alkotások közé.⁷⁶⁷ Szintén az 1950-es év elején döntöttek arról, hogy a Lenin halálának 26. évfordulója alkalmából megjelentetett díszkötet mellett forgalomba hozzák P. Vasziljev szovjet festőművész Lenin-portréjának nyolcszínnyomású reprodukcióját, Pátzay Pál szobrászművész Lenin-mellszobrát és Ferenczy Béni Lenin-plakettjét, amely a szobrász emigrációs időszakban készített érmének redukált, éremveréssel készített változata volt.⁷⁶⁸

Sztálin nagyszabású születésnapján ünnepsége után a reprezentációs feladatok egyre csak gyarapodtak. 1950. április 2-án a Szabadság téren felavatták Kisfaludi Strobl Zsigmond *A nagy Sztálinnak hálás a magyar nép* feliratú, munkás-paraszt családot ábrázoló Hála-szobrát, és megszületett a döntés a monumentális Sztálin-szobor felállításáról is. A zártkörű pályázat széleskörű meghívásos formában valósult meg, a részvételre 25 szobrász kapott meghívást.⁷⁶⁹ A témát kutató Pótó János történész véleménye szerint azonban helyesebb lenne úgy fogalmazni, hogy ennyi alkotó kapott fölszólítást. A Sztálin pályázaton való részvételt ugyanis

---

⁷⁶⁵ DÉNES 1992

⁷⁶⁶ *I. Magyar Képzőművészeti Kiállítás*. Kiállítási katalógus. Budapest, Műcsarnok, 1950. 11, 13.

⁷⁶⁷ [N. n.]: Képek, szobrok és plakettek készülnek Sztálin elvtárs születésnapjára. *Népszava*, 77. 1949. december 3. 281. sz. 4.

⁷⁶⁸ [N. n.]: „Lenin halálának évfordulójára...” *Friss Újság*, 55. 1950. január 10. 8. sz. 4. – A korabeli újságcikkek 7 cm-es átmérőjű bronzplakettet említenek, a szobrász érmeinek oeuvre jegyzékében azonban 5 cm-es méret szerepel. Források: [N. n.]: Lenin életéről készült díszmappát hoz forgalomba a Művészeti Alkotások NV. *Szabad Szó*, 52. 1950. január 11. 8. sz. 2.; [N. n.]: „Művészeti alkotások NV Lenin elvtárs halálának évfordulójára...” *Világosság*, 6. 1950. január 19. 16. sz. 3.; *Lenin, 1930*. TÓTH 2016. 51. (Kat. 36/a)

⁷⁶⁹ Név szerint: Antal Károly, Baksa-Soós György, Beck András, Bokros-Birman Dezső, Borsos Miklós, Csorba Géza, Farkas Aladár, Ferenczy Béni, Kerényi Jenő, Kisfaludi Strobl Zsigmond, Kocsis András, Marosán László, Medgyessy Ferenc, Megyeri Barnabás, Mikus Sándor, Pátzay Pál, Somogyi József, Szabó István, Szabó Iván, Tar István, Turáni-Kovács Imre, Ungvári Lajos, Varga Oszkár, Vedres Márk és Vilt Tibor. Forrás: [N. n.]: „Sztálin generalisszimusz 70. születésnapja alkalmával...” *Szabad Művészet*, 4. 1950. 3–4. sz. 159.

nemigen lehetett visszautasítani.⁷⁷⁰ Erre nem is vetemedett senki, a felkért művészek pályaművei – egy kivételével – elkészültek, és reprodukció formájában is ismertek.⁷⁷¹ A betegség miatt távol maradó Pátzay Pál 1949-es Sztálin-portréja eddigre országos ismeretségre tett szert, így őt senki nem illethette a szándékos visszautasítás a vádjával.

Az elkészítendő szobor elvárt mondanivalóját, a következőképpen határozta meg a pályázati leírás: „*A pályaműben kifejezésre kell jutnia, hogy a mindnyájunk által hőn szeretett nagy Sztálin a világ szocialistáinak és békeszerető népeinek vezére, a Magyarországot felszabadító dicsőséges szovjet hadsereg hadműveleteinek irányítója és a népi demokráciák védelmező apja.*”⁷⁷² A plasztikailag nehezen megragadható tartalmi utasítás mellett az alkotók a kommunista vezérről készített fényképnagyításokat is kaptak segítségképpen.⁷⁷³ A szobrászoknak két hónap állt rendelkezésükre az emlékműtervek 1:10 arányú gipszmintájának elkészítésére, amelyért a Népművelési Minisztérium és a Polgármesteri Hivatal személyenként 3000 forint részvételi díjat ajánlott fel. A huszonöt felkért művész és az öt önként jelentkező összesen 30 pályaművet adott le.⁷⁷⁴ (Pátzay Pál távolmaradását ellensúlyozta, hogy Szabó István két makettel indult.) A budapesti szovjet nagykövet, Jevgenyin Kiszeljov – miután Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Révai József és Vas Zoltán társaságában megtekintette a pályaművekből rendezett tárlatot – Moszkvában küldött táviratában számolt be a véleménye szerint meglehetősen silány szobortervekről.⁷⁷⁵ A három független képzőművészből, négy alkalmazott szakemberből, két vezető politikusból és hét laikusból álló minisztertanács által kijelölt szoborbizottság ülésének jegyzőkönyve nem maradt fenn. Az eredményről a sajtó végül csak annyit közölt, hogy a négy legjobb pályamű alkotóját egy újabb, szűk pályázatra hívja meg. Az eredmény értelmében Borsos Miklós, Farkas Aladár, Kisfaludi Strobl Zsigmond és Mikus Sándor alkotásai közvetítették a leghűségesebb módon a propaganda által kialakított Sztálin-képet. A második forduló után Mikus műve került ki győztesen, ő készíthette el a hatalmas, nyolcméteres bronzszobrot a dísztribünnel együtt, melyet 1951. december 16-án nyolcvanezer ember jelenlétében avattak fel a Városliget szélén. Azt a Sztálin-szobrot, melynek 1956. október 23-i ledöntése a forradalom egyik legfontosabb szimbóluma volt.

---

⁷⁷⁰ PÓTÓ János: Az emlékezés helyei – Emlékművek és politika. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 169–234.

⁷⁷¹ A Sztálin emlékműpályázat makettjeinek reprodukcióit (többek között) a Magyar Nemzeti Galéria, Szobor Osztály és Éremtár fotóarchívuma őrzi.

⁷⁷² Pályázati kiírás Sztálin generalisszimusz szobrának elkészítésére, 1950. március 16. BFL, XXIII. 114. 3835/59. Közölve: PÓTÓ 2003. 177.

⁷⁷³ Polgármesteri határozat, 1950. április 13. BFL, XXIII. 114. 3835/92/-XI. 1950.; PÓTÓ 2003. 177.

⁷⁷⁴ Az önként jelentkezők a következők voltak: Bartha Lajos, Ék Sándor, Harci Károly, Sóváry János, továbbá Vass Viktor és Ósz Nemes György közös pályaművel.

⁷⁷⁵ PÓTÓ 2003. 181.

Itt azonban visszakanyarodnék az egykori pályaművekhez és azok fogadtatásához. A hivatalos sajtóközlések mellett ugyanis fennmaradt Pongrácz Kálmán, a Budapesti Városi Tanács Végrehajtó Bizottság elnökének véleménye is, amely szerint a művek „...*csapnivalóan rosszak voltak... A harminc pályamű között van olyan, amelynek ha a fejét letakarjuk, akkor Petőfit ábrázolja. Vannak eltorzított alakok, olyanok, amelyeknek készítői ellen mindjárt vizsgálatot kellene indítani.*”⁷⁷⁶ A Petőfi-hasonlat minden bizonnyal Medgyessy karcsú néptáncos mozdulatokat tevő alakjára vonatkozik, az eltorzított alakok vádja pedig elsődlegesen Ferenczy és Vilt elnagyolt formákkal mintázott terveire illik. Azt már Pótó is jelezte tanulmányában, hogy a tervek készítésekor valószínűleg nem szándékos torzításról volt szó, és ezt a felvetést erősíti Ferenczy Béni Sztálin-portréjának 1949-es története is. Ezeknek a művészeknek ugyanis ugyanúgy nem volt céljuk a pályázati bizottság haragjának és az azzal járó retorzióknak a kiprovokálása, mint a szobormegbízás elnyerése. Nem tudtak és nem is akartak megfelelni annak a hivatalos kultúrpolitikai elvárásnak, ami szigorú stiláris keretek közé szorította a felállítható szoborműveket, mint ahogy az sem állt személyes érdekükben, hogy a korukat meghatározó politikai gépezet legjelentősebb monumentális emléke a saját életművük részét képezze. Már a Petőfi-szobor esetében világossá vált, hogy mennyire távol állt Ferenczytól a hatalom által diktált ábrázolásmód, és annak hurrá-optimista szemlélete, melyet Kovács Péter művészettörténész az árnyék nélküli jövőbevetett hit és a vezetők képességeibe vetett kétely nélküli bizalommal jellemezte.⁷⁷⁷ Míg azonban a Petőfi-téma izgatta, érdekelte a szobrászt, addig a Sztálin-szobor elkészítése – mint kötelező rossz – elméletben sem indukálta plasztikailag izgalmas, újdonság erejével ható pályamű elkészítésére. Ferenczy Béni egész életművére jellemző a kor esztétikai elvárásaihoz igazított, politikai üzenetet közvetítő emlékművektől való távolmaradás. A Sztálin-pályázatra benyújtott pályaművének gyenge kvalitása így leginkább abból adódhatott, hogy – a részvétel visszautasítása nélkül – általa tartsa távol magát attól a nagyszabású állami megbízástól, amelynek elnyerése valószínűleg egyébként sem fenyegette. Az efféle monumentális vállalkozások sikere ugyanis nagyban függött az alkotó töretlen lojalitásától, amiben a reakciónak minősített szobrász esetében a döntéshozók kevéssé bízhattak.

Az időszak egyik legjelentősebb épületszobrászati koncepciója a moszkvai metró mintájára épített Népstadion állomás képzőművészeti dekorációja volt. Az eredeti tervek szerint

---

⁷⁷⁶ Pongrácz Kálmán a BVT VB 1950. december 12-ei ülésén számolt be a pályázatról. Idézi: *Források Budapest múltjából*. V/A. kötet. Szerk. GÁSPÁR Ferenc–SZABÓ Klára. Budapest, 1985. 120. Közölve: PÓTÓ 2003. 183–184.

⁷⁷⁷ KOVÁCS Péter: Bevezetés. In: *A huszadik század magyar művészete – "Az ötvenes évek"*. Kiállítási katalógus. Szerk. K. KOVALOSZKY Márta. Székesfehérvár, István Király Múzeum, 1981. o. n.

a Déli pályaudvar és a Népstadion között futó vonal kiépítéséről 1950-ben született döntés. A keleti végállomáshoz tervezték a metró főépületét, amelyet az építészet és a képzőművészet nagyszabású közös alkotásaként képzeltek el, ahol körplasztikák, plakettek és muráliák egységes koncepcióba szervezve valósultak volna meg az „eszmei kifejezés” központba állításával.⁷⁷⁸ A Népstadion-állomás Nyíri István által tervezett kettős épülete számára hatalmas freskókat, szoborcsoportozatokat, reliefeket és mozaikokat rendeltek, melyek – a sportstadion közelségéből kiindulva – a terv szerint „*felszabadult életünk szépségét a sport, a testnevelés gondolköréből merített témákon át*” mutatták volna be.⁷⁷⁹

Az állomásépületek közötti lépcsőfeljárók díszül hat, egyenként 2,7 méter magas sport-szobrot rendelt meg a Művészeti Dolgozók Szakszervezete Munkaelosztó Bizottsága.⁷⁸⁰ Fekete Géza ökölvívó alakok, Ferenczy Béni úszónő, Grantner Jenő súlydobó, Kamocsai István vívó, Kocsis András teniszező, Ungvári Lajos pedig labdarúgó figura elkészítésére kapott megbízást. E szobrokat a tervek szerint a földalatti Kerepesi úti feljáratánál helyezték volna el, a széles lépcsőfeljárát két végére pedig egy-egy Pátzay Pál és Szabó Iván által alkotott lovasszobrot szántak.⁷⁸¹ Az instrukció szerint a plasztikák heves mozgás helyett „*a sportteljesítményre való felkészülés figyelmet összpontosító pillanatát*” juttatják kifejezésre, nyugalmukkal kapcsolódva az épületek klasszikus tömegéhez. Az elképzelés lényegi eleme volt, hogy a felváltva szereplő női és férfi sportolók alakjai révén kifejezésre jusson a két nem egyenlőségének gondolata.⁷⁸² A kupolás jegyváltó csarnokok két oldalára egy-egy 3 méter magas, kétalakos – egy férfi és egy női figurából álló – szoborkompozíciót terveztek: Antal Károly a *Szocialista Munka*, Búza Barna és Balázs István a *Honvédelem*, Kerényi Jenő a *Szocialista Művészet*, Tar István a *Szocialista Tudomány* kompozíciójának elkészítésére kapott megbízást. Mindezek mellett külön munkacsoportok szerveződtek a csarnokok kupolái alatt körbefutó, 1,8 méter magas reliefek elkészítésére is.⁷⁸³ A szobrászok munkáját Medgyessy Ferenc felügyelte. A grandiózus vállalkozás a kor aktív szobrászainak javát megszólította, és a kétdimenziós műfajok alkotóit sem hagyta munka nélkül: a belső lejárók pihenői fölé két – egyenként száz négyzetméteres – falképet, a sín párokat elválasztó pillérekre pedig 18 darab mozaikképet terveztek. A freskókat Szőnyi István és Bernáth Aurél, a mozaikokat Iván Szilárd,

---

⁷⁷⁸ SZEGI Pál: A földalatti vasút Népstadion-állomásának képzőművészeti díszítése. *Magyar Építőművészet*, 2. 1953. 3–4. sz. 103–109.

⁷⁷⁹ SZEGI 1953. 103.

⁷⁸⁰ PRAKFAI-LVI-SZÜCS 2010. 115.

⁷⁸¹ (t. a.): A földalatti gyorsvasút Stadion-állomásának készülő szobrai között. *Esti Budapest*, 1. 1952. július 23. 94. sz. 4.

⁷⁸² SZEGI 1953. 104.

⁷⁸³ A domborművek elkészítésével Ambrózi Sándort, Stöckert Károlyt, Barta Lajost, Pál Mihályt, Huszár Imrét, Marosán Lászlót, Szandai Sándort és Váradi Sándor kérték fel.

Fónyi Géza, Deli Antal, Hincz Gyula, Domanovszky Endre, Szentiványi Lajos, Kádár György, Pap Gyula és Duray Tibor készítette volna.⁷⁸⁴

A nagy elánnal meginduló munka a Népstadion megálló építésével vette kezdetét. Ez volt a metró egyetlen olyan állomása, ami az ötvenes években túljutott a tervezési fázison.⁷⁸⁵ Az építés egészen 1954 májusáig kiemelt beruházásként folyt, amikor is a már szerkezetkész épület folytatását hosszú évekre leállították. Az építkezés folytatására közel egy évtizedet kellett várni. 1963-ban az Astoria megálló és az Örs Vezér téren kijelölt új végállomás beiktatásával folytatták a munkálatokat, miközben a Népstadion megálló épületét visszabontották. Az átadott, napjainkban is metróállomásként funkcionáló építmény az eredeti elképzeléshez képest jóval szerényebb képet mutat. Az 1953-ra elkészült gipszszobrok és a muráliák terveinek egy része az elkövetkező években másodlagos funkciót kapva tartós anyagba is kivitelezésre került.⁷⁸⁶ A gipszminták és a kompozíciók bronzba öntött kisméretű változatainak egyes darabjai pedig múzeumi környezetben hagyományozódtak át az utókorra.⁷⁸⁷ A szobrászati dekoráció java azonban megsemmisült vagy lappang, így Ferenczy Béni *Úszónőjét* is csak reprodukcióról ismerjük.⁷⁸⁸ Mivel a sztálini diktatúra idején a szobrászat leghagyományosabb témája, a mezítelen emberi alak nem tartozott az ajánlott ábrázolási témák körébe, a kapott – vagy talán választott – tematika akár még szerencsés helyzetet is eredményezhetett volna Ferenczy számára.⁷⁸⁹ Az úszónő alakjának megmintázása ugyanis lehetőséget adott egy nagy méretben megvalósuló kvázi akt kompozíció létrehozására, a művészei környezethez való alkalmazkodás kényszere azonban így is megfosztotta őt az önálló elgondolás mentén megvalósuló alkotófolyamattól. Így Pogány Ö. Gábor Szabad Művészetben közölt kritikájával valószínűleg maga a szobrász is maradéktalanul egyet értett: „*Ferenczy Béni úszónője se éri el a mester kisplasztikáinak kedvelt érzékletességét, arányainak, körvonalainak*

---

⁷⁸⁴ [N. n.]: Új képek a budapesti földalatti építéséről. *Béke és Szabadság*, 3. 1952. 13. sz. 11.

⁷⁸⁵ PRAKFAI Endre: A budapesti földalatti gyorsvasút tervei és építése. 1950–1955. *Pavilon*, 2. 1991. 6. sz. 64–77.

⁷⁸⁶ A IV. magyar képzőművészeti kiállításon a nagyközönség számára is bemutatták őket. Forrás: CIFKA Péter: Szobrászat és grafika a IV. magyar képzőművészeti kiállításon. *Népszava*, 82. 1954. január 14. 11. sz. 4.

⁷⁸⁷ Kerényi Jenő *Szocialista művészet* című szobrának műkö változata Agárdra került a hatvanas években, míg Tar István *Szocialista mezőgazdaság* kompozícióját Gyulán állították fel 1967-ben (mára megsemmisült). Balázs István és Búza Barna *Szocialista honvédelem* című művének töredékét a Terror Háza őrzi. Forrás: BOROS Géza: Csonka szobortörténet a Terror Házából. *Mozgó Világ*, 31. 2005. 4. sz. 120–122.

⁷⁸⁸ URL <https://archivum.mtva.hu/photobank/item/MTI-FOTO-MXM3ejRUb2tPSFMxb09VS25WMXFMZ09> (Letöltve 2021. 04. 01.) Az MTI nyilvántartása szerint a szobor mintázására Szolnokon került sor. Erre ugyan más forrás nem utal, de könnyen meglehet, hogy valóban így volt. Tekintve, hogy Ferenczy Béninek saját műterme nem volt, elképzelhető, hogy a megbízók Szolnokon biztosítottak helyet számára a munkára.

⁷⁸⁹ A Képzőművészeti Főiskola vizsgaműveit is rendre „felöltöztette” az intézmény vezetősége. Forrás: WEHNER Tibor: „Blázovicsét gipszbe öntöttük” – A szobrászat oktatása a Magyar Képzőművészeti Főiskolán 1945 és 1956 között, különös tekintettel az ötvenes évek diplomamunkáira. In: *Forradalom előtt. A Magyar Képzőművészeti Főiskola 1945 és 1956 között*. Szerk. B. MAJKÓ Katalin. Budapest, Magyar Képzőművészeti Egyetem, 2017. 122–147.

összhangját; nála szokatlan szárazság és érthetetlen csúnyaság jelentkezik e figurájában.”⁷⁹⁰ Hogy a mestert a részvételre az anyagi szükség vagy inkább a politikai nyomás bírta rá, nehéz lenne megválaszolni. Mindenesetre tudható, hogy ezekben a megbízásokban nem lelt izgalmas művészeti kihívásokra. Érdektelenül, muszájból végezte őket. „Egy nagyobb figura nagyon fárasztott engem – egy megbízás – nem érdekes, nem belőlem jött... Egy úszónő egy sportpályának. 3 m” – írta lányának az ötvenes évek elején.⁷⁹¹ Ferenczy Béni művét a Képző- és Iparművészeti Lektorátus anyaga szerint 1953 után a Földalatti Vasút Böszörmény úti telepén őrizték. 1967-ben felmerült, hogy a győri városi uszodában állítsák fel, a terv azonban megghiúsult. A szobor későbbi sorsa ismeretlen.⁷⁹²

10.4. A korszak védőhálója

„Mennyit dolgoztunk az Európai Iskola rövid élete idején! És micsoda szörnyű árat fizettünk érte évekig! Egyszerűen letöröltek a térképről, nem állíhattunk ki, Korniss plakátokat színezett, Bálint kommerciális grafikát csinált, Vajda Júlia és Jakovits kerámiaműhelyben dolgozott, Fekete Béla beállt az építőiparba, Gyarmathy is, Ferenczy Béni meg én illusztráltunk, Rozsda Endre rosszul nyomott klisérajzokat másolt és rajzolt, csak Gadányinak nem sikerült semmi ilyesféle munkát szereznünk, pedig hányszor megpróbáltuk különféle kiadóknál - ő egyszerűen képtelen volt rá. De Ferenczynek és nekem állandóan fejünkhöz vágta az Ifjúsági Kiadó belső zsürije: »Ez nem az Európai Iskola! Nem absztraktodunk!«”⁷⁹³ – olvasható Szántó Piroska visszaemlékezésében. A reakciónak ítélt, ámde szakmailag elismert művészek számára az ötvenes-hatvanas években a könyvillusztrálás egyfajta védőhálóként működött. Fiatal festők, grafikusok és idős, tapasztalt mesterek egyaránt jelen voltak abban a körben, akik számára a kiadók könyvborítók tervezési feladataira, illetve irodalmi illusztrációk készítésére irányuló megbízások révén biztosítottak alkalmi munkalehetőséget.

A fiatalok között felbukkantak az 1945-ben alakult, majd 1948-ban feloszlott Európai Iskola tagjai. Szántó Piroska – aki 1953-ig lényegében teljes mértékben ezzel a tevékenységgel biztosította megélhetését – valószínűleg férje, Vas István közvetítésével került kapcsolatban a

---

⁷⁹⁰ Pogány Ö. ha nem is szándékosan, lényegében a szocialista realizmus alapvető kívánalmait illeti kritikával a kiállítás ismertetése során: „Bár az alkotó munka célravezető módszere mind általánosabbá válik, még a szobrászoknak is van elég sok tisztánvalójuk. Komoly veszély e téren — mint látjuk — a természetű ábrázolás üressé válása, a külsőséges és tartalmatlan megoldások elterjedése. De kísért még a deformáció is olykor.” POGÁNY Ö. Gábor: A Tavaszi Tárlat szobrászati anyaga. *Szabad Művészet*, 6. 1952. 6. sz. 275.

⁷⁹¹ Ferenczy Béni levele Németországban élő lányának, Rosi Viebrocknak (kézirásos levél német nyelven boríték nélkül) MTA Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye Ms 5988/38.

⁷⁹² Képző- és Iparművészeti Lektorátus iratai, SZM-KEMKI ADK Ad/25000-2014/F/VII.

⁷⁹³ Szántó Piroska visszaemlékezése. In: *A háborúnak vége lett*. Szerk. KABDEBÓ Lóránt. Budapest, Kozmosz Könyvek, 1983. 120. URL <https://mek.oszk.hu/07200/07206/> (Letöltve 2022. 08. 16.)

kiadóval. „*Eleinte muszájból, pénzért csináltam, aztán egyre jobban megszerettem az ilyenfajta rajzot. Szívesen csinálom*” – nyilatkozta illusztrátori munkájáról.⁷⁹⁴ „...a kiadók szocreált követeltek, volt szerkesztő, aki tollal belerajzolt még Ferenczy Béni rajzaiba is, ilyen volt a légkör” – emlékezett vissza a korszak viszonyaira.⁷⁹⁵ Ennek ellenére úgy vélte, hogy ezzel az alkalmazott művészettel még mindig jobban járt, mintha „*művészet címén államférfiak vagy vasöntők, esetleg traktorok aprólékosan kidolgozott portréját*” kellett volna megfestenie.⁷⁹⁶ Ez részben annak volt köszönhető, hogy a nagyobb könyvkiadóknál jószemű, művészetekre érzékeny, szabad felfogású szerkesztők is dolgoztak, akik sokszor felül tudtak kerekedni a följük helyezett cenzorok munkáján. Ezek a propagandáért felelős tisztviselők ugyanis elsődlegesen a köztéri szobrászatra, illetve a képkiállítások anyagára fókuszáltak, a sokszorosított grafikára és azon belül az irodalmi illusztrációra csupán egyfajta kamaraműfajként tekintettek.⁷⁹⁷ Az érintett lektorok elnéző műpártoló tevékenységükért ugyan néha figyelmeztetésben részesültek, nagyobb retorziókra jellemzően nem került sor.⁷⁹⁸ Az alkalmazott képgrafika a korszak legszabadabb, legprogresszívabb kifejezőmódja volt. A könyvillusztrálás terén nem volt hivatalos zsűri, „*nem okoskodtak hivatalos emberek azon, hogy mi fejezi ki a szocializmus építésének szellemét és mi tagadja azt*” – olvashatjuk a *Válasz* folyóirat közegében nevelkedett Sárközi Mátyás visszaemlékezésében.⁷⁹⁹

Ferenczy Béni életében a könyvillusztrálás akkor kapott meghatározó szerepet, mikor Illyés Gyula *Egy falu Franciaországban* című kiadatlan regényéhez készített rajzokat. A *Puszták népe* hatodik kiadása 1952-ben már az ő illusztrációval jelent meg.⁸⁰⁰ Ekkor került első ízben az 1952 és 1960 között megjelenő, Móricz Zsigmond összegyűjtött írásait tartalmazó kötetek borítójára az író Ferenczy által készített domborművű képmásának kicsinyített változata, aminek köszönhetően a sorozat számos darabjánál az illusztrátori feladatokat is a

---

⁷⁹⁴ FRANK János: *Szóra bírt műtermek*. Budapest, Magvető Kiadó, 1975. 25.

⁷⁹⁵ Kortársai Gadányi Jenőről. (Közli: HEITLER László) *Ars Hungarica*, 15. 1987. 2. sz. 259.

⁷⁹⁶ Szántó Piroska magnóbeszélgetés, 21 gépelt oldal, SZM-KEMKI ADK Ad/20017-1978, 12. oldal. Idézte: SZEIFERT Judit: *Rejtőzködő művészet. Nem hivatalos művészeti stratégiák 1949–1953 között, és a progresszív művészet útjai (kitekintéssel 1957-ig)*. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem – Művészettörténeti Doktori Iskola, 2011. URL <http://doktori.btk.elte.hu/art/szeifertjudit/diss.pdf> (Letöltve 2021. 04. 08.) 59. (333. jegyzetpont)

⁷⁹⁷ LÓSKA Lajos: Az ideológia présében. – Szigorúan ellenőrzött nyomatok. Magyar sokszorosított grafika 1945–1961. *Új Művészet*, 2018. 9. sz. 32.

⁷⁹⁸ „*Réz Pálnál az illusztrációk értékelésének elhanyagolását kifogásoltuk. Gergelyné azért bírálta, mert esetenként félreismerte az eszmei mondanivalót és tetszetős, de tartalmatlan megállapításokat tesz. Csatlós Jánosnál azt a hibát állapítottuk meg, hogy elválasztja egymástól az eszmei és művészi mondanivalót.*” MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Az 1952. évi nov.12-i lektori konferencia jegyzőkönyve. Forrás: BELLA Katalin: *A Szépirodalmi Könyvkiadó története 1950–1956*. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem – Irodalomtudományi Doktori Iskola, 2016. URL <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/32837> (Letöltve 2021. 04. 08.) 103.

⁷⁹⁹ SÁRKÖZI Mátyás: A képzőművészet mindenese. Az Állatmesék illusztrációi. *Art Limes*, 8. 2011. 3. (31.) sz. 52.

⁸⁰⁰ (fr.): Ferenczy Béni, az illusztrátor. *Magyar Nemzet*, 9. 1953. február 1. 27. sz. 5.

szobrász látta el.⁸⁰¹ Ferenczy Béni inentől folyamatos jelleggel kapott megbízásokat a nagy országos könyvkiadó vállalatoktól. Személyiségéből és a művészeti elkötelezettségéből adódóan képes volt minden nehéz pillanatban megtalálni az alkotás felé vezető utat, és e kényszer szülte feladatot is nagy kedvvel és művészi érzéssel végezte. A könyvillusztrálásból származó jövedelem pedig lehetővé tette számára, hogy fedezze a szobrászati tevékenységéhez szükséges anyag és eszközigényét.⁸⁰² Az elkövetkező években több tucatnyi kötethez készített illusztrációkat.⁸⁰³ Elsősorban a Szépirodalmi- és az Ifjúsági Könyvkiadóknak dolgozott, de ő illusztrálta az az Új Magyar Könyvkiadó által megjelentetett egyes orosz és ukrán írók könyveit, továbbá Thomas Mann néhány kötetét is.⁸⁰⁴ „*Helyes, hogy a kiadó olyan ifjú lelkű, idősebb mestereket is bevon az illusztrálás munkájába, mint kitűnő Kossuth-díjas szobrászművésziünk, Ferenczy Béni. Az is helyes, hogy grafikai technika szempontjából nem kötik meg túlságosan a rajzolók kezét, az akvarellektől kezdve, fekete és színes tollrajzokon, ceruza- és szénrajzokon keresztül a legkülönbözőbb grafikai eljárások megjelennek*” – olvasható Fehér Zsuzsa ifjúsági irodalom illusztrálásáról szóló újságcikkében.⁸⁰⁵

Nem csupán gyakorlati munka volt ez Ferenczy számára, elmélyülve tanulmányozta a múlt és jelen jeles francia illusztrátorainak tevékenységét, így Delacroix és Poussin könyvdíszítő művészetét és Picasso grafikai munkásságát. Figyelemmel kísérte az új kiadású könyveket és szorgalmazta, hogy a nehezebben befogadható irodalmakat a kiadók kisméretű iniciálékkal, szövegekzi rajzokkal tegyék olvasóbaráttá. „*A jó illusztrátor kicsit társszerzője is az írónak*” – vallotta munkájáról.⁸⁰⁶ Ferenczy ötvenes években megjelent művészeti traktátusai közül a legnagyobb ívű vállalkozás témáját ez az újonnan kiforrott művészi műfaj adta. *Rövid előadás a könyvillusztrálásról* címen publikált írása a *Csillag* folyóirat oldalain jelent meg 1954-ben.⁸⁰⁷ A könyvművészet nagyívű, ókori emlékekig visszamenő művészettörténeti

---

⁸⁰¹ Móricz Zsigmond, 1952. TÓTH 2016. 98. (Kat. 104.)

⁸⁰² KOVÁCS 1990. 884.

⁸⁰³ Az illusztrált könyvek listáját lsd. a 10. számú mellékletben.

⁸⁰⁴ Ferenczy Béni és Thomas Mann személyesen is ismerték egymást. „*Meleg barátság fűz néhány kitűnő művésziükhöz és írójukhoz. Épp oly kevésé fogom elfelejteni azt az órát, amikor Ferenczy fia édesapjának ragyogó életművét tárta elém, mint azt, midőn Bartók Béla játszott a nekem szerzeményeit.*” – olvasható a német író egy 1924 márciusában kelt levelében. Közölve: RÉZ Pál: Thomas Mann és Kosztolányi Dezső. *Világirodalmi Figyelő*, 5. 1959. 3–4. sz. 397. 390–403.

⁸⁰⁵ D. FEHÉR Zsuzsa: Az ifjúsági irodalom illusztrálásáról. *Művelt Nép*, 5. 1954. október 3. 30. sz. 5.

⁸⁰⁶ A mester egy 1953-as nyilatkozatában olvashatunk művészettörténeti megfigyeléseiről és a munka során leszűrt tapasztalatairól: (fr.): Ferenczy Béni, az illusztrátor. *Magyar Nemzet*, 9. 1953. február 1. 27. sz. 5.

⁸⁰⁷ A párbeszédszerűen közbeékelte kérdésekkel tarkított tanulmány azt a hatást kelti, mintha egy a valóságban megtartott előadás leírata lenne. A szöveg gondos tanulmányozás után azonban valószínűbbnek tűnik, hogy egy előadás stílusában megírt esszéről van csupán szó. FERENCZY Béni: Rövid előadás a könyvillusztrálásról. *Csillag*, 8. 1954. 6. sz. 1098–1107.

ismertetését követve konkrét gyakorlati útmutatásokat, és a hazai könyvillusztrálás megreformálására irányuló javaslatokat is olvashatunk. Véleménye szerint a heterogén kakofónia elkerülése végett kerülni kellene a tipográfusi, a könyvdíszítő és az illusztrátor munkák megosztását, és a szakmán kívüli döntéshozók helyzetbehozását.⁸⁰⁸ Ahogy írta, a minőség javulását azzal lehetne még tovább fokozni, hogyha visszavennének a könyvkiadás feszített iramából.⁸⁰⁹

A könyvek esztétikailag igényes megformálása az ötvenes évek végétől a kultúrpolitika egyik legfőbb stratégiai ágazatává vált. Ennek előjele volt az a kezdeményezés is, mikor 1954-ben az Új Magyar Könyvkiadó – hivatkozva a könyvek fedlapja, borítása és illusztrációi ellen felmerült jogos kifogásokra – egy belső „művészeti tanács” felállítását kezdeményezte, melynek célja az volt, hogy a kiadó által megjelentetett fedőlap tervek átessenek egy komoly szakmai alapon szervezett zsűri jóváhagyásán is. A kiadó művészeti tanácsának három tagja volt: Zádor István, Ferenczy Béni, illetve a korszak egyik legtehetségesebb alkalmazott grafikusa, Végh Gusztáv.⁸¹⁰ Kiemelt pozíciója jól tükrözi, hogy Ferenczy a Képzőművészeti Főiskola egykori tanáraként ebben az új művészeti ágban is rövid úton eljutott arra a szintre, mellyel képes volt útmutatással szolgálni a szakma képviselői számára, és az enyhülés éveiben ennek már politikai akadályja sem volt.

10.5. További plasztikai munkák

Az időszak művészi termését tekintve azt lehet mondani, hogy a hivatalos munkák eleinte az egyházi megbízások, illetve a monumentális állami megrendelések, majd a könyvillusztrálás területére összpontosultak. Mivel a jómódú polgárság elnyomása miatt a civil megrendelői réteg szinte teljesen megszűnt, Ferenczy Béni éremművészete az ötvenes évek elején elsősorban önálló alkotói munkájára korlátozódott.⁸¹¹ A moszkvai évek során megkezdett művész-émlékérmeinek sorozatát ezekben az években a Leonardo- és Raffaello-érmekkel bővítette, továbbá belefogott egy új, kiterjedt kollekcióba, melynek tagjai a magyar költészet

---

⁸⁰⁸ FERENCZY 1954a 1106.

⁸⁰⁹ „Természetes, hogy a könyvet gazdagítja, érdekesebbé teszi, meg is kedvelteti az olvasóval a jó adekvát illusztráció és könyvdísz, de ahhoz, hogy egy új könyvművészet kifejlődjön, a kiadóknak, ehhez is nagyobb gondot, több időt, több pénzt kellene fordítaniok. Szóval nem állítom, hogy a könyvillusztrálást ma általában rosszul, vagy rajzonként rosszul fizetnék, mint régen. De könyveink túl gyorsan keletkeznek ahhoz, hogy a műgond kellően érvényesüljön.” FERENCZY 1954a 1104.

⁸¹⁰ [N. n.]: „Sok jogos kifogás...” *Művelt Nép*, 5. 1954. május 1. 8. sz. 8.

⁸¹¹ Nagy Ildikó szavaival élve a művészek számára az éremművészet ekkoriban etikai kérdés volt. „A szerénység és önismeret jele, a szobrászra kényszerített hamis páthosz megtagadása, egy nemes kísérlet az értékek átmentésére.” NAGY Ildikó: Éremkiállítások és tanulságok. In: *Művészet/77* (Évkönyv) Szerk. RIDEG Gábor–BARTHOLY Eszter. 1977. 220–223. Idézve: KOVÁCS 1990. 886.

és irodalom kiemelkedő alakjainak állítottak emléket. Ide sorolhatók az Arany János, Bessenyei György, Kölcsey Ferenc, Virág Benedek, Berzsenyi Dániel, Gulyás Pál és Jókai Mór érmek. De készült medál a szobrász régi barátja, Hatvany Lajos tiszteletére és Szabó Lőrinc szerelme, Korzáti Erzsébet emlékére is. Ez utóbbi műről szól a költő *Ércnél maradandóbb* című verse.⁸¹² A nemzetközi irodalom területén Victor Hugo és Csehov, a történelmi alakok közül pedig Garibaldi részesült ilyenforma elismerésben. A hazai művészeti élet jeles képviselői közül a mester Gerevich Tibort, Pigler Andort, Balogh Jolánt, az építészek közül pedig Pollack Mihályt és Fischer von Erlachot tüntette ki alkotói figyelmével.⁸¹³ Az illusztrációs munkák során Ferenczynek egyre szorosabb kapcsolata alakult ki a kiadókkal és azok munkatársaival, aminek révén a szobrász irodalmárokból álló baráti köre tovább bővült. Pilinszky Jánosról, Németh Lászlóról és Juhász Ferencről mintázott megkapó érzékenységű szoborbüszttjeit az életmű kiemelkedő jelentőségű alkotásai között tartjuk számon.

A Sztálin halála után beindult politikai fordulat hatására az évtized közepétől Ferenczy Béni számára ismét megnyíltak a hivatalos éremmegrendelések is. A kiállítási kritikák a szobrász plakettjeinek méltatása során nem mulasztották el, hogy felhívják a figyelmet a mester vezető szerepére és a fiatal nemzedék friss munkáiban felfedezhető Ferenczy-hatásra.⁸¹⁴ Éppen ezért nem meglepő, hogy az emlékéremmel járó nagy állami kitüntetések nagyobbik részét tőle rendelték meg. A művészeti díjak közül ő készítette el a Munkácsy-, Jászai- és Erkel-díj jutalomérméit. A József Attila-díj Borsos Miklós, a Liszt Ferenc-díj pedig Madarassy Walter munkáját dicsérte.⁸¹⁵ Ahogy arról már a Lenin-érme kapcsán szó esett, Ferenczy egyik-másik korai munkájának újrahasznosítására is volt példa. 1955-ben az 1936-os Bartók-érem előlapját öntötték újra. Dedikált példányait a Bartók-fesztivál meghívott vendégei: Yehudi Menuhin és Kentner Lajos kapták ajándékba.⁸¹⁶

---

⁸¹² SZABÓ Lőrinc: *Ércnél maradandóbb*. In: Uő: *A huszonhatodik év. Lírai rekviem százhusz szonettben*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1957. 120.

⁸¹³ Érmeket lsd. TÓTH 2016. 89–103. (Kat. 93–115.)

⁸¹⁴ „...különösen nagy örömmel kell üdvözölnünk a fiatalok jelentkezését, akik az éremművészet nagy mesterei, Borsos Miklós és Ferenczy Béni eredményeit felhasználva, alkottak számos szép érmet.” CIFKA 1954. 4.; „Legnagyobb éremművésziünk Ferenczy Béni, továbbá Borsos Miklós, Berán Lajos, Reményi József, Mikus és Herényi munkássága jelzik azt az utat, melyet fiataljaink is nagy igyekezettel és sok tehetséggel követnek.” DUTKA Mária: *Múltunk és jelenünk a képzőművészetben – Kisplasztikai és grafikai kiállítás az Ernst Múzeumban. Magyar Nemzet*, 10. 1954. szeptember 12. 216. sz. 7.; „Kiss Sándor érmei a Ferenczy Béni választotta utat és módszert követik és vonalaik árnyalatos szemléletességével hatnak reánk. (...) Garányi József is jeles törekvésű munkákkal szerepel, amelyek Ferenczy Béni hatása mellett Borsos Miklóst is idézik...” GOGOLÁK Lajos: *Az V. Magyar Képzőművészeti Kiállítás plasztikai művei. Szabad Művészet*, 9. 1955. 4. sz. 173.; „Külön kell szólunk érmeiről, melyek külön egyéniségükkel is Ferenczy Béni ihletéséről vallanak.” GOGOLÁK Lajos: M. Szűcs Ilona és Martsa István kiállítása. *Szabad Művészet*, 9. 1955. 11. sz. 541–544.

⁸¹⁵ Fényképes reprodukció az 1955. április 2-án ünnepélyes külsőségek között kiosztott művészeti díjakról. In: *Művelt Nép*, 6. 1955. április 3. 14. sz. 8.

⁸¹⁶ *Bartók Béla*, 1955. TÓTH 2016. 108–109. (Kat. 123, 123/a); [N. n.]: *A Liszt-verseny és a Bartók-fesztivál. Művelt Nép*, 7. 1956. szeptember 16. 38. sz. 2.

Szintén a síkszobrászat műfaján belül érdemes említeni Ferenczy Béni síremlékművészetét. A temetői szobrászatban – amennyiben nem állami megrendelésről volt szó – viszonylag szabad tér jutott a szocreál előtti művészeti hagyományoknak teret engedő klasszikus témák feldolgozására. Ferenczy Béni Babits Mihály sírjára készített, mezítelen Apollón alakot megjelenítő domborművét 1954 őszén leplezték le a Fiumei úti sírkertben, a decemberben elhunyt Ferenczy Valér síremlékreliefjén pedig egy kisdedet tartó angyalábrázolás kapott helyet.⁸¹⁷ Ezt a fajta témaválasztást kiállítási keretek között jellemzően éles kritika fogadta, hogy csak néhány Ferenczy Bényt is érintő példát említsünk: „*Borsos Miklós a görög istenasszonyt, Demetert ábrázoló vörösmárvány portréja sok problémát vet fel. Természetesen jogában áll a szobrásznak az antik mitológia tárgyköréből választani témát, Ferenczy Béninek Apuseus [sic!] regénye egyik meséjét illusztráló kis bronza is példázza ezt. Azonban helytelen, hogyha a művésznek az a célja, hogy művét minél »időtlenebbé« tegye*” – olvasható Németh Lajos IV. Magyar Képzőművészeti Kiállítás anyagáról írt kritikájában.⁸¹⁸ Hasonlóan Redő Ferenc recenziójában: „*Ferenczy Béni több kis bronzsal szerepel. Mind a »Boreas és Psyché« mind az »Eurythmia« szépen, de kissé hűvösen, szenvedélytelenül van megmintázva. Klasszikus hidegségük következtében nehezen találják meg a kapcsolatot a közönséggel.*”⁸¹⁹

Az időszakhoz mindössze egy megvalósult nagyobb szabású épületdekorációs munka köthető. Ferenczy Béni a miskolci Rákosi Mátyás Nehézipari Műszaki Egyetem számára készített domborműve, melyet a mester gipszmintája után Bereznai János kőfaragó és Vadász János főiskolai hallgató faragott kőbe.⁸²⁰ A *Pihenők* címet viselő relief baloldalán ruhátlan férfialak ül egy kutya társaságában, jobbján lenge ruhába öltöztetett olvasó nőalak kapott helyet a háttérben fán ülő bagollyal. A kiépülő kampusz plasztikai dekorációjában Ferenczy mellett Borsos Miklós, Medgyessy Ferenc, Pátzay Pál, Tar István és Vilt Tibor szobrászművészek is közreműködtek egyenként 340×170 cm-es domborműveikkel.⁸²¹ Az, hogy a hat dombormű közül kettő – Ferenczy és Vilt alkotása – már megengedhette magának a szocreál elvárásoktól való eltávolodást, az enyhülés időszakát jelzi. Akárcsak az a szintén 1955-ös a budapesti József

⁸¹⁷ [N. n.]: Pénteken leplezik le Babits Mihály síremlékét. *Szabad Nép*, 12. 1954. november 25. 329. sz. 4.; VARGHA Balázs: Földön fekvő sírkövek. *Magyar Nemzet*, 10. 1954. november 26. 280. sz. 5.

⁸¹⁸ NÉMETH Lajos: A IV. Magyar Képzőművészeti Kiállítás – II. Szobrászat és építészet. *Szabad Nép*, 12. 1954. január 18. 18. sz. 2.

⁸¹⁹ REDŐ Ferenc: A IV. Magyar Képzőművészeti Kiállítás. *Művészettörténeti Értesítő*, 3. 1954. 1. sz. 169.

⁸²⁰ [N. n.]: „Ferenczy Béni domborműve díszíti majd...” *Művelt Nép*, 7. 1956. január 29. 5. sz. 8. (Repr.) – Az 1956 során felállított dombormű máig megtalálható a Miskolc-Egyetemváros E/4 számú kollégiumának falán.

⁸²¹ [N. n.]: Borsos Miklós, Ferenczy Béni, Medgyessy Ferenc, Tar István és Vilt Tibor...” *Szabad Művészet*, 10. 1956. 7. sz. 348. – A cikkből hiányzik Pátzay Pál nevének említése.

Attila Gépipari Technikum részére készített – márványportré, mely jellegében, az ábrázolt költő tekintetének szilaj vadságában a mester Petőfi-szobrával rokonítható.⁸²²

A nagyméretű, köztéri elhelyezésű reprezentatív körplasztikákra irányuló megrendelések továbbra is elkerülték a művészt. Az enyhülést megelőző időszakban Ferenczy Béninek csupán egyetlen ilyen jellegű megvalósult munkája volt, egy ifjú bányászt ábrázoló szobormű, melyet Bátonyterenye városa számára faragott mészkőbe. A műhöz fűződő történet szerint a mester eredetileg egy férfiaktot készített, a salgótarjáni bányászok azonban nem fogadták el az első változatot, ezért Ferenczy kénytelen volt a laikus közönség igényei szerint átfaragni művét.⁸²³ A felöltöztetett, bányászlámpát tartó alak szobrát 1953-ben állították fel a Nógrád megyei településen. A hazai képzőművészeti élet reprezentációs igényeiben rövid időn belül végbement változást jól szemlélteti az a tény, hogy néhány évvel később – Ferenczy és a Hódmezővásárhelyi Majolikagyár Állami Vállalat 1955 évi együttműködéséből eredeztethetően – a dél-alföldi város igényt formált az eredeti kompozíció felállítására.⁸²⁴ Az elképzelés szerint Ferenczy szobrát a városi fürdőben, Medgyessy Ferenc *Debreceni Vénuszával* szemben kívánták elhelyezni, a férfiak helye azonban ekkor már ki volt jelölve a tihanyi mozi előtt. Vásárhely szobrászati emlékeivel foglalkozó Dömötör János kutatásai szerint végül *„sikerült az illetékesekkel beláttatni, hogy egy akt-szobor mégis inkább fürdőbe, mint filmszínház elé illik. Ez után adta át a Balatoni Intéző Bizottság a szobrot a városi tanácsnak.”*⁸²⁵ A *Vízbelépő* címet kapó szobor felállítására végül csak 1962-ben került sor, az eredeti tervekkel ellentétben a fürdő északi részének bejárat melletti kis parkjában.

10.6. Kiállítások

1950 nyarán nyílt meg az I. Magyar Képzőművészeti Kiállítás, amely innentől minden évben a hazai képzőművészet legnagyobb szabású seregszemléjeként volt jelent a fővárosban. *„Alkotmányunk évfordulóján első ízben állnak képzőművészeink dolgozó népünk elé, hogy megmutassák, mennyire tették magukévá ezeket a törvényté vált irányelveket, milyen úton*

⁸²² [N. n.]: „Ferenczy Béni szobrászművész József Attiláról...” *Szabad Művészet*, 10. 1956. 8. sz. 392.

⁸²³ [N. n.]: Kányásaknai bányászfürdő. *Magyar Építőművészet*, 6. 1957. 5–6. sz. 161.

⁸²⁴ Ferenczy Béni egy nagyjából 10 naposra tehető időszakot töltött a majolikagyárban. Hódmezővásárhelyi tartózkodása alatt elsősorban figurális és ornamentális díszű tálakat, vázakat tervezett. A munka olyannyira megtetszett neki, hogy hazatérte után egykori tanítványa, Martsa István műtermében folytatta a kerámiával való foglalatosságot. A majolikatelephoz fűződő tevékenységéhez köthető egy tatabányai óvoda belső falán 1955-ben elhelyezett kerámia-dombormű is, amely kék, fehér és sárga mázas, álló- és ülő gyermekfigurákat ábrázol. – Ferenczy Béni kerámiaművészetéről és a Majolikatelep történetéről bővebben: NAGY Vera: *A hódmezővásárhelyi majolikatelep*. Hódmezővásárhely, Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ, 2012.; WEHNER Tibor: A nagy magyar kerámia manapság. *Art Limes*, 10. 2013. 1. (37.) sz. 87. (Repr. 92. old.)

⁸²⁵ DÖMÖTÖR János: *Vásárhely szobrai*. Hódmezővásárhely, Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2002. 21.

haladtak a felszabadulás óta és hová érkeztek öt éves tervünk első esztendejére” – olvasható a kiállítás katalógusának első bekezdésében.⁸²⁶ A művészeti vezetés legfőbb célja az új szocialista kultúra feltételeinek teljeskörű megvalósítása volt. „Ahhoz, hogy helyt tudjanak állni, hogy valóban népünk nevelőivé válhassanak, művészeinknek először saját magukban kellett leküzdeniök a múlt káros örökségét: az öncélúságot, a formalizmust, a kozmopolitizmust. A régi eszményeket újakkal kellett felcserélniök, de az új művészet, a szocialista realizmus útja nem állt mindjárt világosan előttük.” Az „eltévedt alkotók” nem csupán a kívánt művészeti ábrázolásból kaptak iránymutatást, de a marxizmus-leninizmus elméletéből is. „Mint a felszabadulás óta annyiszor és annyi területen, itt is a Szovjetunió sietett segítségünkre.”

Ezen az első tárlaton olyan szobrászati alkotások részesültek állami kitüntetésben, mint Beck András *Olvasó munkása*, Farkas Aladár *Sztálin portréja*, Kerényi Jenő *Iffjúmunkása*, Szabó Iván *Közös föld felé* című parasztábrázolása és Tar István *Hegesztője*.⁸²⁷ A témaválasztás jelentőségére Végvári Lajos is kitért ismertetőjében: „A meglepően nagyszámú szobrászati anyag java része a termeléssel, a dolgozó emberrel foglalkozik- örvendetes, hogy szobrászaink éppen ebben a témakörben érték el a legnagyobb sikereket. Ez azt bizonyítja, hogy alaposan elmélyedtek feladatukban, megvizsgálták hivatásukat a szocialista társadalomban.”⁸²⁸ A kiállítás katalógusának műtárgylistája alapján feltételezhető, hogy Ferenczy Béni volt az egyetlen, aki a tárlaton aktokat ábrázoló plasztikai munkával szerepelt. Ez a némiképp rebellis cselekedet azonban olyannyira szó nélkül maradt a szükséges kiállításismertetőben, hogy a *Játszó fiúk* kompozíció mindenféle ellenállás nélkül kerülhetett fel a Szépművészeti Múzeum éves vásárlási listájára.⁸²⁹

Az ötvenes évek első felének kiállításai közül kétségtelenül a Fővárosi Képtár Fényes Adolf-termében megrendezett 1952-es tárlat volt a legjelentősebb Ferenczy Béni szempontjából. Az életművének korai munkáiig visszamenő áttekintő válogatás ugyanis

---

⁸²⁶ *I. Magyar Képzőművészeti Kiállítás*. Kiállítási katalógus. Budapest, Műcsarnok, 1950.

⁸²⁷ VÉGVÁRI Lajos: Előzetes beszámoló az I. Magyar Képzőművészeti Kiállításról. *Magyar Nemzet*, 6. 1950. augusztus 19. 192. sz. 3.

⁸²⁸ VÉGVÁRI Lajos: Első Magyar Képzőművészeti Kiállítás: Szobrászat. *Magyar Nemzet*, 6. 1950. szeptember 10. 211. sz. 7.

⁸²⁹ [N. n.]: „A Szépművészeti Múzeum vásárolta meg...” *Szabad Művészet*, 4. 1950. 10. sz. 415. – Ferenczy Béni másik kiállított műve a Belügyminisztérium által megrendelt sarokrelief gipszmintája volt. A megbízásban Grantner Jenővel osztozott a szobrász. Forrás: POGÁNY Ö. Gábor: Az I. Magyar Képzőművészeti Kiállítás szobrászati anyaga. *Szabad Művészet*, 4. 1950. 10. sz. 374. – A Ferenczy-féle dombormű ugyan feltűnik egy 1962-es sajtócikkben, későbbi sorsáról nincs ismeretünk. Grantner domborműve valószínűleg azonos azzal a márványrelieffel, amely ma a belvárosban a Honvéd tér 10. szám alatt található lakótömb belső udvarának homlokzatát díszíti. [N. n.]: „Megkerült az elveszettnek hitt...” *Esti Hírlap*, 7. 1962. március 4. 53. sz. 2.

egykori kollégája, Elekfy Jenő művei mellett került bemutatásra.⁸³⁰ A két művésztanárt egyidőben, 1949 őszén menesztették a főiskoláról, így ez a két és fél évvel későbbi kiállítás egyfajta rehabilitációt jelentett számukra a hazai művészeti életben. Erre utalnak Végvári Lajos ismertetőjének mondatai is: „[Elekfy Jenő] Most kiállított munkáin már nyoma sincs a műfajban elterjedt szakmai „trükköknek”, vakarásoknak, gyűréseknek, vagy a felületes, álimpresszionista modorosságoknak. Közvetlen hangon beszél, nem az előadásmód ravaszága és meghökkentő fogásai foglalkoztatják, hanem a tartalom, az életből fakadt élmények kifejezése. Újabb munkáiban elért eredményeivel, úgy gondolom, megsemmisítette azt a bizalmatlanságot és gyanakvást, melyet képzőművészeti köreink a műfajjal szemben tápláltak” – olvasható a kiállításon javarész frissebb tájképeivel szereplő festő értékelése, megjegyezvén, hogy a művész szerencsére a figurális ábrázolást sem hanyagolja el teljesen.⁸³¹ Végvári a hivatalos revizor hangnemében nyilatkozott meg a kiállítás szobrász-tagjának munkáiról is: „Midőn Ferenczy Béninek ezeket a csodálatos szépségű, harmonikus és humánus műveit elismerjük, egyúttal sajnálattal kell megállapítanunk, hogy kisplasztikáinak témaköre szűkös. Reméljük, hogy kitűnő szobrászunk kisplasztikáival is mihamarabb közelebb fog kerülni mai életünk témáihoz.” Mindamellet enyhítő körülményként kitér arra is, hogy a művész éremművészete hallatlan tematikus gazdagságról és változatosságról tesz tanúbizonyságot.

10.7. Petőfi visszatér

Ferenczy szereplése az 1955–1956 telén megrendezésre kerülő VI. Magyar Képzőművészeti Kiállítás alkalmával kapta a legnagyobb visszhangot, itt mutatták be ugyanis először 1949-ben elkészült és addigra már a tárlatról két ízben kizsúrizett Petőfi-szobor gipszmintáját. A költő viszontagságos keletkezéstörténetű szobra a kiállítás megnyitásának idején már nem volt teljesen ismeretlen a közönség számára. Reprodukcióját ugyanis nem sokkal korábban nyilvánosságra hozták Hatvany Lajos 1955-ben megjelent *Így él Petőfi* című könyvének borítóján. „A két felfogás rokonságára vall ez a választás. S a két mű sorsa között is sok a rokoni vonás. Ferenczy Béni szobrának útja a kiállítási csarnokig legalább olyan göröngyös volt, mint Hatvany könyvének pályája a nyomdáig” – írta Pándi Pál a szobor és könyv kapcsolatáról.⁸³² A szerző mintegy tiltakozásul választotta a kiadvány illusztrációjául a szoborról készült

⁸³⁰ Elekfy Jenő és Ferenczy Béni kiállítása. Budapest, Fényes Adolf Terem, 1952. március 22 – 1952. április 21.; DUTKA Mária (dm): Kiállítás Ferenczy Béni kisplasztikai gyűjteményéből. *Magyar Nemzet*, 8. 1952. április 19. 91. sz. 5.

⁸³¹ V. L. [VÉGVÁRI Lajos]: Elekfy Jenő és Ferenczy Béni kiállítása. *Szabad Művészet*, 6. 1952. 4. sz. 178–179.

⁸³² PÁNDI Pál: Petőfi-képünkről. *Kortárs*, 2. 1958.4. sz. 596.

fényképfelvételt, ami a könyvvel együtt azonnal élénk reakciókat váltott ki az olvasókból.⁸³³ Így történhetett, hogy a hatodik alkalommal megrendezésre kerülő állami kiállítás megnyitójára már előzetes izgatottsággal készült a nagyjérdemű: „*Sokan várják kíváncsian Ferenczy Béni Petőfijének kiállítását: a mű nem cáfolja meg alkotójának mesterségbeli tudását, de a költő beteges, szánalmas, lázas álmodozóvá válik rajta s ez a dekadens, talajtalan figura semmiképpen sem a mi forradalmi Petőfink*” – olvasható a kiállítás beharangozójában.⁸³⁴ A bemutatott szobor erősen megosztotta a közvéleményt. A hivatalos művészet önjelölt őrei mellett tüzes védőbeszédekkel volt teli a sajtó. Írók, művészek, teoretikusok ragadtak tollat, hogy hangot adjanak elragadtatott véleményüknek, amit Ferenczy meghökkenítő ábrázolása váltott ki belőlük. Fülep Lajos és Illyés Gyula a plasztikát méltató írásban követelte a raktár mélyén porosodó szobor köztéri elhelyezését.⁸³⁵ Fülep volt az is, aki a szobor napvilágra kerülését összekötve az egyetlen ismert hiteles Petőfi-kép felfedezésével, javasolta a szobor fejének hozzáigazítását az 1955-ben restaurált dagerrotípiához, majd a változtatásokon átesett szobor fölállítását a Nemzeti Múzeum kertjében vagy lépcsőjén. Az Escher Károly fotográfus által láthatóvá tett felvételt egyébként a hivatalos forgalmazók ugyancsak fanyalogva fogadták, azt ugyanis nem találták összeegyeztethetőnek a magyar nép képzetében élő Petőfi-képpel. Ha Hatvany nem kardoskodik az igazi Petőfi-kép érdekében, talán rejtve is marad, így viszont nagy szenzációként robbant be az érdeklődő közönség tudatába. Ferenczy Béni maga ekként nyilatkozott róla: „*Örülök annak, hogy az egykori ismert daguerrotypia, amelyet Escher Károly oly nagy sikerrel állított helyre, meglepő módon hasonlít az én Petőfimhez.*”⁸³⁶

Mind az alkotó személye, mind a téma univerzális jellege, a hiteles Petőfi-kép témájának aktualitása és nem utolsósorban a visszautasítottság misztikus ereje is hozzájárult ahhoz, hogy Ferenczy Béni Petőfi-szobra kiérdemelje a kortárs irodalom figyelmét. Nagy László prózában, Somlyó György a líra nyelvén méltatta az alkotást, a felállításra vonatkozó kezdeményezések pedig tovább folytatódtak különböző hivatalos fórumokon.⁸³⁷ Arra, hogy a

---

⁸³³ A borítón megjelenő szoborra Hubay Miklós hívta fel a figyelmet, aki az Ady-féle Petőfi-képet vélte felfedezni benne. Forrás: HUBAY Miklós: Egy ismeretlen-ismerős szoborról. *Irodalmi Újság*, 6. 1955. október 22. 43. sz. 1.

⁸³⁴ ARADI Nóra: Első jegyzetek a nagy kiállításról. *Magyar Nemzet*, 11. 1955. december 21. 299. sz. 5.

⁸³⁵ *Szabad Művészet*, 10. 1956. 5. sz. 244.

⁸³⁶ GÁCH 1956. 16.

⁸³⁷ „*Az anyagszagú műterem csendjében vézna, kardos és csizmás, szabad nyakú férfialak vár bennünket magányosan. Keskeny csípeje felett széles derékszíj fogja össze, csitítja a zubbony ideges rángásait. Jobb keze ökölben, talpa alatt babérkoszorú, iszonyú belső láz nyitja meg ajkát, melle zihál, szeme menny-dörög. Ő a mi ifjúságunk, ráismerünk: Petőfi, a szabadság arkangyala. — Ő, hány ál-Petőfi ágál az országban! Az igazit nyolc évig múzeumi pincébe temette az értetlenség. Hittem, hogy találkozok vele újra. S föltámadt, láthattam ismét: nem bronzban, csak gipszben, s noha fél kardja hiányzott már, mégis ő volt a diadalmas, dávidi természetével s szellemével győzött a kiállított kolosszusokon. S bátorságot adott, hogy betűben én istenitem legelőször.*” – írta Nagy László, aki elsőik között kérte nyilvánosan a szobor bronzbaöntését. NAGY László: Szellem és fantázia – Lírai jegyzetek a Nemzeti Kiállításról. *Új Hang*, 5. 1956. 1. sz. 37–38.; NAGY László: A szépség és tisztaság tükre – Ferenczy

véleménycikkek megjelenése után az állam is hajlandóságot mutatott a téma újbóli elővételére, valószínűleg az is kedvezően hatott, hogy a kiállítás idején Budapesten tartózkodó szovjet kulturális delegáció vezetője, az író Szimonov is elismerően nyilatkozott a műről, példaként állítva azt a pozitív hős ábrázolására.⁸³⁸ Ezt követve a Népművelési Minisztérium emberei személyesen is felkeresték a szobrászt a mű átdolgozása ügyében, majd hivatalos megbízólevélben kérték fel egy kisebb, egyméteres változat elkészítésére.⁸³⁹ A művész azonban mindkét óhajt elutasítással fogadta: „*A pénzt rögtön visszaküldtem. Majomméretű Petőfi-szobrot nem csinállok.*”⁸⁴⁰ Ferenczy Béni azt vallotta, hogy a kisplasztika-méret felső határát jelentő egyméteres magasság csak dekorációs figurák mintázására alkalmas. A valóságos emberről készített egészalakos portré ugyanis ebben a méretben elveszi az ábrázolt személy méltóságát. A minisztérium embereinek adott válaszai egyszerűek és egyértelműek voltak: ő egyszer már elkészítette a költő egészalakos képmását, melynek során legjobb tudása szerint járt el. Máshogy nem tudja és nem is akarja ábrázolni azt. Budapest Főváros Tanácsa végül meghajolt a kompromisszumoktól elzárkózó mester művészi szabadsága előtt, és 1956 szeptemberében döntött az eredeti szoborkompozíció Petőfi Sándor utca 3. udvarában való felállításáról. Október közepén a Hazafias Népfront frissen alakult Kulturális Bizottsága vette kézbe a szobor ügyét, a terv megvalósulását azonban néhány nappal később elsodorta a forradalom.⁸⁴¹ Az 1956-os események után persze már nem volt alkalomszerű a szabadságharcos Petőfi alakjának köztéri felállítása. A szobor eredeti gipszmintája 1957-ben az Állami Vásárlási Bizottság vétele nyomán a frissen megalakult Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményébe került. Ugyan a járulékos legendák között gyakran találkozni azzal a téves információval, hogy a gipszmintát összetörték, múzeumi környezetben ilyenre nem volt példa Magyarországon. Valójában egy szerencsétlen baleset folytán semmisült meg a szobor 1985-ben, mikor a kiállítóterben rádőlt egy paraván. Szerencsére 1959-ben két bronz-példányt is

---

Béniről. *Új írás*, 1. 1961. 5. sz. 444.; SOMLYÓ György: Ferenczy Béni Petőfi szobrára (1955). In: RÉZ 1984. 127.

⁸³⁸ Konsztantyin Mihajlovics Szimonov (1915–1979): hatszoros Sztálin-díjas szovjet író, költő, drámaíró. „*Elvileg is fontos alkotásnak tartom Ferenczy Béni Petőfi-szobrát. Úgy érzem, hallatlanul nagy belső erőt fejez ki ez a szobor, Petőfi sovány, szikár, látszólag gyenge alakja. Sokáig emlékezetes marad számomra. Művészetünknek gyakori hibája az, hogy a méltóság, pompa, külsőséges szépség kedvéért elhanyagoljuk a belső jellemvonások ábrázolását. Úgy vélem, tanulságos ez a szobor, a pozitív hős ábrázolásában nemcsak a szobrászat, hanem az irodalom számára is.*” [N. n.]: „Még inkább megszerettük Magyarországot és a magyar népet...” – A szovjet kulturális küldöttség tagjainak sajtóértekezlete. *Szabad Nép*, 14. 1956. március 18. 78. sz. 5.

⁸³⁹ „*Hogy mi volt a kifogás ellene? Az egyik azt mondta, hogy Petőfi nem volt ennyire sovány, a másik a mozdulatát nem szerette, a harmadik már magam sem tudom, hogy mit*” – emlékezett vissza a szobrász. GÁCH 1956. 16.

⁸⁴⁰ GÁCH 1956. 16.

⁸⁴¹ [N. n.]: Ferenczy Béni Petőfi-szobrát a Petőfi Sándor utca 3. udvarában állítják fel. *Esti Budapest*, 5. 1956. október 1. 213. sz. 4.; [N. n.]: Kulturális bizottságot alakít a budapesti Népfront-bizottság. *Esti Budapest*, 5. 1956. október 10. 239. sz. 1.; [N. n.]: Kulturális bizottságot szervez a Hazafias Népfront Budapesten. *Esti Budapest*, 5. 1956. október 16. 244. sz. 7.

öntötték a műről. Egyiket 1960. március 15-én Gyulán állították fel, a másik pedig a Petőfi Irodalmi Múzeum gyűjteményébe került. Ma a Károlyi-kert díszéül szolgál. 1972-ben a római Magyar Akadémia közvetítésével a Petőfi-szoborra kitartóan váró milánói könyvtár ismét benyújtotta igényét Ferenczy Béni alkotására, és kezdeményezésüket ezúttal siker koronázta. Az Olasz Köztársaság és a Magyar Népköztársaság közötti kulturális egyezmény révén a szobor egy utánöntött bronzpéldányát Milánóba szállították, és a magyar költő születésének százötvenedik évfordulója alkalmából 1973-ban nagy ünnepségsorozat keretében felállították a könyvtár szoborcsarnokában 32 éven keresztül üresen álló talapzatára.

10.8. Stabil felívelés

Miután 1953 júliusában meghalt Sztálin, az új szovjet vezetés a miniszterelnöki tisztségről való lemondásra utasította Rákosi Mátyást. 1953. július 4-én Nagy Imrét nevezték ki miniszterelnökké, aki 1955. március 9-ig maradt a posztján. Az enyhülés évei alatt komoly átrendeződés ment végbe, ami a politikai élet mellett erősen hatott a kulturális szférára is. A képzőművészeti élet átalakulása során megindult a negyvenes évek végén kiteszített művészek rehabilitálása. 1954 augusztusában Tar István lemondott a Magyar Képzőművészek Szövetségének főtitkári posztjáról, helyette egy időre Somogyi József ügyvezetőt nevezték ki titkárnak, majd később Domanovszky került a főtitkári székbe.⁸⁴² 1955 novemberében meghirdették az alkotás szabadságát – azaz a szabad stílus és az útkeresés lehetőségének biztosítását – és közben javaslatot tettek a korábbi vezetőség visszahívására is. Bernáth Aurél felszólalt az addig elnyomott absztrakt művészek kiállítási lehetőségének visszaállítása ügyében, és napirendre került a perifériára szorult alkotók sorsának rendezése is. Medgyessyt kitüntették, és kitzúzték Ferenczy Béni Petőfi szobrának budapesti felállítását, illetve gyűjteményes tárlatának megrendezését. Megkezdődött az új vezetőség felállítása, aminek folyamán az 1956. október 9-ei elnökségi ülésen Beck András felhívta a figyelmet Ferenczy és Medgyessy jelenlétének fájó hiányára. Ferenczy Bényt fel is vették a leendő vezetőség névsorába, és beválasztották a VII. Képzőművészeti Kiállítás zsűrijébe. 1956 októberétől képzőművészeti kormánybiztosnak megválasztott Makrisz Agamemnon szerint a „virágozzék minden virág” elve érvényesült az által, hogy a Párt holdudvarán kívül eső tekintélyek is belekerültek a tervezett bíráló bizottságba.⁸⁴³ Mindemellett a Szövetség Intézőbizottságának

---

⁸⁴² Bánóczy Zsuzsa ezt a folyamatot a Képzőművészeti Szövetség iratanyaga alapján követte végig: BÁNÓCZI 2000. 188–189.

⁸⁴³ Jegyzőkönyv, Elnökségi ülés, 1956. október 9. Képzőművészeti szövetségek iratai. HUN-REN BTK MI MDK-C-I-2/1077; RIEDER 2011. 165.

1956. december 1-i alakuló ülésén Ferenczy bekerült az állami megbízások átvételére létrehozott zsűri tagjai közé is. A művész azonban ekkor már súlyos beteg volt, egészségügyi állapota inentől kezdve nem tette lehetővé a hivatali munkakörök betöltését.

Azok a megélhetési gondok, melyek 1949-ben a szobrász főiskoláról való elbocsátása évében jellemezték a Ferenczy házaspár mindennapjait, az ötvenes évek közepére semmivé váltak. Ferenczy Béni 1955-ben már a legjobban kereső „sztárművészek” között foglalt helyet. Rieder Gábor magyar szocreál képzőművészettel foglalkozó disszertációjában külön részfejezet foglalkozik a Képzőművészeti Alap tiszteletdíjainak meglehetősen aránytalan eloszlásával, ami azért is volt jelentős, mert az 1955-ös év forgalma minden addigit messze felülmúlt.⁸⁴⁴ A 81 milliós éves költségvetésből több mint 55 millió esett a képzőművészetre, és ebből 10 millió a szobrászok, 15 millió a festők tiszteletdíjaira ment.⁸⁴⁵ Az Alapnak több mint kétezer tagja volt ekkor. A hierarchia alján állók pár ezer forintot kaptak csupán, szemben a szocializmus kiemelt művészeivel, akik csillagászati összegeket kerestek. Egy Rieder által vizsgált kimutatás szerint az éves keresetlista élén Szőnyi István állt 384 000 forinttal, akit Kisfaludi Strobl Zsigmond követett 381 000 forintos éves bevétellel. De 100 000 forintot meghaladó összegben részesültek a korszak további, köztéri megbízásokban aktívan foglalkoztatott szobrászai is, mint Pátzay Pál, Somogyi József és Kerényi Jenő. Érdekes módon olyanok is a lista élére kerültek, mint Vilt Tibor, Medgyessy Ferenc és Ferenczy Béni.⁸⁴⁶ A nagyszabású állami megbízásokban nem részesülő mesternek az ötvenes évek elején a már említett épületplasztikákon kívül mindössze egyetlen köztéri alkotását állították fel, a korábban tárgyalt bátonyterenyei bányász-szobrot, melynek klasszikus férfiszépséget hangsúlyozó alakját a megrendelő igényei szerint öltöztettek fel és silányítottak le egyszerű szocialista zsánerré. Természetesen nem ez a kevésbé jelentős vidéki megbízás, hanem inkább Ferenczy sokszínű képzőművészeti tevékenysége vezetett oda, hogy a szobrász az évtized közepére ismét a legfoglalkoztatottabb művészek között találta magát. A nagy állami jutalomérmek elkészítésére vonatkozó megbízások, a mester könyvillusztrátori munkássága, publikált művészeti írásai, illetve további érmészeti és plasztikai megrendelések egyaránt közreműködtek abban, hogy nevével találkozhatunk a legjobban kereső művészek listáján. Hogy megértsük, mit is jelentenek ezek a Rieder által összegyűjtött számadatok, érdemes tisztában lenni a korszak pénzügyi viszonyaival. Az említett bevételek ugyanis a vállalatigazgatók fizetésének sokszorosai voltak, s – ahogy arra a szerző maga is rámutatott – a kiváltságos képzőművészeket

---

⁸⁴⁴ RIEDER 2011. 160–161.

⁸⁴⁵ Jegyzőkönyv, Vezetőségi ülés, 1956. január 16. HUN-REN BTK MI MDK-C-I-2/1065; RIEDER 2011. 160.

⁸⁴⁶ Jegyzőkönyv, Vezetőségi ülés, 1956. március 1. HUN-REN BTK MI MDK-C-I-2/1067; RIEDER 2011. 160.

az ötvenes évek legjobban kereső elitjébe emelték.⁸⁴⁷ „*A pártos mag áldozatos szervezeti munkájának és az Alap gondos munkapolitikájának köszönhetően a képzőművész-társadalom '56-ban nem égett forradalmi lázban*” – összegezte Rieder a szcéna októberi eseményeket megelőző állapotát.

Kevésbé volt ez igaz arra a körre, melyben Ferenczy Béni mozgott. Egy 1955–1956 telén kelt, Révai Józsefnek címzett jelentés az ellenzéki érzelmű írókat három kategóriába sorolta, melyek egyikét *Juhász Ferenc és Nagy László csoportjaként* említi. A beszámoló szerint a társaság tagjai nem kötődnek feltétlen politikai párthoz, kiábrándulásuk, ellenzékiességük az ötvenes évek elejétől eredeztethető. Elbizonytalanodásuk forrása a szocializmus építésével járó nehézségek felismerése. Közös jellemzőjük, hogy későn ismerték fel a bennük érlelődő komoly, filozófiai, gondolati igényt, amelynek következtében „a pesszimizmus és a burzsoá dekadencia” behatolt művészetükbe és gondolatvilágukba is. A jelentést író Horváth Márton és Darvas József az említett két költő mellett további fiatal írókat, köztük Simon Istvánt, Csoóri Sándort és Takács Imrét sorolta ebbe a csoportba.⁸⁴⁸ Éppen azokat az ifjú tehetségeket, akikkel Ferenczy Béni és felesége különösen közeli kapcsolatot ápolt, és akik írásaikban is előszeretettel vallottak a szobrászhoz fűződő atyai barátságukról.

A Ferenczy házaspár 1956. június 6-án közel száz közéleti személyiség, író, újságíró, művész és tudós társaságában vett részt a Nagy Imre 60. születésnapja alkalmából megrendezett összejövetelen az államférfi Orsó utcai lakásán. Az ünnepséget a kommunista állampárt „ellenzéki flottatüntetésnek” nyilvánította és határozatban elítélte. A megjelentek többsége nyílt szolidaritást vállalt az egykori földosztó miniszterelnökkel. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött iratok alapján a résztvevők közül nagyjából 85 személy került azonosításra, a felsorolásban a képzőművészek közül a szobrászon kívül még Bernáth Aurél nevével találkozhatunk, de jelen volt például Déry Tibor, Kodály Zoltán, Mérey Tibor, Rajk Lászlóné és Veres Péter is.⁸⁴⁹ A meghívottakat szervező Losonczy Géza kihallgatásán a születésnap ünnepséget politikai demonstrációnak aposztrofálta.

---

⁸⁴⁷ Az ötvenes évek Magyarországon nem volt gyakori a kiugró fizetés. Az értelmiségi- és szakmunka havi bérezése 1000 és 2000 között alakult. A hierarchia alján álló mezőgazdasági munkások 1955-ben átlagosan 890 forintot vittek haza, míg a vállalatigazgatók 2649 forintot. Forrás: ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 358.

⁸⁴⁸ Horváth Márton és Darvas József írásai az irodalmi ellenzék megerősödéséről, a jobboldali veszélyről, az ideológiai harcokról és az irodalmi irányítás feladatairól [1955–1956] 25-56. lap In: Politikátörténeti Intézet Levéltára, Révai József hagyatéka. PIL 793. 32. öe. Révai Józsefhez érkezett jelentések, levelek hivatalos ügyekben.

⁸⁴⁹ A Magyar Néphadsereg az ellenforradalmi eseményekben. ÁBTL 3.1.9. V-150388; Petőfi Kör ÁBTL 3.1.9. V-150386/5

Ferenczy Béni általános politikai kérdésekben nem nyilvánított véleményt, távolságtartását a Szovjetunióban töltött évek óta töretlenül fenntartotta. A képzőművészeti élet visszasságait azonban továbbra is éles kritikával illette. 1956 szeptemberében a Magyar Nemzet újságírója kérdésére fejtette ki véleményét a XX. kongresszus és a párt Központi Vezetőségének legutóbbi határozatai óta megindult, és még megindítandó vitákkal kapcsolatban: „Az utóbbi időben gyakran hallottuk, hogy legyen újra szabad a művészi tevékenység. Holott ez szerintem nem is lehet vita tárgya — mert a művész alkotása nem válhat művészetté, ha munkájával, életművével nem maga egyedül, saját lelkiismerete szerint határoz. A művészetet nem lehet »fegyvelmezni«, ha azt akarjuk, hogy művészet maradjon.” Mind a művészet, mind a sajtó területén a szabadság kölcsönös érvényesülését szorgalmazta: „Hogy a praktikus mindennapi valóságban hogyan valósul meg a művész szabadsága, és a művészeti sajtókritika függetlensége — ezt a kérdést kell tisztázni a szellemi élet vitáiban a képzőművészet, de minden más művészet területén is. Mert ezek nélkül nincsen fejlődés, nem lehet mozgás a művészeti életben.”⁸⁵⁰

Ferenczy Béni forradalomhoz kötődő viszonyáról kevés információ áll rendelkezésünkre. De ismerjük ellenzéki hozzáállását, és tudjuk, hogy Nagy Imre mellett kapcsolatban állt Bibó Istvánnal és Farkas Ferencsel is.⁸⁵¹ A szabadságharc felé irányuló szimpátiája is elsősorban művészeti szempontok mentén nyilvánult meg. Október végén az elsők között írta alá azt az egykori tanítványa által kezdeményezett tervezetet, amely egy kollektív nemzeti emlékmű létrehozására tett javaslatot a Képzőművészek és Iparművészek Szövetségének Forradalmi bizottsága nevében. A Nagy Imrének betérjesztett igény szerint a szabadságharcban elesett hősök nyughelyéül a Vérmezőt kívánták kijelölni, az ország 19 megyéjéből szállított dombra ültetett 19 facsemetével fejezve ki a nemzet forradalmi egységét.⁸⁵² Az ötletgazda Vigh Tamás így emlékezett vissza az eseményekre: „Akkoriban Budafokon éltem, ott lakott Vilt Tibor is, akivel jó barátságban voltam. Nem emlékszem már rá, hogy rajta és Ferenczyn kívül ki írta alá az elképzelést, de nem is ez volt a lényeg. Az események hatására úgy éreztem, hogy most azonnal kell valami jelet adni a történéseknek, s ezt nem bizottságokra, tervezőkre, koncepciókra kell bízni, hanem egy közös nemzeti cselekedetre.”⁸⁵³

⁸⁵⁰ A két idézet forrása: [N. n.]: Vitákat a szellemi életben! *Magyar Nemzet*, 12. 1956. szeptember 9. 213. sz. 5.

⁸⁵¹ "1956. november 3-án Ferenczy Béniéknél aludtam. Késő este még pici poharaktól pici piros likőrt itunk: Ferenczyék, Ferenczyné, Erzszi fia: Miklós (aki Moszkvában élt, most látta húsz év után először édesanyját, apját kivégezték), Hubay Miklós, Farkas Ferenc (akkor a Petőfi Párt államminisztereként) meg én. – olvasható Juhász Ferenc visszaemlékezésében. JUHÁSZ Ferenc: *Horgonyok. Élet és Irodalom*, 45. 2001. április 13. 15. sz. 17.

⁸⁵² BOROS Géza: Tabu és trauma: 1956. In: *A kettős beszéden innen és túl. Művészet Magyarországon 1956–1980*. Szerk. HORNYIK Sándor–SASVÁRI Edit–TURAI Hedvig. Budapest, Vince Kiadó, 2018. 193.

⁸⁵³ Közölve: BOROS Géza: *Emlékművek '56-nak*. Budapest, 1956-os Intézet, 1997. 8. –A *Magyar Ifjúság* folyóirat 1956. november 1-jei száma aláíróként Ferenczyn kívül Medgyessy Ferenc és Makrisz Agamemnon szobrászművészeket említi.

11. „Balkezében is elfér a világ...”⁸⁵⁴

Az utolsó alkotói korszak

11.1. Ferenczy Béni estéje

„És a művészet? Még sohasem volt olyan elárvult, mint ma, amikor a divatok és izmusok sűrűn váltogatják egymást, távol az »architektúrától«, amely ma már »csak« lázasan szervez, számít, de nem képes eleget tenni városaink növekvő térszükségeinek, s rég kivetette birodalmából a képzőművészetet. Én mégis hiszek a művészet feladatában és nagyságában, ahogyan azt Baudelaire a *Les Phares*-ban megfogalmazta. Magyar vagyok, Budapesten élek, s az utóbbi években főleg könyvillusztrátorként működöm. Festek is, és szeretem a rézkarcművészetet meg a litográfiát. Örülnék, ha kis életművem – amelyet annyi megszakítás, összeomlás, háború és nyomorúság után torzónak látok – a következő években egységesebbé és gazdagabbá alakíthatnám” – nyilatkozta 1956 tavaszán az akkor 66. életévében járó művész egy prágai művészeti lap felkérésére írt bemutatkozásában.⁸⁵⁵ Miután 1956 októberében megkapta a „Magyar Népköztársaság Érdemes Művésze” díjat, részletesen ismertette jövőbeni terveit. Ekkoriban egy Rembrandt-kötet előszavának szánt tanulmányon és az egri pályaudvar díszítésére kiírt pályázati munkatervén dolgozott.⁸⁵⁶ Ezen felül tervben volt már visszaemlékezéseinek, publikált művészeti írásainak kötetbe rendezése is. A szobrász gyakorlati és elméleti munkásságát bemutató könyv jóval később, 1961-ben megjelent a Magvető Könyvkiadó gondozásában, a felsorolásban szereplő többi terv azonban a megvalósulatlan munkák sorát gyarapította. Néhány héttel később ugyanis a szobrászt ért agyi érkatasztrófa végérvényesen behatárolta az életmű további alakulását. Ferenczy Béni a stroke következtében jobb oldalára lebénult és beszédképességét is elvesztette. Bár a tragédia pontos dátumáról a fennmaradt források eltérően emlékeznek meg, a legvalószínűbbnek Környey István ideggyógyász datálása tekinthető, ő ugyanis 1974-ben a szobrász patográfiájából tartotta akadémiai székfoglaló előadását, és kutatásai során a művészt kezelő kórházak jegyzőkönyveit is felhasználta.⁸⁵⁷ A neurológus a szélütés időpontjaként a szovjet csapatok bevonulásának

⁸⁵⁴ SOMLYÓ György: Mese Ferenczy Béni virágairól. *Kortárs*, 9. 1965. 11. sz. 1732. A korszak művészetének részletes ismertetéséhez lsd. „Balkezében is elfér a világ” *Ferenczy Béni utolsó alkotókorszaka*. (Összeállította és a bevezető tanulmányt írta: GULYÁS Dorottya) Budapest, Ferenczy Család Művészeti Alapítvány, 2017.

⁸⁵⁵ Első közlés magyarul: FERENCZY Béni: Bemutakozom. (Fordította Bibó István) *Élet és Irodalom*, 11. 1967. november 4. 7.

⁸⁵⁶ Az általa tervezett relief lokomotívok és repülőgépek helyett égitestekkel és bolygókkal benépesített égbolttal kívánta jelképezni a közlekedési folyamatokat. Forrás: [N. n.]: Kitüntetett képzőművészek – munkájukról, terveikről. *Esti Budapest*, 5. 1956. október 4. 234. sz. 4.

⁸⁵⁷ Étienne KÖRNYEY [KÖRNYEY István]: Aphasie et creation artistique. *L'Encephale*, 3. 1977. Nr. 1. 72.

másnapját, azaz november 5-ét jelölte meg. Hogy az októberi események zűrzavara mennyiben volt befolyásolója vagy előidézője a tragédia bekövetkezésének, nem lehet pontosan megállapítani. Úgy tűnik azonban, hogy Ferenczy Béni szervezete a történelmi tragédiákra fokozott intenzitással reagált, hisz 1945 januárjában a német megszállás alatt már egy szívinfarktust is elszenvedett. Az, hogy szellemi valója, személyisége mennyiben sérült, illetve mi maradt meg belőle a némaságba burkolózó testbe zárva, sokáig még barátai számára is kérdéses volt. Idővel azonban világossá vált, hogy az idős mester képes befogadni az őt körülvevő világ rezzenéseit. Auditív szövegértése továbbra is friss maradt, a rádiót értő módon hallgatta magyarul, németül, olaszul, angolul és franciául is. Nem csupán a mindennapi társalgást, de az összejövetelek alkalmával megindult magasabb röptű beszélgetéseket, felolvasott irodalmi műveket is odafigyeléssel követte, a megindító eseményekre, műalkotásokra érzékenyen reagált.⁸⁵⁸ Súlyos afáziája azonban élete végéig fennmaradt, innentől csupán néhány egyszerűbb szó kimondására volt képes. Használt szókincese mindössze pár tucat egy-, illetve kétszótagú alapszóból állt: igen, nem, dehogy, á, jó, ó, jaj, ez, az, ott, itt, de, na, már, így. Különböző nyomatékok, hangsúlyok, elnyújtások, hangszínek segítségével azonban rövidesen egyre többféle bonyolult jelentést tudott kifejezésre juttatni általuk. Ennek, és az indirekt, nonverbális kommunikációnak hála közeli barátaival, és leginkább feleségével, egyre gördülékenyebben ment a barkochbaszerű közlésfolyamat.

Bár az agyi verőérbe sodródott vérrög maradandó károkat okozott testében, alkotótevékenységének nem tudott véget vetni. A művészet szeretete és az alkotásra irányuló vágy idővel utat tört magának, és a súlyos betegség által korlátozott művész – felesége emberfeletti erőfeszítéseinek hála – rövidesen újra kezébe vette a ceruzát. Dominánsan jobbkezes alkotóként balját korábban csak akkor használta precíziós tevékenységre, ha a munka mindkét kéz használatát igényelte, ennek következtében a szélütés után egészen az alapoktól kellett kezdenie a művészi tevékenység újratanulását.⁸⁵⁹ Már a kórházban megkezdődött az az egy évig tartó keserves munka, mely Ferenczy művészetének feltámadásához vezetett. Próbálkozásai sikeresnek bizonyultak, a papírra vetett káoszról hamarosan felismerhető formák bontakoztak ki, s idővel egyre jobb és jobb rajzok, akvarellek kerültek ki a keze alól. A visszanyert figurális nyelv pedig némiképp helyettesítette elvesztett verbális kommunikációs

---

⁸⁵⁸ Ferenczy Béni betegségével kapcsolatos patológiai kérdésekről és a hozzá kapcsolódó további szakirodalmakról bővebben: GULYÁS Dorottya: *Egykezes szobrok. Művészet a stroke után. Neuropatológiai kutatások helye és miéértje Ferenczy Béni utolsó alkotókorszakának feldolgozásában.* In: ArtMagazin XI. évf. 6. szám, 2013. 46–50.

⁸⁵⁹ Környey István szerint az, hogy művészetének ügyetlenebbik kezére való áttöltése olyan sikeresnek bizonyult, részben genetikai tényezőknek volt köszönhető. Béni bátyja, Valér ugyanis, bár szintén jobbkezes volt, precíziós feladatok elvégzésére a bal kezét is tökéletesen tudta használni. KÖRNYEY 1977. 71–72.

készségét is, hisz általa képessé vált arra, hogy gondolatait és személyiségét vizuális módon közvetítse a külvilágnak műalkotások formájában. Több száz rajz, akvarell és közel másfél tucatnyi plasztika tanúsítja művészetének regenerálódását. A kezdeti esetlen próbálkozásokat idővel olyan, a korábbi művekkel egyenértékű alkotások váltották, melyek az utolsó egy évtizedes alkotókorszak produktumaiként a művészi oeuvre szerves részét és méltó lezárását képezik.

Ferenczy számára az első években a művészeti rehabilitáció legfőbb eszközét a másolás jelentette, azaz a múlt nagy mestereinek – többek között Rembrandt, Delacroix és Michelangelo – ismert kompozícióinak újraalkotása ceruza, golyóstoll, vagy éppen vízfesték segítségével. Épen maradt, rendkívüli vizuális memóriáját szemlélteti az a tény, hogy munka közben legtöbbször nem nézte az eredeti mű reprodukcióját. Ez a gyakorlat jól illeszkedik korábbi alkotómódszeréhez, Ferenczy ugyanis mindig emlékezetből dolgozott. A művein visszatérő mosakodó, öltözködő, pihenő alakok ellesett mozzanatokból, a mindennapos megfigyelés eredményeképpen váltak kompozícióvá. Nem volt ez máshogy az ismerősökről, barátokról készített portrék esetében sem. Pózzoltatás helyett beszélgetés közben rögzítette elméjében a látványt – mozdulatokat, gesztusokat, karakterisztikus jegyeket –, s csak az alany távollétében látott hozzá a munkához.

Bizonytalan, töredezett vonalai idővel egyre könnyedebbé váltak, és megjelentek az első önálló kompozíciók. Rajzainak, vízfestményeinek kedvelt tematikája lett az őt körülvevő, beszűkült életterében működő világ bemutatása: iszogató, beszélgető, zenélő társaságok, elvértve egy-egy néhány vonallal érzékeltetett, de mégis karakterisztikus megjelenésű portré. Egyszóval minden, ami a kéznél levő színes albumok mellett vizuális ingerként érhetett. A balkezes korszak emblematisz művei azonban azok a vibráló színvilágú virágcsendéletek voltak, melyek az utolsó korszak művészettörténeti feldolgozatlansága ellenére is gyakran előfordulnak a Ferenczy művészetét tárgyaló írásokban, hangsúlyozva, hogy az idős mester kései akvarelljeiben – eltávolodva a régi idők szépségeszméjétől – egy kötöttségektől mentes, könnyed hangvételű, őszinte nyitottságot képviselő művészetet valósított meg.⁸⁶⁰ Ferenczy Béni balkezes műveit lapozgatva megállapítható, hogy a stroke után hatalmas lendülettel indult meg a művészeti regenerálódás útján, és viszonylag gyorsan – alig több mint egy év alatt – sikerült elérnie azt a minőséget, amely a hátralevő évek kvalitásosabb műveit jellemezte. A portréábrázolások esetében továbbra is jól megragadta az ábrázolt személy karakterét, és a perspektivikus térkezelés sem torzult műveiben. Továbbá egy új elem is meg jelent

---

⁸⁶⁰ TOLNAY Károly: *Ferenczy Béni, a modern klasszikus szobrász Magyarországon* [1979] In: RÉZ 1984. 186.; PERNECZKY Géza: *Ferenczy Béni estéje. Nagyvilág*, 12. 1967. 9. sz. 1394–1396.

festészetében, a gazdag, élénk színvilág. Míg a szélütés előtti vízfestményeit a szobrászokhoz oly közel álló visszafogott színkezelés jellemzi, új akvarelljei merészebbek, kísérletezőbbek lettek. Összefüggéseiben vizsgálva az új grafikákat, a vizuális készségek alapvetően nem csorbultak, a minőségbeli különbségek pedig elsődlegesen a bal kéz bizonytalanságából eredeztethetők. Emellett a korábbi alkotókorszakhoz viszonyított elmozdulás leginkább a művek jellegében, stílusában és tematikájában tapasztalható. A javulás azonban nem egyenletes fokozatossággal haladt, inkább jobb és rosszabb időszakok váltakozása jellemezte az utolsó évtized művészi teljesítményét. A néma testben megbúvó művészi szándék ugyanis nem volt képes minden alkalommal felszínre törni. Az esetlen próbálkozások és a valódi mesterművek esetenként akár egyik napról a másikra is váltogathatták egymást.

Ferenczy Béni barátai és tisztelői közbenjárására balkezes rajzait rendszeresen publikálta különböző folyóiratokban, elsősorban az *Élet és Irodalomban* és a *Kortársban*, valamivel ritkábban az *Új Írásban* és a Tüskés Tibor által szerkesztett *Jelenkorban*. Az irodalmi életben az újonnan létrejött folyóiratoknak hála már 1962–1963 körül megvalósult egyfajta alkotói, illetve publikációs szabadság, amely a szobrász személyét is ehhez a friss légkörhöz csatolta.⁸⁶¹ Különösen nagy jelentősége volt ennek a megjelenési lehetőségnek annak fényében, hogy a képzőművészeti életben az oldódás sokkal lassabban ment végbe. Miközben a vizuális művészeti ágak alkotói még keserves napi küzdelmeket vívtak a hivatalos művészeti elvekkel és a kiállítások zsűrijeinek szigorú cenzúrájával, addig az idős mester rajzai széleskörű ismeretséget szereztek maguknak. Ezek a néha korábbi, de elsősorban a sikerültebb balkezes művek közül kiválogatott rajzok rendszerint szövegközi grafikák voltak, de időnként konkrét illusztrációs felkéréseknek is eleget tett a művész. Ilyenkor adott témához készített vizuális tartalmat, mint az 1965-ös árvíz alkalmából összeállított antológia esetében is. Abban az évben ötven esztendeje nem látott magasságban tetőzött a Duna, és „az évszázad árvizeként” emlegetett természeti csapás pusztítása mérhetetlen károkat okozott. A példátlan özönvíz következtében több ezer épület dőlt romba, az ár elöntötte a környező utakat és vasutakat, és közel százezer hektár termőföldön mosta el a termést. Az ár elleni küzdelem emlékére irodalmi antológiát adott ki a budapesti Kossuth Könyvkiadó, és a kötet illusztrátorai között Ferenczy Béni is helyet kapott. Rajzai a tragédia mély átéléséről, a hozzá kapcsolódó művészeti elképzelések kiaknázásáról tanúskodnak.⁸⁶² Ennél még személyesebb történet Tolnai Gábor

---

⁸⁶¹ KOVALOVSKY Márta: „Jég és aszály közt játszi évszak” – A hatvanas évek. In: *A második nyilvánosság – XX. századi magyar képzőművészet*. Szerk. Hans KNOLL. Budapest, Enciklopédia Kiadó, 2002. 173–174.

⁸⁶² Pl.: *Árvíz 1965*. Szerk. FEHÉR Lajos. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965.

Itália dicsérete című könyvének illusztrálása.⁸⁶³ A szobrász még az ötvenes évek elején ajánlotta fel Olaszországban készült rajzait Tolnai tervezett könyvéhez, az írás azonban hosszú évekig húzódott. Mire a könyv kiadására került volna a sor, Ferenczy már megváltozott körülmények között élt. Ebben az állapotban olvasta fel neki felesége a kéziratot, mely felidézte Ferenczyben saját, 1947-48-as útjának emlékeit. Papírt és ceruzát kért, majd napokig csak „Itáliát rajzolt”. A tűpontos vizuális memória lenyomatainak a barátok is csodájára jártak. A kiválogatott rajzok ily módon új, másfél évtizedes emlékezetten nyugvó úti vázlatokkal gazdagodtak. Ferenczy magas színvonalú illusztrációs készségét a mindennapok során is hasznosította. Amikor baráti társaságban folyó beszélgetés során vizuálisan inspiratív témák kerültek elő, tollat ragadott, s szavak helyett rajzaival kísérte a társalgást. Hubay Miklós mexikói útjáról hazatérve hosszas beszámolót tartott a házaspárnak. A művész rajzaival követte az izgalmas tudósítást. Az író a mexikói bikaviadalokról szóló beszámolóját végül Ferenczy Béni rajzainak kíséretében jelentette meg, szöveg és kép egyenrangú dialógusaként.⁸⁶⁴ Ha összességében nézzük a betegség bő tíz éve alatt publikált folyóirat-illusztrációk mennyiségét, azt tapasztalhatjuk, hogy a mester az irodalmi élet elsődleges fórumaiban kitüntetett reprezentációban részesült. Mindez nem csupán a személye irányában tanúsított tisztelet és elismerés jele volt, de annak a szép példája is, hogy a barátok miként igyekeztek anyagilag támogatni a speciális életkörülmények közé kényszerült házaspár mindennapjait.

„*Nevem Ferenczy Béni. Szobrász vagyok*”⁸⁶⁵ – ekképp kezdte 1956-ban írt bemutatkozását a mester, aki bár élete során a képzőművészet különböző ágainak széles skáláján megvillantotta talentumát, alapvetően a plasztika műfaját művelte szenvedélyesen. Az agyi katasztrófa után azonban hosszú, küzdelmes út vezetett vissza a mintázáshoz, és plasztikai alkotókészség rehabilitációja így is csak részlegesen valósulhatott meg. Jobb oldali bénultsága miatt ugyanis a mesternek teljesen le kellett mondania az általa olyannyira kedvelt precíziós munkákról, mint az érmészet vagy a plakettművészet, és hátralevő életében bronz kisplasztikáinak cizellálását sem tudta már elvégezni. Mindezek mellett változatos anyaghasználatát is kénytelen volt leszűkíteni. A véső és kalapács egyidejű alkalmazásával megvalósuló faragás például elérhetetlen kihívást jelentett a magányosan maradt bal kéz számára, így Ferenczynek fel kellett hagynia mind a fa, mind a kő megmunkálásával. Egyedül a puha agyag maradt elérhető számára, de még ez a könnyen mintázható anyag sem adta

---

⁸⁶³ TOLNAI Gábor: Ferenczy Béni Olaszországban. *Kortárs*, 11. 1967. 9. sz. 1419–1422.

⁸⁶⁴ HUBAY Miklós: Kommentárok az úti beszámolóhoz. In: Uő: *Végtelen napjaim – Új folyam*. Szeged, Elektra Kiadóház, 1997. 14.; HUBAY Miklós: Dialógus a mexikói bikaviadalokról Ferenczy Béniel. *Népszabadság*, 22. 1964. április 19. 91. sz. 11.

⁸⁶⁵ FERENCZY 1967a

könnyen magát. A fél kézzel gyúrogatott, apró darabokból felépülő szobrok számára megfelelő drótvázra volt szükség, s a nagyobb szobrok súlyos alapformáinak felhordásához sem volt már elegendő ereje a beteg művészeknek. Ezen munkafázisokban egykori tanítványai segédkeztek a mester nehézkesen kifejezett instrukciói, papírra vetett vázlati alapján, és innentől ők végezték az új kisplasztikák cizellálását is.⁸⁶⁶ Ennek kapcsán joggal merülhet fel a kérdés: vajon mennyiben hatott az idegenkezűség Ferenczy Béni új plasztikáinak milyenségére? Alapvetően azt lehet mondani, hogy bár a segítő kéz jelenléte némiképp befolyásolhatta az elkészült művek jellegét, a szobrok kétségtelenül az idős mester kompozícióit, művészi elképzeléseit viselték magukon. Vígh Tamás a mester rajz- és agyagvázlati alapján készítette el a kisplasztikák vázát, majd az agyag elnagyolt felhordása után Ferenczy Béni alakította ki a plasztikák végleges formáját. A nagyobb agyagminták felrakásában Ferenczy már a betegsége előtt is kapott segítséget tanítványaitól. szerepük azonban nem volt hangsúlyosabb annál, mint a művészet több évezredes történetének nagy mestereit körülvevő tanítványok, segédek, műhelyek esetében. Ezzel kapcsolatban érdemes felidézni egy Ferenczy Béni tollából származó gondolatot, melyet még a negyvenes évek elején vetett papírra: *„Az alkotó, a szellemi tevékenység a lélekben, a képzeletben kell, hogy elinduljon. Renoir, a nagy francia festő a XIX. és XX. század egyik legnagyobb szobrászai is volt, de csak akkor lett szobrász, amikor olyan csúzos volt már, hogy festeni nem bírt, kezei meg voltak bénulva. Egy ügyes mintázóval, modelleurrel mintáztatta szobrai, képeiből és rajzai után másoltatta, úgy hogy ő maga toloszékben ült, és állandóan »vezette« a mintázót; vagy hosszú botot kötöttek a karjára, azzal rajzolt bele a puha agyagba (...) Renoir halála után többé nem hallott a világról a kitűnő ismeretlen mintázóról, aki ezeknek a nagy művészi tetteknek szerény végrehajtója volt. Ez a példa azért álljon itt, hogy illusztrálja: a szobor először elgondolás, azután rajz és csak ezután ölt testet.»⁸⁶⁷*

Az utolsó korszak plasztikai alkotásai a választott témák szempontjából jól belesimulnak az életműbe. Ugyanaz a két fő téma tért vissza bennük, amely végigkísérte Ferenczy Béni szobrászatának egész érett korszakát: a törékeny testű kisfiú és az izmos női akt. Ferenczy első, műalkotásként kezelendő balkezes szobra egy fiatal fiút ábrázol, aki meztelen testtel egyensúlyoz egy kopasz faágon. A kompozíció Ferenczy legjobb plasztikai alkotásai közé tartozik. Az anatómiailag szépen formázott műben továbbra is jelen van a művész szobraira oly jellemző szigorú, építményes felépítés, átgondolt kompozíció, mégis sokkal

---

⁸⁶⁶ JUHÁSZ Ferenc: Horgonyok. In: *20. századi magyar művészet kortárs magyar írók gyűjteményéből*. Kiállítási katalógus. Szerk. CSAPLÁR Ferenc. Budapest, Kassák Múzeum, 2001. 7–10.

⁸⁶⁷ FERENCZY 1941. 323.

könnyedebb, levegősebb korábbi plasztikáinál. Nem véletlen, hogy ez az „*Aranykor*” címen ismertté vált alkotás volt Ferenczy Béni utolsó alkotókorszakának legjelentősebb szobra. A plasztika méltatói rendre hangsúlyozták a mű önvallomás jellegét, a művész mozgásvágyának és küzdelmének kifejeződését: a faágon kapaszkodó, egyensúlyt kereső gyermekalak bal kezével és lábával kapaszkodik, míg a művész lebénult tagjainak megfelelő jobb oldali végtagjait az égnek emeli. Az apai örökségből kiinduló és önnön sorsának tragédiái által személyessé váló magányos fiúalak a hatvanas évek művészetében elsősorban a már megszokott álló alakban tért vissza, és több változat után egy 1962 és 1963 között készített műben nyerte el kristályosodott formáját. Ekkor ugyanis a mester Vigh Tamás segítségével hozzálátott a balkezes korszak egyetlen nagyméretű szobrának elkészítéséhez.⁸⁶⁸ A szobrász egykori tanítványa a kisplasztika alapján készítette el a vázat, s rakta fel az elnagyolt agyagfigurát, amelyen az utómunkálatokat és a végső simításokat azután maga Ferenczy végezte.⁸⁶⁹ Az életnagyságú fiú szobor a művész egyetlen köztéren elhelyezett balkezes plasztikája. 1977-ben kútszoborként állították fel a Belvárosban, a Váci és Kígyó utca kereszteződésénél.

Az utolsó évek műveiben a szobrászat és a grafika stilisztikailag erőteljesen ellentétes irányba haladt. Míg az előbbi megőrizte az életmű egészében jelen lévő klasszikus szellemiségét, addig a tusrajzok, akvarellek eltávolodtak a régi idők szépségeszményétől.⁸⁷⁰ A gyakorlatlan, reszkető vonalakkal dolgozó bal kéz által létrehozott művek minőségbeli romlása vitathatatlan, ahogy a művész eszköztárának csökkenése is. „*Ezekben a rajzokban és szobrokon hiába keressük a megöregedett nagy mesterek rutinját*” – írta Kovács Péter 1966-ban.⁸⁷¹ Elsőszámú kérdésként merülhet fel tehát, hogy hogyan kell szemlélni egy ilyen betegség által korlátozott periódust, mely az idős művész közel fél évszázados alkotókorszakát követte? Nyilvánvalóan fenntartásokkal, létrejöttük körülményeinek figyelembevételével. Ahogy arra Illyés Gyula is rámutatott: Ferenczy Béni súlyos erőfeszítések révén kifejezett művészi képzelete „*értékes, de külön esztétika által megítélendő műveket hagyott hátra.*”⁸⁷²

A rajz ebben az időben Ferenczynél egyaránt szolgált terápiás célokat, s volt legfőbb kommunikációs eszköze is. Kétségtelen, hogy a művek keletkezése mögött nem húzódott minden esetben művészi szándék. Mégis vannak olyan jelek, amelyeket nyugodt szívvel

---

⁸⁶⁸ TEKNŐS 1967. 55.

⁸⁶⁹ GÁCH MARIANNE: A műteremben. *Film, Színház, Muzsika*, 7. 1963. szeptember 7. 19.

⁸⁷⁰ ILLYÉS 1981. 91.

⁸⁷¹ KOVÁCS PÉTER: Ferenczy Béni kiállítás. In: *Alba Regia – Az István Király Múzeum Évkönyve 6–7*. Székesfehérvár, István Király Múzeum, 1966. 143. (143–144.).

⁸⁷² ILLYÉS GYULA: Ferenczy Béni Bartók-műveiről. In: *Uő: Iránytűvel*. II. kötet. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975. 639–640.

elfogadhatunk a művész értékítéletének. Ilyenek elsősorban a még életében publikált és kiállításra küldött grafikák, melyeknek kiválasztásába a szellemileg ép alkotó is közreműködött, illetve azok az ajándékba adott rajzok és festmények, amelyekkel barátainak kedveskedett. E művekről biztosan tudható, hogy alkotójuk nem a papírkosárnak szánta őket. Szintén idesorolható az a néhány plasztika, amelyet Ferenczy betegsége alatt hozott létre. A szobrok ugyanis, technikájukat tekintve, megadják a lehetőséget a hosszú, elmélyült foglalatosságra. Míg egy félresikerült tusrajz javíthatatlan, addig egy agyagszobor megfelelő körülmények között, nedvesen tartva hosszú munkafázist enged az alkotó számára.

11.2. Ferenczy kultusza a kortárs irodalomban

A szobrász betegsége és alkotóképességének újraéledése általánosan ismert volt a kortársak körében. A sokak által tisztelt alkotó tragédiája és csodával határos művészi regenerálódása – Bernáth Aurél szavaival élve – „szimbólummá magasztosult” a korszak hazai művészei, különösen az irodalmi élet képviselői szemében.⁸⁷³ Akárhol járt Ferenczy élete során, mindig talált rokon szemléletű embereket, és baráti körének tagjai – ha megfogyatkozva is, de – a szélütés után is résztvevői maradtak a házaspár életének. Ez egyrészt a szobrász még betegen is megkapó kisugárzásának, nyugodt nagyságának, másrészt a vele mintegy ellentétet alkotó szenvedélyes, erős asszony, Erzsi társaságban meghatározó jelenlétének volt köszönhető.⁸⁷⁴

Míg az ötvenes évek első felében Ferenczy örökölte meg barátait, az irodalmi élet ifjú képviselőit, személyes tragédiája után ő szolgáltatott témát számukra. Mivel a művészt ért csapás a nemzet tragédiájával közel egy időben történt, a kortárs alkotók a művész személyes sorsában nemzetük sorsának kivételését látták. Ferenczy és lehetetlen élethelyzetében bizonyított helytállása reményt adott az 1956-os események után hallgatásra ítélt, tétlenségbe menekülő írók számára, minek következtében az idős mester az ötvenes évek végén a magyar irodalom kiemelkedő alkotóinak kvázi múzsájává vált.⁸⁷⁵ Prózában és versben megírt vallomások főszereplőjeként olyan alkotók foglalták soraikba nevét, mint Illyés Gyula, Nagy László vagy Weöres Sándor. Egyes írókra – elsősorban Hubay Miklóstra, Juhász Ferencre és Pilinszky Jánosra – pedig olyan erőteljes hatással volt, hogy műveikben állandó visszatérő elemként bukkant fel rajongásig tisztelt alakja.

---

⁸⁷³ BERNÁTH Aurél: A Ferenczy-síremlék felavatásán. (1961) In: RÉZ 1984. 29–30.

⁸⁷⁴ ILLYÉS Gyula: A halhatatlan mulandó – Ferenczy Béniné Erzsikéről. *Új Írás* 30. 1990. 9. sz. 24–25.

⁸⁷⁵ CSAPLÁR Ferenc: Írók és műtárgyaik, 1–2. In: *20. századi magyar művészet kortárs magyar írók gyűjteményéből*. Kiállítási katalógus. Szerk. Uő. Budapest, Kassák Múzeum, 2001. 2.

A kutatás során korabeli folyóiratokból, verseskötetektől és antológiákból több mint félszáz olyan irodalmi értékkel bíró mű került elő, melyekben központi szerepet kap a beteg Ferenczy és csodával határos visszatérése a művészethez. A szövegek együttes olvasata nem csupán az idős művész mindennapjaiba nyújt betekintést, de jól szemlélteti azt a tisztelettel és szeretettel teljes viszonyulást, mely a korszak íróit, költőit a lebénult és megnémult Ferenczy Bénihez kötötte.⁸⁷⁶ A szobrász ugyanis nem csupán művészete, de magával ragadó személyisége révén is meghatározó szerepet töltött be e szűk szellemi kör életében. Domokos Mátyás az egyik legnagyobb, élete végéig sugárzóan eleven emberi élményeként írja le Ferenczy Béniel való ismeretségét,⁸⁷⁷ Hubay Miklós szavai pedig egyszerűen, de annál érzékletesebben írják körül a művész személyes varázsának hatását: „*Boldognak mondja magát mindenki, aki ismerhette. Én is.*”⁸⁷⁸ Hubay írásaiban Ferenczy Béni alakja folyamatosan visszatérő elem, mint egy folyamatosan inspiráló apafigura. Hasonló tapasztalható Juhász Ferencnél is, akit 2015-ben saját kérésére a Ferenczy-házaspár sírjának közvetlen szomszédságában temettek el. Síremlékét a szobrász által készített 1955-ös bronzportréja díszíti. 1960-ban a következő sorokat intézte a beteg mesterhez: „*...mi kölykök, rakéta-szívűek, pacsirta-torkúak, angyalokkal-féltelenkedők, kevélyek és dacosak voltunk a gyöngébbek, esettebbek, a megtörtebbek és fáradtabbak ezekben az esztendőkbén. Te legyőztél bennünket, fölénk-magasodtál halhatatlan hiteddel és hallatlan erőddel! De nincs szebb, vigasztalóbb és emberibb az ilyen legyőzetésnél. Te megtanítottál arra, hogy az, amit Sorsnak nevezünk, nem más, mint emberi gyöngeség, mert szembeszálltál a Sorssal, sebesült, harcos Angyal, az elkövült jobb helyett bal kézzel sújtottad fekete átokkal beírt homlokához a kardot, s az elfordította vérző, gögös fejét. Te megváltoztattad a természetet, nemcsak azért, mert a művészet mindig a természet megváltoztatása, hanem azért, mert akkor kényszerítetted teremni őt, amikor az éjszakát, havat és jeget várt; te megtanítottál arra, hogy a művészi teremtés folytonosságát a dühödt isten sem szakíthatja meg, ha olyan művész nem akarja, mint te, kedves Barátom, Ferenczy Béni! Te megtanítottál arra, hogy kötelességünk a Folytatás, a Vallomás folytatása, mert csak az emberi vallomás ad érvényt a világegyetem szükségszerűségének, mert az élet, még a legmagasabb-szervezettségű élet is önmagában embertelen, s csak a művészettel válik*

---

⁸⁷⁶ Az összegyűjtött írásokból válogatott antológiát lsd. GULYÁS 2017. 57–160.

⁸⁷⁷ „Életem során volt szerencsém találkozni néhány zsenivel, de legnagyobb, máig sugárzóan eleven emberi élményem: Sárközi Márta és Ferenczy Béni volt...” DOMOKOS Mátyás: "Kinek ön-énje nem hazug". Sárközi Mártáról, személyes hangon – ahogy éppen eszembe jut. *Holmi*, 17. 2005. 5. sz. 595.

⁸⁷⁸ HUBAY Miklós: Művek és barátok (Leltár a dolgozószobámban az emlékekről). In: Uő: *Végtelen napjaim – Új folyam*. Budapest, Elektra Kiadóház, 1997. 137–146.

emberivé. Mert a mi emberi végzetünk a Ragyogás, a Fogalmazás, de a mi egyetlen emberi szépségünk is a Ragyogás és a Fogalmazás.”⁸⁷⁹

Jól példázza a szobrász és a 20. századi magyar irodalmi élet képviselőinek kapcsolatát az a két verseskötet is, melyek a hetvenes években jelentek meg a Helikon Kiadó gondozásában. Ferenczy Béni 1974-es kiadású *Virágoskönyve* főként balkezes korszakból származó virágcsendéleteit mutatja be, nagyrészt azon magyar költők virágokról szóló verseivel kiegészítve, akikkel valaha a művész maga is jó kapcsolatot ápolt.⁸⁸⁰ Az 1976-os *Fák könyvében* pedig 1956-ban készített Fák-sorozatának darabjai kaptak helyet, ugyancsak költeményekkel gazdagítva.⁸⁸¹ Az illusztrátor köré csoportosított antológia ritka példaként van jelen a magyar könyvkiadásban, efféle különleges gesztus csak egy olyan, irodalmi életre aktív hatást gyakorló személyiségnek járhatott ki, mint amilyen Ferenczy Béni volt.

11.3. Ferenczy helye a hatvanas évek művészeti életében

A művészeti életben tapasztalható oldódás, amely az ötvenes évek közepén kezdetét vette, a hatvanas években tovább folytatódott. Az évek során sokat enyhült a cenzúra ereje, és teret hódított magának a szocialista realizmus, illetve a Rákosi-korszak kultúrpolitikájának kritikája.⁸⁸² A forradalom utáni megtorlásokkal párhuzamosan a Népköztársaság államhatalma határozott gesztusokat tett a kulturális élet nyitására, aminek szembeötlő jele volt az 1957-es Kossuth-díjasok listája is. Ekkor részesült a legmagasabb állami kitüntetésben a forradalom jogossága mellett kiálló Németh László, illetve a változatos, szocreáltól eltérő képzőművészeti irányzatokat képviselő Medgyessy Ferenc, Borsos Miklós és Szentiványi Lajos is.⁸⁸³

Az enyhülés évei Ferenczy Béni életművének nyilvános elismerését is elhozták. A szobrász 1958-ban megkapta a „Magyarország Kiváló Művésze” kitüntetést, 1965-ben pedig a Kossuth-díj legmagasabb fokozatát. Ahogy az a korabeli lapok által közvetített hivatalos indoklásban olvasható: „Egész életművéért, különösen a legutóbbi időben kifejtett munkásságáért.”⁸⁸⁴ Az agyvérzés által lebénult és megnémult, majd keserves erőfeszítések

⁸⁷⁹ JUHÁSZ Ferenc: Sebesült harcos angyal. (1960) In: *Uő: Mit tehet a költő?* Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967. 89–90.

⁸⁸⁰ FERENCZY Béni: *Virágoskönyv*. Szerk. KATONA Tamás. Budapest, Magyar Helikon Kiadó, 1974.

⁸⁸¹ FERENCZY Béni: *Fák könyve*. Szerk. KATONA Tamás. Budapest, Magyar Helikon Kiadó, 1976.

⁸⁸² A korszak művészeti életéről bővebben: *Hatvanas évek: Új törekvések a magyar képzőművészetben*. (Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában) Szerk. NAGY Ildikó. Budapest, Képzőművészeti Kiadó, 1991.; *Keretek között – A hatvanas évek művészete Magyarországon (1958–1968)*. Kiállítási katalógus. Szerk. PETRÁNYI Zsolt. Budapest, Szépművészeti Múzeum–Magyar Nemzeti Galéria, 2017.

⁸⁸³ KOVÁCS Péter: Lenin a háztetön. Hivatalos művészet az ötvenes években. In: *A második nyilvánosság – XX. századi magyar képzőművészet*. Szerk. HANS KNOLL. Budapest, Enciklopédia Kiadó, 2002. 168.

⁸⁸⁴ (Sz. n.): Az 1965-ös Kossuth-díjasok listája. *Népszabadság*, 23. 1965. április 4. 80. sz. 6–7. A kitüntetés mellé a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány havi négyezer forintos kivételezett nyugellátást állapított meg a

által újra alkotó művész alakja egy sajátos, de maga nemében tipikusnak mondható folyamaton ment keresztül. Számtalan példát találhatunk ugyanis arra, amikor egy művész sajtónyilvánosság előtt megélt betegsége, gyógyulása vagy akár haldoklása kedvezően befolyásolja az alkotói pálya megítélését, hisz a személyes sorstragédiák természetes emberi érzéseket váltanak ki a közönségből. Mindazonáltal a betegség nem csupán kiemelni, de elfedni is képes az életmű valós érdemeit. „Több, mint egy évtizede, hogy súlyos agyvérzés érte, jobb keze megbénult és elvesztette beszélőképességét is. Bámulatos akarat erővel megtanult bal kézzel rajzolni, festeni, mintázni és azóta műveiben a kifejezésért való küzdelemnek még ez a mélyen megindító vonása is örökségül maradt ránk. Egész életének bizonyára ez a legnagyobb művészi teljesítménye: az ihletett lélek diadala először a hűdéses test felett, s most már a sírba szálló élet felett is.” – olvasható Ferenczy Béni *Új Ember* hasábjain megjelent nekrológiájában.⁸⁸⁵ A jó szándékkal írt sorok azonban akaratlanul is megsemmisítően hatnak a betegséget megelőző több évtizedes alkotói teljesítményre, és ez a jelenség a szobrász utolsó alkotói korszakára reflektáló irodalmi igényű, illetve közéleti jellegű sajtómegnyilvánulásoknak egyik állandóan visszatérő eleme.

Az életmű recepciója persze nem csak ezeken a fórumokon volt jelen.⁸⁸⁶ A képzőművészeti szcena kifejezetten tartózkodóan közelített a betegség által korlátozott alkotói korszakhoz, a művészeti írók a balkezes periódus beható értékelésétől rendre elzárkóztak. Bár Ferenczy alkotóképességének regenerálódását a kortárs szakirodalom gyakran érintette, mindig csak említés szintjén foglalkozott vele, kerülve a művekre kiterjedő, elemző értékítélet alkotását. A balkezes korszak rendszerint heroikus jellege miatt került a művészettörténeti írásokba, amelyek a művész emberfeletti küzdelmének dicsőítésén, győzelmének ünneplésén nemigen kívántak túllépni. A mester betegségét megelőző életműve azonban mindeközben egyre komolyabb és komolyabb hangsúllyal volt jelen a képzőművészeti diskurzusokban.

Bár a korszakban továbbra is a realizmus maradt az elvárt kifejezési forma, a stiláris keretek kibővültek. A kádári konszolidáció jegyében lehetőség nyílt más művészeti irányzatok érvényesülésére és az absztrakció bizonyos mértékű alkalmazására is. Ennek az óvatos mértékben megvalósuló modernizációnak elsősorban különböző nyugatról beszivárgó trendek

---

mester számára, ami az akkori bruttó átlagkereset több mint kétszerese volt. Forrás: Ferenczy Béni kivételezett nyugellátásáról, 1965. április 7. MNL-OL-XIX-A-83-b 3101-3145/19653123/1965. A havi átlagbér az állami szektorban az 1965-ös évben 1766 forint volt.

⁸⁸⁵ [N. n.]: Meghalt Ferenczy Béni. *Új Ember*, 23. 1967. június 11. 24. sz. 2.

⁸⁸⁶ Ferenczy Béni recepcióját jellemző kettőségről a nyolcvanas években Rózsa Gyula publikált kritikus hangvételű cikket. RÓZSA Gyula: Ferenczy Béni, Illyéssel. *Népszabadság*, 40. 1982. június 18. 141. sz. 7.

szolgáltattak alapot.⁸⁸⁷ A nemzetközi nyitásnak köszönhetően ugyanis egyre több vizuális információ érkezett be az országba, és a művészeti irodalomban is újraéledt a kortárs jelenségek bemutatása, illetve a korábbi nyugati művészeti hatások és kapcsolódások taglalása. Ez a folyamat azonban csak lassan, fokozatosan, a korszak által szabott keretek közé szorítva valósulhatott meg. Az előző évtized az európai művészeti folyamatoktól elszigetelve telt. Felnőtt egy új generáció, amelynek tagjai korlátozott informális keretek között tájékozódhattak csupán a nyugati világ kulturális örökségéről. A Képzőművészeti Főiskola és a bölcsészkar művészettörténet-oktatása az impresszionizmust megelőző korszakok ismertetésével lezárult, a 20. század művészetéről egyáltalán nem esett szó.⁸⁸⁸ A modernizmus térnyeréséről és saját évszázaduk stiláris változásairól a hallgatók elsősorban önszerveződő körökben tartott vetített képes előadásokon tájékozódtak, amelyhez fontos információs forrást nyújtott számukra a Francia Intézet könyvtára, ahol diapozitíveket is lehetett kölcsönözni.⁸⁸⁹ A hazai kortárs művészet felderítéséhez a kiállítások látogatása mellett különféle ismeretségeket, ajánlásokat kihasználva igyekeztek „eleven” művészek műtermébe is eljutni.⁸⁹⁰ „Kovács Péter révén – neki voltak leginkább művész-kapcsolatai – jutottunk el Ferenczy Béni, Kondor Béla vagy Korniss Dezső műtermébe, a Párizsból akkor hazatért ifjú Csernus Tiborhoz maga a már akkor »professzori tekintélyű« Boskovits Miklós vitte el a társaságot” – emlékezett vissza Kovalovszky Márta.⁸⁹¹ A beteg mester meglátogatására Kovács Péter nagybátyja, Pilinszky János közreműködésével nyílt lehetőség.⁸⁹² Nagyjából ebben az időben nyílt meg Ferenczy 1959-es, Nemzeti Szalonban megrendezett retrospektív tárlata is, amely szintén nagy hatást gyakorolt az ifjúságra. „Helytállása és emberi tartása mindig is tiszteletet váltott ki az etikai kérdésekre oly érzékeny fiatalokból” – írta róla Nagy Ildikó, aki a kiállítás megtekintésének hatására választotta ki a modern magyar éremművészet stiláris és tematikai problémáival foglalkozó szakdolgozatának témáját.⁸⁹³ A Kovács–Kovalovszky házaspár pedig, mikor az egyetem után megkezdte székesfehérvári tevékenységét, szinte rögtön napirendre tűzte

---

⁸⁸⁷ HORNYIK Sándor: A szocialista realizmus reformja. A keleti, szovjet típusú modernizáció és a nyugati modernizmus találkozásai. In: *A kettős beszéden innen és túl. Művészet Magyarországon 1956–1980.* Szerk. HORNYIK Sándor–SASVÁRI Edit–TURAI Hedvig. Budapest, Vince Kiadó, 2018. 113.

⁸⁸⁸ KOVALOVSZKY Márta: Egyetemeim. *Enigma*, 28. 2021 (2022) 106. sz. 70–71.

⁸⁸⁹ Interjú Kovalovszky Mártával és Kovács Péterrel. In: *A nagy könyvlopás – Francia könyvkiállítás a vasfüggöny mögött.* Szerk. ÁRVAI Mária–VÉRI Dániel. Szentendre, Ferenczy Múzeumi Centrum, 2020. 141.

⁸⁹⁰ KOVÁCS Péter: Egyetemi éveimről. *Enigma*, 28. 2021 (2022) 106. sz. 75.

⁸⁹¹ KOVALOVSZKY 2022. 71.

⁸⁹² MAROSI Ernő: Visszaemlékezés egyetemi éveimre. *Enigma*, 28. 2021 (2022) 107. sz. 31–32.; 34.

⁸⁹³ NAGY Ildikó: Hagyomány és megújulás. A magyar szobrászat fordulata az 1960-as években. *Ars Hungarica* 18. 1990. 2. sz. 243.; NAGY Ildikó: Egyetemi évek. *Enigma*, 28. 2021 (2022) 106. sz. 62.; NAGY Ildikó: *A modern magyar éremművészet tematikai problémái*, Szakdolgozat. (Kézirat) Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem – Művészettörténeti Intézet, 1963. (ELTE BTK MI könyvtár, Ltsz.: 0164)

Ferenczy Béni kiállításának megrendezését.

A nemzetközi tájékozódás csatornái számottevő szinten csak a hatvanas évek közepére nyíltak meg, az azokon keresztül beérkező művészeti produktumokat pedig alapvetően a francia orientáció túlsúlya jellemezte.⁸⁹⁴ Magyarországon a francia kultúrdiplomácia az ötvenes évek elején még az óvatosság és a csendes alkalmazkodás mellett kötelezte el magát. Mivel az 1947-ben megalakult budapesti Francia Intézet nem kapott hivatalos státuszt a magyar hatóságoktól, visszafogott tevékenysége – szemben a keleti blokk szomszédos államaiban tapasztalható ellenséges intézkedésekkel – nem vont magával semmilyen hivatalos fellépést.⁸⁹⁵ 1953 után a nemzetközi kulturális kapcsolatok terén is egyértelmű enyhülés volt tapasztalható, ami az intézet életében is gyökeres változásokat hozott. Az egyre intenzívebben pezsgő kulturális élet azonban továbbra is csak szűk körben, a felszín alatt rejtve valósult meg. A forradalom után Magyarország még inkább elszigetelődött a nyugattól, a francia diplomácia helyzete pedig tovább romlott a franciák 1956-os eseményekre adott reakciói következtében. A két ország között fennálló viszony csak azután rendeződött, hogy 1958-ban – a számos magyar képzőművésszel, köztük Ferenczy Bénivel is személyes kapcsolatot ápoló – Guy Turbet-Delof francia kulturális attasé elhagyta az országot. A folyamat része volt az 1959-es Budapesten és Párizsban megrendezett francia-magyar könyvkiállítás, illetve a két ország későbbi együttműködési egyezményét megelőlegező 1961-es kulturális cseremegállapodási jegyzőkönyv is.⁸⁹⁶ Ugyan szúrta a magyar hatóságok szemét a nyugati követségek kulturális programjait tömegével látogató értelmiségi réteg, és a résztvevőket igyekeztek megfigyelés alatt tartani, érdemi intézkedéseket nem tettek a rendezvények ellen. Miután az ötvenhatos elítéltek 1963-ban amnesztiában részesültek, jelentős mértékben élénkültek a nemzetközi kulturális kapcsolatok is. Az országba beáramló nyugati hatások mögött összetett külpolitikai szándékok húzódtak, hisz a francia, illetve angol rendezésű vándorkiállítások által a kulturális diplomácia a keleti blokk nyelvtudással nem rendelkező polgárai számára is képes volt nyugati értékeket és üzeneteket közvetíteni.⁸⁹⁷

Részben a megváltozott külpolitikai helyzetnek köszönhető, hogy a hatvanas években

---

⁸⁹⁴ KOVALOVSKY 2002. 189.

⁸⁹⁵ Georges DIENER: *A Francia Intézet Magyarországon 1947–1989. Francia-magyar kulturális kapcsolatok.* Budapest–Párizs, Magvető–L'Harmattan, 1990.; FEJÉRDY Gergely: A francia kultúrdiplomácia főbb törekvései és lehetőségei Magyarországon 1945 és 1990 között. *Külügyi Szemle*, 10. 2011. 2. sz. 63. 53-75.

⁸⁹⁶ ÁRVAI Mária: Rákosiné fűzőitől Honegger oratóriumáig. Fejezetek a magyarországi francia kultúrdiplomácia történetéből. In: *A nagy könyvlopás – Francia könyvkiállítás a vasfüggöny mögött.* Szerk. ÁRVAI Mária–VÉRI Dániel. Szentendre, Ferenczy Múzeumi Centrum, 2020. 30–45.

⁸⁹⁷ VÉRI Dániel: Könyvek útja a vasfüggönyön át: franciák, magyarok és a CIA. In: *A nagy könyvlopás – Francia könyvkiállítás a vasfüggöny mögött.* Szerk. ÁRVAI Mária–VÉRI Dániel. Szentendre, Ferenczy Múzeumi Centrum, 2020. 46–89.

Ferenczy Béni művészete is elfoglalta helyét az őt megillető helyen, a modern szobrászat Aristide Maillol által fémjelzett mediterrán ágának hazai képviselőjeként.⁸⁹⁸ Művészetének értékelésekor a francia plasztikai hatások mellett jellemzően a klasszikus formakincs felhasználásának kiemelése kapott jelentősebb szerepet.⁸⁹⁹ Ezen szempontoknak egyike sem tekinthető a recepció újkeletű elemének, a szakirodalom már 1925-ben felhívta a figyelmet Ferenczy és a katalán származású szobrász között húzódó művészeti rokonságra.⁹⁰⁰ A negyvenes évek végétől azonban a hazai sajtóban kósza említéseken túl nemigen lehetett találkozni a modern európai művészet alakjaival.⁹⁰¹ Aristide Maillol magyar plasztikára gyakorolt hatása Lyka Károly 1954-ben megjelent *Szobrászatunk a századfordulón* című – elvileg átfogó igényű – könyvéből is teljesen kimaradt. És bár az ötvenes évek második felétől tapasztalható volt egyfajta óvatos felbátorodás, érzékelhető súllyal csak a következő évtized művészeti írásaiban jelent meg a nemzetközi hatások taglalása.⁹⁰² „*Vajon lett volna-e Szinyei a müncheni élmény, Munkácsy Courbet, Paál László Barbizon, a nagybányaiak Bastien Lepage, Rippl a Nabis, a Nyolcak a francia konstruktivisták és a német expresszionisták, Derkovits a német expresszionizmus, Ferenczy Béni Maillol és Despiou nélkül az, amivé lett? S vajon ezzel megszakítói voltak a magyar festészet nemzeti vonalának?*” – tette fel a kérdést Németh Lajos a hazai képzőművészet helyzetét elemző merész hangvételű 1961-es írásában.⁹⁰³ Kijelentve, hogy a nemzeti művészet kialakulásának nem gátlója, hanem inkább elősegítője volt az útkeresés során beszűrődő nyugati-európai hatás, még ha az *horribile dictu*, „problematikus” irányból is érkezett.

Félrevezető lenne azonban Ferenczy életművének elismerését pusztán szobrászatának francia vonatkozásaival magyarázni, a hazai recepció gyökerét elsősorban ugyanis még mindig a belföldi kultúrpolitika befolyásoló ereje jelentette. Hiába erősödött meg a „formai kísérletezést” támogató esztétikai reform retorikája, a realizmus új útjait kereső fiatal generáció

---

⁸⁹⁸ PERNECZKY Géza: Szobrok a X. Magyar Képzőművészeti Kiállításon. *Magyar Nemzet*, 21. 1965. szeptember 26. 227. sz. 11.; BORSOS Miklós: Művészek – Művészetről. (Közl.: ROZGONYI Iván) *Szabad Művészet*, 10. 1956. 14. sz. 200.; FENYVES György: Alkotva élni. *Ország-Világ*, 9. 1965. április 7. 14. sz. 4.; NÉMETH Lajos: A X. magyar képzőművészeti kiállítás. *Népművelés*, 12. 1965. 11. sz. 32.

⁸⁹⁹ (havas): Ferenczy Béni kiállítása. *Népszava*, 87. 1959. május 27. 122. sz. 6.; ARTNER Tivadar: Szobrok dicsérete. *Esti Hírlap*, 8. 1963. október 11. 239. sz. 2.; FRANK János: Ferenczy Béni 75 éves. *Élet és Irodalom*, 9. 1965. június 19. 25. sz. 9.; RÓZSA Gyula: X. Magyar Képzőművészeti Kiállítás – Szobrászat, éremművészet. *Népszabadság*, 23. 1965. október 17. 245. sz. 9.

⁹⁰⁰ KOMOR 1925. 99.

⁹⁰¹ Valószínűleg pont Ferenczy Béni volt az utolsó szerző, aki a koalíciós években önálló írást publikált a francia mester művészetéről: FERENCZY Béni: Aristide Maillol halálára. *Tér és Forma*, 19. 1946. 1–3. sz. 47–48.

⁹⁰² SOÓS Gyula: Aristide Maillol magyar vonatkozásai. *Művészet*, 4. 1963. 9. sz. 20–21. – Soós Gyula munkája után két évvel egy a mester életét nagy vonalakban körüljáró kismonográfia is napvilágot látott: CIFKA Péter: *Maillol*. Budapest, Képzőművészeti Alap, 1965.

⁹⁰³ NÉMETH Lajos: Megjegyzések képzőművészetünk helyzetéről. *Új írás*, 1. 1961. 8. sz. 743.

továbbra is háttérbe szorult. A művészeti irányításban még mindig vezető pozíciókat betöltő greshamisták ugyanis – kapva a kínálkozó lehetőségen – saját két világháború között kialakult polgári, modernista stílusukat kiáltották ki a szocializmus reprezentációjának letéteményeseként.⁹⁰⁴ Ahogy arra Hornyik Sándor is felhívta a figyelmet, Domanovszky Endre posztexpresszionizmusa és Bernáth Aurél posztimpresszionizmusa után Barcsay Jenő és Hincz Gyula formai tekintetben innovatívabb posztkubizmusának ismételt térhódítása következett. Ez az „*alapvetően figuratív, de absztrakt elemeket is integráló »konstruktivizmus« egy évtized leforgása alatt az átalakuló, modernizálódó szocialista realizmus egyik legfontosabb magyar mintája lett.*”⁹⁰⁵ Ezzel párhuzamosan alakult át a magyar művészettörténet hivatalos narratívája is. Az addig abszolút mércének számító Munkácsy alakját felváltotta Szinyei Merse Pál tisztelete. „*...belőle fakadt az új magyar művészet fő ága, az a sajátosan magyar, idegen hatásoktól mentes, szervesen, önmagából, saját hagyományaira épülő stílus, melynek képviselői a Szinyei örökét átvevő nagybányaiak, majd az őket követő posztnagybányai művészek, Szőnyi István, Bernáth Aurél, Egry József, Ferenczy Béni és társaik. E három, egymásnak kezét nyújtó nemzedék a magyar művészet legfényesebb korszakát teremtette meg.*” – olvashatjuk Pataky Dénes 1963-ban megfogalmazott értékelésében.⁹⁰⁶ Ez a fajta legitimációs törekvés Bernáth Aurél majd egy évtizeddel korábbi vitaindító cikkéből eredeztethető, melyben Nagybányát jelölte ki a kortárs képzőművészet követendő előzményeként.⁹⁰⁷

Ferenczy Béni az ötvenes évektől kimaradt mindenféle művészetpolitikai ráhatás gyakorlásából, és betegsége okán az enyhülés éveit sem töltött már be hivatalos tisztséget. Személye és művészete azonban ahhoz a generációhoz kötötte, amely az új kor régi-új ízlésvilágát diktálta. Alakja a hatvanas évek nagy összegző művészettörténeti munkáiban jellemzően a Gresham-kör, illetve a posztnagybányai iskola szobrászai között kapott helyet, és reprezentációs lehetőségei is e kör tagjaihoz hasonlóan alakultak.⁹⁰⁸

Az új korszak emblemikus eseményei közé tartozott az 1957-es Tavaszi Tárlat megrendezése, amelyen – ahogy az a katalógus bevezetőjében is kihangsúlyozták – „*minden ma élő és küzdő törekvés helyett kapott.*” A kiállításon olyan műveket láthatott a közönség, amelyeket hosszú éveken át adminisztratív intézkedések zártak el előlük.⁹⁰⁹ A nyugati nyitás,

---

⁹⁰⁴ „*az egykori greshamisták 1954 után bizony maguk is beálltak a »börtönőrök« sorába, s ezután ők vigyáztak a legjobban arra, hogy a kibővült karám korlátait többé senki meg ne bontsa!*” – olvashatjuk Kovács Péter szigorú bírálatát. In: KOVÁCS 2002. 166–168.

⁹⁰⁵ HORNYIK 2018. 116.

⁹⁰⁶ PATAKY Dénes: Szinyei Merse Pál. *Művészet*, 4. 1963. 12. sz. 25. 10.

⁹⁰⁷ BERNÁTH Aurél: Képzőművészetünk időszerű kérdéseiről. *Csillag*, 8. 1954. 7. sz. 1316–1323.

⁹⁰⁸ NÉMETH Lajos: *Modern magyar művészet*. Budapest, Corvina Kiadó, 1968. 84–86.

⁹⁰⁹ Az 1957-es Tavaszi Tárlat katalógusának bevezető szövegéből idézve: KOVÁCS 2002. 168.

mint a Kádár-rendszer legitimációs törekvéseinek központi eleme valóban jelentős változást eredményezett a kiállítási gyakorlatban, ami egyszerre érintette a külföldre kimenő magyar képzőművészeti anyagokat, a Magyarországra bejövő külföldi tárlatokat, és a belföldi intézményekben kiállított művek összetételét.⁹¹⁰ Ferenczy Béni barátai és kollégái közvetítése révén betegsége ellenére már ezen az 1957-es tárlaton is szerepelt, és a későbbiekben is állandó résztvevője volt a korszak nagy állami kiállításainak és vidéki képzőművészeti bemutatóinak.⁹¹¹ Innentől egy évtizeddel később bekövetkezett haláláig nagyjából hetven egyéni és csoportos tárlaton vett részt, ami nagyságrendileg megegyezik azon kiállítások számával, amelyeken egész addigi – tehát betegségét megelőző – élete során nyílt alkalma szerepelni.⁹¹²

Az időszak Ferenczy nagy, önálló tárlatainak megrendezését is lehetővé tette. 1959-es gyűjteményes tárlatának megnyitója országosan kiemelkedő kulturális eseménynek számított.⁹¹³ A balkezes korszak termése ekkor még kimaradt a bemutatott anyagból, a bécsi Künstlerhausban 1963-ban megrendezett nagyszabású életmű-kiállításon azonban már az új művek is képviselték magukat.⁹¹⁴ A Genthon István által rendezett osztrák tárlat jelentősége nem csak abban állt, hogy ez volt a szobrász máig legnagyobb szabású gyűjteményes kiállítása, hanem abban is, hogy műveit ezúttal magyar kortársai társaságában mutatták be. A beteg mesternek adott különleges tiszteletadás volt ez a gesztus, mellyel alakját nem csak elhelyezték a Gresham-körhöz köthető alkotók társaságában, de egyben ki is emelték közülük.⁹¹⁵ Ferenczy Béni művészete fontos szerepet kapott a székesfehérvári István Király Múzeum képzőművészeti programjában is, melynek felelőse ebben az időszakban Kovács Péter és Kovalovszky Márta volt. A pályakezdő művészettörténész-házaspárt a hatvanas évek kortárs művészetének legprogresszívebb interpretálói közé soroljuk.⁹¹⁶ A két világháború közötti szobrászatot különösen a szívügyüknek tekintették, Ferenczy Béni 1964-es kiállítása pedig az

---

⁹¹⁰ A folyamatról bővebben: HORNYIK 2018.

⁹¹¹ A kiállításokon Ferenczy Béni elsősorban a betegség előtt készült alkotásaival szerepelt.

⁹¹² Földes Mária gyűjtése alapján 1911 és 1956 között 10 önálló és 69 csoportos kiállításon szerepelt, míg 1957 és 1967 között 10 önálló és 62 csoportos tárlaton. A harminc évvel ezelőtt lezárt listát ugyan célszerű lenne a 21. században elérhető források segítségével tovább bővíteni, nagy vonalakban azonban pontos képet ad a szobrász életében rendezett kiállítások összetételéről. Forrás: FÖLDES 1991

⁹¹³ Június végén kicserélték a tárlat anyagát Szőnyi István, Bernáth Aurél, Hincz Gyula, Mikus Sándor és Kerényi Jenő műveivel, majd végül az alföldi festőcsoport, azaz Tornyai, Rudnay és Koszta műveit mutatják be. Forrás: [N. n.]: Magyar képzőművészeti alkotások külföldön. *Élet és Irodalom*, 2. 1958. július 4. 27. sz. 6. GERLÓCZY Gedeon: A magyar képzőművészet Brüsszelben. *Magyar Építőművészet*, 8. 1959. 1–2. sz. 68–76.; *Ferenczy Béni kiállítása a Nemzeti Szalonban*. Kiállítási katalógus. Szerk. KATONA László. Budapest, Műcsarnok, 1959.

⁹¹⁴ A kiállítást Genthon István rendezte, aki már a budapesti tárlatnak is a társkurátora volt, s a katalógusban külön kitért a művész új műveire. GENTHON 1963a

⁹¹⁵ A tárlaton Ferenczy Béni 97 szobrát, 39 érmét, 89 rajzát és vízfestményét Berény Róbert, Bernáth Aurél, Bornemissza Géza, Czóbel Béla, Derkovits Gyula, Egry József, Elekfy Jenő, Ferenczy Noémi, Kmetty János, Márffy Ödön, Novotny Róbert Emil és Szőnyi István összesen 104 alkotása egészítette ki.

⁹¹⁶ HORVÁTH György: Pályakezdők – Két művészettörténész Fehérvárott. *Magyar Nemzet*, 22. 1966. szeptember 21. 223. 4.

általuk rendezett egyéni bemutatók egyik kezdő darabja volt.⁹¹⁷ A tárlat gerincét a *Játszó fiúk* szoborcsoport létrejöttének állomásai mellett az utolsó évek munkái adták. Ahogy a kurátori feladatokat ellátó Kovács Péter összefoglalta: az egyik rész a Ferenczy Károly *Kódobálók* című festménye által megihletett, a szobrász életpályáját végigkísérő kompozíció megszületését mutatta be, a másik Ferenczy Béni újjászületését reprezentálta.⁹¹⁸

A korszak jelentős eseménye volt még annak a kiadványnak a megjelenése is, amely a Magvető gondozásában jelent meg 1961-ben *Írás és kép* címmel.⁹¹⁹ Ez a nagyszabású és hiánypótló album Ferenczy Béni művészeti és elméleti életművét összegezte. Válogatott művészetelméleti írásai és legjelentősebb műveinek reprodukciói mellett itt jelent meg plasztikai műveinek első teljességre törekvő jegyzéke is Genthon István összeállításában. „*Ferenczy Béni, Medgyessy Ferencsel együtt a magyar szobrászat európai értéke. Vajon megjelenik-e ez a könyv világnyelveken? Vajon eléri-e, elérik-e mindketten, hogy a nagyvilág megismerje őket?*” – olvasható László Gyula recenziójában.⁹²⁰ A hatvanas években újra előtérbe került a kultúrdiplomáciának azon igénye, hogy a kiemelkedő magyar képzőművészeket világviszonylatban is számon tartassa. A legidősebb szobrászgeneráció tagjai közül a művészeti sajtó jellemzően e két „európai szintű” alkotót ajánlotta külföldi népszerűsítésre.⁹²¹ Éppen ezért nem véletlen, hogy az 1961-ben újrainduló *New Hungarian Quarterly* negyedévi angol nyelvű folyóirat első számainak képzőművészeti részében is őket mutatták be a szerkesztők, bőven illusztrált tanulmányok keretében.⁹²² Az 1961-ben megjelent könyv lefordítására nem került sor, azonban Ferenczy Béni még élő kortárs szobrászként – Medgyessy 1958-ban elhunyt – jelentős szeletet kapott a korszak külföldi művészeti reprezentációs lehetőségeiből. A Kulturális Kapcsolatok Intézete által koordinált csoportos tárlatokon és a nagy nemzetközi kiállításokra küldött magyar anyagokban művei állandó résztvevőnek számítottak. A keleti blokk országaiban megrendezésre kerülő tárlatok mellett nevével francia, belga, angol, német és olasz vendégkiállítások résztvevői között is

---

⁹¹⁷ 1966-ban átfogó kiállítást is rendeztek a témában. Erről bővebben: K. KOVALOVSKY Márta: Magyar szobrászat 1920–1945. Fejér Megyei Hírlap, 22. 1966. április 10. 85. sz. 8.

⁹¹⁸ KOVÁCS 1966. 143.

⁹¹⁹ *Írás és kép* 1961. – Ferenczy Béni összegyűjtött írásait a kötetben szerkesztett formában, kisebb változtatásokkal publikálták. Mivel az akkor már öt éve afáziában szenvedő művész nem, vagy csak korlátozottan vehetett részt szöveggondozásban, a közölt írások esetében a kiadvány széleskörű hozzáférhetősége ellenére dolgozatomban minden esetben az eredeti megjelenésekre hivatkoztam.

⁹²⁰ LÁSZLÓ Gyula: Ferenczy Béni könyvének margójára. *Művészettörténeti Értesítő*, 11. 1962. 1. sz. 89–91.

⁹²¹ CSEH Miklós: Ferenczy Béni kiállítása. *Esti Hírlap*, 4. 1959. május 19. 115. sz. 2.; DUTKA Mária: Képzőművésztünk híre a nagyvilágban. *Magyar Nemzet*, 16. 1960. március 6. 56. sz. 9.; SZIGETI Jenő: A X. magyar képzőművészeti tárlat – Szobrok. *Theologiai Szemle*, 8. (új évfolyam) 1965. 11–12. sz. 372.; (havas): Magyar szobrászat 1920–1945. A székesfehérvári múzeum kiállítása. *Népszava*, 94. 1966. március 31. 76. sz. 2.

⁹²² István GENTHON: Béni Ferenczy. *New Hungarian Quarterly*, 1. 1960. 1. sz. 147–157.; Gábor VÁLYI: Ferenc Medgyessy, the Sculptor. *New Hungarian Quarterly*, 2. 1961. 2. sz. 61–70.

találkozhatunk.⁹²³ A bécsi életműkiállítást követve több egyéni külföldi kiállításra is nyílt lehetősége, 1965-ben Hágában a Városi Múzeumban rendezték meg gyűjteményes tárlatát, 1966-ben pedig Antwerpen, Brugge, Kortrijk és Gent városa fogadta Ferenczy Belgium-körútra összeállított vándorkiállítását.⁹²⁴

Ferenczy Bénit sodródó életútja, változó politikai megítélése és a mindenkori hatalomnak hízelegni képtelen személyisége a kispasztika és éremművészet kötetlen, minimális anyagigényű, műtermi feltételek meglététől független műfajához vezette. Művein a körülmények által behatárolt kis méret ellenére valósult meg a monumentalitás. Betegsége előtt a megrendelői akarat által zsánerré silányított bátonyterenyei *Iffjú bányásza* mellett mindössze néhány síremlék, épületplasztika és egyházművészeti munka tette ki a Magyarországon felállított alkotásainak számát. Az 1956 és 1967 közé eső időszakban azonban több, korábban készített műve is előkerült. 1961-ben felállították az 1956-ban elkezdett *Ülő nő* című aktszobrát a Krisztina körút sarkán található Horváth-kertben, és a hatvanas években édesapjának és Réti Istvánnak készített síremlékei is elfoglalhatták helyüket a Fiumei úti Sírkertben.⁹²⁵ Nagyméretű művei a vidéki nagyvárosokban is megjelentek. 1960-ban Gyulán avatták fel botrányos múltú Petőfi szobrának első köztéri példányát, 1962-ben pedig átadták a mester ötvenes években készített *Vizbelépő* szobrát a hódmezővásárhelyi strandfürdő bejárata előtt. 1965-ben döntés született arról is, hogy Székesfehérvár történelmi belvárosában felállítják az életmű emblematikus *Játszó fiúk* kompozícióját.⁹²⁶

„A most 75. születésnapját ünneplő Ferenczy Béni, a nyakas Petőfi szobrása, a magyar Maillol (...). Nincs és nem lesz állami megrendelése, mint a pálmát tartó orosz emlékműveket, a gigászi Sztálin- és Lenin-szobrokat gyártó mesterembereknek. Az a vigasza sem lehet, hogy valamely fellángoló szívű műgyűjtő öreg életének őszén felismeri s elhalmozza az utolsó termékenységet jelentő jólét és biztonság jeleivel. Egyetlen »Hivatalos Műgyűjtő« van csak az országban: az állami szervek. Most, a születésnap alkalmából még az »Élet és Irodalom« is hihetetlennek minősíti, hogy »a legjobb magyar szobrásznak« mindössze két köztéri szobra áll és sohasem volt saját műterme!” – olvasható az Irodalmi Újság korszakot bíráló

⁹²³ [N. n.]: Párizsban a Nemzetközi Éremkiállításon... *Műterem*, 1. 1958. 3. sz. 46.; [N. n.]: Mai magyar festészet, szobrászat és grafika Antwerpenben. *Népszava*, 86. 1958. május 10. 109. sz. 4.; FÖLDES 1991

⁹²⁴ FÖLDES 1991

⁹²⁵ A végleges változatok elkészítésében mindhárom esetben Vigh Tamás volt a mester segítségére. Ferenczy Béni lelkesedéssel követte a munkálatokat és a pasztikák elhelyezésének folyamatát. Az Alagút bejáratához szánt robusztus női aktszobrához látványtervet is készített egy esetben tusrajz formájában.

⁹²⁶ Képző- és Iparművészeti Lektorátus iratai, SZM-KEMKI ADK Ad/25000-2014/F/11/5

véleménycikkében.⁹²⁷ Bár az időszakban számos olyan írás látott napvilágot, amely Ferenczy köztéri reprezentációjának hiányára igyekezett felhívni a figyelmet, a változtatásra ekkor már nem volt reális esély.⁹²⁸ A hatvanas években felállított művek kivétel nélkül a betegség előtti időszak művészi terméséhez tartoztak, amiből viszont csak korlátozott számban állt rendelkezésre olyan nagyméretű plasztika, amely alkalmas volt a köztéri elhelyezésre.

*

A szerető hitves és a régi baráti kör biztató, támogató jelenlétében dolgozó művészt betegsége alatt az egész ország figyelemmel kísérte. A nagyobb újságok a szobrász kiállításai alkalmával rendszeresen hírt adtak állapotáról, és műterem-látogatások formájában mutatták be megváltozott életkörülményeit.⁹²⁹ Az alkotás éltető erejének hála, Ferenczy Béni még több mint egy évtizedig dolgozhatott baljával, a magyar művészet egyedülálló műtárgyegyüttesét hagyva hátra az utókornak. Állapota azonban a hatvanas évek második felében rohamos romlásnak indult.⁹³⁰ Betegségének tizenegyedik évében a részlegesen lebénult teste csak akkor reagált a vakbélgyulladásra, amikor az már életveszélyes stádiumba jutott. 1967. május 22-én műtötték meg a János Kórházban. A műtét alatt a szobrász ismét agyembóliát kapott, aminek következtében a bal oldala is lebénult, ő maga pedig kómába esett. Ekkor vette kezdetét végső, tizenegy napig tartó harca az életben maradásért. Szenvedései 1967. június 2-án értek véget, amikor szíve végleg felhagyott a küzdelemmel.

Író-barátai személyes hangvételű nekrológokban búcsúztak tőle.⁹³¹ Temetésén a magyar művésztársadalom java tiszteletét tette. Kossuth-mauzóleum előtt felállított ravatalánál pályatársai álltak díszőrséget, és ahogy azt a hivatalos beszámolók is kiemelték: „*a kegyelet virágai között vörös bársony párnán ott pompáztak kitüntetései.*”⁹³² Búcsúztatóján a barátok,

---

⁹²⁷ ERDEI Béla: Félszabados. *Irodalmi Ujság*, 16. 1965. július 1. 13. sz. 1. – A valóságban kettőnél több szobra állt már ekkor a mesternek, általánosan ismert közülük azonban csak a gyulai Petőfi-szobor és a budapesti *Ülő nő* volt. A szerző az idézett szövegrészben Frank János *Élet és Irodalomban* publikált köszöntőjére reflektál: FRANK 1965

⁹²⁸ Bár párszor felütötte a fejét olyan gondolat, amely a beteg mester nagyobb plasztikai munkára vonatkozó megbízását célozta meg, ezek az elképzelések – nyilvánvalóan a szobrász egészségügyi állapotából következően – nem valósultak meg. Ilyen például a Krúdy-síremlék ügye, melynek elkészítésével a fővárost 1963-ban Ferenczy Bényt bízta meg. Forrás: [N. n.]: „*A fővárosi tanács...*” *Magyar Nemzet*, 19. 1963. április 20. 91. sz. 7. – Az emlékművet végül a korszak másik elismert szobrászművésze, Borsos Miklós készítette el.

⁹²⁹ Például: GÁCH Marianne: Egy óra Ferenczy Béninél. *Ország-Világ*, 3. 1959. április 22. 16. sz. 9.; GÁCH 1963; (Sz. E.): Látogatás – Ferenczy Béni. *Népszava*, 93. 1965. január 24. 20. sz. 7.

⁹³⁰ Ennek első jele volt az a combnyaktörés, amelyet 1966 nyarán szenvedett el a szobrász. Forrás: [N. n.]: „Ferenczy Béni Kossuth-díjas szobrászművészt...” *Magyar Nemzet*, 22. 1966. június 25. 149. sz. 7.

⁹³¹ JUHÁSZ Ferenc: Könnyek Ferenczy Béni holt szívére. *Élet és Irodalom*, 11. 1967. június 10. 23. sz. 6.; NAGY László: Végakarata: tűz – Ferenczy Béni halálára. *Új Írás*, 8. 1968. 6. sz. 6.; SIMON István: Búcsú Ferenczy Bénytől. *Kortárs*, 11. 1967. 8. sz. 1297–1298.; TÜSKÉS Tibor: Ferenczy Béni halálára. *Jelenkor*, 10. 1967. 7–8. sz. 723–726.

⁹³² [N. n.]: Ferenczy Béni búcsúztatása a Kerepesi temetőben. *Magyar Nemzet*, 23. 1967. június 9. 134. sz. 4.

tanítványok és a művész tisztelői mellett személyesen részt vettek a kulturális élet vezető személyiségei is. A Művelődésügyi Minisztérium, a Magyar Képzőművészek Szövetsége, a Képzőművészeti Főiskola és a magyar művésztszadalom nevében Somogyi József mondott beszédet, majd az egykori tanítvány, Martsa István búcsúztatta. A szobrász hamvait a Fiumei úti temetőben édesapja sírja mellett helyezték végső nyugalomra.

„*Én mégis hiszek a művészet feladatában és nagyságában...*”⁹³³ Ferenczy Béni agyvérzése évében leírt mondatai a betegség időszakának művészi teljesítményéből is visszatükröződnek. Életművét, ha nem is akkori terveinek megfelelően, de sikerült méltó módon lezárnia, mi több: gazdagabbá tennie.

---

⁹³³ FERENCZY 1967a

12. Utószó

Az életmű egyes történeti jellegű elemeit különböző korok és közösségek – ahogy a művész életében, úgy halála után is – saját politikai elvárásai mentén szortírozták. A hetvenes, nyolcvanas évek művészettörténészeinek tolmácsolásában gyakran a kommunista éra lelkes híveként, míg a rendszerváltás utáni időszakban a Rákosi-korszak feketebárányaként jelent meg Ferenczy Béni alakja. A szobrász izgalmas sorstörténete kétségtelenül ideális táptalajt szolgáltat az ilyenfajta megközelítésekhez. Ezért is bízom abban, hogy a művészi pálya állomásainak részletes feltérképezésével és felülvizsgálatával hozzájárulhatok az életműhöz tapadó jól ismert toposzok árnyalásához, új megvilágításba helyezve a szobrász által végigjárt karrierívét és az azt befolyásoló tényezőket.

Összegezve a dolgozat főbb állításait elmondhatjuk, hogy alapvetően jól körülírhatók azok a tényezők, melyek a konkrét művészeti teljesítményen túl hozzájárultak a szobrász szakmai sikereihez, illetve kudarcaihoz. Ferenczy Béni művészi pályája különösen szerencsés csillagzat alatt vette kezdetét. A festőóriás apa személye, a kiemelkedő kulturális közeget biztosító családi légkör és nagybányai festőiskola közelsége egyaránt hozzájárult ahhoz, hogy testvéreivel együtt kivételes lehetőségekben részesülve merüljön el a modern művészet gyakorlati és elméleti ismereteiben. Művészi indulását elsősorban a Ferenczy-név kitüntetett státusza, illetve kedvezően alakuló kapcsolati hálója befolyásolta. Ismerősei révén gyorsan otthonra talált a budapesti művészeti életben a magyar kultúrtörténet azon rövid periódusában, amely nyitottsággal fogadta az avantgárd művészeti mozgalmak hazai megnyilvánulásait.

Édesanyja által indukált baloldali beállítottsága, bennfentes kapcsolata a Szépművészeti Múzeum munkatársaival és a Vasárnapi Kör tagjaival, illetve az általa képviselt művészeti irányok egyaránt közre játszottak abban, hogy a Tanácsköztársaság napjai alatt Ferenczy Béni fiatal kora ellenére meghatározó helyet szerzett magának a művészeti élet irányítói között. Olyan kultúrpolitikai pozícióba kerülve, amelyhez hasonlóra későbbi élete során csupán egyetlen alkalommal nyílt lehetősége.

Az 1910-es években a fiatal szobrászban még aligha tudatosult, hogy a Ferenczy név milyen kivételes helyzetet biztosít számára a magyar művészeti életben. A kommün bukását követő emigrációs időszakban azonban neki is meg kellett birkóznia a névtelen művész mindennapos megélhetésért folyó küzdelmeivel. Az emigráció állomásait tekintve tipikusnak mondható utat járt be, hiszen a Felvidék városai, Bécs, Berlin és Moszkva egyaránt kedvelt célpontoknak számítottak a hazáját elhagyó baloldali értelmiség köreiben. Bár az 1926-os

hazavándorlási hullám Ferenczy Bénit is lázba hozta, a Horthy-rendszer felé irányuló ellenszenvé és a magyarországi művészeti munkák kilátástalansága folyamatosan hátráltatta abban, hogy hazatérési vágyát tettekre váltsa. Az emigráció időszakát segítő ismerősök – az 1919-ben hatalmon lévő magyar kulturális elit tagjai, illetve az általuk megismert bécsi baráti kör – nagyban hozzájárultak azokhoz a művészeti megbízásokhoz, melyekben a szobrász a kint töltött évek alatt részesült. Ennek ellenére nem sikerül elérnie azt a kitörési pontot, amely elhozta volna számára a nemzetközi karrier kiteljesedését. Az osztrák művészettörténet elsősorban a Schiele-síremlék készítőjeként tartja számon a nevét. A Szovjetunióban eltöltött négy év alapjaiban változtatta meg Ferenczy Béni keleti nagyhatalomhoz fűződő viszonyulását. Személyes tapasztalatai nagyban befolyásolták későbbi, a Rákosi-korszak totális diktatúrája alatt meghozott döntéseit.

1938-ban az ausztriai náci hatalomátvétel elől menekülve tért vissza végleg Magyarországra. A második világháború éveit a hazai sajtóorgánumban hol az arisztokratikus Ferenczy-család nyugaton karriert építő, immár érett művészként jelentkező kiemelkedő sarjaként szerepelt, hol a kommunista éra egykori kegyeltjeként, akinek szovjet kapcsolatai hatják át alkotói pályáját. Az antifasiszta mozgalmakban tevékeny részt vállaló, és az új politikai vezetés meghatározó személyiségeivel közeli kapcsolatban kerülő szobrász 1945-1948 között ismét vezető pozíciókat töltött be a művészeti életben. Az 1949 után kiépülő szovjet típusú rendszerrel azonban elvi összetűzésbe került, aminek következtében marginalizálták személyét. A sztálini diktatúra árnyékában Ferenczy Béni elsősorban egyházművészeti munkákból és könyvillusztrációs feladatokból tartotta fenn magát. A nélkülözés időszaka azonban csak néhány évig tartott. Bár a művész tragédiákkal tűzdelt életét hangsúlyozó ismeretterjesztő írások előszeretettel festik le az ötvenes éveket egy, a szobrász számára gyötrelmes, anyagi terhekkal sújtott időszaknak, nem mehetünk el szó nélkül mellett a tény mellett, hogy 1955-re Ferenczy neve ismét a legfoglalkoztatottabb, legtöbbet kereső művészek között szerepelt. Történt mindez anélkül, hogy megkötötte volna azokat a kompromisszumokat, melyeket a korszak kultúrpolitikája várt el szobrászaitól, akik számára evidenciaként kínáltak a különböző politikai emlékművek vagy monumentális munkásbrázolások készítésére irányuló feladatok.

Ferenczy Béni ötvenes évek művészeti életében elfoglalt helyét Nagy Ildikó ezekkel a szavakkal összegezte: *„Helytállása és emberi tartása mindig is tiszteletet váltott ki az etikai kérdésekre oly érzékeny fiatalokból. 1959-ben a Nemzeti Szalonban rendezett kiállítása ünnep volt. Nemesség és klasszikus szellemiség áradt a művekből, finom, mediterrán érzékiséggel vegyítve. Egy életmű, amely nem lett kompromittálva, hiszen még az ötvenes évek természetes*

domborműveire is (Miskolci Egyetem) olyan fájdalmasan merengő arcokat mintázott, amelyek teljesen idegenek voltak az optimizmust követelő szocialista realizmustól. Sok megaláztatást állt ki az ötvenes években. Nagybátonyi aktszobrához egy felöltöztetett bányászt küldtek el hozzá (sisakkal, lámpával), hogy tanuljon meg bányászt mintázni. Szobrait csak évtizedes késéssel állították fel. Kiállítása azt mutatta meg, hogy mire képes a klasszikus szépségeszmény, de nem indikált kérdéseket. Ennek a szépségnek a hitelét még jóformán a századelő adta meg, jelenbeni fedezete az etika volt és nem a kor valósága. Ahhoz nem volt köze.”⁹³⁴

Az 1956-os forradalom kudarcra a Nagy Imre-féle politika közvetlen támogatójaként mélyen megrendítette, ami nagyban hozzájárulhatott az egészségi állapotában beállt drasztikus változáshoz. A művész szervezetét 1956 novemberében megtámadó agyi érkatasztrófiával vette kezdetét az életmű utolsó, betegséggel terhelt fejezete. Ferenczy komoly küzdelmek árán, de megtartotta helyét a hazai kulturális életben. Élete diadalmenetek és hullámvölgyek folyamatos váltakozásával telt, agyvérzése után azonban a személyéhez és művészetéhez való hozzáállás is sokat változott. A politikai nyomással dacoló, független szellemű, önálló művészi elveket valló tanárral ellentétben a beszédképességétől és jobbkeze alkotóképességétől megfosztott, főként virágcsendéleteket festő idős mester már nem szúrta szemet a hivatalos művészeti élet irányítóinak. Egészségügyi állapotából következően művészeti elvárásokat sem támasztottak személyével szemben. A kádári konszolidáció és a megváltozott külpolitikai helyzet jegyében a hivatalosan elfogadott stiláris keretek kibővültek, és a művészeti irodalomban is újraéledt a kortárs nemzetközi jelenségek bemutatása, illetve a korábbi nyugati művészeti hatások és kapcsolódások taglalása. A hatvanas évek kulturális változásai ily módon lehetővé tették, hogy Ferenczy Béni addigi életműve elfoglalja helyét az őt megillető helyen, a modern szobrászat Aristide Maillol által fémjelzett mediterrán ágának hazai képviselőjeként. A mester alakja ezáltal élete utolsó évtizedében egy különleges kanonizáción ment keresztül, melyben egyszerre volt jelen az addigi életműnek kijáró méltó tisztelet megadása és a személyes tragédiából a művészet által kilábaló alkotó kultusza.

*

Mi is a művészi siker valójában? A megrendelések, pozíciók, kiállítási lehetőségek, a sajtóvisszhang, az előállított művészeti produktumok piaci értéke, az adott korszak elvárásainak való megfelelés, a jó kapcsolatok, a társadalmi és kulturális térbe való beágyazottság, illetve az arra gyakorolt befolyás mértéke egyaránt fokmérői lehetnek. És mi történik, miután egy letűnt

---

⁹³⁴ NAGY 1990. 243.

éra elvárt esztétikai elképzelései, politikai tartalmai meghaladottá válnak? Saját korából kiemelve milyen értékekkel bír a műalkotás? A feltett kérdésekre természetesen lehetetlenség egzakt választ adni. Mindazonáltal az kijelenthető, hogy a siker sok esetben egyszerre teremti meg és veszi el az önálló intuíciókon alapuló alkotófolyamat megvalósulásának lehetőségét. Egy megélhetési gondokkal küzdő művész gyakorta kerül abba a helyzetbe, hogy a megrendelők által erősen befolyásolt, alkalmazott művészetnek szentelje minden idejét. Az elkészült művek jellegét ebben az esetben a munkáltatói illetve megrendelői igények határozzák meg, a művészi szabadság korlátozása pedig a minimális beleszólástól a teljes kontrollig széles skálán mozoghat. Ezzel szemben egy befutott művésznek gyakran a pozíciók halmozásából, és az abból adódó többletmunkák – oktatási tevékenység, bizottsági tagság, stb. – miatt jut kevesebb ideje az alkotásra. A nagy állami megbízások esetében, mint amilyen a monumentális politikai emlékművek készítése is, ugyancsak megrendelői akaratoknak kell alávetnie magát a művésznek. Igazán ideális helyzet jellemzően csak az olyan befutott sztárművészek számára adatik meg, akik egy szabad művészeti légkört kínáló politikai csillagzat alatt kapnak teljes autonómiát a megrendelő által anyagilag bőséggel finanszírozott nagyszabású vállalkozásokhoz.

„Szívesen csinálnék én nagy szobrot csak kapnék hozzá szabad kezét! Természetesen a nagyság alatt nem valami túldimenzionált alkotási érték, mert tudom, hogy megfelelő architektonikus környezetben a kis szobor is szépen érvényesül. Ha hegytetőre tesznek fel egy szobrot, az természetesen elvész. Szerintem mindig az emberi lépték betartása a fontos. (...) Az első világháború után Maillol csinálta a legtöbb háborús emlékművet, munkásságába még a rettegett Clemenceaunak sem engedett beleszólást. Végül teljesen szabadkezet adtak neki és ő legtöbbször egy-egy szomorkodó nőalakot mintázott meg, de sohasem ugyanazt” – nyilatkozta Ferenczy Béni 1947-ben.⁹³⁵ Ilyen nagyszabású megbízáshoz kötődő kompromisszummentes munkára azonban az ő életében soha nem nyílt alkalom. 1919-ben a Tanácsköztársaság rövidsége okán nem jutott sor komolyabb szobrászi feladatokra, az emigrációs évek alatt pedig idegenből érkező alkotóként esett el a nagyobb volumenű állami megbízásoktól. Hazatérése után először a háború, 1949-től pedig az alkotás témáját és stílusát végletekig befolyásoló művészetpolitika vetett gátat az efféle vállalkozásoknak. Ez utóbbira a legjobb példa talán pont Ferenczy egyetlen emlékmű-jellegű alkotása, a visszautasított Petőfi-szobor. Nyilvánvaló, hogy a sikeres szobrász fogalmának a kortárs ítélet alapján meghatározó mértékegysége az általa megvalósított köztéri művek sora. Az egyéni karrierút utólagos értékelése kapcsán

---

⁹³⁵ FEHÉR RÓZSA: Beszélgetés Ferenczy Bénivel a szobrászatról és szobrászokról. „Szuverenitás nélkül a művészet üres és tartalmatlan kézműiparrá alkonyodik” *Szívárvány*, 2. 1947. 36. sz. 8.

azonban az elmulasztott és megghiúsult lehetőségek ugyanúgy tartalmi elemei az életműnek, mint a megvalósult alkotások.

Jóllehet a művészek kortárs kritikája, kitüntetései és anyagi elismerései önmagukban nem sokat jelentenek a művészettörténet számára, mégis alapjaiban határozzák meg a karrierút alakulását és az életmű összetételét. Különösképpen igaz ez azon műfajok alkotóira, akiknek nem csupán megélhetésükhöz, de a művek létrehozásához is számottevő anyagi fedezetre, adott esetben állami közreműködésre van szükségük. Egy író és egy filmrendező anyag- és eszközigénye nem összemérhető. És ahogy egészségés filmek, úgy nagyméretű szobrok sem jönnek létre támogató közeg nélkül. Ferenczy Béni pályája esetében a monumentális feladatok hiánya egyszerre eredeztethető a szobrász egyéni döntéseiből és a személyétől független kultúrpolitikai környezetből.

A művészeti pálya által kínált lehetőségek tárháza azonban nem merül ki a köztéri munkákban, és a kis méretben való alkotás sem jelent kisebb művészi jelentőséget. Ferenczy Béni kisplasztikai, érmészeti és grafikai tevékenysége révén saját korának egyik legismertebb művészegyéniségének számított. Jelentőségét a hazai kulturális szcéna – politikai elfogadottságától vagy éppen elutasítottságától függetlenül – mindvégig megkérdőjelezhetetlen tényként kezelte. Sok évtizedes távlatból visszatekintve már kijelenthető, hogy a magyar szobrászatra gyakorolt hatása jelentősen felülmúlja a mindenkori politikai kurzusokat kiszolgáló, monumentális emlékműmegbízásokban részesülő kortársaiét.

Irodalomjegyzék

- M. ABONYI 1945 M. ABONYI Arany: Ötven képzőművész kiállítása. *Népszava*, 73. 1945. április 29. 79. sz. 6.
- ADY 1910 ADY Endre: Petőfi nem alkuszik I. *Renaissance*, 1. 1910. június 10. 3. sz. 246-251.
- ALMÁSI 1974 ALMÁSI Gyula Béla: A vásárhelyi Művésztelép Alkotóotthon évkönyve. 1953–1972. Hódmezővásárhely, A Magyar Népköztársaság Művészeti Alapjának Vásárhelyi Alkotóotthona, 1974.
- ALPATOV 1978 Mihail ALPATOV: Találkozásaim Ferenczy Bénivel. 1978. In: RÉZ 1984. 51.
- AMBRUS 1975 AMBRUS Béla: A Magyar Tanácsköztársaság nemesfém pénztervei. *Az Érem*, 31. 1975. 2. sz. 26–32.
- AMBRUS 1979 AMBRUS Béla: *A Magyarországi Tanácsköztársaság pénzrendszere*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979.
- ARADI 1955 ARADI Nóra: Első jegyzetek a nagy kiállításról. *Magyar Nemzet*, 11. 1955. december 21. 299. sz. 5.
- ARTNER 1955 ARTNER Tivadar: Az V. Magyar Képzőművészeti Kiállításról. *Szabad Művészet*, 9. 1955. 2. sz. 52.
- ARTNER 1963 ARTNER Tivadar: Szobrok dicsérete. *Esti Hírlap*, 8. 1963. október 11. 239. sz. 2.
- ÁRVAI 2020 ÁRVAI Mária: Rákosiné fűzőitől Honegger oratóriumáig. Fejezetek a magyarországi francia kultúrdiplomácia történetéből. In: *A nagy könyvlopás – Francia könyvkiállítás a vasfüggöny mögött*. Szerk. ÁRVAI Mária–VÉRI Dániel. Szentendre, Ferenczy Múzeumi Centrum, 2020. 30–45.
- BAJKAY 1974 BAJKAY Éva: *Uitz Béla*. Szemtől szemben sorozat. Budapest, Gondolat könyvkiadó, 1974.
- BAJKAY 1990 R. BAJKAY Éva: Tendenciák és kötődések a németországi magyar grafikában. In: *A magyar grafika külföldön: Németország 1919–1933 | Ungarische Graphik im Ausland: Deutschland 1919–1933* Kiállítási katalógus. Szerk. Uő. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1990. 5–20.
- BAJKAY 2014a BAJKAY Éva: A művész identitáskeresése Bécsben. In: *Derkovits – A művész és kora*. Kiállítási katalógus. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2014. 62–75.
- BAJKAY 2014b Éva BAJKAY: Ungarn im Hagenbund, Hagenbund in Ungarn. In: *Hagenbund 2014*. 317–323.
- BAJKAY 2015a BAJKAY Éva: Egy közép-európai művészhalózat. *Új művészet*, 26. 2015. 1–2. sz. 12–14.
- BAJKAY 2015b BAJKAY Éva: A szecesszió és az art deco között – Kövesházi Kalmár Elza és Simay Imre. / Zwischen seession und art deco – Elza Kövesházi Kalmár und Imre Simay. In: *Hagenbund 2015*. 16–39.
- BAJKAY 2015c BAJKAY Éva: A magyar művészek baráti köre a bécsi Hagenbundban. *Kép-Író. Almási Tibor és Belovitz Ferenc több évtizedes múzeumi munkássága tiszteletére*. Szerk. PÁPAI Emese. Győr, Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum, 2015. 43–46.
- BAKAY 1940 dr. B. BAKAY Margit: Új magyar aquarellek. *Nemzeti Ujság*, 22. 1940. április 9. 79. sz. 6.
- BALÁZS 1982 BALÁZS Béla: *Napló 1914–1922*. Budapest, Magvető Könyvkiadó. 1982.
- BALÁZS 2010 BALÁZS Kata: Levelek az aranykorból. Tolnay Károly és a Ferenczy ikrek kapcsolatának dokumentumai. *Enigma*, 17. 2010. 65. sz. 81–93.
- BALÁZS 2012 BALÁZS Kata: Vedres Márk Firenzében. Egy kutatás eddigi eredményeinek összegzése. *Artmagazin* 10. 2012. 6. (54.) sz. 52–59.
- BÁLINT 1918 BÁLINT Aladár: Ferenczy Károly hagyatékának, gyermekei munkáinak kiállítása. *Nyugat*, 11. 1918. október 16. 20. sz. 604–605.
- BÁLINT 1938 BÁLINT Endre: Kiállítások. KÚT. *Népszava*, 66. 1938. október 30. 247. sz. 12.
- BÁNÓCZI 1998 BÁNÓCZI Zsuzsa: Köztéri szobrok, pályázatok. In: *A fordulat évei. 1947–1949*. Budapest, 1956-os Intézet, 1998. 265–286.
- BÁNÓCZI 2000 BÁNÓCZI Zsuzsa: A milánói Petőfi-szobrok történetéhez. *Ars Hungarica*, 28. 2000. 1. sz. 169–190.
- BARABÁSI et al. 2018 Samuel P. FRAIBERGER–Roberta SINATRA–Magnus RESCH–Christoph RIEDL–Albert-László BARABÁSI: Quantifying reputation and success in art. *Science*, 2018. Nov. 16. 825–829.

- BARDOLY 1998 BARDOLY István: Magyar művészeti folyóiratok repertórium I. – *Ars Una. Ars Hungarica*, 26. 1998. 1. sz. 143–152.
- BARDOLY 2016 BARDOLY István: Wildécék a vérzivatarban – „Éppen ezekből állott akkor az életünk” Wilde Margit és Ferenc 1944-es feljegyzései elé. *Enigma*, 23. 2016. 86. sz. 5–9.
- BARDOLY 2017 BARDOLY István: A művészkataszter. *Enigma*, 24. 2017. 93. sz. 109–115.
- BARKI 2006 BARKI Gergely: A Juliántól Matisse akadémiajáig. A „Párizsba gravitáló művész-generáció” iskolái. In: *Magyar Vadak* 2006. 85–94.
- BATAILLE et al. 2020 Pierre BATAILLE–Sonia BERTOLIN–Clementina CASULA–Marc PERRENOUD: From atypical to paradigmatic? The relevance of the study of artistic work for the sociology of work. *Sociologia del Lavoro*, 2020. No. 157. (2.) 59–83.
- BÄTSCHEMANN 1997 Oskar BÄTSCHEMANN: *Ausstellungskünstler. Kult und Karriere im modernen Kunstsystem*. Köln, DuMont Buchverlag, 1997.
- BÄTSCHEMANN 2015 Oskar BÄTSCHEMANN: *Kiállító művészek*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2015.
- BEKE 2013 BEKE Margit: A Szentistvánvárosi Szent István Király (Szent István Bazilika) Plébánia. In: *Uő: A katolikus Budapest 1. Általános Történeti szempontok – Plébániák*. Budapest, Szent István Társulat, 2013. 564–593.
- BELLESII 2016 Sandro BELLESII: *Accademia di belle arti di Firenze: scultura 1784–1915*. Pisa, University Press, 2016.
- BENCE 1972 BENCE Gyula: A Képzőművészeti Főiskola története. In: *Száz éves a Képzőművészeti Főiskola. 1871–1971*. Szerk. Végvári Lajos. Budapest, Magyar Képzőművészeti Főiskola, 1972. 245–288.
- BENEDEK 2005 BENEDEK Katalin: *Perlrott Csaba Vilmos (1880–1955) alkotói pályájának főbb állomásai*. Békéscsaba, Munkácsy Mihály Múzeum, 2005.
- BERNÁTH 1954 BERNÁTH Aurél: Képzőművészetünk időszerű kérdéseiről. *Csillag*, 8. 1954. 7. sz. 1316–1323.
- BERNÁTH 1961 BERNÁTH Aurél: A Ferenczy-síremlék felavatásán. (1961) In: RÉZ 1984. 29–30.
- BERNÁTH 1967 BERNÁTH Aurél: *A Műzsa udvarában*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967. 81.
- BÍRÓ-SZÉKELYI 1996 BÍRÓ Judit–SZÉKELYI Mária: A tudomány újjáépítése, 1945–1950. *Szociológiai szemle*, 1996. 3–4. sz. 81–104.
- BIRNBAUM 2016 Paula J. BIRNBAUM: Chana Orloff. A modern Jewish woman sculptor of the School of Paris. *Journal of Modern Jewish Studies*. 15. 2016. No. 1. 65–87.
- BODE 1907 Wilhelm von BODE: *Die italienischen Bronzestatuetten der Renaissance*. Berlin, Verlag von Bruno Cassirer, 1907.
- BODONYI 2020 BODONYI Emőke: *Teremtés – Ferenczy Noémi művészete*. Kiállítási katalógus. Szentendre, Ferenczy Múzeumi Centrum, 2020.
- BODOR 1937 BODOR Aladár (B.A.): A KÚT jubileumi kiállítása a Szalonban. *Magyarság*, 18. 1937. november 21. 265. sz. 23.
- BOLVÁRI-TAKÁCS 2011 BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor: *A művészet megszelídítése. Folyamatok és fordulatok a művészetpolitikában, 1948–1956*. Budapest, 2011. URL http://real.mtak.hu/21385/1/Muveszet_megszeliditese_teljes_u_200208.23787.pdf (Letöltve 2023. 05. 01.)
- BOROS 1997 BOROS Géza: Emlékművek '56-nak. Budapest, 1956-os Intézet, 1997.
- BOROS 2005 BOROS Géza: Csonka szobortörténet a Terror Házából. *Mozgó Világ*, 31. 2005. 4. sz. 120–122.
- BOROS 2011. BOROS Judit: Kép és Érosz – Ferenczy Károly utolsó alkotókorszaka. In: *Ferenczy 2011*. 49–51.
- BOROS 2013 BOROS Judit: Ferenczy Károly és a nagybányai alapítók biblikus képei. In: *Hit, mítosz, költészet. Ferenczy Károly és a nagybányai mesterek művei*. Szerk. PLESZNYIVY Edit. Balatonfüred, Vaszary Villa, 2013. 9–23.
- BOROS 2015a BOROS Judit: Nagybánya és Párizs – kezdeti évek. In: *Szenvedély és ráció – Perlrott Csaba Vilmos 1880–1955*. Kiállítási katalógus. Szerk. BASICS Beatrix–DOMÁNSZKY Gabriella. Szentendre, Ferenczy Múzeum, 2015. 28–52.
- BOROS 2015b BOROS Judit: Szabad, független utazó a modern festészet hazai és nemzetközi vándorútjain. In: *Szenvedély és ráció – Perlrott Csaba Vilmos 1880–1955*. Kiállítási katalógus. Szerk. BASICS Beatrix–DOMÁNSZKY Gabriella. Szentendre, Ferenczy Múzeum, 2015. 105–136.

- BOROS 2018 BOROS Géza: Tabu és trauma: 1956. In: *A kettős beszéden innen és túl. Művészet Magyarországon 1956–1980*. Szerk. HORNYIK Sándor–SASVÁRI Edit–TURAI Hedvig. Budapest, Vince Kiadó, 2018. 193–207.
- BORSOS 1956 BORSOS Miklós: Művészek – Művészetről. (Közli: ROZGONYI Iván) *Szabad Művészet*, 10. 1956. 14. sz. 200.
- BORSOS 1975 BORSOS Miklós: *Visszanéztem félutamból*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975.
- BORSÁNYI 1979 BORSÁNYI György: *Kun Béla*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1979.
- BOURDIEU 2017 Pierre BOURDIEU: *Manet: A Symbolic Revolution*. Cambridge, Polity Press, 2017.
- BUDAI 1997 BUDAI Rita: Ferenczy Károly biblikus képei. In: *Nagybánya*. (Konferencia 1997. február 27–28.) Szombathely, Szombathelyi Képtár, 1997. 31–46.
- BUDAI 2011 KISSNÉ BUDAI Rita: „Folyton az élet szépségére tanított” – Ferenczy Károly mint tanár. In: *Ferenczy 2011*. 131–140.
- BUDAI 2014 KISSNÉ BUDAI Rita: Ferenczy Károly mint kiállítás-rendező. In: *Studia Comitatus 33. Tanulmányok Pest megye múzeumaiból*. Szerk. MAJOROSSY Judit. Szentendre, Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2014. 55–64.
- CHRASTEK 2016 Peter CHRASTEK: *Hagenbund und seiner Künstler: Wien 1900–1938*. Wien, Wien Museum, 2016.
- CIFKA 1954 CIFKA Péter: Szobrászat és grafika a IV. magyar képzőművészeti kiállításon. *Népszava*, 82. 1954. január 14. 11. sz. 4.
- CIFKA 1965 CIFKA Péter: *Maillol*. Budapest, Képzőművészeti Alap, 1965.
- CZEIZEL 2007 Dr. CZEIZEL Endre: *Festők – gének – szegyenek. Magyar festőművész-géniuszok családfaelemzése*. Budapest, Galenus Kiadó, 2007.
- CSAPLÁR 2001 CSAPLÁR Ferenc: Írók és műtárgyaik, 1–2. In: *20. századi magyar művészet kortárs magyar írók gyűjteményéből*. Kiállítási katalógus. Szerk. Uő. Budapest, Kassák Múzeum, 2001. 1–2.
- CSEH 1951 CSEH Miklós: A magyar katona a szabadságért kiállítás szoborművei és grafikái. *Szabad Művészet*, 5. 1951. 11. sz. 504.
- CSEH 1959 CSEH Miklós: Ferenczy Béni kiállítása. *Esti Hírlap*, 4. 1959. május 19. 115. sz. 2.
- CSENGERYNÉ 1968 CSENGERYNÉ NAGY Zsuzsa: Rokon motívumok Ferenczy Károly és Ferenczy Béni életművében. *Művészet*, 9. 1968. 7. sz. 10–13.
- CSORBA 1976 CSORBA Győző: „hatvan! – vanhat?” *Új Írás*, 16. 1976. 11. sz. 127.
- CSORBA 1980 CSORBA Győző: Találkozásaim. (Kérdező: ALBERT Zsuzsa) *Jelenkor*, 23. 1980. 1. sz. 4–12.
- CSORBA 1988 CSORBA Győző: Kis történetek egy nagyon nagy költőről. Weöres Sándor hetvenötödik születésnapjára. *Magyar Nemzet*, 51. 1988. június 22. 148. sz. 4.
- CSORBA 1991 CSORBA Győző: *A város oldalában*. (Kérdező: CSUHAI István) Pécs, Jelenkor, 1991.
- CSORBA 2002 CSORBA Győző: *Római följegyzések 1947–1948*. Budapest, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2002.
- CSUNDERLIK 2019 CSUNDERLIK Péter: *A „vörös farsangtól” a „vörös tatárjárásig”. A tanácsköztársaság a korai Horthy-korszak pamflet- és visszaemlékezés-irodalmában*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2019.
- DÉNES 1992 *Egy múzsa emlékei – Ferenczy Béni*. Magyar portréfilm. Rendező: DÉNES Gábor. 55 perc, 1992.
- DERKOVITS 1954 DERKOVITS Gyuláné: *Mi ketten – Emlékezés Derkovits Gyulára*. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1954.
- DIENER 1990 Georges DIENER: *A Francia Intézet Magyarországon 1947–1989. Francia-magyar kulturális kapcsolatok*. Budapest–Párizs, Magvető–L’Harmattan, 1990.
- DOBÓ–SZEREDI 2018 DOBÓ Gábor–SZEREDI Merse Pál: Magyar kultúra +/- Európa. A modernista és avantgárd mozgalmak pozíciója és önképe (1919–1968). In: *A kettős beszéden innen és túl. Művészet Magyarországon 1956–1980*. Szerk. HORNYIK Sándor–SASVÁRI Edit–TURAI Hedvig. Budapest, Vince Kiadó, 2018. 39–55.
- DOGRAMACI–WIMMER 2011 *Netzwerke des Exils – Künstlerische Verflechtungen, Austausch und Patronage nach 1933*. Hrsg. Burcu DOGRAMACI–Karin WIMMER. Berlin, Gerb. Mann Verlag, 2011.
- DOMOKOS 1979 DOMOKOS Mátyás: Esti beszélgetés Ferenczy Béniről Hatvany Lajosnéval. *Tiszatáj*, 33. 1979. 7. sz. 111–120.

- DOMOKOS 2005a DOMOKOS Mátyás: "Kinek ön-énje nem hazug". Sárközi Mártáról, személyes hangon – ahogy éppen eszembe jut. *Holmi*, 17. 2005. 5. sz. 595–617.
- DOMOKOS 2005b DOMOKOS Mátyás: Bolyongás a bürokrácia labirintusában, Ariadné fonala nélkül. *Holmi*, 17. 2005. 9. sz. 1114–1127.
- DOMOKOS 2006 DOMOKOS Mátyás: Képregény (Non-fiction). *Holmi*, 18. 2006. 7. sz. 851–867.
- DÖMÖTÖR 2002 DÖMÖTÖR János: *Vásárhely szobrai*. Hódmezővásárhely, Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2002.
- DUTKA 1937 DUTKA Mária (Dr.D.M.): A KÚT jubiláns kiállítása a Nemzeti Szalonban. *Magyarország*, 44. 1937. november 20. 264. sz. 8.
- DUTKA 1952 DUTKA Mária (dm): Kiállítás Ferenczy Béni kisplasztikai gyűjteményéből. *Magyar Nemzet*, 8. 1952. április 19. 91. sz. 5.
- DUTKA 1954 DUTKA Mária: Múltunk és jelenünk a képzőművészetben – Kisplasztikai és grafikai kiállítás az Ernst Múzeumban. *Magyar Nemzet*, 10. 1954. szeptember 12. 216. sz. 7.
- DUTKA 1960 DUTKA Mária: Képzőművészetünk híre a nagyvilágban. *Magyar Nemzet*, 16. 1960. március 6. 56. sz. 9.
- ELEK 1925 ELEK Artúr: Két kiállítás. I. A Képzőművészek Új Társasága. *Az Ujság*, 22. 1925. március 1. 49. sz. 13.
- ELEK 1926 ELEK Artúr: A „Kut” kiállítása. *Nyugat*, 19. 1926. április 16. 8. sz. 759–761.
- ELEK 1929 ELEK Artúr (e. a.): A KÚT kiállítása. *Ujság*, 5. 1929. január 6. 5. sz. 22.
- ELEK 1937 ELEK Artúr (e.a.): A KÚT jubiláns kiállítása. *Ujság*, 13. 1937. november 20. 264. sz. 5.
- ELEK 1938 ELEK Artúr (e.a.): A „Kut” jubileumi kiállítása. *Ujság*, 14. 1938. november 4. 250. sz. 4.
- ELEK 1940 ELEK Artúr: Kisplasztikai kiállítás. *Ujság*, 16. 1940. február 28. 47. sz. 3.
- ELEK 1941 ELEK Artúr: Öt művész. *Ujság*, 18. 1941. március 14. 61. sz. 3.
- ELEK 1942a ELEK Artúr: „A Magyar Művészetért” harmadik kiállítása. *Ujság*, 18. 1942. június 6. 126. sz. 4.
- ELEK 1942b ELEK Artúr: Batthyány Gyula gróf rajzai és Ferenczy Béni szobrai. *Ujság*, 18. 1942. november 6. 252. sz. 3.
- ELIAS 2000. Norbert ELIAS: *Mozart: Egy zseni szociológiája*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2000.
- Enigma* 65. *Enigma*, 17. 2010. 65. sz. (Idegenben)
- Enigma* 83. *Enigma*, 21. 2015. 83. sz. (Wilde és a bécsi iskola 1.)
- Enigma* 84. *Enigma*, 21. 2015. 84. sz. (Wilde és a bécsi iskola 2.)
- Enigma* 85. *Enigma*, 21. 2015. 85. sz. (Wilde és a bécsi iskola 3.)
- Enigma* 86. *Enigma*, 23. 2016. 86. sz. (Wilde és a bécsi iskola 4.)
- Enigma* 93. *Enigma*, 24. 2017. 93. sz. (1919 Művész-szemmel 1.)
- Enigma* 94. *Enigma*, 25. 2018. 94. sz. (1919 Művész-szemmel 2.)
- Enigma* 106. *Enigma*, 28. 2021. (2022.) 106. sz. (A Művészettörténeti Tanszék története 1.)
- Enigma* 107. *Enigma*, 28. 2021. (2022.) 107. sz. (A Művészettörténeti Tanszék története 2.)
- ERDEI 1965 ERDEI Béla: Félszabadok. *Irodalmi Ujság*, 16. 1965. július 1. 13. sz. 1.
- Ernst* 1916 *A Ferenczy-család: Károly, Valér, Béni, Noémi*. (Az Ernst-Múzeum kiállításai XXIII.) Kiállítási katalógus. Dr. LÁZÁR Béla előszavával. Budapest, A Ernst Múzeum kiadása, 1916.
- Ernst* 1918 *Ferenczy Károly hagyatéka, Ferenczy Béni, Noémi és Valér gyűjteményes kiállítása*. (Az Ernst Múzeum XXIX. kiállítása.) Kiállítási katalógus. Budapest, Ernst Múzeum, 1918.
- Ernst* 1926 *A Képzőművészek Új Társaságának (KUT) III. nagy kiállítása*. (Az Ernst Múzeum LXXXII. kiállítása.) 1926. március–április. Kiállítási katalógus. Budapest, Ernst Múzeum, 1926.
- Értesítő* 1911 *A Budapesti III. kerületi Magy. Kir. Állami Főgimnázium nyolcadik értesítője* (1911–1912. tanév) Budapest, 1911.
- Értesítő* 1912 *A Budapesti III. kerületi Magy. Kir. Állami Főgimnázium kilencedik értesítője* (1912–1913. tanév) Budapest, 1912.

- Everything 2018 *Minden a miénk! / Everything is ours! - Albert Ádám.* Kiállítási katalógus. Szerk. CSATLÓS Judit. Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum – Kassák Múzeum, 2018.
- Évkönyv 1936 *Az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola évkönyve 1934–1936.* Budapest, 1936.
- FALUDI 1925 FALUDI Géza: Magyar orvosok újabb emlékérméi. *Numizmatikai Közlöny*, 23–24. 1924–1925. 24–29.
- FARKAS 1912 FARKAS Zoltán: Tavaszai tárlat a Múcsarnokban. *Vasárnapi Ujság*, 59. 1912. április 28. 17. sz. 337.
- FARKAS 1937 FARKAS Zoltán: Képzőművészeti Szemle. *Nyugat*, 30. 1937. 12. sz. 468.
- FARKAS 1942 FARKAS Zoltán: Gróf Batthyány Gyula és Ferenczy Béni kiállítása. *Magyar Csillag*, 2. 1942. november 15. 12. sz. 368.
- FEHÉR 1947 FEHÉR Rózsa: Beszélgetés Ferenczy Bénivel a szobrászatról és szobrászokról. „Szuverenitás nélkül a művészet üres és tartalmatlan kézműiparrá alkonyodik” *Szivárvány*, 2. 1947. 36. sz. 8.
- FEHÉR 1965 *Árvíz 1965.* Szerk. FEHÉR Lajos. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965.
- D. FEHÉR 1954 D. FEHÉR Zsuzsa: Az ifjúsági irodalom illusztrálásáról. *Művelt Nép*, 5. 1954. október 3. 30. sz. 5.
- FEJÉRDY 2011 FEJÉRDY Gergely: A francia kultúrdiplomácia főbb törekvései és lehetőségei Magyarországon 1945 és 1990 között. *Külvügyi Szemle*, 10. 2011. 2. sz. 63. 53-75.
- FELVINCZI 1914 FELVINCZI Takács Zoltán: Ferenczy Béni rajzához. *Nyugat*, 7. 1914. május 1. 9. sz. 655.
- FELVINCZI 1915 FELVINCZI Takács Zoltán: Apák, fiúk. *Nyugat*, 8. 1915. április 16. 8. sz. 460.
- FENYVES 1965 FENYVES György: Alkotva élni. *Ország-Világ*, 9. 1965. április 7. 14. sz. 4.
- Ferenczy 1922 *Ferenczy Károly emlékkiállításának tárgymutatója.* Kiállítási katalógus. PETROVICS Elek előszavával. Budapest, Múcsarnok – Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, 1922.
- Ferenczy 1959 *Ferenczy Béni kiállítása a Nemzeti Szalonban.* Kiállítási Katalógus. A kiállítást rendezték: GENTHON István–KISDÉGINÉ KIRIMI Irén. Budapest, Nemzeti Szalon, 1959.
- Ferenczy 1963 *Bildhauer Béni Ferenczy im Kreise seiner Zeitgenossen.* Ausstellungskatalog. Hrsg. István GENTHON. Wien, Künstlerhaus, 1963.
- Ferenczy 1990a *A Ferenczy család kiállítása Szentendrén.* Kiállítási katalógus. Szerk. MAZÁNYI Judit. Szentendre, Ferenczy Múzeum, 1990.
- Ferenczy 1990b *A két Ferenczy – Emléksorok Ferenczy Noémi és Ferenczy Béni születésének századik évfordulója tiszteletére.* Szerk. LADÁNYI István. Szentendre, Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1990.
- Ferenczy 2005a *„... a szelidség szobra” – Válogatás Ferenczy Béni szobrászművész hagyatékából.* Kiállítási katalógus. Szerk. FÖLDES Mária. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2005.
- Ferenczy 2005b *A Ferenczy család művei a székesfehérvári gyűjteményekben.* Kiállítási katalógus. Szerk. SZÜCS Erzsébet. Székesfehérvár, Csók István Képtár, 2005.
- Ferenczy 2011 *Ferenczy – Ferenczy Károly gyűjteményes kiállítása.* Kiállítási katalógus. Szerk. BOROS Judit–PLESZNIVY Edit. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2011.
- Ferenczy 2017 *Ferenczy – Ferenczy Károly gyűjteményes kiállítása.* Kiállítási katalógus. (2., javított kiadás) Szerk. BOROS Judit–PLESZNIVY Edit. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2017.
- FERENCZY 1935a ФЕРЕНЦИ Б.К.: Вена [Серия: Города и страны] Ленинград Изд-во Всесоюзной Академии Архитектуры, 1935. [FERENCZY Béni: *Bécs. Városok és Országok* sorozat. Leningrád (Szentpétervár), Izdatel'stvo Akademii Arhitektury SSSR | Az Össz-szövetségi Építészeti Akadémia Leningrádi Kiadója, 1935.]
- FERENCZY 1935b ФЕРЕНЦИ Б.К.: Площадь Капитолия в Риме. Академия Архитектуры 1935. № 6 [FERENCZY Béni: A Capitolium tér Rómában. *Akadémii Arhitektury*, 1935. 6. sz. 68–73.]
- FERENCZY 1936 ФЕРЕНЦИ Б.: Очерки по искусству средневековой Франции. Москва, Огиз-Изогиз, 1936. [FERENCZY Béni: *Esszék a középkori francia művészetről.* Moszkva, Ogiz-IzoGiz, 1936.]
- FERENCZY 1941 FERENCZY Béni: A szobrászat technikája. In: *A képzőművészet iskolája. A festőművészet, grafika és szobrászat technikai eljárásai.* Szerk. SZÖNYI István. Budapest, Győző Andor kiadása, 1941. 323–395.
- FERENCZY 1945 FERENCZY Béni: A torzóról. *Tér és Forma*, 18. 1945. 12. sz. 189–192.

- FERENCZY 1946 FERENCZY Béni: Aristide Maillol halálára. *Tér és Forma*, 19. 1946. 1–3. sz. 47–48.
- FERENCZY 1947 FERENCZY Béni: Egy szobrász levele Despiou halálára. *Válasz*, 7. 1947. 5. sz. (I. kötet) 479–483.
- FERENCZY 1948a FERENCZY Béni: Művész a művészetről – Útlevél Itáliából. *Magyar Művészet*, 15. 1948. 1. sz. 28–30.
- FERENCZY 1948b FERENCZY Béni: Alec Miller: Stone and marble carving. (Kő- és márványfaragás. A szobrásznövendék kézikönyve.) Könyvismertetés. *Magyar Művészet*, 15. 1948. 4. sz. 198–199.
- FERENCZY 1952 FERENCZY Béni: Levél Lionardóról (Vigh Tamáshoz) In: *Írás és kép* 1961. 68–69.
- FERENCZY 1954a FERENCZY Béni: Rövid előadás a könyvillusztrálásról. *Csillag*, 8. 1954. 6. sz. 1098–1107.
- FERENCZY 1954b FERENCZY Béni: Nagybányai emlékeim (vázlat). *Csillag*, 8. 1954. 11. sz. 2103–2111.
- FERENCZY 1955a FERENCZY Béni: Egy kis vallomás a könyvekről. *Vigilia*, 20. 1955. 3. sz. 131–140.
- FERENCZY 1955b FERENCZY Béni: Martsa István kiállítása elé (1955). In: *RÉZ* 1984. 133–134.
- FERENCZY 1956a FERENCZY Béni: Levél Herculesről a Művelt Nép szerkesztőjéhez. *Művelt Nép*, 7. 1956. 15. sz. 4–5.
- FERENCZY 1956b FERENCZY Béni: Nagybányai emlékeim (II. vázlat). *Csillag*, 10. 1956. 5. sz. 991–1000.
- FERENCZY 1956c FERENCZY Béni: Párizsi emlékeim. *Csillag*, 10. 1956. 9. sz. 582–594.
- FERENCZY 1956d FERENCZY Béni: Schaár Erzsébetről. *Új Hang*, 5. 1956. 9. sz. 44–46.
- FERENCZY 1956e FERENCZY Béni: Medgyessyről. *Művelt Nép*, 7. 1956. 26. sz. 4.
- FERENCZY 1957 FERENCZY Béni: A Szépművészeti Múzeum Grafikai Gyűjteményének kiállítása a Múzeum fennállásának 50. évfordulója alkalmából. *Művészettörténeti Értesítő*, 6. 1957. VI. évf. 1. sz. 48–53.
- FERENCZY 1967a FERENCZY Béni: Bemutatkozom. *Élet és Irodalom*, 11. 1967. november 4. 7.
- FERENCZY 1967b Béni FERENCZY: Days in Paris. *The New Hungarian Quarterly*, 8. 1967. No. 28. 113–124.
- FERENCZY 1974 FERENCZY Béni: *Virágoskönyv*. Szerk. KATONA Tamás. Budapest, Magyar Helikon Kiadó, 1974.
- FERENCZY 1975 FERENCZY Béni: Monumentalitás és méret. *Új írás*, 15. 1975. 7. sz. 74–80.
- FERENCZY 1976a FERENCZY Béni: *Fák könyve*. Szerk. KATONA Tamás. Budapest, Magyar Helikon Kiadó, 1976.
- FERENCZY V. 1929a FERENCZY Valér: Egy grafikus tanulmányút jegyzetei. *Nyugat*, 22. 1929. január 16. 2. sz. 654–656.
- FERENCZY V. 1929b FERENCZY Valér: Ferenczy Károly művészetéről. *Napkelet*, 7. 1929. 18. sz. 363–368.
- FERENCZY V. 1932 FERENCZY Valér: A modern rézkarc. *Magyar Művészet*, 8. 1932. 325–334.
- FERENCZY V. 1934a FERENCZY Valér: Ferenczy Károly alakja és alkotása – Megjelenése. *Budapesti Szemle*, 1934. (232. kötet) 676. sz. 280–299.
- FERENCZY V. 1934b FERENCZY Valér: Ferenczy Károly alakja és alkotása – Pálya-határpontok. *Budapesti Szemle*, 1934. (233. kötet) 677. sz. 57–78.
- FERENCZY V. 1934c FERENCZY Valér: Ferenczy Károly alakja és alkotása – A művész. *Budapesti Szemle*, 1934. (233. kötet) 678. sz. 152–182.
- FERENCZY V. 1934d FERENCZY Valér: Ferenczy Károly alakja és alkotása – A kultúrember. *Budapesti Szemle*, 1934. (234. kötet) 681. sz. 175–205.
- FERENCZY V. 1934e FERENCZY Valér: Ferenczy Károly alakja és alkotása – Hagyatéka. *Budapesti Szemle*, 1934. (234. kötet) 682. sz. 290–325.
- FERENCZY V. 1935a FERENCZY Valér: *Ferenczy Károly*. Budapest, Nyugat, é. n. [1935.]
- FERENCZY V. 1935b FERENCZY Valér: A művész helyzete a társadalomban. *Társadalomtudomány*, 15. 1935. 4. sz. 290–299.
- FERENCZY V. 1939 FERENCZY Valér: A művész és az író sorsa. *Magyar könyvbarátok Diáriuma*, 1939. 2. sz. 67–69.
- FERENCZY V. 1941 FERENCZY Valér: Beszélgetés a rézkarcról. *Szépművészet*, 2. 1941. 1. sz. 15–17.
- FISCHER 1985 Fischer József visszaemlékezéséből. *Budapest Főváros Levéltára Közleményei '84*. Budapest, 1985. 408.

- FORGÁCS 2002 FORGÁCS Éva: Kultúra a senkiföldjén – Avantgárd a magyar kultúrában. In: *A második nyilvánosság – XX. századi magyar művészet*. Szerk. Hans KNOLL. Budapest, Enciklopédia Kiadó, 2002. 10–65.
- FÓRIS 2019 FÓRIS Ákos: *A Tanácsköztársaság emlékezete*. In: ujkor.hu történettudományi ismeretterjesztő portál, 2019. december 20. URL <https://ujkor.hu/content/a-tanacskozrtarsasag-emlekezete> (Letöltve 2023. 03. 14.)
- FÓTHY 1937 FÓTHY János: A KÚT kiállítása. *Pesti Hírlap*, 59. 1937. november 21. 265. sz. 15.
- FÓTHY 1940a FÓTHY János (f.j.): Új magyar akvarellek kiállítása a Tamás Galériában. *Pesti Hírlap*, 62. 1940. április 6. 77. sz. 7.
- FÓTHY 1940b FÓTHY János: Horthy Miklós kormányzó megnyitotta a „A magyar művészetért” mozgalom kiállítását. *Pesti Hírlap*, 62. 1940. február 9. 31. sz. 3.
- FÓTHY 1943 FÓTHY János (F. J.): „A magyar művészetért” kiállítása a Műcsarnokban. *Pesti Hírlap*, 65. 1943. május 16. 110. sz. 7.
- FRANK 1965 FRANK János: Ferenczy Béni 75 éves. *Élet és Irodalom*, 9. 1965. június 19. 25. sz. 9.
- FRANK 1967 FRANK János: Koffán Károlynál. *Élet és Irodalom*, 11. 1967. február 4. 5. sz. 8.
- FRANK 1975 FRANK János: *Szóra birt műtermek*. Budapest, Magvető Kiadó, 1975.
- Frankl 1994. *Gerhart Frankl – Oeuvrekatalog der Radierungen*. Salzburg, Verlag Galerie Welz, 1994.
- FREUD 1899 Sigmund FREUD: *Die Traumdeutung*. Leipzig–Wien, Franz Deuticke (1899) 1900.
- FREUD 1904 Sigmund FREUD: *Zur Psychopathologie des Alltagslebens*. Berlin, S. Karger, 1904.
- FREUD 1909 Sigmund FREUD: *Über Psychoanalyse*. Leipzig–Wien, Franz Deuticke, 1909.
- FÜLEP 1956 [Fülep Lajos Ferenczy Béni Petőfi-szobráról.] *Szabad Művészet*, 10. 1956. 5. sz. 244.
- FÜLEP 1990 *Fülep Lajos levelezése I. 1904–1919*. Szerk. F. CSANAK Dóra. Budapest, MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 1990.
- GÁBOR 1975 GÁBOR Eszter: „Vörös művészeti politika” – A Tanácsköztársaság képzőművészete és múzeumügye egy különös forrásban. *Kritika*, 4. 1975. 3. sz. 8–9.
- GACHOT 1941 François GACHOT: Béni Ferenczy. *Nouvelle Revue de Hongrie*, 34. (10.) 1941. Octobre Nr. 65. 288–291. (francia)
- GACHOT 1943 François GACHOT: Ferenczy Béni. *Tér és forma*, 16. 1943. 11. sz. 182–186.
- GACHOT 1948 François GACHOT: *Ferenczy Béni (L'art Hongrois)*. Budapest, Új Idők Irodalmi Intézete, 1948. (magyar és francia)
- GÁCH 1948 GÁCH Marianne: Római hölgyfutár. *Haladás*, 4. 1948. június 24. 26. sz. 6.
- GÁCH 1952 GÁCH [Marianne]: Egy óra Ady képmásaival és kézírásával. *Béke és Szabadság*, 3. 1952. november 23. 47. sz. 15.
- GÁCH 1956 GÁCH Marianne: Petőfi a raktárban. *Béke és Szabadság*, 6. 1956. augusztus 15. 33. sz. 16.
- GÁCH 1959 GÁCH Marianne: Egy óra Ferenczy Béniénél. *Ország-Világ*, 3. 1959. április 22. 16. sz. 9.
- GÁCH 1963 GÁCH Marianne: A műteremben. *Film, Színház, Muzsika*, 7. 1963. szeptember 7. 19.
- GÁSPÁR–SZABÓ 1985 *Források Budapest múltjából*. V/A. kötet. Szerk. GÁSPÁR Ferenc–SZABÓ Klára. Budapest, 1985.
- GELENCSÉR ROTHMAN 2017 GELENCSÉR ROTHMAN Éva: *Nemes Lampérth József*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2017.
- GELLÉR 1991 GELLÉR Katalin: Ady-portrék. *Ars Hungarica* 19. 1991. 2. sz. 207–210.
- GELLÉR 2017 GELLÉR Katalin: *Magyarok a Julian Akadémián*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2017.
- GENTHON 1925 GENTHON István: Az expresszionizmus halála. (Magyar Írás, 1925/5) In: *Kortársak szemével. Írások a magyar művészetről 1896–1945*. Szerk.: PERNECZKY Géza. Budapest, Corvina Könyvkiadó, 1967. 160–161.
- GENTHON 1946 GENTHON István: Nemzedékek a budapesti művészetben. *Budapest*, 2. 1946. 10. sz. 365–366.
- GENTHON 1948 GENTHON István: Ferenczy Béni újabb munkái. *Magyar Művészet*, 15. 1948, 3. sz. 115–116.
- GENTHON 1958 GENTHON István: Ferenczy Béni rajzai. *Műterem*, 1. 1958. 3. sz. 5–9.
- GENTHON 1959 István GENTHON: Béni Ferenczy. In: *Acta Historiae Artium* 6. 1959. 1-2. sz. 193–214. (francia)

- GENTHON 1960 István GENTHON: Béni Ferenczy. *New Hungarian Quarterly*, 1. 1960. 1. sz. 147–157.
- GENTHON 1961a GENTHON István: Utószó. In: *Írás és kép* 1961. 245–254.
- GENTHON 1961b GENTHON István: Ferenczy Béni szobrai, domborművei és érmei. In: *Írás és kép* 1961. 255–263.
- GENTHON 1963a *Bildhauer Béni Ferenczy im Kreise seiner Zeitgenossen: Ungarische Kunstausstellung*. Hrsg. István GENTHON. Wien, Künstlerhaus, 1963.
- GENTHON 1963b GENTHON István: *Ferenczy Károly*. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1963.
- GENTHON 1967 GENTHON István: Az „alakteremtő” *Kortárs*, 11. 1967. 8. sz. 1298–3000.
- GEREVICH 1942a GEREVICH Tibor (G. T.): A XXIII. Velencei Biennale. *Szépítőművészet*, 3. 1942. 9. sz. 218.
- GEREVICH 1942b GEREVICH Tibor (Gch.): Az olasz sajtó a velencei magyar pavillonról. *Szépítőművészet*, 3. 1942. 9. sz. 224.
- GERÉZDI–KÁLNOKY 1953 *Janus Pannonius válogatott versei*. Szerk. GERÉZDI Rabán–KÁLNOKY László. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1953
- GERLÓCZY 1959 GERLÓCZY Gedeon: A magyar képzőművészet Brüsszelben. *Magyar Építőművészet*, 8. 1959. 1–2. sz. 68–76.
- GERLŐTEI 1956 GERLŐTEI Jenő: A velencei Biennálé. *Irodalmi Ujság*, 7. 1956. szeptember 8. 36. sz. 3.
- GERŐ 1909 GERŐ Ödön: A M.I.É.N.K. kiállítása. *Pesti Napló*, 60. 1909. február 14. 38. sz. 18.
- GERŐ 1979 GERŐ László: Emlékek Ferenczy Béniről (1979). In: RÉZ 1984. 76–80.
- GODA 2007 GODA Gertrud: *Varga Miklós szobrászművész*. (Officina Musei 15.) Miskolc, 2007.
- GOGOLÁK 1940 GOGOLÁK Lajos (g. l.): „A magyar művészetért”. *Magyar Nemzet*, 3. 1940. december 14. 269. sz. 6.
- GOGOLÁK 1942 GOGOLÁK Lajos: Batthyány Gyula rajzai, Ferenczy Béni plasztikái. *Magyar Nemzet*, 5. 1942. november 5. 251. sz. 6.
- GOGOLÁK 1955a GOGOLÁK Lajos: Az V. Magyar Képzőművészeti Kiállításról. *Szabad Művészet*, 9. 1955. 4. sz. 169.
- GOGOLÁK 1955b GOGOLÁK Lajos: Az V. Magyar Képzőművészeti Kiállítás plasztikai művei. *Szabad Művészet*, 9. 1955. 4. sz. 173.
- GOGOLÁK 1955c GOGOLÁK Lajos: M. Szücs Ilona és Martsa István kiállítása. *Szabad Művészet*, 9. 1955. 11. sz. 541–544.
- GOSZTONYI 1990 GOSZTONYI József: *Ferenczy Béni 1890–1990*. Budapest, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, 1990.
- GOSZTONYI 2018 GOSZTONYI Ferenc: Ferenczy Károly biblikus képeiről – újra. *Ars Hungarica*, 44. 2018. 1. sz. 79–92.
- GOSZTONYI 2019. GOSZTONYI Ferenc: „Másodkézből vesz a sajátjából” – Megjegyzések Ferenczy Károly utolsó alkotói korszakához. *Artmagazin*, 17. 2019. 2. sz. 42–49.
- GRÁBER 1991 GRÁBER Margit: *Emlékezések könyve*. Budapest, Gondolat, 1991. 9–10.
- GRIMMELSHAUSEN 1668 Hans Jakob Christoffel von GRIMMELSHAUSEN: *Der abenteuerliche Simplicissimus* (1668) Berlin, Verlag der Schillerbuchhandlung, 1925.
- GROBOT-DREYFUS 2011 Anne GROBOT-DREYFUS: *Les Figures d’Aujourd’hui de Chana Orloff dans les années vingt*. Université de Bourgogne-Franche-Comté, Mémoire de Master II (histoire de l’art), 2011. 13–14. URL [https://www.academia.edu/43251810/Les Figures d’Aujourd’hui de Chana Orloff dans les années vingt](https://www.academia.edu/43251810/Les_Figures_dAujourdhui_de_Chana_Orloff_dans_les_ann%C3%A9es_vingt) (Letöltve 2023. 02. 26.)
- GULYÁS 2013 GULYÁS Dorottya: Egykezes szobrok. Művészet a stroke után. Neurológiai kutatások helye és miértje Ferenczy Béni utolsó alkotókorszakának feldolgozásában. *Artmagazin*, 11. 2013. 6. sz. 46–50.
- GULYÁS 2014 GULYÁS Dorottya: „A művészet csillagos ege” – Maillol és a görögség szerepe a modern magyar szobrászatban. | “The starry sky of art”. The role of Maillol and Greek culture in modern Hungarian sculpture. In: *Rippl-Rónai és Maillol. Egy művészbarátság története*. Kiállítási Katalógus. Szerk. FÖLDI Eszter. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2014. 134–167.
- GULYÁS 2017 „Balkezében is elfér a világ” *Ferenczy Béni utolsó alkotókorszaka*. (Összeállította és a bevezető tanulmányt írta: GULYÁS Dorottya) Budapest, Ferenczy Család Művészeti Alapítvány, 2017.

- GULYÁS 2020 GULYÁS Dorottya: Munkában elmerülő lélek – Ferenczy Noémi-kiállítás Szentendrén. *Hitel*, 33. 2020. 4. sz. 96–106.
- GYALOG 1929 GYALOG Tamás: A KUT kiállítása. *8 Órai Ujság*, 15. 1929. 5. sz. 8.
- GYÖNGYÖSI 1991 GYÖNGYÖSI Gábor: Ez már nem a lesiklás. *Észak-Magyarország*, 47. 1991. március 9. 58. sz. 8–9.
- Hagenbund* 2014 *Hagenbund – Ein europäisches Netzwerk der Moderne 1900 bis 1938*. Ausstellungskatalog. Hrsg. Agnes HUSSLEIN-Arco–Matthias BOECKL–Harald KREJCI. Wien, Belvedere, Hirmer Verlag, 2014.
- Hagenbund* 2015 *6 Ungarn im Hagenbund: Béni Ferenczy, Anna Lesznai, Tibor Gergely, Georg Mayer-Marton, Elza Kövesházi Kalmár, Imre Simay : Ausstellung mit Kunstwerken aus österreichischen Privatsammlungen und der Ungarischen Nationalgalerie. | A Hagenbund magyarjai: Ferenczy Béni, Gergely Tibor, Kövesházi Kalmár Elza, Lesznai Anna, Mayer-Marton György, Simay Imre : Képzőművészeti kiállítás osztrák magángyűjtemények és a Magyar Nemzeti Galéria együttműködésével*. Kiállítási Katalógus. Szerk. BAJKAY Éva. Wien, Győr, Balassi Institut–Collegium Hungaricum, Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum, 2015.
- Hatvanas évek 1991* *Hatvanas évek. Új törekvések a magyar képzőművészetben*. Kiállítási katalógus. Szerk. NAGY Ildikó. Budapest, Képzőművészeti Kiadó–Magyar Nemzeti Galéria–Ludwig Múzeum, 1991.
- HATVANY 1985 *Hatvany Lajos levelei*. Szerk. RÉZ Pál. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985.
- HEITLER 1980 HEITLER László: 1919 művészetéből – Beck Ö. Fülöp és Ferenczy Béni pénztervei. *Új Tükör*, 17. 1980. 12. sz. 26.
- HEITLER 1987 Kortársai Gadányi Jenőről. (Közli: HEITLER László) *Ars Hungarica*, 15. 1987. 2. sz. 253–261.
- HERMAN 1919 „Sajnos nem tudok hinni egészen a dolgok sikerülésében” – Herman Lipót naplójegyzetei a tanácsköztársaság idejéből (1919. január–július) *Enigma*, 24. 2017. 93. sz. 25–108.
- HESSKY 2009 HESSKY Orsolya: Az Akadémiától a modernizmusig. München és a magyar művészet 1850–1914 között. In: *München – magyarul. Magyar művészek Münchenben*. Kiállítási katalógus. Szerk. SZÜCS György. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2009. 21–37.
- HEVESI 1959 HEVESI Gyula: *Egy mérnök a forradalomban – Négy évtized történelmi időkben*. Budapest, Európa, 1959. 315.
- HILDEBRAND 1893 Adolf von HILDEBRAND: *Das Problem der Form in der Bildenden Kunst*. Straßburg, Verlag J. H. Ed. Heitz, 1893. (Magyarul: Adolf HILDEBRAND: *A forma problémája a képzőművészetben*. (Ford. WILDE János) Budapest, Athenaeum, 1911.
- HOLLÓSY 1918 Hollósy Simon levelezéséből. *Nyugat*, 11. 1918. Karácsony 24. sz. 835–852.
- HORNYIK 2018 HORNYIK Sándor: A szocialista realizmus reformja. A keleti, szovjet típusú modernizáció és a nyugati modernizmus találkozásai. In: *A kettős beszéden innen és túl. Művészet Magyarországon 1956–1980*. Szerk. HORNYIK Sándor–SASVÁRI Edit–TURAI Hedvig. Budapest, Vince Kiadó, 2018. 113–135.
- HORVÁTH 1966 HORVÁTH György: Pályakezdők – Két művészettörténész Fehérvárott. *Magyar Nemzet*, 22. 1966. szeptember 21. 223. 4.
- HORVÁTH 2015 HORVÁTH György: *A művészek bevonulása. A képzőművészet politikai irányításának és igazgatásának története 1945–1992*. Budapest, Corvina Kiadó, 2015.
- HUBAY 1954 HUBAY Miklós: A IV. Magyar Képzőművészeti Kiállítás szobrai. *Magyar Nemzet*, 10. 1954. január 17. 14. sz. 7.
- HUBAY 1954 HUBAY Miklós: Egy ismeretlen-ismerős szoborról. *Irodalmi Újság*, 6. 1955. október 22. 43. sz. 1.
- HUBAY 1964 HUBAY Miklós: Dialógus a mexikói bikaviadalokról Ferenczy Bénivel. *Népszabadság*, 22. 1964. április 19. 91. sz. 11.
- HUBAY 1997a HUBAY Miklós: Művek és barátok (Leltár a dolgozósobámban az emlékekről). In: Uő: *Végtelen napjaim – Új folyam*. Budapest, Elektra Kiadóház, 1997. 137–146.
- HUBAY 1997b HUBAY Miklós: Kommentárok az úti beszámolóhoz. In: Uő: *Végtelen napjaim – Új folyam*. Szeged, Elektra Kiadóház, 1997. 14.
- HUSZÁR–PROCOPIUS 1932 *Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn*. Hrsg. Lajos HUSZÁR–Béla PROCOPIUS. Budapest, Éremkedvelők Egyesülete, 1932.
- ILLÉS 1990 ILLÉS Jenő: Szilárd Klára világa. *Ország-Világ*, 34. 1990. március 7. 10. sz. 4.

- ILLYÉS 1947 Illyés Gyula jelentése. Budapest, 1947. február 24. In: ILLYÉS Gyula: naplójegyzetek 1946–1960. URL https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/ILLYES/illyes02235_kv.html (Letöltve 2023. 04. 29.)
- ILLYÉS 1956 [Illyés Gyula Ferenczy Béni Petőfi-szobráról.] *Szabad Művészet*, 10. 1956. 5. sz. 244.
- ILLYÉS 1967 ILLYÉS Gyula: Ferenczy Béni. *Tükör*, 4. 1967. április 4. 14. sz. 9.
- ILLYÉS 1975a ILLYÉS Mária: Ferenczy Béni küzdelme a monumentalitásért. *Új Írás*, 15. 1975. 7. sz. 80–84.
- ILLYÉS 1975b ILLYÉS Gyula: Ferenczy Béni Bartók-műveiről. In: Uő: *Iránytűvel*. II. kötet. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975. 639–640.
- ILLYÉS 1982 ILLYÉS Mária: Ferenczy Béni: A keresés éve (1917–25). *Művészettörténeti Értesítő*, 31. 1982. 34–40.
- ILLYÉS 1986 ILLYÉS Gyula: Naplójegyzetek, 1946. *Kortárs*, 30. 1986. 7. sz. 3–28.
- ILLYÉS 1990a ILLYÉS Mária: Ferenczy Béni Berlinben. In: *A magyar grafika külföldön: Németország 1919–1933 / Ungarische Graphik im Ausland: Deutschland 1919–1933* Kiállítási katalógus. Szerk. R. BAJKAY Éva. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1990. 38–43.
- ILLYÉS 1990b ILLYÉS Mária: Talapzat, torzó, szimmetria – Szobrászi mű két korszak határán. *Új Írás*, 30. 1990. 9. sz. 31–34.
- ILLYÉS 1990c ILLYÉS Gyula: A halhatatlan mulandó – Ferenczy Béniné Erzsikéről. *Új Írás* 30. 1990. 9. sz. 24–25.
- ILLYÉS 2013 ILLYÉS Gyula: Ostromnapló – 1945. március. *Kortárs*, 57. 2013. 3. sz. 15–27.
- Írás és kép 1961 FERENCZY Béni: *Írás és kép*. (Oeuvre jegyzék és utószó: GENTHON István) Szerk. HUBAY Miklós. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1961.
- JAJCZAY 1931 JAJCZAY János: Képzőművészeti Szemle. *Magyar Kultúra*, 18. 1931. 24. sz. 520.
- JAJCZAY 1937 Dr. JAJCZAY János: Képzőművészeti Szemle. *Magyar Kultúra*, 24. 1937. 23. sz. 315.
- JAJCZAY 1938 JAJCZAY János (J.J.): A KÚT kiállítása. *Élet*, 29. 1938. november 20. 47. sz. 2064.
- JANKOVICH 1983 JANKOVICH Júlia: *Ferenczy Noémi*. Budapest, Corvina, 1983.
- JUHÁSZ 1960 JUHÁSZ Ferenc: Sebesült harcok angyal. (1960) In: Uő: *Mit tehet a költő?* Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967. 89–90.
- JUHÁSZ 1967 JUHÁSZ Ferenc: Könyvek Ferenczy Béni holt szívére. *Élet és Irodalom*, 11. 1967. június 10. 23. sz. 6.
- JUHÁSZ 2001a JUHÁSZ Ferenc: Horgonyok. *Élet és Irodalom*, 45. 2001. április 13. 15. sz. 17.
- JUHÁSZ 2001b JUHÁSZ Ferenc: Horgonyok. In: *20. századi magyar művészet kortárs magyar írók gyűjteményéből*. Kiállítási katalógus. Szerk. CSAPLÁR Ferenc. Budapest, Kassák Múzeum, 2001. 7–10.
- KAISER 2014 Maximilian KAISER: Struktur, Netzwerk, Diskurs Anatomie einer Künstlervereinigung. In: *Hagenbund* 2014. 103–111.
- KÁLLAY 1937 KÁLLAY Miklós: A KUT jubiláris kiállítása. *Nemzeti Ujság*, 19. 1937. november 21. 265. sz. 27.
- KAPOSI 1970 KAPOSI Endre: Ferenczy Béni művésztelepe Esztergomban. *Művészet*, 11. 1970. 8. sz. 10–11.
- KAPOSI 2007 KAPOSI Endre: Vigh Tamás és Esztergom. *Limes*, 20. 2007. 4. sz. 101–104.
- KAPOSI 2008a KAPOSI Endre: Képzőművészeti élet Esztergomban. *Art Limes*, 2008. 2. sz. 69–71.
- KAPOSI 2008b KAPOSI Endre: Képzőművészeti élet Esztergomban. *Art Limes*, 2008. 2. sz. 86–87.
- KARÁDI 1998 KARÁDI Zsolt: François Gachot és a magyar kultúra. *Kortárs*, 42. 1998. 3. sz. 89–97.
- KÁROLYI–MOLDOVÁN 1984 *Weöres Sándor és Károlyi Amy élete képekben*. Szerk. KÁROLYI Amy–MOLDOVÁN Domokos. Budapest, Magvető, 1984.
- KÁRPÁTI 1937 KÁRPÁTI Aurél (K.A.): A KUT jubiláris kiállítása. *Pesti Napló*, 88. 1937. 265. sz. 10.
- KASSÁK 1942 KASSÁK Lajos: Ferenczy Béni. In: Uő: *Vallomás tizenöt művésztől*. Budapest, Pantheon Irodalmi Intézet, 1942. 97–104.
- KASSÁK 1986 KASSÁK Lajos: Szénaboglya – Naplójegyzetek 1955. március–1956. február. *Alföld*, 37. 1986. 7. sz. 22–33.

- KASZNÁR 1947 KASZNÁR Zoltán: Messze esik-e az alma a fájától? Ezt kezdtük meg budapesti írók, festők, tudósok, színészek gyermekeitől. *Szivárvány*, 2. 1947. 3. sz. 11.
- KEMÉNY 1938 KEMÉNY István (k.i.): A KUT kiállítása a Nemzeti Szalonban. *Pesti Napló*, 89. 1938. október 30. 224. sz. 10.
- KESERŰ 1994 KESERŰ Katalin: A szövőműhely. In: *A Gödöllői Művésztelep*. Budapest, Cégér Könyvkiadó, 1994. 89–98.
- KÉZDI-KOVÁCS 1925a KÉZDI-KOVÁCS László (Kézdi): A „Kut” műkiállítása. (Ultra-képek a Nemzeti Szalonban.) *Pesti Hírlap*, 48. 1925. február 28. 48. sz. 8.
- KÉZDI-KOVÁCS 1925b KÉZDI-KOVÁCS László (k.k.l.): Két Ferenczy a Nemzeti Szalonban. *Pesti Hírlap*, 47. 1925. szeptember 20. 211. sz. 9.
- KISS 1973 *Iratok a magyar képzőművészet történetéhez I. füzet (1945)* Szerk. KISS Dezső. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportja, 1973.
- KISS 1979 *Iratok a magyar képzőművészet történetéhez II. füzet (1946–1948)* Szerk. KISS Dezső. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportja, 1979.
- KLEMM 2004 Christian KLEMM: *Alberto Giacometti 1901–1966 – Művek a zürichi Alberto Giacometti Stiftingből és más gyűjteményekből*. Kiállítási katalógus. Szerk. BÁLVÁNYOS Anna. Budapest, Szépművészeti Múzeum, 2004.
- KOCSIS 2007 KOCSIS Piroska: Sztálin 70. születésnapja Magyarországon. *ArchivNet*, 7. 2007. 6. sz. URL https://archivnet.hu/politika/sztalin_70_szuletesnapja_magyarorszagon.html (Letöltve 2024. 07. 11.)
- KÓKAI 2014 Károly KÓKAI: Vier Jahrzehnte Migration. Der Künstlerbund hagen und seine Künstler. In: *Hagenbund 2014*. 389–395.
- KOMLÓS 1960 KOMLÓS Aladár: Musil és a magyarok. *Nagyvilág*, 5. 1960. 8. sz. 1263.
- KOMOR 1925 KOMOR András: Ferenczyék. *Nyugat*, 18. 1925. október 1. 18. sz. 99–100.
- KONTHA 1973 KONTHA Sándor: Magyar képzőművészet a két világháború között. Gondolatok egy művészettörténeti tanácskozásról. *Társadalmi Szemle*, 28. 1973. 4. sz. 83–88.
- KONTHA 1978 KONTHA Sándor: A két világháború közötti magyar szocialista szobrászat néhány kérdése. *Ars Hungarica*, 6. 1978. 1. sz. 57–64.
- KONTHA 1979 KONTHA Sándor: Ferenczy Béni munkássága a két világháború között. *Művészettörténeti Értesítő* 28. 1979. 3. sz. 157–165.
- KONTHA 1981 KONTHA Sándor: *Ferenczy Béni*. Budapest, Corvina Kiadó, 1981.
- KONTHA 1983a Ferenczy Béni tíz levele I. (Közli: KONTHA Sándor) *Művészet*, 24. 1983. 9. sz. 54–57.
- KONTHA 1983b Ferenczy Béni tíz levele II. (Közli: KONTHA Sándor) *Művészet*, 24. 1983. 10. sz. 49–53.
- KONTHA 1985 KONTHA Sándor: Ferenczy Béni. In: *Magyar művészet 1919–1945*. Szerk. Uő. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985. 483–489.
- KONTHA 1989a Ferenczy Béni: Bécs (Közli: KONTHA Sándor) *Ars Hungarica*, 17. 1989. 2. sz. 203–211.
- KONTHA 1983b Svájci levelek 1946–1947. (Közli: KONTHA Sándor) *Új Írás*, 29. 1989. 6. sz. 16–37.
- KOPÓCSY 2008 KOPÓCSY Anna: *A Képzőművészek Új Társasága, KUT (1924–1950)*. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem – Művészettörténeti Doktori Iskola, 2008. URL <http://doktori.btk.elte.hu/art/kopocsyannamaria/diss.pdf> (Letöltve 2021. 11. 24.)
- KOVÁCS 1966 KOVÁCS Péter: Ferenczy Béni kiállítás. In: *Alba Regia – Az István Király Múzeum Évkönyve 6–7*. Székesfehérvár, István Király Múzeum, 1966. 143–144.
- KOVÁCS 1970 KOVÁCS Péter: Ferenczy Béni (1890–1967). *Kortárs*, 14. 1970. 6. sz. 952–957.
- KOVÁCS 1981 KOVÁCS Péter: Bevezetés. In: *A huszadik század magyar művészete – "Az ötvenes évek"*. Kiállítási katalógus. Szerk. K. KOVALOVSKY Márta. Székesfehérvár, István Király Múzeum, 1981. o. n.
- KOVÁCS 1990 KOVÁCS Péter: Fejezetek a magyar szobrászat történetéből II. – Az ötvenes évek. *Életünk*, 28. 1990. 10. sz. 877–887.
- KOVÁCS 2002 KOVÁCS Péter: Lenin a háztetőn. Hivatalos művészet az ötvenes években. In: *A második nyilvánosság – XX. századi magyar képzőművészet*. Szerk. Hans KNOLL. Budapest, Enciklopédia Kiadó, 2002. 154–169.

- KOVÁCS 2022 KOVÁCS Péter: Egyetemi éveimről. *Enigma*, 28. 2021 (2022) 106. sz. 72–76.
- KOVALOVSKY 1966 K. KOVALOVSKY Márta: Magyar szobrászat 1920–1945. Fejér Megyei Hírlap, 22. 1966. április 10. 85. sz. 8.
- KOVALOVSKY 2002 KOVALOVSKY Márta: „Jég és aszály közt játszi évszak” – A hatvanas évek. In: *A második nyilvánosság – XX. századi magyar képzőművészet*. Szerk. Hans KNOLL. Budapest, Enciklopédia Kiadó, 2002. 170–199.
- KOVALOVSKY 2022 KOVALOVSKY Márta: Egyetemeim. *Enigma*, 28. 2021 (2022) 106. sz. 66–71.
- KOVÁSZNAI 1977 L. KOVÁSZNAI Viktória: Reményi József művészi pályája. *Művészettörténeti Értesítő*, 26. 1977. 3–4. szám, 241–260.
- KOVÁSZNAI 2008 L. KOVÁSZNAI Viktória: Ferenczy Béni éremművészete 1890–1967. *Numizmatikai Közöny*, 106–107. 2007–2008. 115–150.
- KOVÁSZNAI 2016 L. KOVÁSZNAI Viktória: Ferenczy Béni éremművészetének korai szakasza és egykorú levelei Reményi Józsefhez. *Numizmatikai Közöny*. 114–115. 2015–2016. 153–162.
- KÖPÖCZI 2009 *Levelek otthonról. Szőnyi István és Bartóky Melinda levelei Szőnyi Zsuzsához és Triznya Mátyáshoz (1949–1960)*. Szerk. KÖPÖCZI Rózsa. Szentendre, Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2009.
- KÖRNYEY 1977 Étienne KÖRNYEY [KÖRNYEY István]: Aphasie et creation artistique. *L'Encephale*, 3. 1977. Nr. 1. 71–85.
- KRATOCHWILL 1995 *Bernáth Aurél emlékkönyv. A művész születésének 100. évfordulója tiszteletére*. Szerk. KRATOCHWILL Mimi. Budapest, Bernáth Aurél Társaság, 1995.
- KREJCI 2014 Harald KREJCI: Innere Dynamik und äußere Einflüsse. Das Künstlernetzwerk Hagenbund. In: *Hagenbund* 2014. 17–25.
- KRETSCHMER 1921 Ernst KRETSCHMER: *Körperbau und Charakter: Untersuchungen zum Konstitutionsproblem und zur Lehre von den Temperamenten*. Berlin, Springer, 1921.
- KULCSÁR 1945 KULCSÁR László: Nagy támadásokra számít a Művészeti Tanács a negyvenmillió pengős állami művészkölcson ügyében. *Demokrácia*, 4. 1945. július 29. 16. sz. 5.
- LÁNCZ 1963 LÁNCZ Sándor: Egrý József. *Jelenkor*, 6. 1963. 7. sz. 640–648.
- LÁSZLÓ 1962 LÁSZLÓ Gyula: Ferenczy Béni könyvének margójára. *Művészettörténeti Értesítő*, 11. 1962. 1. sz. 89–91.
- LÁSZLÓ 2009 LÁSZLÓ Ferenc: Révai József pályaképe – Egy veszedelmes elme. Magyar Narancs, 2009. június 11. https://magyarnarancs.hu/belpol/revai_jozsef_palyakepe_-_egy_veszedelmes_elme-71583 (Letöltve 2023. 05. 01.)
- LENGYEL 1994 LENGYEL Balázs: Kerényi, Fülep és Bibó (Rómában, 1948-ban). *Irodalmi Szemle*, 37. 1994. 9. sz. 67–71.
- LENGYEL 2018 LENGYEL Balázs: *Két Róma*. Budapest, Jelenkor Kiadó, 2018.
- LESAGE 1715–1735 Alain-René LESAGE: *Histoire de Gil Blas de Santillane (1715–1735)* Paris, Libreria de Garnier Hermanos, 1877. (Magyarul: Alain-René LESAGE: *Gil Blas de Santillane története*. Budapest, Athenaeum, é.n. [1924])
- LIBER 1934 LIBER Endre: *Budapest szobrai és emléktáblái*. Budapest, Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 1934.
- LIBIK 1981 Georg LIBIK: *Üzenet a lesiklásból - Besked från störtloppet*. Stockholm, Invandrarförlaget, 1981.
- LIPPAY 1925 LIPPAY Gyula: Ferenczy Noémi és Ferenczy Béni – kiállítás a Nemzeti Szalonban. *Színházi Élet*, 15. 1925. 40. sz. 46.
- LITVÁN 1979 LITVÁN György: Fehérek közt egy európai (1979) In: RÉZ 1984. 72–73.
- LÓSKA 2018 LÓSKA Lajos: Az ideológia présében. – Szigorúan ellenőrzött nyomatok. Magyar sokszorosított grafika 1945–1961. *Új Művészet*, 2018. 9. sz. 32–34.
- LŐCSEI 2006 LŐCSEI Péter: Reményi József-mozaikok (1-3.) *Irodalmi Szemle*, 49. 2006. 12. sz. 91–101.
- Magyar vadak* 2006 *Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig 1904–1914*. Kiállítási katalógus. Szerk. PASSUTH Krisztina–SZÜCS György–GOSZTONYI Ferenc. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2006.

- MAJOR 1983 Major Tamás visszaemlékezése. In: *A háborúnak vége lett*. Szerk. KABDEBŐ Lóránt. Budapest, Kozmosz Könyvek, 1983. 135–140. URL <https://mek.oszk.hu/07200/07206/> (Letöltve 2022. 08. 16.)
- MÁNYAI-SZELKE 1999 MÁNYAI Csaba–SZELKE László: Fejezetek a Gresham-palota történetéből. *Századok*, 133. 1999. 3. sz. 593–616.
- MARGITAY 1919 MARGITAY Ernő: Vörös művészeti politika. *Magyar Iparművészet*, 22. 1919. 3-10. sz. 50–62.
- MARKÓJA 2018 MARKÓJA Csilla: Vörös posztó. Városinstalláció 1919. május 1-én a források tükrében. *Enigma*, 25. 2018. 94. sz. 147–215.
- MAROSI 2022 MAROSI Ernő: Visszaemlékezés egyetemi éveimre. *Enigma*, 28. 2021 (2022) 107. sz. 12–41.
- MARTSA 2016 MARTSA Piroska–MARTSA Balázs: *Pintyő – M. Szücs Ilona festőművész élete és munkássága*. Budapest, Szerzői kiadás, 2016.
- MAZÁNYI 2011 MAZÁNYI Judit: Vázlat egy közép-európai családregényhez – A Ferenczy család története 1917-ig a források tükrében. In: *Ferenczy* 2011. 87–101.
- MAZÁNYI 2013 *Egy aranykor modern mesterei – A Ferenczy család művészete. | Modern Masters of a Golden Age – The Art of the Ferenczy Family*. Kiállítási katalógus. Szerk. MAZÁNYI Judit. Szentendre, Ferenczy Múzeum, 2013.
- MENCZEL 1982 MENCZEL János: Az igazság fegyverével (beszélgetés Lévai Bélával). *Honvédségi Szemle*, 2. 1982. 9. sz. 89–92.
- MENDELSON 2015 Willi Naomi MENDELSON: *Sculpting identity: Chana Orloff and her portraits*. University of Iowa; Master of Arts (MA), 2015. 23. URL <https://iro.uiowa.edu/esploro/outputs/9983777283602771?skipUsageReporting=true> (Letöltve 2022. 09. 17.)
- MESTERHÁZI 1975 Balázs Béla naplójából (Befejező rész). (Közlő: MESTERHÁZI Lajos) *Kritika*, 4. 1975. 11. sz. 21. 20–25.
- MEYERS 2006 Jeffrey MEYERS: *Modigliani: A Life*. Orlando, Harcourt Inc. 2006.
- MEZEI 1992 MEZEI Ottó: Nemes Lampérth József nyomában. *Limes – Komárom-Esztergom megyei Tudományos Szemle*, 5. 1992. 3. sz. 5–36.
- MIHÁLYI 1999 MIHÁLYI Gábor: Találkozás ifjú apámmal – Mihályi Ödön (1899–1999). *Kalligram*, 8. 1999. 7–8. sz. 16–40.
- MIKOLA 1972 MIKOLA András: *Színek és fények. Egy nagybányai festő emlékei*. Kolozsvár, Dacia Könyvkiadó, 1972.
- MILBACHER 2021 MILBACHER Róbert: *Legendahántás – 50+1 tévhit a magyar irodalomban*. Budapest, Magvető Kiadó, 2021.
- MOLNÁR 1967 MOLNÁR Zsuzsa: *Nemes Lampérth*. Budapest, Corvina Kiadó, 1967.
- MÓRICZ 1940 MÓRICZ Virág: Beszélgetés Ferenczy Bénivel a Ferenczy-családról és a maga művészetéről. *Híd*, 1. 1940. 12. sz. 10–11.
- MURÁDIN 1970 MURÁDIN Jenő: Feljegyzések Ferenczy Béniről. *Korunk*, 29. 1970. 9. sz. 1460–1461.
- MURÁDIN 1975 MURÁDIN Jenő: Ferenczy Károlyné Fialka Olga. *Művészettörténeti Értesítő*, 24. 1975. 2. sz. 92–96.
- MURÁDIN 1976a MURÁDIN Jenő: Ferenczy Béni Erdélyben. *Művészettörténeti Értesítő*, 25. 1976. 3. sz. 234–241.
- MURÁDIN 1976b MURÁDIN Jenő: Ferenczy Noémi (Egy művészpálya erdélyi fejezetei) *Művészettörténeti Értesítő*, 25. 1976. 3. sz. 242–251.
- MURÁDIN 1979 MURÁDIN Jenő: Ferenczy Valér és az erdélyi rézkarcművészet. *Művészettörténeti Értesítő*, 28. 1979. 1. sz. 31–40.
- MURÁDIN 1980 MURÁDIN Jenő: Az unoka a Bad Homburgból. *A Hét*, 11. 1980. 2. sz. 8.
- MURÁDIN 1981 MURÁDIN Jenő: *A Ferenczy család Erdélyben*. Bukarest, Kriterion, 1981.
- MURÁDIN 1987 MURÁDIN Jenő: Adatok Ferenczy Béni keramikusi munkásságához. *Művészet*, 28. 1987. 5. sz. 54–55.
- MURÁDIN 2001 MURÁDIN Jenő: *Nagybánya – A festőtelep művészei*. Budapest–Miskolc, Missionart Galéria, 2001.

- MUSIL 2000 Robert MUSIL: Mogorva elmélkedések – Emlékművek. In: *Uó: Próza, dráma*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 2000. 334–337.
- Műcsarnok 1950* *I. Magyar Képzőművészeti Kiállítás*. Kiállítási katalógus. Budapest, Műcsarnok, 1950.
- Műcsarnok 1959* *Ferenczy Béni kiállítása a Nemzeti Szalonban*. Kiállítási katalógus. Szerk. KATONA László. Budapest, Műcsarnok, 1959.
- NAGY 1956 NAGY László: Szellem és fantázia – Lírai jegyzetek a Nemzeti Kiállításról. *Új Hang*, 5. 1956. 1. sz. 36–38.
- NAGY 1961 NAGY László: A szépség és tisztaság tükre – Ferenczy Béniről. *Új írás*, 1. 1961. 5. sz. 444.
- NAGY 1968 NAGY László: Végakarata: tűz – Ferenczy Béni halálára. *Új Írás*, 8. 1968. 6. sz. 6.
- NAGY 1977 NAGY Ildikó: Éremkiállítások és tanulságok. In: *Művészet/77* (Évkönyv) Szerk. RIDEG Gábor–BARTHOLY Eszter. 1977. 220–223.
- NAGY 1990 NAGY Ildikó: Hagyomány és megújulás. A magyar szobrászat fordulata az 1960-as években. *Ars Hungarica* 18. 1990. 2. sz. 241–262.
- NAGY 1991 *Hatvanas évek: Új törekvések a magyar képzőművészetben*. (Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában) Szerk. NAGY Ildikó. Budapest, Képzőművészeti Kiadó–Magyar Nemzeti Galéria–Ludwig Múzeum, 1991.
- NAGY 2005a NAGY Ildikó: A torzó Ferenczy Béni művészetében. In: *Angyalokra szükség van – Tanulmányok Bernáth Mária tiszteletére*. Szerk. ANDRÁS Edit. Budapest, MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, 2005. 101–110.
- NAGY 2005b Ildikó NAGY: Body and Soul: The Sculptor Béni Ferenczy (1890–1967). *The Hungarian Quarterly*, 46. 2005. No. 179. 30–40.
- NAGY 2012 NAGY Vera: *A hódmezővásárhelyi majolikatelep*. Hódmezővásárhely, Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ, 2012.
- NAGY 2022 NAGY Ildikó: Egyetemi évek. *Enigma*, 28. 2021 (2022) 106. sz. 54–65.
- NÉMETH 1954 NÉMETH Lajos: A IV. Magyar Képzőművészeti Kiállítás – II. Szobrászat és építészet. *Szabad Nép*, 12. 1954. január 18. 18. sz. 2.
- NÉMETH 1961 NÉMETH Lajos: Megjegyzések képzőművészetünk helyzetéről. *Új írás*, 1. 1961. 8. sz. 738–744.
- NÉMETH 1965 NÉMETH Lajos: A X. magyar képzőművészeti kiállítás. *Népművelés*, 12. 1965. 11. sz. 32.
- NÉMETH 1968 NÉMETH Lajos: *Modern magyar művészet*. Budapest, Corvina Kiadó, 1968.
- NÉMETH 1970 NÉMETH Lajos: Ferenczy Béni. *Élet és Tudomány Kalendáriuma*, 1970. 187–191.
- NÉMETH–KISS 1960 *A Magyar Tanácsköztársaság képzőművészeti élete*. (Művészettörténeti Dokumentációs Központ Forráskiadványai I.) Szerk. NÉMETH Lajos–KISS Dezső. Budapest, Múzeumok Központi Propaganda Irodája, 1960.
- Nemzeti Szalon 1925a* *A XLV-ik csoportkiállításnak katalógusa: Philipp Bauknecht, Baán-Kuszká Lili, Bohuniczky Endre, Hellebranth Berta, Hellebranth Ilona, Leidenfrost Pál művei*. (A Nemzeti Szalon 338. kiállítása) 1925. szeptember 6–15. Kiállítási katalógus. Budapest, Nemzeti Szalon, 1925.
- Nemzeti Szalon 1925b* *Ferenczy Béni szobrászművész és Ferenczy Noémi iparművésznő kollektív kiállításának katalógusa* (A Nemzeti Szalon 339-ik kiállítása.) 1925. szeptember 20–27. Kiállítási katalógus. Budapest, Nemzeti Szalon, 1925.
- OROSZLÁN 1926 OROSZLÁN Zoltán: Kiállítások. *Protestáns Szemle*, 35. 1926. 5. sz. 348–350.
- Ölel Carolus* 2011 „*Ölel Carolus*” *Ferenczy Károly levelezése*. Szerk. BOROS Judit–KISSNÉ BUDAI Rita. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2011.
- P. SZABÓ 2018 P. SZABÓ Ernő: A lét méltóságjeljes elfogadása – Ferenczy Béni-émlékiállítás. *Új művészet*, 28. 2018. 5. sz. 18–21.
- PÁLINKÁS 1948 PÁLINKÁS László: A firenzei magyar csoportkiállítás. *Magyar Művészet*, 15. 1948. 3. sz. 153–154.
- PALLÓ 1942 Az országgyűlés képviselőházának 314. ülése 1942. évi november hó 25-én. *Országgyűlés képviselőházának naplója*, XVI. kötet Budapest, Athenaeum, 1942. 251–252. (Palló Imre interpellációja)
- PÁLOSI 1985 PÁLOSI Judit: Ferenczy Noémi művészi és tanári munkásságának eseménytörténete. *Ars Hungarica*, 13. 1985. 2. sz. 181–198.

- PÁLOSI 1998 PÁLOSI Judit: *Ferenczy Noémi*. Budapest, FUGA kiadás, 1998.
- PÁLOSI 2009 PÁLOSI Judit: Ferenczy Noémi a pálya kezdetén. In: *A gödöllői szőnyeg 100 éve – Tanulmányok a 20. századi magyar textilművészet történetéhez*. Szerk. ÖRINÉ NAGY Cecília. Gödöllő, Gödöllői Városi Múzeum, 2009. 70–75.
- PÁNDI 1958 PÁNDI Pál: Petőfi-képünkről. *Kortárs*, 2. 1958.4. sz. 596–607.
- PASSUTH 1974 PASSUTH Krisztina: *Magyar művészek az európai avantgarde-ban – A kubizmustól a konstruktivizmusig 1919–1925*. Budapest, Corvina Kiadó, 1974.
- PATAKI 1998 PATAKI Gábor: „Van alkonyat, mely olyan, mint a hajnal” – Képzőművészeti viták, 1948–1949. In: *A fordulat évei. 1947–1949*. Budapest, 1956-os Intézet, 1998. 217–237.
- PATAKI 1999 PATAKI Gábor: Hidak a jövőbe – a magyar avantgárd az emigrációban. In: *Magyar Képzőművészet a 20. században*. Szerk. ANDRÁSI Gábor–PATAKI Gábor–SZÜCS György–ZWICKL András. Budapest, Corvina–Egyetemi Könyvtár, 1999. 68–75.
- PATAKY 1955 PATAKY Dénes: Ferenczy Béni rajzai. *Művészettörténeti Értesítő*, 4. 1955. 1. sz. 70–72.
- PATAKY 1963 PATAKY Dénes: Szinyei Merse Pál. *Művészet*, 4. 1963. 12. sz. 25. 6–10.
- PEKÁRY 1948 PEKÁRY Dagmar: Beszélgetés a Kossuth-díjas Ferenczy Bénivel. *Színház*, 4. 1948. 22. sz. o. n. (8.)
- PERNECZKY 1965 PERNECZKY Géza: Szobrok a X. Magyar Képzőművészeti Kiállításon. *Magyar Nemzet*, 21. 1965. szeptember 26. 227. sz. 11.
- PERNECZKY 1967 PERNECZKY Géza: Ferenczy Béni estéje. *Nagyvilág*, 12. 1967. 9. sz. 1392–1396.
- PETRÁK 2000 PETRÁK Katalin: *Magyarok a Szovjetunióban 1922–1945*. (Politikatörténeti Füzetek XVI.) Budapest, Napvilág Kiadó, 2000.
- PETRÁNYI 2017 *Keretek között – A hatvanas évek művészete Magyarországon (1958–1968)*. Kiállítási katalógus. Szerk. PETRÁNYI Zsolt. Budapest, Szépművészeti Múzeum–Magyar Nemzeti Galéria, 2017.
- PETROVICS 1922 *Ferenczy Károly emlékkiállításának tárgymutatója*. PETROVICS Elek előszavával. Budapest, Műcsarnok – Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, 1922.
- PETROVICS 1945 PETROVICS Béla: Beszámoló a magyar festők és szobrászok szomorú helyzetéről, elsősorban a századosúti művésztelép pusztulásáról. *Magyar Nemzet*, 1. 1945. június 14. 35. sz. 5.
- POGÁNY 1924 [POGÁNY Kálmán]: Az Ars Unát beengedték Szlovénszkóba Pro domo. *Ars Una*, 1. 1924. 8. sz. 115.
- POGÁNY Ö. 1950 POGÁNY Ö. Gábor: Párizsi festőiskola az Erzsébet-téren. *Délibáb*, 17. 1943. AUGUSZTUS 21. 34. sz. 38–39.
- POGÁNY Ö. 1950 POGÁNY Ö. Gábor: Az I. Magyar Képzőművészeti Kiállítás szobrászati anyaga. *Szabad Művészet*, 4. 1950. 10. sz. 374.
- POGÁNY Ö. 1952 POGÁNY Ö. Gábor: A Tavasz Tárlat szobrászati anyaga. *Szabad Művészet*, 6. 1952. 6. sz. 268–276.
- POGÁNY Ö. 1953 POGÁNY Ö. Gábor: A III. Magyar Képzőművészeti Kiállítás plasztikai anyaga. *Szabad Művészet*, 7. 1953. 1. sz. 25.
- POGÁNY Ö. 1954 POGÁNY G. Gábor: A IV. Magyar Képzőművészeti Kiállítás. *Szabad Művészet*, 8. 1954. 1. sz. 25
- PÓR 1959 PÓR Bertalan: A Magyar Tanácsköztársaság plakátjai. *Magyar Grafika*, 3. 1959. 5. sz. 324–331.
- PÓTÓ 2003 PÓTÓ János: Az emlékezés helyei – Emlékművek és politika. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.
- PRAKFAI 1991 PRAKFAI Endre: A budapesti földalatti gyorsvasút tervei és építése – 1950–1955. *Pavilon*, 2. 1991. 6. sz. 64–77.
- PRAKFAI–SZÜCS 2010. PRAKFAI Endre–SZÜCS György: *A szocreál Magyarországon*. Budapest, Corvina, 2010.
- PROHÁSZKA 2007 PROHÁSZKA László: Ferenczy Béni egyházművészeti alkotásai. *Vigilia*, 72. 2007. 5. sz. 343–347.
- RABELAIS 1532–1564 François RABELAIS: *La vie de Gargantua et de Pantagruel (1532–1564)* Paris, J. Bry ainé, 1854.
- RADNÓTI 1981 RADNÓTI Sándor: Stílusok hullámverése – Antal Frigyes magyar kötetének ürügyén. *Művészet*, 22. 1981. 5. sz. 14–17.

- RADOCSAY 1941 RADOCSAY Dénes: Tavaszi fecsegés, műtermi titkok. *Nemzeti Újság*, 23. 1941. március 23. 68. sz. 6.
- REDŐ 1954 REDŐ Ferenc: A IV. Magyar Képzőművészeti Kiállítás. *Művészettörténeti Értesítő*, 3. 1954. 1. sz. 169.
- RÉTI 1924 RÉTI István: Nagybányai művészek (Két halott és két élő). *Nyugat*, 17. 1924. március 16. 6. sz. 611–623.
- RÉTI 1938 RÉTI István: Két kiállítás – A KÚT és két fiatal. *Az Est*, 29. 1938. november 1. 235. sz. 14.
- RÉTI 2004. RÉTI István: *A nagybányai művésztelep*. Budapest, Vince Kiadó, 2004.
- RÉVAI 1949 Révai József népművelési miniszter megnyitó beszéde a szovjet festmények kiállításán. *Szabad Művészet*, 3. 1949. 9–10. sz. 356–360.
- RÉVÉSZ 2017 RÉVÉSZ Emese: A realizmus akadémiaja – A Magyar Képzőművészeti Főiskola 1945 és 1956 között. In: *Forradalom előtt. A Magyar Képzőművészeti Főiskola 1945 és 1956 között*. Szerk. B. MAJKÓ Katalin. Budapest, Magyar Képzőművészeti Egyetem, 2017. 16–85.
- RÉZ 1959 RÉZ Pál: Thomas Mann és Kosztolányi Dezső. *Világirodalmi Figyelő*, 5. 1959. 3–4. sz. 390–403.
- RÉZ 1984 *Ferenczy Béni arcképe – Ferenczy Béni írásai, szobrai, rajzai. Írások Ferenczy Béniről*. Szerk. RÉZ Pál. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984.
- RÉZ 2015 RÉZ Pál: *Bokáig pezsgőben – hangos memoár*. Budapest, Magvető Kiadó, 2015.
- ROCKENBAUER 2018 ROCKENBAUER Zoltán: A Nyolcak 1919-ben. *Enigma*, 25. 2018. 94. sz. 80–101.
- ROMSICS 2003 ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.
- RÓNA 1970 RÓNA György: Intézkedések a művésznevelés megreformálására 1918 és 1919-ben. *Művészettörténeti Értesítő*, 19. 1970. 141–147.
- RÓZSA 1910 RÓZSA Miklós (Tövis.): A Miénk kiállítása. *A Hét*, 21. 1910. 3. sz. 48.
- RÓZSA 1965 RÓZSA Gyula: X. Magyar Képzőművészeti Kiállítás – Szobrászat, éremművészet. *Népszabadság*, 23. 1965. október 17. 245. sz. 9.
- RÓZSA 1982 RÓZSA Gyula: Ferenczy Béni, Illyéssel. *Népszabadság*, 40. 1982. június 18. 141. sz. 7.
- RUM 2017 RUM Attila: Bernáth Aurél pedagógiája – kortárs-tanítványi visszaemlékezések és a korabeli dokumentumok tükrében. In: *Forradalom előtt. A Magyar Képzőművészeti Főiskola 1945 és 1956 között*. Szerk. B. MAJKÓ Katalin. Budapest, Magyar Képzőművészeti Egyetem, 2017. 148–164.
- SÁRKÖZI 2011 SÁRKÖZI Mátyás: A képzőművészet mindenese – Az Állatmesék illusztrációi. *Art Limes*, 8. 2011. 3. (31.) sz. 51–53.
- SÁRKÖZY 2018 SÁRKÖZY Péter: Az MTA római Magyar Történeti Intézete és utóda, a kilencven évvel ezelőtt alapított Római Magyar Akadémia. *Magyar Tudomány*, 179. 2018. 5. sz. 729–737.
- SIMON 1967 SIMON István: Búcsú Ferenczy Bénitől. *Kortárs*, 11. 1967. 8. sz. 1297–1298.
- SINKÓ 1953–1955 SINKÓ Ervin: *Optimisták. Történelmi regény 1918/19-ből. 1-2*. Újvidék, Testvériség-Egység, 1953–1955.
- SINKÓ 1965 SINKÓ Ervin: *Optimisták. Történelmi regény 1918-19-ből*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1965.
- SINKÓ 1985 SINKÓ Ervin: *Egy regény regénye: Moszkvai naplójegyzetek 1935–1937*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1985.
- SINKÓ 1995 SINKÓ Katalin: A művészi siker anatómiája. In: *Aranyérmek, ezüstkoszorúk – Művészkultusz és műpártolás Magyarországon a 19. században*. Kiállítási katalógus. Szerk. NAGY Ildikó. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1995. 15–47.
- SINKÓ 1996 SINKÓ Katalin: Az alapítók biblikus képei és a századvég antihistorizmusa. In: *Nagybánya művészete. Kiállítás a nagybányai művésztelep alapításának 100. évfordulója alkalmából*. Kiállítási katalógus. Szerk. NAGY Ildikó. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1996. 216–235.
- SODICS 2022a SODICS Dominika: Az Ars Hungarica-könyvsorozat (1932–1938) és a Gresham-kör 1. *Enigma*, 28. 2021. (2022.) 106. sz. 110–159.
- SODICS 2022b SODICS Dominika: Az Ars Hungarica-könyvsorozat (1932–1938) és a Gresham-kör 2. *Enigma*, 28. 2021. (2022.) 107. sz. 108–157.

- SOMLYÓ 1955 SOMLYÓ György: Ferenczy Béni Petőfi szobrára (1955). In: RÉZ 1984. 127.
- SOMLYÓ 1965 SOMLYÓ György: Mese Ferenczy Béni virágairól. *Kortárs*, 9. 1965. 11. sz. 1732.
- SOMOGYI 1977 W. SOMOGYI Ágnes: Képzőművészek Ady Endre halottas ágyánál. In: *Tegnapok és holnapok árján. Tanulmányok Adyról*. Szerk. LÁNG József. Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum–Népművelési Propaganda Iroda Kiadó, 1977. 361–416.
- Soós 1960 Soós Gyula: Ferenczy Béni érmei. *Numizmatikai Közöny*, 58–59. 1959–1960. 65–69.
- Soós 1963 Soós Gyula: Aristide Maillol magyar vonatkozásai. *Művészet*, 4. 1963. 9. sz. 20–21.
- SÖMJÉNI 1974 SÖMJÉNI Sándor: Történelmi jegyzetek – Egy jelentés margójára. *Szocialista Művészetért*, 17. 1974. 5. sz. 8.
- STANDEISKY 2003 STANDEISKY Éva: Az (ön)átértékelő Kassák. 2000 – *Irodalmi és Társadalmi havi lap*, 2. 2003. 11–12. sz. 110–124. URL <http://ketezer.hu/2003/11/az-onatertekelo-kassak/> (Letöltve 2022. 07. 18.)
- STIRTON 2015 Paul STIRTON: A bécsi iskola Magyarországon – Antal, Wilde és Fülep. *Enigma*, 21. 2015. 85. sz. 81–99.
- SÜMEGI 2017 SÜMEGI György: Perlrott Csaba Vilmos a Kecskeméti Művésztelepen. *Forrás*, 49. 2017. 6. sz. 86–119.
- SZABADI 2012 SZABADI Judit: „A tájék biblikusan monumentális”. Ferenczy Károly biblikus képei. *Holmi*, 24. 2012. 12. sz. 1524–1532.
- SZABÓ 1957 SZABÓ Lőrinc: Ércnél maradandóbb. In: Uő: *A huszonhatodik év. Lírai rekviem százhusz szonettben*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1957. 120.
- Cs. SZABÓ 1962 Cs. SZABÓ László: Új Deukalión. *Új Látóhatár* 5. 1962. 3. sz. 244–249.
- SZABÓ 1967b SZABÓ Katalin: *Ferenczy Béni*. Budapest, Corvina Kiadó, 1967.
- SZABÓ 1969 *A Tanácsköztársaság képzőművészeti vásárlásai*. Kiállítási katalógus. Szerk. SZABÓ Júlia. Székesfehérvár, István Király Múzeum, 1969.
- SZABÓ 1973 SZABÓ Júlia: Pogány Kálmán, tudománytörténetünk elfelejtett alakja. [1973] In: Uő.: *Utak és tanulságok – Válogatott művészettörténeti tanulmányok és műkritikák*. Budapest, Balassi Kiadó, 2014. 472–483.
- SZABÓ 1979 SZABÓ Júlia: A direktórium elnöke: Pogány Kálmán. *Kritika*, 8. 1979. 3. sz. 19–20.
- SZABÓ 2004 SZABÓ Júlia: Mesterművek művészi megközelítésben. Ferenczy Béni katedrális rajzai. In: *Romantikus kastély – Tanulmányok Komárik Dénes tiszteletére*. Szerk. VADAS Ferenc. Budapest, Hild-Ybl Alapítvány, 2004. 512–523.
- SZABÓ 2009 *Kassai modernnek – A két világháború közötti képzőművészet Kassán*. Kiállítás katalógus. Szerk.: SZABÓ Lilla. Szentendre, Szentendrei Új Közművelődési, Kulturális és Városmarketing Központ Nonprofit Közhasznú Kft. 2009.
- SZÁNTÓ 1979 SZÁNTÓ Piroska: Az ördög nem ilyen! (1979) In: RÉZ 1984. 86–88.
- SZÁNTÓ 1983 Szántó Piroska visszaemlékezése. In: *A háborúnak vége lett*. Szerk. KABDEBÓ Lóránt. Budapest, Kozmosz Könyvek, 1983. 114–121. URL <https://mek.oszk.hu/07200/07206/> (Letöltve 2022. 08. 16.)
- SZÁNTÓ 1994 SZÁNTÓ Piroska: A festő álma. In: Akt. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1994. 65–69.
- SZATMÁRI 1991 SZATMÁRI Gizella: Beszélgetés Vigh Tamással. In: *Hatvanas évek. Új törekvések a magyar képzőművészetben*. Kiállítási katalógus. Szerk. NAGY Ildikó. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1991. 89–98.
- SZÉCHENYI 2009 SZÉCHENYI Ágnes: *Lélegzetvétel – Válasz 1946–1949*. Budapest, Argumentum Kiadó, 2009.
- SZEGI 1945 SZEGI Pál: (sz. p.): Négy hét alatt készült el Pátzay Pál nyíregyházai kozák-emlékműve. *Fényszóró*, 1. 1945. augusztus 16. 4. sz. 14.
- SZEGI 1951 SZEGI Pál: A magyar katona a szabadságért. *Szabad Művészet*, 5. 1951. 10. sz. 443.
- SZEGI 1953 SZEGI Pál: A földalatti vasút Népstadion-állomásának képzőművészeti díszítése. *Magyar Építőművészet*, 2. 1953. 3–4. sz. 103–109.
- SZÉKELY 1925 SZÉKELY Miklós: Kiállítások. *Napkelet*, 3. 1925. 4. sz. 402.

- SZENTESI 1991 SZENTESI Edit: Beszélgetés Lakner Lászlóval. In: *Hatvanas évek. Új törekvések a magyar képzőművészetben*. Kiállítási katalógus. Szerk. NAGY Ildikó. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1991. 125–138.
- SZERDAHELYI 1942 SZERDAHELYI Sándor (sz. s.): Batthyány Gyula és Ferenczy Béni. *Népszava*, 70. 1942. november 5. 250. sz. 6.
- SZEREDI–GALÁCZ 2020 SZEREDI Merse Pál–GALÁCZ Judit: Párhuzamos avantgárdok Bécsben: Láttelek Kassák és Kiesler kooperációjának hiányáról. In: *József Attila, Bécs és a századelő művészete*. Szerk. GINTLI Tibor–PESTI Brigitta–TVERDOTA György–VERES András. Budapest, L'Harmattan, 2020. 197–212.
- SZIGETI 1956 SZIGETI István: Ferenczy Béni szobrászművész érmei és plakettjei. *Az Érem*, 12. 1956. 3. sz. 8–12. (40–44.)
- SZIGETI 1965 SZIGETI Jenő: A X. magyar képzőművészeti tárlat – Szobrok. *Theologiai Szemle*, 8. (új évfolyam) 1965. 11–12. sz. 372.
- SZILÁRD 1938 SZILÁRD János: (Sz. I.): A KÚT kiállítása. *Nemzeti Ujság*, 20. 1938. október 30. 246. sz. 27.
- SZILÁGYI 1976 SZILÁGYI János: Kiadatlan levelek Heltai Jenőhöz. *Kritika*, 5. 1976. 10. sz. 15.
- SZÍVÓS 2009 SZÍVÓS Erika: *A magyar képzőművészet társadalomtörténete 1867–1918*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2009.
- SZOKOLAY 1925 SZOKOLAY Béla: A K.U.T. második kiállítása a Szalonban. *Magyarság*, 6. 1925. február 28. 48. sz. 11.
- SZÜCS 2006 SZÜCS György: Egy regionális centrum: Nagybánya. In: *Magyar Vadak* 2006. 129–136.
- SZÜCS 2017 SZÜCS György: Háttér és előtér. Ideológia, propaganda, művészeti nevelés. In: *Forradalom előtt. A Magyar Képzőművészeti Főiskola 1945 és 1956 között*. Szerk. B. MAJKÓ Katalin. Budapest, Magyar Képzőművészeti Egyetem, 2017. 86–121.
- M. SZÜCS 1999 M. SZÜCS Ilona (szerk.): *Egy műteremház a Józsefvárosban*. Budapest, Budapesti Városvédő Egyesület, 1999.
- M. SZÜCS 2001 M. SZÜCS Ilona: *Martsa Alajos és művészbáratai*. Kecskemét, Magyar Fotográfiai Múzeum, 2001.
- TÁBORI 1912 TÁBORI Kornél: *Páris magyarjai. Hogyan boldogulnak? Hogyan züllenek el? Magyarok külföldön*. Budapest, Schenk Ferenc Könyvkereskedő. é.n. [1912.]
- TASINÉ CSÚCS 2015 TASINÉ CSÚCS Ildikó: „Félek, hogy az uraknak rossz helyre esett a választásuk” – Jegyzetek a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság Zilahy Lajos elnöksége alatti működéséhez. *Aetas* 30. 2015. 2. sz. 154–171.
- TÉGLÁS 2006 TÉGLÁS János: A Baumgarten Alapítvány vécnapjai – A vétótól a megszüntetésig. *Múltunk*, 51. 2006. 1. sz. 231–258.
- Tények Könyve* 1988 *Tények Könyve – Magyar és Nemzetközi Almanach '88*. Szerk. BALÓ György–LIPÓVE CZ Iván. Budapest, Computerworld Informatika Kft.–Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1987.
- TIETZE 1925 Hans TIETZE: *Lebendige Kunstwissenschaft: Zur Krise der Kunst und der Kunstgeschichte*. Vienna, Krystall-Verlag, 1925.
- TOLNAI 1967 TOLNAI Gábor: Ferenczy Béni Olaszországban. *Kortárs*, 11. 1967. 9. sz. 1419–1422.
- TOLNAI 1967 TOLNAI Gábor: Szóbeli jegyzék. *Új Írás*, 27. 1987. 1. sz. 56–75.
- TOLNAY 1924 TOLNAY Károly: Cézanne történeti helye (Kísérlet művészetének értelmezésére). *Ars Una*, 1. 1924. 6. sz. 205–226.
- TOLNAY 1979 TOLNAY Károly: *Ferenczy Béni, a modern klasszikus szobrász Magyarországon* [1979] In: RÉZ 1984. 184–187.
- TÓTH 1943 TÓTH Dénes (T. D.): A Fővárosi Képtár új szerzeményeinek kiállítása. *Esti Ujság*, 8. 1943. március 6. 53. sz. 5.
- TÓTH 2016 *Ferenczy Béni éremművészete*. (A katalógust összeállította, a leírásokat készítette és jegyzetekkel ellátta: TÓTH János) Budapest, Ferenczy Család Művészeti Alapítvány, 2016.
- TÓTH 2018 TÓTH Ida: Kaviár háromszor – Jó köztársasági elnök lett volna Szent-Györgyi Albertből? *Magyar Idők*, 2018. február 26. URL <https://www.magyaridok.hu/lugas/kaviar-haromszor-2814099/> (Letöltve 2022. 06. 23.)
- TURCSÁNYI 1919 t. gy. [TURCSÁNYI Gyula]: Ki döntötte le Ferenc József szobrát. *Pesti Futár*, 12. 1919. 576. sz. 16–18.

- TÜSKÉS 1967 TÜSKÉS Tibor: Ferenczy Béni halálára. *Jelenkor*, 10. 1967. 7–8. sz. 723–726.
- VAJDA 1981 VAJDA Miklós: Ferenczy Béni estéje *Új Írás*, 21. 1981. 5. sz. 6–13.
- VÁLYI 1961 Gábor VÁLYI: Ferenc Medgyessy, the Sculptor. *New Hungarian Quarterly*, 2. 1961. 2. sz. 61–70.
- VARGA 1963 VARGA József: Irodalmi levél Budapestről. *Korunk*, 22. 1963. 8. sz. 1121.
- VARGHA 1954 VARGHA Balázs: Földön fekvő sírkövek. *Magyar Nemzet*, 10. 1954. november 26. 280. sz. 5.
- VÁRHELYI 1975 M. VÁRHELYI Vanda: A Ferenczy-gyűjtemény Szentendrén. In: *Studia Comitatensia 3. Tanulmányok Pest megye múzeumaiból*. Szentendre, 1975. 367–371.
- VÁRHELYI 1982 VÁRHELYI Vanda: Ferenczy Béni Bécsben. In: *A magyar grafika külföldön: Bécs 1919–1933 / Ungarische Graphik im Ausland: Wien 1919–1933* Kiállítási katalógus. Szerk. R. BAJKAY Éva. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, [1982.] 24–25.
- VASOLD 2020 Georg VASOLD: Fine Arts. In: *The Red Vienna Sourcebook*. Edited by Ingo ZECHNER–Georg SPITALER–Rob MCFARLAND. Cambridge University Press, 2020. 445–446.
- Vasárnap Kör* 1980 *A Vasárnap Kör*. Szerk. KARÁDI Éva–VEZÉR Erzsébet. Budapest, Gondolat Kiadó, 1980.
- VÉGH 1919 VÉGH Gyula: Iparművészeti intézményeink a proletárdiktatúra alatt. *Magyar Iparművészet*, 22. 1919. 3–10. sz. 63–64.
- VÉGVÁRI 1950a VÉGVÁRI Lajos: Előzetes beszámoló az I. Magyar Képzőművészeti Kiállításról. *Magyar Nemzet*, 6. 1950. augusztus 19. 192. sz. 3.
- VÉGVÁRI 1950b VÉGVÁRI Lajos: Első Magyar Képzőművészeti Kiállítás: Szobrászat. *Magyar Nemzet*, 6. 1950. szeptember 10. 211. sz. 7.
- VÉGVÁRI 1952 V. L. [VÉGVÁRI Lajos]: Elekfy Jenő és Ferenczy Béni kiállítása. *Szabad Művészet*, 6. 1952. 4. sz. 178–179.
- VÉGVÁRI 1997 VÉGVÁRI Lajos: Ferenczy Károly bibliai tárgyú képei. *Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, 35–36. 1997. 741–756.
- Venezia 1948 *XXIV Biennale di Venezia*. Catalogo. Venezia, Edizioni Serenissima, 1948.
- VÉRI 2020 VÉRI Dániel: Könyvek útja a vasfüggönyön át: franciák, magyarok és a CIA. In: *A nagy könyvlopás – Francia könyvkiállítás a vasfüggöny mögött*. Szerk. ÁRVAI Mária–VÉRI Dániel. Szentendre, Ferenczy Múzeumi Centrum, 2020. 46–89.
- VEZÉR 2004 VEZÉR Erzsébet: Beszélgetés Hauser Arnolddal. In: Uő.: *Megőrzött öreg hangok. Válogatott interjúk*. Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2004. 101–121.
- VIGH 1959 VIGH Tamás: Ferenczy Béni – tanítvány a mesterről (1959). In: RÉZ 1984. 150–153.
- VÖRÖS 1998 VÖRÖS Boldizsár: Történelmi hősök, új rendszerek – Emlékszobrok Szovjet-Oroszországban és a Magyarországi Tanácsköztársaságban 1917–1919. *Mozgó Világ*, 24. 1998. 5. sz. 85–105.
- WAGLEY 2015 Catherine G. WAGLEY: Friends Among Us: Reflections on the Value and Risk of Nepotism in Art. In: MOMUS, December 8, 2015. URL <https://momus.ca/friends-among-us-reflections-on-the-value-and-risk-of-nepotism-in-art/> (Letöltve 2023. 02. 11.)
- WARNKE 1985 Martin WARNKE: *Hofkünstler: Zur Vorgeschichte des modernen Künstlers*. Köln, DuMont Buchverlag, 1985.
- WARNKE 1998 Martin WARNKE: *Udvari művészek. A modern művész előtörténetéhez*. Budapest, Enciklopédia Kiadó, 1998.
- Wechselwirkungen* 1986 *Wechselwirkungen – Ungarische Avantgarde in der Weimarer Republik*. Ausstellungskatalog. (Neue Galerie Kassel) Marburg, Jonas-Verlag für Kunst und Literatur, 1986.
- WEHNER 2013 WEHNER Tibor: A nagy magyar kerámia manapság. *Art Limes*, 10. 2013. 1. (37.) sz. 85–92.
- WEHNER 2017 WEHNER Tibor: „Blázovicsét gipszbe öntöttük” – A szobrászat oktatása a Magyar Képzőművészeti Főiskolán 1945 és 1956 között, különös tekintettel az ötvenes évek diplomamunkáira. In: *Forradalom előtt. A Magyar Képzőművészeti Főiskola 1945 és 1956 között*. Szerk. B. MAJKÓ Katalin. Budapest, Magyar Képzőművészeti Egyetem, 2017. 122–147.
- WESSELY 2012 WESSELY Anna: A művészetszociológia – "Kinek nem kell és miért"? *Kultúra és Közösség* 3. (IV. folyam) 2012. 1–2. szám, 67–74.
- WITTKOWER 1963 Margot WITTKOWER–Rudolf WITTKOWER: *Born Under Saturn: the Character and Conduct of Artists: a documented history from antiquity to the French Revolution*. London, Weidenfeld and Nicolson, 1963.

WITTKOWER 1996	Margot WITTKOWER–Rudolf WITTKOWER: <i>A Szaturnusz jegyében. A művész személyisége az ókortól a francia forradalomig.</i> Budapest, Osiris Könyvtár, 1996.
YBL 1926	YBL Ervin: A tavaszi évad képzőművészeti eseményei. <i>Budapesti Szemle</i> , 1926. 204. kötet, 590. sz. 142–154.
YBL 1929	YBL Ervin (Y. E.): A Képzőművészek Új Társaságának kiállítása. <i>Budapesti Hírlap</i> , 49. 1929. január 6. 5. sz. 20.
YBL 1938	Ybl Ervin (Y. E.): A Képzőművészek Új Társaságának kiállítása. <i>Budapesti Hírlap</i> , 58. 1938. október 30. 246. sz. 13.
YBL 1931	YBL Ervin: Két kiállítás. <i>Budapesti Hírlap</i> , 51. 1931. december 6. 278. sz. 16.
ZÁGONI 1997	ZÁGONI Erzsébet: Apja bírónak szánta, nem pedig „éhenkórász festőnek” – Szilárd Klára otthonosan mozog a világban, de Budapest az igazi otthona. <i>Fejér Megyei Hírlap</i> , 53. 1997. április 12. 85. sz. 6.
ZELK 1976	ZELK Zoltán: Utószó. In: Uő: <i>Tollászkodik a tavasz.</i> Budapest, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1976.
ZWICKL 1994	ZWICKL András: Portrévázlat egy apáról – Ferenczy Károly. <i>Orpheus</i> , 5. 1994/4. 16. sz. 99–102.

További ismeretlen szerzőjű sajtóanyagok

- (B. F.): Megint a művészek igazi otthona lesz a Fészek. *Kossuth Népe*, 1. 1945. május 24. 20. sz. 5.
- (b. m.): K. U. T. *Esti Kurir*, 16. 1938. november 1. 247. sz. 8.
- (B–nt): A mai magyar kisplasztika – Kiállítás a Tamás-galériában. *Népszava*, 68. 1940. február 25. 45. sz. 8.
- (B. P. L.-né): Mai magyar kisplasztika. *Nemzeti Ujság*, 22. 1940. február 28. 47. sz. 9.
- (B. T.): Külföldi kulturális kapcsolataink fejlődéséről nyilatkozik Murányi-Kovács Endre. *Világ*, 1949. március 22. 1139. sz. 4.
- (fr.): Ferenczy Béni, az illusztrátor. *Magyar Nemzet*, 9. 1953. február 1. 27. sz. 5.
- (havas): Ferenczy Béni kiállítása. *Népszava*, 87. 1959. május 27. 122. sz. 6.
- (K. J.): A becsületesség, a tudás és a művészet. *Uj Idők*, 47. 1941. március 23. 12. sz. 340.
- (K. J.): Batthyány Gyula gróf és Ferenczy Béni kiállítása. *Magyarság*, 23. 1942. november 6. 251. sz. 9.
- (K. M.): Elpusztult műtermek, tönkrement remekművek - Művészek beszélnek, akiknek egész életük munkája odaveszett. *Demokrácia*, 4. 1945. június 10. 9. sz. 7.
- (K. N.): Ferenczy Béni és Ferenczy Noémi kollektív kiállítása a Nemzeti Szalonban. *Ujság*, 1. 1925. március 12. 58. sz. 24.
- (L. J.): Elkésett kiállítás Pesten az elfajzott művészetekről. Zsidók, marxisták felvonulása a KUT kiállításán 1942-ben. *Egyedül vagyunk*. 5. 1942. november 20. 24. sz. 5–6.
- (M. A.): „A Széputcai Donáth kiállítási helyiségében...” *Szabad Szó*, 47. 1945. október 24. 173. sz. 2.
- (m. c.): Ein Grabdenkmal für Egon Schiele. *Der Tag*, 8. Nr. 2432. (31. Oktober 1929.) 3.
- (m. m.): Kilenec művésznők dolgozik Sztálin elvtárs portréján. *Népszava*, 77. 1949. november 20. 270. sz. 8.
- (m. o.): Ferenczy Béni és Noémi együttes kiállítása a Nemzeti Szalonban. *Ország-Világ*, 46. 1925. 39. sz. 325–326.
- (Pasquina): Római levél. *Politika*, 2. 1948. május 29. 22. sz. 2.
- (Pictor): A „KUT” kiállítása a Nemzeti Szalonban. *Magyarság*, 22. 1940. november 12. 251. sz. 8.
- (R. D.): Látogatás Budapest első „párisi” festőiskolájában. *Nemzeti Ujság*, 25. 1943. május 2. 98. sz. 20.
- (Spectator): Szemle. *Budapesti Szemle*, 1941. 261. kötet, 765. sz. 172–173.
- (Sz. E.): Látogatás – Ferenczy Béni. *Népszava*, 93. 1965. január 24. 20. sz. 7.
- (Sz. n.): Az 1965-ös Kossuth-díjasok listája. *Népszabadság*, 23. 1965. április 4. 80. sz. 6–7.

- (t. a.): A földalatti gyorsvasút Stadion-állomásának készülő szobrai között. *Esti Budapest*, 1. 1952. július 23. 94. sz. 4.
- (–ván.): Irodalom és művészet. A Nemzeti Szalon tárlata. *Hazánk*, 9. 1902. március 16. 65. sz. 7.
- (Vigil): A KÚT kiállítása. *Magyarság*, 19. 1938. október 30. 246. sz. 20.
- [N. n.]: M.I.É.N.K. Műkiállítás a Nemzeti Szalonban. *Magyarország*, 15. 1908. január 11. 10. sz. 2.
- [N. n.]: A Művészház kiállítása. *Budapesti Hírlap*, 30. 1910. szeptember 11. 216. sz. 13.
- [N. n.]: Ferenczy Károly emléktáblája. *Pesti Napló*, 69. 1918. október 16. 242. sz. 8.
- [N. n.]: A Vörösmarty-Akadémia Ady Endre szobráért. *Pesti Napló*, 70. 1919. február 2. 30. sz. 5.
- [N. n.]: Egy pár csizma. *Népszava*, 47. 1919. április 6. 82. sz. 9.
- [N. n.]: Katasztert készítenek a magyar képzőművészekről. *Az Est*, 10. 1919. április 27. 99. sz. 3.
- [N. n.]: Új képzőművészeti tanerők. *Pesti Hírlap*, 41. 1919. május 13. 112. sz. 7.
- [N. n.]: A szocialista irodalmi, művészeti és tudományos társaság. *Népszava*, 47. 1919. május 25. 124. sz. 9.
- [N. n.]: 86 millió elpocsékolott pénz a közoktatásügyi népbiztosságnál. *Uj Nemzedék*, 1. 1919. december 16. 66. sz. 3–4
- [N. n.]: A pénzhamisító szovjet. A legfiatalabb és legöregebb Szamuely szerepe. *Nemzeti Ujság*, 2. 1920. augusztus 22. 199. sz. 3.
- [N. n.]: Ferenczy Béni szobraiból. *Panoráma*, 3. 1923. 17. sz. 22.
- [N. n.]: Ferenczy Béni és Noémi kiállítása a Nemzet Szalonban. *Budapesti Hírlap*, 45. 1925. szeptember 20. 211. sz. 13.
- [N. n.]: Újjászervezték a Képzőművészek Új Társaságát. *Az Est*, 17. 1926. július 23. 164. 7.
- [N. n.]: A magyar művészeti irodalom. *A Műgyűjtő*, 1. 1927. 3. sz. 83–84.
- [N. n.]: Egon Schiele-Grabmal. *Arbeiter Zeitung*, 42. Nr. 299. (29. Oktober 1929.) 7.
- [N. n.]: Egon Schiele-Grabmal. *Wiener Zeitung*, 226. Nr. 251. (29. Oktober 1929.) 4.
- [N. n.]: Grabmalweihe für Egon Schiele. *Arbeiter Zeitung*, 42. Nr. 302. (1. November 1929.) 8.
- [N. n.]: Ein Grabmal für Egon Schiele. *Salzburger Volksblatt*, 59. Nr. 252. (2. November 1929.) 7.
- [N. n.]: A modern magyar szobrászat problémái (Csorba Géza, Medgyessy Ferenc és Pátzay Pál nyilatkozatai). *Uj szin*, 1931. január (Mutatványszám) 24.
- [N. n.]: Bartók-plakettek. *Nyugat*, 30. 1937. 4. sz. 322.
- [N. n.]: A KUT kiállítása. *Budapesti Hírlap*, 57. 1937. november 21. 265. sz. 12.
- [N. n.]: A Kút jubiláris kiállítása. *Esti Kurir*, 15. 1937. november 21. 265. sz. 11.
- [N. n.]: Ferenczy Benjamin szobrászművész Budapesten telepedik le. *Nemzeti Ujság*, 21. 1939. május 21. 115. sz. 27.
- [N. n.]: Ferenczy Béni szobrászművész pápa-plakettje. *Nemzeti Ujság*, 21. 1939. szeptember 15. 10. sz. 6.
- [N. n.]: Megjelent a HÍD új száma. *Vásárhelyi Reggeli Újság*, 36. 1940. december 22. 292. sz. 7.
- [N. n.]: A magyar Esztétikai Társaság. *Népszava*, 69. 1941. január 31. 25. sz. 6.
- [N. n.]: Hollósy Simon emléktáblát kap a Múcsarnok falán. *Népszava*, 69. 1941. április 29. 96. sz. 4.
- [N. n.]: Új festő-szabad iskola az Erzsébet-téren. *Új Magyarság*, 10. 1943. február 21. 42. sz. 14.
- [N. n.]: Új festőszabadiskola nyílt meg az Erzsébet-téren. *Pesti Hírlap*, 65. 1943. február 24. 44. sz. 6.
- [N. n.]: Vásárlások. *Szépítőművészet*, 4. 1943. 2. sz. 34.
- [N. n.]: Egyesületi hírek. *Nemzeti Ujság*, 26. 1944. március 11. 58. sz. 7.
- [N. n.]: A zsidóházak jegyzéke. *Új Magyarság*, 11. 1944. június 17. 135. sz. 4.
- [N. n.]: Teljes autonómiát kap a Magyar Művészeti Tanács. *Szabadság*, 1. 1945. április 10. 69. sz. 2.
- [N. n.]: Kik irányítják közoktatásunk reformját? *Népszava*, 73. 1945. április 28. 78. sz. 5.
- [N. n.]: „A Képzőművészetek Szabad Szervezete Ifjúsági...” *Magyar Nemzet*, 1. 1945. május 1. 14. sz. 4.
- [N. n.]: Nagytakarítást követelnek a Képzőművészeti Főiskolán. *Szabad Szó*, 2. 1945. május 5. 103. sz. 3.

- [N. n.]: A Dózsa György–emlékkiállítás. *Szabad Nép*, 3. 1945. június 22. 72. sz. 4.
- [N. n.]: Negyedmillió pengőért képeket és szobrot vásárolt a kormány. *Magyar Nemzet*, 1. 1945. július 5. 52. sz. 4.
- [N. n.]: Négyezer pengőért képeket vásárolt a főváros. *Magyar Nemzet*, 1. 1945. július 10. 56. sz. 4.
- [N. n.]: A képzőművészek „újjáépítési kölcsöne“. *Világ*, 1945. október 6. 119. sz. 2.
- [N. n.]: „Bartók Béla emlékére...“ *Szabadság*, 1. 1945. október 9. 216. sz. 4.
- [N. n.]: „Ferenczy Béni és Hajnal János gyűjteményes kiállítását...“ *Magyar Nemzet*, 1. 1945. október 17. 138. sz. 2.
- [N. n.]: Kiosztják a székesfőváros szabadságdíjait. *Kossuth Népe*, 2. 1946. február 13. 36 (232.) sz. 4.
- [N. n.]: Somogyi és Bacsó emlékezetének megörökítése. *Népszava*, 74. 1946. február 17. 40. sz. 4.
- [N. n.]: 21 magyar író és művész utazik Svájcba. *Szabadság*, 2. 1946. október 3. 223. sz. 6.
- [N. n.]: A kultuszminisztérium külföldi osztályának vezetője... *A Reggel*, 19. 1946. november 18. 16. sz. 8.
- [N. n.]: Ünneplik Kassák Lajost. *Magyar Nemzet*, 3. 1947. március 22. 67. sz. 4.
- [N. n.]: „Péntek délben...“ *Népszava*, 75. 1947. március 22. 67. sz. 4.
- [N. n.]: „Szőnyi István, a neves festő...“ *Szivárvány*, 2. 1947. október 11. 41. sz. 16.
- [N. n.]: „Rómában és Firenzében...“ *Szabad Művészet*, 1. 1947. 11. sz. 223.
- [N. n.]: Nem éppen közügy. *Demokrácia*, 7. 1948. február 1. 5. sz. 4.
- [N. n.]: „A firenzei Strozzi-palotában...“ *Népszava*, 76. 1948. február 21. 43. sz. 4.
- [N. n.]: Cataniában magyar hetet rendeztek. *Magyar Nemzet*, 4. 1948. február 27. 48. sz. 4.
- [N. n.]: A Művészeti Tanács hírei – Képzőművészeti hírek. *Magyar Művészet*, 15. 1948. 3. sz. 149.
- [N. n.]: Magyar kiállítás Rómában. *Népszava*, 76. 1948. április 13. 77. sz. 4.
- [N. n.]: „A »MOMENTO SERA« római lap...“ *Szabad Művészet*, 2. 1948. 5. sz. 198.
- [N. n.]: „A hétfőn megalakuló magyarországi UNESCO-bizottság...“ *Magyar Nemzet*, 4. 1948. június 11. 132. sz. 3.
- [N. n.]: A Művészeti Tanács hírei. *Szabad Művészet*, 2. 1948. 7–8. sz. 270.
- [N. n.]: Nyissuk ki a Képzőművészeti Főiskola kapuit a dolgozó nép gyermekei előtt! *Szabad Nép*, 6. 1948. augusztus 31. 199. sz. 7.
- [N. n.]: „A Vallás és Közoktatásügyi Miniszter a Tanács javaslata alapján...“ *Szabad Művészet*, 2. 1948. 10. sz. 335.
- [N. n.]: Oroszlánban nem lesz már hiány az Országházban. *Magyar Nemzet*, 5. 1949. január 12. 9. sz. 3.
- [N. n.]: L'Art Hongrois contemporain. *L'Humanité: journal socialiste quotidien*. 31 mars 1949. 3.
- [N. n.]: „A párisi nemzetközi érem- és plakettkiállításra...“ *Világ*, 1949. április 6. 1151. sz. 2.
- [N. n.]: „A párisi nemzetközi érem- és plakettkiállításon...“ *Szabad Művészet*, 3. 1949. 5. sz. 223.
- [N. n.]: Huszonegy képzőművészünk négy-négyezer forintos megbízást kapott középületek díszítésének tervpályázatára. *Szabad Nép*, 7. 1949. május 11. 108. sz. 6.
- [N. n.]: Munkafelajánlások az országban. *Dolgozók Világlapja*, 5. 1949. november 19. 47. sz. 4.
- [N. n.]: Képek, szobrok és plakettek készülnek Sztálin elvtárs születésnapjára. *Népszava*, 77. 1949. december 3. 281. sz. 4.
- [N. n.]: „Lenin halálának évfordulójára...“ *Friss Újság*, 55. 1950. január 10. 8. sz. 4.
- [N. n.]: Lenin életéről készült díszmappát hoz forgalomba a Művészeti Alkotások NV. *Szabad Szó*, 52. 1950. január 11. 8. sz. 2.
- [N. n.]: „Művészeti alkotások NV Lenin elvtárs halálának évfordulójára...“ *Világosság*, 6. 1950. január 19. 16. sz. 3.
- [N. n.]: „Sztálin generalisszimusz 70. születésnapja alkalmával...“ *Szabad Művészet*, 4. 1950. 3–4. sz. 159.
- [N. n.]: „A Szépművészeti Múzeum vásárolta meg...“ *Szabad Művészet*, 4. 1950. 10. sz. 415.
- [N. n.]: Új képek a budapesti földalatti építéséről. *Béke és Szabadság*, 3. 1952. 13. sz. 11.
- [N. n.]: Az angol művészek békekiállítása. *Szabad Művészet*, 7. 1953. 3. sz. 144.

- [N. n.]: Az 1954. évi művészeti és irodalmi díjak kitüntetettjei. *Néplap*, 11. 1954. április 4. 80. sz. 3.
- [N. n.]: „Sok jogos kifogás...” *Művelt Nép*, 5. 1954. május 1. 8. sz. 8.
- [N. n.]: Pénteken leplezik le Babits Mihály síremlékét. *Szabad Nép*, 12. 1954. november 25. 329. sz. 4.
- [N. n.]: „Ferenczy Béni domborműve díszíti majd...” *Művelt Nép*, 7. 1956. január 29. 5. sz. 8.
- [N. n.]: „Még inkább megszerettük Magyarországot és a magyar népet...” – A szovjet kulturális küldöttség tagjainak sajtóértekezlete. *Szabad Nép*, 14. 1956. március 18. 78. sz. 5.
- [N. n.]: Borsos Miklós, Ferenczy Béni, Medgyessy Ferenc, Tar István és Vilt Tibor...” *Szabad Művészet*, 10. 1956. 7. sz. 348.
- [N. n.]: „Ferenczy Béni szobrászművész József Attiláról...” *Szabad Művészet*, 10. 1956. 8. sz. 392.
- [N. n.]: Vitékat a szellemi életben! *Magyar Nemzet*, 12. 1956. szeptember 9. 213. sz. 5.
- [N. n.]: A Liszt-verseny és a Bartók-fesztivál. *Művelt Nép*, 7. 1956. szeptember 16. 38. sz. 2.
- [N. n.]: Ferenczy Béni Petőfi-szobrát a Petőfi Sándor utca 3. udvarában állítják fel. *Esti Budapest*, 5. 1956. október 1. 213. sz. 4.
- [N. n.]: Kitüntetett képzőművészek – munkájukról, terveikről. *Esti Budapest*, 5. 1956. október 4. 234. sz. 4.
- [N. n.]: Kulturális bizottságot alakít a budapesti Népfrent-bizottság. *Esti Budapest*, 5. 1956. október 10. 239. sz. 1.
- [N. n.]: Kulturális bizottságot szervez a Hazafias Népfrent Budapesten. *Esti Budapest*, 5. 1956. október 16. 244. sz. 7.
- [N. n.]: Kányásaknai bányászfürdő. *Magyar Építőművészet*, 6. 1957. 5–6. sz. 160–161.
- [N. n.]: Párizsban a Nemzetközi Éremkiállításon... *Műterem*, 1. 1958. 3. sz. 46.
- [N. n.]: Mai magyar festészet, szobrászat és grafika Antwerpenben. *Népszava*, 86. 1958. május 10. 109. sz. 4.
- [N. n.]: Magyar művészek kitüntetése a brüsszeli világkiállításon. *Magyar Nemzet*, 14. 1958. július 4. 156. sz. 5.
- [N. n.]: Magyar képzőművészeti alkotások külföldön. *Élet és Irodalom*, 2. 1958. július 4. 27. sz. 6.
- [N. n.]: „Megkerült az elveszettek hitt...” *Esti Hírlap*, 7. 1962. március 4. 53. sz. 2.
- [N. n.]: „A fővárosi tanács...” *Magyar Nemzet*, 19. 1963. április 20. 91. sz. 7.
- [N. n.]: „Réti István festőművész...” *Magyar Nemzet*, 21. 1965. január 12. 9. sz. 4.
- [N. n.]: „Ferenczy Béni Kossuth-díjas szobrászművészt...” *Magyar Nemzet*, 22. 1966. június 25. 149. sz. 7.
- [N. n.]: Meghalt Ferenczy Béni. *Új Ember*, 23. 1967. június 11. 24. sz. 2.
- [N. n.]: Ferenczy Béni búcsúztatása a Kerepesi temetőben. *Magyar Nemzet*, 23. 1967. június 9. 134. sz. 4.

Kéziratok

- BELLA 2016 BELLA Katalin: *A Szépirodalmi Könyvkiadó története 1950–1956*. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem – Irodalomtudományi Doktori Iskola, 2016. URL <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/32837> (Letöltve 2021. 04. 08.)
- BÓDI 2014 BÓDI Kinga: *Magyar részvétel a Velencei Képzőművészeti Biennálén 1895–1948*. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem – Művészettörténeti Doktori Iskola, 2014. URL <http://doktori.btk.elte.hu/art/bodikinga/diss.pdf> (Letöltve 2022. 07. 19.)
- BOLVÁRI-TAKÁCS 2011 BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor: *A művészet megszelídítése. Folyamatok és fordulatok a művészeti politikában, 1948–1956*. Az Országos Tudományos Kutatási Alap (K81672) és a Nemzeti Kulturális Alap Táncművészeti Szakmai Kollégiuma támogatásával létrejött kutatás. Budapest, 2011. URL http://real.mtak.hu/21385/1/Muveszet_megszeliditese_teljes_u_200208.23787.pdf (Letöltve 2023. 05. 01.)
- FÖLDES 1991 FÖLDES Mária: *Ferenczy Béni plasztikai munkáinak tudományos oeuvre katalógusa*. (Kézirat) 1990. SZM-KEMKI ADK Ad/23236/1991/I.

ILLYÉS 1981	ILLYÉS Mária: <i>Személyiség és műalkotás kapcsolata Ferenczy Béni életpályájában</i> . Doktori disszertáció. (Kézirat) Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem – Művészettörténeti Intézet, 1981. (ELTE BTK MI könyvtár, Ltsz.: 0437)
KIRÁLY 2013	Flóra KIRÁLY: <i>Die Wiener Emigrationsjahre des ungarischen Bildhauers Béni Ferenczy (1921–1932)</i> . (Diplomarbeit) Universität Wien, 2013. URL https://theses.univie.ac.at/detail/24429# (Letöltve 2023. 02. 23.)
LÓCZI 2013	LÓCZI Henrietta: <i>A Modern- és Breitner áruház</i> . BA szakdolgozat. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2013.
MAKSAY 1982	MAKSAY László: <i>Ferenczy Béni</i> . (Kézirat) Budapest, 1982. (Ferenczy Család Művészet Alapítvány)
NAGY 1963	NAGY Ildikó: <i>A modern magyar éremművészet tematikai problémái</i> , Szakdolgozat. (Kézirat) Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem – Művészettörténeti Intézet, 1963. (ELTE BTK MI könyvtár, Ltsz.: 0164)
RIEDER 2011	RIEDER Gábor: <i>A magyar szocreál festészet története 1949–1956. Ideológia és egzisztencia</i> . Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem – Művészettörténeti Doktori Iskola, 2011. URL http://doktori.btk.elte.hu/art/riedergabor/diss.pdf (Letöltve 2023. 05. 01.)
SZABÓ 1967a	SZABÓ Katalin: <i>Ferenczy Béni grafikai</i> . Szakdolgozat. (Kézirat) Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem – Művészettörténeti Intézet, 1964. (ELTE BTK MI könyvtár, Ltsz.: 0182)
SZEIFERT 2011	SZEIFERT Judit: <i>Rejtőzködő művészet. Nem hivatalos művészeti stratégiák 1949–1953 között, és a progresszív művészet útjai (kitekintéssel 1957-ig)</i> . Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem – Művészettörténeti Doktori Iskola, 2011. URL http://doktori.btk.elte.hu/art/szeifertjudit/diss.pdf (Letöltve 2021. 04. 08.)
TEKNŐS 1967	TEKNŐS Péterné: <i>Ferenczy Béni és művészetének hatása tanítványaira</i> . Szakdolgozat. (Kézirat) Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem – Művészettörténeti Intézet, 1967. (ELTE BTK MI könyvtár, Ltsz.: 0206)

Átnézett és felhasznált levéltári, adattári anyagok

ÁBTL

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

Ellenállók: Tompa Kálmán objektum lehallgatási anyaga (ÁBTL 3.1.5. O-11803/14-15); Történész: Lipták Gáborhoz kapcsolódó dosszié (ÁBTL 3.1.9. O-132115/1-2); Mérei Ferenc és társai (ÁBTL 3.1.9. V-145288/4); Petőfi Kör (ÁBTL 3.1.5. V-150386/4-5); Magyar Írók ellenforradalmi szerepe (ÁBTL 3.1.9. V-150387/5); A Magyar Néphadsereg az ellenforradalmi eseményekben (ÁBTL 3.1.9. V-150388); Magyar írók ellenforradalmi szerepe (ÁBTL 3.1.9. V-150387/5); Nemzeti Parasztpárt (ÁBTL 2.1. - VII/1 (O-2379); Haraszti Sándor és társai – Tánczos Gábor (ÁBTL 3.1.9. V-150001/5); Ellenállók (ÁBTL 3.1.5. O-11803/3); Juhász Lajos (ÁBTL 3.1.2. M-18821); Operatív karton – Gachot Francois (ÁBTL 2.2.1.I/12.8./961); Dr. Tóth Miklós és társai (V-47033); Rubleczky Géza (V-82886); Nagy Ferenc (V-32000/10)

BFL

Budapest Főváros Levéltára

Budapesti 172/b. sz. Igazolóbizottság iratai, Országos Magyar Képzőművészeti Főiskola, 1945-1948. (BFL XVII. 1539. 1-3 kisdoboz); MDP VI. kerületi pártiratok: Kultúr Osztály iratai, 1948. (BFL XXXV.101.b/7 őe.); Propaganda Osztály iratai, 1948. (BFL XXXV.101.b/6-7 őe.); Ifjúsági Bizottság iratai, 1949 (BFL XXXV. 101.b/33 őe.); Propaganda Osztály iratai: Jelentés a Képzőművészeti Főiskola MDP szervezetének munkájáról, 1949. febr. 18. (BFL XXXV. 101.b/31. őe.) A VI. kerületi 1950. márc. 3-ai pártbizottság jegyzőkönyve (BFL XXXV. 101.0.3 1950.03.03/8 őe.); Pályázati kiírás Sztálin generalisszimusz szobrának elkészítésére, 1950. március 16. (BFL, XXIII. 114. 3835/59.) Polgármesteri határozat, 1950. április 13. (BFL, XXIII. 114. 3835/92/-XI. 1950.); Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei (BFL XXIII.102.a.1)

HUN-REN BTK MI

Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Művészettörténeti Intézet Adattára

Molnár Zsuzsa művészettörténész hagyatéka (MKCS-C-I-77/1759); Soós Gyula művészettörténész hagyatéka: Ferenczy Béni vel folytatott beszélgetéseinek leirata. (MKCS-C-I-37/475-476); Horváth Béla művészettörténész hagyatéka: Ferenczy Béni ikertestvéréhez írt leveleinek másolata (MDK-C-I-217); Az MDK gyűjtése 1950-1970. (MDK-C-II-46/1; MDK-C-II-484/3; MDK-C-II-20/1); A Képzőművészeti Főiskola iratai: tanulmányi ügyek, kari ülések

jegyzőkönyvei, stb. (MDK-C-I-1/1231;1232-1; 1235-2; 1232-3; 1233; 1300-2; 1303; 1305; 1795; 1817-1; 1882; 3110-185; 3111-1; 3111-3; 31114; 3113; 3115; 3117-1; 3117-3; 3118-1; 3121-1; 3122; 3126-1); Képzőművészeti szövetségek iratai (MDK-C-I-2/1077); Rózsaffy Dezső festő és művészeti író hagyatéka (MKCS-C-I-13/1-36); Genthon István művészettörténész hagyatéka (MKCS-C-I-36/821-16/8; MKCS-C-I-36/70-113); Pogány Kálmán művészettörténészre vonatkozó dokumentumok (MKCS-C-I-103); Oltványi Imre művészeti író gyűjtése és iratai (MKCS-C-I-152/514; MKCS-C-I-152/529); László Gyula levélgyűjteménye (MDK-C-II-177/43-44); Hegyi Lóránd által rendezett dokumentumok (MDK-C-III-189); Dévényi Iván hagyaték (MKCS-C-I-159/272/1; MKCS-C-I-159/596/1-2; MKCS-C-I-159/677; Szentiványi Gyula művészeti író iratai (MDK-C-10/447-452); Két világháború közti művészek iratai és dokumentumai (MKCS-C-I-131/7); Dévényi Iván művészeti író és műgyűjtő levelezése (MDK-C-I-159/1-2); Ferenczy Béni közlései. Rozgonyi Iván följegyzése, 1952. (MDK-C-II-46/1); Genthon István és Wertheimer Klára beszámolója a Gresham-kőről (MDK-C-II-484/3); Képzőművészeti szövetségek iratai: Jegyzőkönyv: Vezetőségi ülés, 1956. január 16., Jegyzőkönyv: Vezetőségi ülés, 1956. március 1., Jegyzőkönyv: Elnökségi ülés, 1956. október 9. (MDK-C-I-2/1065, 1067,1077); A Képzőművészeti Főiskola iratai (MDK-C-I-1); Bende János: A képzőművészeti egyesületek története (MDK-C-II-20/1/0208-0211); Tanácsköztársasági kormányzati iratai - a Közoktatásügyi Népbiztosság Művészeti Osztályának iratai (A Magyar Országos Levéltárban őrzött iratokról készült regeszták A-I-79).

SZM-KEMKI ADK

Közép-Európai Művészettörténeti Kutatóintézet – Archívum és Dokumentációs Központ

Wilde Ferenc hagyaték: Ferenczy Béni levelei az emigráció időszakából (Ad/20151-1979); Ferenczy Noémi hagyaték: Ferenczy Béni ikertestvéréhez írt levelei, Révai József Ferenczy Noéminak írt levelei, Kőrösi-Krizsán Sándor és Ferenczy Noémi 1923-as házassági levele és az 1929-es házasságot felbontó bizonyítvány (ADK Ad/20150-1979); 1945 után pályakezdő képzőművészek katasztere (Ad/18214-1969); Bortnyik-hagyaték: A Népművelési Miniszter előterjesztése a Magyar Dolgozók Pártja Bizottságához (Ad/23439-1993/614); Magyar Képzőművészeti Főiskola (Ad/23134-1990); Képző- és Iparművészeti Lektorátus iratai (Ad/25000-2014/F); Ferenczy Károly levelei Réti Istvánnak (ADK Ad/8298-1955); Ferenczy Károly német nyelvű levelei Fialka Olgának (ADK Ad/20150-1979); Ferenczy Károly levele Thorma Jánosnak (ADK Ad/3560-1939/26); Ferenczy Béni levele Genthon Istvánhoz (ADK Ad/21464-1982); Szinyei Merse Jenő kultuszminiszter 1942. október 9-én kelt levele Pásztor Jánosnak (ADK Ad/23186-1990/4/152); Elismervény Krausz Ferenc bronzöntőtől a Petőfi öntési előlegéről, 1942. december 25. (ADK Ad/23186-1990/2/42-44)

MKE Könyvtár

Magyar Képzőművészeti Egyetem Levéltára

A Képzőművészeti Főiskola 1945 és 1950 közötti tanácsülési jegyzőkönyvei és személyzeti jegyzőkönyve (X-331/247: Történeti anyag); Jelentés Kenyeres Ágnes elvtársnő részére (gépirat) 1950., Székely Lajosné: Feljegyzés a Képzőművészeti Főiskola tanáiról (gépirat) 1950. augusztus 24. (Igazgatói, Rektori Hivatal iratai. 11. doboz, 1948–1950.); Bortnyik Sándor: A Magyar Képzőművészeti Főiskola összefoglaló jelentése az 1952/53-as tanévről. (Igazgatói, Rektori Hivatal iratai. 13. doboz)

MNL - OL

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

A budapesti kir. főügyész jelentése az ezredéves emlékmű szobrainak megrongálása, illetőleg megsemmisítése miatt az ún. kultúrdirektórium tagjai ellen folyamatba tett bűnügyben, 1921. január 26. (MNL-OL 653. f. 3/T-1921-5783. 9.); Magyar Királyi Belügyminisztérium államrendészeti kartotékrendszere – Csenedőrkartonok: Ferenczy Béni (MNL-OL-K-150-VII-9/b 14/346/2012); Magyar Képzőművészeti Egyetem jogelődjeinek testületi ülései, a Magyar Képzőművészeti Főiskola jegyzőkönyvei, 1937-1991 (MKEL 1/a. 32–82. kötet: Rektori tanácsülés, 1945-1946 [1-a-40]; Rektori tanácsülés, 1946-1947 [1-a-41]; Országos Magyar Képzőművészeti Főiskola - kari ülés, 1947-1948 [1-a-42]; Rektori tanácsülés, 1948-1949 [1-a-43]); Egyetemi Tanácsülés, 1989. december 13. Magyar Képzőművészeti Főiskola - tanácsülések mellékletei, 1989-1990.; Művelődésügy minisztériumainak vezetőtestületi ülései (MNL OL XIX-I-4-eee); Külügyminisztérium – IV Magyarország és a külállamok minden oldalú kapcsolatára, illetve a külállamok belső helyzetére és nemzetközi kapcsolataira vonatkozó iratok (j-29-Ausztria 10-765; k-9-Ausztria 8622-2; k-11-Belgium 14-765.2); Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1944–1965 (XIX_A_83_a_00_19451229_1; 00_19471121_1; 00_19501020_1; 00_19620308_1; 00_19650415_1); MSZMP Agitációs és Propaganda Bizottság ülései (56_1966-03-30; 404_1983-02-22); Ferenczy Béni kivételezett nyugellátásáról, 1965. április 7. (MNL-OL-XIX-A-83-b 3101-3145/19653123/1965.)

PIL**Magyar Nemzeti Levéltár, Politikatörténeti Intézet Levéltára**

Sarló és Kalapács (moszkvai emigrációs folyóirat) 1932-1935; Révai József hagyatéka: Személyi gyűjtemények, visszaemlékezések, Révai Józsefhez érkezett jelentések, levelek hivatalos ügyekben, Ferenczy Noémi Révai Józsefnek írt levelei, Horváth Márton és Darvas József írásai az irodalmi ellenzék megerősödéséről, a jobboldali veszélyről, az ideológiai harcról és az irodalmi irányítás feladatairól [1955–1956] (PIL 793. f. 29; 32; 33; 34; 46. öe)

MTA Kézirattár**MTA Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye**

Bernáth Aurél levele Ferenczy Béninek (Ms 2153/354); Ferenczy Béni levelei Bernáth Aurélnak (Ms 2156/562-576); Ferenczy Béni levele Bernáth Aurélnak (Ms 2167/127); Ferenczy Béniné levelei Pártos Alice részére (Ms 2167/128-131); Ferenczy Béni és felesége levele Tarján Imréné Pártos Klára és Bernáth Aurél részére (Ms 2171/10); Ferenczy Béni levelei Illés Endrének (Ms 2410/76-77); Ferenczy Béni és felesége levelei Péchy Blankának (Ms 2430/298-299); Fülep Lajos 1956-os nyilatkozata Ferenczy Béni Petőfi-szobráról (Ms 4553/64-67); Ferenczy Béni levele Szabó Lőrincnek (Ms 4680/237); Ferenczy Béni levelei Fülep Lajos részére (Ms 4586/224-225); Gachot, François: Ferenczy Béni: I. L' homme. II. L'artiste et son oeuvre (Ms 4761/23); Ferenczy Béni levelei Kopp Jenőnek (Ms 5357/173-174); Ferenczy Béni levelei Hatvany Lajosnak (Ms 5365/281-283); Ferenczy Béni levelei Hatvanyénak (Ms 5369/409-428); Ferenczy Béni levelei Perlrott Csaba Vilmosnak (Ms 5467/63-64); Ferenczy Béni levelei Pilinszky Jánosnak (Ms 5950/430-436); Ferenczy Béni levele Sötér Istvánnak (Ms 5972/325); Ferenczy Béni levele Novotny Emil Róbernek (Ms 6027/149); Ferenczy Béni Németországban élő lányának, Rosi Viebrocknak írt levelei (MS 5988); Medgyessy Ferenc levele Gergely Pálhoz (Ms 6293/289)

OSZK Kézirattár**Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár**

Sárközi Márta hagyatéka (17/110); Ferenczy Béni Medgyessy Ferenchez írt levelei (25/175); Ferenczy Béni és felesége Basch Lóránthoz írt levele (145/115); Ferenczy Béni Morvay Viktornak írt levelei 1915-1930 (Levelestár 921-1931.55)

PIM**Petőfi Irodalmi Múzeum, Kézirattár**

Földessy Gyula-hagyaték (V. 35/37); Tersánszky Józsi Jenő-hagyaték (V. 4330/45); Bölöni György-hagyaték (V. 4132/130); Hajnal Anna-hagyaték (V. 4721/32); Füst Milán-hagyaték (V. 4140/259); Lipták Gábor-hagyaték (V. 4719/27); Mácza János hagyaték (V.3525/17-19); 1963. évi kézirattári szórvány (V. 2293/16); 1990. évi kézirattári szórvány (V. 5257/92); 2004. évi kézirattári szórvány (V. 5718/108)

SZM Irattár**Szépművészeti Múzeum, Irattár**

Christa Winsloe 14000 koronás följánlása a Szépművészeti Múzeum számára (SZM Irattár 917/1918.); Az egykori Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vásárlásai (SZM Irattár 63/1919; 532/1919; 568/1919.); A Művészeti és Múzeumi Direktórium vásárlásai (SZM Irattár 431/1919)

Függelék

1. Kronológia

- 1890 Június 18-án Szentendrén megszületik Ferenczy Noémi és Ferenczy Béni.
- 1893 Ferenczy Károly családjával Münchenbe költözik.
- 1896 Ferenczy Károly a Hollósy-iskolával Nagybányára utazik, júliusban családja is követi.
- 1902 Megalakul a nyaranként működő Nagybányai Szabad Festőiskola Vezető tanárai: Ferenczy Károly, Iványi Grünwald Béla, Réti István, Thorma János.
- 1903 Ferenczy Károly kétlaki életet kezd. Magániskolát nyit Budapesten, 1906-tól pedig a Magyar Királyi Mintarajztanoda tanáraként működik.
- 1907 Ferenczy Béni neve először szerepel a nagybányai szabadiskola beiratkozott növendékei között. Tavasszal Rómába utazik, ahol Réti István mutatja meg neki a várost.
- 1908 Ősszel Olaszországba utazik. Firenzében Giuseppe Cassiolinál kezdi meg a mintázás technikájának elsajátítását. Decemberben beiratkozik az Accademia delle Belle Arti aktrajzoló kurzusára.
- 1909 Januártól Friedrich Beer szabadiskoláját kezdi látogatni Firenzében. Tavasszal visszatér Nagybányára, őszől a Müncheneri Képzőművészeti Akadémia beiratkozott hallgatója. Mestere: Balthasar Schmitt
- 1910 A nyarat Nagybányán tölti, októberben bátyjával együtt visszatér Münchenbe, ahol egy helyi műhelyt látogatva elsajátítja a fafaragás technikáját.
- 1911 Első alkalommal vesz részt a nagybányai festők kiállításán, melyen szobrokat és plaketteket mutat be. Ősszel Párizsba utazik, ahol beiratkozik a Grande-Chaumière akadémia Antoine Bourdelle növendékeként.
- 1912 Januárban otthagyja az iskolát, a Cluny-múzeumot és a párizsi Notre Dame-ot látogatva ismerkedik a gótikus szobrászat formavilágával. Nyáron Nagybányán dolgozik. A nagybányai jubiláris képkiallításán rajzokkal szerepel. Ősszel visszatér Párizsba, ahol Marie Vassilieff iskolájában Chana Orloff korrektúrája alatt dolgozik. Ezt követően egy másik orosz szabadiskolát kezd el látogatni.
- 1913 Év elején beiratkozik Alexander Archipenko iskolájába, ahol egészen az év nyaráig dolgozik.
- 1914 A háború kitörésének híre Nagybányán éri a Ferenczy családot.
- 1915 Ferenczy Béni Nyitra Molnos városrészén kialakított fogolykórházban végez szolgálatot. Apja rohamosan romló állapota miatt különböző gyógykezeléseken vesz részt.
- 1916 Tavasszal áthelyezi székhelyét Budapestre, ahol intenzív alkotótevékenységbe kezd. Ferenczy Károlynak és gyermekeinek közös kiállítása nyílik az Ernst Múzeumban. Szoros baráti kapcsolatot alakít ki a Szépművészeti Múzeum munkatársaival.
- 1917 Részt vesz a Műcsarnok Tavaszi Tárlatán. Édesapját március 18-án Budapesten éri a halál.

- 1918 Az Ernst Múzeumban megrendezik Ferenczy Károly hagyatéki kiállítását, a családfő munkái mellett gyermekei addigi alkotásait is felsorakoztatják.
- 1919 Ferenczy Béni aktív részese a közmű kulturális reformjának. Tagja a Művészeti Direktóriumnak, részt vesz a művészeket különböző támogatási kategóriákba soroló szobrász-kataszter összeállításában és a Millenniumi Emlékmű Habsburg királyokat ábrázoló szobrainak eltávolításában. A Tanácsköztársaság 133 napja alatt állami megbízásokat és tanári kinevezést kap. Az év végén ikertestvérével együtt Nagybányára menekül.
- 1920 1920 októberében Noémivel együtt részt vesz a romániai munkásság általános sztrájkjának előkészítésében. Szilágysomlyóra, majd Kolozsvárra deportálják, ahonnan Pozsonyba menekül. Rövidebb ideig Kassán, majd Rózsashegyen tartózkodik.
- 1921 Januárban megérkezik közel két évtizedig tartó emigrációjának bázisára, Bécsbe, ahol már kivándorolt barátai fogadják. Wilde János közvetítése révén megismerkedik a korszak szellemtudományának meghatározó alakjaival.
- 1922 Januárban megházasodik, felesége az osztrák Yvonne Ungermann. Nyáron németországi munka reményében a Berlin melletti Potsdamba költöznek. Számításai nem jönnek be, nehéz anyagi körülmények között élnek. A szobrász egy még el nem indult bábszínház számára készít marionettfigurákat.
- 1923 Nyáron, második gyermekük születése előtt elhagyják Németországot. A *Sturm* galériában rendezett kiállítását már a szobrász nélkül nyitják meg.
- 1924 Bécsben részt vesz a rövid életű Gong Theater alapításában. Magyarországi és erdélyi munkalehetőségek felől tájékozódik, de sehol sem jár sikerrel.
- 1925 A pénzhiány miatt folyamatos jelleggel vállal kisebb-nagyobb munkákat Magyarországon, Csehszlovákiában, Németországban és Olaszországban. Szobraival részt vesz a KUT 2. budapesti kiállításán.
- 1926 Bécsben elsősorban érmeket és portrészobrokat készít. Beválasztják a KUT törzstagjai közé.
- 1927 Felveszik a Hagenbund törzstagjai közé. *Anyja és gyermeke* című farsíkjával, egy női bronzportréval és érmeivel részt vesz a Künstlerbund Hagen 54. kiállításán. A bécsi Gesellschaft zur Förderung moderner Kunst felkérésére részt vesz egy a műalkotások kialakulását dokumentáló kiállításon.
- 1928 Megbízást kap Egon Schiele síremlékének és két berlini domborműnek az elkészítésére.
- 1929 Az általa készített síremléket október 31-én felavatják a bécsi Ober Sankt Veit-i temetőben. Szobraival részt vesz a KUT Nemzeti Szalonban rendezett kiállításán.
- 1930 Felállítják monumentális *Mechanikus kalapács* domborművét a Wiener Arbeitsamt homlokzatán. A régen várt bécsi karrier azonban megtorpanni látszik. 1930-ban az Osztrák Kommunista Párt megbízására Landler Jenő-érmet készít, és ugyanebben az évben a szovjet rendszert népszerűsítő éremtémákon dolgozik.
- 1932 Barátai meghívására a Szovjetunióba költözik, ahol hamarosan találkozik második feleségével, Plop Mária Erzsébettel.
- 1933 Moszkvában csak kisebb művészeti megbízásokat kap emigráns magyar barátai közreműködésével. Elkészíti művészérme-sorozatának első darabját, a Daumier-érmet.

- 1934 Sikertelenül szerepel egy moszkvai emlékműpályázaton. Szobrászati feladatok hiányában Mácza János közvetítésével műelméleti munkákat vállal.
- 1935 Novemberben visszatér Bécsbe, felesége néhány hónappal később követi.
- 1936 Április 27-én önálló gyűjteményes kiállítása nyílik V. A. Heck műkereskedő bécsi szalonjában. Művészete új lendületre talál, amit műgyűjtő támogatói finanszíroznak. Elsősorban kisplasztikákon és érmeiken dolgozik.
- 1937 Szobraival részt vesz a KUT jubileumi kiállításán és a Hagenbund utolsó tárlatán.
- 1938 Miután a német csapatok megszállják Ausztriát, a magyar kormánytól megkapja végleges letelepedési engedélyét. Feleségével együtt visszatér Budapestre. Becsatlakozik a hazai művészeti életbe, műveivel rendszeresen szerepel a KUT éves kiállításain és a nagyobb állami képzőművészeti bemutatókon.
- 1941 Barcsay Jenő, Dési-Huber István, Domanovszky Endre és Gadányi Jenő társaságában kiállítási nyílik az Almásy-Teleki Éva műintézetben. Szerzőként részt vesz a Szőnyi István által szerkesztett, különböző művészeti technikákat bemutató *A képzőművészet iskolája* című kötet elkészítésében. Szobrászatáról François Gachot publikál tanulmányt.
- 1942 Önálló szekcióval mutatkozik be a Velencei Biennálé magyar anyagában. Októberben gróf Batthyány Gyula festőművész rajzainak társaságában nyílik gyűjteményes tárlata a Múbarát XXX. kiállításának keretében.
- 1944 A német megszállás alatt feleségével együtt a civil zsidómentés tevékeny résztvevői. A bombázások során mindenük odaveszik. Közeli kapcsolatban állnak az ellenállási mozgalommal és Szent-György Albert körével.
- 1945 Ferenczy Béni intenzív munkával kapcsolódik be az ország újjáépítésébe. Kinevezik a Képzőművészeti Főiskola szobrász tanárának. Helyet kap a frissen alakult Magyar Művészeti Tanácsban, és őt nevezik ki a képzőművészek delegáltjának a Kodály Zoltán által elnökölt ún. vegyes hetes tanácsban.
- 1946 1946–1947 telén a Comité International du Placement des Intellectuels Réfugiés meghívására hosszabb időt tölt Svájcban Szőnyi István, Pátzay Pál, Czóbel Béla, Illyés Gyula, Márai Sándor, Tamási Áron és Cs. Szabó László társaságában.
- 1947 1947 szeptembere és 1948 áprilisa között feleségével a római Collegium Hungaricum vendégei. Megismeri az irodalmi élet fiatal tehetségeit: Pilinszky Jánost, Toldalagi Pált, Nemes Nagy Ágneszt, Lengyel Balázst, Takáts Gyulát, Csorba Győzőt, Weöres Sándort és Károlyi Amyt.
- 1948 Elsők között részesül Kossuth-díjban. Megbízást kap, hogy készítse el Petőfi Sándor szobrát a milánói Biblioteca Ambrosiana udvarán felállított szoborcarnokba.
- 1949 Az állam visszavonja a Petőfi-szoborra vonatkozó megbízást és elutasítja az elkészült gipszminta kiállításon való szerepeltetését. Szeptember 26-án előterjesztik a művészeti főiskolák reformját, ami után Ferenczy Bényt és Elekfy Jenőt menesztik tanári állásából.
- 1950 Elsősorban egyházművészeti megrendeléseken dolgozik, közben kényszerűen részt vesz a korszak nagyszabású szobrászati feladataiban. Szobormakettet készít a Sztálin-szobor pályázatra és 2,7 méter magas *Úszónő* alakot mintáz a Népstadion-állomás épülete számára.
- 1952 Megkapja első illusztrációs megbízásait, ami egy új, a korszak művészeti viszonyaihoz képes meglepően szabad légkört tár elé. A következő években elsősorban könyvillusztrátorként

tevékenykedik. Szobrászatában és éremművészetében is előtérbe kerül az irodalmi tematika. A két elbocsátott művésztanár egyfajta rehabilitációjaként a Fővárosi Képtár Fényes Adolf termében megrendezik Ferenczy Béni és Elekfy Jenő gyűjteményes tárlatát.

- 1955 Állami megrendelésre megalkotja a Munkácsy-, Jászai- és Erkel-díj jutalomérméit. Megbízást kap a miskolci Rákosi Mátyás Nehézipari Műszaki Egyetem falát díszítő egyik dombormű elkészítésére. Megjelenik Hatvany Lajos *Így él Petőfi* című könyve, borítóján a Ferenczy-féle visszautasított szobor reprodukciójával. A közönség elől éveken át elzárva tartott művet 1955–1956 telén bemutatják a VI. Magyar Képzőművészeti Kiállításon. Az eseményt intenzív sajtóvita követi.
- 1956 Feleségével együtt június 6-án közel száz közéleti személyiség társaságában részt vesznek a Nagy Imre 60. születésnapja alkalmából megrendezett összejövetelen. Október végén többedmagával a Képzőművészek és Iparművészek Szövetségének Forradalmi bizottsága nevében javaslatot tesz egy kollektív nemzeti emlékmű létrehozására. November 5-én agyvérzést kap, aminek következtében jobb oldalára lebénul és elveszti beszédkészségét.
- 1957 Hosszú, keserves, kitartó munka eredményeképpen bal kezével újra alkot. Korábbi műveivel rendszeresen szerepel hazai és külföldi csoportos tárlatokon.
- 1959 Gyűjteményes kiállítása nyílik a Nemzeti Szalon termeiben.
- 1961 *Írás és kép* címen művészeti és elméleti életművét összegző album jelenik meg.
- 1963 Nagyszabású életműkiállítása nyílik Bécsben a Künstlerhausban, ahol új műveit is bemutatják. A retrospektív anyagot a szobrász kortársainak alkotásaiból összeállított válogatás egészíti ki.
- 1964 Önálló kiállítása nyílik a székesfehérvári István Király Múzeumban.
- 1965 Részesül a Kossuth díj I. fokozatában. Hágában a Városi Múzeumban rendezik meg egyéni tárlatát, amelyet a következő éven Antwerpen, Brugge, Kortrijk és Gent városa fogad.
- 1967 Június 2-án éri a halál. Nagyszabású temetésén a művésztársadalom java tiszteletét teszi.

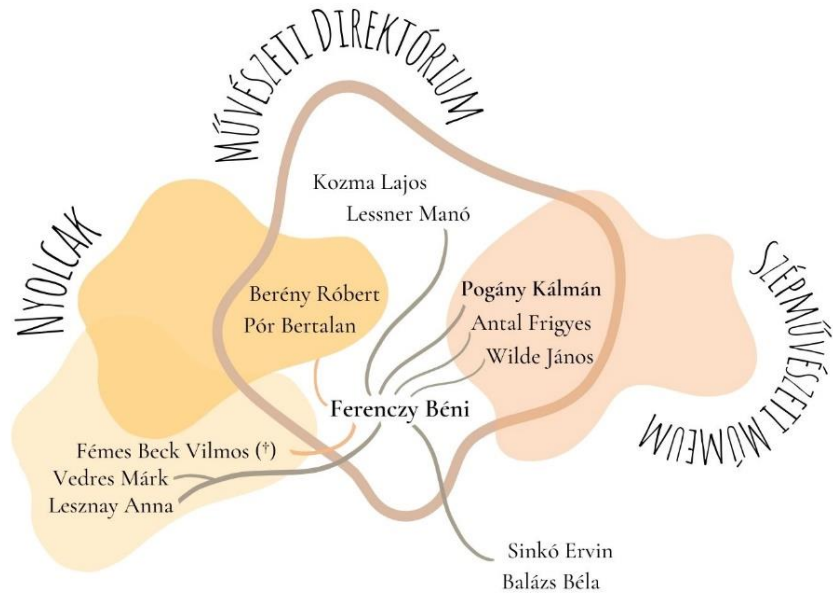
2. Díjak, kitüntetések

- 1946 „Szabadság”-díj a székesfőváros ostromának évfordulójára
- 1948 Kossuth díj, II. fokozat (Kisdíj)
- 1956 a „Magyar Népköztársaság Érdemes Művésze”
- 1958 a „Magyar Népköztársaság Kiváló Művésze”
- 1965 Kossuth díj, I. fokozat (Nagydíj)
- 1990 Világ Igaza díj (Jad Vasem)

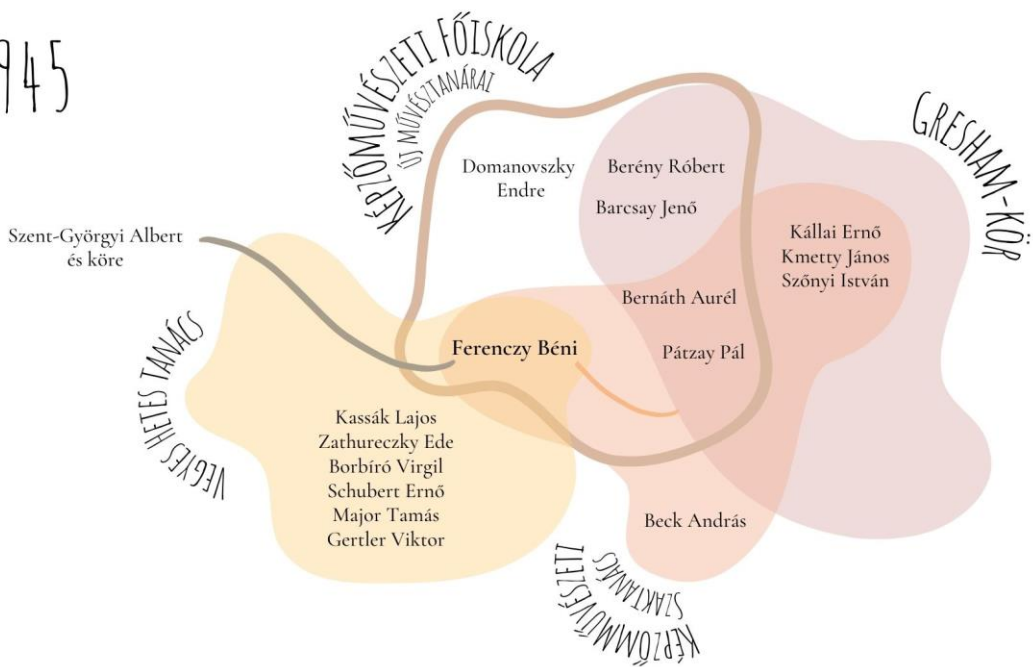

3. Kapcsolati ábrák

1919

1945

 Baráti kapcsolat
 Művészeti rokonság

4. A Képzőművészeti Főiskola tanárai 1945–1950 között

NÉV	KINEVEZÉS*	POLITIKAI HÁTTER	TÁVOZÁS 1946–1949
Tanárok Festészet			
Kandó László	1933–1949		Nyugdíjazva a 1948/1949 tanévben
Burghardt Rezső	1937–1959		Nyugdíjazva a 1948/1949 tanévben
Elekfy Jenő	1939–1949		Felmentve a 1949/1950 tanév elején
Boldizsár István	1941–1949	B-listás (1945 után elbocsájtandó személyek nevét tartalmazó lista)	Nyugdíjazva a 1948/1949 tanévben
Kontuly Béla	1941–1947	B-listás (1945 után elbocsájtandó személyek nevét tartalmazó lista)	Elbocsátva az 1946/1947 tanévben
Berény Róbert	1945–1952	Tanácsköztársaság részvétel Emigrációban 1919–1926 között	
Bernáth Aurél	1945–1978	Emigrációban 1921–1926 között	
Domanovszky Endre	1945–1974		
Fónyi Géza	1946–1971		
Kmetty János	1946–1967		
Bencze László	1948–1957		
Pór Bertalan	1948–1961	Tanácsköztársaság részvétel Emigráció: 1919–1948	
Bortnyik Sándor	1949–1956	A Kassák-kör tagja Emigrációban 1919–1925 között	
Kurucz Dezső István	1949–1960		
Hincz Gyula	1949–1964		
Kádár György	1949–1974	Holokauszt túlélő	
Pap Gyula	1949–1962	Emigrációban 1919–1934 között	
Tanárok Restaurálás			
Kapos Nándor	1948–1969		
Tanárok Szobrászat			
Bory Jenő	1918–1946		Öregségi nyugdíj
Kisfaludi Strobl Zsigmond	1924–1961		
Sidló Ferenc	1924–1948		Öregségi nyugdíj
Pátzay Pál	1945–1975	Tanácsköztársaság, politikai büntetés 1919–1920 között	
Ferenczy Béni	1946–1949	Tanácsköztársaság Emigrációban 1919–1938 között	Felmentve a 1949/1950 tanév elején
Beck András	1948–1958	Politikai büntetés 1933–1934 között	
Mikus Sándor	1949–1975		
Szabó Iván	1950–1981		

Tanárok | *Grafika*

Varga Nándor Lajos	1931–1948		Nyugdíjazva a 1948/1949 tanévben
Ék Sándor	1949–1973	1918: MKP tag, emigrációban 1920– 1944 között (közben 1924–1925 között politikai börtönbüntetés)	
Koffán Károly	1949–1957	Emigrációban 1933–1939 között	
Konecsni György	1949–1952	1932-ben politikai börtönbüntetés	
Bánhidi Andor	1950–1964		

Tanárok | *Építészettörténet, építészeti formatan*

Gerlóczy Gedeon	1944–1949		Felmentve a 1949/1950 tanév elején
Borbíró (Bierbauer) Virgil	1950–1951		

Tanárok | *Anatómia, bonctan*

Barcsay Jenő	1945–1971		
--------------	-----------	--	--

Tanárok | *Geometria, látszattan*

Pécsi-Pilch Dezső	1918–1948		Elhunyt 1949-ben
Krocsák Emil	1939–1975		

Tanárok | *Pedagógiai módszertan*

Gáborjáni Szabó Kálmán	1945–1949		
------------------------	-----------	--	--

Tanárok | *Művészettörténet*

Molnár Ernő	1938–1949	Római Katolikus pap, 1938-tól központi egyházművészeti igazgató	
Újvári Béla	1945–1949		
Rabinovszky Máriusz	1948–1953		
Sulyokné Garzó Ágnes	1950–1955		

Tanárok | *Irodalom*

Cs. Szabó László	1945–1949		Elbocsátva a 1948/1949 tanévben
Faludi János	1949–1956		

* A tanítás kezdete a rendes tanári kinevezéstől számítva.

Rektorok, igazgatók: Kandó László (1945–1947) | Prorektorok: Szőnyi István, Krocsák Emil
Pátzay Pál (1947–1949) | Prorektor: Elekfy Jenő
Bortnyik Sándor (1949–1956) | Titkár: Bíró Károly (1950–1956)

5. Ferenczy Béni növendékeinek listája

A Magyar Képzőművészeti Egyetem levéltári anyagában megtalálhatók az egykori hallgatók minősítési lapjai, melyek segítségével rekonstruálhatók az egyes művésztanárok növendékeinek listája. Ez alapján a következő növendékek jártak Ferenczy Bénihez heti húsz órás mintázásra (zárójelben az adott hallgató képzésének kezdete és vége):

Növendékek listája tanévek szerint

1945/46	Bíró Iván (1944–1952); Farkas János (1937–1946); Farkas Károly (1945–1948); Frank Lászlóné [Fischer Magdolna] (1945–1946); Haas Anna (1945–1946); Hegedűs Erzsébet (1943–1948); Kulundzián Zselkó Dezső (1945–1946); László Péter (1945–1948); Martsa István (1945–1950); Soós Gyula (1945–1946); Steiner Endre (1940–1945); Szent-Györgyi Kornélia (1942–1946)
1946/47	Farkas Károly (1945–1948); Fekete Márton (1946–1948); Frank Lászlóné [Fischer Magdolna] (1945–1946); Hegedűs Erzsébet (1943–1948); Klein Lajos (1946–1953); Kiss Sándor (1945–1950); László Péter (1945–1948); Martsa István (1945–1950); Rajna Edit Gabriella (1945–1947); Somogyi Árpád (1946–1952); Ujj Margit Iringó (1945–1949); Vígh Tamás (1946–1951)
1947/48	Bogdán Mária (1947–1949); Csapó László (1947–1948); Farkas Károly (1945–1948); Fekete Márton (1946–1948); Hegedűs Erzsébet (1943–1948); Kallós Pál (1946–1949); Kenyeres Pál (1947–1949); Klein Lajos (1946–1953); Kiss Sándor (1945–1950); Martsa István (1945–1950); Sipos Boldizsár (1947–1949); Ujj Margit Iringó (1945–1949); Vígh Tamás (1946–1951)
1948/49	Cseh István (1940–1948); Farkas Tibor (1947–1949); Galláth István (1948–1949); Jékely Márta (1948–1949); Kenyeres Pál (1947–1949); Kiss Sándor (1945–1950); Martsa István (1945–1950); Somogyi Árpád (1946–1952); Tóth Ilona (1937–1950); Ujj Margit Iringó (1945–1949); Vígh Tamás (1946–1951)

Növendékek listája ABC sorrendben

NÖVENDÉK NEVE	TANULMÁNYI IDŐSZAK	FERENCZY BÉNI TANÍTVÁNYA
Bíró Iván	1944–1952	1945–1946
Bogdán Mária	1947–1949	1947–1948
Csapó László	1947–1948	1947–1948
Cseh István	1940–1948	1948–1949
Farkas János	1937–1946	1945–1946
Farkas Károly	1945–1948	1945–1948
Farkas Tibor	1947–1949	1948–1949
Fekete Márton	1946–1948	1946–1948
Frank Lászlóné [Fischer Magdolna]	1945–1946	1945–1947
Galláth István	1948–1949	1948–1949
Haas Anna	1945–1946	1945–1946
Hegedűs Erzsébet	1943–1948	1945–1948

Jékely Márta	1948–1949	1948–1949
Kallós Pál	1946–1949	1947–1948
Kenyeres Pál	1947–1949	1947–1949
Klein Lajos	1946–1953	1946–1948
Kiss Sándor	1945–1950	1946–1949
Kulundzsián Zselkó Dezső	1945–1946	1945–1946
László Péter	1945–1948	1945–1947
Martsa István	1945–1950	1945–1949
Rajna Edit Gabriella	1945–1947	1946–1947
Sipos Boldizsár	1947–1949	1947–1948
Somogyi Árpád	1946–1952	1946–1949
Soós Gyula	1945–1946	1945–1946
Steiner Endre	1940–1945	1945–1946
Szent-Györgyi Kornélia	1942–1946	1945–1946
Tóth Ilona	1937–1950	1947–1949
Ujj Margit Iringó	1945–1949	1946–1949
Vígh Tamás	1946–1951	1946–1949

6. Felállított köztéri szobrok, muráliák, épületdekorációk

1928	Szemlélődő és Tevékeny élet, kő domborművek (1928) Berlin-Gruenewald, Remack-ház
1929	Mechanikus kalapács, terméskő falplasztika (1929) Bécs, Metzleinzthaler Platz
1930	Nepomuki Szent János, tuffakő (1930) Heiligenberg, Fürstenberg-kastély
1930	Női akt, mészkő (1930) Meidling, munkás-kertészeti telep
1953	Ifjú bányász, mészkő (1953) Bányaterenye, Kányási Bányauzem
1954	Anyaság, bronz (1954) Budapest, Villamos és Kábel Gépgyár óvodája
1954	Kerámia domborművek (1954) Budapest, Pannónia Filmstúdió
1955	Pihenők, mészkő épületplasztika (1953–1955) Miskolc, Nehézipari Műszaki Egyetem
1956	József Attila mellszobor, márvány (1956) Budapest, József Attila Gépipari Technikum
1957	Gyerekek, mázas kerámia dombormű (1955) Tatabánya, Újváros Óvoda
1960	Petőfi Sándor (1949) Gyula, Petőfi tér
1961	Ülő nő (1956) Budapest, Horváth kert
1962	Vízbelépő (Kurosz, 1955) Hódmezővásárhely, Szabadtéri Strandfürdő
1967	Játszó fiúk (1947) Székesfehérvár, Lakatos utca
1970	Apolló, bronz dombormű (1954) Esztergom, Új Városi Könyvtár

1973	Petőfi Sándor (1949) Milánó, Biblioteca Ambrosiana
1973	Petőfi Sándor (1949) Ecuador, Quito
1977	Kisfiús díszkút (1963) Budapest, Kígyó utca és Váci utca kereszteződése
1980	Fiatalléa szobra (1947) Szentendre, Görög utca
1974	A kis alpinista (1953?) Szentendre, Barcsay Múzeum
1988	Ferencsik János (1952) Budapest, Operaház
1988	Ferencsik János (1952) Balatonfüred, Tagore sétány
1990	Petőfi Sándor (1949) Ungvár, Petőfi Sándor tér
2003	Petőfi Sándor (1949) Budapest, Károlyi kert
2007	Szerelmespár dombormú (1918) Budapest, Vigadó

7. Síremlékek

1921	Kartal Judit síremléke, kő (1921) Budapest, Farkasréti temető
1925	Síremlék, márvány dombormú (1925) Appiano di San Michele (a várkapolna külső falában)
1928	Egon Schiele és Edith síremléke (1928) Bécs, Ober Sankt Veit-i temető
1930	Fialka Olga síremléke, márvány dombormú (1920-as évek eleje) Nagybánya
1941	Lessner Sámuel síremléke (1940–1941 körül), Tapolca, zsidó temető
1949	Fabó Pál síremléke, márvány dombormú (1949) Budapest, Farkasréti temető
1951	Weöres Sándorné Blaskovich Mária síremléke (1949) Csöngye, Dózsa György u.
1954	Babits Mihály síremléke (Apolló, 1954) Budapest, Fiumei úti sírkert
1955	Martsa Alajos síremléke (Leány bagollyal) Esztergom, Belvárosi temető
1955	Ferenczy Valér síremléke (1955) Budapest, Fiumei úti sírkert
1962	Ferenczy Károly síremléke (1943) Budapest, Fiumei úti sírkert
1966	Réti István síremléke, bronz, kő (1950') Budapest, Fiumei úti sírkert
2018	Juhász Ferenc síremléke (1955) Budapest, Fiumei úti sírkert

8. Egyházművészeti munkák

- 1949 Lisieux-i Szent Teréz (1949) Budapest, Szent István Bazilika
- 1950 Szent Antal (1950) Budapest, Bakáts tér, Assisi Szent Ferenc Plébánia
- 1955 Krisztus keresztelése (1955) Budapest, Belvárosi Plébániatemplom

9. Ferenczy Béni művészeti írásai

- 1935 Ференци Б.К.: *Вена* [Серия: Города и страны] Ленинград Изд-во Всесоюзной Академии Архитектуры, 1935. [FERENCZY Béni: *Bécs. Városok és Országok sorozat.* Leningrád (Szentpétervár), Izdatel'stvo Akademii Arhitektury SSSR | Az Össz-szövetségi Építészeti Akadémia Leningrádi Kiadója, 1935.] A magyar fordítás közölve: FERENCZY Béni: Bécs (Közli : КОНТНА Sándor) *Ars Hungarica*, 17. 1989. 2. sz. 203–211.
- Ференци Б.К.: Площадь Капитолия в Риме. *Академия Архитектуры* 1935. № 6 [FERENCZY Béni: A Capitolium tér Rómában. *Akademiai Arhitektury*, 1935. 6. sz. 68–73.]
- 1936 Ференци Б.: *Очерки по искусству средневековой Франции.* Москва, Огиз-Изогиз, 1936. [FERENCZY Béni: *Esszék a középkori francia művészetről.* Moszkva, Ogiz-IzoGiz, 1936.]
- 1941 A szobrászat technikája. In: *A képzőművészet iskolája. A festőművészet, grafika és szobrászat technikai eljárásai.* Szerk. SZÖNYI István. Budapest, Győző Andor kiadása, 1941. 323–395.
- 1945 A torzóról. *Tér és Forma*, 18. 1945. 12. sz. 189–192.
- 1946 Aristide Maillol halálára. *Tér és Forma*, 19. 1946. 1–3. sz. 47–48.
- 1947 Egy szobrász levele Despiou halálára. *Válasz*, 7. 1947. 5. sz. 479–483.
- 1948 Művész a művészetről. Útilevél Itáliából. *Magyar Művészet*, 15. 1948. 1. sz. 28–30.
- Alec Miller: Stone and marble carving. (Kő- és márványfaragás. A szobrásznövendék kézikönyve.) Könyvismertetés. *Magyar Művészet*, 15. 1948. július 1. 4. sz. 198–199.
- 1952 Levél Lionardóról (Vigh Tamáshoz) (1952) In: *Uő: Írás és kép.* Szerk. HUBAY Miklós. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1961. 68–69.
- 1954 Rövid előadás a könyvillusztrálásról. *Csillag*, 8. 1954. 6. sz. 1098–1107.
- Nagybányai emlékeim (vázlat) *Csillag*, 8. 1954. 11. sz. 2103–2111.
- A kis és nagy formák művészetéről. *Népszabadság (Vasárnapi melléklet)*, 27. 1969. október 12. 238. sz. 9. [A szobrász 1954-es nyilatkozatának írásban megjelent változata.]

- 1955 Egy kis vallomás a könyvekről. *Vigilia*, 20. 1955. 3. sz. 131–140.
- 1956 Levél Herculesről a Művelt Nép szerkesztőjéhez. *Művelt Nép*, 7. 1956. április 8. 15. sz. 4–5.
- Nagybányai emlékeim (II. vázlat) *Csillag*, 10. 1956. 5. sz. 991–1000.
- Párizsi emlékeim. *Csillag*, 1956. 9. sz. 582–594. (angolul: FERENCZY Béni: Days in Paris. *The New Hungarian Quarterly*, 8. 1967. 28. sz. 113–124.)
- Schaár Erzsébetéről. *Új Hang*, 5. 1956. 9. sz. 44–46.
- Medgyessyről. *Művelt Nép*, 7. 1956. június 24. 26. sz. 4.
- A Szépművészeti Múzeum Grafikai Gyűjteményének kiállítása a Múzeum fennállásának 50. évfordulója alkalmából. *Művészettörténeti Értesítő*, 6. 1957. 1. sz. 48–53.
- Bemutakozom. (1956) *Élet és Irodalom*, 11. 1967. november 4. 44. sz. 7. Első magyar nyelvű közlés SZÁNTÓ Tibor által. (Fordította: BIBÓ István)
- é. n. Monumentalitás és méret. *Új írás*, 15. 1975. 7. sz. 74–80. [A művész hagyatékában fennmaradt írás posztumusz került publikálásra.]

10. Könyvillusztrációk

- 1947 TERSÁNSZKY Józsi Jenő: *A félbolond*. Budapest, Egyetemi Nyomda, é.n. (1947) [Nagybányai művészek szövegközi rajzaival illusztrálva.]
- 1952 ILLYÉS Gyula: *Puszták népe*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1952. [Grafikus: Ferenczy Béni]
- Móricz Zsigmond összegyűjtött művei*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1952–1960. [A címlapon Móricz Zsigmond FERENCZY Béni által készített domborművű képmásával.]
- URBÁN Ernő: *Csete István igazsága*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1952. [Grafikus: FERENCZY Béni]
- 1953 FARKAS Lajos: *Kenyatta*. Budapest, Országos Béketanács, 1953. [Grafikus: FERENCZY Béni]
- KOROLENKO: *Egy furcsa lány*. Budapest, Új Magyar Könyvkiadó, 1953. [Grafikus: FERENCZY Béni]
- MÓRICZ Zsigmond: *Elbeszélések II. (1913–1915)* Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1953. [Grafikus: FERENCZY Béni]
- Tarasz SEVCSENKO: *Kobzos*. Budapest, Új Magyar Könyvkiadó, 1953. [Grafikus: FERENCZY Béni]

- 1954 A. P. CSAPIGIN: *Sztyepan Razin*. Budapest, Új Magyar Könyvkiadó, 1954. [Új, átdolgozott kiadás FERENCZY Béni rajzaival.]
- Alphonse DAUDET: *Tarasconi Tartarin / Tartarin az Alpokban*. Budapest, Ifjúsági Könyvkiadó, 1954. [Grafikus: FERENCZY Béni]
- KOVAI Lőrinc: *Parker matróz igazsága*. Budapest, Ifjúsági Könyvkiadó, 1954. [Grafikus: FERENCZY Béni]
- KRÚDY Gyula: *Hét Bagoly/Boldogult úrfikoromban*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1954. [Grafikus: FERENCZY Béni]
- ILLYÉS Gyula: *A Csudafurulyás Juhász*. Verses Mesék és Műfordítások. Budapest, Ifjúsági Könyvkiadó, 1954. [Grafikus: FERENCZY Béni]
- NAGY Lajos: *Kiskúnhalom*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1954. [Grafikus: FERENCZY Béni]
- Thomas MANN: *A Buddenbrook-ház*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1954. [Grafikus: FERENCZY Béni]
- 1955 JÓKAI Mór: *Válogatott elbeszélések I-III*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955. [Grafikus: FERENCZY Béni]
- Jack LONDON: *Az éneklő kutya*. Budapest, Ifjúsági Könyvkiadó, 1955. [Grafikus: FERENCZY Béni]
- MESTERHÁZI Lajos: *Tanuság*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955. [Grafikus: FERENCZY Béni]
- MÓRICZ Zsigmond: *Elbeszélések III. (1916–1919)*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955. [Grafikus: FERENCZY Béni]
- MÓRICZ Zsigmond: *Kerek Ferkó*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955. [Grafikus: FERENCZY Béni]
- PALOTAI Boris: *Ünnepi vacsora*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955. [Grafikus: FERENCZY Béni]
- Vasco PRATOLINI: *Szegény szerelmesek krónikája*. Budapest, Új Magyar Könyvkiadó, 1955. [Grafikus: FERENCZY Béni]
- 1956 ILLÉS Béla: *Harminchat esztendő*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1956. [Grafikus: FERENCZY Béni]
- KRÚDY Gyula: *A kékszalag hőse*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1956. [Grafikus: FERENCZY Béni]
- KRÚDY Gyula: *A vörös postakocsi / Őszi utazások a vörös postakocsin*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1956. [Grafikus: FERENCZY Béni]

- LENGYEL Balázs: *A szebeni fiúk*. Budapest, Ifjúsági Könyvkiadó, 1956. [Grafikus: FERENCZY Béni]
- LENGYEL József: *Kulcs*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1956. [Grafikus: FERENCZY Béni]
- MESTERHÁZI Lajos: *Fényes szellők*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1956. [Grafikus: FERENCZY Béni]
- MÓRICZ Zsigmond: *Forr a bor*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1956. [Grafikus: FERENCZY Béni]
- MÓRICZ Zsigmond: *Kisregények I-II*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1956. [Grafikus: FERENCZY Béni]
- Thomas MANN: *Egy szélhámos vallomásai*. Budapest, Új Magyar Könyvkiadó, 1956. [Grafikus: FERENCZY Béni]
- 1957 Thomas MANN: *Novellák I-II*. Budapest, Európa Könyvkiadó (az Új Magyar Könyvkiadó jogutódja), 1957. [Grafikus: FERENCZY Béni]
- 1960 Imre MADÁCH: *The Tragedy of Man*. Budapest, Corvina, 1960. [FERENCZY Béni Madách-portréjával illusztrálva.]
- 1965 *Árvíz 1965*. Tárcák, riportok, versek, grafikák, fényképek gyűjteménye felajánlásként az árvízkárosultak megsegítésére. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965. [FERENCZY Béni az illusztrátorok között.]
- TOLNAI Gábor: *Itália dicsérete*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1965. [Grafikus: FERENCZY Béni]

Képmelléklet

Fialka Olga gyermekei körében
Archív fotó: Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

Csoportkép a nagybányai művészekről, 1897. Archív fotó.
(Álló sor balról: Nyilasy Sándor, Szeremlei Gyula, Kubinyi Sándor, Iványi Grünwald Béla, Réti István, Hollósy Simon; ülő sor balról: Ferenczy Valér, Ferenczy Károly, Horthy Béla, Herrer Cézár, Benes Pál)
Ferenczy Múzeumi Centrum, Szentendre, 150-1974.-F.

Lovas kirándulás az Izvorán
Ferenczy Károly és az ikrek 1905 körül
Archív fotó: Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

Fialka Olga és a Ferenczy-ikrek Nagybányán
Archív fotó: Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

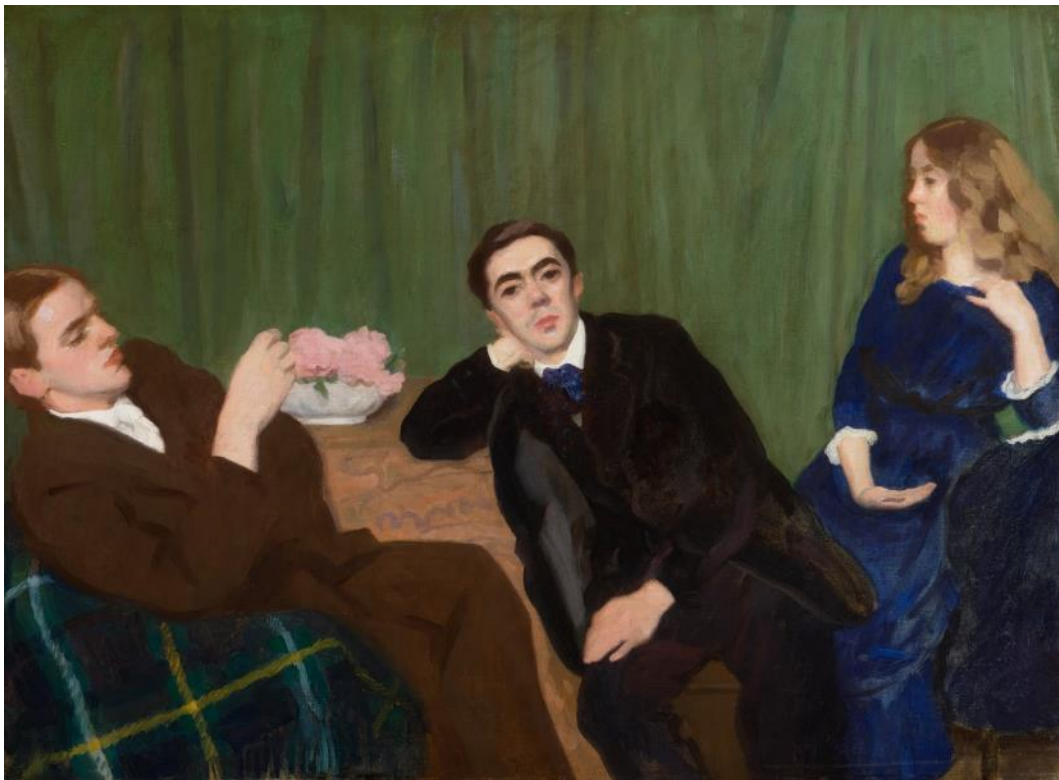
Valér, Noémi és Béni a Plestyoron, 1909
Archív fotó: Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

Ferenczy Károly Lendvay utcai műterménél, 1910-es évek
Archív fotó: Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

Ferenczy Károly: Kettős arckép (Béni és Noémi), 1908
Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 5250

Ferenczy Károly: Testvérek (Hármas arckép), 1911
Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 6336

Ferenczy Valér: A zongoránál, 1909 előtt
Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 84.64T

Ferenczy Károly: A tékozló fiú I. 1907
Mgt.

Ferenczy Béni: Tékozló fiú, 1956
Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 68.23-N

Ferenczy Noémi: Kis vándor, 1940
(Háttérben a Gutin-hegység jellegzetes Kakastaréja)
Ferenczy Múzeumi Centrum, Ltsz.: 75.273.-F

Ferenczy Béni: Ferenczy Károly, 1940
Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 56.1028-P

Nö. Nr.	Name	Geburts-Ort und Stand der Eltern	Alter	Kunstfach	Tag					Bemerkungen
					der Aufnahme des Rostettes					
					Jahr	Mon.	Tag	Jahr	Mon.	
3821	Lindl János	Frankfurt Kauf.	24	Zeichn. Kunst	1909	Ok.	30			
3822	Reysel Károly	Münchberg Kaufmann	19	"	"	"	"			
3823	Somleitner János	Frankfurt Kauf.	25	"	"	"	"			
3824	Allmann Albert	Münchberg Kaufmann	19	Zeichn.	"	"	"			
3825	Busch János	Münchberg Fabrikdirektor	20	"	"	"	"			
3826	von Ferenczy János	Frankfurt Kaufmann	19	"	"	"	"			
3827	Bender Samu	Frankfurt Kaufmann	25	Zeichn. Kunst	"	"	"			
3828	Pietz Willi	Frankfurt Kaufmann	28	"	"	"	"			
3829	Schweitzer János	Münchberg Kaufmann	22	Malerei	"	"	"			
3830	Orbma György	Münchberg Kaufmann	26	Zeichn. Kunst	"	"	"			

Ferenczy Béni neve a Münchener Képzőművészeti Akadémia növendékeinek listáján, 1909
Akademie der Bildenden Künste, Martikelbücher

Ferenczy Béni: Ülő kínai, 1909
Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 53.278

Ferenczy Béni: Budapesti III. ker. Áll. Főgimnázium, 1910
Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 55.509-P

Ferenczy Béni a Herkules című szobrát faragja, Nagybánya, 1916
Archív fotó: Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

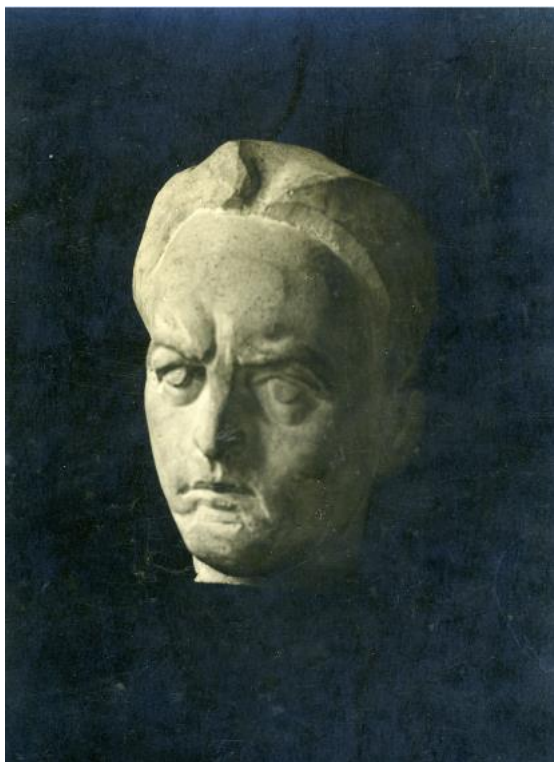
Ferenczy Béni: Álló leány, 1917
Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 5296

Ferenczy Béni: Noémi, 1920
Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 52.845

A Vasárnapi Kör néhány tagja, 1917 (Mannheim Károly, Fogarasi Béla, Lorsy Ernő, Nemes Lampérth József, Stephani Elza, Hamvassy Anna, Hajós Edit, Balázs Béla)
Archív fotó: Petőfi Irodalmi Múzeum, Fotógyűjtemény, F.6931.

Ferenczy Béni: Balázs Béla portréja, 1919
Archív fotó: Petőfi Irodalmi Múzeum,
Fotógyűjtemény, Ltsz.: F.2478.

Ferenczy Béni: Ady Endre
a halálos ágyán, 1918
Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 1919-610

Eltávolítják a Habsburg uralkodók szobrait a millenniumi emlékműről
1919. március 21. és április 6. között (Fényképész: Harsányi Gyula)
Archív fotó: Magyar Nemzeti Múzeum, Ltsz.: 77.362

Az utca népe a leemelt a Habsburg-szobrok körül, Ferenc József szobrát teljesen megsemmisítették
Archív fotó: Budapest Történelmi Múzeum, Kiscelli Múzeum

Ferenc József összetört szobra, 1919. április 6. (Fényképész: Harsányi Gyula)
Archív fotó: Magyar Nemzeti Múzeum, Ltsz.: 63.554

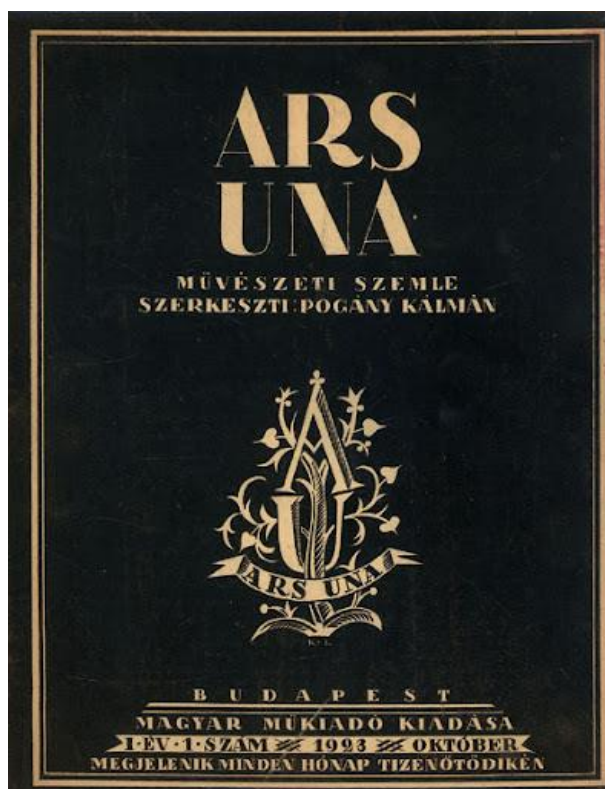
Ferenczy Béni: A Tanácsköztársaság 10 koronás pénzének terve, 1919
Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 70.62-P

Ferenczy Béni: Fialat férfi, 1919
Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 68.28-N

Tolnay Károly, Ferenczy Noémi és Béni, Krizsán Sándor, 1920-as évek első fele
Archív fotó: Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

Ars Una címlap, 1923.

Ferenczy Béni: Wilde János portréja, 1920 (lappang)
Archív fotó: London, Victoria and Albert Museum, Nr. 5561-1938

Ferenczy Béni: Emberpár (Ádám és Éva),
1924. Archív fotó: Victoria and Albert Museum,
Nr. 5556-1938

Ferenczy Béni: Egyszerű emberek, 1923
Archív fotó: Victoria and Albert Museum,
Nr. 5562-1938

DER STURM

DIREKTION: HERWARTH WALDEN

HUNDERTZWEIUNDDREISSIGSTE
AUSSTELLUNG

Aurel Bernáth

Adolf Bauer-Saar

Benjamin Ferenczy

Sturm-Gesamtschau

mit Rudolf Jahns

Juni/Juli 1924

STÄNDIGE KUNSTAUSSTELLUNG
BERLIN W 9 / POTSDAMER STRASSE 134a
Geöffnet von 10—6 Uhr / Sonntags von 11—2 Uhr
FERNRUF: LÜTZOW 4443

Rudolf Jahns
345 Holzminden
Allersheimer Straße 43

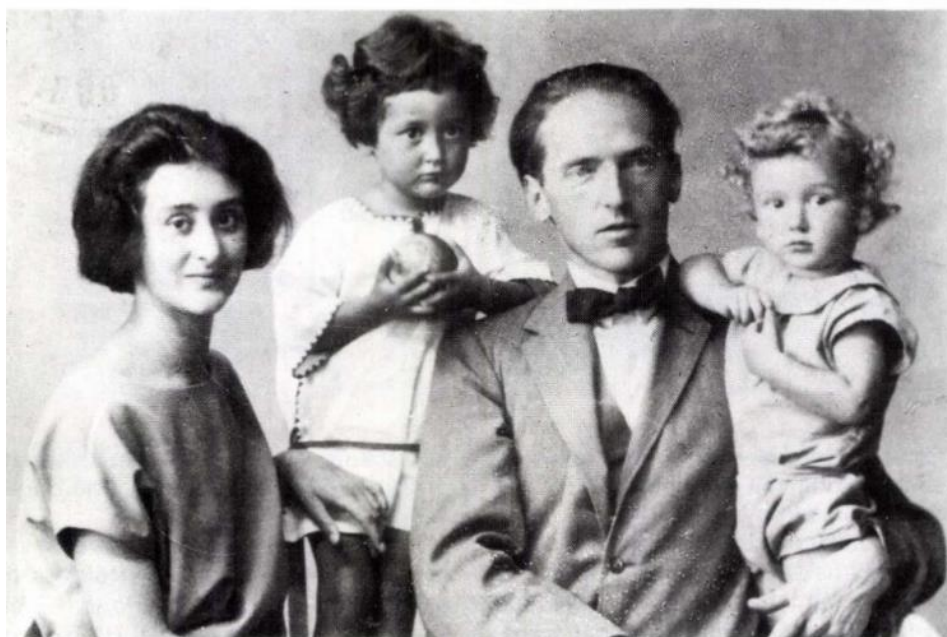
Bernáth Aurél, Adolf Bauer-Saar és Ferenczy Béni kiállítása a Der Sturm galériában, 1924
Kiállítási katalógus címlapja

Bernáth Aurél: Csendélet sakktáblával, 1924

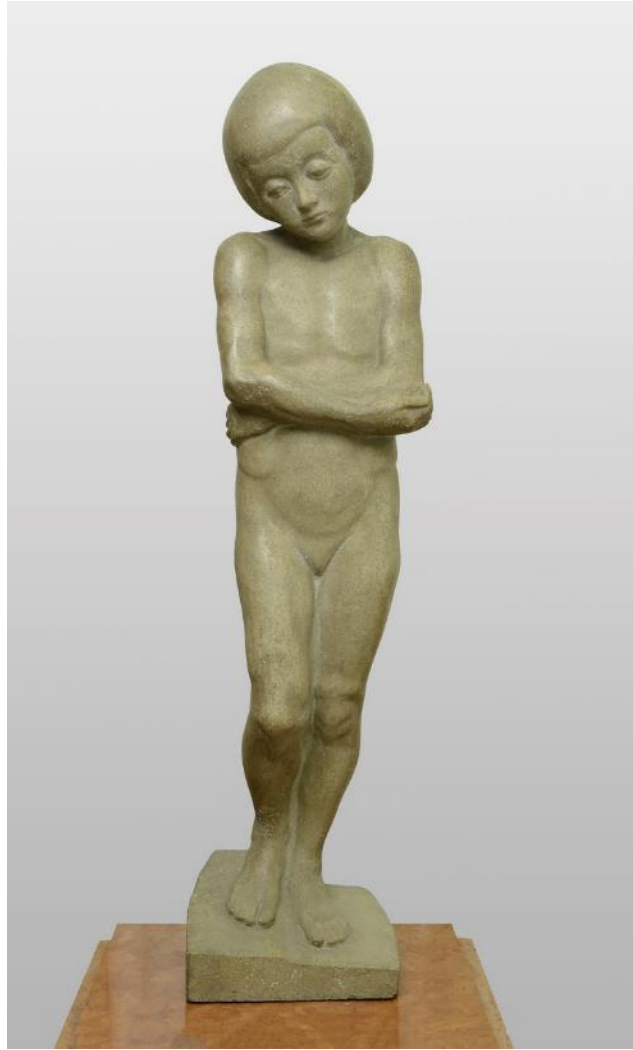
A szobában a polcon Ferenczy Béni két kisplasztikájával.

Archív fotó: Genthon István: Bernáth. (A Művészet Kiskönyvtára LVIII.) Budapest, 1964. 8.

Ferenczy Béni és felesége, Yvonne két gyermekükkel, 1920-as évek közepe

Murádin Jenő: Adatok Ferenczy Béni keramikusi munkásságához. *Művészet*, 28. 1987. 5. sz. 54.

Ferenczy Béni: Fiatallány akt, 1927
Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 6095.

Ferenczy Béni: Tevékeny élet, 1928
Magyar Nemzeti Galéria, Szobor Osztály és Éremtár,
Fotóarchívum, Ltsz.: 502.

Ferenczy Béni: Szemlélődő élet, 1928
Magyar Nemzeti Galéria, Szobor Osztály és Éremtár,
Fotóarchívum, Ltsz.: 503.

Ferenczy Béni: Egon Schiele síremléke, 1928

Ober Sankt Veit-i temető, Bécs

Magyar Nemzeti Galéria, Szobor Osztály és Éremtár, Fotóarchívum, Ltsz.: 107.

Gerhart Frankl: A szobrász (Ferenczy Béni szobormintázás közben), 1928
Galerie Welz Salzburg

Ferenczy Béni: Michelangelo (hátlap), 1934
Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 56.1031-P

Ferenczy Béni: Poussin-érme (hátlap), 1934
Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 56.1036-P

Ferenczy Béni: Bartók Béla, 1936
Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 56.1027-P

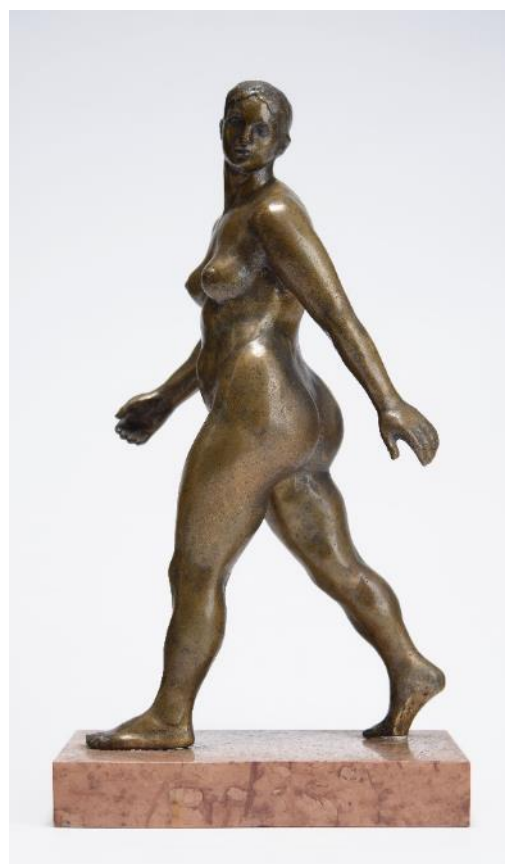
Ferenczy Béni: Ágaskodó ló, 1936
Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 56.255-N

Ferenczy Béni: A művész felesége, 1935
Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 1940-3441

Ferenczy Béni: Atalanta, 1937
Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 8710

Ferenczy Béni: Lépő nő, 1939
Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 52.974

Ferenczy Béni: Női akktorzó, 1939
Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

Ferenczy Béni: A művész felesége fiú bronz szobrával, 1938
Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 1951-4425

Ferenczy Béni: Louise de Vilmorin, 1941
Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 56.256-N
Magyar Nemzeti Galéria, Szobor Osztály és Éremtár, Fotóarchívum, Ltsz.: 144.

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény

Az új magyar művészet öt képviselőjének kiállítása Almásy-Teleki Éva művészeti intézetében,
1941. március 30. (Középen Almásy-Teleki Éva, tőle jobbra Domanovszky Endre ül, mellette Gadányi Jenő
áll. Balra Ferenczy Béni ül, mögötte Dési Huber István, ömellette Barcsay Jenő)
Archív fotó: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest-Képarchívum, Ltsz.: 023967

Művészek munkában a Koffán-féle iskolában. (Sz. Simon Margit, Gács István, Meller Ágnes, Rafael Viktor, Ferenczy Béni, Perlrott-Csaba Vilmos, Kuvári Lilla, Szandai Sándor) Forrás: Délibáb, 17. 1943. augusztus 21. 34. sz. 38.

Új Szó

A SZÓVANYK É. SZÁM
1945 FEBRUÁR 2

K I A D J A
A MADRAKELT
VÖRÖS HADSEREG
POLITIKAI
OSZTÁLYA

Frontszakadás

Már az első napon ismét a katonák hazatértek... A hadsereg vezetői... A frontszakadás... A hadsereg vezetői... A frontszakadás...

A hadsereg vezetői... A frontszakadás... A hadsereg vezetői... A frontszakadás... A hadsereg vezetői... A frontszakadás...

A hadsereg vezetői... A frontszakadás... A hadsereg vezetői... A frontszakadás... A hadsereg vezetői... A frontszakadás...

A hadsereg vezetői... A frontszakadás... A hadsereg vezetői... A frontszakadás... A hadsereg vezetői... A frontszakadás...

A hadsereg vezetői... A frontszakadás... A hadsereg vezetői... A frontszakadás... A hadsereg vezetői... A frontszakadás...

A hadsereg vezetői... A frontszakadás... A hadsereg vezetői... A frontszakadás... A hadsereg vezetői... A frontszakadás...

A Vörös Hadsereg 120 kilométernyire Berlintől

A Szovjet Tudóstíró Iroda hadifelhelyezéseivel

1945 január 31
A hadsereg vezetői... A frontszakadás... A hadsereg vezetői... A frontszakadás... A hadsereg vezetői... A frontszakadás...

1945 február 1
A hadsereg vezetői... A frontszakadás... A hadsereg vezetői... A frontszakadás... A hadsereg vezetői... A frontszakadás...

Kemény harcok Budán

A hadsereg vezetői... A frontszakadás... A hadsereg vezetői... A frontszakadás... A hadsereg vezetői... A frontszakadás...

A hadsereg vezetői... A frontszakadás... A hadsereg vezetői... A frontszakadás... A hadsereg vezetői... A frontszakadás...

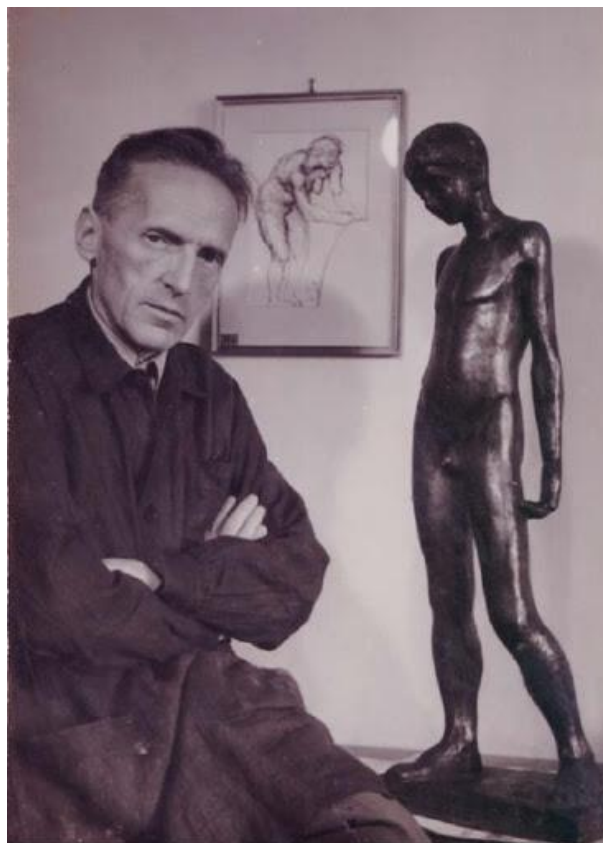
A hadsereg vezetői... A frontszakadás... A hadsereg vezetői... A frontszakadás... A hadsereg vezetői... A frontszakadás...

A hadsereg vezetői... A frontszakadás... A hadsereg vezetői... A frontszakadás... A hadsereg vezetői... A frontszakadás...

A hadsereg vezetői... A frontszakadás... A hadsereg vezetői... A frontszakadás... A hadsereg vezetői... A frontszakadás...

Ferenczy Béni: Játszó fiúk, 1947
Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 50.763.

Ferenczy Béni 1946-ban a *Miklós* szobor társaságában (Fényképész: Várkonyi László, MTI)
Archív fotó: Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

A Ferenczy-házaspár Kodály Zoltán társaságában a Nemzeti Szalon első,
háború után rendezett kiállításán, 1945
Archív fotó: Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

Pátzay Pál és Ferenczy Béni, a Képzőművészeti Főiskola szobrász tanszékének tanárai,
1946-1948 között (Fényképész: Gink Károly)
Archív fotó: Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

Ferenczy Béni és tanítványai. Esztergom, 1947 nyara (Fényképész: Martsa Alajos)
Archív fotó: Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

Ferenczy Béni és felesége Olaszországban, 1947–1948
Archív fotó: Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

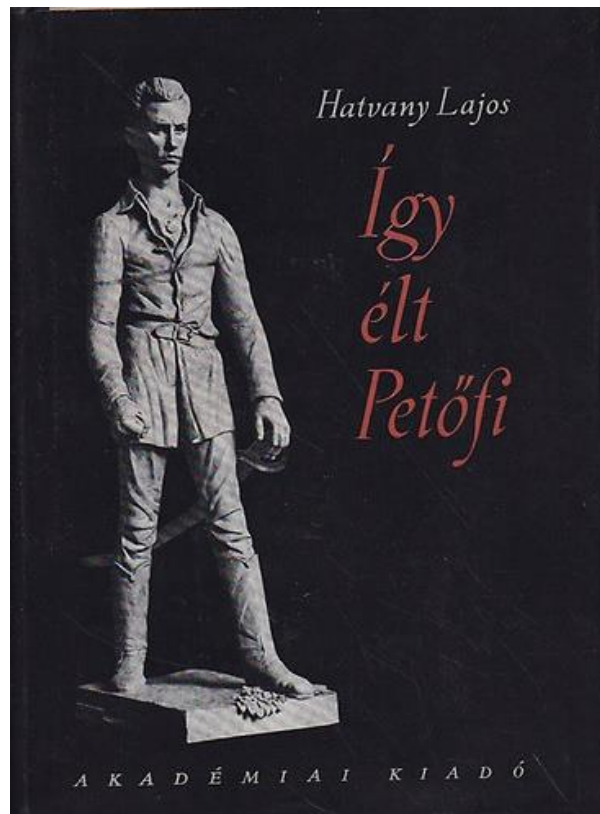
Látogatóban Ferenczy Béni epreskerti műtermében. Budapest, 1949 (Fényképész: Gink Károly)
Archív fotók: Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

Ferenczy Béni a Petőfi-szobor mintázása közben,
1949 (Fényképész: Gink Károly)
Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

Ferenczy Béni: Petőfi, 1949
Magyar Nemzeti Galéria, Szobor Osztály és Éremtár,
Fotóarchívum, Ltsz.: 58.

Hatvany Lajos: Így élt Petőfi, 1955

Ferenczy Béni: Szent Antal, 1950
Magyar Nemzeti Galéria, Szobor Osztály és Éremtár, Fotóarchívum, Ltsz.: 8205.

Ferenczy Béni: Feszület, 1951
Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

Ferenczy Béni: Caritas, 1950
Magyar Nemzeti Galéria, Szobor Osztály és Éremtár, Fotóarchívum, Ltsz.: 3885

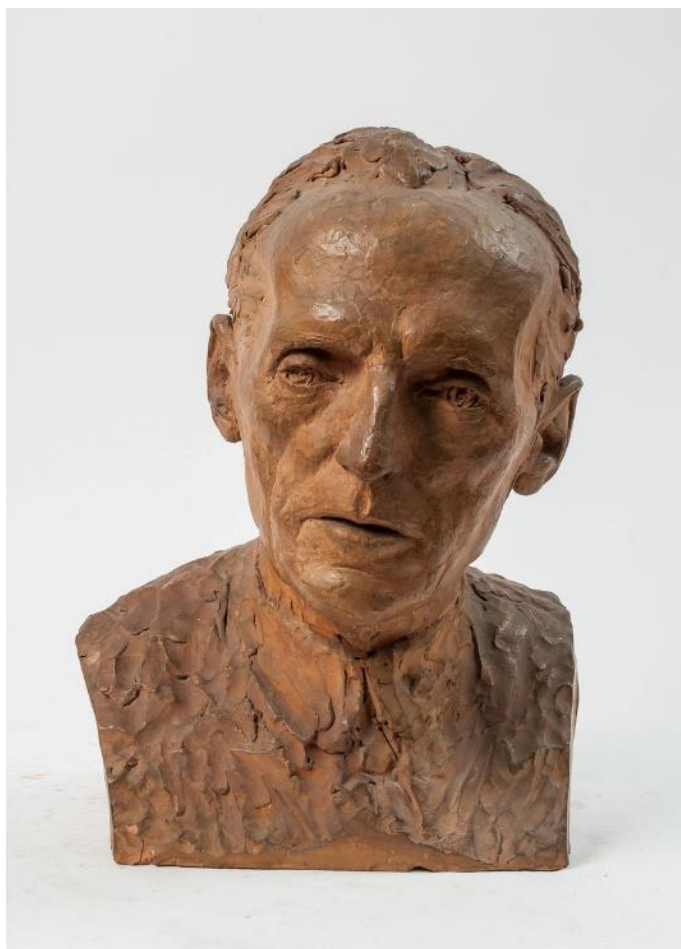
Ferenczy Béni: Sztálin-pályamű, 1950
Magyar Nemzeti Galéria, Szobor Osztály és Éremtár, Fotóarchívum, Ltsz.: 2022

Ferenczy Béni: Úszónő (első változat) 1952
Magyar Nemzeti Galéria, Szobor Osztály és Éremtár, Fotóarchívum, Ltsz.: 180.

Ferenczy Béni Kossuth-díjas szobrászművész Úszónő című szobrát mintázza
Szolnok, 1952. május 23. (Fényképész: Botta Ferenc, MTI)
MTVA Sajtó- és Fotóarchívum

Vígh Tamás: Ferenczy Béni portréja, 1953
Magyar nemzeti Galéria, Ltsz.: 54.260

Ferenczy Béni: Erkel Ferenc-díj, Munkácsy Mihály-díj, Jászai Mari-díj, 1955
Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 68.4-P, 68.5-P, 68.8-P

Illyés Gyula Ferenczy Béni Babits-síremléke előtt
Archív fotó: Petőfi Irodalmi Múzeum, Fotógyűjtemény, Ltsz.: F.3293.

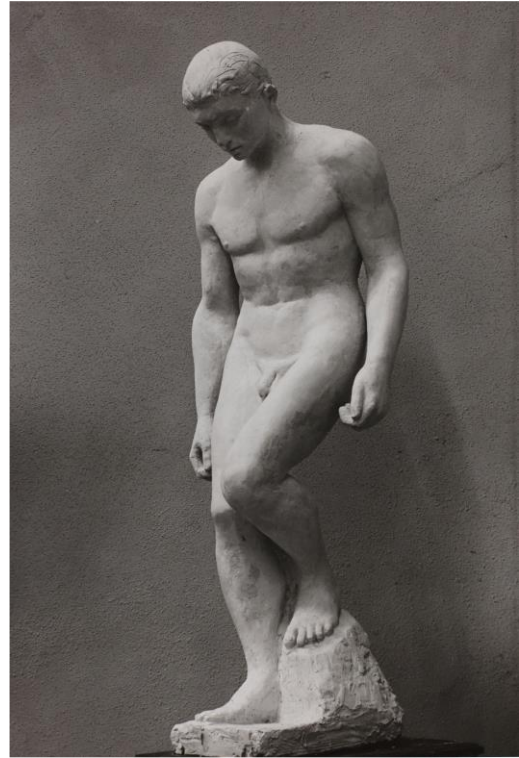
Ferenczy Béni: Juhász Ferenc, 1955
Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 68.32-N

Ferenczy Béni: Pilinszky János, 1954
Ferenczy Múzeumi Centrum, Ltsz.: 74.56-F

Ferenczy Béni: Ifjú bányász, 1953
Bátonyterenye
www.kozterkep.hu

Ferenczy Béni: Fiúakt, 1955
Magyar Nemzeti Galéria, Szobor Osztály és Éremtár,
Fotóarchívum, Ltsz.: 50

Ferenczy Béni: Géniusz
Magyar Nemzeti Galéria, Szobor Osztály és Éremtár, Fotóarchívum, Ltsz.: 2205

Ferenczy Béni és Vigh Tamás Budafokon, 1956. szeptember 29. (Fényképész: Zinner Erzsébet, MTI)
Archív fotó: Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

Budapest, 1956. szeptember 29. Ferenczy Béni Magyar Népköztársaság Érdemes Művésze címmel kitüntetett szobrászművész *Ülő női akt* című új művén dolgozik. (Fényképész: Zinner Erzsébet, MTI)
Archív fotó: Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

Béni éhes, eszik. Kér.
 Béni éhes, eszik. Kér.
 Béni éhes, eszik. Kér.
 Béni éhes, eszik. Kér.
 Éhes vagyok, kérek.
 Éhes vagyok, kérek.
 Éhes vagyok, kérek.
 Éhes vagyok, kérek.

Az eső esik. Az eső esik.
 Az eső esik. Az eső esik.
 Az eső esik. Az eső esik.
 Erzsi dolgozik.
 Erzsi dolgozik. Anna.
 Anna dolgozik.
 gggggg 99999999
 Béni almós. Béni almós.
 Béni almós. Béni almós.
 Béni almós. almós.
 Erzsi. Erzsi. Erzsi. Erzsi.

Afáziás írásgyakorlatok, 1960
 Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

Ferenczy Béni: Sárga virágok üvegvaszában, 1960 körül
 Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

Ferenczy Béni: Delacroix után, 1960 körül
Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

Ferenczy Béni: Aranykor, 1959
Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 68.24-N

Révai József Ferenczy Béni gyűjteményes kiállításának megnyitóján, 1959. május 16.

(Fényképész: Molnár Edit, MTI)

Archív fotó: Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

Látogatóban a Kossuth-díj első fokozatával kitüntetett idős mesternél, 1965. március 20.

(Fényképész: Sziklás Mária, MTI)

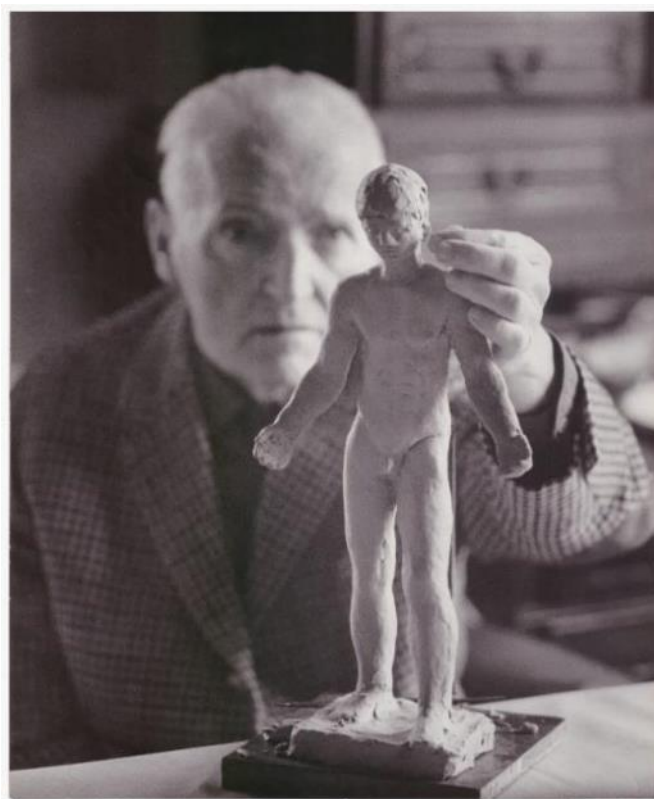
Archív fotó: Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

Pilinszky János társaságában (Fényképész: Lessner Ferenc)
Archív fotó: Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

Juhász Ferenc társaságában, 1960. április 28. (Fényképész: Molnár Edit, MTI)
Archív fotó: Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

Ferenczy Béni mintázás közben, 1966 (Fényképész: Gink Károly)
Archív fotó: Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

Ferenczy Béni Bartók Béla portréjának mintázása közben, 1960-1961 körül
(Fényképész: Zilahy István)
Archív fotó: Ferenczy Család Művészeti Alapítvány

Absztrakt

A dolgozat tárgya Ferenczy Béni szobrászművész életművének karrier-központú feldolgozása. Vizsgálatom során arra keresem a választ, hogy a családi háttér, a baráti kapcsolatok, az egyéni döntések és választások, illetve a szobrász által követett művészeti elvek együttese miként hatott Ferenczy képzőművészeti megbízásaira, kiállítási lehetőségeire, kulturális közéletben betöltött hivatalos szerepköreire, mindenkori politikai megítélésére és művészettörténeti recepciójára. Elsősorban tehát azokra a tényezőkre koncentrálok, melyek a konkrét művészeti teljesítményen túl befolyásolták az életpálya alakulását. A karrierív objektív analízise mellett az elemzés magába foglalja annak felmérését is, hogy a szobrász maga miként értékelte és élte meg a hazai művészeti élet alakulását, saját sikereit, kudarcait, művészeti lehetőségeit és anyagi helyzetét. Ilyen módon teszek kísérletet a társadalomban élő szobrász portréjának megrajzolására.

A dolgozat felépítése kronologikus, az egyes fejezetek azonban különböző problémakörök kidomborítására fókuszálnak. Az első fejezetekben a sajátos művészi nevelés, a nepotizmus és a kapcsolati háló életműre gyakorolt hatását kutatom. Az emigrációs időszak vizsgálatánál a hangsúly átkerül az idegenből érkező szobrász általános nehézségeinek, munka- és kiállítási lehetőségeinek taglalására, továbbá a szobrász és az anyaország kapcsolatának bemutatására. Az 1938 és 1956 közé eső időszakot tárgyaló fejezetekben arra teszek kísérletet, hogy körbejárjam azt a rendkívül hullámzó viszonyrendszert, ami a szobrászt és az őt körülvevő hazai kulturális teret jellemezte. A dolgozat befejező szakaszában pedig a betegség által korlátozott balkezes korszak alkotói tevékenységének ismertetésén túl kitérek az 1956-1967 között működő kulturális sajtó és művészeti irodalom Ferenczy-recepciójának bemutatására is.

A dolgozat fejezetein végigfutó irányelv szükségszerűen vezet el minket „a művészi siker” fogalmának felettébb ingoványos terepére. Jóllehet a művészek kortárs kritikája, kitüntetései és anyagi elismerései önmagukban nem sokat jelentenek a művészettörténet számára, mégis alapjaiban határozzák meg a karrierút alakulását és a megvalósult alkotások körét. Éppen ezért dolgozatomban az életút mozgatórugóinak feltárása mellett központi szerepet kap azoknak az összefüggéseknek a bemutatása is, melyek az oeuvre és a művészi siker, illetve a marginalizáció különböző megnyilvánulási formái között állnak fenn.

Abstract

The subject of the thesis is the oeuvre of the sculptor Béni Ferenczy with a focus on the development of his artistic career. Through my research, I wanted to answer the question of how the combination of his family background, his circle of friends and acquaintances, his individual choices and decisions, and his artistic principles impacted Ferenczy's commissions, possibilities to exhibit his work, official roles in Hungarian culture, political and artistic as well as art historic reception at a given time. Thus, a primary focus was given to factors beyond his artistic output that impacted his career. Besides the objective analysis of the oeuvre, the dissertation also involves a survey of how the sculptor himself experienced and assessed the changes in the Hungarian artist community, his own successes, failures, artistic possibilities and financial position. These aspects all contribute to the attempt to produce the portrait of the artist in society.

The structure of the dissertation is chronological, with each of the chapters focusing on exploring different topics of interest. The first chapters are dedicated to investigating the impacts of his special artistic upbringing, nepotism and system of relations on the oeuvre. For the examination of his period of emigration, the focus was shifted to exploring the hardships of the sculptor living abroad, his options for work, commissions and exhibitions, as well as his relationship with the motherland. The chapters on the period between 1938 and 1956 attempt to survey the incredibly fluid system of relations that characterized Ferenczy and the Hungarian cultural spaces around him. The final part of the thesis presents the so-called left-handed period of the artist when he lost his ability to speak and control of his dominant right hand, as well as reviews Ferenczy's reception in the 1956-1967 cultural media and fine art literature.

The governing principle of the dissertation—which identifies the successes and failures of Ferenczy's oeuvre—naturally leads to the rather nebulous concept of “artistic success”. Although contemporary critiques, awards, and financial rewards are not that significant from the perspective of art history, they do have a profound effect on the development of an artist's career and the works they manage to produce. Thus, this dissertation is not only concerned with uncovering the driving forces behind the oeuvre, but also focuses on presenting the complex system of relations between the oeuvre and the artist's marginalization or success.